UVODNIK
Emica Antončič
50 let "mariborske" revije 3

DOSEDANJI UREDNIKI DIALOGOV 6

TEMA
ŽIVETI V MARIBORU, ŽIVETI MARIBOR

/ UVOD

Boris Vezjak
Živeti v Mariboru, živeti Maribor 7

/ KULTURA IN UMETNOST 17

Emica Antončič, Bogdan Čobal, Peter Tomaž Dobrila, Melita Forstnerič Hajnšek, Dušan Hedl, Miha Horvat, Breda Kolar Sluga, Franci Pivec, Primož Premzl, Mojca Redjko, Oto Rimele, Danilo Rošker, Vladimir Rukavina

/ KNJIŽEVNOST 107

Borut Gombač, Dragica Haramija, Zdenko Kodrič, Jože Kos Grabar, Tone Partljič, Marjan Pungartnik, Miran Štuhec, Orlando Uršič, Bojan Sedmak

/ DRUŽBA IN INTELEKTUALNA KULTURA 165

Andrej Adam, Karolina Babič, Tomaž Grušovnik, Miran Lavrič, Ivan Lorenčič, Rajko Muršič, Andrej Naterer, Peter Simonič, Vesna V. Godina, Braco Zavrnik, Alojz Križman

/ ZGODOVINA 233

Jerneja Ferlež, Aleš Maver, Marjan Toš

/ POLITIKA 249

Matevž Frangež, Jože Jagodnik, Rudi Moge, Majda Potrata, Jože Protner, Boris Sovič

/ MEDIJI 279

Franček Jauk, Otmar Klipšteter, Branko Maksimovič, Srečko Niedorfer, Nada Ravter

Foto: Primož Premzl

Emica Antončič

50 let "mariborske" revije

Zgodba o petdesetih letih izhajanja Dialogov, ki jim v Ljubljani obvezno dodajo pridevek "mariborski", je v veliki meri tudi zgodba o tem mestu in njegovi kulturi.

Z današnje perspektive se zdi, da se je ideološko trda in delavsko-industrijska podoba povojnega Maribora začela mehčati v šestdesetih letih: ustanavljale so se višje šole, kultura je zadihala, nastalo je Borštnikovo srečanje in festival baročne glasbe. Leta 1965 so pričeli izhajati tudi Dialogi, rodili pa so se pravzaprav iz spora med Jožetom Košarjem, legendarnim direktorjem in urednikom Založbe Obzorja, ki je želel odložiti urejanje revije Nova Obzorja (1948–1964) in novoustanovljenim mariborskim Pododborom Društva slovenskih pisateljev, ki si je želel večjega vpliva pri Novih Obzorjih.

Toda Košar je nameraval Nova Obzorja preseliti v Ljubljano in jih predati četverici Zlobec, Menart, Kovič in Pavček. Danes lahko samo spekulativno domnevamo, da morda zato, ker ni zaupal mariborski pisateljski srenji, ki je bila že takrat globoko razcepljena: v njej se je postopoma že uveljavljala kasnejša peterica, jedro pa so tvorili starejši člani, predani trdi politični liniji. Mariborski pisatelji so na Košarjevo namero burno odreagirali in predlagali ustanovitev nove mariborske revije. A že ime Dialogi, ki ga je predlagal France Forstnerič, je, kot je v spominih zapisal prvi urednik France Filipič, "zbudilo silovit odpor pri konservativnejši skupini vodilnih funkcionarjev pri Zvezi kulturnih delavcev Maribor", izdajateljici revije. To in pa nevarna revijalna leta (1964. so bile ukinjene Perspektive) je mariborske izdajatelje očitno vodilo k temu, da so iskali dovoljenje za revijo pri republiškem političnem vrhu. Ko so dobili "blagoslov" iz prestolnice, je mariborska SZDL imenovala zelo širok uredniški odbor, ki pa je zaradi svoje raznolikosti v sebi že nosil klice nadaljnjih konfliktov. Zato so se uredniki v prvih letih zelo hitro utrudili in menjavali.

A začetki so bili brez dvoma ambiciozni. V skopi Uredniški besedi na začetku prve številke je zapisano, da želi revija "soočevati mnenja, postavljati vprašanja, iskati odgovore, terjati odgovore /…/, na stežaj odpreti vrata obravnavanju sodobnih problemov kulture." V splošnem nekaj, kar počnejo Dialogi danes, le da moramo pri pregledu starih letnikov ugotoviti, da je vendarle močno prevladovala književnost in da so Dialogi v svojih prvih treh desetletjih bili pretežno literarna revija. France Filipič je priznal, da "so bile večne težave s publicističnimi sestavki, nikoli ni bilo mogoče doseči dovolj družbene aktualnosti".

Že ob koncu drugega letnika je med mariborskimi literati, ki so si revijo lastili, prišlo do navzkrižij, kdo naj jo ureja. Zato je Košar kot direktor založnice povabil k urednikovanju Bruna Hartmana, ki ni bil pisatelj in zatorej nevtralna

oseba, ta pa si je modro izboril pravico, da uredniški odbor imenuje sam. Hartman je pred desetimi leti takole pojasnil takratno uredniško politiko: "Osnovno načelo /…/ je bilo, da se ne daje teža predvsem literaturi; močneje naj bo zastopano obravnavanje kulture v slovenski družbi in te še posebej." Takšno uredništvo si je npr. upalo objaviti članek Marijana Krambergerja *Zakaj še nisem komunist*, imelo pa je tudi to srečo, da so se po ukinitvi Perspektiv in zaradi krize pri Sodobnosti v Dialoge "preselili" tudi številni vodilni slovenski literati. A po dveh letih se je skupina utrudila, najbrž tudi zato, ker je zastavljeni koncept presegel popoldansko ljubiteljsko urednikovanje. Uredništvo je prevzel literarni zgodovinar Janez Rotar in v njegovem obdobju je izšel znameniti zbornik *Lačni in siti Slovenci*. Po Rotarjevem odhodu v Ljubljano na začetku sedemdesetih pa so se boji med mladimi in starimi književniki dokončno razplamteli. S pomočjo politike so za dolgo Dialoge prevzeli stari, peterica pa se je od revije distancirala.

Naslednje zanimivo obdobje je bilo na začetku osemdesetih let, ko je mariborska SZDL kot izdajateljica (Zvezo kulturnih delavcev so ukinili.) odstopila Janeza Švajncerja in za odgovornega urednika povabila ponovno nevtralno osebo, publicista Vilija Vuka. Dialogi so se spet vrnili h konceptu revije za kulturna in družbena vprašanja. A zamisel o publicističnem aktiviranju domačih univerzitetnih učiteljev je le delno uspela, koncepta pa ob slabem financiranju in poniževalno nizkih honorarjih ni bilo mogoče razvijati naprej. Dialogi so se spet vrnili k literaturi, ob koncu osemdesetih zapadli v resno uredniško krizo, hkrati pa se jim je odrekla še Založba Obzorja. Za nekaj let sta jih rešila porajajoča se civilna družba in urednik Bernard Rajh, ki pa je nato k urejanju povabil avtorico tega uvodnika, ki sem ravno takrat pričenjala svoje delo v založništvu. Sredi devetdesetih so Dialogi tako prešli k privatnemu izdajatelju, kar je avtomatično pomenilo tudi konec medgeneracijskih in idejnih prerivanj okoli revije. Ostala pa so vsa vprašanja, ki so Dialoge spremljala vse od začetka: bolj literarna ali bolj družbeno-kulturna revija, ali ji zadostujejo intelektualni potenciali domačega mesta in kako urediti slabo financiranje?

Odmik od zgolj literarne revije k bolj splošnokulturni sem takrat utemeljevala s tem, da v Sloveniji že imamo druge specializirane literarne revije in da Dialogi v tako majhnem prostoru z njimi ne morejo tekmovati, hkrati pa Maribor nujno potrebuje širšo refleksijo in močnejšo humanistično misel oz. to, kar danes imenujem intelektualna kultura. Stari socialistični model, po katerem je vsaka regija imela svojo literarno revijo za domače pisatelje, je zmeraj porajal iste težave: uspešnejši pisci so se skušali ločiti od lokalnega prostora tako, da so začeli objavljati v ljubljanskih revijah, lokalne revije pa so tonile v domačem povprečju in amaterizmu. To bi se slej ko prej zgodilo tudi Dialogom, če bi ostali mariborska literarna revija. Dialogi so v skladu s tradicijo ohranili prostor za literaturo, v skrbi za kvaliteto so se odprli v vseslovenski in mednarodni prostor, posebej pa pritegnili mlade. A očitno vsem ni mogoče ugajati; te spremembe so starejše in srednje generacije mariborskih književnikov povečini sprejele z di-

stanco – morda tudi stare negativne izkušnje z revijo še niso povsem pozabljene, čeprav sedanje uredništvo ni zanje prav nič krivo.

Odločilno za sedanje Dialoge pa je bilo povabilo redkim mariborskimi javnimi intelektualcem, da se pridružijo uredništvu – Boris Vezjak in Andrej Fištravec sta že v devetdesetih pripravila nekaj tematskih sklopov, med drugim tudi o položaju in vlogi intelektualcev v mestu, kar je še danes neizpeta problematika –, in kasneje okrepitev z uredniki iz celotnega slovenskega prostora.

Današnja uredniška ekipa je zrela in stabilna, revija pa pri avtorjih in bralcih uveljavljena predvsem s tematskimi številkami; in to v vseslovenskem prostoru, hkrati pa prodira tudi v mednarodnega; kar nekaj člankov iz Dialogov so v zadnjih letih prevedle in objavile kulturne revije iz drugih evropskih držav. A ob tem, ko so Dialogi ambiciozno prodrli v mednarodni intelektualni prostor, v domačem mestu še vedno bijejo težko bitko za uveljavitev intelektualne kulture. Tako kot je urejanje revije v starejših obdobjih oteževala prav šibkost domače intelektualne misli, revija danes še ni samoumevno usidrana v zavest univerzitetnega kadra, čeprav je edina intelektualna revija v mestu. Morda je 50. letnica priložnost, da končno poskusimo najti močnejši stik.

In če se na koncu dotaknem še financiranja: izvirni greh je zagrešil Košar. Filipič poroča, da "se je v Ljubljani /…/dogovoril za enako dotacijo, kot so jo dobivale nekatere druge revije (Sodobnost, Problemi), toda /…/ Košar je vztrajal pri nižji dotaciji." Samo slutimo lahko, da je to naredil, ker ni cenil domače literarne scene. Ta dediščina žal spremlja Dialoge še danes. Sicer smo se, tako kot je revija z leti kvalitetno rasla, borili tudi za izboljšanje financiranja. Ta boj je bil uspešen do te mere, da je lahko uredniško delo, kakršnega zahtevajo današnji Dialogi, vsaj delno profesionalizirano. A v letu, ko je mesto postalo EPK, je pozabilo na svoje stare kulturne programe in od takrat je občinski delež podpore za Dialoge nižji in zmeraj znova negotov. Samo z državnim pa Dialogi ne samo, da ne morejo v korak z drugimi osrednjimi revijami v Sloveniji, ampak so v obstoječem sistemu zanesljivo zapisani zamrtju. In to je še ena, ta trenutek žal odločilna plat "mariborskosti" Dialogov.

DOSEDANJI UREDNIKI DIALOGOV

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIKI
(1965–2015)

France Filipič, Bruno Hartman, Janez Rotar, Janez Švajncer, Borko Decorti, Vili Vuk, Marjan Pungartnik, Franci Friškovec, Franci Zagoričnik, Bernard Rajh, Emica Antončič.

ČLANI UREDNIŠKEGA ODBORA, UREDNIŠKEGA KOLEGIJA ALI UREDNIŠKEGA SVETA
(1965–2015)

France Forstnerič, Vlado Golob, Ignac Kamenik, Slavko Kočevar, Marjan Kolar, Mira Medved, Tone Partljič, Karel Pečko, Stojan Požar, Branko Rudolf, Franc Šebjanič, Lojze Štefanič, Andrej Ujčič, Ela Ulrih, Marijan Kramberger, Janez Rotar, Jože Filo, Drago Jančar, Erik Prunč, Branko Rudolf, Herman Vogel, Sergej Vrišer, Mirko Čepič, Vili Vuk, Janko Čar, Jože Horvat, Zmago Jeraj, Janez Švajncer, Nada Gaborovič, Vladimir Gajšek, Slavko Gerič, Andrej Kokot, Mira Medved, Jože Ternar, Vinko Ošlak, Ivan Ferbežar, Helena Malek, Meta Gabršek-Prosenc, Marica Škorjanec, Andrej Brvar, Marjan Pungartnik, Dušan Zbašnik, Niko Kolar, Ernest Ružič, Franc Šrimpf, Metka Čepič, Zinka Kolarič, Andrej Logar, Lojze Penič, Davorin Kračun, Majda Struc, Breda Ilich-Klančnik, Milojka Kline, Slavko Kores, Manica Špendal, Dane Debič, Žare Rojc, Viktor Šest, Zdenko Kodrič, Franci Zagoričnik, Franc Friškovec, Bruno Hartman, Jože Debevc, Ivan Gorjup, Slavko Jug, Franc Filipič, Niko Kolar, Ivanka Koren, Franci Pivec, Peter Može, Marko Klasinc, Gordana Kunaver, Feri Lainšček, Sašo Dravinec, Melita Forstnerič Hajnšek, Emica Antončič, Mitja Reichenberg, Mitja Visočnik, Jože Šubic, Ivan Žigart, Marinka Poštrak, Vera Kovačevič, Vili Ravnjak, Blaž Lukan, Andrej Fištravec, Andreja Babšek, Mitja Čander, Primož Jesenko, Boštjan Lah, Boris Vezjak, Aleksandra Kostić, Ksenija Šabec, Breda Kolar Sluga, Robert Titan Felix, Nataša Kovšca, Matic Majcen, Ciril Oberstar, Robert Petrovič, Petra Kolmančič.

Živeti v Mariboru, živeti Maribor
Uvod

Priložnost, kakršna se je samoumevno sprožila ob petdeseti obletnici Dialogov, je seveda priložnost reflektiranja. V najbolj intenzivnem pomenu. Ne zgolj družbenega mesta in mentalne lege neke lokalne kulturne revije, temveč predvsem pogojev, v katerih je živela in nastajala. Zato smo se pri reviji, ki jo velikokrat spremlja pridevnik "mariborska", odločili razmislek ob prehojeni poti nujno in konstitutivno ugledati širše in mu dati barvo – misliti je treba vsaj za silo tudi razmere, zgodovinske, literarne, kulturne, politične, v katerih je v zadnjega pol stoletja izhajala. Priznajmo si, vsi skupaj to počnemo vse preredko.

Ta številka je zato tematsko posvečena paleti miselnih uvidov in premlevanj ne zgolj o Dialogih, temveč v prvi vrsti o življenju Maribora in tem, kako je v njem živeti. Ne zato, ker bi bili Dialogi kaj posebej zavezani mestu, njegova neke vrste zrcalna podoba, ki bi jo smeli na ta način ustrezno razbirati, temveč preprosto, ker bi diskurz o njih nujno bil tudi govorna vaja o Mariboru, želeli ali ne. Breme razmisleka je nekaj, kar se od kulturološke revije pričakuje in ker se od jubilejev pričakuje razmislek: nostalgičen ali predan usodi, ponosno radoživ ali defetističen, zmagoslaven ali pesimistično utrujen. Mišljenje nikoli ni lagodno početje. Kaj šele, če je tisti x, ki ga mislimo, mesto, ki je velikokrat klišejsko že po sebi obravnavano kot nekaj, česar ni mogoče misliti.

Dosedanji poskusi refleksij mesta kot mesta so relativno redki. Na enem mestu so doslej denimo najbolj reprezentančno zbrani v Brvarjevem zborniku *Mariborska knjiga* leta 1999 – vendar prinašajo predvsem, kot je zapisal urednik, zgodovino mesta, kakor jo prikazujeta leposlovje in spominska literatura, v danem primeru tudi poezija. Ta številka Dialogov je drugačna, zastavljena je problemsko kot pogled na najbolj pomembne dosežke in zgodovino, a tudi probleme, ki danes mesto ob Dravi tarejo. Abrahami so dolga življenjska perioda in naravna, ko se po naravni nujnosti zavemo in ovemo svojega bivanja, tako rekoč samoumevna priložnost za odpiranje vprašanj, dvomov in upov, samokritiko in samohvalo. Z vidika večnosti so zato sleherni poskusi kolektivne refleksije v formatu preizpraševanja kompetentnih sogovorcev, metanivojsko zavezani ne zgolj možnosti premišljevati stanja, dogodke, osebe in njihovo delo, življenje nekega mesta in življenje v mestu, temveč so z vidika neskončnosti morda, če smo heglovski, že sami izraz duha časa. Ali še bolj precizno, morda so ta čas: umski pogledi v tej številki zato niso nujno nek dragocen pogled skupine intelektualcev, umetnikov, kulturnikov, zgodovinarjev, politikov, novinarjev na dogajanje v mestu, ampak so oblika tega dogajanja. Ko nekje nemški idealistični filozof G. W. F. Hegel komentira modrega Heraklita, opozarja na napačno dojemanje, v katerega se ujamemo, če na čas, torej npr. na zadnjih petdeset prehojenih let mesta ob Dravi, gledamo statično. Čas ni kot struga, v kateri

je vse v toku, ki vse odplavi s seboj in potopi, pravi Nemec. Reči so v času in ne propadejo zato, ker so v njem, marveč same so časnost. Da so to, da so časnost, je njihovo objektivno določilo. Še več, zanj je "proces dejanskih reči" tisti, ki čas proizvaja. Kaj ta abstraktna misel pomeni v danih razmerah?

MARIBORSKA KARMA

Morda je omenjena dimenzija ključna za spregled neke temeljne idejne sfere odnosa do mesta, ki je po mojem mnenju močno obvladovala mesto in ga še – da je Maribor neizpodbitno takšen, kakršen je, torej nespremenljiv in nedovzeten, morda lep in privlačen, a zakleto nedosegljiv. Da je posledično edini mentalni habitus lahko zgolj fatalističen, da ga obvladuje posebne vrste usojenost in nas skupaj z njim. Morda predstavlja takšno prepričanje, namreč kako stvari in dogajanja morajo biti takšna, kot so, po neki neizbežni nujnosti, celo zelo naraven in pogost dispozitiv, velikokrat razvit ob premišljevanju o stvareh, s katerimi smo, tako verjamemo, tesno povezani.

Ciceron je v svojem spisu *O usodi* predstavil silogizem stoika Hrizipa: "Če ti je usoda namenila, da boš ozdravel, potem boš ozdravel ne glede na to, če pokličemo zdravnika ali ne. In če ti je namenila, da ne boš ozdravel, potem ne boš ozdravel ne glede na to, če ga pokličemo ali ne. Usoda se je lahko odločila bodisi za prvo ali drugo. Torej ga je nesmiselno klicati." Kot sem na to že opozarjal, so se resda maloštevilni mariborski intelektualni oblikovalci mnenja – in te vrste pozicijo so največkrat zavzemali literati in novinarji – velikokrat zatekli v eno izmed verzij omenjenega pojasnila. Česar ne bomo našli prisotnega nujno v čisti, konkretni formi, včasih pa le. Pred leti sem že navedel ilustrativni primer in ga kritiziral: eden od prvakov v referenčnosti, ko gre za mišljenje mariborske biti, je takrat v lokalnem časopisu v življenju mesta prepoznal "simptom ... strukture mitskega uroka". Kajti kar se dogaja mestu, je dejansko "prekršek proti kozmičnemu redu stvari", zaradi česar je "sledila božja kazen kot akt pravičnosti višjega reda". Dramatični sklep iz tega rezoniranja je neizogiben kot usoda sama: "Mesto je preprosto zaznamovano in prekleto."

Besede o uročenosti niso le osamljena enkratna paradigma kakšnega zagrenjenega prebivalca, ki mu je mesto le "stroj za prebivanje" in mu služi, da si naredi "čakanje čim bolj znosno". Verjetno so bile in morda so še del mentalnega modula, ki Mariboru zares vlada kot karmični oblak nad njim, njihovi izjavljalci pa so si pridobili status lokalnih profetov. Deterministične stigme so v kulturniški jeremijadi mesta priljubljene že od Štiha dalje, le da sintagmo "industrijska puščava" ali kulturna sivina zamenjuje zdaj ena, zdaj druga, ta o "mitskem uroku" je le med bolj očitnimi.

V čem je skrivnost uspešnosti takšnih atribucij? Zgolj v privlačnosti mita? Zakaj se nosilci duhovne kulture v v najširšem smislu tako radi zatekajo vanje? Mogoče zaradi večkratnega ugodja, ki ga v njih tovrstne presoje sprožajo, in posledičnih ležernosti situacij subjekta. Predvsem je tu ugodje nedela: že Ciceron je razumel

fatalistično prepričanje kot pribežališče lenega razuma ("argos logos"): ta zgolj pasivno čaka na to, kar se ima primeriti, vmes pa stoka nad svojo usodo (poanta pri stoikih je, da se čim manj stoka). In res bi smeli na tej liniji hitro najti številne izpeljave istega: v zadnjih desetletjih so nas mariborski politiki venomer prepričevali, da je mesto od Dravi deprivilegirano, drugorazredno, odmaknjeno od centrov odločanja, zavestno zanemarjano. Še več, tovrstna retorika je največkrat postala celo jedro njihovih političnih in gospodarskih programov, ob njem pa so najdevali tudi dobre razloge, da širijo idejo o nič manj kot "temnih silah", ki so se zarotile proti Mariborčankam in Mariborčanom. Tip miselne in ne zgolj kakršnekoli nedejavnosti je imel pred očmi Kant, ko je v svoji *Kritiki čistega uma* ugotovil, da je nedejavni razum ("ignava ratio") tisti, ki nas ustavi v našem raziskovanju narave zato, da bi lahko počival, kar nas navaja na občutek, da smo svoje delo že opravili.

Toda Maribor se pretežno ne ukvarja s kritično filozofijo, tako kot Kant: običajno veliko bolj profane stvari zaokrožujejo mestni mentalni vrvež in konture njegovega življenjskega utripa. Pa vendarle isti nedejavni, leni razum, pušča sledove svojega nedela na vsakem koraku. Ljudje, ki bi lahko kaj storili, ker zasedajo takšna mesta, recimo jim duhovna, z medijsko navezo okrepljena elita, velikokrat skrbno goji vrtičke svoje nečimrnosti in razume vsak poziv k akciji kot iracionalen ("Saj ni kaj storiti"), vsako kritiko v svoji samozadostnosti kot odvečno ("Tako, kot je, pač mora biti"), stanje stvari kot brezupno in jeze vredno ("Vse je zaznamovano"). Boginja Mojra jih odvezuje vsake krivde, s tem ko jih vodi za roko, jim ukazuje in jih peha tja, kjer menda nimajo izbire. Posledična retorika ugotavljanja neuspehov ("Imeli smo možnost, pa ne vemo, zakaj je nismo izkoristili") postaja vsakdanji alibi za odpoved novim aktivnostim. Po drugi strani pa se velikokrat poskusi kaj postoriti takoj ujamejo v zanke domačijskosti, lokalnega elitizma in nepotizma.

SAMOURESNIČUJOČA SE PREROKBA

Tudi če diagnoze niso točne, človeški duh velikokrat in največkrat dejansko povzroča stanja, ki si jih ne želimo. Na trenutke se zdi, da se je od tovarniških strojev zgarano ljudstvo v gospodarsko zelo opustošenem mestu – saj ne, da takšna ne postajajo tudi druga slovenska, vendar je v drugem največjem to bolj očitno – že po naravi stvari vdalo svoji nemoči. Ko v medijih spremlja osamljene klice proti ekonomskemu kanibalizmu, ki ga tudi v kulturi, medijih, založništvu, univerzi uprizarja kapitalistični neoliberalizem v vseh svojih subtilnih, ne nujno brutalnih odtenkih, lahko Mariborčan iz srednjega sloja dobi le potrditev za svoje zle slutnje in iz njih izvirajočo vdanost: nad tem mestom se res poigrava nekdo in ga potiska v žrelo katastrofe, poreče. Krog je s tem zaključen: tisti, ki res nič ne morejo, dobivajo potrditev o svoji nemoči od tistih, ki bi kaj lahko. Tisti, ki bi kaj lahko, dobivajo svojo potrditev v tistih, ki nič ne morejo. Morda je tudi v tej luči treba motriti mariborske vstaje leta 2012 kot "coming out" zatrtega mariborskega duha brez upanja na prihodnost, kot manifestacijo upora vdanih, ki so zaslutili, da svojo prihodnost še lahko vzamejo v svoje roke. Ob čemer so s prstom pravilno pokazali

tudi na po njihovem mnenju poglavitnega krivca: ne le na nekoga, ki se jim je zazdel neznosno politično koruptiven, ampak predvsem proti njegovi zgoraj opisani retoriki nemoči.

Ta začaranost, ki seveda po sebi niti malo ni prekletost, deluje kot prerokba sojenic in se uresničuje kar sama. "Self-fulfilling prophecy" proizvaja učinke pasivitete na podoben način kot Hrizipov bolnik, ki verjetno umre zato, ker v indiferenci odločanja glede tega, ali naj pokličemo zdravnika, tega ne pokličemo. Vseenost, paradoksalno, potem povzroči stanje, ki si ga ne želimo, toda hkrati smo ga veseli. Ker nam omogoči hedonizem kalimerovskega tarnanja nad samim sabo. Če k temu prištejemo še nekoga, ki občutek usojenosti in mariborski "Weltschmerz" včasih realno izkoristi (recimo slovenska prestolnica, še zlasti v politiki, državni sistemi podeljevanj pomoči), če se to dogaja desetletja in če takšen mentalni vzorec ne kaže nobenih znakov, da bi njegova intenzivnost opešala, potem lahko zgradba take samouresničujoče se prerokbe dobi grozljive dimenzije. Kot tudi občutek ujetosti in zaznamovanosti ter njune utemeljenosti.

Kaj storiti, če je kaj resnice v tej formi mentis? Priklopiti mariborski razum na infuzijo, da nam v svojem svetobolju in nedelu končno ne pogine? V luči takšnega prezira do uma nam šele postane jasno, da intelekt v mestu ni zaželen in da je preziran: saj si ga vedno znova nekdo zamišlja kot nedejavnega. Antiintelektualizem, tudi sicer povsod v strmem porastu, je zato privilegirana poza, v katero se zateče večina: Bog ne daj misliti tam, kjer je usoda že vse domislila. Edini preostali nemiselni način, ki nudi možnost duhovnega dojemanja sveta okoli nas, je seveda tisti čustveni, pesniški, receptivni. Bojda se bolezen lahko pozdravi, usoda pa je neozdravljiva. Odkriti častilci fatalističnega uma verjetno prav iz tega razloga poskušajo sebe prikazati kot nekoga na smrt bolnega, s komer moramo ravnati spoštljivo in razumevajoče. Manj odkriti, pa vendarle istomišljeniki, razumejo zgodbe o mitskih urokih mesta kot ljubezensko elegijo, kot tolažilno besedo. In zdi se, da tiste, ki sedijo na najpomembnejših nevralgičnih točkah mariborskega duhovnega življenja, čustveni naboj v njih vedno znova prepriča.

METROPOLOS IN KOZMOPOLIS

Vesel sem, da večina sodelujočih v tej številki zgornjega dominantnega mnenja, ki se kaže v številnih drugih klišejih in stereotipih, vendarle ni delila. Prevladalo je neko trezno, zmerno stališče z bolj ali manj realnimi pogledi na mesto v kategorijah socialnega, političnega in gospodarskega razvoja. Sam sem bil zadnja desetletja med tistimi, ki so o mestu javno govorili – kolikor me je sploh kdo povabil – bistveno bolj kritično in še vedno v bolj perspektivi predpostavke, da mariborsko dogajanje velikokrat vsebuje elemente nečesa psihopatološkega, česar morda drugje ne najdemo ali najdemo izraženo v manjših dozah. Kajti kakšen vpliv ima mestno življenje na posameznika, na naše obnašanje, osebnosti, naše vrednote, osebna in druga razmerja? Mar slednje ni stkano z dovolj nevidnimi nitkami v neko enost? George Simmel se je že leta 1905 o tem spraševal v svojem ključnem eseju z naslo-

vom "Metropolis in duhovno življenje" ter zarisal nekaj, čemur bi danes lahko dejali polje urbane psihologije. Moje osebne stališče je zmerom bilo, da sta retorika in prepričanje o posebni usojenosti mesta nedopustno in nevarno pretiravanje, sploh v podobi dominantne mentalne strukture, ki pa še z ničemer ne prekludira, da bi v njegovem življenju ne smeli odkrivati oziroma zaznavati elementov heterogenih patologij. Nekaj, glede česar se, kot sem zaznal v odgovorih povabljencev, pretežno ne bi strinjali in kar jemljem, ker gre očitno za bolj osamljen in s tem statistično manj verjetno pravilen pogled, za še eno dobro novico. A pogled ni tako osamljen. Na drugačen način je podobno stanje ugotavljal Marijan Kramberger v Dialogih leta 1971, v zapisu pod naslovom *Gosposka ulica v Mariboru*: v njem zaznava, da "problem Maribora" vsekakor obstaja, čeprav bi ga radi mnogi izobčili iz naše zavesti. Kar je zanj problem, je predvsem dejstvo, da je mesto močno disfunkcionalno, da ne igra vloge, ki bi jo moralo, da ji ni doraslo – in ob tem navaja predvsem gospodarske in politične razloge v povojnem obdobju njegovega razvoja.

Razprava o psihopatologiji ne vodi nujno v psihologiziranje. Kajti vendarle se na nekaterih točkah spoznanja avtorji temu približujejo. Kar nekaj sodelujočih je opozorilo na katastrofalni manko v kritičnem, intelektualnem in duhovnem prispevku mariborske univerze k razvoju in življenju mesta: predvsem univerzitetnikov. Kako ga razložiti, res zgolj z nekimi zunanjimi, družbenimi in gospodarskimi dejavniki? Pričakovanja o njeni vitalni vlogi, inkorporiranosti v življenje mesta, se niso uresničila. Kot zaposlen na njej se, poznavajoč razmere, ne bi mogel bolj strinjati z alarmantno oceno – na njeno zelo bizarno pasivizacijo in samoizločenost tudi sam neuspešno opozarjam že dolga leta. Toda mar ne gre za nekaj, kar je že posledica nekega poprejšnjega manka, pri čemer enostavno razbiranje premajhnega angažmaja ni čisto zadostno? Če nekatera opisana stanja lahko vzamemo za indic o tezi o patoloških stranpoteh mesta, večina opazovalcev raje ostaja bolj na ravni konstatacije in ugotovitev o izgubljenih priložnostih. Oboji se lahko strinjamo, da je treba družbeno aktivnost univerze, profesorjev in študentov, izboljšati, z vidika diagnoz pa bodo verjetno predpisani recepti zelo različni. Podobna diagnostika se lepi npr. tudi na vprašanje o dosežkih projekta evropske prestolnice kulture, morda najpomembnejšega mestnega kulturnega dogodka zadnjih nekaj dekad. Začetno evforijo je predvidljivo po letu ali več zamenjala večja zadržanost v presojah in kritičnost. Če se je nekaterim (tudi mojim) istočasnim kritikam projekta ves čas očitalo nedobronamerno pretiravanje, četudi so vsi sistemski, strukturni, kadrovski in drugi kazalci kar zelo predvidljivo nakazovali njegov potek, bi danes marsikomu vpletenemu in tudi vsem ostalim, ko ugotavljajo majhen izplen in odsotnost trajnostnih učinkov, na obraten način lahko očitali naivnost in preveliko, včasih že skoraj neiskreno benevolenco.

Če pomislimo, kaj Maribor ločuje od ostalih podobnih evropskih mest, bi prejkoslej naleteli na še eno posebnost – da žal ni kaj prida kozmopolitsko usmerjeno in umerjeno mesto. Kar je opazil že prej omenjeni Kramberger v Dialogih leta 1968 v zapisu pod naslovom *Genius loci*. Sicer sodelujoči česa podobnega niso posebej izpostavili. Pred časom je Aleš Debeljak ugotavljal, da posebnega svetov-

ljanstva ne moremo pripisati niti Ljubljani; precej manj verjetno se zdi, da bi ga lahko po vseh družbenih parametrih sodeč še manj kozmopolitskemu Mariboru. Težko ujemljiva mentalna forma z vsemi zgodovinskimi in kulturnimi silnicami je tod pač drugačna, na njej je morda celo nekaj antikozmopolitskega – in številni, kot se zdi, cenijo prav to drugačnost, nepretencioznost, nekakšno enovito in izmuzljivo lokalno obarvanost duha. Če se vprašamo, kaj pomeni "biti Mariborčan", kot se je v neki kolumni Marko Crnkovič, sicer prav to, čeprav v mestu ne živi in ne želi živeti, pa lahko po njegovem naletimo na neko drugo spoznanje. Vprašanje ljubljanske identitete, ki po njegovem ni nujno identiteta mesta, temveč meščanov (ja, vprašanje, če je res mogoče to dvoje ločevati), postreže z zanimivo razliko: "Kaj sploh pomeni biti Ljubljančan? Biti Mariborčan pomeni veliko več kot živeti v Mariboru, medtem ko Ljubljančan pomeni samo to: živeti v Ljubljani. Ljubljana je brez kolektivne identitete, ki bi jo ljudje prepoznavali, priznavali in si jo delili kot obliko skupne pripadnosti. Celo stereotipi in klišeji o Ljubljančanih so brez prave podlage, kaj šele dejanski, pozitivni, socialni, kulturni elementi mestotvorne identitete."

Privzemimo, da je navedeno točno. Če bi držalo, da Ljubljančan ne živi z mestom in ne diha z njim, medtem ko Mariborčan počne prav to, potem imamo lep in zanimiv poklon, posebno "differentio specifico", specifično razliko, ki nam opiše neko lokalno značilnost, vsaj v primerjavi s prestolnico. In zahteva po refleksiji omenjene diference je nato še bolj na mestu. Marsikdo bi, tega se je treba zavedati, ob tem takoj pripomnil, da tovrstno iskanje identitetnih razlik ni v ničemer utemeljeno in je morda celo brez pomena. In res se največkrat hitro znajdemo v coni opreproščenega in praznega govoričenja. Čeprav so klišeji nevarni in jih upravičeno kritiziramo, prav takšne pa so tudi poenostavitve in posplošitve, bi verjetno tudi z bolj objektivnimi merili lahko dejali, da mesto ne premore posebne tradicije kozmopolitstva, nima utečenega življenja duha (kot duha). Če se duh upira danostim, bi to pojasnilo številne stereotipe, prej omenjena prepričanja o karmični ujetosti in zakletosti. Maribor po drugi strani ravno zato ceni trenutke, ki mu omogočajo identifikacijo, pogled drugega nanj, zaradi katerih je menda to, kar je. Ponosen je na Festival Lent, na SNG, na Borštnikovo, na vstaje (na katere je zaradi razvoja dogodkov vedno manj vredno biti), vendar mu okus vina, hedonistični pogled na gričevja z vinsko trto prav nič ne pomaga, da bi si pridobil izkušnjo Drugega, sobivanja, penetracije in dialoga – zato je potencialno v svoji nereflektiranosti bolj kot drugod na voljo za razrast stereotipizacij, prikritih ksenofobij, sovraštva in rasizmu. Vse skupaj odseva tudi v občutku manjvrednosti. Če je kozmopolitska Ljubljana, ostaja "tota Štajerska" po tihem in na glas velikokrat simpatična, a tudi zasmehovana – in ni več nobeno pretiravanje, če za drugimi ponovimo pomenljivo podrobnost, uporabo slovenskega humorističnega lika v domačih TV nanizankah, šovih, tragedijah in komedijah, gledaliških komadih, kjer bo dežurni tepček (ali tepka) skoraj nujno klatila "štajerščino", kar običajno lahko pomeni le – mariborščino. Mariborski značaj je torej Drugemu velikokrat komičen – in verjetno ne zgolj zaradi dialekta.

ŽIVETI REFLEKTIRANO

Kako torej misliti Maribor, življenje mesta in življenje v mestu, morda onstran spominov na lastno otroštvo, preživeto na mariborskih trgih in ulicah, zunaj otroških mementov, zasebnih vrtov, interesov in vedno varljivih čustev, čeprav so poglobljene misli nekaj najtežjega? Kot sestavljalec vprašanj v tej temi moram prevzeti odgovornost zanje. Številna med njimi so bila izsiljeno generična, torej splošna v svoji zahtevi, morda celo šolska. Drugačnih si nisem mogel privoščiti zaradi poklicno, interesno, epistemsko zelo heterogenih naslovnikov, če sem želel prejeti njihove odgovore na ista vprašanja. Dodatni razlog za izbiro takega tipa vprašanj je seveda "panoptična" in jubilejna, časovno determinirana narava topike, ki že po sebi zahteva tudi generičnost odgovorov. Iz istega razloga je bilo "kolektivni intervju" z okoli petdeset povabljenimi posamezniki nujno razdeliti na šest manjših vsebinskih blokov: kulturo in umetnost, književnost, intelektualno kulturo, zgodovino, politiko in medije. Njihovi odgovori so razvrščeni po abecednem redu. Bralec bo opazil, da so vprašanja po sklopih različna, nekatera pa so skupna vsem. Če bi enaka zastavljal čisto vsem, bi ta morala biti še bolj generična, a so že zdaj številni jamrali, da se ne čutijo kompetentne in na nekatera niso odgovorili.

Naj naravnost povem, da smo pri Dialogih računali na večje število odzivov. Ne, na tem mestu ne bom stregel s seznami posameznikov, ki so nas zavrnili, vendar je podatek bistven za razumevanje bralca, ki bi morebiti utegnil pomisliti, da je uredniška izbira bila nenavadno selektivna. Pa ni bila. Drznem si trditi, da zelo energičnega interesa po reflektiranju Maribora v povprečju žal ni zaznati. Morda je to za marsikoga prehud zalogaj, morda Dialogi komu ne imponirajo, kažejo se še kakšni drugi simptomi, a opozoriti na to dejstvo je neizogibno, saj bi lahko marsikateri nepristranski bralec pomislil in ugibal, čemu so se v posameznih sklopih znašli prav omenjeni posamezniki, ne pa kdo drug. Že to je, si drznem decidirano sklepati, pomenljiv podatek: najti 50 ljudi z nekaj zgodovinskega spomina, ki bodo celovito in poznavalsko podali oceno mesta, praktično ni mogoče.

Za omenjenih šest sklopov sem se kot urednik odločil, ker se mi zdijo "liki" umetnika, književnika, intelektualca, zgodovinarja, politika in novinarja ključni družbeni duhovni profili, ki jih v življenju mesta najpogosteje najdem in imajo o njem tudi največ povedati. Vendar sem se vsaj malce zmotil. Kot rečeno, so bili odzivi v nekaterih sklopih prepoznavno skromni po številu. Še posebej bi rad izpostavil težavo najti "mariborskega politika", ki bi odgovoril na nekatera osnovna vprašanja. Pa ne zato, ker jih ne bi bilo, temveč ker se očitno marsikdo pozvan ni prepoznal v tej sintagmi. Podobno in verjetno na že skoraj katastrofalno težavo sem naletel pri "liku" neodzivnega mariborskega zgodovinarja. V teh blokih bo zato morda bralec pogrešal kakšno mnenje več – a res ne povsem po naši krivdi. Še bolj zanimivo je definiranje intelektualca znotraj tega, čemur sam pravim intelektualna kultura: zdi se, da je "mariborski intelektualec" uradno tako rekoč prazna množica. V Dialogih smo se v preteklosti večkrat posvečali njegovi opredelitvi vobče, med drugim smo objavili tudi tematsko branje o tem, kdo šteje zanj in kaj

tega prepoznavno loči od literata in kulturnika, ki v domačem prostoru, v Mariboru pa še posebej, v javnosti zavzema obe vlogi. Nekaj simptomatičnega o obstoju mariborskih javnih intelektualcev pove že osnovno googlanje ali pregled arhiva osrednjega lokalnega časopisa: sintagma in njene izpeljanke se pojavijo praktično le dvakrat v zadnjih dobrih desetih letih: ob omembi medijskih najav pravkar omenjene teme v Dialogih, nato pa spet leta 2011 ob pismu "mariborskih intelektualcev" po aretaciji župana, v katerem so zahtevali, da mora ta odstopiti. Skoraj popolna luknja potemtakem zazeva že, ko govorimo o osnovnem javnem diskurzu o njih. Morda se seveda motimo in je pojem intelektualca v teh časih že povsem passé, zato se ga ne splača iskati. Bi si kdo upal reči kaj takšnega?

V bloku o kulturni in umetnosti tako nastopajo založnica in urednica mag. Emica Antončič, slikar Bogdan Čobal, kulturnik Peter Tomaž Dobrila, novinarka Melita Forstnerič Hajnšek, založnik Dušan Hedl, umetnik Miha Horvat, direktorica Umetnostne galerije Maribor Breda Kolar Sluga, kulturni delavec mag. Franci Pivec, galerist in založnik Primož Premzl (ki se je raje odločil za fotografsko obliko sodelovanja), direktorica LGM Mojca Redjko, slikar in profesor dr. Oto Rimele, direktor SNG Danilo Rošker, direktor Narodnega doma Vladimir Rukavina. V bloku o književnosti so spregovorili pesnik in pisatelj Borut Gombač, profesorica dr. Dragica Haramija, pisatelji Zdenko Kodrič, Jože Kos Grabar in Tone Partljič, urednik, mentor in pesnik Marjan Pungartnik, profesor in pesnik Bojan Sedmak (ki ni odgovoril na vprašanja, zato smo njegov razmislek predstavili v "dodatku"), profesor dr. Miran Štuhec in založnik Orlando Uršič, v bloku o družbi in intelektualni kulturi profesor Andrej Adam, direktorica CAAP-a dr. Karolina Babič, profesorja dr. Tomaž Grušovnik in dr. Miran Lavrič, ravnatelj gimnazije mag. Ivan Lorenčič, profesorji dr. Rajko Muršič, dr. Andrej Naterer in dr. Peter Simonič, socialna antropologinja in profesorica dr. Vesna V. Godina, publicist Braco Zavrnik in župan in nekdanji rektor dr. Alojz Križman (ki ni želel odgovarjati na vprašanja, zato smo njegov razmislek pripeli kot "dodatek"). V sklopu o zgodovini nastopajo etnologinja dr. Jerneja Ferlež in zgodovinarja dr. Aleš Maver in dr. Marjan Toš, v sklopu o politiki Matevž Frangež, Jože Jagodnik, Rudi Moge, mag. Majda Potrata, mag. Jože Protner in mag. Boris Sovič, v sklopu o medijih pa novinarke in novinarji Franček Jauk, Otmar Klipšteter, Branko Maksimovič, Srečko Niedorfer in Nada Ravter.

Seveda ne dvomim, da bo morda ob prebiranju številke marsikdo užaljeno ugotovil, da ga ni zraven, ker ni bil povabljen – zmerom je tako, zato nujno opravičilo. Ker je 300 strani neposrednih mnenj 47 avtoric in avtorjev morda ena najobširnejših na ta način intenziviranih zbirk neposrednih refleksij o duhovnem profilu, "bistvu" in "biti" Maribora, pa bi uredništvu revije kdo obenem težko očital tudi kakšno posebno zaprtost pri povabilih. Obratno velja tudi opravičilo, če bi kdo pomislil, da smo koga povabili preveč: kot že povedano, so tudi odgovori sodelujočih v svoji totaliteti in partikularnosti izraz duha, ki ga želimo odkriti. Tudi zato vanje nismo posegali, četudi so nekateri ne samo bridki, ampak verjetno neupravičeni. Povedano drugače: tudi objavljena tema je že po sebi

odsev mariborske zgodbe, nekakšna "de Maribor fabula narratur". Želimo si lahko, da bi takih zbirk v prihodnje bilo še več in vedno več: če kaj, je mišljenje način, kako izboljšujemo sebe in druge, s tem pa razmere, v katerih živimo. Živeti reflektirano v Mariboru in s tem osmišljati pogoje našega bivanja bi zato lahko bil naš skupni dolgoročni cilj.

v juniju 2015

Boris Vezjak
urednik številke

KULTURA IN UMETNOST

Kaj bi navedli kot največje dosežke, morda presežke na področju mariborske kulturne in umetniške produkcije v zadnjih petdesetih letih – v mislih imamo kulturo v ožjem in bolj popularnem smislu, glasbo, likovno umetnost (vključno s kiparstvom, arhitekturo, grafiko, fotografijo, itd.), gledališče, film, galerijsko dejavnost, pisno in plesno umetnost? Zavedamo se, da je lahko odločitev težavna in seznam zelo dolg, zato računamo na vašo selektivnost.

Emica Antončič: To je zelo zahtevno in široko vprašanje. Pomagala bi si s tem, da bi kot presežke upoštevala tisto, kar je preseglo lokalni nivo in se uvrstilo v vrhove slovenske umetnosti ali celo opazneje seglo v mednarodni prostor. Hkrati bi se omejila predvsem na gledališče in literaturo, ki ju najbolje poznam.
Na področju gledališča je vsekakor izredno pomemben mejnik prvi Teden slovenskih gledališč, ki se je na pobudo takratnega ravnatelja mariborske Drame Frana Žižka prvič odvil med 17. in 22. oktobrom 1966 v Mariboru in iz katerega je zraslo Borštnikovo srečanje kot najeminentnejši kulturni festival v mestu. V sami mariborski Drami velja tam od srede šestdesetih do srede osemdesetih omeniti predvsem posamezne izstopajoče igralske osebnosti, sama bi se odločila za Arnolda Tovornika in Petra Ternovška, potem pa sledita izrazito prebojni obdobji dveh umetniških vodij, Vilija Ravnjaka (1985–1989) in Tomaža Pandurja (1989–1996). Med kasnejšimi igralskimi generacijami stalnih članov mariborskega ansambla se uspe v vrhove slovenskega igralstva prebiti Vladu Novaku, Petru Boštjančiču in Miladi Kalezić – slednja se kot že uveljavljena igralca v osemdesetih oz. devetdesetih iz Celja vrneta v Maribor – in Nataši Matjašec Rošker.
Na področju literature Maribor zaznamuje seveda njegova peterica: predvsem mednarodno uveljavljeni pisatelj Drago Jančar, popularni komediograf Tone Partljič in pesnika Andrej Brvar in France Forstnerič. V vrhove slovenske poezije segata zagotovo tudi pesnici Erika Vouk in Petra Kolmančič.
Na področju popularne kulture velja omeniti Zorana Predina oz. Lačnega Franza in pa seveda Festival Lent, ki ga je Vladimirju Rukavini in ekipi v preteklosti uspelo zliti s prevladujočo mestno mentaliteto.
Na področju arhitekture in urbanizma je bila izjemno pomembna prenova Lenta v osemdesetih, Maribor pa ima tudi številne posamezne arhitekturne dosežke in uspešne prenove, kot so kompleks SNG, rektorat, Studenška brv, prenova minoritskega samostana v novo Lutkovno gledališče, dograditev stadiona Ljudski vrt … Moj pogled na presežke na ostalih področjih bi bil zagotovo samo delen in nepoznavalski, zato ga prepuščam drugim.

Bogdan Čobal: Petdeset let izhajanja Dialogov je prav gotovo obdobje, ki s svojo kontinuiteto zrcali kulturni utrip Maribora. Osebno nisem sodeloval z revijo, spremljal pa sem jo v različnih obdobjih, včasih bolj, drugič manj. V času študija v šestdesetih letih prešnjega stoletja sem se v Ljubljani srečeval s Francem Forstneričem, ki je pridobival sodelavce. Intektualni naboj šestdesetih let je v Ljubljani dihal sveže ideje neke obetajoče prihodnosti, čeprav so prepovedali Perspektive. Koliko sodelavcev je pritegnil, mi ni znano. Uredniški odbor Dialogov je bil pod

okriljem Zveze kulturnih delavcev Maribor. V njem je bilo trinajst prepoznavnih mariborskih pisateljev in intelektualcev. Pozneje lahko zasledimo veliko spreminjanje članov uredniških odborov. Vsak izmed njih je profiliral uredniško politiko. Z Vladimirjem Gajškom sva mnogo diskutirala in polemizirala, predvsem pa se nisva strinjala z lokalno omejenimi samozadostnimi kriteriji. Ukinitev Zveze kulturnih delavcev Maribor, ki je združevala pisatelje, likovnike, fotografe, oblikovalce in arhitekte, je bila za organiziranost kulture v Mariboru neprimerna in nekonstruktivna. Leta 1978 je Dialoge izdajala založba Obzorja, ustanovitelj je bila SZDL. Uredniški odbor se je bistveno povečal, ustanovljen je bil sosvet. Dialogi – mesečnik za vprašanja kulturnega in javnega življenja se je spremenil v Dialogi – revija za kulturo v vseh oblikah. Društva, ki so se na silo združila v Zvezo kulturnih društev, so izgubila svoj status samostojnega ustvarjalnega društva in se utopila v množici poustvarjalnih amaterskih društev. Društvu likovnih umetnikov Maribor je nasilna združitev v Zvezo kulturnih društev odvzela velik del profesionalnega ugleda, začela se je izgubljati med množico društev z ljubiteljskim odnosom do ustvarjanja. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je začel proces diletantiranja družbe, ki danes dobiva usodne posledice na vseh področjih družbene zgradbe. Revija Dialogi interaktivno odraža preobrazbo družbe in njen odnos do kulture in intelektualcev.

Za razliko od Dialogov, ki delujejo v petdesetletni kontinuiteti, se o ostalih dosežkih mariborske kulturne in umetniške produkcije težje opredelim. Časovno obdobje petdesetih let je spreminjalo poglede na kulturo in njeno vlogo v družbi. Pri vrednotenju kulture v takem časovnem razponu se pojavi dilema o postavljanju normativov. Prvič: ali naj bodo to lokalni ali pa širše primerljivi kriteriji. Druga dilema je: ali je kulturno-umetniški dogodek vplival in sooblikoval zavest Mariborčanov in povzročil občutek pripadnosti in identitete ali pa pomeni zgolj predstavo. Tretja dilema ocenjuje kontinuiteto in razvojno rast kulturne aktivnosti.

Citat Kennetha Clarka "Pisatelji in politiki utegnejo izražati vsa mogoča spodbudna čustva, vendar s tem izražajo samo dobre namene. Če bi morali odločati, kaj izraža resnico o družbi, minister za zidavo stanovanj ali dejanske stavbe, postavljene v tem času, bi verjel stavbam," je izhodišče za razmišljanje o petdesetletni gradnji v Mariboru. Ob nedvomno posamičnih kvalitetnih arhitektonskih rešitvah zgradb sta revitalizacija Lenta in stanovanjsko naselje S23 najpomembnejša urbanistična posega. Na prvem arhitektonskem razpisu za revitalizacijo Lenta je bila nagrajena idejna rešitev ing. arh. Marka Mušiča. Idejna rešitev je predvidevala povezavo levega in desnega brega Drave z montažo brvi za pešce, pripete na obstoječi most. Projekt je predvideval dobro rešitev povezave med obema nabrežjema. Upošteval je zgodovinski pomen zgradb in jih dopolnil s sodobnimi urbanističnimi standardi, vključno z eskalatorji, ki bi se spuščali na nižje terase. Žal projekt ni bil sprejet zaradi pomisleka "ali bomo ohranili zgodovinski spomin ali pa bomo vse posodobili". Izdelan je bil nov projekt, ki je revitaliziral Lent kot kulturni kare, brez rešitve prometa in izračuna realnih potreb. Zgradbe, ki so bile pozneje zgrajene, so komercialno zasnovane, brez arhitektonskih vrednot. V knjigo vtisov ob razstavi projekta

sem zapisal: "ABC objekti so eklektični arhitektonski kič." Revitalizacija Lenta je še vedno v obnovitvenem krču, čeprav se umeščajo rešitve, ki so po mojem pojmovanju neprimerne, pri čemer mislim na lutkovno gledališče. Nespoštovanje nabrežja Drave se kaže v realizacijah Dravskih teras, Koloseja, Medicinske fakultete in v nerealiziranih projektih za revitalizacijo dravskega nabrežja, povezanih z EPK. Gradnja soseske 23 se je zaključila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v sklopu zasnove predela Maribor jug. Pomemben in obsežen predel je ostal urbano neopremljen in je več ali manj zgolj spalni okoliš. V petdesetletnem obdobju je nastalo več uspešnih arhitektonskih rešitev.
Ureditev Treh ribnikov je vzorčna ureditev pokrajinskega parka in je lep parkovni prispevek mestu. Pomembnejši prispevek k mestnemu videzu je dal spomenik revoluciji Slavka Tihca in ureditev Trga svobode. Spomenik v svoji čisti kiparski formi deluje homogeno, hkrati po v režnjih nosi bogato dokumentarno gradivo. (V spominu imam podatek, da je strošek ureditve trga s spomenikom bil primerljiv z letno dotacijo gledališču!)
Forma viva v betonskem materialu je bila vselej kulturni dogodek, pomemben za likovno opremo mesta. Sodelovali so mnogi uveljavljeni kiparji: Takes Kudo, Bradford Graves, Janez Boljka, Will Netteship, Slavko Tihec, Mojca Smrdu, Robert Les Adzema, Lujo Vodopivec (njegovo Fontano so odstranili, "rešil" jo je RTM) in drugi. Menim, da bi morali ohranjanjevanju skulptur, ki so v skrbništvu UGM, posvečati več pozornosti v restavratorskem in hortikulturnem smislu.
V sedemdesetih letih je nastalo v lokalih več stenskih dekoracij Slavka Tihca, Janeza Vidica, Ota Polaka, Slavka Koresa in drugih, ki so jih žal ob prenovah uničili.
Pomembna pridobitev za razstavne možnosti v Mariboru je bil Likovni salon Rotovž na Glavnem in Kraigherjevem trgu. Ustanovljen je bil v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja z aktivnostjo likovnih umetnikov Maribor. V svojem delovanju je uspešno profiliral razstavno politiko in se umestil v slovenski prostor. Pripravili so nekaj pomembnih razstav avtorjev iz tujine in Slovenije. Zlasti odmevne so bile trienalne razstave Ekologija in umetnost, ki so k sodelovanju vabile domače in tuje uveljavljene umetnike. Uspešna razstavna dejavnost se je prekinila po priključitvi Likovnega salona Rotovž k Umetnostni galeriji Maribor, kar je usodno pasiviralo razgibano razstavno dejavnost.
K razstavni dejavnosti v mestu je s kvalitetnim in strokovnim pogledom na sodobno ustvarjanje in umetnost prispevalo Kulturno izobraževalno društvo Kibla. Bogata razstavna in edukativna aktivnost je pomemben dejavnik mariborske likovne kulture, saj z njo presegajo lokalne okvire. Novo pridobljeno razstavišče Portal je prav tako gostilo pomembne razstave s sodelovanjem uveljavljenih ustvarjalcev in umetnikov našega časa. Ena izmed pomembnih razstav je bila Soft Control kot eden redkih pomembnih likovnih projektov EPK Maribor.
Dosežkov na področju glasbe, gledališča, filma, pisne in plesne umetnosti ne bom podrobneje poudarjal. Izpostavil pa bi pevski zbor Carmina Slovenica. Rast profesionalne kvalitete zbora, ki se je razvil iz mladinskega pevskega zbora pod vodstvom Branka Rajšterja, rezultira v svetovnih merilih na vseh kontinentih. Zbor je

pod vodstvom Karmine Šilec v mariborsko glasbeno življenje vnesel nekaj sodobne svežine.
Na zemljevid svetovnega plesa je Edward Clug zapisal svoje koreografije in izvedbe plesalcev mariborskega baleta, kar dokazujejo nastopi na mnogih pomemebnih odrih od New Yorka, Tokija do Saint Petersburga in številne objave in pohvale v pomembnih strokovnih revijah, zlasti v prestižni reviji o plesu Dance Europe.

Peter Tomaž Dobrila: Ker je revija, ki bo ta intervju izdala, že sama po sebi znotraj jubileja, naj začnem pri festivalih in cikličnih prireditvah: Trienale umetnost in ekologija, Betnava, Mednarodni festival računalniških umetnosti, Festival Kiblix, Maribor elektronska destinacija – MED, razstava Homo Sapiens 3000, razstava Soft Control in ves program v KIBLA – PORTAL, razstave AES+F v Kibli in druge izbrane razstave in dogodki, Festival (DA)(NE)S, Festival ljubezni, Slovenski dnevi knjige, Performa, Festival Lent, Festival Maribor in njegove prejšnje pojavne oblike. Izpostaviti je treba prvo predstavitev Slovenije v Evropski prestolnici kulture – Cork 2005, Irska, za kar je bila zadolžena KIBLA, in tudi naziv Evropske prestolnice kulture – Maribor 2012 s partnerskimi mesti Murska Sobota, Novo mesto, Ptuj, Slovenj Gradec, Velenje. Nadaljujem na področjih umetnosti, v gledališču prvo obdobje Vilija Ravnjaka in nato čas Tomaža Pandurja, balet Edija Cluga, predstave Jerneja Lorencija, v filmu celoten opus Karpa Godine, zlasti Splav meduze in Rdeči boogie ali Kaj ti je deklica, Marko Naberšnik, v glasbi Carmina Slovenica in njene pretekle pojavne oblike in ansambel Kebataola, skupina Buldožer in Laibach, obe delno mariborski, Lačni Franz, Center za dehumanizacijo, literatura mariborske peterica, Andrej Brvar, ki je prejel tudi Prešernovo nagrado, France Forstnerič, Drago Jančar, Marijan Kramberger in Tone Partljič, delujoči na raznih področjih Fran Žižek, Bruno Hartman, Leon Štukelj, Sergej Vrišer, Rok Vilčnik, v vizualni umetnosti razstave Marka Jakšeta v UGM in Kibli, Rebecca Horn, Rudolf Kotnik, Slavko Tihec, Vlasta Zorko – Tihec, Maks Kavčič, Oton Polak, Zmago Jeraj, skupina MI, avtorji osemdesetih zbrani v skupini (Te čudovite) MARGINE, založba Subkulturni azil in Front Rock, Založba Obzorja, Litera, v intermedijski umetnosti številne domače in mendarodne produkcije Kible.

Melita Forstnerič Hajnšek: Absolutno je eden največjih kulturnih podvigov Maribora v zadnjega pol stoletja Založba Obzorja, ki je pod vodstvom Jožeta Košarja v šestdesetih letih bila najprodornejša, najbolj politično-ideološko neodvisna slovenska založba; izdajala je knjige, ki drugod po Sloveniji niso prišle skozi uredniško-politično cenzuro. Košar je s svojo avtoriteto, znanjem, pa tudi svojevrstnimi diplomatskimi spretnostmi izdal denimo Nekropolo Borisa Pahorja (1967), prvo knjigo danes mednarodno uveljavljenega tržaškega literata v matični Sloveniji, in to v času, ko ga je oblast preganjala. Ob tem pa še celo vrsto danes kanoniziranih besedil, denimo Dominika Smoleta Črni dnevi in beli dan. Košarju je v Mariboru uspelo ustvariti najbolj avtonomno in na recentni domači ustvarjalnosti temelječo založbo. Pritegnil je številne strokovno kompetentne sodelavce tudi iz Ljubljane,

denimo z Dušanom Pirjevcem sta zasnovala slovensko odmevno humanistično polemično zbirko Znamenja.
In seveda so Košarja v znani maniri "demokracija da, razkroj ne" zatrli tedanji "družbenopolitični delavci", kot so v mestu prej in kasneje porazirali še celo vrsto izstopajočih fenomenov – od "predperspektivaške" revije Svit (1954) do peterice (pisateljske združbe Andrej Brvar, Drago Jančar, Marijan Kramberger, France Forstnerič, Tone Partljič). Prav peterica je izdala ključno besedilo, ki je zagotovo eden temeljnih mejnikov v kulturnem preporodu mesta, "manifest" Skupaj 1973. leta. V njem je prvič postavila mariborskim ustvarjalcem cilj "uspeti v slovenskem, narodnem merilu brez kakršnegakoli posebnega krajevnega popusta in v nekoliko bolj množični obliki dokazati, da se da dobro pisati tudi zunaj glavnega mesta in da ta popolnoma zemljepisna okoliščina ni prekletstvo, proti kateremu bi bil slovenski pisec bolj ali manj brez moči in pred katerim bi lahko samo bežal v Ljubljano". Umetniška ustvarjalnost se lahko primerja le na ravni celotne nacije, biti mora možnost izmenjave in tekme, so poudarili.
V glasbenem življenju mesta je bila ključnega pomena ustanovitev Centralnega pevskega zbora Maribor leta 1964, kasneje preimenovanega v Mladinski pevski zbor Maribor pod vodstvom Branka Rajštra, ki ga je po dirigentovi smrti 1989. prevzela dirigentka Karmina Šilec in je zadnjega četrt stoletja kot vokalno gledališče Carmina Slovenica eden najpomembnejših, najbolj inovatorskih kulturnih znamk Maribora in Slovenije.
V oblikovanju najkakovostnejše glasbene ponudbe je izjemen delež Koncertne poslovalnice Maribor, ki deluje v okviru Narodnega doma in je bila ustanovljena kot prva v Sloveniji že leta 1946. Ob bogati beri najzanimivejših svetovnih orkestrov je bila za mesto in širše ključna ustanovitev Mariborske filharmonije. Delovala je med letoma 1950 in 1965 ter 1993 in 2004. Pomemben produkcijsko-prireditveni dosežek je bila v okviru Koncertne poslovalnice ustanovitev Festivala baročne glasbe, ki se je leta 1994 prelevil v sodobni, produkcijsko močan in izvedbeno svež festival komorne glasbe Glasbeni september pod umetniškim vodstvom Janka Šetinca, od leta 2008 pa je prerasel v Festival Maribor.
Gostovanja velikih muzikov, kot so Svjatoslav Richter, Vaclav Neumann, Benjamin Britten, Peter Pears, Lovro pl. Matačić, Sergiu Celibidache, Valerij Gergiev, Neeme in Paavo Järvi, Marjana Lipovšek in Bernarda Fink, pa Leningrajska in Češka filharmonija ali orkester Marijinega gledališča iz Sankt Peterburga, so vedno znova poživljala mestno kulturno sceno in paracenter približevala na tej "elitni kulturni ravni" prestolnici.
V likovni umetnosti je vrhunec v nacionalnem merilu fenomen akademskega kiparja Slavka Tihca. S svojim prodornim in inovativnim delom je podiral meje v ustaljeni podobi kiparstva, eksperimentiral z materiali in oblikami in hkrati ostajal estet in častilec klasične lepote. Zastopal je jugoslovansko kiparstvo na Beneškem bienalu leta 1966 in 1980. Je (med likovniki pa tudi sicer) med redkimi mariborskimi dobitniki velike Prešernove nagrade (1983). Ja avtor številnih javnih spome-

nikov če omenimo le spomenik na Osankarici, 1960, Spomenik NOB v Mariboru, 1975, in Spomenik Ivanu Cankarju v Ljubljani, 1982.
Drugi veliki likovnik mesta, prav tako dobitnik velike Prešernove, je Zmago Jeraj, ki je bil tudi eden motorjev znamenitega Mariborskega fotografskega kroga. Med mlajšimi pa je Oto Rimele tisti, ki močno zaznamuje tudi nacionalno likovno sceno in je dobitnik nagrade Prešernovega sklada, ki predstavlja nekako enoto nacionalne prepoznavnosti mariborskih umetnikov.
V gledališki umetnosti ne moremo mimo Pandurjeve ere v mariborskem SNG (1989–1996, ko je bil ravnatelj Drame), ki je pozornost slovenske teatrske javnosti prvič v zgodovini preusmerila v Maribor, kljub finančnemu zlomu teatra pa vendarle njegov teater pomeni vznemirljivo odkrivanje novih dimenzij odrskega prostora in časa. SNG Maribor je svoje prvo uprizoritveno sijajno obdobje beležilo že v času prvega umetniškega vodenja Vilija Ravnjaka v Drami med letoma 1985 in 1989, iščoče tudi v smeri novih tekstov. Nasploh pa je Maribor fenomen po številu izjemnih, nacionalno prepoznavnih gledaliških režiserjev; lahko govorimo kar o "mariborski režiserski šoli", za katero je zaslužen Vili Ravnjak kot prvi mentor mnogih še v gimnazijski dobi. Gre za režiserje, kot so Jernej Lorenci, Sebastijan Horvat., Tomaž Pandur, Matjaž Latin. Vsi so se kalili na Prvem odru Prve gimnazije, od koder prihaja še danes večina mladih igralcev, filmskih, gledaliških režiserjev … Podobno je Druga gimnazija s svojim English School Theater odskočišče za mnoge danes uveljavljene pevke muzikala in pop glasbe.
Preboj mariborskega baleta pomeni era koreografa Edwarda Cluga, ki je zaslužen za prvi mednarodni uspeh tega kolektiva in nekatere predstave, ki so odmevale v nacionalnem in širšem prostoru.

Dušan Hedl: Mariborska rock'n'roll beat scena v šestdesetih, Pandur gledališče, Mladinski pevski zbor – Carmina Slovenica, Galeria 88, Popevka vesele jeseni, Mariborski feljton, Drago Jančar, Vdovstvo Karoline Žašler, Alenka Pinterič, ... Izredno pomenljivo pa je vprašanje, ki sprašuje za zadnjih 50 let. Kakšna pomembna ločnica pa se je zgodila pred 50 leti. Prej ni bilo zgodovine?

Miha Horvat: Rojen sem leta 1976, leta, ko je revija Forbes zapisala, da je naša takratna država Jugoslavija med najbogatejšimi državami v Evropi. In priznam, pred nekaj trenutki sem sprejel odločitev – in se je nato ves čas spreminjanja tega teksta držal – da v spodnjih vprašanjih – odgovorih – ne iščem neke analitično-znanstvene objektivnosti na dolgih petih do desetih straneh, kot je bila dana možnost, ampak bom poskušal biti popolnoma – čimbolj – subjektiven in predvsem kratek. Vem, da so dolge analize prepotrebne in nujne, ampak na drugačen način, z drugačnimi metodami in zastavljenimi cilji. Torej, če gledam svojo letnico rojstva, je dejstvo ena; vseh zadnjih petdeset let mesta Maribor in njegove kulturno-umetniške scene nisem doživel in ne občutil na lastni koži. Torej sem časovno omejen in kostruktivistično onesnažen z zgodbami, miti, reprodukcijami. Skrajno subjektivno gledano in iz mojega zornega kota je oziroma so ti dosežki časovno od zadaj

(danes) naprej (nazaj) takšni in da bo na začetku seznama naš projekt, torej GT22 kot transnacionalni umetniški laboratorij, mogoč zaradi privatnega mecenstva. Sledijo določene enote EPK 2012 (npr. Caap-Tkalka, programski presežki ...), performans-predavanja na festivalu MKC-ja Performa, Stolp3, Zavod (kino)Udarnik, Poštna in gostinski razvoj mesta, naša Ex-garaža, načrt za novi UGM in za novo Pekarno, Čajnašop, MFRU+KIBLIX, Festival Magdalena, Festival dokMA, Izzven, Tango Edwarda Cluga, Plesna izba in njene plesno centralistične izpeljave, določene enote Festivala Lent skozi čas, KID KIBLA, KC Pekarna, pesniško-literarna srečanja, dvoboji in večeri, MKC na Orožnovi, Faust Tomaža Pandurja, edicije in razvoj Borštnikovega srečanja, gostovanje KLON.ARTa in son:DINE samostojne (in skupinske) razstave v Mariboru. In da, zagotovo sem kaj pozabil in da, zagotovo veliko. Dejstvo pač je, da določene zaspance čakamo, da se zbudijo.

Breda Kolar Sluga: Complimenti allo Chef! za odlično uredniško idejo in čestitam *Dialogom* ob visoki obletnici! Revizij je v zadnjih letih bilo kar nekaj, vendar se zdi, da je samorefleksija in čas iskanja mestne identitete šele v začetni fazi. Bolj ali manj se bom osredotočila na področje, za katerega sem kompetentna, saj tega pogovora drugače ne bo mogoče zaključiti. Že vizualno področje je preveč kompleksno, 50 let pa je resnično dolga doba.
Nikakor ne moremo mimo nekaterih posameznikov: med pisatelji bi izbrala Draga Jančarja, na področju umetnostne zgodovine odličnega Sergeja Vrišerja, kot kulturologa in knjižničarja seveda Bruna Hartmana, na področju plesa Edwarda Cluga, na področju zborovskega petja, ki ima v mestu odlično tradicijo, naša generacija slavi Karmino Šilec, težko je izpostaviti zgolj eno ime na področju arhitekture, kljub temu izpostavljam Janka J. Zadravca, med režiserji že nastaja gneča, vsi občudujemo odličnega Jerneja Lorencija, najbolj razvpit in v tujini referenčen pa je še vedno Tomaž Pandur, med igralkami resnično izstopa Nataša Matjašec Rošker, na pop sceni je še vedno in Zoran Predin, med literarnimi in gledališkimi kritiki izpostavljam Petro Vidali, med tvorci kritične kulturne misli in identitete mesta pa zaradi zelo različnih kreativnih prispevkov Borisa Vezjaka, Vesno Vuk Godina, Toneta Partljiča ter Andreja Brvarja … naj nadaljujem s čudovitim glasom Sabine Cvilak in navdihujočimi glasbenimi besedili Roka Vilčnika …
Vsi ti so uspeli Maribor uvrstiti na zemljevid presežne ustvarjalnosti in vsi med naštetimi so dihali ali še dihajo z mestom.
O področju likovne umetnosti pa moram zapisati nekaj več. Za začetek bi želela vsaj omeniti starejše, vendar za mestno identiteto pomembno obdobje. Gre za migracijsko obdobje med obema vojnama in Primorce, ki so v tem obdobju mestu dali identiteto. Naj omenim samo eno družino, družino Zorana Mušiča, najbolj priznanega slovenskega slikarja v mednarodnem prostoru, ki je preživel mladostna leta v Mariboru. Ne gre samo za to, da je živel v našem mestu, temveč tudi za to, da so ga kljub mladosti in neizkušenosti meščani podprli z naročili, celo mariborski župan Alojzij Juvan, ter mu, tudi s štipendijo, omogočili študijska potovanja in posledično tudi prve korake v mednarodni prostor. Na primer pred dvema mese-

cema preminuli odličen slikar, grafik in fotograf Zmago Jeraj o tej "primorski" fazi nekje zapiše, da je Maribor imel podobo (na slikah in grafikah) mesteca ob morju. Identiteta po drugi svetovni vojni pa je v šestdesetih pričela nastajati na urbanih iztočnicah mesta ter izgradnji le-tega. Sodobno občutenje zadnjih petdeset let bi torej moralo biti urbano.

Najboljši slovenski kipar je Slavko Tihec, lahko smo neizmerno ponosni, da je kljub vpetosti v nacionalne in jugoslovanske projekte ostal vselej povezan z našim mestom. Prej imenovanega Zmaga Jeraja odlikuje inovativen in raziskovalno naravnan opus, kar ga uvršča med najbolj prodorne umetnike v nacionalnem okvirju. Tako Tihec kot Jeraj sta bila profesorja na ljubljanski akademiji, prejemnika najprestižnejših nagrad, tudi Prešernove, dela obeh se nahajajo v naši in osrednji nacionalni instituciji – Moderni galeriji. V sedemdesetih letih je na področju fotografije odigrala ključno vlogo novoustanovljena fotografska skupina – Mariborski krog in povzročila ključne premike v dojemanju sodobne fotografije. V devetdesetih se je v mesto vrnila generacija umetnikov, ki je nekaj let skupaj razstavljala pod imenom *Mi*. Trije med temi so danes pokazatelj ustvarjalnega potenciala zrele generacije: Oto Rimele, Samuel Grajfoner in Darko Golija; son:DA, inovativen večmedijski tandem, pogosto buri duhove s provokativnimi projekti… Ustvarjalna kvaliteta teh posameznikov je nenazadnje tudi nekakšen motor, ki dviguje kvaliteto okolja ali pa vsaj ustvarjalno temperaturo samega mesta.

Če presežem osebno izkušnjo z nekoliko starejšim obdobjem, moramo izpostaviti kar nekaj osebnosti, prvi med njimi je gotovo Maks Kavčič. Ob kvalitetnem slikarskem opusu so osebnosti takšnega dometa pomembno prispevale k razvoju likovnega življenja in ustvarjanju mestnega utripa; Kavčič je na mnogih področjih poskušal doseči najvišjo kvaliteto od organizacije razstav do restavratorstva in izobraževanja.

Večina pa je mesto zapustila. Ob znanem Zoranu Mušiču naj omenim še nekoga, ki ga običajno ne povezujemo z likovno umetnostjo – Braneta Rončela. Izjemno ime na glasbenem področju, vendar nekateri ustvarjalci na primer Samuel Grajfoner in Jasna Hribernik, izpostavljajo njegov vpliv tudi v povezavi z dojemanjem multimedije in sodobnega pristopa k prezentaciji umetnosti, fenomen, ki se mu bomo posvetili v prihodnje.

Ta imena bi moral poznati vsak Mariborčan.

Primož Premzl: Zbrane fotografije so izključno dokumentarne narave. Meščani smo sodobni *flanerji**. Posnetke sem napravil med opravki in sprehodi ali pa sem enostavno po mestu "flaniral"** in ga doživel tako, kakor ga predstavljam v svojem prispevku – kot nekdo, ki se ukvarja s kulturno dediščino in ki mesto hkrati doživlja zelo intenzivno in senzibilno. Ker sem izrazito vizualni tip človeka, je pri vsebini

* Flâneur (fr.). Charles Baudelaire je razvil izpeljanko pomena besede flâneur – za "osebo, ki hodi po mestu, da bi ga doživela".

** drugi pomen: sprehod, pohajkovanje, brezciljno sprehajanje

nastalih fotografij poudarek na likovni podobi mesta, njegovi lepoti in včasih hkrati neverjetno brezbrižnem odnosu do najbolj osnovne urejenosti mestnega tkiva. Ob fotografijah se slutijo pogledi na ponujene nove priložnosti, ironičen pogled na posamezne teme, ležernost in pišmevuhovstvo Mariborčanov do mesta …

Ker sem prepričan, da bodo povabljeni intervjuvanci na zastavljena vprašanja odgovorili mnogo bolj elokventno in analitično, kot sem to sposoben napraviti sam, sem pomislil na tak pristop k obravnavani temi. S sprehodom po mestu in s kritičnim pogledom skozi fotografski objektiv sem poskušal odgovoriti na katero od zastavljenih vprašanj – in zastavil še kakšno nezastavljeno vprašanje, ki bo morda dopolnilo ali celo zaokrožilo pogled na mesto in njegov *genius loci*.

Franci Pivec: Res je težko vprašanje, še posebej, ker sem si ob pripravi mariborske "kulturne strategije" skušal narediti pregled ustvarjalcev na vseh kulturnih področjih, kar mi je navrglo ogromno število imen z nacionalnimi in mednarodnimi referencami in se mi zdi škoda posploševati. Na tej podlagi tudi vehementno zatrjujem, da se nobeno drugo področje v našem mestu po svojem potencialu ne more kosati s kulturo, kar so mi nekateri očitali kot naivnost. Ampak, pri tej oceni vztrajam, čeprav je tudi tokrat ne bom mogel utemeljiti v podrobnostih, ker je pol stoletja dolga doba in ker je prostor za naštevanje omejen. Dosežke bom začel navajati z neobičajne strani, kjer deluje kulturna oz. kreativna industrija, ki se v Mariboru hitro prebuja, spreminja sliko mesta in nudi kruh enakemu številu ljudi, kot jih je zaposlenih v javnih kulturnih ustanovah. Naslednji dosežek je izrazit dvig ravni večkulturnosti mesta, opazen že na ulici, še bolj pa v kulturni produkciji in v avditorijih in to pri vseh zvrsteh kulture od zabave in mode do resne glasbe in uprizoritvenih umetnosti. Kritični smo do položaja kulture v šolah, toda še nikoli ni bil tako visok delež otrok vključen v različne oblike kulturne vzgoje zunaj šol, žal proti plačilu. Čeprav ni zanesljive statistike, približne primerjave pokažejo, da se je število kulturnih dogodkov v Mariboru v petdesetih letih potrojilo, ker je toliko več pokazati in ker je toliko več zanimanja. Zunaj javnih kulturnih zavodov že dolgo ne delujejo zgolj diletanti, ampak je vse več odlično izšolanih ustvarjalcev, ki si morajo poiskati nove oblike organiziranja, da lahko pokažejo, kar zmorejo. Nastala je nova kulturna javnost, bolj divergentna od nekdanje, s širšim razgledom in manj obremenjena z etiketo. Mediji ne dohajajo opisanih sprememb in ponujajo

zoženo sliko mariborske kulture, pri čemer se ne morejo odlepiti od potrošenih stereotipov o sivini in puščavi. In potem smo še pri običajni razdelitvi ustvarjalnih področij z izstopajočimi skupinami in posamezniki:

- intermedija s svetovno odmevnim Kiblinim timom;
- arhitektura z nepreseženim modernizmom, ki ga barbarsko rušijo;
- oblikovanje z Markom Japljem;
- film s starejšim Pogačnikom in mlajšim Naberšnikom,
- video s Prosenčevo in Autorjevo;
- drama s Pandurjem in Lorencijem ter Novakom in Matjašečevo;
- balet s Clugom in Turcujevo ter dobro neinstitucionalno podlago sodobnega plesa;
- opera, ki se je pod Jurgcem utirila v mednarodno orbito;
- likovno ustvarjanje, kjer so povojne generacije naslednikom zapustile zelo ugledno mesto na nacionalni ravni;
- fotografija v okviru znamenitega Fotokluba Maribor;
- literarno ustvarjanje ima ob priznani "peterici" še plejado odličnih ustvarjalcev: Voukova, Gaborovičeva, Vokačeva, Rudolf, Gajšek, Pungartnik, Uršič, Vidmarjeva ..
- glasbeno ustvarjanje je sploh težko zajeti v enem kosu, saj je izjemno razvejano in z mnogimi vrhunskimi umetniki doma in po svetu – pri skladateljih mlada garda Žuraj, Vulc, Forte; pri instrumentalistih gotovo več kot sto solistov in članov najslavnejših orkestrov; pri dirigentih Letonja; pri komorni glasbi Feguši; pri jazzu Holnthaner in dr. Šalamon; pri zborovski glasbi Karmina Šilec; v popularni glasbi najvidnejši izvajalci slovenske estrade;
- knjižničarstvo z močno mrežo in obsežnim fondom ter z naprednim konceptom knjižnične informatike, ki ga razvija IZUM, ki ga UNESCO vključuje kot svojo mednarodno agencijo;
- kulturna dediščina pod skrbstvom muzealske, arhivske in galerijske stroke v težkem spoprijemu z brezobzirnostjo kapitala, ki je za ohranjanje korenin in duše mesta še veliko nevarnejši od neumnosti politike;
- kulturni turizem, ki ga je šele treba postaviti na noge, ker so turistični načrtovalci neomajno zagledani zgolj v Pohorje;
- refleksija kulturnega dogajanja, kjer smo si obetali močnejšo prisotnost Filozofske fakultete, pa jo v večji meri zagotavlja društvo Zofijini ljubimci.

Mojca Redjko: Na vsa vprašanja želim odgovarjati s stališča lastne izkušnje in v časovnem zaporedju, kot so pojavi stopali v moje življenje. In zelo selektivno.
Forma viva v betonu in železobetonu. Vse skulpture so mi nostalgično ljube, a najljubša – skrivnostna in oblikovno duhovita – mi ostaja Tihčeva Krogla v Mestnem parku. Ob njej pa me skoraj vsak dan znova razveseli še Nettleshipova potka na Strossmayerjevi ulici.
MPZ Maribor, kasneje preimenovan v *Carmina Slovenica*. Ker je poleg blagozvočnega petja postavil kriterije drugačnega javnega nastopa – izčiščeno lepega, skriv-

nostno ritualnega, mladostno dinamičnega. Glasbo in petje je povezal v popolnoma novo odrsko invencijo.
Tespisov voz. Tomaž Pandur je začel ustvarjati svoje gledališče sanj na gimnaziji, ki sem jo obiskovala. S kratkim skokom v prestolnico je slovenski gledališki prostor prehodno zaznamoval, a z vrnitvijo v Maribor domačega za vedno. Dal je polet razvoju mestnega gledališča, ki se je dogradilo, razširilo, prenovilo in vzcvetelo.
Lutkovno gledališče Maribor, ustanovljeno leta 1973, predstavlja moj prvi in nepozaben stik z gledališčem na sploh.
Za veličino *peterice* sem zvedela mnogo kasneje, šele v času študija v Ljubljani, a vsi avtorji so bistveno opredeljevali moje otroško in mladostno čtivo, ne da bi ob tem vedela, da jih moram prešteti do pet.
Zlata Vokač, Marpurgi. Brez komentarja.
Sodobni ples sem dojela pozno, po Magri bolj točno šele v devetdesetih. *Plesna izba* je v mojih očeh veljala za inkubator sodobnega plesa v mestu. Upravičeno, saj se je večina današnjih plesnih ustvarjalcev in producentov začela kaliti v Izbi.
Kino Partizan. Tudi Gledališče ni bil nepomemben kino, sploh v devetdesetih, a Partizan je bil blizu in po kratkem petkovem urniku prav primeren za ogled matineje ob enajstih. Še vedno pa dobro pomnim kačaste vrste za nakup abonmajskih vstopnic za Fassbinderjev ali Pasolinijev ciklus, o čemer Ljubljana, od koder smo se ob petkih vračali s študija, v osemdesetih niti sanjala ni.
Lačni Franz, Preporod, Skakfci – rokovska scena v osemdesetih je prepihala glave, misli in sanje zahajajočega delavskega značaja mesta.

Oto Rimele: Razliko med "kulturo" in "umetnostjo" sem nekoč zapisal takole: "kultura" prinaša prepoved barbarskega uničevanja semena in ne seme samo. Seme je področje umetnosti.
Zame je torej začetek in tisto bistveno v "semenu". Torej ustvarjalcih, umetnikih. Zato kot največji dosežek ocenjujem dejstvo, da je mesto dalo številne ustvarjalce. Umetnosti so se lotevali vsak po svoje. Nekateri so ji posvetili celotno življenje in nekateri krajšo zamejeno časovnost. Nekateri izmed njih so bili v mestu prepoznani in afirmirani kot umetniki. Spet drugi ne. In nekatere je mesto vzelo za svoje. Spet drugih ne. In bili so tisti, ki so ponesli umetnost in s tem tudi mesto v svet. In nekateri so morali oditi. Nekateri so samo odšli. In bili so tisti, ki jim je Maribor namenil sredstva in bili so drugi, povsem prezrti.
Bili so in so Umetniki in to prinaša največje dosežke, tudi presežke. Zavedajmo se tega.

Danilo Rošker: Seznam vseh dosežkov oziroma presežkov na področju mariborske kulturne in umetniške dejavnosti v obdobju pol stoletja je res zelo dolg, zato bi izpostavil vse tiste dosežke, dogodke in imena, ki so v meni in v mestu pustili poseben vtis. Zagotovo je treba najprej poudariti, da je bilo mesto velikokrat prizorišče nastanka povsem novih in inovativnih idej, v marsičem je bil Maribor prvi ne samo v slovenskem, ampak tudi v takratnem širšem jugoslovanskem prostoru. Omenim naj drzne znanilce kvalitetne popularne pop rock scene, ki so jo za ta-

kratno železno zaveso pogumno uvajali Rdeči dečki skupaj z Neco Falk, Alenko Pinterič, Karlijem Arharjem, Edvinom Fliserjem …, ki so Mariboru nadeli ime "slovenski Liverpool". Leta 1962 se je rodil prvi glasbeni festival v Sloveniji, takratni Festival mariborskih popevk, ki se je pozneje večkrat preimenoval. Tradicija festivalov je v mestu zelo živa in bogata. Naj omenim danes najodmevnejši in največji slovenski festival, ki zajema vse glasbeno-plesno-gledališke zvrsti – Festival Lent; tu je Festival Maribor, ki ponuja izbor vrhunske klasične glasbe; letos bo Festival Borštnikovo srečanje slavil 50-letnico, mednarodni lutkovni festival Poletni lutkovni pristan pa je bil lani izveden že petindvajsetič.

Na področju likovne umetnosti so ime Maribora ponesli v svet slikar, grafik in fotograf Zmago Jeraj, mednarodno priznana vizualna umetnica Petra Varl, v svetu prepoznavna Irena Polanec, pa Oto Rimele, Lajči in Ludvik Pandur, Bojan Golija, Bogdan Čobal, znameniti Mariborčan, kipar in arhitekt Slavko Tihec ...

Na področju glasbene umetnosti moram izpostaviti izjemno kariero Karmine Šilec in njenega svetovno znanega zbora Carmina Slovenica, na področju literature pa največkrat nagrajevanega pisatelja in dramatika Draga Jančarja. Poleg njega so se v zgodovino slovenske književnosti zapisali Janko Glazer, Andrej Brvar, France Forstnerič, Aleš Šteger, Janja Vidmar …; posebni mesti zavzemata ikoni literarno-kulturniške scene v mestu Bruno Hartman in Žarko Petan, Tone Partljič pa mesto zaznamuje s svojim delom na področju gledališke, filmske in televizijske komedije ter druge literarne in kulturne dejavnosti.

Za konec naj izpostavim bližajočo se stoletnico SNG Maribor in nekaj njegovih bleščečih imen: igralce Arnolda Tovornika, Petra Ternovška, Mileno Muhič, Milado Kalezić, Vlada Novaka, Petra Boštjančiča, Ksenijo Mišič, režiserja Tomaža Pandurja, mojstre na področju glasbene in baletne umetnosti Staneta Jurgca, Ika Otrina, Edwarda Cluga, Antona Bogova, Valentino Turcu … Starejši in mlajši mariborski igralci prispevajo pomemben delež v slovenski filmski produkciji, ki jo je zadnja leta izjemno uspešno ponesel v svet mariborski filmski režiser mlajše generacije Marko Naberšnik.

Vladimir Rukavina: Dosežki niso urejeni ne po pomembnosti ne v časovnem zaporedju, zapisal sem jih pač tako, kakor so mi padali na pamet.

Pomemben dosežek je razvoj mariborske Drame pod vodstvom Tomaža Pandurja. Marsikdo se ne strinja z njegovo poetiko, potrebno pa je izpostaviti, da so v njegovem času režirali v Mariboru veliki mojstri kot Mageli, Del Mestre ..., pa predvsem povedati, da je takrat mariborski teater postal zares svetovo prepoznaven. Prav tako je potrebno izpostaviti dosežke mariborske Opere, ki že vrsto let dominira v slovenskem kulturnem prostoru. Prihod Edwarda Cluga je dal tej hiši ponovni pospešek, o čemer pričajo vse njegove stvaritve in svetovna gostovanja ter sloves, ki so ga dosegli. Eden od presežkov je bil zanesljivo ponovni nastanek Mariborske filharmonije leta 1993 na pobudo Uroša Lajovica, s katero je vse do ponovne prekinitve njenega delovanja, leta 2004, nastopilo lepo število izjemnih solistov, med drugimi: Paquito D'Rivera, pianisti Lazar Berman, Dénes Várjon, klarinetist Paul

Meyer, harfist Nicolas Tulliez, violistki Diemut Poppen in Alina Pogostkina, violončelist Gustavo Tavares, violinist Arvid Engegard in številni drugi. Ne smemo pozabiti tudi na številne svetovno znane dirigente: Kyrill Petrenko je z Mariborsko filharmonijo začel svojo kariero, dirigirali so ji Alejandro Posada, Günter Neuhold, Uroš Lajovic in Marko Letonja. Svetovno znanega argentinskega umetnika Lala Schifrina, dobitnika štirih Grammyjev (med drugim za nosilno temo filmske serije Mission: Impossible), smo lahko občudovali kar trikrat in je postal častni član Mariborske filharmonije. Med dogodki, ki so najbolj odmevali zaradi svoje enkratnosti, drznosti ali velikih imen, je bila Mahlerjeva "Simfonija tisočev", ki je prvič na istem odru združila člane orkestrov Slovenske in Mariborske filharmonije. V času, ko so moči združili Operni orkester SNG Maribor in Narodni dom Maribor, takrat zaradi izgradnje nove dvorane (kljub slabi akustiki tudi dosežek zadnjih 50 let!!) orkester ni dosegal dovolj velikega števila služb, naenkrat so igrali manj, kar se je poznalo tudi pri kakovosti. SNG Maribor je dal na razpolago orkester, Narodni dom Maribor pa je poskrbel za dirigente in soliste zares svetovnega slovesa ter tudi za substitute, tako da je orkester zazvenel v polni zasedbi in moči simfoničnega orkestra. Posegli so tudi po najzahtevnejših partiturah. Te aktivnosti so prinesle preporod v simfonični glasbi v Mariboru, občinstvo se je vrnilo v dvorane, operni orkester je igral iz leta v leto boljše. Žal se je sodelovanje zaradi političnih posegov prekinilo ravno v času, ko je orkester dobil ponudbo, da mu turneje organizira sloviti Austriakonzert.

Zanesljivo dosežek pomeni tudi obstoj najstarejše koncertne poslovalnice v Sloveniji in tudi na območju bivše Jugoslavije, koncertne poslovalnice Narodnega doma, ki letos praznuje 70. obletnico obstoja. Ustanovil jo je Ferdo Filipič. Njegova vizija, ki ji sledi Koncertna poslovalnica še danes, je presegala skromna pričakovanja pretežno industrijsko zaznamovanega mesta in je stremela k najvišjim glasbeno-umetniškim ciljem: organizirati koncerte, ki bodo pomenili vrhunske dosežke v svetovnem merilu. Prav zaradi prizadevanj delavcev v Koncertni poslovalnici se Maribor lahko pohvali z bogato tradicijo močno razgibanega, vrhunskega glasbenega življenja, ki je povsem primerljivo z večjimi svetovnimi prestolnicami. Že leta 1950 je v organizaciji Koncertne poslovalnice pričel delovati orkester, ki je pozneje postal Mariborska filharmonija in je v petnajstih letih prvega obdobja svojega delovanja pod vodstvom dirigentov, kot so Demetrij Žebre, Jakov Cipci ali Ciril Cvetko, močno zaznamoval glasbeni utrip mesta. Leta 1965 se je začelo tesno sodelovanje z Glasbeno mladino Maribora, iz katerega je zrasel današnji Cikel za mlade. Hkrati se je Koncertna poslovalnica pričela uveljavljati kot mednarodno prepoznavno prizorišče: leta 1955 je gostila skladatelja-pianista Benjamina Brittna in tenorja Petra Pearsa, leto za tem Češko filharmonijo, potem Leningrajsko in Moskovsko filharmonijo, Svjatoslava Richterja, Nikito Magalova, Dmitrija Baškirova, Sergiuja Celibidacheja in mnoge druge slovite umetnike. Leta 1968 je na pobudo dr. Sergeja Vrišerja in Janka Šetinca iz Koncertne poslovalnice izšel festival Baročne glasbe in ansambel Collegium musicum.

K temu ob bok je potrebno postaviti tudi Festival Maribor, ki se je razvil iz Baročnega festivala pod vodstvom Janka Šetinca ter na njegovo iniciativo prerastel v Glasbeni september. Na njem so med drugimi nastopili: eden od vodilnih ruskih simfoničnih orkestrov, orkester Marijinega gledališča iz Sankt Peterburga z dirigentom in umetniškim vodjem Valerijem Gergievim, Trio Ahn, kvartet Kronos, godalni kvartet Turtle Island, uveljavljena mezzosopranistka Angelica Kischlager, svetovno znani harmonikar Richard Galliano in še mnogi drugi. Festival se je nato za potrebe Evropske prestolnice kulture pod vodstvom legendarnega Richarda Togniettija prelevil v današnji Festival Maribor; uvršča se med najbolj razburljive glasbene festivale v Sloveniji in širši regiji.

Nikakor ne smemo izpustiti Mladinskega pevskega zbora pod vodstvom mag. Branka Rajštra. In seveda nadaljevanja te zgodbe, pravzaprav inštitucije Carmina Slovenica pod vodstvom Karmine Šilec s številnimi izpeljavami in koprodukcijami, ustanoviteljici glasbenega gledališča pri nas. Zanesljivo je za prepoznavnost mariborske kulture v svetu v tem trenutku najzaslužnejša.

Velik dosežek je, da se je Borštnikovo srečanje sploh obdržalo in zelo pohvalno je njihovo odpiranje v svet. Zanesljivo je presežek tudi Festival Lent, ki je z mešanico visoke kulture in popularnejših zvrsti pripeljal kulturo med ljudi in oživil marsikatero zapuščeno ulico, dvorišče ali ruševino. Predvsem se mi ob tem, da je ponudil mestu v njegovih najtežjih časih svetovljansko noto in dvignil ponos prebivalstva, ker so bivali na največji prireditvi v Sloveniji, zdi zelo pomemben edukativni element te prireditve, ki je na Dravo in med ljudi prvič pripeljala opero, balet, klasično in etno glasbo, jazz in še in še bi lahko naštevali, ter na ta način približal te zvrsti ljudem, ki jih mogoče nikoli ne bi videli in zaznali. To se je zelo poznalo pri obisku prireditev skozi vse leto.

Izpostaviti je potrebno tudi Kiblo in njene prepoznavne akcije, kronane z novim razstaviščem na Studencih. Seveda je izjemno pomembna tudi Pekarna, ki je v času razpada in repozicioniranja nove države odigrala pomembno vlogo ozaveščanja in uvajanja novih kulturnih in subkulturnih praks.

Čeprav je prenova starega mestnega jedra zastala, je zanesljivo velik dosežek obnova Lenta, ki se nadaljuje z obnovo minoritskega kompleksa, in upam, da se bo nadaljevala tudi z obnovo Starega radia kot prostorom novega glasbenega gledališča ter koncertnega prostora za vse zvrsti v povezavi z avditorijem pri Minoritih.

Nikakor ne smemo pozabiti na Založbo Obzorja, ki je za časa legendarnega profesorja Jožeta Košarja pomenila enega najtrdnejših stebrov slovenske kulture. Pa Katedra, Dialogi s svojo kritično mislijo.

In seveda Zveza kulturnih organizacij, posebej je potrebno izpostaviti bienalno tekmovanje Naša pesem oziroma sedaj Mednarodno zborovsko tekmovanje Gallus, pa univerzitetna kultura s svojim predstavnikom Kudom Študent, ki je ponesel slovensko pesem in ples širom sveta in je bil tudi organizator prvega festivala Folkart, dokler organizacije ni prevzel Narodni dom Maribor. In seveda Plesna izba, ki je odigrala pomembno vlogo pri plesnem izobraževanju mladih.

Leksikonski opisi mariborske kulturne "infrastrukture" običajno navajajo Slovensko narodno gledališče (SNG) z znamenitim Borštnikovim srečanjem, Umetnostno galerijo Maribor, Univerzitetno knjižnico (UKM) oziroma Mariborsko knjižnico, Kiblo, Narodni dom s festivalom Lent, Pokrajinski muzej, Mariborski grad, Muzej narodne osvoboditve in Pokrajinski arhiv. Kateri so po vašem mnenju "prostori kulture", katere ključne ustanove ali prireditve so po vašem mnenju oblikovale današnjo kulturno identiteto mesta?

Emica Antončič: Takšen leksikonski pregled je posledica preteklosti in tradicije, na njem so z eno izjemo sami javni zavodi, torej večje institucije z redno zaposlenimi kadri in določeno tradicijo. To še zmeraj ustreza podobi mariborske kulture izpred petdesetih let, sestavljene iz poklicnih stalnih institucij na eni strani in ljubiteljske (amaterske) kulture na drugi. Danes imamo v mestu še tretji kulturni segment, ki se je začel razvijati s tranzicijo, to je neodvisno kulturo, ki je organizirana zunaj javnih zavodov in ki je v osnovi poklicna. Da se je na ta leksikonski seznam uspelo uvrstiti Kibli, drugim neodvisnim producentom pa še ne, je verjetno posledica tega, da je Kibla dokaj zgodaj, ko Umetnostna galerija ni bila dovolj odprta za nove vizualne umetnosti, pokrila ta področja in se kmalu mednarodno povezala. Svojo širšo prepoznavnost pa verjetno dolguje bolj političnemu projektu, to je pripravi kandidature Maribora za evropsko prestolnico kulture.

Bogdan Čobal: Odgovor vzpostavlja dilemo interaktivne odvisnosti med "Prostori kulture" in pojmom "današnja identiteta mesta." Vprašamo se lahko, ali kulturna orientacija , ki je prioritetno usmerjena v določeno kulturno ustanovo, oblikuje pogoje in možnosti razvoja, ali razvoj in uspešnost ustanove oblikuje kulturno identiteto mesta. Za mariborsko kulturo je značilno neenakomerno pojmovanje posameznih panog, kar se odraža v publiki, ki se loči po področjih gledališča, glasbe, likovnosti in generacijske pripadnosti. To se kaže tudi v razrezu sredstev, namenjenih za kulturo, kjer nastajajo velike razlike v financiranju posameznih področij kulture. Likovna dejavnost je finančno vedno podkapitalizirana, pa čeprav je njeno področje vezano na materialno kulturo, ki je trajnejša od minljivega dogodka.
Pregovorno je vselej prezrta ustvarjalnost in nastajanje novih umetniških del. Prezrta je dejavnost v ateljejih umetnikov, v katerih nastajajo likovna dela, ki tvorijo materialno zapuščino. Podobno je z umetniki drugih področij in samozaposlenimi likovnimi kritiki, ki v razstavni dejavnosti mesta tvorijo pomembno mrežo in vlogo. Fotogalerija Stolp je slovensko uveljavljeno razstavišče s kvalitetnim razstavnim programom, isto velja za Galerijo DLUM, ki obe nista na spisku mariborske kulturne infrastrukture.
Mariborska univerza, zlasti Filozofska fakulteta, vstopa v kulturni prostor in že vpliva na mariborsko kulturo.

Peter Tomaž Dobrila: Vse našteto je gotovo oblikovalo identiteto, ne smemo pa pozabiti na Pekarno, Mladinski kulturni center, ŠTUK in univerzo, ki se je širila in fazno delovala, zadnje čase zlasti filozofska in medicinska fakulteta, medtem ko je KIBLA v raznih pojavnih oblika neposredno stopala na sceno tako s KIT KIBLA

kot z Art KIT KIBLA in KIBLA – PORTAL. Del kulturne struture so tudi mediji, sprva študentski in nato akademski časopis in založba Katedra in Mariborski Radio Študent – MARŠ, revija in založba TOX in FOLIO, časopis za sodobno umetnost, kulturo in veselje do življenja, do osrednjih, časnika Večer ter RTV Maribor.

Melita Forstnerič Hajnšek: Vse omenjene institucije so mestotovorne in so oblikovale kulturno identiteto mesta. Unescovi normativi so, da mesto mora imeti ob standardnih kulturnih institucijah, kot so gledališče, opera, koncertna dvorana, muzej, galerija, tudi založbo in revijo. Revija mora biti gibalo kulturnega življenja in mediatorka za pridobivanje imen za založbo.
Zlasti velja omeniti izjemen prispevek dr. Bruna Hartmana v mestu, ki je ob svojih raziskavah kulturne zgodovine tega prostora bil tudi edini doslej, ki mu je uspelo združiti vse energije in strokovna znanja ter zgraditi novo univerzitetno knjižnico v Mariboru. Kako velik podvig je bil to, kaže dejstvo, da Ljubljani do dandanašnjega tega z Nukom še ni uspelo.
Tudi Lutkovno gledališče Maribor bi izpostavila v tem kontekstu. Je edina realizirana novogradnja v kulturi v mestu zadnja leta in primer sijajne adaptacije in prenove arhaične arhitekture, hkrati pa je ansambel v nekaj letih kadrovsko, vsebinsko in organizacijsko zrasel na zavidljiv nivo tudi v nacionalnem merilu. Gotovo kulturna institucija v mestu z velikim potencialom in zgled, kako novo formo napolniti s kvalitetno vsebino.
Seveda so tudi mnoge neinstitucionalne ustanove, ki so odločilno zaznamovale kulturo v mestu in širše. Toliko institucij nacionalnega pomena na majhnem prostoru, kot jih premore Maribor, je najti redkokje po Evropi in svetu. Če bi bila kohezija med ustanovami večja, bi Maribor resnično bil in (p)ostal kulturna prestolnica za zmeraj. Kot je skušal postati univerzitetno mesto in se za to oklical, a akademske identitete žal nikoli ni imel, bi pa na naziv kulturno mesto zagotovo lahko stavilo. Argumentov temu v prid je na pretek.

Dušan Hedl: Maribor nima kulturne identitete. V isti sapi pa je hlastanje po kulturni identiteti izredno negativna, obvezujoča, pritiskajoča paradigma in v vseh pogledih nepotrebna, saj v prvi vrsti priznava, da nima kulturne identitete. Kulture imamo preveč, to je dejstvo in s tem „preveč kulture" se prikriva premalo dela, zdravja in hrane. Bojim se, da ste avtorji ankete v službi nacionalističnih, nazadnjaških in izkoriščevalskih sil, ki propagirajo kulturo in s tem prikrivajo dejstvo, da bi narodu vzeli še zadnje, kar je možno. Dopuščam pa možnost, da dobronamerno želite spremembe v pozitivni smeri.
Kaj naj bi te spremembe bile? Našteli ste javne institucije v Mariboru, ki naj bi bili stebri, utemeljevalci, pospeševalci in stabilizatorji nacionalne in lokalne „kulturne identitete" oz. kulturne produkcije. Javne institucije pa so uničene, so neučinkovite, nepregledne za nadzor, programsko nezadovoljujoče in so že prešle mejo, ko delujejo proti državi in ne izpolnjujejo svojega osnovnega poslanstva, torej državotvornega. Zakaj so javne institucije neodzivne, netransparentne, programsko nestrokovne, v najboljšem primeru ekskluzivistične in kvazi elitistične? Ker je pritisk mednarodnih

globalnih vzvodov, nasilnih korporacij in digitalne tehnologije takšen, da je sistem lokalnih državnih institucij odpovedal. Nismo (niso se) prilagodili novim razmeram in naše institucije so organizirane s principi organizacijske kulture iz osemdesetih let prejšnjega stoletja. Temu primerno se je kultura organizacije v teh institucijah spreminjala negativno in na koncu povampirila v „ni važno kaj počnemo, o tem se ne sprašujemo, važno je, da dobimo javni denar" in da smo zmagovalci v lokalnih medijih.
Ker v samostojni državi nismo uveljavili principa individualne odgovornosti, temveč je ostal v veljavi princip kolektivne odgovornosti, novi principi izboljšanja javnih institucij niso imeli možnosti uveljavitve. To polje nepreglednosti sta izkoristila dva tipa ljudi zaposlenih in vodilnih v javnih institucijah. Prvi je tip ležernega kulturnika, ki ne spreminja ničesar in s časom ni ničesar več razumel. Drugi tip kulturnika in negativnega menedžerja pa je razumel vse, se prilagajal novim razmeram in v nedorečenosti kulturne politike pokradel javna sredstva zase in svoj interesni krog.
Vprašajmo se, če ima kdo interes od takšnega stanja?

Miha Horvat: Zavestno sem na vprašanje odgovoril že zgoraj, saj sem želel izvesti in zavestno ponoviti eno večjih napak in nerazumevanj lokalne kulturno-umetniške scene, ki jo zaznavam že dalj časa. Torej nerazumevanje in nerazlikovanje med logističnimi in produkcijskimi centri kulture in umetnosti, med logističnimi-prireditvenimi in produkcijskimi-nastajajočimi situacijami v tem mestu.

Breda Kolar Sluga: Pri takšni navedbi gre za zelo raznolike kriterije "kulturnih infrastruktur". Nekatere med njimi so imena stavb, kot je na primer Mariborski grad, druge pa institucije. Torej naj popravim, da je mariborski grad ime stavbe, v kateri deluje Pokrajinski muzej. Prav tako moramo izpostaviti, da sta Univerzitetna in Mariborska knjižnica dve poponoma ločeni ustanovi z različnim poslanstvom. Gledano širše je v mestu še veliko zanimivih ustanov, k naštetemu bi morali dodati vsaj še Lutkovno gledališče pa verjetno tudi Zavod za zaščito kulturne dediščine ter majhno, a unikatno Sinagogo, ki se ukvarja z židovstvom. Mesto je ustanovilo tudi še eno zelo specifično ustanovo, tj. Mladinski kulturni center, ki se predvsem osredotoča na mlade. Zelo velikega pomena je Univerza z vsemi humanističnimi smermi in programi, ki se tesno navezujejo na kulturno podobo mesta od arhitekture, umetnostne zgodovine, likovne pedagogike, filozofije … Med stavbami pa smo lahko ponosni še na prenovljeni Vetrinjski dvorec, dogajanju lahko sledimo tudi na Židovskem trgu in Koroški ulici, v Pekarni, Karanteni ter Unionski dvorani …
Med naštetimi institucijami je velika razlika, nekatere nas v celoti ali skoraj celoti financira država, druge skoraj izključno mesto. Če pogledamo s finančnega vidika, bi mestna politika morala težiti k temu, da mesto gosti čim več institucij, ki jih zaradi pomena podpira država, mesto pa lahko dopolnjuje kulturno ponudbo s svojimi programi, ki so lahko bolj lokalno usmerjeni. Maribor ni samo regijsko središče, temveč tudi drugo največje slovensko mesto, ki mu zato tudi pripada specifičen mestni standard.

Pomen infrastrukture je mogoče bralcu približati tako, da si predstavlja, da vse našteto jutri preneha z delovanjem. Kdo in koliko meščanov bi želelo živeti v takšnem mestu? In; ali bi še to sploh bilo mesto?
Verjamem, da je za večino bralcev odgovor jasen, bolj zahtevna publika pa si seveda želi več in še bolj kvalitetnih prireditev. Vendar pa je tudi potrebno priznati, da je gospodarska kriza priložnost, da se potrebe kot tudi nameni prevetrijo.

Franci Pivec: Še kar nekaj je "prostorov kulture" ob navedenih v vprašanju. V zadnjem obdobju smo dobili čudovit kompleks Lutkovnega gledališča z letnim odrom, ki se bo z Minoritsko cerkvijo, Žičkim dvorom in dodatnimi objekti razširil v kulturno četrt Lenta. Svojevrstna je "Pekarna", mariborski skvot, ki se niti približno še ni ustvarjalno izpel. Več sto kulturnih dogodkov se vsako leto odigra v mariborskih cerkvah in le želimo si, da bi ostale odprte za skupno kulturno dobro. Ferdo Filipič je davno postavil na noge koncertno poslovalnico in odtlej je Maribor deležen nastopov najboljših svetovnih glasbenikov in odličnega festivala resne glasbe. Glavna koncertna dvorana, ki nosi ime po ljubljanskem pivu, je bila zgrajena za zborovsko petje in v resnici je mednarodno središče te najbolj razširjene umetnosti na svetu, saj se v njej redno odvija eno najbolj prestižnih zborovskih tekmovanj, poimenovano po Gallusu. In tam je tudi domovanje Carmine Slovenice, ki je mednarodni center za raziskovanje novih glasbenih izrazov. Hala Tabor nudi streho estradi, bodisi popu, roku ali narodnjakom. Kot zamenjavo za mestne kinodvorane smo dobili dva "multipleksa", vendar si vse več ljubiteljev filma spet želi klasične dvorane za izbrano filmografijo. Skoraj nepregledno je število zasebnih

Foto: Primož Premzl

likovnih galerij. Najbolj razveseljivo od vsega pa je, da je začelo celo mesto funkcionirati kot uprizoritveni prostor, njegova dvorišča, kleti, parki, trgi, dravsko nabrežje s čimer postaja prepoznaven tudi kulturni palimpsest Maribora. Za razliko od tujine pa so naši univerzitetni objekti z izjemo UKM zvečer pretežno zaklenjeni in v temi. Ne smemo pozabiti novega in neomejenega virtualnega prostora interneta, v katerem se tudi dogaja marsikaj, kar lahko označimo kot prostor kulture.

MOJCA REDJKO: *SNG Maribor* je največja slovenska gledališka institucija, z notranjim ustrojem pa tudi najpomembnejša – vse štiri enote imajo jasno vizijo, Balet z Edwardom Clugom na čelu in Borštnikovo srečanje z umetniško direktorico Aljo Predan pa zagotovo prestopata meje običajnih vrhunskih praks.
Lutkovno gledališče Maribor je v zadnjih petih letih izvedlo zmagovit skok, ki temelji na prenovi Minoritov. Kmalu zaključeni prenovi, upajmo. A prav prenova samostanskega kompleksa s cerkvijo naj služi kot zgled pogumnega načrtovanja ohranjanja kulturne dediščine z umeščanjem odličnih kulturnih vsebin. Konec koncev lahko gre pri tem za neposredno merljive učinke v kulturni turizem.
Kot zasvojena bralka sem neizmerno navezana na *Mariborsko knjižnico* in vedno znova me veseli sodelovanje. Iskanje knjig me manj … želim jim lepše pogoje poličnega stanja.
Pokrajinski muzej se mi prav tako zdi pomemben kulturni dejavnik v mestu. Niti zavedamo se ne, koliko skrbi in čarovnij je potrebnih za ohranjanje mestnega gradu v kolikor toliko čvrsti celoti. Zbirke v dostopnih delih pa so sodobne, izvirne, komunikativne in navdihujoče. Poglejte samo Depo pohištva čez cesto!
V zadnjem času pa me navdušujeta dve novi ekipi: *Živa dvorišča* (s *Hišo!*) in *Salon uporabnih umetnosti*. Ker s svojim uspešnim delom postavljata tudi zgled – skrbno, povezano, potrpežljivo, rahlo sanjavo (v smislu: idealistično) oživljata lepe prostore mesta in vanje vnašata sodobne urbane vsebine za vse generacije.
Nujne, v najširšem možnem pomenu kulturne zgodbe prihodnosti pa po mojem mnenju piše tudi CAAP.

OTO RIMELE: Nekatere naštete institucije v kulturnem smislu poskušajo umetniško "seme" zaznati, ohraniti, prezentirati javnosti, strokovno opredeliti, promovirati in tako doseči zavedanje ter spoznanje o umetnosti in resnici. Tudi zato so prostori kulture v naših glavah in povsod tam, kjer se kreativni duh iskri in postane pomen in svetloba, povsod tam, kjer ustvarjalci dobijo priložnost. Tovrstno programsko usmeritev bi pripisal naslednjim kulturnim institucijam: Slovenskemu narodnemu gledališču (SNG) z Borštnikovim srečanjem, Umetnostni galeriji Maribor, Kibli in delno tudi Univerzitetni knjižnici (UKM) oziroma Mariborski knjižnici. Njihova funkcija pa ni povezana samo z delovanjem v lokalnem okolju, temveč naj bi bilo njihovo poslanstvo bolj in bolj usmerjeno v evropske izmenjave in sodelovanja. Mednarodna prezenca teh institucij seveda zahteva resnično kvaliteten strokovni kader, ustrezen program delovanja in predvsem vrhunske ustvarjalce vseh generacij. Vendar le-ti pri svojem delu potrebujejo podporo in sodelovanje tako kulturnih institucij kot producentov.

Pokrajinski muzej, Muzej narodne osvoboditve in Pokrajinski arhiv pa so institucije, ki jih umetnost zanima bolj v kontekstu zgodovinsko-sociioloških raziskav in predstavitev. To so institucije, ki jih umetnost praviloma zanima samo posredno in delujejo na drug način, kot akterji splošnih kulturnih vrednot.
Narodni dom s festivalom Lent skrbi predvsem za popularno kulturo z izjemo programa Komornega cikla, Jazza v ND in v nekaterih točkah Festivala Lent.
Kot pomembno kulturno istitucijo bi izpostavlil Univerzo v Mariboru. Kultura in umetnost sta osrednja pojma nekaterih študijskih programov in sicer na oddelku za likovno umetnost, oddelku za glasbo, oddelku za umetnostno zgodovino, oddelku za filozofijo itn. Splošno velja za razvita evropska okolja, da univerze poleg poglobljene izobraževalne funkcije okolju prinašajo tudi dimenzije kulture in prav tako umetnosti. Še posebej navedeno velja za univerze, v katerih delujejo umetniške akademije.

Danilo Rošker: Vse od naštetih in ob tem še veliko drugih ustanov in tudi posameznikov je oblikovalo in bo sooblikovalo kulturno identiteto in utrip mesta. Mesto ni fiksna točka, pogojno fiksna je zgolj geografska lokacija, vse ostalo je živo dogajanje, gibanje, pulziranje, podvrženo nenehnemu spreminjanju, sposobnosti detektiranja, prepoznavanja, sledenja in umeščanja v kontekst globalnih in posledično lokalnih standardov, prioritet in kvalitet. In temu so podvržene tudi ustanove in njihove dejavnosti. Da so se in da se naše civilizacijske okoliščine življenja in preživetja spreminjajo hitreje kot kadar koli prej, je evolucijsko dejstvo, v katerem vsi po malem sodelujemo. "Demokratična", bolj ali manj predvsem potrošniška resničnost je napredovala do točke, ko se vse pogosteje oziramo v preteklost in se sprašujemo, kje smo zgrešili, ali še raje, kdo je kriv, da je tako, kot je – vendar če ne poznamo in priznamo napak iz preteklosti, tvegamo, da jih bomo ponovili v prihodnosti. Prepoznati moramo trenutek za novo priložnost in posledično za novo identiteto. Vitalna, angažirana in raznovrstna ustvarjalna, univerzitetna, kulturna in tudi športna potenca je lahko samo dobro izhodišče za širšo preobrazbo identitete mesta kot takega.

Vladimir Rukavina: Z vsem navedenim bi se strinjal, nikakor pa ne bi želel, da bi se pozabilo na vse močnejšo in propulzivnejšo nevladniško sceno z njihovimi prodornimi poizkusi, žal premalo podprtimi. In seveda ne smemo pozabiti na Lutkovno gledališče, ki je s selitvijo v minoritski kompleks dobilo pod vodstvom Mojce Redjko nov zagon in nakazalo, kje bi se lahko v prihodnosti še bolj pozicioniralo.

Duh človeka je tisti, ki proizvaja: katere avtorice in avtorji so neizbežno najbolj zaslužni za promocijo kulture in umetnosti mesta in so pustili največji pečat po vašem osebnem izboru? (Navedite, če je možno, tudi kratko utemeljitev.)

Emica Antončič: Gledališčnike in literate sem omenila že v odgovoru na prvo vprašanje. Zame osebno so velik pečat temu mestu dali tudi kipar Slavko Tihec,

slikar Zmago Jeraj, operna pevka Ondina Otta-Klasinc in koreograf Edward Clug. Imamo nekatere avtorje, ki so se izrazito ukvarjali z duhom mesta in ga povečini občutili kot nekaj obremenjujočega: Drago Jančar, Andrej Brvar, Zoran Predin, esejist Marijan Kramberger, ki pa je zadržano ostal v ozadju.
Tradicionalno ponavadi naštevamo zaslužne umetnike in pozabljamo na ljudi, ki so razmišljali o mestu na področju humanistike ali ki imajo izjemne organizacijske zasluge. Takšen je bil pokojni Bruno Hartman, ki je pustil svoj pečat v gledališču, pri Dialogih, ki je napisal temeljne tekste za kulturno zgodovino mesta in ki je zaslužen za knjižničarski sistem in seveda Univerzitetno knjižnico Maribor, ki je bila prva računalniško podprta knjižnica v nekdanji Jugoslaviji. Brez pokojnega upravnika gledališča Jureta Kislingerja pa ne bi bilo današnjega stavbnega kompleksa SNG.

Bogdan Čobal: V petdesetletnem obdobju so različni posamezniki zaznamovali svoje obdobje. O trajnem oblikovanju kulture v Mariboru pa odloča peščica posameznikov, ki desetletja kreira razmerja na kulturnem polju, kar velja tudi za zaposlene na občini Maribor. Na likovnem področju so svoj ustvarjalni pečat dali likovniki Maks Kavčič, Rudolf Kotnik, Oton Polak, Zmago Jeraj. Vsak izmed njih je vnesel nove poglede in dimenzije v likovno ustvarjanje. Likovno kulturo v Marboru so sooblikovali tudi teoretiki: dr. Segej Vrišer je znanstveno obdelal barok in gotiko na Slovenskem, Meta Gaberšek Prosenc je kot direktorica UGM kreirala razstavno politiko. Mario Berdič strokovno povezuje ustvarjalce in razstavišča v skupno zgodbo, ki je mnogokrat resničen utrip likovnega ustvarjanja v Mariboru. Aleksandra Kostič je vnesla v razstavno politiko Maribora sodobno, strokovno utemeljeno produkcijo, pri čemer sledi novemu kulturnemu poslanstvu.
Izven likovnega področja bi opozoril na posameznike: Bojan Štih, Bruno Hartman, Vladimir Gajšek, Karmina Šilec, Edward Clug.

Peter Tomaž Dobrila: Če izpustim organizatorje, urednike, producente in kuratorje, ker spadam mednje, in se osredotočim samo na umetnike, bi na nepopolni seznam – oprostite vsi izpuščeni, ki se tako počutite – lahko sodili Slavko Tihec, Janko Glazer, Bruno Hartman, Zmago Jeraj, Karpo Godina, Tomaž Pandur, Marko Japelj, Edward Clug, Jernej Lorenci, Drago Jančar, Andrej Brvar, Karmina Šilec, Marko Naberšnik, Lačni Franz, Rok Vilčnik, Sašo Olenjuk, Maya Milenovič Workman, likovna skupina Mi, Zlata Medic Vokač, Kajetan Kovič, Svetlana Makarovič, Berta Bojetu Boeta, Vlasta Zorko Tihec, Vlado Novak, Peter Ternovšek, Aljoša Ternovšek, Matjaž Latin, Minu Kjuder, Nino Mureškič, Cameron Bobro, Natalija R. Črnčec, Ana Pečar, Mojca Kasjak, Nataša Berk, duo son:DA, Tadej Vindiš, Damjan Švarc, Jože Pogačnik, Vojko Pogačar, Mišo Hochstätter, Zoran Hochstätter, Rudi Uran, Vojko Stiplovšek, Majda Dreo, Bogo Čerin, Matjaž Wenzel, Borut Wenzel, Dolores Šegina, Matjaž Ivanišin, Janja Glogovac, Rok Predin, Andrej Predin, Bojan Sedmak, Peter Andrej, Ksenija Jus, ansambel SNG Maribor, mariborski jazz, rock, punk in novi val, Mario Marzidovšek, Andrej Brumen Čop, Saša Bezjak, Matjaž Ivanišin, Janja Vidmar, Minka Veselič Kološa, Valentina Turcu, Marin Turcu, Iko

Otrin, Alenka Cilenšek, Irena Mihelič, Milena Muhič, Čarli Arhar, Volodja Peer, Ditka Haberl, Marjetka Falk, Alenka Pinterič, Lučka Falk, Jasna Kozar, Anka Krašna, Vasko Atanasovski, Samo Šalamon, Brane Rončel, Sabina Cvilak, Janez Lotrič, Jože Šubic, Simona Šuc, Milan Erič, Primož Premzl, Mirjana Rukavina, Borut Popenko, Branko Kocmut, ekipa Pekarne Magdalenske mreže, ekipa Mladinskega kulturnega centra – MKC, ekipa študentskega časopisa Katedra, ekipa Mariborskega Radia Študent – MARŠ, ekipa Multimedijskega centra KIBLA (MMC KIBLA) ...

Melita Forstnerič Hajnšek: Med pisatelji prednjači že omenjena peterica, med katerimi izstopajo še zmeraj produktivni in nagrajevani, pa tudi mednarodno ugledni Drago Jančar, ob njem pa še letošnji Prešernov nagrajenec Andrej Brvar in Tone Partljič. Pred dvema desetletjema sta bila močna literarna in kritiška glasova Marijan Kramberger in pokojni France Forstnerič. Poseben pečat v literaturi sta pustili še Zlata Vokač z romanoma Marpurgi (1985) in Knjiga senc (1993), nadpovprečno eruditskima deloma, poznavalskima prikazoma zgodovine v našem delu Evrope ob prelamljanju poznega srednjega veka v nova duhovna obzorja, in pesnica Erika Vouk s svojo poezijo, pa tudi izjemnim prevodom Fausta, ki zaznamuje vrhunsko obdobje aktualnega literarnega dogajanja v mestu. Med mladimi, najobetavnejšimi pa je tukaj Petra Kolmančič, letošnja Veronikina nagrajenka, in v mladinski književnosti dvakratna dobitnica večernice in desetnice, pisateljica Janja Vidmar.
Med pisatelji je treba omeniti še dva Mariborčana, ki sta zaznamovala čas in prostor, morda ne toliko zadnjega pol stoletja, ampak prej. To sta Stanko Majcen, dramatik in pesnik, ki je notranje emigriral po vojni in živel pozabljen v Mariboru, ter Zorko Simčič, ki je emigriral v Argentino, se leta 1994 vrnil, njegov roman Človek na obeh straneh stene, ki se dogaja tudi v Mariboru, pa sodi med najpomembnejša dela sodobne slovenske proze. Prvič je izšel v Buenos Airesu 1957, v Sloveniji pa 1991. Zanj je prejel nagrado Prešernovega sklada. Tudi Simčič je Mariborčan z veliko Prešernovo nagrado. Gre za dve literarni osebnosti, izšli iz Maribora, ki kljub ideološki drugačnosti predstavljata pomemben del literarnega ustvarjanja mesta.
V tem kontekstu bi morala našteti številne velike igralce, muzealce, glasbenike, plesalce (denimo pokojnega koreografa Ika Otrina), a žal je prostor omejen.

Dušan Hedl: Štejejo samo mednarodne reference, vse ostalo je iluzija lokalcev:
Drago Jančar - odlikuje ga odličen pisateljski duh, trma in naivnost v istem trenutku. Za pisatelja dobra kombinacija.
Mirko Fistravec – ustanovitelj skupine Generacija, verjetno prvi slovenski (jugoslovanski) avtor popularne glasbe, ki so mu izhajale plošče v tujini.
Tomaž Pandur – veliki pomp, ki ga v Mariboru manjka.
Alenka Pinterič – udarna pop kvaliteta s štajersko avtentičnostjo.
Lačni Franz – rock bend jugoslovanske popularnosti.
Carmina Slovenica – kako v lokalnem od boga pozabljenem okolju narediti, organizirati, prepričati in dobiti članstvo za umetniški projekt iz amaterskega v sveto-

vljansko, za kar je potrebna enormna količina energije ali pa pogum brez pameti. Če se omejimo na nekaj sodobnikov, zgodovinskih osebnosti je veliko več ... naše poslanstvo, tistih ki se ukvarjamo s kulturno politiko, pa je zagotavljanje pogojev za rast novih mednarodno uspešnih umetnikov.

MIHA HORVAT: Kot avtor bi se temu vprašanju izognil. Ljudi na sceni in za njo je veliko. Ogromno je kvalitetnih edukatorjev, teoretikov, producentov in avtoric ter avtorjev, ki so pustili in puščajo pečat in odkrito ne gre za neko izogibanje osebnim zameram, saj poznam, delam in se zavedam selektivnosti kulturno-umetniškega sveta in industrije, ampak nekako puščam prostor za nas vse, naj bo duh tisti, ki ...

BREDA KOLAR SLUGA: Naj zgoraj naštetim imenom dodam, da so za institucijami vedno ljudje, to so lahko zelo znana imena kot tudi kolektivi, ki so znali slediti vizijam in so in še vedno odlično opravljajo poslanstva svojih hiš.

FRANCI PIVEC: Še vedno govorimo o mariborski kulturi v zadnjih petdesetih letih. Največja kulturna pridobitev Maribora je v tem obdobju univerza in zanjo je najbolj zaslužen Vladimir Bračič, ki ni bil izbran za častnega meščana "univerzitetnega" mesta, za nesporen temeljni prispevek k slovenski geografiji z raziskavami Haloz ni postal akademik in univerza mu kot svojemu matičarju ni podelila častnega doktorata, njegovo spominsko obeležje pa skriva v kotu rektorskega dvorišča. Temeljne prispevke k mariborski kulturi so dali Bruno Hartman s svojimi kulturnozgodovinskimi študijami, Sergej Vrišer na področju kulturne dediščine, Vlasta Zorko z javnimi skulpturami, Janko Šetinc v glasbi, Jože Mlinarič v zgodovinopisju mesta, Zlata Vokač z "Marpurgi", Jože Košar z "Obzorji", Karmina Šilec z vokalnim "eksplanatorijem", Jože Požauko s skrbjo za stavbno dediščino mesta, Janez Karlin z organiziranjem amaterskega kulturnega gibanja, Zinka Zorko z raziskavami govora, Zmago Jeraj z novimi pojmovanji vizualnega, Branko Gombač s čisto vero v gledališče, Stanko Janežič s širjenjem ekumenskega duha, Aleksandra Kostić z odpiranjem novega polja umetnosti. Hotel sem vztrajati pri deseterici, a ni šlo.

MOJCA REDJKO: Ustvarjalci, producenti, kulturni novinarji. V tem zaporedju. Do imen ne želim, nočem kogarkoli pozabiti in užalostiti teh, ki bi morali tukaj stati zapisani. Opravičujem se za to.

OTO RIMELE: Povsem jasno je, da je razumevanje poslanstva umetnosti in kulture večplasten fenomen. In prav tako je promocija kulture kompleksen pojav, ki povezuje avtorja, kulturne institucije, mesto, regijo in državo. In vendar bi se morali vrniti na začetek in ugotoviti, da smo akterji umetnosti delovali v različnih pogojih. Najprej zato, ker so se pogoji za usvarjalno delo v mestu v zadnjih petdesetih letih spreminjali. Mesto je bilo namreč umetniški produkciji v smislu zagotavljanja podpore in osnovnih sredstev različno naklonjeno. In prav tako je promocija avtorskega umetniškega izraza izrazito odvisna od kulturne institucije, ki določeno umetniško hotenje posreduje javnosti.

Foto: Primož Premzl

Izpostavil bi dve osrednji instituciji, ki sta najbolj zaslužni za posredovanje avtorskih idej s področja umetnosti: Slovensko narodno gledališče Maribor (SNG) in Umetnostno galerijo Maribor (UGM). Prva je pomembna za razvoj in delovanje ustvarjalcev na področju uprizoritvene umetnosti, druga za področje likovne in vizualne umetnosti. Vendar že bežen pogled na strukturiranost obeh institucij kaže na ogromno razliko med njima. SNG namreč deluje v ustreznih prostorskih pogojih, medtem ko zgradba UGM ne zagotavlja osnovnih evropskih standardov za tovrstno institucijo. Zgradba namreč ni bila ustrezno obnovljena skladno z njeno namembnostjo, projekt realizacije nove umetnostne galerije, pa je bil najprej vključen, kasneje pa umaknjen iz programa EPK. Zanimiva je tudi kadrovska primerjava: preko 300 zaposlenih v SNG in 15,5 v UGM. Različnost pa se kaže tudi v odnosu, ki ga institucija s snovalci in izvajalci umetniških vsebin goji.

Medtem ko so izvajalci kulturnih vsebin praviloma zaposleni v SNG, ki torej poskrbi za njihovo eksistenco, izvedbo umetniških projektov, honorarje in promocijo, smo likovni ustvarjalci prepuščeni sami sebi. Sami skrbimo za svoje preživetje in prostore izvajanja umetniškega delovanja. Nakup materialov in materializacija zamisli je v domeni ustvarjalca samega. Za svoje projekte v UGM ustvarjalci ne dobijo plačila in kar je najbolj zaskrbljujoče, UGM za odkup likovnih del nima nobenih omembe vrednih sredstev. Likovni ustvarjalci so tako prepuščeni likovnemu trgu, ki pa ni ustrezno delujoč.

Vendar je vsebina obeh kulturnih institucij pravzaprav identična. SNG ohranja jezik kot konstitutivno kategorijo slovenske identitete in UGM ohranja podobo kot konstitutivno kategorijo slovenske identitete. Kako naj torej resno primerjamo rezultate kulturne promocije tako različnih kulturnih ustanov? Prav tako je neprimerno primerjati avtorje, ki jih je mesto izbralo za svoje ambasadorje in jih močno finančno podprlo, s tistimi, ki so vrhunski ustvarjalci, a nimajo ustrezne podpore mesta in kulturnih institucij.

In če se v osebnem izboru zaslužnih avtoric in avtorjev omejim na likovno področje, bi izpostavil kar nekaj imen eminentnih likovnih ustvarjalcev, ki so s svojo prezenco izraza trajno zaznamovali kulturno substanco mesta in regije: Zoran Mušič, Jan Oeltjen, Rudolf Kotnik, Slavko Tihec, Ludvik Pandur, Zmago Jeraj, Stojan Kerbler,

Stojan Grauf, Samuel Grajfoner, Darko Golija, med "Mariborčane" pa osebno prištevam tudi Sandija Červeka. Omenjeni avtorji so predvsem avtonomni posamezniki z avtorskimi izrazi in ne poustvarjalci. Vendar ne gre toliko za geografsko pripadnost ustvarjalcev, temveč za določeno specifično vsebinsko povezanost. So avtorji, za katere je značilna likovna artikulacija odnosa do manjka spoznanja, svetlobe v svojem okolju.
Kot neskončne prostore raziskovanja neznanega prostora in časa glasbe sem kot gimnazijec doživljal svet aktualne svetovne glasbe jazza in sodobne glasbe, ki jo je v Maribor kanaliziral Brane Rončelj.
Osebno cenim tudi izraz in delo režiseja Jerneja Lorencija in všeč mi je, ko povezuje besedo z zvokom in glasbo in besedo s podobo. In podoba je lahko glasba. In še enega Mariborčana, čigar glasbeni opus prepriča, bi želel izpostaviti: Milko Lazar je skladatelj orkestralnih, komornih del in jazzovskih skladb in multiinstrumentalist. Nekoliko manj znano je, da so njegova dela izvajali priznani domači in tuji ansambli v Evropi, ZDA, Južni Ameriki, Kitajski in Rusiji, med ostalim tudi v prestižni Carnegie Hall v New Yorku.

Danilo Rošker: Ker ste me izzvali, tvegam osebni izbor in izjavljam, da podpiram tako rekoč vse ustanove, iniciative in posameznike, ki si z umetnostjo, ustvarjalnostjo in kreativnostjo prizadevajo sooblikovati pogoje in razmere za dinamično kulturo bivanja in kritičnega in odprtega mišljenja.

Vladimir Rukavina: Jože Košar, Drago Jančar, Andrej Brvar, Tone Partljič, Kramberger in Forstnerič, Hartman, Baš, Sergej Vrišer, Vlasta Zorko, Slavko Tihec, Janez Vidic, Branko Gombač, Olga Jančar, Tomaž Pandur, Janko Šetinc, Edward Clug, Branko Rajšter, Karmina Šilec, Brigita Pavlič, Peter Tomaž Dobrila, Marko Letonja.

Katere elemente oziroma žanre ustvarjalnosti vidite kot najbolje prezentirane v mestnem miljeju, katere premalo? So katere umetniške discipline v mestu trenutno podcenjene ali zapostavljene in zakaj? V časovni perspektivi: kje se vam zdi, da produkcije pešajo, kje napredujejo, kje vidite nove umetniške prakse?

Emica Antončič: V mestu s slabimi sto tisoč prebivalci je plast posameznikov, sposobnih vrhunskih ustvarjalnih in organizacijskih dosežkov, zelo tanka. Že odhod ene same osebnosti lahko sesuje celotno področje ali ga potopi v povprečje. Zdi se mi, da je Maribor trenutno v zelo srečnem obdobju, ko na področju kulture deluje kar opazno število zelo sposobnih ljudi, pravzaprav nadpovprečno veliko za takšno mesto. Kultura je verjetno trenutno kadrovsko najmočnejša dejavnost v mestu, zdi se, da je v vzponu še šport, medtem ko na drugi strani v gospodarstvu opazno primanjkuje ljudi s svežimi idejami in podjetniškim pogumom, strankarske politične elite v mestu pa z besedo elita sploh ni več mogoče poimenovati.
Prav gotovo je Maribor v prvi vrsti gledališko mesto. Po dolgi amaterski tradiciji in burnih samoupravljalskih časih sta obe poklicni instituciji – Slovensko narodno

gledališče in Lutkovno gledališče – v zrelem profesionalnem obdobju. Danilo Rošker uspešno menedžersko vodi SNG, ki odvisno od posameznih umetniških vodij in ansamblov tudi doživlja večje ali manjše domače in mednarodne uspehe. Zadnji direktorici LGM, Breda Varl in Mojca Redjko, sta opazno spremenili prej dolga leta statično estetiko tega gledališča, z novimi prostori in ansamblom se je zvišal profesionalni nivo.
Na drugi strani je simptomatično, da Maribor nima omembe vredne neodvisne gledališke produkcije, kar je verjetno vsaj delno tudi posledica tega, da nima umetniške akademije in je morda, upoštevajoč slovenski prostor, nikoli ne bo imel.
Nove umetniške prakse se pojavljajo predvsem pri intermedijskih umetnostih, pa tudi drugod; tak primer je Carmina Slovenica.
Kot največji problem kulturne ponudbe v mestu trenutno vidim odsotnost mestnega kina z zahtevnejšim programom, kot problem, ki bo buril duhove v naslednjem obdobju pa konceptualno krizo Festivala Lent, ki jo je na eni strani povzročila gospodarska kriza, na drugi pa tudi postopne spremembe v socialni in kulturni sestavi mestnega prebivalstva. Zdi se, da prihajajo nove, bolj izobražene in urbane generacije, ki prevladujoči veselični naravnanosti festivala niso več tako brezpogojno naklonjene kot starejše generacije podeželskih priseljencev v mesto. Kultura je samo del tega festivala, pogosto jo prekriva družabnost in množična publika na festival sploh ne prihaja primarno zaradi kulture. Ker gre za produkcijo javnega zavoda, bo odločitve spet sprejemala politika in to nas lahko skrbi.

Bogdan Čobal: Trajna značilnost usmerjenosti kulture v Mariboru je v prid uprizoritvenih umetnosti. Razlog je v tradiciji gledališča iz časov, ko je bil teater sestavni del nacionalno prebudniške kulture. Danes teater pokriva druge vloge, zlasti ker združuje opero in balet. Uspel si je pridobiti številno publiko, na baletnem in opernem področju tudi izven Slovenije. Bistveni premik je SNG doživel, ko je prestopil prag mariborske ustanove in postal državna ustanova.
Likovna umetnost v Mariboru nima iste usode. Neprestano se srečujemo z zaviralnimi pobudami: prekinjeno je bilo prizadevanje likovnih društev (arhitekti, oblikovalci, fotografi, likovniki), da bi v šestdesetih letih gradili razstavišče sodobne umetnosti, ukinjen je bil Razstavni salon Rotovž, odpovedan je bil termin v UGM za vsakoletno pregledno razstavo članov DLUM. DLUM je bilo pripojeno k Zvezi kulturnih društev. Neustrezna je bila kadrovska politika v UGM. Napačne so bile poslovne odločitve pri pridobivanju novih razstavnih prostorov oziroma nove galerije. Likovna panoga v Mariboru peša, kar se odraža v odhodih umetnikov iz mesta in životarjenju posameznih ustvarjalcev.

Peter Tomaž Dobrila: Najbolje so prezentiranje "klasične" oblike umetnosti, gledališče, opera in balet, simfonična in komorna glasba in veliki festivali. Skratka, financerji iz javnih sredstev nedvomno preferirajo tradicionalno umetnost, medtem ko neodvisna scena išče svoja pota. Slednja je tudi najbolj zapostavljena in se bori za svoj obstoj, nemalokrat tudi klone zaradi nerazumevanja in posledično nepodprtosti.

Podcenjen je nevladni sektor v celoti in v njem področje intermedijskih umetnosti, ki ima v Mariboru generično vlogo v produkciji sodobne umetnosti, česar pa politični odločevalci ne razpoznajo.
Produkcije napredujejo zlasti v projektih, ki so financirani iz mednarodnih skladov in evropskih programov, saj jih omogoča več denarja in sodelovanje raznih organizacij, torej se dograjujejo, medtem ko pešajo tiste, ki so odvisne predvsem od proračuna MO Maribor.
Nove umetniške prakse tega trenutka so povezovanje umetnosti z znanostjo in drugimi panogami; v prihodnosti lahko pričakujemo revalorizacijo vseh praks in vzpostavitev nekakšnih enakovrednih odnosov ter razbremenitev (inter)medijske determiniranosti, ki bo že vseprisotna.

Melita Forstnerič Hajnšek: Morda je literatura v novi, najmlajši generaciji slabše zastopana, kot je bila pred desetletji oziroma ni na tako visokem nivoju. Če jemljemo za merilo vsaj nagrado Prešernovega sklada. Zagotovo pa je izrazito potentna panoga s sijajnim podmladkom glasba, ki po zaslugi konservatorija za glasbo in balet v Mariboru producira zadnja desetletja številne, tudi svetovno znane glasbenike: med opernimi pevci Sabina Cvilak in Bernarda Bobro, obe ugledni in zaželeni sopranistki na mednarodnih odrih, pa dirigent Marko Letonja, ki ga vabijo najuglednejše svetovne operne hiše in orkestri, Karmina Šilec, ki skupaj z vokalnim gledališčem Carmina Slovenica in sama osvaja svetovne odre od Tokija do New Yorka in San Francisca. Pa seveda čelist Luka Šulić, ki je iz klasične kariere prestopil na svetovno pop sceno in skupaj s Stjepanom Hauserjem z 2Cellos predstavlja enega ključnih izvoznih artiklov mesta in širše.
Kaj je zapostavljeno? Obžalovanja vredno je, da Maribor ni zadržal in razvil festivala dokumentarnega filma Dokma, ki bi lahko prerasel v pomembno nacionalno in mednarodno žarišče tega filmskega žanra. Nasploh je v filmski umetnosti Maribor zastal, čeprav iz tega mesta izhaja veliko danes uglednih filmarjev vseh generacij (od Karpa Godine, Jožeta Pogačnika do Marka Naberšnika, Matjaža Ivanišina). V Mariboru očitno ni institucije, ki bi se programsko in sistematično ukvarjala s filmom.
Seveda je to zgolj na hitro napaberkovan "best of", ki izpušča še mnoga ključna imena na svojih področjih.

Dušan Hedl: Zakaj smo sedaj pričeli govoriti o umetnosti? Odločiti se moramo, ali govorimo o kulturi, o kulturni politiki ali o umetnosti. Nikjer v javnem diskurzu ne govorimo o umetnosti: imamo Ministrstvo za kulturo, Evropsko prestolnico kulture, Urad za kulturo itd. in ne umetnosti. Umetnost ima svojo uporabno vrednost, rok trajanja, embalažo, prodajne poti, vsebuje materiale (ali ideje in znanja) in nastaja ne glede na kulturno politiko. S kulturno politiko lahko vzpodbujamo ali zatiramo določene umetniške žanre. V Mariboru je umetnost generalno zatirana, vsaj v mojem obdobju (od konca sedemdesetih do danes) je bilo tako. Vedno večjo moč pa pridobivajo organizatorji, kulturniki. To ni nujno slabo, če bi pridobili moč zasebni menedžerji, vendar je obratno, moč so pridobivali prej opisani sa-

modržci v javnih zavodih in izgubljenci, ki niso vedeli, kaj je javna funkcija. Govoriti o tem, da ene umetniške prakse pešajo ali napredujejo in kako bi jih ... kaj že? To je govor in razmišljanje diktatorjev oz. tistih, ki živijo v avtoritarnih režimih (ali razmišljanju) ali pa si jih želijo. Le kako bomo mi rekli, kaj naj ljudje ustvarjajo. Tega ne moremo in ne smemo, ker je poseganje v svobodo. V resnici pa ne gre za to. Gre za to, da tisti, ki so pri koritih, in tisti, ki si želijo biti, pišejo takšne nebuloze, kot so LPK, v katerih predvidijo financiranje svojih dejavnosti. In potem, če imajo srečo, to uresničijo. Večinoma se je to do sedaj dogajalo. To izhaja iz kolhozniškega organiziranja kulturne politike, v sodobnem času pa spada v korupcijo.
Če bi kulturna politika zagotovila tržišča ali vsaj pokazala možnosti trgov za umetniške stvaritve in s tem povečala polje svobode, bi naredila ogromno, in če bi vzela privilegije roparjem javnih sredstev, ki jahajo na domnevnosti javnega interesa in izobraževanju publike, bi pa že bili zelo daleč.

Miha Horvat: Zelo obsežno in zelo kompleksno vprašanje. Morda celo preveč. Mislim, da je na prvem mestu Maribor mesto glasbe, da so ne vsi, ampak je veliko glasbenih žanrov odlično in kvalitetno zastopanih, da imamo tako logistične centre kot produkcijske enote in avtorje ter avtorice, seveda pa je prostora za razvoj še zelo veliko. Potem temu sledita literatura in gledališče (drama, opera, balet in lutkovno gledališče ter sodobna plesna scena in performans), čeprav sam pri uprizoritvenih umetnostnih pogrešam še več kvalitetne neodvisne produkcije oziroma celo kakšen oder, kakšen prostor namenjen le-temu. Festivali in najrazličnejši prostori so v mesto v zadnjih dveh desetletjih pripeljali veliko pomembne novo-intertrans-medijske umetnosti in seveda so tukaj tradicionalni in vedno – zelo razveseljivo – novi prostori namenjeni likovnim zgodbam, kjer pa – po kvaliteti – malce cepetamo za središči v bližnji in daljni okolici. Že od srednješolskih dni je v mestu film in filmska umetnost zagotovo, po mojem mnenju, najslabše zastopana, čeprav so bili neki prebliski oziroma smo zadnje desetletje preživeli ob že omenjenih filmskih festivalih in nastajajočem mestnem kinu Udarnik, ampak stvari se ne loti zavestno in konkretno ter se tako publiki kot tudi avtorjem ne podeli koncentracije in podpore, ki bi lahko panogo gibljivih slik pripeljala do resne umetniške industrije, ki lahko vedno znova zaposluje in omogoča ob umetniških užitkih in presežkih še realno eksistenco ljudem.

Breda Kolar Sluga: Najbolj je prisotna uprizoritvena umetnost, imamo dve gledališči in oder v Narodnem domu. Glasbena dejavnost ima do neke mere primerno infrastrukturo z Unionsko in gledališko dvorano, kot tudi profesionalno zasedbo z orkestrom.
Zelo slabo kaže sodobnemu plesu in založništvu, likovna umetnost je povsem podhranjena. Razmerje zaposlenih na likovnem in na primer gledališkem področju kot tudi finančna podpora institucijam ter posameznikom v teh dveh branžah je grozljivo nesorazmerna v škodo likovni umetnosti. Publika bi si želela večjih preglednih razstav, stalne postavitve del iz zbirke likovnih del, tujih razstav. Redki ustvarjalci,

Foto: Primož Premzl

ki še delujejo v mestu, potrebujejo boljšo podporo. Mesto nima galerije tipa Narodne galerije, kjer se prezentira umetnost starejšega obdobja …

FRANCI PIVEC: Na vseh ustvarjalnih področjih vidim zanimive potenciale, največji preboj med evropska kulturna središča pa bi se zgodil, če bi uveljavili "interdisciplinarnost" v umetnosti in bi se kulturne hiše med seboj programsko povezale – to ni odvisno od denarja, ampak od idej. Ustvarjalna področja doživljajo kakovostna nihanja že znotraj ene same sezone, kaj šele skozi daljša obdobja. Problem je, če je to posledica zunanjih intervencij v ustvarjalni proces. Takoj pomislimo na denar, ki ga namenjamo kulturi in ga povsod primanjkuje, so pa važna tudi merila, po katerih ga delimo, in z njimi lahko spodbujamo količino ali kakovost produkcij, za kar je v največji meri odgovorno kulturno ministrstvo. Mestna kulturna politika predvsem vzdržuje podedovana razmerja, pri čemer primerjave z drugimi porabniki proračuna kažejo zaostajanje. Najtežje je ustvarjalcem zunaj javnih kulturnih zavodov, ki nimajo nobenih jamstev za financiranje, čeprav so lahko vrhunski in reprezentirajo Maribor in Slovenijo po svetu – npr. Kibla ali Carmina Slovenica. Ampak v hudih težavah je tudi likovno področje zaradi krize prodaje, visijo najboljši mestni festivali, ustavljeno je oživljanje kulturne dediščine mesta, oziroma šena je ljubiteljska kultura in še kdo. Maribor ne podpira več kulturnozgodovinskih raziskav, kot jih je nekoč in kar bi bilo še zmeraj zelo potrebno.

MOJCA REDJKO: Klasične uprizoritvene forme se mi zdijo dovolj prisotne, tako obiskane kot prisotne v medijih. To morda ne drži toliko za neinstitucionalni sodobni ples, ki niti uprizoritvenega prostora ne premore.
Pešajo seveda tiste oblike, ki so dražje – butične, v formatu velike, organizacijsko zapletene ipd. – ali pa nedostopne. Širše pozornosti manjka sodobnim multime-

dijskim praksam, ki so premalo komunikativne in zato javnost begajo. Te bi najbrž morale poskrbeti za lastno promocijo s pogovorljivostjo in dostopnostjo, če bi se seveda sploh želele širše odpreti.
Zanimivo je, kako se je književnost 'odprla' z velikim trudom obeh knjižnic, ki sta prevzeli nase popularizacijo literature z organizacijo številnih odlično zastavljenih in dobro obiskanih dogodkov.

Oto Rimele: Dejansko je poleg popularne kulture v regiji izrazito podprta uprizoritvena umetnost. In zdi se, da mesto zaradi uprizoritvene prezence besede nekoliko manj "vidi" in manj "sliši". Podčrtati velja, da nas kvalitetna uprizoritvena umetnost nagovarja zdaj in tukaj z izrazito neposrednostjo in živostjo. Vendar se je potrebno zavedati, da te neposredne komunikacijske izkušnje gledalci ne moremo po zaključeni predstavi trajno ohraniti. In čez čas lahko predstava živi samo še v doživetju, spominu in spoznanju posameznika. Če se vse to ni spremenilo v gledalčevo življenje samo, je predstava na nek način za večno izbrisana.
Medtem pa se potencial komunikacije in neposredne sporočilnosti, z razliko uprizoritvene umetnost, v likovnih podobah ohranja. Z vstopom v stalno zbirko UGM je možno komunikacijo z vsakim razstavljenim likovnim delom obnoviti, ohranja se možnost vnovične neposredne komunikacije in vse te podobe so na voljo novim in novim pogledom. Likovne podobe pravzaprav ohranjajo misli in doživljanja ustvarjalcev in tako tudi uspešno ohranjajo čas in prostor, v katerem so nastale. So trajen kulturni in civilizacijski dokument. Vendar denarja za dostojno ohranjanje likovne dediščine v Mariboru kratkomalo ni.
Kot premisleka vredno dejstvo navajam misel umetnostnega zgodovinarja in likovnega kritika dr. Tomaža Brejca, ko piše: "Ali je mogoče s katerokoli upravičenostjo pisati o osrednji slovenski instituciji za moderno umetnost, če znaša njen letni proračun za odkupe 30.000 evrov? Toliko lahko dobi režiser za eno samo predstavo v slovenskem gledališču. Toliko je vredna temeljna naloga Moderne Galerije, da skrbi za zgodovinski spomin slovenske moderne umetnosti."
Mestna občina Maribor je več let zapored odobrila UGM za odkupe 5.000,00 evrov, letos je vsota zmanjšana na 4.000,00. In toliko je za MOM vreden kulturni spomin, ki ga v Mariboru zapuščamo zanamcem. Zato bi bilo prav, da se resno lotimo obnove stalne zbirke in poskrbimo za odkupe današnje likovne produkcije z namenom, da v zbirki ne nastanejo vrzeli, ki jih nikoli več ne bomo mogli zapolniti.

Danilo Rošker: Trenutno je v mestu najbolj podcenjena, zapostavljena in opešana podoba mesta samega, in to predvsem najbolj reprezentativnega starega mestnega jedra. Podoba, urejenost in celotna logistika je neke vrste kulturno spričevalo mesta. Zbledele mestne fasade, zanemarjeni spomeniki in zgodovinska obeležja, razpadajoča Koroška ulica, prazni poslovni in trgovski lokali na Gosposki ulici, luknje na cestah in pločnikih, kaotična in razen redkih svetlih izjem cenena ponudba … vse to in še več ne stimulira niti ne nagovarja meščanov niti obiskovalcev kot kulturno ozaveščeno in urbano središče. Mesto potrebuje dobro premišljene velike

zamahe in ne zgolj kozmetičnih popravkov. Kulturna dejavnost in umetniške prakse same po sebi niso dovolj. Pomembno je celotno okolje in infrastrukture, v katere se umeščajo.
Moram izpostaviti dejstvo, ki je pogosto spregledano ali napačno interpretirano: večina "reprezentativnih" kulturno-umetniških ustanov v tem mestu je ustanovljena in financirana od ustanovitelja, torej države Slovenije, in pri sofinanciranju le-teh mesto sodeluje zgolj priložnostno. Ustanovitelj nam narekuje oziroma pogojuje standarde in kvaliteto, ki jih moramo izpolnjevati, da upravičimo naziv in financiranje. Vse ostale umetniške discipline, iniciative ali dejavnosti so v domeni mesta, ki samostojno določa prioritete, in/ali v domeni sposobnosti le-teh za pridobivanje evropskih sredstev, ki pa tudi zahtevajo soglasje mesta. Pri vsaki dejavnosti, ne samo umetniški, je seveda poleg kvalitete pomembna tudi kontinuiteta: spremembe, novosti, drugačnosti in različnosti moramo zaznati, se na njih navaditi, jih sprejeti in jih vključiti v življenje nas samih in mesta kot takega. Poleg vprašanja "kaj" je pomembno tudi "kako". Če izhajam iz izkušenj SNG Maribor – Drama, Opera, Balet, Festival Borštnikovo srečanje –, smo ves čas pod drobnogledom, predvsem domača publika nas ves čas primerja in v primerjavi ni prizanesljiva – primerja nas z najboljšimi, ker ji to omogoča splet. Zaradi dostopnosti informacij preko medmrežja si ne moremo, ne smemo in nočemo privoščiti, da bi bili simpatična, lokalno-periferna, družabna "enota" za sprostitev v prostem času. S svojimi programi si prizadevamo za ponudbo vrhunskih dogodkov na izvedbenem, estetskem in intelektualnem nivoju. Poleg tega živimo v času, ko dejansko množično potujemo bolj kot kadar koli prej in vsako potovanje drugam, vsako soočenje z drugačnim vpliva na nas, na naše zaznave, na naš okus, na naše navade in vzorce ... vsekakor nas vsaj zamaje iz ustaljenosti in utečenosti navad. Zato reakcija in odzivnost Mariborčanov na dogodke zmeraj znova preseneti. Mislim, da je za mesto ključnega pomena, da spregleda in sprejme svojo drugačno potenco in potencial. Mesto je nekoč bilo industrijsko. Vsaj zadnjih 20 let to ni več, in glede na splošne evropske in svetovne razmere takšno ali vsaj v takšnem obsegu nikoli več ne bo. Vztrajam pri spoštovanju preteklosti, ampak predvsem vztrajam pri dialogu o in za prihodnost mesta in meščanov. Vztrajam pri konstruktivnem konsenzu in sinergiji vseh odgovornih ustanov in njihovih predstavnikov za dobrobit mesta, ker mesto ni naključje ali navdih ali naravni pojav, mesto je dogovor. Zato je prihodnost mesta Maribor odvisna od vseh nas, ki živimo trenutek našega mesta zdaj.

Kakšno je vaše videnja prostora in vloge alternativne kulturne produkcije, ki v zadnjem času pomembno dohiteva, morda celo nadomešča etablirano?

EMICA ANTONČIČ: Alternativna in etablirana kultura se na vsebinskem nivoju mešata že nekaj desetletij, zato sta ti dve poimenovanji postali problematični. Raje bi govorila o neodvisni kulturi in javnih zavodih. Obseg neodvisne kulturne scene v mestu se postopoma veča. To je posledica predvsem prihoda številnih mladih, ki nimajo več možnosti zaposlitev v javnih zavodih in si skušajo ustvariti prostor na

neodvisni sceni. Neodvisna scena je tudi veliko bolj dinamična od zavodske, lažje se prilagaja, je pa hkrati tudi zelo ranljiva in prekarna. Mnogo ljudi ustvarja v negotovih razmerah, z ogromno porabljene energije in za malo denarja. Tako kot so javni zavodi v mestu potrebovali dolgo obdobje, da so razvili določen nivo profesionalnosti in kvalitete, bo to pot morala prehoditi tudi neodvisna scena. Na njej so za zdaj v slovenskem in delno mednarodnem prostoru konkurenčni predvsem Kibla, Carmina Slovenica in tri založbe: Litera, Aristej, Pivec.

Bogdan Čobal: Pojem alternativne kulturne produkcije vsebuje množico nejasnih definicij in dilem. Osnovna dilema je v družbeni podpori in financiranju. Če imamo opraviti z avtonomno dejavnostjo, ki si prizadeva, da ne bi bila del skupne kulture, je ne kaže institucionalizirati in je programsko ter projektno nivelirati in usmerjati.
Nove umetniške prakse nastajajo v interakciji z okoljem in niso prenesen vzorec ustvarjanja od drugod. V informacijski družbi je pretok informacij hkraten, zato je ponovitev umetniškega dogodka v drugem kraju brez pomena. Podpiranje alternativnih dejavnosti to prakso prej zavira, kot jo vzpodbuja. Pojavila se je množica društev, ki na razpisih pridobiva denar in ga upravičuje zgolj s poročanjem o porabi, ne pa z dokazili o kvaliteti in smotrnosti dogodka. Takšen način pridobivanja sredstev ukinja vrednotenje dogodka, vse postane enako, brez klasifikacije umetniške upravičenosti.

Peter Tomaž Dobrila: Alternativna produkcija je gotovo živahnejši del kulture, vendar je ne gre enačiti z etablirano, saj ima drugačno logiko in v primeru enačenja delamo škodo tudi samonikli sceni.
Za obstoj kulturnega življenja sta nujna oba pola, pri čemer bi morala v čim večji meri sodelovati, javne institucije, ki so večinoma krite iz javnih sredstev, bi morale ravnati solidarno in podpirati alternativo na vse možne načine, z opremo, prostori, ljudmi in tudi finančno, ne pa da je obratno in neodvisni producenti z denarjem, ki ga dobijo iz že tako bornih subvencij, plačujejo storitve javnim zavodom.
Alternativa mora ostati samosvoja, da lahko živi, nevarnost je, da jo etablirana kultura požre in vzame za svojo, kar se je že nekajkrat zgodilo in nekateri to jemljejo tudi za logični napredek na karierni poti.

Melita Forstnerič Hajnšek: Glede alternative je v Mariboru težko opredeliti, kaj ta sploh je; morda kulturna vrenja okoli Pekarne, MKC, GT22 danes, pa zadnje desetletje Kible, ki pravzaprav s svojimi visokimi standardi in mednarodnim pozicioniranjem prekaša institucionalne ustanove. Tudi Udarnik je na začetku kazal nek alternativni potencial, zadnja leta pa žal ni zmogel iz skvoterskih pogojev prerasti v normalno prizorišče z resnimi standardi produkcije in prezentacije. Najbrž je krivda v razklanosti nekaterih kulturnih subjektov v mestu, ki si mestni kino predstavljajo vsak po svoje. Tako je Maribor eno redkih slovenskih mest, ki ni del art kino mreže, ki nima art kina in ne kinoteke, kar je dovolj porazno dejstvo.
Tudi jazzovska scena v mestu je bila močna, po zaslugi zanesenjaka in poznavalca Braneta Rončela. V zadnjih letih ga je nadomestil David Braun, ki je zaslužen za

mnoge izjemne jazzovske dogodke v mestu. Med glasbeniki tega žanra pa velja izpostaviti Vaska Atanasovskega in Sama Šalamuna.

DUŠAN HEDL: Termin alternativna kulturna produkcija je zgodovinski. Ne obstaja alternativna kulturna produkcija. Spet sprašujem, zakaj ste sedaj spet presedlali na kulturno in niste ostali na umetniški ...? Verjetno je v vašem in kolektivnem spominu družbeno gibanje iz osemdesetih, ki se je poimenovalo alternativno gibanje. Etablirano ali ne nima zveze z vsebinami, temveč z uporabniki. Če so uporabniki etablirani, je umetnost takrat etablirana, če pa so klošarji, pa je klošarska ... kaj že? Verjetno ste mislili elitistična? Vsaka posamezna umetnost je lahko v svojih podsvetovih etablirana, družba ni več enovita in je ne moremo kot take obravnavati. Pozivam k prilaganju razmer, ki so se zgodile v zadnjih desetletjih (mogoče res petdesetih ...).
Razmejevanje t. i. alternative od t. i. etablirane je nepotrebno in zastarelo in kdor odpira to temo in jo s tem uvaja v javni govor, podpira mafijske (sestrsko-bratske incestuidne kulturniške javnofinančne navezave) strukture v javnih kulturnih zavodih.

MIHA HORVAT: Ne strinjam se z definicijo o prehitevanju in nadomeščanju oziroma z nekim razdeljevanjem kulturne produkcije, oziroma na tem mestu bi se morda moral-i bolj konkretno in temeljiteje dotakniti pojmov alternativna produkcija in etablirana kulturna produkcija. Alternativa in avantgarde so in vedno znova postajajo etablirane in obratno oziroma sobivata-jo v kompleksnem odnosu, ki bi ga bilo potrebno opredeliti in tako konceptualno, produkcijsko in zgodovinsko analizirati in preizprašati natančneje ter konkretneje. Morda, kot že zapisano, na kakšnem drugem mestu ob drugem trenutku.

BREDA KOLAR SLUGA: Problem je že v terminologiji. Alternativa komu ali čemu? Bolj bi poudarila, da gre za dva sistema, prvi je javni sektor, drugi zasebni. Zasebni ni zavezan trajnosti, bi pa moral biti vsaj tisti segment zasebnega sektorja, ki deluje v javnem interesu, zavezan transparentnosti in nadzoru, kot je javni sektor, saj je tudi financiran iz istega vira – javnih sredstev.
Pred desetletji so v Mariboru na področju likovne umetnosti delovala tri društva: društvo likovnih umetnikov, društvo arhitektov in društvo fotografov, danes jih je več deset. Njihov obstoj je nepredvidljiv, lahko pa ponudijo velike presežke v določenem obdobju in umetniških segmentih. Ali si lahko sploh predstavljamo sodobno umetnost v mestu v zadnjih dveh desetletjih brez Kible oziroma Kibele? Na žalost pa v celotnem slovenskem prostoru manjka segment zasebnega sektorja, ki se ne financira iz javnih sredstev, temveč ga usmerja in vzdržuje trg.
Konkurenca je vedno dobrodošla, ampak v osnovi gre za povsem različne sisteme, ki se lahko zelo dobro dopolnjujejo; predvsem pa ponujajo čim več možnosti za ustvarjalce in publiko.

FRANCI PIVEC: Alternativna kultura ima več obrazov in v vprašanju jo razumem kot umetniško produkcijo, ki je javne kulturne institucije ne sprejemajo v svoje

programe. EPK nam je v večjem obsegu omogočila primerjavo ene in druge produkcije in videli smo, da je "alternativnost" pogosto relativna. Bolj kot umetniški koncepti znajo biti pomembna socialna ozadja, ker se je število izšolanih umetnikov in strokovnjakov za kulturo močno povečalo, možnosti zaposlitve v etablirani kulturi pa ni. Vse bolj žgoče je vprašanje, komu in zakaj je dodeljena možnost ustvarjanja s podporo iz javnih sredstev, kdo pa mora delati "na ulici". Glasne so zahteve, da je treba javne kulturne ustanove razgraditi v projekte, stalne zaposlitve pa spremeniti v začasne pogodbe. Pri mariborski kulturni strategiji smo se zavzeli za drugačno pot: ohraniti "hiše", vendar pa hitreje povečevati sredstva za projekte "svobodnjakov". Vse pa je odvisno od tega, ali je v kulturi potrebna "javna služba", torej vnaprej zagotovljene programske vsebine kot nekakšna kulturna propedevtika, ki je za javne kulturne zavode obveznost. Verjetno pri knjižnicah, muzejih, galerijah, arhivih, spletnih repozitorijih … to še ni vprašanje, ker je alternativne ponudbe malo, na drugih kulturnih področjih pa je konkurenca vse hujša. In to kljub temu, da si je ogromno odličnih ustvarjalcev že našlo delo v tujini. Če se bo krepila neoliberalna smer razvoja s prevlado tujih kapitalistov, pa se bo zgodilo, da bodo kulturni proračuni usihali, uveljavil pa se bo zasebni sektor v kulturi, ki bo popolnoma premešal sedanja razmerja in bo postalo prerekanje med etablirano in alternativno kulturo odvečno.

Foto: Primož Premzl

MOJCA REDJKO: Alternativna produkcija naj se krepi, saj njen zdrav temelj in visoka stopnja prisotnosti omogočata živ dialog z institucijami. Z vidika lutkovne umetnosti se to še ne dogaja – vse dosedanje poskuse neinstitucionalne produkcije podpira Lutkovno gledališče Maribor, ki v tem vidi možnost medsebojnega oplajanja in vzajemne rasti. Tako nekako razumem ta pojav tudi v drugih okvirih. Alternativna produkcija je namreč problematična v dveh pogledih – ne želi se popularizirati (s čimer niti približno ne mislim na komercializacijo) in ostaja hermetična (zato ne more nadomeščati 'etablirane') ter v glavnem ne dosega vrhunskosti, ki je pogoj za postavitev področnih standardov.

OTO RIMELE: V običajnem kulturnem okolju gre za povsem normalno koeksistenco različnih generacij ustvarjalcev in različne kulturne produkcije. Prezenca kulturnih prostorov je heterogena in kulturna okolja negujejo in predstavljajo tako tradicionalno oz. klasično kulturo kot sodobno, eksperimentalno in t.i. alternativno produkcijo. Funkcijo sodobne produkcije vidim v utiranju novih izraznih vsebin,

ki jo mora podpirati vsako zdravo kulturno okolje. Vendar aktualna produkcija ne postane nujno civilizacijska kulturna dobrina, saj mora za to izpolnjevati precej drugih pogojev, ki jih prinašata izrazni medij, avtorski potencial in družbeni kontekst. Zato sodobno in alternativno produkcijo vidim kot gibalo, ki prinaša nenehne spremembe, umetnost pa je tista, ki čas zaustavlja in se ohranja kot duhovni in civilizacijski presežek. In zato ima vrednost ohranjanja in spoštovanja predvsem tista ustvarjalna produkcija, ki ji rečemo umetnost.
V mestu je v odnosu do pridobivanja sredstev za projekte veliko čisto nepotrebnega prerivanja. Sprožajo ga tisti, ki bi radi kulturi odvzeli še tisto malo denarja, ki ji pripada. Za svoj obstanek ustvarjalci naj ne bi prosili, saj gre za davkoplačevalski denar, ki je namenjen kulturi. In denarja država Slovenija in MOM kulturi namenjata malo. Poglejmo, kje smo v Evropi in kašen delež se nameni kulturi v Mariboru? Kje so mestni uradniki, ki bi postregli s temi podatki?

Danilo Rošker: Nastavek vašega vprašanja ni konstruktiven. Alternativno in etablirano se medsebojno navidezno zmeraj izključuje ali se zaostruje, hkrati pa eno brez drugega ne more in se samo nujno dopolnjuje. Po mojih izkušnjah pa oboje na določeni točki teži k istemu: alternativa bi rada bila etablirana in etablirano bi rado bilo alternativno. Ne eno ali drugo pa ni samoumevno. Če pa je ali eno ali drugo samozadostno, pa je tako ali tako obsojeno na propad. Poenostavljeni, enoznačni ali izključujoči razmisleki in zaključki o mišljenju in delovanju drugega, drugačnega in različnega se v tem trenutku našega mesta ne obnesejo, so kvečjemu samo pogubni. Kvalitetna alternativa je etabliranemu kvalitetni izziv in kvalitetno etablirano je kvalitetni izziv alternativi. Predvsem pa to ni "razredni boj", kot se to vse prerado interpretira ali provocira, ker oboji težimo k istemu: k široki in kritični družbi.

Vladimir Rukavina: Alternativna kulturna produkcija ima v razumevanju mariborskega kulturnega prostora svoje mesto in je priznana, žal pa ni dovolj finančno podprta. Njena naloga je predvsem v tem, da odkriva nove kulturne prakse in vnaša ustvarjalni nemir. Po mojem ne bo nikoli nadomestila tako imenovane etablirane kulture, predvsem s koprodukcijami pa bodo njene sedanje prakse postale bolj del etabliranega in podprtega. Narava tovrstne kulture je po mojem v entuziazmu in iskanju in ravno to ji daje svojstven čar. Če bi jo ukalupili v neko rigidno obliko, ki jih pozna in ki omejujejo etablirano kulturo, bi ji naredili slabo uslugo ter zatrli ustvarjalnega duha.

Kako bi ocenili vlogo Umetnostne galerije Maribor in kaj bi navedli kot njene presežke v diahroni perspektivi?

Emica Antončič: V preteklosti sem UGM doživljala predvsem kot nekoliko zaspano regionalno galerijo, ki je pa vsakega toliko časa presenetila s kakšno razstavo. Danes ima UGM pod vodstvom Brede Kolar Sluga zelo ambiciozen in prodoren program, zelo je tudi odprta javnosti, žal pa še zmeraj čaka na nove prostore, ki bi za ta kolektiv zagotovo pomenili nov zagon.

Bogdan Čobal: Vloga UGM, ki je z novim ustanovitvenim aktom postala muzej, je večplastna. Nerešene dileme iz preteklosti ovirajo jasno začrtano vlogo galerije, ki je lokalnega pomena. Začetni fundus galerije je namreč nastal iz del, ki jih ji je podaril pokrajinski muzej Maribor, pri čemer je muzej zadržal umetniške eksponate starejših obdobij. Galerija je bila nastavljena z okrnjeno podobo likovnega snovanja na tem območju kot neka oblika galerije sodobne umetnosti. Danes je njena vloga spremljanje likovne produkcije, dokumentiranje in tvorba fundusa pomembnih umetnin. Razstavna dejavnost je nadgradnja osnovnega znanstvenega spremljanja umetniške prakse severovzhodnega prostora. Rezultati tega dela niso prepričljivi. Malo je doma pripravljenih razstavnih projektov in retrospektivnih razstav. Študijska obdelava umetnikov, ki so bistveno vplivali na likovno produkcijo, je okrnjena. Galerija sledi novim muzejskim aktivnostim z organiziranimi debatami in predavanji, pri čemer zanemarja probleme stalne zbirke in znanstvene obdelave likovne umetnosti.

Peter Tomaž Dobrila: UGM zagotovo ima svojo vlogo v vzpostavljanju umetniških nivojev v Mariboru in tudi širše. Iz nje je izšlo nekaj pomembnih posameznic in posameznikov, podpira določene umetnike in umetnice in odpira vrata eksperimentu.
Kot njene presežke bi navedel retrospektivi Rudolfa Kotnika in Slavka Tihca, žal ukinjeni Trienale umetnost in ekologija, dogajanje v parku Betnava v osemdesetih letih 20. stoletja, pregledni razstavi Marka Jakšeta in Zmaga Jeraja, razstavi Rebecce Horn in Jana Fabra v okviru EPK 2012, nekaj preglednih razstav, denimo 100 let slovenske umetnosti, Sestop umetnosti na Zemljo – pregledno razstavo Marka Pogačnika 1962–2012, MI, VI, ONI – predstavitev fragmentov alternativne scene v osemdesetih letih 20. stoletja v Mariboru, 60! PANORAMA – predstavitev zbirke Umetnostne galerije Maribor, Svetloba kot barva, NAŠI HEROJI – herojska umetnost v Sloveniji in na območju nekdanje Jugoslavije iz časa socializma in še kakšen dogodek, denimo samostojna razstava fotografa Hermana Pivka Noč na oknu, prostorska postavitev Natalije R. Črnčec Telo barve. A pri takšni presoji zmerom želimo več.

Melita Forstnerič Hajnšek: Težko izdvojim UGM od drugih ustanov, zagotovo pa se zadnja leta v bitki za nove prostore in v iskanju vseh mogočih novih lokacij pozna slabša ponudba in krha dolgoletna izjemna pripadnost likovne publike tej ustanovi z zgledno tradicijo. Letos je sicer doživela bleščeči trenutek z organizacijo slovenske predstavitve na Beneškem bienalu.

Dušan Hedl: To bi morali vprašati domače likovne umetnike. Tukaj odgovarjam kot tisti, ki se ukvarja s kulturno politiko in posebej vprašanji podjetništva v kulturi in pod temo organizacijska kultura.

Miha Horvat: Imamo klasično, lokalno likovno in novo video, nacionalno zbirko. Imamo javno dostopno galerijsko knjižnico, prostore za razstave na eni lokaciji in studio za razpisne projekte na drugi. Imamo moderno razmišljanje o povezovanju

likovne in uporabnih umetnosti, razvijamo koncepte o polpretekli zgodovini in sledimo novim trendom globalnih manifestacij in sistemu umetnosti. Imamo simpozije in predavanja, bila je ekologija in umetnost, bila je forma viva in izvaja se sobotni izobraževalni program za mlajše in najmlajše. Bil je načrt nove galerije ob reki in zdaj se ponuja, želi neka nova rešitev v centru mesta. Potrebuje se, klasično bi rekli vsi, več denarja in novo infrastrukturo, da bomo naredili korak dalje. In dejansko bi ga lahko in morali.

Breda Kolar Sluga: Kot predstavnica UGM seveda verjamem, da je naša ustanova imela v vsej svoji zgodovini veliko vrhuncev, saj je UGM cenjena in ena ključnih referenčnih ustanov na področju likovne umetnosti v slovenskem prostoru, ki si utira pot tudi v mednarodni prostor. UGM je majhna, a zelo vitalna, samo 15,5 stalno zaposlenih je kos številnim nalogam, od muzejskega poslanstva in ohranjanja dediščine do bogato zasnovanega izobraževalnega programa ter dokumentacijsko -raziskovalnega centra s knjižnico, razstavnega programa v dveh razstaviščih, številnih promocijskih programov, namenjenih mestu, dostopnostjo in odprtostjo do uporabnikov … Presežek vidim v tem, kaj institucija ponuja v zameno za podporo, ki jo prejema. Izpostaviti je nujno konstantno kvaliteto in raznolikost; od retrospektivnih in tematskih razstav do akcij, intervencij, predavanj … če nadaljujem, pa je presežek tudi delovanje, ki presega muzejsko-galerijsko poslanstvo in dokazuje, da je odgovornost posameznikov kot tudi institucije do mesta zelo velika.

Franci Pivec: UGM ima dvojno poslanstvo, da je muzej vsega najvrednejšega v zgodovini likovnega ustvarjanja na tem koncu Slovenije, in da je v "soigri" z obstoječim likovnim dogajanjem doma in po svetu. Pri tem ima hude omejitve, ker je njena infrastruktura nezadostna. Pričakujem tesnejšo povezanost mariborske galeristike, kjer ob prostorskih in organizacijskih problemih obstajajo tudi konceptualna vprašanja, npr. sistematično predstavljanje intermedijskih umetnosti, pri čemer je treba računati z mednarodno uveljavljeno Kiblo. Zanimivi bi bili projekti razstav, ki bi pod strokovnim vodstvom UGM združili večje število najboljših galerij v mestu.

Mojca Redjko: O UGM vem malo, mnogo premalo za presojo. Vem pa, da odlično zastavlja svoj letni program – vpet v širšo vizijo in v vsakem koraku (rahlo provokativno) premišljen. To mi je všeč, saj na tak način kot osrednji muzej sodobne in moderne umetnosti v mestu odlično izvaja svojo javno službo. Drami nas in vzgaja. Sploh pa so neverjetno uspešni in učinkoviti pri oblikovanju spremljevalnih pedagoških vsebin. S tem programsko pogumna galerija diha in se odprto sporazumeva s širšim prostorom. Zdi se mi, da tako zastavljen program kar hlepi po dodatku funkcionalnega prostora in da bi potreboval le en globok vdih, da bi ga do kraja napolnil.

Oto Rimele: UGM bi seveda ob ustreznejši finančni podpori družbe ponudila precej več v okolju, v katerem deluje. Najprej gre seveda za njeno skrb in ohranjanje

likovne kulturne dediščine, strokovne obravnave, prezentacije in promocije likovne produkcije. Vse te funkcije naj bi se združile v obliko refleksije, ki naj bi obiskovalcem razstav, simpozijev in dogodkov omogočala vpogled in odziv. V mislih imam tako domačo kot tujo kulturno javnost. Obe si namreč želita vpogled in komunikacijo s tradicijo likovne kulturne geneze, ki se najjasneje kaže v postavitvah stalne zbirke, kakor tudi soočanje z vrhunci in posebnostmi sodobne likovne produkcije. Njena kritiška in strokovna misel, projekti pa bi morali biti vidni tudi na kulturnem zemljevidu Evrope. Hkrati pa bi morala ohranjati konstruktivno vez s tukaj delujočimi likovnimi ustvarjalci vseh generacij.

Kot pomembne realizacije mednarodnih projektov bi omenil: "100 let slovenske umetnosti", ki bi seveda zahtevala ustreznejše prostore in uspešno delovanje na tujem; lanskoletni projekt "Oto Rimele, Svetloba sence" v sodelovanju s Círculo de Bellas Artes de Madrid in letošnje sodelovanje pri snovanju in realizaciji projekta JAŠE "Zaklop / Nasilna nuja za utelešeno prisotnost upanja" v slovenskem paviljonu na 56. mednarodni likovni razstavi beneški bienale 2015.

Vendar se UGM dejansko ubada s prostorsko stisko in finančno podhranjenostjo. In zdi se, da omenjena dejavnika izrazito vplivata na konceptualno in vsebinsko oblikovanje njihovega programa in izrazito zmanjšujeta tako obseg dela in potencial, ki ga UGM ima. Z ustreznim financiranjem in dodelitvijo prostorov pa bi lahko s strokovno odličnostjo revitalizirali program in institucijo UGM, ki bi zmogla v evropskem merilu promovirati avtorsko likovno produkcijo in kulturno poslanstvo mesta Maribora ter regije. Zakaj ne bi tudi v Parizu, Londonu in Berlinu vedeli, da je pomembna zapuščina evropskega mojstra slikarskih podob Zorana Mušiča na vpogled tudi v Mariboru?

Danilo Rošker: Likovna umetnost ni moje profesionalno področje, uvrščam se v kategorijo laičnih obiskovalcev razstav in temu primerni so tudi moji kriteriji gledanja in doživljanja likovnih del. Delovne obveznosti v matični hiši pa me žal pogosto prikrajšajo za marsikatero predstavitev ali predavanje, ki bi mu rad prisluhnil. Se pa pridružujem predlogu in pobudi UGM o preselitvi galerije na Trg Leona Štuklja v nekdanjo stavbo SDK. Lokacija v samem centru mesta se mi zdi odlična, predvsem pa mislim, da je to prava vsebina za trg, ki v tem trenutku nima prepoznavnega profila. Sicer pa o kvaliteti delovanja UGM najbolj zgovorno priča dejstvo, da jim je bila na letošnjem Beneškem bienalu s projek-

Foto: Primož Premzl

tom mladega likovnega ustvarjalca Jaše Mravljeta Pollaka zaupana organizacija in predstavitev Slovenije.

VLADIMIR RUKAVINA: Vloga UGM, gledano diahrono, se izjemno spreminja, od viškov pa do letargije in obsojenosti na večno čakanje, da se končno prebije in pokaže svoje potenciale. Nikoli ne bom pozabil gladke zavrnitve programskega sveta EPK, ko bi lahko galerija v sodelovanju z Guggenheimovim muzejem v New Yorku, ki je bilo že dogovorjeno, predstavila veliko razstavo Kandinskega, podprto z deli Picassa in Poloca, ki je nato gostovala v Dubaju. In ravno to večno čakanje na nove prostore in zapostavljenost počasi ožema moči ustvarjalcev v galeriji, ki pa se na srečo ne dajo, o tem pričajo izjemne razstave v zadnjem času in tudi kuratorstvo v Benetkah.

V čem vidite "mestotvorno" moč in pomen Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru z obnovo leta 1979 (in končanjem leta 2003)?

EMICA ANTONČIČ: Stavbni kompleks SNG je zagotovo kulturno srce mesta in hkrati eden redkih reprezentativnih mestnih prostorov. Danes si sploh ni mogoče več predstavljati, v kakšnih razmerah so ansambli delali pred tem. Hkrati nam stavba SNG dokazuje, kako pomemben temelj je infrastruktura za umetniški razvoj.

BOGDAN ČOBAL: Slovensko narodno gledališče je vselej podprta kulturna ustanova, ki kaže svojo razvojno rast. Načeloma je tudi tu prisotna dilema, kaj je gledališče: ali je to zgradba ali skupina ljudi, ki naredi predstavo. V Mariboru smo se odločili za izgradnjo SNG in lutkovnega gledališča. Danes se ta odločitev kaže kot prispevek.

PETER TOMAŽ DOBRILA: SNG Maribor je gotovo eno od osi kulturnega in umetniškega dogajanja mesta, regije in države ter tudi mednarodno, saj že dolga leta žanje uspehe na raznih odrih in festivalih širom sveta, od Evrope do Južne Amerika in Japonske, drama, opera in balet. Glede na to, da kar dobro poznam slovensko gledališko produkcijo, menim, da imamo v Sloveniji nekaj vrhunskih gledališč, žal pa se predstave prehitro iztečejo, kar gre verjetno pripisati majhnosti trga. Zato bi bilo nujno, da čimveč predstav internacionaliziramo in jih spravimo na tuje odre.

Že iz samega ustroja SNG Maribor, največjega javnega zavoda v Sloveniji, ki zaposluje več sto ljudi in obrne več 10 milijonov evrov denarja letno, je jasno, da ima moč. Ta je bodisi mestotvorna bodisi mestorušilna. Med slednje lahko uvrstimo "afere", ko so v osemdesetih letih 20. stoletja napadali in želeli rušiti Vilija Ravnjaka, ko so v devetdesetih uspeli počistiti s Tomažem Pandurjem in njegovo ekipo, od katere ni ostalo skoraj nič, ter dokaj anemične podobe na začetku 21. stoletja, ki se je zdela kot obdobje rekonvalescence. Gledališče je bilo tudi vedno prostor dogajanja, kazanja družbenih razmerij, licemerja in angažiranosti, zatorej ima že tolikšna kritična masa določene posledice na okolje.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: SNG je posebej pomemben zaradi stalne publike in kontinuitete uprizarjanja novih sodobnih del, tako dramskih kot opernih, koncertnih in baletnih, sodobnoplesnih. Zadnja desetletja je tista ustanova, ki veže

nase velik potencial tako na strani ustvarjalcev kot publike. Prihodnje naloge so sicer skrb za pomlajanje občinstva, za manj muzejski pristop do zlasti opernega repertoarja in skrb za festival Borštnikovo srečanje, ki je postal ena tistih kulturnih stalnic, brez katerih si Maribora ni več mogoče predstavljati. Uspela je njegova internacionalizacija, pa tudi mlade ustvarjalce je novemu vodstvu uspelo pritegniti, kar je posebej pohvalno.

DUŠAN HEDL: Mestotvorno. To je težka beseda. SNG ima vse možnosti prevzeti več javnega prostora, kot ga je do sedaj. Gledališče ima problem nasploh, saj je zastarel medij, vendar je veliko prostora za inovacije. Zakaj sprašujete le o nekaterih institucijah?

MIHA HORVAT: V njegovem obstoju, delovanju in postajanju. Kot srčika uprizoritvene umetnosti v mestu, kot največja kulturno-umetniška tovarna v državi, kot katalizator, generator in kot odsev mestne kulture, njenega dojemanja, razumevanja in razvoja le-te.

BREDA KOLAR SLUGA: Danes je mogoče slišati zelo ostre besede, da gledališče ne komunicira z mestom, da je opera zatočišče avstrijskega malomeščanskega okusa … Vendar je Maribor lahko zelo vesel, da v mestu deluje gledališka hiša z nacionalnim statusom. Institucija, ki ponuja 200 zaposlitev, program, infrastrukturo ..., ni finančno breme mesta. Osebno bi si želela bolj neklasičnega gledališkega izraza, ampak program je že vprašanje nekega drugega prispevka.

FRANCI PIVEC: SNG je velika stvar, je profesionalna institucija, ki nas dela primerljive s svetovno kulturo. Po vsaki predstavi, ki me osebno navduši ali tudi ne, se počutim urbaniziranega človeka, ki je v stiku s kulturno produkcijo, odmevno po vsem svetu. Publika se zaveda privilegija, da imamo Cluga doma, velemesta pa nanj čakajo leta. Pri EPK smo plavali po vesolju, potem pa je ključne dogodke ponudil SNG. V tej hiši smo priče visokim dometom slovenske umetnosti, ki pritegne vsaj toliko Ljubljančanov kot ljubljanske hiše Mariborčanov. Kdor ne prihaja v naš SNG, ni na tekočem s slovenskim teatrom, opero, baletom. Mariborske uprizoritve navdušeno sprejemajo na različnih koncih sveta. Za tuje ansamble pomeni gostovanje v SNG "pokrivanje" Slovenije. Za mariborsko gledališče so bile nekoč značilne krize, na katerih se je pasla lokalna politika, česar ne poznamo več. Vendar izklop lokalnih vplivnežev ne pomeni, da SNG ni "mestotvorno" in da ne vpliva na zavest ljudi. Le vprašanje časa je, kdaj se bodo njegovi foyerji pomembneje kot sedaj vključili v formiranje javnega mnenja o tem, kakšno oblast potrebuje naše mesto.

MOJCA REDJKO: SNG Maribor je zagotovo najpomembnejša kulturna institucija v mestu. Iz znanih razlogov je bilo ustanoviteljstvo preneseno v Ljubljano, tako se sedaj ponaša s statusom 'nacionalke'. Osnovni bazen publike pa je tukajšnji, zato kreiranje programa ni tako zelo preprosto, kot bi se dalo sklepati s hitrim pogledom od zunaj. A prav zato v več pogledih občudujem pogumne in odlične odločitve:
- v prenovi festivala Borštnikovo srečanje
- v zasnovi baletnega repertoarja (in ansambla)

- v izbiri umetniškega vodja Opere
- v osvežitvi dramskega vodstva

Zunaj alineje pa konkretno še v osupljivem koprodukcijskem sodelovanju pri stvaritvi zadnje predstave sezone 2014/2015, ki prefinjeno podpisuje trenutno stanje duha v širšem prostoru in tako na več nivojih provincialnost pomete čez rob.
In še to je: SNG Maribor je zgledno najbolje umeščena institucija v širšem regionalnem prostoru (beri: avstrijski avtobusi na opernih predstavah).

Oto Rimele: SNG v Mariboru ponuja domicil in ustvarjalno okolje premnogim gledališkim ustvarjalcem, akterjem drame, opernih predstav in baleta. In prav je tako. Lahko bi rekli, da mesto diha z gledališkimi, opernimi in baletnimi predstavami in jih dojema kot izvir vsebin, ki prestopajo iz okvirov predstave v življenja ljudi. Produkcija SNG predstavlja visoko stopnjo ustvarjalne produkcije in posledično kvalitetne kulturne in umetniške komunikacije. Zato je bilo nujno, da so bili tovrstni instituciji zagotovljeni izvrstni prostorski pogoji. Vendar ni nobene potrebe, da zamižimo pred prostorsko stisko UGM in še dodatno širimo prostor uprizoritvene umetnosti. Mariborsko kulturno središče (MAKS) je bila napačna odločitev gledališkega ustvarjalca in tistih, ki so mu slepo sledili. Omenjena poteza je namreč zaustavila naprezanja UGM po nastanku nove zgradbe in je v očeh evropskih arhitektov pokazala, da Maribor ni zmogel postati zavezujoč in resen partner.

Danilo Rošker: Umetniki so dobili prepotrebno infrastrukturo in pogoje za ustvarjanje umetniških blagovnih znamk, s katerimi postajamo vse bolj prepoznavni in cenjeni tudi na drugih kontinentih – "Created by Drama, Opera, Ballet Slovene National Theatre Maribor – Ustvarjeno v Drami, Operi, Baletu SNG Maribor," -, največ pa sta pridobila mesto in regija, sploh s pridobitvijo nacionalnega statusa. Festival Borštnikovo srečanje pa je sploh privilegij za naše mesto, saj lahko v desetih dneh vidimo najboljšo slovensko gledališko produkcijo po izboru selektorja. Posledično se razvija kulturni turizem, iz sosednjih držav se povečuje obisk naših opernih in baletnih predstav. Lahko se pohvalimo, da svoje predstave uspešno tržimo v tujini. Na večkratnih gostovanjih smo z našo Opero, Baletom in Dramo osvojili tudi zahtevno mednarodno javnost.

Vladimir Rukavina: Še ena od investicij v kulturno infrastrukturo, ki se je vlekla kot jara kača in ki kaže predvsem na neaktivnost, neangažiranost ali pa tudi nesposobnost mestne politike v vseh časih, da bi na tem področju, pa ne samo na tem, dejansko nekaj premaknila.

Seveda pa smo z novo stavbo pridobili tudi simboličen prostor, v katerega so radi začeli zahajati tudi tisti, ki jih kultura poprej ni pretirano zanimala. Ob neprimerno boljših tehničnih pogojih za izvedbo predstav je bil vsemu dodan tudi kanček prepotrebnega glamurja. izgradnja je sprožila ambicioznost ustvarjalcev in zgodili so se pomembni projekti. Zgodilo pa se je še nekaj – stroški vzdrževanja so neverjetno narasli in Ministrstvo za kulturo tega ni upoštevalo. Predvsem zato in ne v tolikšni meri zaradi očitane "potratnosti" Pandurjevega gledališča je takrat SNG zapadel v finančno krizo, iz katere se je z težko muko izvlekel šele desetletje kasneje.

Foto: Primož Premzl

Bi dejali, da se je v preteklega pol stoletja v Mariboru spremenila javna percepcija umetnosti in kulture?

EMICA ANTONČIČ: Vsekakor. Danes nikomur več ne pride na misel, da bi na primer igralce mariborske Drame po predstavi vprašal, kje so pa dopoldne v službi. Takšen odnos do kulture je pred petdesetimi leti dejansko prevladoval in žal v slovenski politiki tudi še danes ni čista preteklost; nekatere desne stranke še zmeraj vidijo kulturo kot prostočasno dejavnost. Vendar so vsaj glede javnih zavodov takšne predstave mimo, se pa mora za pravico do poklicnega statusa še zmeraj boriti neodvisna kultura.

Morda se bo komu od mladih to moje razmišljanje zdelo nenavadno, toda ko sem sama kot mlada prišla delat v kulturo, so v takratni povprečni mentaliteti prebivalcev Maribora umetniki veljali za čudake in po načinu življenja za moralno vprašljive ljudi. Danes so v prvi vrsti predvsem občudovani ustvarjalci.

Mislim, da so Mariborčani nasploh ponosni na svojo kulturo in da vedo, da je tisto področje, ki mesto vleče iz sivine.

BOGDAN ČOBAL: V petdesetih letih se je vloga in javna percepcija kulture in umetnosti bistveno spremenila. Neoliberalne ideje so spremenile razloge za kulturo. Nacionalni pomen kulture kot skupnega dobra se umika osebnim interesom. Marksistična ideja, da je družba sestavljena iz baze in nadgradnje, dobiva vse močnejši poudarek. Govorimo celo o realnem sektorju, pri čemer mislimo na proizvodnjo in družbeni sektor, ki živi na žuljih delavcev v proizvodnji. Ideja, da delavec za strojem mora biti izobražen, zdrav in če je kulturen, je njegova dodana vrednost izdelku

večja, je sodobni družbi tuja. Financiranje programov prinaša spremenjen odnos do kulturnega dogodka, ki mora ustrezati pogojem razpisa, kvaliteta in smisel projekta pa je sekundarnega pomena.

Peter Tomaž Dobrila: Da. Kultura je postala dostopnejša, deležni smo je na veliko mestih, takorekoč ne moremo mimo nje, ne da bi nas oplazila, četudi nevede. Postala je del našega bivanja, našega prostora in posledično smo vsi njeni konzumenti in zato tudi aktivni in pasivni spremljevalci ter navsezadnje kritiki. Še nikoli ni bila debata o kulturi živahnejša in pestrejša. V tem in onem smislu.
Veliko polje je odprl tudi projekt Evropska prestolnica kulture 2012, kjer je šlo za kontinuirano brbotanje vsa leta, od priprave kandidature do načrtovanja dogajanja in seveda ob izvajanju programa ter še danes, ko debatiramo o rezultatih in posledicah največjega kulturnega dogodka na svetu. Vzpostavili so se komunikacijskih tokovi, lokalno v Mariboru, regijsko z drugimi partnerskimi mesti, nacionalno z državnimi oblastmi v Ljubljani in mednarodno, tako z raznimi telesi Evropske unije kot širše, ko so pri nas gostovali tudi predstavniki drugih držav.
Mislim, da se je tozadevno tudi umetnost emancipirala v umetnikih in umetnicah, ki tukaj ustvarjajo, postala je del bivanja nekaterih in sprejemanja drugih. Prepričan sem pač, da je umetnost treba živeti. To je edino pravo. Drugače gre za konjičkartvo, popoldansko obrt. Seveda so tudi v Mariboru nekateri "ta pravi", drugi "želijo biti" in tretji "bleferji", spoznanje prinese čas skozi kontinuiteto njihovega dela.

Melita Forstnerič Hajnšek: Ne vem, če se je spremenila, zagotovo pa so se publike diferencirale in po EPK ne moremo več govoriti o pomanjkanju občinstva. Vsako prizorišče, pa naj bo ljubiteljski literarni večer ali vrhunski klasični koncert v Unionu, ima svoje številno in stalno občinstvo. Pred desetletjem in več nikakor ni bilo tako. Glede "javne percepcije" pa je težko adekvatno zajeti ves konglomerat publik na en imenovalec. Bilo bi prehudo posploševanje. Problem Maribora je v tem, da se ob pomanjkanje kulturnih dogodkov obregajo najraje tisti, ki jih ne obiskujejo. Kulturni in umetniški potencial Maribora je izjemen in rast kakovostne umetniške produkcije, pa tudi publike, zveste, stare in nove, prihajajoče, permanentna. Občudujemo razmah glasbenega, scenskega, festivalskega življenja, pa tudi novomedijskih praks, kar je pogosto deležno potrditve na mednarodni sceni. Z visoko kakovostjo kulturnega življenja v mestu kdaj pa kdaj mariborski umetniki (kako nezadostna sintagma) prodirajo v svet tudi mimo državne prestolnice, brez njene asistence.

Dušan Hedl: „Ne vem, verjetno ali povprečno." No, to je poskus citata iz ene komedije. Verjetno, da se je spremenila percepcija, tako kot vsega drugega z napredkom tehnologije.
Intimen princip umetnika pa se ni spremenil že tisočletja. Je pač intimen.
Odnos do kulture? Do katere kulture? Če se sprašujemo o nacionalnosti, potem so Avstrijci in drugi nemško govoreči (ki so prej živeli tukaj) močno spremenili dojemanje, tudi drugi, npr. Židje, pa verjetno v manjši meri Srbi, Hrvati in Bo-

sanci, na novo pa jo domišljajo Kitajci in Rusi. Z različnimi dejavniki se izoblikuje percepcija kulture v javnosti in splošno uveljavljeno razmišljanje.
Umetnost pa bo zmagala tista, ki jo bodo zainteresirane elite podpirale. Slovenci pa tako ali tako samo sesajo proračun za svoje osebne interese in nima zveze z nobeno zvezo, kaj bo iz tega. Ni nobenega širšega interesa (kaj šele načrta) v javnem financiranju kulture, temveč samo mali zasebni brutalni incestuidni zapravljivček, ki nima nobenega širšega pogleda. Dol mu visi za vse, samo da si pribori preko svojih zvezic svoj denar iz državnega (občinskega) proračuna. Ta percepcija pridobivanja državnega denarja in njegovega razmetavanja in kraja, ta se je spremenila, to da.

Miha Horvat: V 50 letih se je spremenilo marsikaj. Tako lokalno kot tudi globalno, družbeno, zgodovinsko, kulturno in umetniško. Torej so se precepcije zagotove spremenile oziroma bolje, se spreminjajo, razvijajo, postajajo drugačne.

Breda Kolar Sluga: 50 let je zelo dolga doba, v tem času sta se spremenila tako umetnost kot tudi struktura meščanov. Socializem je spodbujal umetnost za delavski razred, čeprav za modernizem velja hermetičnost, zaradi katere je bila širši javnosti umetnost pogosto manj razumljiva. Danes sodobni muzeji kot tudi sodobna umetnost nagovarjata obiskovalca neposredno in ga vključujeta v samo delo. Torej se je posledično spremenila tudi percepcija umetnosti. Verjamem, da bo prihodnost še prijaznejša do ustvarjalnosti, saj ta krepi dvom, dojemljivost, samorefleksijo, kaže, da svet ni tog in črno-bel, temveč mnogo kompleksnejši, … brez takšnega razumevanja bomo težko nadaljevali svoj obstoj in razvoj … V umetnosti vidim alternativo, ne v begu od realnosti, temveč v pestrosti inovacij in imaginarija za novo obdobje.
Če odgovorim konkretno: z vstopom Slovenije v EU, predvsem pa z Evropsko prestolnico kulture so se zvišali kriteriji publike. Okusili smo pestrost, kvaliteto, živahnost, nove priložnosti … Zelo žalostno je, da na tem temelju ni bilo mogoče nadaljevati.
Če pa zaobrnem vprašanje: potrebno je poudariti tudi to, da je vstop v mnogo večji prostor, ki nas ne obravnava niti po republiškem ključu niti po načelu eksotike, zelo zelo težak. Na področju likovne umetnosti mu je na ravni profesionalnega pravzaprav nemogoče konkurirati. Seveda ne gre za vprašanje kvalitete, temveč za popolno pomanjkanje sistemov, ki bi posameznike pri prodoru v mednarodni prostor lahko podprli, saj sistemov nismo pravočasno izgradili.
Torej: še kar nekaj časa se bomo na dobre razstave peljali vsaj v Gradec, Zagreb ali Dunaj, naši umetniki pa bodo uspeli le, če bodo dobili galerista iz mednarodnega prostora.

Franci Pivec: Prepričan sem, da se je prav v zadnjem desetletju začela uveljavljati drugačna kulturna javnost. Konec je prevlade mentalitete, ki se ni zlila z mestnim življenjem in so njeni nosilci sanjali o "kučici u cveću" nekje izza hribčkov, ki obdajajo Maribor. No, tudi kulturnost je bilo treba občasno demonstrirati, zato kulturni dogodki niso delovali kot duhovni izzivi, ampak bolj kot parade vpadljive prisotnosti. Pozna se drugačna izobraženost, predvsem pa večja razgledanost mlade

Foto: Primož Premzl

generacije, ki je posledica njene bistveno večje mobilnosti, pa tudi obvladovanja spletnih prostranstev. Pričakovanja publik se zvišujejo, ker bolje poznajo mednarodno produkcijo in imajo na sploh več informacij. Sprejemajo mestno življenje, toda hočejo v njem izzive, presežke, vznemirljivost. Vedo, koliko denarja gre v različne "hiše", v katerih se premalo dogaja. Ko v Mariboru vlada dolgčas, se odpravijo k sosedom, ki so inventivnejši. Kulturne institucije čakajo zahtevnejši časi, ko pomanjkanja idej ne bo mogoče opravičevati zgolj s pomanjkanjem denarja.

MOJCA REDJKO: Seveda se je. Sledila je družbenim trendom razvoja mesta in širšega prostora, pri čemer se naslanjam na opredelitev dr. Simoniča, ki ga povzemate v osemnajstem vprašanju. Bojim pa se, da aktualne interpretacije kulturnih potreb kulturi dodajajo neke nevarne konotacije nepotrebnosti in samozadostnosti.

OTO RIMELE: Percepcija kulture je bila očitno pogojena tudi z obliko državne ureditve in kulturne politike. Pomemben aspekt kulturnih prizadevanj tega časa je viden v fenomenu "kulturne diskontinuitete". Kratko malo je bila po drugi svetovni vojni kulturna nit pri nas prekinjena. Kulturna identiteta takšnega velikega območja namreč ni od včeraj in potrebno je razumeti več stoletij trajajoča kulturna prizadevanja v celoti. Torej samo povezan niz dogodkov in hotenj na kulturnem področju bi dal pravilnejšo sliko o tem, kaj se je dogajalo v zadnjih petdesetih letih. Dejal bi, da smo pravzaprav teh petdeset let iskali drugačnost in hkrati nadaljevanje preteklega in da smo bili ustvarjalci idejno nenavadno odprti, mogoče nekoliko anarhični. Vsak se je iščoč navezoval na tisti del evropskih kulturnih in umetniških gibanj, ki mu je bil konceptualno blizu. In tako vidimo, da smo brusili fragmente in ne izgrajevali celote.

In te zanimive teme, končno videti celoto, ki je po mojem mnenju ključna za razumevanje umetniških tukajšnjih hotenj, ni resno zapopadel koncept programa EPK. Skladno z omenjeno diskontinuiteto in fragmentacijo umetniških hotenj je po mojem mnenju bila heterogena in fragmentarna tudi percepcija umetnosti.

Učinek diskontinuitete je bil povezan tudi z redčenjem meščanskega življa, socialno migracijo in redkostjo humanistično izobražene inteligence, ki bi zmogla soočanja z umetnostjo v njenem avtonomnem poslanstvu. Razgledano humanistično izobraženo občinstvo, ki naj bi bilo sposobno tudi kontekstualnosti in osebne refleksije, naj bi se formiralo ob nastanku Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Nastanek Filozofske fakultete je nedvomno eden večjih dosežkov pri krepitvi okolja, ki bi poslanstvo umetnosti lahko prepoznavalo v kontekstu človekovega smisla bivanja in resnice biti. Umetnost je namreč lahko za intelektualca kumunikacijska drznost, sestop vase in tudi gibalo njegovega mentalnega sveta. Produktivno mišljenje je namreč vez, ki povezuje filozofsko in umetniško prezenco.

Danilo Rošker: Percepcija umetnosti in kulture se stalno spreminja, kot se stalno spreminjata tudi umetnost in kultura ter okoliščine in pogoji ustvarjanja in delovanja. Splošna finančna kriza in globalizacija sta vse nas zelo stresli in do temeljev pretresli celotni ustroj interesov in človeških vrednot. Vendar pa nas kriza tudi izostri, prisili nas v razmislek in selekcijo, zakaj in v kaj bomo investirali ne samo svoj denar, ampak tudi svojo pozornost, čas, življenje …, kaj nas je vredno …

Vladimir Rukavina: Vsekakor se je spremenila, predvsem v času po tisočkrat izrečeni Štihovi sintagmi o kulturni sivini. Ogromno napora je bilo vloženega v to spremembo, ni se zgodila sama po sebi. Predvsem je terjala ogromno entuziazma, izobraževalni sistem k spremembi ni ravno pripomogel, pa tudi prihod pametnih telefonov in družbenih omrežij ne. Vprašanje se glasi – v Mariboru. Kaj je pravzaprav Maribor – tisti, ki hodijo v gledališče, na koncerte, razstave, tisti, ki hodijo na Ribičijo in koncerte lahke glasbe iz sosednjih držav v Dvorano Tabor in na snežni stadion? Vsekakor oboji, čeprav je glede na število prodanih vstopnic tista druga populacija v porastu, saj je lažje prodajati nezahtevno zabavo kot tehtne vsebine. So pa ravno instrumenti kulturne vzgoje, po katerih so posegle posamezne institucije s področja kulture v mestu, novi prijemi in odmevnost dogodkov poskrbeli, da se ta zavest bistveno spreminja in da občinstvo vedno bolj zna ločiti zrno od plev.

Kako sta kultura in umetnost zastopani v lokalnih medijih? Smo dovolj ozaveščeni o njunem pomenu in vlogi? Imamo za spremljanje umetnosti v medijih dovolj priložnosti?

Emica Antončič: Medijska podoba umetnosti in kulture je še zmeraj zelo pomembna, ker ustvarja splošno sliko, v kateri so lahko nekateri (tudi nekritično) postavljeni v ospredje, drugi pa povsem spregledani. Problem medijskega pokrivanja kulture v Sloveniji je danes na eni strani velika kulturna produkcija, na drugi pa mediji v krizi. Nikjer ni več kulturnega urednika, ki bi imel pregled nad vsem,

kaj šele da bi bil sposoben skupaj s svojo ekipo to produkcijo tudi kritično ovrednotiti. Zato se o kulturi poroča bodisi po neki ustaljeni rutini, kjer vsako leto ob enakem času pridejo na vrsto določene teme in prireditve, bodisi po čisto osebnih povezavah: poroča se o ljudeh in dogodkih, ki jih novinarji osebno poznajo. Tako ostajajo mnogi po krivici spregledani.
V Mariboru o kulturi najkvalitetneje poroča regionalni RTV center, zelo zaskrbljujoča pa je situacija pri časniku Večer, ki je že nekaj časa v opazni uredniško-konceptualni krizi in ni jasno, kako se bo v prihodnosti razvijal.
O lokalnih komercialnih medijih ne bi izgubljala besed, ker jih z izjemo popularnih oblik kultura pravzaprav ne zanima, niti niso kadrovsko dovolj podkovani, da bi jo lahko spremljali.

Bogdan Čobal: Medijsko spremljanje kulture je minimalno in stihijsko ter osebno uredniško obarvano. Škoda, ki jo povzročajo, najeda samospoštovalno podobo delavcev v kulturi in informiranost meščanov o njej. Koncept sovpada z družbenimi načeli neoliberalizma. Revija Dialogi odziva mariborske predstave o kulturi in je v marsičem njen spremljevalec.

Peter Tomaž Dobrila: Kulture in umetnosti ni nikoli in nikjer dovolj. Ne v svetu ne pri nas ne v medijih. Spremljamo jo različno, kolikor pač lahko, enako medije, ko se ji posvečajo. Jasno je, da je njihova pozornost usmerjena v večje (in dražje) dogodke ter take z neko tradicijo, medtem ko se kakšen bolj eskperimentalni projekt zabeleži bolj naključno. Verjetno je za tiste, ki raziskujejo znotraj umetnosti in privabljajo razne umetnike iz tujine, ki so tudi svetovnega formata in ekskluzivni, usodno tudi medijsko in javno nepoznavanje. Potem se dogaja, da na lokalnega umetnika pridrejo mnogo večje množnice, kot jih uspemo privabiti na referenčnega tujega umetnika.
Jasno je, da vse ne more biti objavljeno, saj je prostor omejen, toda ločiti zrno od pleva, vrhunski umetniški dogodek od amaterskega je delo urednic in urednikov, novinarjev in novinark, ki morajo imeti znanje in čut za kakovost in izbor umetniškega dogodka ter raznih kulturnih vsebin. Priložnosti je dovolj za vse, vprašanje pa je, kako jih izkoristimo. Začne se z obiskom prireditve, nadaljuje s spremljanjem medijskih odzivov in kritik ter poosebi s sintetičnim razmislekom, ki je lahko tudi razprava z nekom. Vsekakor tako delamo tudi zase, za lastne percepcije, za komunikacijo z umetnostjo in drugimi, za refleksijo, kar nas osebnostno gradi.

Melita Forstnerič Hajnšek: Zanimivo, da ne glede na to, koliko in kako se medijsko spremlja umetniška produkcija, ta raste in dosega na mnogih področjih zares visok nivo. Umetnost gre svojo pot naprej – z medijsko spremljavo ali brez nje.
Seveda je problem vsakokratno pozicioniranje kulture v mediju. Kulture je v medijih vse manj, kritik glasbenih dogodkov, likovnih razstav praktično ni več, le še verbalne umetnosti se kritiško spremljajo ažurno. Mediji ne plačujejo več honorarnih sodelavcev-kritikov. Ta čas, ob vsesplošnem padanju naklad dnevnikov, pa tako sploh ni več pomembno, kdo, kaj je bolj ali manj bran(o), ampak predvsem, kdo bo kak medij kupil, ukinil, prodal …

Osupla sem nad popolno odsotnostjo komentiranja kulture denimo v elektronskih medijih. Samo še evidentira se dogajanje in išče neka nazorska ravnovesja in prave kombinacije političnih barv. A kultura je in bo preživela tudi brez adekvatne medijske odslikave, dokler bodo živele institucije in ustvarjalci, ki jo generirajo.

DUŠAN HEDL: Da. Vendar mediji pri tem ne znajo izkoristiti vseh potencialov. Slovenci so mahnjeni na pesnjenje in pomembnost ob umetnosti bi mediji lahko bolje tržili in več iztržili, prepričan sem, da bi papirni časopisi v takem okolju še kako lahko držali ali celo višali naklado.
Spoštovati moramo neodvisnost medijev in jim prepustiti uredniško politiko, čeprav to zveni kot zelo obrabljena floskula. Vendar prepustimo medijskim lastnikom, naj delajo po svoje. Javnim medijem pa bi bilo potrebno povedati, da bi morali upoštevati vse, ki ponujajo kulturne produkte na trgu in ne selekcionirati po politični pripadnosti, po estetskem vrednotenju ali celo po kakšnih skritih navodilih. Javni medij je javni servis in takšen naj bo, če pa tega noče oz. njegovi zaposleni tega ne želijo opravljati, pa naj se takšen medij tudi privatizira. Potem mu ne bomo mogli in ne smeli očitati pristranskosti, ker bo po definiciji takšen.

MIHA HORVAT: Vprašanje ena: "Sta in nista." Vprašanje dve: "Smo in nismo." Vprašanje tri: "Imamo in ne." Dejstvo je, da prostor za refleksije, za analize in za samo kulturo ter umetnost v medijih izginja oziroma izginja tudi naše zanimanje zanju. Takle sklop vprašanj kaže na potrebe in na nujnost večje zastopanosti, večjo kvaliteto ozaveščenosti in več priložnosti, ki lahko samo tako postanejo prepotrebne kulturno-umetniške danosti in pogoji za kvaliteten kulturno-umetniški razvoj.

BREDA KOLAR SLUGA: V medijih razen novic informativnega značaja za kulturo ni več prostora. Dnevni časnik Večer, ki je bil osrednji prostor poglobljenih refleksij za meščane našega mesta, je že leta nazaj pričel opuščati koncept recenzijskih in kritiških odzivov. No, če gledališče še dobi svoj prostor, ga likovno področje že dolgo nima več. Je pa tudi res, da vse dnevno časopisje vedno bolj zanimajo škandali in novice na nivoju rumenega tiska. Žalostno je tudi, da se na novinarje izvaja tako močan pritisk in je kvantiteta nadomestila kvaliteto. Kako pa naj klasični mediji konkurirajo youtubu, facebooku …, ki ponujajo neizmerne možnosti samopromocije, pa je tako ali tako osrednje vprašanje.

FRANCI PIVEC: Kultura v medijih ne odseva sprememb v kulturni javnosti. Večina medijev nima kulturnih uredništev, niti kulturnih oddaj in se kulturnega dogajanja dotikajo popolnoma sporadično. Resna v tem pogledu sta le regionalna RTV hiša in Večer, pa tudi tam kultura iz leta v leto izgublja svoj prostor. V nacionalne programe RTV se kulturne vsebine iz Maribora prikradejo le tu in tam in v letu EPK smo morali to posebej "stimulirati". Jasno je, da to odraža hudo centralistično kulturno politiko, ki ji mediji pač samoumevno sledijo. Imamo pa še splet, ki bi lahko nadomestil enostranske množične medije, vendar ga ne znamo uporabiti za ta namen. Sčasoma se bomo naučili.
Ni pa težava zgolj informiranje o kulturi, ampak je še veliko hujši problem izguba kritike. Poznal sem še ljudi, ki so svoj ugled in eksistenco zgradili na pisanju kritik.

Foto: Primož Premzl

Njihova vloga v slovenski kulturi je bila nenadomestljiva. Danes takih profilov domala ni več, ker mediji niso zainteresirani za njihove prispevke. Namesto kritike nastopa P. R. – odnosi z javnostmi. V umetniškem projektu pač predvidiš tudi sredstva za ta namen in odpade skrb, da tvoja produkcija ne bi obveljala za "dogodek leta" ipd.. Mediji to sprejemajo na drugih področjih in zakaj bi bila kultura izjema? Na ta način so si kulturne rubrike medijev skopale svoj lastni grob. Žal so s tem otežile formiranje kritične kulturne javnosti, ki je eden od pogojev kulturnega razvoja.

Mojca Redjko: Mislim, da smo se znašli v začaranem krogu. Kulture je v medijih malo. Njihovi predstavniki pravijo, da bralcev/gledalcev to ne zanima. Kulturniki se pritožujejo, da vedno manj novinarjev želi in zna pisati o kulturi …
Sodobne psihološke študije natančno definirajo pomen kulture (celo ožje: umetnosti) v zdravem razvoju otrok pa tudi odraslih, slednjih tudi pri oblikovanju zdravih družbenih odnosov. To je dejstvo, ki ga ne gre zanikati. Zanika jih samo tisti, ki ne želi uravnoteženega prostora s samozavestnimi posamezniki, ki vedo, kaj v življenju hočejo, to pa znajo tudi doseči. Zato je kulturo in umetnost dobro odriniti na rob in ju marginalizirati.

Oto Rimele: Zastopanost kulture in umetnosti v medijih je bila najprej obvezna, vendar so bili prispevki strogo selekcionirani. Kasneje se pojavljajo prispevki, ki so delo tistih novinarjev, ki so v svobodi umetniške intence videli svobodo kritiškega izraza in svobodo posameznika. V zadnjem obdobju redke prispevke o umetnosti in kulturi zaznamuje predvsem določena pragmatičnost, populizem, osebna na-

klonjenost ter vpliv lobističnih okolij. Kvalitetnih refleksij je bore malo in uredniki se obnašajo predvsem tržno in populistično. Relacija med mediji in uporabniki postaja bolj in bolj zaznamovana s potrošništvom.

Danilo Rošker: Čeprav verjamem, da si moramo prizadevati za informiranost, me ponavljajoči se in predvidljivi "repertoar" političnih in ekonomskih predstav za maso že pošteno utruja. Zato bi si želel več prostora, namenjenega umetnosti, večjo bero novic in člankov iz sveta kulture in umetnosti tudi od drugod v Evropi. Sicer SNG Maribor dobro sodeluje z vsemi lokalnimi mediji. Navzočnost v nacionalnih medijih pa nam je zelo skopo odmerjena.

Vladimir Rukavina: Nekateri segmenti, predvsem gledališče in literatura kar dovolj, tudi skozi umetniško kritiko, vsekakor pa te kritične refleksije manjka predvsem na področju resne glasbe, ko mediji ne zagotavljajo pristopa pravih izobraženih in etabliranih kritikov, nekatera področja pa enostavno spregledajo. Žal je to prepuščeno predvsem zasedbi in afinitetam posameznih uredništev.

Maribor se ne more pohvaliti s pomembno revijalno produkcijo. Katere bolj ali manj specializirane revije so po vašem mnenju najbolj oblikovale domačo kulturno identiteto?

Emica Antončič: Zagotovo Dialogi in Katedra, vendar samo v določenih obdobjih, odvisno od generacije in uredniške ekipe.

Peter Tomaž Dobrila: Spisek ni prav dolg. Še najdlje se držijo Dialogi. Čeprav to niso bile revije, bi navedel Katedro z literarno prilogo Čevlji ter Kmečke in rockodelske novice v osemdesetih, TOX – vozni red po 3000 v devetdesetih, ki se je nato preobrazil v knjižno zbirko, ter aktualni FOLIO – časopis za sodobno umetnost, kulturo in veselje do življenja, ki je zame najboljša tovrstna revija pri nas, je na svetovnem nivoju in žalostno je, da ne dobi podpore. No, to je naša folklora. Ne morem mimo Večera in če razširimo diapazon, so domačo kulturno identiteto oblikovali še drugi slovenski in tuji mediji, vključno z radii in televizijami, saj smo že dolga leta lahko spremljali avstrijske, italijanske, madžarske in druge programe, potem programi bivših jugoslovanskih republik ter najpomembnejša na tem področju, RTV Slovenija.

Melita Forstnerič Hajnšek: Ne strinjam se, da se Maribor ne more pohvaliti s pomembno revijalno produkcijo. Mesto je doživelo ukinitev svoje prve, tedaj novatorske literarne revije Svit (1952–54), ki jo je urejal Slavko Jug. Ponaša se tudi s prvo strokovno-humanistično revijo pri nas – Časopisom za zgodovino in narodopisje (ČZN), ki ga je Zgodovinsko društvo Maribor začelo izdajati daljnega 1904. leta in še vztraja. ČZN je znanstvena revija z najdaljšim izhajanjem med slovensko zgodovinsko periodiko in prvi časopis, namenjen etnologiji.
Mariborska knjižnica pa izdaja že 44 let revijo Otrok in knjiga, ki je edina strokovna revija v Sloveniji s področja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev.

Foto: Primož Premzl

Ko je v Maribor segla revijalna kriza iz prestolnice, so člani peterice (Brvar, Kramberger, Jančar, Partljič, Forstnerič) menili, da je treba prenoviti nekdanjo literarno revijo Nova Obzorja, urejal jo je Jože Košar, ki je začela izhajati 1948. Leta 1964 so jih nadomestili Dialogi.

MIHA HORVAT: Sem zelo nereden bralec Dialogov oziroma dejansko imam in poznam le številke, za katere smo, sva prispevala kakšno mnenje, odgovor, vprašanje, pogled oziroma številke Dialogov, ki jih najdem ob določeni raziskavi. Izgovora ni in ne bi smelo biti. Enostavno se moram še bolj aktivirati, začeti več brati in slediti.

FRANCI PIVEC: Tudi Slovenija v celoti je ostala brez kulturnih revij, ki so skozi zadnje stoletje močno vplivale na duhovne razmere pri nas. Sam sem postal "javna oseba" v revijalnem dogajanju sredi šestdesetih, ki je moji generaciji pomagalo, da smo hitreje razbrali strani neba. Politiki takrat in tudi nikoli kasneje ni bilo prav, da se mimo njenega nadzora oblikuje avtonomno mišljenje o javnih zadevah. Večina ljudi, ki so sodelovali v družbenih spremembah iz osemdesetih v devetdeseta, izhaja iz revijalnega okolja in so po prihodu na oblast dobro vedeli, od kod jim grozijo kritični odzivi. Ker pri nas revija ne more preživeti od naročnin, ampak potrebuje javna sredstva, je ni težko utišati ter po potrebi spraviti s sveta. Tudi Nova revija ni izjema. Specializirane strokovne revije so nekaj drugega, ker je njihovo polje vplivanja zamejeno in je njihovo pisanje predvidljivo. Njihov cilj je nabiranje cobissovih točk za pridobivanje raziskovalnih projektov in habilitacij in jih v širšem družbenem dogajanju ni čutiti. Mariborska posebnost je Pungartnikov Locutio, vendar je bolj repozitorij kot pa revija in tako je tudi urejan.

MOJCA REDJKO: No, poleg Dialogov sem se spomnila samo še nekdanjega študentskega časopisa Katedra, pa revije zgodovinskega društva. Otrok in knjiga mi je seveda zelo blizu. Kiblinega časopisa Folio se kljub njegovi tehtnosti in estetiki nekako ne morem navaditi. A da bi katera revija bistveno posegla v kulturno identiteto, težko trdim. Dialogi se mi zdijo najbolj vztrajni, trdoživi in samosvoji.

OTO RIMELE: Poleg revije Dialogi bi bilo prav omeniti tudi druga dva akterja, ki sta prav tako do določene mere vplivala na oblikovanje domače kulturne identitete: študentski časopis Katedra, ki je izhajal od leta 1961 do 1994 na Univerzi v Mariboru, in delovanje civilno-družbene iniciative Zofijini ljubimci, ki je nastala leta 1996.

DANILO ROŠKER: Prav gotovo Dialogi, ena najstarejših slovenskih kulturnih revij, ki so jo soustvarjale generacije mariborskih izobražencev, literatov in kulturnikov. Omeniti moram študentski časopis Katedra, ki je na Univerzi v Mariboru izhajal več kot trideset let in bil zaradi svoje svobodomiselnosti v Jugoslaviji večkrat zaplenjen in prepovedan. V Mariboru pa od leta 1971 izhaja revija Otrok in knjiga – edina strokovna revija v Sloveniji s področja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev.

VLADIMIR RUKAVINA: Pri tem vidim predvsem Dialoge, ki zares večplastno in kritično ter tehtno obvladujejo kulturno in tudi subkulturno sceno. Pomembna se mi zdi tudi revija Folio, ki jo občasno izdaja Kibla.

Koliko ste spremljali revijo Dialogi v preteklosti in na katerih točkah se vam zdi, da je prispevala k razvoju posameznih kulturnih umetniških praks in refleksij v Mariboru? Kakšen je po vašem mnenju prispevek revije na mariborski kulturni in umetniški sceni?

PETER TOMAŽ DOBRILA: Dialoge spremljam redno že, odkar pomnim zase. Občasno sem tudi sodeloval v reviji z raznimi prispevki. Še posebej so me pritegnile tematske številke, ki so se osredotočale na neko dogajanje in ga obravnavale z raznih kotov. Nemalokrat se mi je zdela problematična mešanica malo pripovedništva in poezije in malo teorije in razmisleka in malo polemike in problematike. Moraš biti v izjemno dobri kondiciji, da jih lahko premelješ.
Domnevam, da je bila revija vplivnejša v sedemdesetih in osemdesetih letih kot danes, saj se mi zdi, da je v devetdesetih nekaj izgubila oziroma ni povsem uspela pridobiti nove publike, ki bi jo vzela za svojo. Kljub temu pa je veliko storila za kulturo v Mariboru in v Sloveniji, bodisi s spremljanjem in beleženjem dogajanja, bodisi z odpiranjem raznih tem ter z razpravami in polemikami, bodisi s kritično in teoretsko refleksijo, bodisi z novimi literarnimi branji.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: Spremljala sem Dialoge pred leti tudi kot urednica, zato je moj pogled najbrž pristranski. A nesporno so kot edina literarna revija v mestu vseskozi spodbujali mlado, prihajajočo literaturo, pa tudi – zlasti v novejšem času – refleksijo, esejistiko. Čeprav zanimivo, da v Mariboru še vedno nimamo esejista velikega formata, ki bi bil recimo prejemnik Rožančeve nagrade. No, razen Draga Jančarja. Dialogi sicer vseskozi skrbijo za objavljanje recentne kakovostne publicistike, kar je pohvalno. Nenavadno pa je, da nacionalno prepoznavnih publicistov, esejistov in kritikov nimamo prav veliko v teh krajih.

MIHA HORVAT: Kjer resna produkcija in industrija izostaneta, je ljubiteljska kultura, so torej društva in amaterji edini pristani določenega načina dela, določenih umetniških medijev, prakse in teorije. Angažma se je ohranjal tako, kot se je, in se še zmeraj tako, kot se. V tem tiči problem in odgovor, zakaj smo tukaj, kjer smo. To je del današnjega stanja. Realno in problematično, dobro, slabše in dejansko. Torej ob in v debatah in analizah o konceptu alternativne in razumevanju etabliranih

zgodb, o razliki med logistiko in produkcijo ter ob preizpraševanju profesionalnosti in ljubiteljstva je potrebno iskati odgovore in izzive za prihodnost in razumevanje kulturno-umetniške situacije tega mesta.

Breda Kolar Sluga: Zavidanja vredno je vztrajanje. Je edina revija v širšem prostoru, kjer je mogoče objaviti tehtne in premišljene vsebine. *Dialogi* so v 50 letih večkrat zamenjali svoj koncept, osebno mi je zelo blizu ta iz zadnjih let, še posebej tematske številke, ki omogočajo obravnavo teme na zanimiv in poglobljen način. Seveda na splošno zelo zelo pogrešam strokovne revije s področja vizualne umetnosti, vendar so te izumrle tudi v širšem prostoru. Prepričana pa sem, da *Dialoge* pozna premalo ljudi in naj bo promocija le-teh izziv za prihodnje dni.

Franci Pivec: Dialoge seveda spremljam in sem pred desetimi leti še lahko zbral večino urednikov na "Spominjanjih", kjer smo tehtali njihov vpliv na družbeno okolje. Velik uspeh je, da Dialogi še zmeraj živijo in objavljajo veliko zelo kakovostnega gradiva, še posebej s področja umetnosti in kulture. Če pa opazujemo njihovo odmevnost, se moramo sprijazniti s splošno gluhoto, ki je iz obdobja v obdobje vse hujša. V prvih desetletjih je urednike skrbelo, kaj si o objavah mislijo na Maistrovi 2 (SDV) in so potem romali v Dom družbenih organizacij, kjer so pred ustanovitelji zagovarjali svoje odločitve. Mučne razmere, a so na nek način potrjevale pomembnost revije. Danes so Dialogi dokaz za obstoj intelektualnega jedra, ki mu pripisujem ključno lastnost, da je odprto do mladih avtorjev. Ko se hočem prepričati o prihajajočih ustvarjalcih mariborskega kulturnega prostora, prelistam Dialoge – povsod drugod se vrtijo bolj ali manj ista imena. Zdi se mi zelo pomembno, da se takšno jedro ohranja in ponuja refleksijo, ki bo enkrat premagala apatijo.

Mojca Redjko: So točen reflektor dogajanja. Najbolj opazno so se po mojem mnenju vključili v dialog s projektom EPK, sicer pa tematska definiranost posamezne izdaje vnaša preglednost, a delno omejuje hitrost odziva na trenutni impulz. Sama vidim, da se Dialogi razvijajo v relevantno strokovno revijo, kar je opazno tudi v naboru vsakokratnih sodelavcev. To se mi zdi odlično.

Oto Rimele: Vpliv revije Dialogi v kulturnem okolju Maribora ni prav velik in je vsebinsko razpršen zaradi raznolikih tematskih sklopov. Vendar je prisotnost tovrstne revije za Maribor zelo pomembna in nujna, če želimo ohraniti vsaj minimum kritične misli in intelektualne refleksije, ki spremlja in ugodno vpliva na razvoj ter delovanje področja kulture. Osebno me zanimajo predvsem besedila s področja likovne umetnosti, teorije umetnosti, zgodovine umetnosti in estetike ter seveda zanimivi intervjuji z nekaterimi avtorji s področja umetnosti. Revijo prebiram torej, ko sem opozorjen in me vsebina zanima.

Danilo Rošker: Prispevek revije ne samo za mariborsko, ampak celotno slovensko kulturo in umetnost se mi zdi izjemen, saj se revija trudi pokrivati vsa kulturno-umetniška področja. Zame so posebej zanimive tematske izdaje revije, na primer zadnja številka, ki je posvečena gledališču upora. Menim, da bi morala biti revija dostopna oziroma na prodaj v vseh knjigarnah in kulturnih ustanovah v mestu.

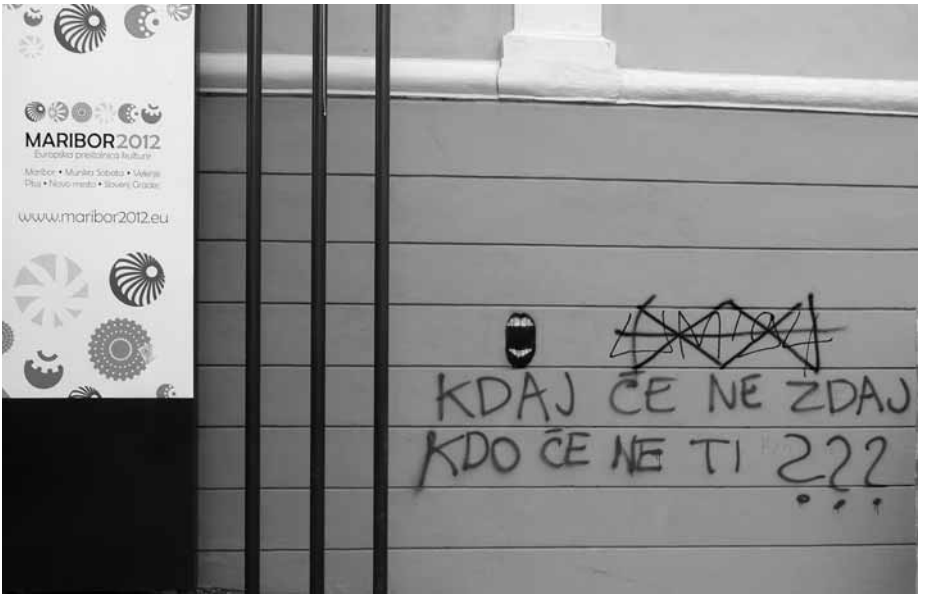

Foto: Primož Premzl

V našem gledališču bomo v sodelovanju s Salonom uporabnih umetnosti Maribor počastili jubilej Dialogov s predstavitvijo Antologije mariborskih pesnikov (izdane ob 50-letnici izdajanja revije).

VLADIMIR RUKAVINA: V popolni poplavi rumenih informacij in nekritičnih ali kritikonskih zapisov v naši periodiki in medijih nasploh so Dialogi ne samo revija, temveč kar inštitucija, ki jo glede na njeno preteklo delovanje lahko označimo z dvema besedama: Dialogom verjamemo. Vedno so znali obravnavati najbolj pereče družboslovne teme, bili zmeraj aktualni in privabili k sodelovanju zares relevantne pisce. Kljub velikim finančnim težavam v sebi nosijo to, kar je danes redko, velik ugled in neizmeren znanstveni, predvsem pa moralni kapital.

Kako se je umetniški in kulturni angažma po vašem mnenju ohranjal v ljubiteljski kulturi, organizirani v mreži lokalnih kulturnih društev?

BOGDAN ČOBAL: Amaterska kultura je v sedemdestih letih prejšnjega stoletja pričela z diletantizacijo in razintelektualiziranjem družbe. Standardi kulture so se posplošili, ideja množične kulture je v nasprotju s standardi umetnosti. Mreža kulturnih društev na podeželju ima sicer svoj pomen, a je izrinila narodno in ljudsko izvirno tvornost in jo zamenjala s popularno produkcijo. Nastaja množica samozadostnih ustvarjalcev, ki so zaščiteni z idejo amaterizma in diletantizma. Mreža amaterizma se je razširila preko politike na gospodarstvo, sodstvo in skoraj na vso družbeno tkivo našega prostora.

PETER TOMAŽ DOBRILA: V Sloveniji je ljubiteljska kultura odlično organizirana in podprta, prav zaradi Javnega sklada za kulturne dejavnosti, lahko velja za eno nabolj

razvejanih in dejavnih na svetu. Smiselno je, da to zgodovinsko izročilo nadaljujemo in ljudem omogočimo, da se izražajo z lastno kulturno aktivnostjo, ki je vpeta v razne prireditve in festivale, med katerimi so nekateri tudi na vrhunskem nivoju, saj privabljajo najboljše izvajalce na svetu, denimo zborovski festival Naša pesem.

Melita Forstnerič Hajnšek: Omeniti velja predvsem izjemen delež amaterskega gledališča Slava Klavora od šestdesetih let naprej pod vodstvom Janeza Karlina. Klavorini gledališčniki so kar za nekaj let zasedli jugoslovanski amaterski gledališki vrh in segli tudi na mednarodno sceno, v njihovih vrstah pa so se kalili kasnejši vrhunski profesionalci in gledališki prvaki, kot so Milena Muhič, Vlado Novak, Peter Boštjačič, Milada Kalezić.
Tudi zborovstvo v ljubiteljskem kontekstu je v Mariboru marsikje preraslo amaterske okvire in se s kakovostjo in inovativnostjo povzpelo na mednarodne odre, ne le osvojilo nacionalnih, kot je to primer že omenjene Carmine Slovenice.
APZ Maribor je bil v nekaterih sezonah (pod vodstvom Staneta Jurgca) eden najkakovostnejših zborovskih sestavov pri nas. In sodobna plesna scena v okviru Plesne izbe je vzgojila celo vrsto danes uglednih sodobnih plesalcev in koreografov, ki so zvečine študirali v tujini.

Dušan Hedl: Ljubiteljska kultura je v drugih civilizacijskih okoljih imenovana amaterska kultura. V Sloveniji ima ljubiteljska kultura več pomenov. Je cenjena in celo precenjena, vendar ima to pozitivno vlogo, da se tisti profesionalci, ki si niso uspeli zlobirati sredstev v sestrofukaški slovenski kulturni politiki, ne počutijo tako močno zapostavljene, kot v resnici so, saj imajo status ljubitelja in ne amaterja.

Miha Horvat: Kjer resna produkcija in industrija izostaneta, je ljubiteljska kultura, so torej društva in amaterji edini pristani določenega načina dela, določenih umetniških medijev, prakse in teorije. Angažma se je ohranjal tako, kot se je, in se še zmeraj, tako kot se. V tem tiči problem in odgovor, zakaj smo tukaj, kjer smo. To je del današnjega stanja. Realno in problematično, dobro, slabše in dejansko. Torej ob in v debatah in analizah o konceptu alternativne in razumevanju etabliranih zgodb, o razliki med logistiko in produkcijo ter ob preizpraševanju profesionalnosti in ljubiteljstva je potrebno iskati odgovore in izzive za prihodnost in razumevanje kulturno-umetniške situacije tega mesta.

Breda Kolar Sluga**:** Zelo slabo poznam ta segment. Če sledimo raznim analizam, ki so jih v zadnjem času pripravljale predvsem NVO, ki se želijo ločiti od ljubiteljev, moram dodati, da gre za zelo razvejano in pestro paleto društev. Ljubiteljska kultura je pomemben segment kulturne podobe, pri čemer se zdi, da se je njihova povezovalna vloga v obdobju krize celo okrepila. Njihovo povezovalno vlogo in željo po kvalitetnem preživljanju prostega časa pa gotovo lahko toplo pozdravimo.

Franci Pivec: "Ljubiteljstvo" je ponesrečena označba in morda bi bilo bolje, če bi Jože Humer pred štiridesetimi leti raje ostal pri "amaterizmu", čeprav seveda pomeni natanko isto. Kulturologi, ki se nikoli niso pozanimali, kaj se v kulturnih društvih v resnici dogaja, so vse skupaj všteli v načine trošenja prostega časa – go-

barjenje, preklinjanje na nogometnih tekmah, krepitev mišic v fitnesih, zbiranje značk…, vse to je isto ljubiteljstvo, s kakršnim Carmina Slovenica povzroči potres v New Yorku. V resnici so kulturna društva prostor ustvarjanja in rezultat je zmeraj kulturna produkcija: koncert, razstava, predstava, objava, projekcija. Še vedno prevladuje diletantizem in je kakovostna razlika s profesionalnimi izvajalci očitna, vendar je vse več vrhunskih umetniških dosežkov, pri katerih je neumno ugotavljati, da izvajalci niso v pravi službi. Niso zaposleni kot umetniki in živijo od drugega poklica, vendar so izšolani in izurjeni tudi za svoje amatersko delovanje in boljših od njih ni. Kakovostni razpon je v amaterski kulturi velik, ampak velik je tudi v poklicni kulturi, vsi pa so udeleženi v ustvarjanju, ki je protiutež potrošništvu. Tudi še tako nepopolno izvajanje partiture je nekaj povsem drugega kot poslušanje radia. Kdor je bil v stiku z amatersko kulturo, jo bo brez nadaljnjega postavil na produkcijsko in ne na potrošniško stran in to je bistveno.

Foto: Primož Premzl

Pomembna je povezovalna moč amaterske kulture znotraj samih ansamblov in v okolju njihovega delovanja. To nam je znanstveno dokazal Robert Putnam, ko je ugotavljal razloge za deficite socialnega kapitala v različnih okoljih. Lahko navedem primer Rač, kjer kulturno društvo priredi okoli sto kulturnih dogodkov letno in bistveno sooblikuje socialno sožitje kraja, ki je povsem nekaj drugega kot razmere v satelitskih naseljih Maribora, ki nimajo kulturnih društev. Gre za povezovalno moč kulture, ki bi brez amaterskega delovanja izostala.

Mojca Redjko: Množičnost na področju ljubiteljske kulture je osnovni pogoj, da vsa kultura preživi. Ljubitelji so tudi naslovniki, odjemalci, kupci kulturnih dobrin. S svojim lastnim ustvarjanjem prispevajo h kulturnemu področju, še pomembneje pa je, da kulturo razumejo, jo cenijo in spoštujejo. In jo potrebujejo.

Zanimivo je, kako določenih področij v urbanih prostorih tako rekoč ni – Maribor recimo ne premore ljubiteljskega gledališča. V Pekrah obstaja ena starostno mešana skupina. Sicer pa se vse ljubiteljsko gledališče dogaja v okviru šol. Se pa povsod veliko zborovsko poje.

Oto Rimele: Ljubiteljska kultura nekoliko prispeva k dvigu kulturnega nivoja posameznikov, ki lahko s pomočjo ljubiteljskega soočanja s kulturo sami kanalizirajo svoje zamisli in energijo. Nekateri izmed njih lahko tako začutijo smisel in globino

umetniškega poslanstva, razumejo njen širši kontekst in postanejo osebe, ki zmorejo kvalitetnejše neposredne komunikacije z umetniškimi stvaritvami doma in na tujem. Spet drugi pa se preko pridobljenega osnovnega znanja nekega izraznega medija kompromisno posvečajo predvsem takšnemu izrazu, ki bi ga lahko čim prej predstavili javnosti tržno uspešno.
Tako ljubiteljska kultura v odnosu do afirmirane kulture in umetnosti lahko deluje pozitivno in vzpodbujajoče, saj prvo prepoznava in osvetljuje avtonomne parametre medija, a po drugi strani poenostavljeni vzorci tovrstnega mišljenja in delovanja lahko zavajajo ter dajejo napačne informacije o vlogi in pomenu umetniškega izraza kot takega.

Danilo Rošker: Prav "fenomen" številčnosti in različnosti ljubiteljske kulture in kulturnih društev potrjuje dejstvo, da potreba po kulturnem doživljanju, izražanju in ustvarjanju ne spada samo v domeno "elit in njenih ustanov", temveč je avtentična eksistencialna človeška nuja.

Vladimir Rukavina: Sistem organiziranja ljubiteljske kulture, nekoč v Zvezi kulturnih organizacij, potem pa v Zvezi kulturnih društev in JSKD, je pomenil in še pomeni unikum, ki ga drugje skoraj ne najdemo. Nekoč je bila ta dejavnost še neprimerno bolj razvejana, sledila je načinu in stilu življenja ljudi in ob združevanju ljudi v društva prinašala izjemno pomembno izobraževalno funkcijo ter rast kakovostnega razvoja društev, ki se je zrcalila v osveščenosti in interesu članov tako kot ustvarjalcev kot tudi obiskovalcev drugih prireditev. To pomembno poslanstvo opravlja še dandanes, čeprav je število članov v mestnih okoljih v zadnjih letih nekoliko upadlo, kar pa kaže pripisati spremenjenemu načinu življenja, preživljanja prostega časa ter vrednot mlajših generacij.

Je bil EPK za Maribor koristen projekt? Kaj menite o njegovi izvedbi? Kakšna je zapuščina EPK-ja? Kakšne so njegove pozitivne in kakšne negativne posledice? Smo se iz te izkušnje česa naučili?

Emica Antončič: EPK je bila vsekakor koristna, le če smo se pripravljeni iz te izkušnje kaj naučiti. Pri Dialogih smo bili praktično edini, ki smo EPK vsaj delno kritično analizirali. Izvedba programa je bila glede na okoliščine seveda solidna, a dolgoročno za Maribor in njegovo kulturo to ne pomeni pravzaprav nič. Kar je koristnega ostalo, so nekateri zanimivi socialni programi, ki pa so v poepekajevskem obdobju tudi sami postali dokaz o zgrešenosti evropske neoliberalne kulturne politike, ki verjame, da je mogoče s pomočjo t. i. kreativnih industrij oživljati opustošena tranzicijska mesta. Kreativne industrije lahko uspevajo samo v okoljih z dovolj visoko koncentracijo kreativne populacije, izobražene publike in kapitala. To so pa samo velike evropske metropole. Maribor vsega tega nima in kreativne industrije v njem ne morejo nadomestiti nekdanje vloge klasične industrije. Kultura pri nas ne more preživeti na trgu, ravno tako kot ne alternativni socialni programi, ki so še zmeraj odvisni od javnih sredstev. EPK je bila projekt takratne lokalne po-

litike z županom Kanglerjem nas čelu, ki je pač – tako kot slovenska politika nasploh – nekritično nasedla evropskim neoliberalnim smernicam, ni pa opazila, da od EU za realizacijo praktično ne dobi ničesar. In ko je v Sloveniji zazijala prazna malha, od dolgoročnih načrtov ni ostalo nič. Bilo je eno leto dodatnega zaslužka za tiste, ki so pri EPK delali in prekarni domači ustvarjalci so si kratkoročno malo opomogli. Na drugi strani pa je EPK zaradi nesposobnosti lokalne politike skoraj uničila stalne kulturne programe v mestu, ki bodo še dolga leta občutili finančne posledice tega neuspelega projekta. Žal tudi Dialogi.

Bogdan Čobal: EPK je razgalil razumevanje kulture in umetnosti v Mariboru. Pod preprogo so sedaj vsi neupehi in napačne odločitve posameznikov, ki še danes veselo krojijo kulturno politiko mesta. Vsote denarja so pristale v množici producentskih blagajn, brez vrednotenja uspešnosti." Eksplozija kulture" je razsula nekatere nastavljene programe in jih zamenjala z množico društev, ki pričakujejo družbeno podporo za svojo začetniško, dostikrat diletantsko plagiatorsko dejavnost. Primerno bi bilo, da bi krivi posamezniki za neupeh posameznih projektov ostali v prahu pod preprogo.

Peter Tomaž Dobrila: EPK je koristil Mariboru in partnerskim mestom v državnem in mednarodnem merilu pri njihovi prepoznavnosti in občutno povečanem obisku od drugod, v regijskem pri programskih sodelovanjih, povezavah in izmenjavah, v lokalnem pri dvigu samozavesti prebivalstva in zavedanju drugih, da obstajamo, v kulturno-političnem so bila mesta primorana pripraviti lokalne programe za kulturo in so začele tudi odločevalske instance razmišljati o kulturi z drugih plati, v gospodarskem pri dvigu prihodka in živahnejšem delovanju mesta, v umetniškem smo lahko spremljali številne vrhunske dogodke, za katere je vprašanje, če bi jih sicer.

Pot je bil trnova, kot pobudnik in pripravljalec najboljše kandidature sem imel občutek, kot da je vsakdo, ki je prišel mimo, samo čakal, da si odtrga kos mesa in poteši svoje apetite, dokler nismo bili prisiljeni v krizno upravljanje in je bilo po več letih mrtvega teka, od 2008 do 2011, potrebno dobesedno v letu dni ustanoviti pravno osebo za vodenje projekta, pripraviti ves program, domisliti vso logistiko in izbrati izvajalce ter seveda določiti osrednjo ekipo.

Ker se zgodovina ponavlja in se iz nje nič ne naučimo, so politični odločevalci tudi po EPK 2012 nadaljevali s prakso, ko niso vedeli, kaj naj bi z njegovo zapuščino storili, ko so si nelagodno podajali blagovno znamko, ki je pristala na Zavodu za turizem, ko so za zaprtimi vrati sestavljali naslednike EPK in jim dodeljevali sredstva, ko niso sklicali načrtovane in dogovorjene "post EPK" konference, ki bi lahko vzpostavila novo kulturno paradigmo v Mariboru, in dokočno, ko so se odločili likvidirati Javni zavod Maribor 2012 – Evropska prestolnica kulture. Česa takega v naši kandidaturi ni bilo nikjer, mednarodna komisija je pohvalila trajnostne dimenzije.

V projektu so od kandidature do izvedbe odpovedale vse t. i. institucije političnega sistema: mestni svet in župan, ki so kandidaturo sprejeli in se pod njo podpisali, a

je niso nikdar izpeljali, pri čemer so asistirali župani vseh partnerskih mestnih občin, vlada s predsednikom vlade, ki je na predlog ministrstva za kulturo potrditev sprejela ter kandidaturo predlagala državnemu zboru, ki je podal uradni predlog v Bruselj. Z neupoštevanjem potrjenega so lokalna, državna in evropska oblast same sesule sistem, ki ga vzpostavljajo, očitno pro-forma. Ko sem se o tem pogovarjal v Bruslju, so lakonično odgovorili, da se ne vtikujejo v lokalno politiko, četudi gre za evropski projekt, ki ga z vsemi svojimi vzvodi verificira EU, od mednarodne ekspertne komisije do zbora ministrov za kulturo in Evropske komisije, Sveta regij EU, Sveta Evrope in Evropskega parlamenta. Spoznanje, da so predstavniki sistema dejansko njegovi najhujši sesuvači, je po svoje zabaven občutek.
Vse to nam lahko pove, zakaj je v Mariboru tako, kot je, pri čemer moram poudariti, da smo zamenjali župana, politika pa je ostala ista: defetizem. Pomeni, da ni odvisna od glavarja, ampak jo določajo globoko zasidrane strukture. Kot da je nekomu v interesu, da socialni eksperiment Maribor spravi v skrajnosti in opazuje, do kod lahko gre.

Melita Forstnerič Hajnšek: Zagotovo je bil EPK koristen in simptomatičen projekt za Maribor, pa tudi za državo. Razgalil je prav vse aktualne kulturne in politične manke, nedorečenosti in kljub prodornim in zgodnjim začetkom v KID Kibla in (de)beli knjigi Pure Energy (2008), ki je zajela vso vzhodno kohezijo in se domislila povezovanja šestih mest v EPK Maribor 2012, žal ni izpolnil pričakovanj. Povezovanje, ki je sprva obetalo nekak policentrizem in novo kohezijo med regijami, pa se je na koncu izkazalo predvsem za drobljenje energij in šibkejše znamčenje Maribora na evropskem zemljevidu.
EPK je vnovič pokazal, da so evropski projekti v teh krajih obsojeni na propad. Zaradi nedoraslosti in nekompetentnosti kulturnega menežeriranja v celotni državi, zaradi problemov z vrednotenjem in izbiro reprezentativnih kulturnih nosilcev, zaradi finančne, zakonske nedorečenosti in politične nezrelosti smo projekt že v osnovi obsodili na propad.
Da po EPK ni ostala nobena infrastruktura, je poraz posebne vrste. Zgolj fontana na Titovem mostu oprijemljivo priča o prestolovanju, so se pa vendarle v prestolniškem letu zgodili številni žlahtni domači dogodki, ki so ob boku s tistimi iz tujine dokazali svojo mednarodno primerljivost in veljavo. Tudi kulturna publika se je okrepila in diferencirala. V tem pogledu EPK nikakor ni bil nekoristen in brezploden projekt.

Dušan Hedl: EPK je bil koristen projekt. Ker je poskusil spremeniti razmerja moči v mariborskem incestuidnem kulturnem sistemu in vzeti primat zasebniku v javnem zavodu Narodnem domu. Vendar je strošek tega manevra bil previsok in kolateralna škoda prevelika. EPK je pokazal, kar smo staroselci že imeli v šestdesetih in osemdesetih, da so še drugi sposobnejši akterji v Mariboru, ki lahko organizirajo(mo) kulturno in družabno življenje in ne samo omenjeni krog.
Vendar za kaj takega porabiti „ne vem točno" 30 milijonov evrov je absurd, še posebej če pri tem igro „izgubiš". V Mariboru je po EPK res bolj živahno trivialno

nočno življenje, ki pretendira na isto publiko in program kot Festival Lent, vendar bi ta program tako ali tako moral biti že zdavnaj izključen iz javnega financiranja. Zadnjič je pomemben ekonomski dejavnik omenil, da pa tako močna in edina komercialna prireditev, kot je Festival Lent, pa res ne bi smela biti ogrožen ...., ja, prav je povedal, ne bi smela biti ogrožena, vendar na misel ne bi smelo priti nikomur, da bi bila financirana iz javnih sredstev oz. vsaj najdražji del. Če pa ljudje želijo zastonjkarsko socialno pop kulturno ponudbo, potem pa se ne smejo pritoževati, da ni zdravega gospodarstva in sociale ... To razmišljanje je spodbudil EPK 2012, kar je pozitivno, izredno pozitivno.

Druga je negativna plat EPK-ja, da se je spreminjanja mariborske družbe lotil z istimi orodji in pristopi kot do takrat uveljavljeni. Organizacijska kultura „Festivala Lent" bi to imenoval. EPK ni izkoristil priložnosti, da bi novim, mladim in svežim deležnikom v kulturni produkciji in kulturni politiki pokazal novo organizacijsko kulturo, ki bi gradila svoj sloves na učinkoviti rabi javnih sredstev. Predvsem na učinkovitosti organizacije in na novem konceptu, ki bi podprl umetniško produkcijo lokalnega okolja in ga „učil" ali uvajal v podjetništvo. Tako je dobil enak sloves kot Narodni dom oz. kot domača politika. Ljudje in javnost v svojem brezupu in nemoči vplivanja na javne zadeve uveljavljajo mantro, da „so vsi lopovi". EPK je bil odličen projekt in imel je možnost vplivanja na spreminjanje slovenskega javnega prostora. Če bi ga zastavili s takšnim ciljem, bi bil veliko uspešnejši. Tako pa je veliko priznanih umetnikov, ki so sodelovali v nekakšnih svetih modrecev, pridobilo negativne točke, namesto, da bi ravno takrat pridobili status nacionalnih ikon s pozitivnim predznakom. Saj jih vendar potrebujemo, a ne?

Pa še eno pozitivno stran je prinesel EPK 2012, čeprav s preveč kolateralne škode, namreč, da je pokazal, da se javni zavod lahko tudi ukine. Sedaj poznamo tudi ta postopek. Čeprav EPK nikoli ne bi smel biti organiziran kot javni zavod. Torej sedaj lahko razmišljamo o ukinitvi javnih zavodov, v prvi vrsti MKC Maribor in Narodni dom Maribor, oz. njihovem preoblikovanju, saj se je v ta dva zavoda zarasla negativna organizacijska kultura in neučinkovita prekomerna raba javnega denarja. Da smo to spoznali, so šli v „luft" ti EPK-jevski milijoni. Tako se pač v demokraciji razvijajo dogodki, preko denarja, politike in na podlagi negativnih ali pozitivnih izkušenj. Tako je mogoče prav, saj se s tem ohranja ravnovesje in preprečuje nasilje. Intimno še vedno razmišljam, da je včasih bolje koga nasilno odstraniti, kot pa za to zmetati proč milijone obubožanih prebivalcev, še posebej, ker ob kadrovskim menjavah v vrsti čakajo podobni primerki, kot so bili na oblasti do sedaj.

Miha Horvat: Koristen? Da. Izvedba? Mariborsko-slovenska – beri na nek način nič novega. Posledice in zapuščina? Vsekakor zapuščina je, tako duhovna kot materialna, in posledice da, tako pozitivne kot negativne obstajajo ter odzvenjajo. Če smo se česa naučili, bo pokazalo še več časa in morda že naslednja priložnost ob ponovnem – popravnem – izpitu ter ob izpeljavi evropske prestolnice kulture 2025. Maribor bi vsekakor moral povzeti Beckettovo logiko:"Poskusil. Spodletel. Ni važno. Poskusi znova. Spodletiš znova. Spodletiš bolje."

Breda Kolar Sluga: Prepričana sem, da je EPK imel zelo pozitivno vlogo in je bil za Maribor koristen. Če bi želeli uvesti nekaj sprememb, pa bi moral trajati vsaj pet let. Naše travmatizirano mesto potrebuje bistveno več dobrih izkušenj, da lahko prične delovati normalno. Danes je, seveda, vsem jasno, kaj vse smo zamudili, a prepričana sem, da bi finančna letna injekcija v vrednosti EPK proračuna, ali pa vsaj v višini borih 15 milijonov evrov, ki v primerjavi z raznimi TEŠ-i in subvencijami bankam niso omembe vredni, mesto povsem spremenilo. Za tako zelo malo sredstev je samo kultura sposobna mestu ponuditi novo identiteto. Nenavadno majhen vložek za to, kar bi lahko dobili. EPK je ponudil presežke, zanimivo intelektualno in ustvarjalno pretočnost, dvignil stopnjo samoorganizacije in spodbudil nujo po povezovanju … Po petih letih bi se publika navadila prihajati v naše mesto … V normalni evropski državi bi tako huda kriza drugega največjega mesta morala zanimati državo do te mere, da bi imela pripravljenih kar nekaj programov, s katerimi je pripravljena sanirati nastalo situacijo. Na gospodarski polom se država ni odzvala, če se bo enako zgodilo s kulturo, tega dela naše dežele kmalu več ne bomo prepoznali kot Slovenijo. Maribor je seveda kriv za mnoge reči, vendar izstopa predvsem dejstvo, da ne zna enotno zahtevati, kar meščanom pripada.

Franci Pivec: Bogomir Kovač je pripravil analizo stroškov in koristi EPK Maribor 2012 in ugotovil pozitiven izid. Čeprav sem bil med organizatorji tega projekta, imam do njega kritičen odnos in ga ne zagovarjam brezpogojno. Ker se nanj nismo dobro pripravili, mu nismo bili kos, pri čemer ne mislim le na Maribor, ampak na državo, saj je za EPK kandidirala Slovenija in bi morala vedeti, zakaj ga je razmestila v šest mest "druge kohezijske regije". Evropska prestolnica kulture je bila priložnost, da bi preverili ustvarjalni potencial mesta in si odgovorili na vprašanje, ali je lahko kultura tudi kaj drugega kot zgolj smetana na torti. Je lahko pogonska sila mesta? Je sposobna spodbujati ter povezovati dejavnosti, od katerih lahko mesto preživi? Takih mest v Evropi in po svetu ni malo in kar nekaj jih je EPK izrabilo za tako preverjanje – Glasgow, Pecs, Porurje itd.. Naši načrtovalci EPK tega niso sprejeli za temeljni namen in pri evalvaciji celoletnega kulturnega eksperimenta to sploh ni tema. O tem smo razmišljali pri pripravi mestne kulturne strategije, ki naj bi nas popeljala v tretje desetletje, ampak smo naredili le pol koraka, ker je pri takem načrtovanju nešteto drugih interesov in pritiskov. Sicer pa je Maribor ohranil naziv kulturne prestolnice in je nanj še vedno mogoče cepiti dobre ideje, če obstajajo.

Mojca Redjko: Za LGM to ni bila izgubljena priložnost. V gledališču smo uspeli zasnovati niz trajnostnih programov, ki še zmeraj živijo, in to uspešno. S podporo pozornosti, usmerjene v ta evropski projekt, smo se čvrsto in trajno mednarodno povezali. Projekta nismo prepoznali kot priložnost za megalomanijo, temveč kot možnost za vzpostavitev čvrstih razvojnih temeljev z mislijo na prihodnje delovanje (pri čemer imam v mislih tako programski kot finančni vidik). To se je v prihodnjih dveh, treh letih izkazalo za dobro odločitev.

Oto Rimele: Projekt EPK Maribor 2012 ocenjujem kot manj uspešen iz več razlogov. Prvi razlog je ta, da mu ni uspelo vzpostaviti dialoga med našim in kultur-

Foto: Primož Premzl

nim izročilom drugih evropskih okolij. Prav tako ni izpolnil pričakovanj po vzpostavitvi trajne infrastrukture za področje umetnosti in ustreznih strokovnih povezav z drugimi evropskimi institucijami. Projekt torej vidim kot trajno zamujeno priložnost – kot nekakšno generalko za dogodke, ki naj bi se šele zgodili v popolnejši obliki.

Kot veliko nedoraslost projekta je nujno izpostaviti predvsem preživeti organizacijsko-konceptualni model, ki je preko nekakšnih lokalnih političnih veljakov in organizacijsko-vodstvene strukture "od zgoraj navzdol" izbiral in usmerjal umetnike in njihove projekte. Tako je lahko Evropa ponovno opazovala neko stanje regresije. Koncept Evropske prestolnice kulture, zastavljen v Mariboru, torej ni izhajal iz narave umetnosti same, iz strokovne kompetence, temveč je uprizarjal zamegljeno samodržno stanje organizacijsko-vodstvenega aparata. Projekt Evropske prestolnice kulture Maribor 2012 smisla razkrivanja kolektivnega nezavednega in oblikovanja (kulturne) identitete ni razumel ali dejansko vsebinsko doumel.

Ko projekt novih prostorov Umetnostne galerije primerjamo z avstrijskim Gradcem, ki mu je uspelo poleg nove sodobne galerije v letu 2003, ko je bil EPK, vzpostaviti tudi novo kulturno identifikacijo mesta, je jasno razviden naš odnos do kulture in pripravljenost slediti civilizacijskim standardom Evrope. Ni nam uspelo zgraditi novega namenskega arhitekturnega okolja, v katerem bi lahko sodobno umetnost in stalno zbirko dostojno ponudili evropski kulturni javnosti, kaj šele v arhitekturnem smislu dosegli neko novo prostorsko-vsebinsko identifikacijo. Kot sem že omenil, smo se torej osmešili z nerealizacijo evropskega arhitekturnega natečaja. Dobili pa smo le nekaj novih pločnikov in kakšno novo cestno krožišče.

Tudi Evropa potrebuje in gradi pločnike in krožišča, vendar ne pod okriljem kulture in kulturne prestolnice in ne z denarjem, namenjenim kulturi in umetnosti. Kot redka trajna pridobitev velja omeniti obnovljen Naskov dvorec. Vendar se zdi, da je omenjena prostorska tvorba nastala brez pravega vsebinskega konteksta, saj je nudila prostore predvsem uradnikom in vodstvenemu aparatu EPK in ne kulturi ali celo umetnosti.
Bili pa smo bolj uspešni predvsem v numeričnem smislu, saj je armada dobro plačanih uradnikov Evropo in nas vse prepričevala s številkami. In da ne pozabimo: župan je obljubljal eksplozijo kulture, in res: zgodila se je "luknja". V mislih imam gradbeno jamo, ki naj bi bila začetek gradnje galerijsko-kulturnega centra na desnem bregu Drave, popularno imenovanega MAKS (Mariborsko kulturno središče). Vzpostavitev infrastrukture na področju kulture in umetnosti je bila osrednja ideja projekta Evropska prestolnica kulture Maribor 2012. Z nastankom Akademije za umetnosti UM bi v Mariboru okrepili infrastrukturno matrico kulturnih institucij še z univerzitetno izobraževalno institucijo. Tako bi dodatno pridobila možnosti mednarodnega sodelovanja in povezovanja v izmenjav znanja in izkušenj. V naslednji fazi bi delovanje tovrstne izobraževalne inštitucije na področju umetnosti preraščalo v kompleksnejša interdisciplinarna mednarodna sodelovanja.
In čeprav je v projektu kandidature Maribora bil nastanek Akademije za umetnosti UM prepoznan kot konstitutivni vsebinski del kandidature Maribora v Bruslju, je realizacija projekta akademije bila potem, ko je prestolnica kulture bila dodeljena Mariboru, v celoti izpuščena. Ne vem, zakaj.
Kot pozitivno ugotovitev je mogoče zapisati, da je projekt dejansko pokazal na stanje mesta ter pokazal kaj (ne) zmoremo. In brez cinizma: projekt je bil uspešen predvsem takrat, ko je bila na preizkusu srčnost in gostoljubnost Štajercev.

Danilo Rošker: Dejstvo je, da smo zamudili neprecenljivo in enkratno priložnost za novi zagon mesta. Ob tako veliki priložnosti si napak, mencanja in razprtij nikakor ne bi smeli privoščiti. Razmišljali in ravnali smo kampanjsko, zaletavo in predvsem brez skupne ideje in vizije. Zato je izplen preskromen. Vsekakor pa je bilo veliko dogodkov, ki so bili dobro obiskani, mesto je bilo polno in je živelo ..., to pomeni, če je ponudba, je tudi obisk, začasno se je zgodil miselni preobrat … Možnosti za pridobitev evropskih sredstev so še na razpolago, vendar imam občutek, da si še zmeraj nismo na jasnem, za kaj in kako bi jih porabili.

Vladimir Rukavina: Meni kot nekomu, ki je bil vpet v dogajanje najprej kot član izbirne žirije, kasneje po prvem neuspelem zagovoru pa vse do mojega odstopa v januarju 2011 pa kot nekdo, ki je v veliki meri vodil dogajanja, čeprav zaradi neverjetnih omejitev brez pravega vpliva, se je nekako težko opredeljevati, ne da bi se izognil očitkom, češ, saj si bil zraven. Žal pri izvedbi leta niti pri prestrukturiranju programa nisem bil zraven, Zato lahko rečem le to: EPK je prinesla mnogo več, mnogo manj in ravno toliko, kot smo pričakovali. Zanesljivo je pomenila prevetritev in bazen novih idej, ki žal niso bile vedno, kaj pa šele v celoti upoštevane. Ni uspela zagotoviti dovolj sredstev, ki bi bila na voljo in so bila predvidena v prijavah

države na ta razpis in skoraj ni ustvarila lastnih sredstev glede na velikost projekta, tako s sponzorstvi, donacijami, vstopninami in tudi evropskimi sredstvi. In za promocijo ni bilo storjenega dovolj. Bistveno pa je, kaj je pustila za seboj. Trajnostni vidik je tisti, ki je zanesljivo najpomembnejši. Čeprav jih nismo, bomo stavbe mogoče že še zgradili, prej ali slej, če pa bomo zapravili "mehko tkivo", mehko infrastrukturo, ki smo jo skupaj tkali zadnjih 50, 20, 5 let, potem nam ni uspelo in je škoda, da smo sploh poskušali. In na tej poti smo nekako danes. Krivda je na ekipi, ki bi morala nastaviti zametke kulturnega razvoja v mestu po EPK, pa tega ni storila, saj je računala na nadaljevanje firme v neki obliki in seveda nadaljevanje razdeljevanja denarja. Še večja krivda pa je na politiki, tisti za časa EPK in tisti v postepekajevskem obdobju, ki se je osredotočila bolj na obračunavanje z akterji zavoda EPK kot pa s pozitivnimi učinki in skrbjo za njihov nastanek ter razvoj kulture. Ravno tako kakor država se tudi mesto ni držalo zavez, ki jih je dalo ob kandidaturi, projekt je vedno bolj postajal in tudi ostal politični projekt, kar je žalostna usoda vseh EPK, v katere ves čas posega politika in ni dovolj prostora za profesionalizem. Namesto da bi skupaj orali "Urbane brazde" našega mesta, realno in figurativno, in bi se mesto zavedalo zavez, ki jih je dalo pri kandidaturi: najmanj 30 % več za kulturo vsako leto v mestnem proračunu ob pravičnem in vzpodbudnem ter pravočasnem in smotrnem sistemu razdelitve, se danes dogaja retrogradni razvoj. Nobena recesija ne more biti izgovor! Tudi sredstev je nenazadnje dovolj, samo niso izvajalci tisti, ki bi jih morali izbezati od države. Njihovo je, da so ustvarili in uspeli obdržati visoko raven svojih kulturnih proizvodov in zagotovili svoj lasten levji delež pri financiranju. Pri tem, kako politika obravnava kulturo, se to žal ne dogaja in se te zaveze, dane v preteklosti, in dolžnosti ne izpolnjujejo. Čeprav smo se nekoč sami odločili za to pot, je vedno bolj jasno, da bomo težko ohranili in razvili to, kar je največ vrednega – programe, NVO-je in ustanove ter predvsem ustvarjalnega duha, ki je zavel, pa vedno bolj upada v našem mestu!

Kako ocenjujete današnjo kulturno politiko mesta in njeno sofinanciranje? Kakšne vzgibe in vrste podpore potrebuje mestna kultura danes?

Emica Antončič: Če nadaljujem tam, kjer sem končala z odgovorom na prejšnje vprašanje o EPK, lahko samo ugotovim, da se finančno položaj iz leta v leto slabša, le da se zdi, da je sedanji župan v glavnem obdržal obljube in je bila vsaj v letošnjem proračunu kultura manj prizadeta od nekaterih drugih področij. A dolgoročno je finančni položaj povsem negotov oz. odvisen od pomanjkanja sredstev v občinskem proračunu.

Mariborski kulturniki s(m)o ob pripravi lokalnega kulturnega programa za obdobje 2015–2020 pokazali presenetljivo dosti enotnosti in zrelosti. Optimizem vliva tudi kvalitetna strokovna zasedba občinskega Urada za kulturo, ki ima glede na majhnost okolja tudi odlične možnosti, da neposredno spremlja spremembe v mestni kulturi in podporo temu prilagaja. To je lahko velika prednost glede na državno raven, kjer se pogosto dogaja, da si birokrati zamislijo in vnesejo v razpisne pogoje nekaj, kar ni v nikakršni povezavi z dejansko produkcijo.

Mesto ima po daljšem obdobju tudi spet izobraženega župana. Vendar so to samo potenciali, ki mariborske kulture ne varuje pred možnimi škodljivimi političnimi odločitvami. V odnosu do lokalne politike je v zelo ranljivem, skoraj absurdnem položaju. Časi, ko so v lokalni politiki delovali ugledni kulturniki, npr. Majda Potrata in Tone Partljič, so že zdavnaj mimo. V lokalnem strankarskem življenju že dlje časa ni več opaziti široko razgledanih osebnosti. To predstavlja precejšnjo zagato za kulturo, ki je odvisna od javnih sredstev in tudi direktorje javnih zavodov se politično kadruje v mestnem svetu. Da o tem odločajo ljudje, ki kulture ne poznajo, je porazno spoznanje. Po težavah z občinskim financiranjem, ki so se začele leta 2011, in po EPK-ju in vstajah v letu 2012 so se kulturniki, predvsem neodvisna scena, pa tudi direktorji nekaterih javnih zavodov, začeli bolj odločno boriti za svoj status. Vendar se nihče od osrednjih akterjev ni odločil za vstop v politiko, redki poskusi so se končali z neuspehom, in kulturniki se za svoj položaj danes bojujejo kot civilna družba. To omenjam zato, da bi opozorila, da je mariborska kultura v stalni nevarnosti, da na primer ena sama napačna politična odločitev v mestnem svetu pri imenovanju direktorjev javnih zavodov povzroči nepopravljivo škodo. Enako je z odtegnitvijo proračunskih sredstev za neodvisno kulturo.

Bogdan Čobal: Kontinuiteta zaposlenih na občini Maribor določa okvir razumevanja kulture. Že oblikovanje oddelka, ki povezuje kulturo in mladino, nakazuje specifično razumevanje kulture. Analiza članov komisij, ki odgovarjajo za kulturo, nakazuje strankarsko delitev in ne željo po profesionalnem vrednotenju. Od svetnikov skupščine občine Maribor so odvisne odločitve sprejema raznih opredelitev, vključno z lokalnim kulturnim programom, ki je po mojem mnenju zgolj spisek kulturnih dejavnikov in ne strateška opredelitev kulture našega mesta.

Peter Tomaž Dobrila: Okolju primerno. Dobro je, da smo sestavili Lokalni program za kulturo MO Maribor 2015–2020, saj se je prejšnji zaključil 2011. Nič usodnega, toda bolje je imeti strateški dokument, na katerega se lahko tudi naslonimo in spremljamo njegovo uresničevanje, kot ga ne imeti. Poleg tega pa naj bi bil obvezna podstat mestnih občin, če želijo državno sofinanciranje, in nemalokrat je tudi obvezen pri evropskih razpisih, bil je pri kandidaturi za EPK 2012. Obenem je dokaz, da smo sposobni spisati tudi povsem konsistente strateške dokumente, ki so na nivoju in snujejo prihodnost mesta, česar za druga področja ne bi mogli trditi, saj tovrstnih razvojnih strategij ne premorejo.
Sofinanciranje kulture ostaja približno podobno neposrečeno, kot je že leta. Razpisi so objavljeni pozno, o sredstvih se odloča v drugi polovici leta, financiranje se prejema, ko je program največkrat že končan. Sredstva se znižujejo in videti je kaotično, zato mislim, da Maribor nima kulturne politike, vsaj konstruktivne in v dialogu z zainteresiranimi javnostmi ne.
Zato bi bila prva poteza odpiranje in dialog, druga povezava med evropsko podprtimi projekti, državno subvencioniranimi programi in lokalno podporo, ne da so vse niti porezane in so najboljši kaznovani, in tretja vzpostavitev programskih

osnov za sodelovanje javnega in samoniklega sektorja. Kot smo zapisali v LPK MOM 2015–2020, je treba izdatneje podpreti t. i. nevladne organizacije.

Melita Forstnerič Hajnšek: Maribor kulturne politike nima, ker je ne more krojiti Urad za kulturo in mladino MOM in administratorji na občini. Tudi zadnji kulturni program, ki ga podpisuje skupina kulturnikov na čelu s Francijem Pivcem, je zgolj deklarativno, nezavezujoče besedilo, ki ga ne bo pod nobenimi pogoji mogoče v nobenem elementu realizirati. Kaj kultura v mestu potrebuje? Predvsem večje sodelovanje med institucijami in manj negativizma v obče.

Dušan Hedl: Mesto ima, svojemu času in prostoru, ljudem in stvarem v njem, sebi primerno kulturno politiko. Pravzaprav bi veliko bolje dosegali višjo kvaliteto bivanja (to verjetno je cilj kulturnih politik), če kulturne politike ne bi imeli in bi prepustili stvari najmočnejšim umom. V resnici tako stvari potekajo skozi zgodovinski pogled, samo da ni deklarirano in da ima časovni zamik. Če bi uspeli premostiti ta časovni zamik in vključiti um sedaj v tem trenutku, bi dosegali več zmag. Torej, tisti najbolj inovativni in pripadni razvoju v tem trenutku niso cenjeni. Cenjeni pa so primitivci. Obenem pa ne moremo in ne smemo trditi, da je čas bolj primitiven od preteklega, nikakor, samo drugačen je.
Kultura je izredno širok pojem in potrebuje izredno široko podporo široke skupnosti s širokim konsenzom. Potrebuje predvsem duhovno osvoboditev izpod jarma kolhozniške miselnosti levih in desnih. Seveda si želite denarja, občinskega, državnega, evropskega (ki je tudi državni). Vendar bi pri tem opozoril, da brez „osvoboditve" uma ta sredstva ne bodo koristno uporabljana, še več uporabljana bodo kot do sedaj za zastoj in nazadek in bodo preprečevala rast in razvoj. No, brez osvoboditve uma ta sredstva tudi ne bodo nikoli pridobljena. Tako, da je najprej nujna in potrebna samopomoč. Zamenjava vseh vodstev javnih zavodov v kulturi, kajti osebna odgovornost in državotvorna drža je izgubila vsako vrednost pri našem vodilnem kadru in njihovih podrepnikih. Te vzgibe in podpore potrebuje mariborska kultura, če sploh kaj potrebuje, saj imamo kulture preveč. Več kulture, manj kruha, dela in zdravja. Zapomnite si že to. Sicer pa je sodobna družba nastavljena tako, da so vsi lahko kulturniki, vsi umetniki. Kje pa so rezultati? Očitno gre za samoprevaro. Ker pač ni pametnejšega posla, bomo pač kulturniki.
Mestna kulturna politika je izgubila socialni čut. Enim daje vse, da si kupijo jahte, drugim pa nič, da gredo v osebni stečaj. Oboji oz. vsi trije pa nimajo čuta za socialno podjetništvo. Kultura in umetnost pa nista nikoli bila nič drugega kot socialno podjetništvo. Kulturna politika je pri nas v času samostojne države naredila veliko napak, bila je preveč socialna in naperjena proti podjetništvu, s čimer se je večina strinjala in kolektivna zavest sprejela kot dejstvo. Tako smo prišli do tega, da so prosperirali samo oni v javnih zavodih in uspešno sprivatizirali javne prostore. Nobenega občutka za iskanje dobre mere ni zaznati.

Miha Horvat: Lahko ponovim oziroma malce razširim odgovor iz prejšnjega vprašanja.Situacija, po kateri sprašujete, je nek nič novega z majhnimi koraki naprej.

Foto: Primož Premzl

Vzgibe in podporo bi bilo potrebno iskati v širjenju razumevanja, dostopnosti in sprejemanja umetnosti ter kulture, v širjenju zavesti o prepotrebnosti kulturno-umetniškega razvoja družbe in posameznika oziroma pri skupnem, širokem in konstruktivnem pritisku ter izobraževanju popolnoma vseh in v rednem dialogu z odločevalci, ki upravljajo naš skupni denar. Mislim, da sta priprava mestnega kulturnega programa in sodelovanja vseh deležnikov ter začetek razvoja kolegija nevladnih organizacij na področju kulture signala in metodi, ki kažeta neko novo pozitivnost in razumevanje situacije.

Breda Kolar Sluga: Žal v mestu ne obstaja kulturna politika. V okviru Lokalnega programa za kulturo je med večino "ustvarjalcev kulture" sicer dosežen papirnati konsenz, ampak kulturna politika pomeni nekaj drugega, najmanj, kar bi pričakovali, je proaktivna in trajnostna gradnja celovitega sistema s strani MOM.

Franci Pivec: Mestni svet je sprejel lokalni program za kulturo kot razvojno strategijo, ki bi jo sedaj morali operacionalizirati v mestno kulturno politiko za tekoče leto. Ne vem, ali jo sploh kdo pripravlja, nad njo pa bi moral bdeti mestni odbor za kulturo kot priporočena paralela nacionalnemu svetu za kulturo, ki bdi nad nacionalnim kulturnim programom. Tudi tega odbora ni. Če nič drugega, je LPK presek stanja, ob katerem smo se poenotili vsaj o glavnih usmeritvah, kar bi lahko spodbudilo bolj pregledno in sistematično odločanje o kulturi v mestu. Če je vse to zamrznjeno, lahko sklepam, da mestna oblast ni zainteresirana za spremenjen pristop h kulturi, ali pa še bolj verjetno, da popolnoma podcenjuje vlogo kulture v funkcioniranju mesta.

Mojca Redjko: Samo troje je potrebno: strokovna komunikacija, preudarnost, dobronamernost.

Oto Rimele: Področje umetniškega izobraževanja ni samo dodana vrednost kulturni infrastrukturi mesta, temveč je nujni in vitalni element širšega kulturnega mreženja. Še posebej, če imamo v mislih univerzitetne programe in nastanek Akademije za umetnosti Univerze v Mariboru. Če bi lokalni program za kulturo vzpostavljali celovito, dosledno kot učinkovit in uspešen projekt, bi morali nedvomno definirati vlogo in mesto univerzitetnemu izobraževanju na področju umetnosti. Univerza v Mariboru povezuje sedemnajst delujočih fakultet iz različnih strokovnih

področij (tehnika, ekonomija, pravo, pedagoške vede, družboslovje, medicina, humanistika). Vendar nima nobenega univerzitetnega programa s področja umetniškega izobraževanja!

Pred že trinajstimi leti se je porodila ideja o nastanku izobraževalne inštitucije, ki bi ponudila študentom Univerze v Mariboru dodiplomske in podiplomske študijske programe s področja umetniškega izobraževanja (likovna umetnost, glasba in uprizoritvene umetnosti). Leta 2011 je bila formalno ustanovljena Akademija za umetnosti Univerze v Mariboru kot institucija. V vsebinskem, strokovnem in kadrovskem smislu so programi pripravljeni že od leta 2009, vendar pa do sedaj ni bilo ustrezno rešeno vprašanje financiranja in vprašanje prostorov delovanja Akademije za umetnosti v Mariboru.

V procesu nastajanja akademije so bili pripravljeni sodobni programi, ki poleg znanja in veščin iz posamičnih umetniških zvrsti nudijo interdisciplinarnost in veliko mero izbirnosti. Študentu bi tako omogočili izgradnjo individualne študijske poti, ki bi se maksimalno prilagajala njegovim intencam.

Simptomatični primer nedoslednega odnosa in vsebinske neosveščenosti do univerzitetnega izobraževanja na področju kulture je razviden iz besedila Lokalnega programa kulture v Mariboru 2015 (JKP/MOM), ki v celoti zaobide idejo nastanka Akademije za umetnost UM.

Kulturna politika mesta bi morala v pripravi "lokalnega programa kulture" delovati vsebinsko in strokovno ter kar se da celovito. In nastati bi moral pregleden in vsebinsko osmišljen koncept strategije delovanja vseh subjektov kulture in umetnosti. Tudi univerzitetnega izobraževanja na področju umetnosti.

Danilo Rošker: Mestna politika predvsem nima jasno, strateško in vsebinsko razdelanih in zastavljenih prioritet. Če nismo več industrijsko mesto (nikoli več ne bomo), kakšno mesto smo potem? Kakšno mesto želimo biti? Zgodovinsko, kulturno, univerzitetno, urbano, vinorodno, gastronomsko, podjetniško, ekološko ozaveščeno, prepoznavno … verjetno vse to. In prepričan sem, da si prav vsi želimo, da bi živeli v uspešnem in urejenem mestu. Maribor je s svojo geografsko lego, naravnimi danostmi in bogato preteklostjo mesto, ki dobesedno zahteva svojo ponovno priložnost in si jo tudi zasluži, kot vsi mi, ki tu živimo. Dokler pa ne bo prišlo do trdnega in transparentnega konsenza v kateri koli smeri, pa bo predvsem mesto možnosti za mešetarjenje in manipulacije priložnostnih dobičkarjev.

Mesto potrebuje zagon gospodarstva, podjetništva, kulturnega turizma … Kot univerzitetno mesto imamo vse možnosti in danosti.

Vladimir Rukavina: Mislim, da mesto enostavno nima kulturne politike. Z veliko muko smo spravili skupaj dokument, Lokalni program za kulturo, ki pa ga žal za sedaj nihče ne upošteva. Seveda bi morala biti bistvena nadgradnja tega programa in kulturne politike nasploh njegovo udejanjanje v proračunu. Žal pa smo se znašli v situaciji, ko je za kulturo na voljo še mnogo manj sredstev, kot jih je bilo pred izvedbo Evropske prestolnice kulture. In zaveza je bila, da bo za kulturo po izvedbi tega projekta na voljo za tretjino več sredstev kot poprej.

Kaj bi mestu prinesle nove investicije v kulturne objekte, kot je Umetnostna galerija, knjižnica itd.? V izgradnji katere infrastrukture vidite največjo nujo?

EMICA ANTONČIČ: Nove investicije so nujna podlaga za razvoj določenih dejavnosti. Same po sebi sicer ne pomenijo zagotovila za razcvet, tega lahko prinesejo le sposobni ljudje, vendar pa slednjih ni mogoče pritegniti za delo v nemogočih razmerah. Vsekakor je treba najprej končati tisto, kar se že dolgo časa odlaga: Umetnostno galerijo in Mariborsko knjižnico. Usposobiti je treba tudi Pekarno, vendar je treba najti način, ki te scene ne bo ukalupljal, ampak bo dovolj odprt, da bo pustil prostor alternativni kulturi, da se razvija tudi v ne vnaprej predvidene smeri in omogočal stalne vstope novih generacij in skupin ustvarjalcev.
Vesela sem, da je bila na moj predlog v lokalni kulturni program vnesena možnost, da občina po potrebi zagotovi prostor za neodvisno in neprofitno knjigarno. Vse knjigarne v mestnem centru so danes del mreže Mladinske knjige Trgovine in so tržno in komercialno naravnane. Glede na negotovo prihodnost Mladinske knjige ni izključeno, da bi mesto lahko ostalo tudi povsem brez knjigarn. Te v prihodnosti verjetno tudi ne bodo mogle več delovati tržno, sploh če bo država spremenila učbeniško politiko, in bodo slovenska mesta tako ali tako primorana ustvariti pogoje za drugačen tip knjigarne kot kulturnega centra.
Dolgoročno pa mesto potrebuje predvsem letni oder. Sedanje postavljanje improviziranih odrov med Festivalom Lent ni samo urbanistično smetenje mesta, ampak je tudi neekonomično. Stalni oder bi omogočil tudi raznovrstno kulturno ponudbo vse poletje za različne skupine publike. S tem bi se hkrati razbila tudi ponudba nepregledne množice prireditev v samo dveh tednih festivala Lent.

BOGDAN ČOBAL: Maribor nujno potrebuje novo galerijo, pri čemer ne kaže opustiti obstoječe galerije kot "mestne galerije" s stalno zbirko. Zametek nove galerije vidim v razširitvi in nadaljevanju koncepta Aleksandre Kostič in Kible. Zaposleni v UGM so zapravili svojo ponujeno možnost in javno demostrirali neposobnost za pridobitev novega objekta.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Kot (so)avtor kandidature za EPK 2012 sem spisal tudi investicije v infrastrukturo. Izpostavil sem center za sodobne umetnosti, ki sem ga definiral kot nekaj novega v institucionalnem, organizacijskem in vsebinskem smislu, ne pa kot "novo UGM", koncertno dvorano in knjižnico, o katerih smo razmišljali kot o Art parku (Parku umetnosti) v kontekstu povezave kulture in narave na območju t. i. železniškega trikotnika. Za Maribor in regijo bi bila ta infrastruktura nujna, če dejansko mislimo o prihodnjem razvoju. Ob njem smo načrtovali tudi druge investiciji, ki bi bile potrebne mestu 21. stoletja.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: Nima smisla ugibati, kaj bi mestu prinesle nove infrastrukture. Za začetek Mariborska knjižnica ne bi imela pol fundusa v neprimernih prostorih in po tleh. UGM pa bi tudi že končno lahko ponosno in trajno razkazala svoj fundus, ki je zaradi neadekvatnih prostorskih razmer zdaj nedosegljiv za publiko. Kar je res manko razvitega mesta z bogato tradicijo.

MIHA HORVAT: Nuja je v izgradnji in v nadgradnji. Torej tako v infrastrukturnem, kot tudi v programsko-konceptualnemu razvoju zgodb. Samo takšni koraki lahko prinesejo četrtno, mestno, lokalno-globalno prestolnico kulture in umetnosti, izobraževanja in znanja. In industrija ter delovna mesta lahko temu le sledijo.

BREDA KOLAR SLUGA: Obe investiciji sta nujno potrebni. Ne vidim razloga, da drugo največje slovensko mesto ne bi imelo urejenih prostorov za svojo mestno knjižnico, UGM pa je edina profesionalna infrastruktura na področju likovne umetnosti, odreči se temu področju, bi bila norost. UGM je v zadnjih letih izhajala iz priložnosti, ki jih je ponujala Evropska unija z dodeljevanjem sredstev za tiste presežke, ki jih lahko tovrstna infrastruktura producira in kanalizira. Z novo UGM bi mesto lahko dobilo vsaj deset miljonov evrov evropskih sredstev ter še nekaj dodatne državne podpore. Vendar je projekt temeljil na dodatnih vsebinah, ki bi lahko mestu prinesele spremembe in bi presegle obstoječe pojmovanje klasičnega muzeja ali galerije. V obeh projektih UGM je bil poudarek na medmedijskemu ali medžanrskemu povezovanju in razumevanju kulture v širših okvirjih. Prav tako smo v UGM prepoznali priložnost urbanističnih premikov in ureditve mestnih predelov, ki bi jih izgradnja tovrstne infrastrukture lahko sprožila. Še vedno UGM, kljub svoji majhnosti po številu zaposlenih in nenehnih infrastrukturnih težavah, zaposleni dojemamo kot ustanovo, ki lahko spodbudi večje mestotvorne premike. UGM je pokazala, kaj zmore v strokovnem smislu, vendar infrastrukturnih premikov ne more izpeljti sama. Žal je izgradnja infrastrukture predvsem stvar ustanoviteljice UGM, torej MOM. Če govorimo o minimumu, je infrastruktura, ki lahko zadosti standardom ohranjanja likovne dediščine, nuja, drugače UGM ne bo več. Stroka je v tridesetih letih odkorakala daleč naprej, potrebno je dohiteti standarde. Ti standardi so minimum, vse ostalo pa je potencial. Nismo obupali, čeprav je stanje ponovno porazno. Naša vizija je SDK, prazna stavba sredi novo obnovljenega mestnega trga brez vsebine. Podprli so jo Mariborčani, stroka, sedaj tudi Ministrstvo za kulturo. Upamo, da ne bo problem ponovno MOM.

FRANCI PIVEC: Finančne omejitve države sicer ne vlivajo velikega upanja za skorajšnje naložbe v mariborske kulturne objekte. Toda v LPK smo jih navedli, ker jih ohranja tudi NPK in jih Državni zbor ni preklical. Za mestno knjižnico je vse pripravljeno in mislim, da gre za razumen projekt, ki bo prinesel novo kulturno središče in rešil tudi pomembno kulturno dediščino mesta. Maribor je med zadnjimi v državi, ki še čaka na novo knjižnico. Težko popravljiva napaka je bila, ko je mesto ob EPK zaigralo priložnost izgradnje nove galerije. Še vedno je treba oditi v Gradec ali Ljubljano, da se prepričamo, kaj lahko pomeni likovna umetnost v utripu mesta. UGM ne more sprejeti velikih razstav, ki jih ponujajo svetovne galerijske hiše, ker ne izpolnjuje njihovih tehničnih zahtev, zato smo v Mariboru kulturno prikrajšani. Podpiram adaptacijo Emeršičeve SDK, ker bi s tem tudi centralni Štukljev trg dobil dostojno vsebino, sicer se bodo tudi tam udomačile barake s kuhanim vinom, ki jih je že polno mesto.

Foto: Primož Premzl

MOJCA REDJKO: Obe instituciji sta s svojim programskim delovanjem že davno prerasli svoje zidove. Izgradnjo ustreznih prostorov pa narekujejo tudi standardi dejavnosti. Da ne govorimo o potrebah ljudi – ustvarjalcev, producentov in odjemalcev.

OTO RIMELE: Projekt širitve UGM na lokacijo v strogi center mesta se mi zdi smiselna in bi z ustrezno programsko strategijo aktivno prispevala k vitalizaciji mestnega jedra. Tako bi lahko med drugim obiskovalci mesta tudi v soboto in nedeljo v dnevnem času sledili kulturnemu utripu mesta in preko ustreznih tematskih postavitev dobili vpogled tudi v kontinuiteto likovne in širše kulturne stvarnosti v mestu in regiji. Nova lokacija in primerna infrastruktura pa bi Umetnostni galeriji omogočala tudi pripravo evropskih likovnih projektov in razstav, ki bi pritegnile v mesto tudi premnoge obiskovalce iz drugih okolij. Maribor bi tako postal na kulturnem zemljevidu Evrope točka, na kateri se je vredno ustaviti in si ogledati aktualno kulturno in tudi turistično ponudbo.

DANILO ROŠKER: Mestnim oblastem iz naše bližnje okolice je v nekaj mandatih uspelo zelo jasno definirati in realizirati zastavljene cilje. Tako, da si zelo prepričljive rezultate investicij lahko v živo ogledamo. Seveda imam v mislih sosednji Gradec in Ljubljano, ki je doživela najbolj radikalen preporod, vendar si tudi mesta Celje, Koper, Izola in številna manjša zaslužijo vse moje občudovanje. Maribor – drugo mesto v državi, prestolnica kulture, mesto šampion itd. – pa kot grdi raček caplja in se vrti v krogu na samem repu. Vsaka investicija ni samo dobrodošla, ampak

nujno potrebna, vendar če ni del širšega in dolgoročno zastavljenega načrta, ne more povzročiti želenega in težko pričakovanega sunka za zagon mesta. Prioriteti sta vsekakor knjižnica in galerija.

VLADIMIR RUKAVINA: Mestu bi (bodo?) te investicije prinesle pomembne nove vire za uresničevanje ideje o stabilnem, s kulturo prežetem srednjeevropskem univerzitetnem mestu, vendar mora za tem stati vizija, ki jo pri posameznih upravljavcih objektov seveda vidim, ne vidim pa je v viziji mestnih oblasti, vsaj skozi sedanja dogajanja in pripravo terena za bodočnost ne. Če se zgodi, da nižji občinski uradnik, hvala bogu ne ravno s področja kulture, zabrusi dolgoletni direktorici mestne knjižnice, največje v državi, da naj, če želi novo knjižnico, kar sama poskrbi za denar za izgradnjo in s tem ne obremenjuje občine, potem vidimo, kam smo prišli. Četudi župan ne razmišlja tako, se ta duh žal zariva v vse pore in na njem je, da situacijo razreši. Potrebujemo pa najmanj in knjižnico in galerijo ter obnovo starega mestnega jedra s Starim radiem vred, to so prioritete, ki posledično lahko vzpodbudijo tudi zasebno iniciativo.

Kako ste zadovoljni s sodelovanjem mestnih kulturnih institucij med sabo?

EMICA ANTONČIČ: Nedavno sem pripravljala projekt, v katerega sem poskušala povezati več institucij in izkušnje z nekaterimi so bile zelo pozitivne. Na sploh pa mislim, da večina še zmeraj obdeluje samo svoj vrtiček, s tem pa si predvsem zapira vrata za uspešnejšo promocijo in pridobivanje novega občinstva. Ob omejenih kadrovskih potencialih v mestu je združevanje moči nujno, če smo seveda ambiciozni in dovolj samozavestni, da se ne bojimo boljših od sebe. Kvalitetna selekcija in združevanje moči bi zagotovo pripomogla k večji učinkovitosti in prebojnosti kulturnih projektov.

BOGDAN ČOBAL: V turistične namene in za obiskovalce bi kazalo izdajati katalog prireditev z razporeditvijo dogodkov. Zelo redki so skupni projekti, ki bi jih načrtovale posamezne kulturne institucije.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Če med mestne kulturne institucije prištevamo tudi nevladne organizacije, lahko sodelovanje pohvalim. Vzpostavlja se več nivojev povezovanja sorodnih vsebin in infrastrukture, na katerih se določene organizacije povezujejo projektno, druge ciklično, ko vsako leto organizirajo nek festival, tretje celo programsko s stalno izmenjavo znanja, izkušenj, tehnologije, četrte prostorsko, ko želijo napraviti nekaj več, pete tudi s spletnimi podlagami, ko podajajo informacije in nagovarjajo občestvo preko skupnih spletišč. Še najbolje je, ko skupaj vidimo javni in samonikli sektor ter nekaj samozaposlenih v kulturi. Upam, da bosta sodelovanje in solidarnost vedno imamentna kulturi in umetniškemu delovanju.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: Nobenih posebnih razlogov za zadovoljstvo ni. Kako slabo sodelujejo med sabo posamezne kulturne institucije v mestu, kaže slabo načrtovanje premier in koncertov, ki so pogosto ob istih terminih, čeprav na te dogodke gravitira ista publika. To se dogaja že tako pogosto in dolgo, da ne more biti

le naključje ali nesposobnost načrtovanja, ampak očitno tudi neko kljubovanje in popolna nezmožnost sodelovanja.

DUŠAN HEDL: Sodelovanje kulturnih institucij med njimi samimi ni potrebno, ker naša družba še ni prebrodila konkurenčnega obdobja. Za sodelovanje med različnimi gospodarskimi pravnimi subjekti in posledično tudi kulturnimi (mogoče tudi umetniškimi, saj je umetnost in kultura trenutno le odzven aktualnega dogajanja in ne predhodnik, napovedovalec) pa je potreben prehod v postkonkurenčno družbo, to je družba, v kateri posamezne organizacije ena drugo dopolnjujejo. Čas bo prinesel svoje.

MIHA HORVAT: Težko odgovorim z zadovoljen oziroma z zelo ali z neodločen ali z malo, dobro, slabo, srednje ... Odvisno od situacij-e ter, kot že večkrat zapisano in vsem jasno, prostora za nadgradnje je v tem mestu zelo veliko.

BREDA KOLAR SLUGA: Posamezne institucije sodelujemo konstantno in zelo dobro. UGM sodeluje skoraj z vsemi mestnimi ustanovami. Na neki uradni ali celoviti mestni ravni pa je sodelovanje zelo neizrazito. Priložnost vidim v povezovalni mestni politiki ter paketnih ponudbah, ki bi prepoznavnost lahko močno dvignili in spodbudili, da prestopimo svoj prag.

FRANCI PIVEC: V tesnejšem programskem povezovanju kulturnih institucij v mestu vidim veliko neizkoriščeno priložnost. Ne mislim na drage mega-dogodke, za kakršne je mesto premajhno, ampak na dogovarjanje med producenti za nekaj sezon vnaprej, kar omogoča smiselno koncentracijo dogodkov. Razdrobljene prireditve nimajo tolikšnega odmeva kot razvejani programi z razvidno skupno poanto, ki pritegne pozornost obiskovalcev in jih prepričajo, da si vzamejo več časa. Ljubljana je na ta način presegla milijon nočitev in je po zaslugi kulture danes turistična atrakcija regije. Maribor v tem pogledu močno zaostaja in ne spravi skupaj zaokrožene kulturno-turistične ponudbe. Za kaj takega bi potrebovali tudi drugačno naravnanost turističnega gospodarstva, ki sedaj sploh ne verjame v potencial kulture in nam tujce na naše kulturne dogodke vozijo agencije iz sosednjih držav.
Povezovanje t. i. "institucij spomina" pa omogoča in narekuje tudi informacijska komunikacijska tehnologija, s katero lahko kakovostno predstavimo kulturno dediščino in obiskovalci tudi pričakujejo, da se bodo o shranjenih artefaktih lahko najprej poučili od doma na spletu in si jih nato načrtno ogledali na kraju samem. Pa ne tako, da bodo ugibali, v kateri instituciji jih bodo našli, ampak so vsi podatki zbrani in tematsko urejeni v skupni bazi mariborskega spomina. To se ne more zgoditi samo od sebe, ampak je potrebna bistveno višja raven dogovarjanja.

MOJCA REDJKO: Sodelovanje poteka na konkretno pobudo posameznih institucij – torej naravno in logično. Kakšna centralna koordinacija pa bi bila nadvse dobrodošla – zaradi podpore, preglednosti, skupnih urnikov in usklajevanja možnosti.

OTO RIMELE: Kulturna politika mesta bi morala omogočati in podpirati tovrstna sodelovanja. Interdisciplinarna povezovanja bi lahko namreč razprla povsem nova vsebinska območja in bogatila tako strokovno raziskovanje kot tudi kulturno po-

nudbo. Res pa je, da način financiranja kulturnih institucij vzbuja bolj nezdravo tekmovalnost, izločevanje in ne kohezije projektov.

Foto: Primož Premzl

DANILO ROŠKER: Sodelovanje je korektno, sodelujemo tam, kjer so skupni interesi, so pa poslanstva institucij različna, prav tako pričakovanja, kriteriji ustanovitelja financerja. Vsi pa se zavedamo, da obstajamo samo zaradi obiskovalcev, ki imajo visoka pričakovanja in so zelo kritični …

VLADIMIR RUKAVINA: Včasih bolj in včasih manj, prevečkrat marsikdo obdeluje samo svoj vrt. In ravno ta nesložnost nas drago stane. Prvo veliko delitev je naredil EPK, ko se je vsak boril za svoje drobtinice, potem smo pri pripravi lokalnega programa za kulturo nekako kar stopili skupaj, in to vladniki in nevladniki, Ko smo bili vsi v isti godlji lani pozimi, smo skupaj nastopili pred Maistrovim spomenikom, zaradi česar smo tisti bolj eksponirani dobili in še dobivamo krepko po glavi, nekateri pa so se spet umaknili v svoje vrtičke. Žal je takšno gledanje kratkovidno, edino skupaj in enotni lahko zahtevamo to, kar kulturi pripada, in s sodelovanjem dosežemo nove sinergije in novo kakovost, tako vladniki kot nevladniki. Ampak bojim se, da smo spet vedno bolj vsaksebi. Naša vrata so bila vedno vsem odprta, sodelujemo praktično skoraj z vsemi kulturnimi subjekti v mestu, z nekaterimi bolj in drugimi manj, prostora in potenciala za sodelovanje pa je še ogromno.

Kako bi ocenili odnos mestne politike do kulture v mestu – ta med drugim podeljuje tudi Glazerjeve nagrade in listine za kulturne in umetniške dosežke?

EMICA ANTONČIČ: O odnosu mestne politike do kulture sem odgovarjala že prej, Glazerjeve nagrade so pa žal izgubile vrednost, ki bi vzbujala spoštovanje. Že zelo dolgo tega je, kar sem sedela ali predsedovala različnim strokovnim komisijam za te nagrade in že takrat me je motilo, da je predlaganje kandidatov kaotično. Večje kulturne institucije, kot je gledališče, so še redno skrbele in predlagale svoje umetnike, povsod drugod pa smo se soočali s predlogi, za katere so pogosto poskrbeli častihlepni kandidati sami ali pa je šlo za prijateljske dogovore v slogu "letos predlagam jaz tebe, naslednje leto boš pa ti mene". Mnogi ustvarjalci so ob tem ostajali spregledani. Odbor za Glazerjeve nagrade je imel možnost, da take nedoslednosti izravna z lastnimi predlogi, vendar tega ni naredil in zato pri takšnem odločanju nisem želela več sodelovati. Tako dogajanja okoli nagrad danes ne spremljam več.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Že omenjena likvidacija javnega zavoda Maribor 2012 je bila zame hud udarec mestne politike kulturi. Ubili so organizacijo, ki je imela ime

in reference, bila je blagovna znamka, ki bi jo bilo mogoče tržiti, se z njo prijavljati na mednarodne razpise, pisati evropske projekte in pridobivati sredstva iz EU fondov, saj smo bili usposobljeni za to. Toda odločili so se za likvidacijo. Parafraza, "najprej diskreditacija, nato likvidacija", se je v tem primeru udejanila. Glazerjeve nagrade postanejo ob taki mestni kulturni politiki glazurne nagrade, nanašanje svetlečega laka na karkoli in kogarkoli: naj se vsaj blešči.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: Ne vidim kake bistvene sinergije med obema, vsaka nova mestna oblast se v razmerju do kulture obnaša bodisi mačehovsko ali polaščevalsko. Nihče doslej ni bil sposoben postaviti poštenih kriterijev vrednotenja, ocenjevanja ali dolgoročne strategije razvoja kulture v mestu – zlasti v smislu infrastrukture so vse dosedanje mestne vlade bile povsem brez občutka in vizije. Vsakokratni župani so praviloma zagovarjal politiko ekvidistance do vseh in vsega in niso podprli tistih, ki so štrleli iz povprečja.

DUŠAN HEDL: Odnos politike do kulture je takšen, kakršna je splošna kultura, umetniki v določenem okolju pa si zaslužijo takšne ali drugačne nagrade ali takšno ali drugačno stopnjo spoštovanja. Nagrade so v vsaki družbi, firmi, lokalnem okolju normalen način vzdrževanja oblastnih struktur. Vsaka oblast ima svoje nagrade, zdi se mi celo izredno neverjetno, da si posamezne strukture niso omislile svoje nagrade za svoje. Amaterska politična kultura in amaterska umetnost. Uživajmo v tem, kar imamo.

MIHA HORVAT: Mestna politika oblikuje in je hkrati odraz odnosa celotne družbe do kulture in umetnosti na splošno in do, natančneje, lastne kulture in umetnosti.

BREDA KOLAR SLUGA: Politiki načeloma z veseljem pripeljejo svoje obiske v naše ustanove, zelo redko pa so politiki tudi redni obiskovalci kulturnih dogodkov. Vem, da jim čas tega ne dopušča, ampak tudi iz tega je mogoče razbrati navade politikov. Razen redkih izjem, prave povezave torej ni.

FRANCI PIVEC: Ob petindvajseti podelitvi Glazerjevih nagrad je izšel zbornik, ki dokazuje, da je Maribor z njimi izkazal priznanje res pomembnim ustvarjalcem. Ves čas se oglašajo ljudje, ki vidijo v njih neupravičen privilegij kulture in bi jih radi pristrigli vsaj pri denarnih zneskih. Seveda so možni različni pogledi na vsakoletno izbiro nagrajencev, napad na samo institucijo kulturnih nagrad pa je zame napad na kulturo, zato jih branim. Ni nepomembno, da župan podpisuje Glazerjeve nagrade skoraj istočasno s podpisovanjem letnega proračuna in dobrodošlo je, če to počne v trenutku afirmativnega odnosa do kulture.
Kot na državnozborskih je tudi na lokalnih volitvah med kandidati in nato med poslanci in mestnimi svetniki vse manj kulturnih ustvarjalcev. Očitno jih tudi v strankah ni, kar je opazno pri odsotnosti kulture v strankarskih programih. Ali naj se "kulturniki" vzamejo skupaj in sestavijo svoje državljanske liste? Zgodovina kulturnih društev je dolga in v njej je bilo tudi obdobje skrajne politizacije, ki je uničila kulturno delovanje, zato se tega bojim. Boljša rešitev je okrepitev družbenega ugleda kulture in njenega vpliva na javno dogajanje, ne da bi bilo treba zaradi tega "prodati dušo" politiki.

Foto: Primož Premzl

MOJCA REDJKO: Bojim se, da trenutno kultura ne šteje za prioriteto. Škoda se mi zdi to – Maribor je lepo mesto, skupaj s čudovito okolico bi lahko postal odličen turistični cilj. A mesto za to potrebuje kulturno ponudbo, ki bo prostor obogatila s privlačnim vzdušjem ustvarjalnosti in vrhunske odličnosti. Za tak razvoj pa je potrebno postaviti prioritete in na njih utemeljiti razvojni načrt, saj cilje dovolj jasno opredeljuje lokalni kulturni program.

OTO RIMELE: Glazerjeve nagrade in listine so formalni izraz odnosa do kulture in umetnosti. Lahko bi bile precej več kot to. In predvsem bi te nagrade morale priti v roke resničnim ustvarjalcem. Mogoče tudi tistim, na katere smo lahko v Mariboru ponosni, čeprav živijo in ustvarjajo drugje. Predvsem pa pogrešam širšo predstavitev nagrajencev in njihovega umetniškega dela, ki bi bila sposobna integracije umetnosti in življenja. Za strokovno delo in organizatorje kulturnih dogodkov, projektov in prireditev pa bi predlagal nek drugačen način vrednotenja njihovega dela. Nenavadno bi bilo namreč, da bi g. Rotovnik za svoje strokovno in organizacijsko delo v Cankarjevem domu prejel npr. nagrado Prešernovega sklada. V Mariboru je to seveda mogoče.

DANILO ROŠKER: Nagrajenci so zmeraj zadovoljni, ostali pa se vedno počutijo spregledane in izigrane, vsaj v gledaliških krogih je tako. O odločitvah strokovnih komisij ne mislim polemizirati. Gre za najvišja priznanja mesta za kulturne in ume-

tniške dosežke in moje iskrene čestitke so namenjene vsem nagrajenkam in nagrajencem – preteklim in prihodnjim.

Mestna politika bi po mojem mnenju morala imeti jasno vizijo in ustvariti pogoje za delovanje umetnosti in kulture, spremljati in spodbujati sam ustvarjalni proces, potem pa bi morala svoje lovke oziroma interese umakniti.

VLADIMIR RUKAVINA: Ne bi želel ocenjevati, pred nekje 15 leti sem bil sam predlagan za listino, za to nisem niti vedel, sočasno je bila za listino predlagana tudi Mariborska filharmonija, predlagal sem jih jaz, nihče je ni dobil. Bilo pa je to mislim da edino leto, ko niso bile podeljene 3 listine, temveč samo ena. Zato mi prosim dovolite obdržati distanco. Marsikatera nagrada je prišla v prave roke, čeprav gre za bolj ali manj politično odločanje, nekatere pa po mojem mnenju ne. Vendar kdo sem jaz, da bom razsojal o tem?

Dr. Peter Simonič govori o času treh generacij v Mariboru: povojni (1945-1965), industrijski, udarniški, komunistični, nato emancipacijski (1965-1985), samoupravni in bolj liberalni, kasneje tranzicijski (1985-2005), ki je doživela osamosvojitev, iz podeželskih ekonomskih migrantov prešla v meščanstvo, pridobila univerzitetno izobrazbo in po svoje izoblikovala mesto. Kako se je po vašem tranzicija dotaknila Maribora in vplivala na stanje v kulturi in umetnosti?

EMICA ANTONČIČ: Na to sem deloma že odgovorila, ko sem opisala razvoj neodvisne kulture, ki jo izgrajujeta predvsem srednja in mlajša generacija. Simoničeva opažanja so lucidna in nove generacije že preoblikujejo podobo mesta. Sama mariborske vstaje razumem tudi kot odsev kulturnega boja med starim polruralnim in polproletarskim Mariborom, ki je nastal na ruševinah predvojnega (malo)meščanstva, in novim urbanim, ki se oblikuje od tranzicije naprej. Vstaj ne moremo razumeti samo kot spontani izbruh zaradi socialnih stisk ali ogorčenja zaradi radarjev. Odstopljeni župan Kangler je s svojim delovanjem utelešal tradicionalne slovenske podeželske socialne modele, po katerih je treba najprej poskrbeti za svoja vaška in lokalna omrežja. Zapovrh je tudi v javnih nastopih govoril po domače, v narečju, se skliceval na čustveno pripadnost Mariboru in retorično zaostroval odnos do Ljubljane. Podeželski mentaliteti dela prebivalcev je bil blizu in ti so ga izvolili. A za urbanega, izobraženega meščana je postala taka županska figura moteča in nova urbana kultura ga je zavrnila.

BOGDAN ČOBAL: Posplošitev ne upošteva, da se pripadniki generacije, ki je bila vodilna, prepletajo skozi različna obdobja in do so zgolj spremenili mimikrijo.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Poslej, od 2005 in 2015 do danes in jutri se bo odvijala tranzicija, ki bo upoštevala tudi kulturo in umetnost. Maribor je mesto.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: Bolj kot Simoničeva klasifikacija generacij mi je blizu in se mi zdi tehtnejša Brvar-Simčičeva – o mestu spodrezanih korenin in lumpenproletariziranem mestu, ki je bolj naklonjeno spektaklu kot refleksiji. Maribor

je mesto spektakla – opere, operete, baleta, Pandurjevega gledališča, nogometa, Zlate lisice. Pa smo spet pri pregovornem, glazerjanskem hedonizmu.

Tranzicija ni bolj vplivala na Maribor kot na druga mesta, je pa kultura ena redkih panog, kjer ni bilo odpuščanja in kjer so javni zavodi sicer ustavili zaposlovanje, a ob delo ni bil nihče. To se danes pozablja in kulturno sfero v primerjavi z drugimi ohranja nepoškodovano, predvsem pa relativna varnost njenih akterjev povzroča še večji prepad med institucionalci in neinstitucionalci. To so zanimive teme za sociologe, a precej neraziskane.

Dušan Hedl: Tukaj bi bilo bolje manj govora in več študija, predvsem pa preslikave resničnega stanja v raziskave. Po mojem ne moremo govoriti o generaciji po vojni, saj nismo zaznali nobenih večjih premikov duha pred letom 1960. Takrat se mesto prične premikati z velikimi koraki in tako lahko lepo delimo po desetletjih, ki so razvrščena po dosežkih in dejavnostih, da so primerna za učbenik, ločnice so med desetletji. Mogoče bi šestdeseta lahko imenovali nezavedno liberalna, sedemdeseta zabetonirana s komunizmom in zamrznitvijo odpiranja, osemdeseta so bila v Mariboru čakalnica na druge čase, devetdeseta izgubljena v novem sistemu, dvatisočnična vzhičena v lažnem blišču in dvatisočdeseta čas streznitve, ki se bo še poglobil do konca desetletja. Vzporednice lahko potegnemo z razvojem popularne kulture v Mariboru, saj so šestdeseta v Mariboru bila veličastna in je Maribor takrat res bil večje (in bolj) mesto, kot kadarkoli kasneje.
Tranzicija se Maribora ni dotaknila, mi še vedno živimo komunističen sistem konca sedemdesetih in osemdesetih. Če boste rekli, da vendar imamo leve in desne, da, vendar ti nosijo s seboj v prakso javnega delovanja iste miselne vzorce preteklosti. V Mariboru je UDBA in njeni nasledniki v vseh možnih oblikah (levih in desnih) bila vedno zakon. To mogoče niti ni tako slabo, saj vsaka kontinuiteta prinaša s seboj stabilnost, kar pa se žal v tem primeru ni izkazalo. UDBA je ustanavljala kulturne institucije in kadrirala direktorje.

Miha Horvat: Spadamo v množico tranzicijskih mest, ki so doživela vso evforijo, veselje in bedo prehoda iz enega političnega sistema v drugega, iz ene gospodarsko-družbene doktrine v drugo, iz situacije biti lokomotiva do momenta, kjer upamo, da smo, da bomo še priklopljeni na vsaj kakšno kompozicijo. Dejstvo je, da je mesto Maribor na zelo pestri in precej zanimivi geopolitični, zgodovinsko-strateški ter jezikovno-kulturni lokaciji, torej bivamo znotraj zanimivih konstalacij, ki so naša zgodba, naša prednost in hkrati slabost. Premiki se nas in so se nas dotikali, vprašanje je le, kako se jih dotaknemo in jih razumemo, dojamemo in predelamo sami.

Breda Kolar Sluga: Dikcija, povezana s pridobivanjem infrastrukture za področje likovne umetnosti, je v vseh obdobjih enaka. Več kot 60 let se govori o potrebah in začasnih rešitvah. Bi pa bilo mogoče poenostaviti, da je prvo obdobje obdobje vizij in verjetja, drugo pa je za mesto prineslo marsikaj novega. Če smo imeli v petdesetih letih manj, bi lahko rekli, da smo v obdobju emancipacije ponekod celo

imeli mnogo več kot danes. Ne morem mimo dejstva, da se je v drugem obdobju odprlo leta 1966 razstavišče Razstavni salon Rotovž, nato pa leta 1980 še izgradilo Novi Razstavni salon Rotovž. Kljub kritikam zaradi nizke kvalitete teh dveh razstavišč ostaja dejstvo, da je mesto v manj kot dvajsetih letih pridobilo dve razstavišči. Prav tako ostaja dejstvo, da je mesto kar 19 let podpiralo mednarodni projekt Forma viva, ki je kljub vsem strokovnim pomislekom edini umetniški projekt v javnem prostoru, ki je kvalitetno povezal desni in levi breg našega mesta in zelo različne mestne predele. Mesto je leta 1980 tudi prvič podprlo odličen trienale Ekologija in umetnost, veliko mednarodno manifestacijo na področju likovne umetnosti. Naj še omenim, da je Maribor imel tudi kinodvorane. V njih smo lahko gledali nekomercialno filmsko produkcijo, kinotečni program pa je navduševal s kultnimi filmi.
Pričakovali bi, da meščani z univerzitetno izobrazbo znajo zahtevati vsaj mestni kino in nekoliko drugačen vizualni standard mestne podobe: naše mesto je polno obupne mestne opreme, ki je vsa po vrsti še v katastrofalnem stanju, … in reklam, ki so nalepljene čisto povsod. Torej imam s tretjo fazo, kdo je oblikoval mesto po svoji podobi, vsaj pomisleke.
No, pa naj izpostavim nekaj, kar me je neskončno razveselilo, nekaj novih košev za smeti na avtobusnih postajah v mestu ter displeji, ki kažejo čas prihod avtobusov. Ali gre za znanilce sprememb ali zgolj naključje, bo pokazal čas.

Franci Pivec: Maribor preživlja krizo identitete in ne ve, ne kaj je, ne kam teži. Saj se mu to ne dogaja prvič, ampak se iz preteklih kriz ni kaj dosti naučil. Nemškemu izgonu Judov je sledil zdrs cvetočega Marburga v provincialno gnezdo, ki se je začelo pobirati šele v drugi polovici 19. stoletja. Potem pa je spet sledil izgon, tokrat Nemcev. Ti so se v drugi vojni vrnili in pomorili celotno vitalno štajersko-primorsko ustvarjalno generacijo, ki bi lahko zasnovala nov Maribor. Mesto se je v socializmu stihijno razlezlo v eno samo ogromno tovarno in to je tudi sprejelo za svojo identiteto, vendar se je z izgubo zaprtega jugoslovanskega trga vse skupaj čez noč sesulo. In sedaj že četrt stoletja čakamo nekoga od koderkoli, ki bo spet pognal tekoče trakove … Tega čudeža seveda ne bo. Potreben je paradigmatski premik, za kakršnega bi mesto potrebovalo vizijo in trdno soglasje, ki ga ni, ker smo z neumnostmi potrošili večino socialnega kapitala – zaupanja ljudi v politične odločitve. Že dolgo provociram s pozivom, da naj se mesto opre na kulturo, kamor v tem primeru štejem vse "družbene dejavnosti" in neverjetno je, kako globoko je v Mariboru zakoreninjena stalinistična shema o "bazi in nadstavbi" ter me vsi zavračajo, da Maribor ne more stati kar v zraku. Nič ne pomaga, če naštejem desetine mest, ki jim to uspeva, med njimi tudi naš pobrateni Marburg na Lahni. Že samo univerza ima večji proračun od občine in skupaj s kliniko ter drugimi družbenimi službami že sedaj predstavlja glavnino kupne moči v mestu. Perspektiva mesta je v ekonomiji znanja, na kateri že sloni tisoč malih in srednjih podjetij. Zaenkrat ni še nobene povezave med rektoratom in mestno upravo, čim prej pa bi morali oboji položiti na mizo svoje razvojne načrte in začeti skupaj načrtovati.

Foto: Primož Premzl

MOJCA REDJKO: Tranzicija je Maribor zbegala – do nekega trenutka jasna razmerja so se začela rušiti, mesto pa na spremembe ni bilo pripravljeno. Projekt EPK je proces redefinicije zmedel in ga razpršil, se mi zdi. Sedaj se pojavljajo številni novi neodvisni deležniki, dobro povezani med seboj, a z malo posluha za tradicijo, zložen razvoj in potrebe širše skupnosti.
Tudi institucije se odzivajo na nove zahteve, a znotraj zakonsko določenih omejitev, ki ne dopuščajo korenite prenove, vse pa iščejo nove programske smeri in se prilagajajo potrebam mesta.

OTO RIMELE: Seveda mesto ni nastajalo samo od leta 1945 naprej. Sedaj imamo dovolj zgodovinske distance, da bi lahko nekoliko konkretneje oblikovali pogled na celoten razvoj umetnosti in kulture mesta. Omenjena tri obdobja pa pojavno, sociološko in mišljenjsko še vedno zaznamujejo ljudi in življenje v mestu. In ker največkrat niso ustrezno distančno ozaveščena, se pojavljajo dobesedni fragmenti preteklosti kot bizarna in nenavadna sedanjost.
Sam sem doživljal liberalno, odprto in v prihodnost usmerjeno generacijo kot svojo. Vendar korenine ne rastejo iz prihodnosti. In od sodobnih socioloških, antropoloških obravnav je pričakovati oblikovanje razširjene in celovite definicije mesta in regije, ki ni več obremenjena s politično in ozko nacionalno determiniranostjo. Le tako bi tej večkulturni in večnacionalni družbi ponudili resničnejše odgovore, kdo

smo, od kod prihajamo in kako identificirati sebe ter naše kulturno poslanstvo danes.

DANILO ROŠKER: Tranzicija je na Maribor delovala kot doktrina šoka, vendar s pomembno razliko: ni nas okradel, opeharil in osiromašil tuji kapital, ampak smo to predvsem storili sami, tako na nivoju odločitev mesta kot tudi države. V osamosvojitveni evforiji smo popolnoma izgubili kompas in občutek za stvarnost. Zavozili in zapravili smo vse velike tovarne in podjetja, ki so bili ključni generatorji mesta na različnih nivojih: zaposlitvenih, razvojnih, finančnih, strateških … in zdaj, že več kot 20 let, ne moremo priti k sebi. Kar je še bolj zastrašujoča posledica šoka. Vendar pozabljamo, da so tu generacije naših otrok, ki imajo drugačen spomin, drugačne predstave, potrebe in tudi drugačna pričakovanja do mesta. Oni so bodoči regeneratorji mesta, ki jim moramo nameniti pozornost, zaupanje in maksimalno podporo za realizacijo njihovih ne samo kulturnih pobud. Največji problem v mestu sta še vedno brezperspektivnost in apatija mladih, ki sta posledica skoraj nikakršnih možnosti za zaposlitev. Pred tranzicijo je v mestu vsak – ne glede na stopnjo izobrazbe – slej ko prej dobil zaposlitev za nedoločen čas. Ni bilo prekarnih in izkoriščevalskih zaposlitev, ni bilo vrste čakajočih pred zavodom za zaposlovanje. V Mariboru in okolici se morajo odpreti nova delovna mesta in s tem nove možnosti za mlade, saj si človek, ki nima za osnovne življenjske dobrine, ne more privoščiti obiska kakovostnih kulturnih dogodkov.

VLADIMIR RUKAVINA: Tranzicija se je dotaknila Maribora na ta način, da je moralo mesto, ki je največ izgubilo v tej politično-gospodarski pretumbaciji, iznajti nove poti in se spopasti z izzivom, kako obdržati kulturo v vedno bolj obubožanem in zaradi migracij vedno bolj ruralnem mestu brez pravih elit in brez prave vizije. Kot vsa Slovenija smo se kulturniki morali spopasti z otroki staršev, ki so se gnali za zaslužkom, njih pa pustili pred televizorji in računalniki. Ta tranzicijska bitka je bila težka in še sedaj jo bolj izgubljamo, kot dobivamo, zato me skrbi za občinstvo jutrišnjega dne. Tranzicija nam je iz mesta odnesla tudi vse nekoč dobre firme, ki bi lahko podprle kulturo, ter zmanjšala sponzorski bazen na minimum. No, to smo mislili še pred kratkim. Današnja realnost kaže, da so z odprodajo pomembnih firm pred nami še slabši časi.

Kaj bi označili, v najbolj splošnem kulturnem in družbenem pogledu, za največjo prednost Maribora, na kateri bi morali graditi naše načrtovanje in delovanje, jo spoštovati, morda izkoristiti?

EMICA ANTONČIČ: Največja prednost Maribora trenutno je, da je v povsem odprtem položaju glede prihodnosti. Mesto bo moralo temeljito premisliti, kaj želi, in se odločiti. Tu pogrešam predvsem pritegnitev intelektualne elite in oblikovanje strategij. Nekaj tega se je spontano dogajalo med vstajami, a je postopoma zamrlo. Župan Fištravec ima seveda prav, ko pravi, da je treba zagnati gospodarstvo, a vrnitev v stare industrijske čase ni več mogoča. Maribor ne bo nikoli več Štihova indu-

strijska puščava, še zmeraj pa je v resni nevarnosti, da postane nove vrste kolonialna puščava.

BOGDAN ČOBAL: Maribor je mesto nogometa in na zakurjenem stadionu navijači kričijo: "Mi smo Maribor!" Kako doseči, da se bodo Mariborčani hvalili s kulturnimi dosežki in vzklikali: " To je Maribor!" je skrivnost, vredna Sizifa.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Kultura. Umetnost. Znanost. Šport.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: Maribor bi se moral kot regijsko središče bolj povezovati z drugimi mesti v regiji, ki imajo nekatera razvite kulture, denimo ples v Murski Soboti ali glasba na Koroškem ali razgibana muzejska in razstavna dejavnost na Ptuju. Tudi večja navezava na bližnja kulturna centra Gradec in Zagreb bi bila koristna in ne nenehno oziranje preko Trojan ter jalovo tekmovanje s prestolnico.

DUŠAN HEDL: Geografska lega. Maribor je lahko odlično križišče, v katerem se ne ustaviš samo takrat, ko ti poči guma (kot je izjavil Bregovič na Festivalu Lent ob organizacijskih neprigodah), temveč je lahko tudi podjetniško križišče, središče. Je križišče, kjer se srečujejo različne kulture. Ob križiščih ali za njimi pa je potrebno postaviti takšne „lokale", v katerih se bodo vozniki tovornjakov, limuzin, motoristi in biciklisti ustavljali, vsak v svojem. Segmentirani po interesih, tako kot je segmenirana sodobna družba.
Druga prednost je, da je mesto dokaj tiho in umeščeno v izredno lepo naravno lego. Lahko bi ga reklamirali kot tiho mesto za počitek, zadnji počitek. Iz tega se lahko sklepajo veliki posli.
Našega načrtovanja in delovanja ni potrebno graditi na nekih hudih novostih, temveč je le potrebno spoštovani princip podjetništva, inovacij in se držati pravil odličnosti poslovanja, ki se jih držijo v t. i. civiliziranih okoljih, s katerim bi radi sodelovali.

MIHA HORVAT: Povedali so mi, da je to tvegano in direktno, ampak da, mladi in nove, prihajajoče generacije ter njihovo razumevanje raznolikosti in nasičenosti kulturnozgodovinskih ter družbenih trenj na tem geografskem področju oziroma pozitivna valovanja lokalne psihične situacije.

BREDA KOLAR SLUGA: Samospoštovanje, samokritičnost, težnja po kvaliteti in dobro bi bilo srečati srečne Mariborčane. Osnovni moto: mesto ponuja ogromno, kako iz tega iztržiti maksimum.

FRANCI PIVEC: Prednost Maribora je univerza, njenih 2.000 strokovnjakov, 20.000 študentov, velikanske baze znanja ter obširni prostori srečevanja, s katerimi razpolaga.

MOJCA REDJKO: Geografija. Maribor je ravno prave velikosti, da notranja povezanost ne bi smela biti problematična. Hkrati pa umeščen v osrčje regije, ki se razteza tudi zunaj državne meje, na križišču številnih mednarodnih poti. Oboje bi lahko pomenilo odlično osnovo za povezan in inovativen kulturni razvoj, predvsem z izkoristkom naravnih danosti in na osnovi preverjeno uspešnih obstoječih praks.

Foto: Primož Premzl

OTO RIMELE: Mesto je potrebno povezati in to brez izključevanja, namernih ali ideoloških pozab. Maribor namreč potrebuje formulacijo svoje biti v obliki "nove, vendar resnične zgodbe", ki bo osmišljevala sedanjost in nas usmerjala v prihodnost. In vse to je treba storiti odločno, konstruktivno in zrelo – brez lažnega samopomilovanja in zavisti. Smo komaj na začetku in pričenja se neka nova pot. K uresničevanju te "nove zgodbe o uspehu" lahko v veliki meri prispevata kultura in umetnost. Prednost tega okolja vidim v dejstvu, da je še tako neizoblikovano, da lahko smelo načrtuje in tudi uresniči svojo preobrazbo in bodočo pojavnost.

DANILO ROŠKER: Pogumne in dovolj "nore" posameznike, s stvarno in v prihodnost naravnano vizijo, ki vztrajajo in ki predvsem s svojim delom in investicijami dokazujejo, da je Maribor lahko velika priložnost.

VLADIMIR RUKAVINA: Lokacija, pozitivna energija, ko so prebivalci dobre volje, bogata zgodovina in zaenkrat še dovolj pametnih ljudi, ki bi jih bilo potrebno potegniti iz anonimnosti.

Podobno vprašanje kot prejšnje, kaj je po vašem mnenju največja slabost Maribora, vredna refleksije in končno tudi odprave?

EMICA ANTONČIČ: Največja slabost je zagotovo nekritična zazrtost v preteklost, statičnost in samopomilovanje. Povprečen Mariborčan še zmeraj nostalgično opeva industrijsko-delavsko preteklost, ki naj bi bila tako zelo slavna. Pa je bila res? Če bi bila mariborska industrija tehnološko napredna in imela sposobne menedžerje, bi se po osamosvojitvi hitro preusmerila, a je žal skoraj v celoti propadla. S preteklostjo v Mariboru nismo kritično razčistili in dokler ne bomo, tudi ne bomo imeli jasne strategije za naprej.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Samopomembnost, inercija, zaprtost, sprijaznjenost.

Melita Forstnerič Hajnšek: Na to sem zgoraj že odgovorila.

Dušan Hedl: Vsa okolja imajo svoje slabosti. Maribor nima gradu. Za utemeljitev samozavesti Mariborčana bi veljalo postaviti na Piramidi repliko gradu iz 12. stoletja, s čimer bi meščanska samozavest pridobila veliko več kot z vsemi Festivali Lent skupaj. Znebiti se je potrebno zgrešenih investicij.
Ko sem bil otrok, mi je bilo normalno, da so pomembni proizvodi prihajali z Maribora, kjerkoli po Jugoslaviji, v milijonskih mestih nam je bila normalna stvar, da so tam vozili TAM-ovi avtobusi, da je bil prisoten tekstil iz Maribora, da so bili vsi pomembnejši pevci popevk iz Maribora. Tako smo brez vprašanj tisti, ki smo se želeli uveljavljati na nekem področju, umeščali v prostor. Sedaj pa te samozavesti ni. Preprosto zato, ker javni denar za kulturo gre v nič, za pofl in preko njega za privatne žepe. V kulturi bi morali prekopirati produkcijsko samozavest industrije preteklosti, ne pa samo neki ognjemet spuščati v zrak.

Miha Horvat: Povedali so mi, da je to tvegano in direktno, ampak da, stari in bivše, odhajajoče generacije ter njihovo nerazumevanje raznolikosti in nasičenosti kulturno zgodovinskih ter družbenih trenj na tem geografskem področju oziroma negativna valovanja lokalne psihične situacije.

Breda Kolar Sluga: Zdi se, da meščanom primanjkuje zanosa, hkrati pa tudi premalo samokritike. In sledi nekaj takega, kot se je zgodilo z vstajo: odlične ideje, dovolj poguma …, vendar premalo kritične mase, ki bi izsilila spremembe …

Franci Pivec: In slabost je prav tako univerza, ker spodbuja iluzijo univerzitetnega mesta, ki pa ga ni čutiti: ni intelektualnih soočenj, ni študentskih alternativnih gibanj, ni informacijskega mreženja in ni kulturnega vrenja po fakultetah.

Foto: Primož Premzl

Oto Rimele: Lažna samozadostnost in nenehno sklicevanje, da nekaj ne zmoremo zaradi drugih, sta očitni slabosti. Cilje si postavljamo sami in ovire dajmo odstranjevati tam, kjer se pojavljajo. Seveda bi bilo potrebno prav tako zmanjšati negativno selekcioniranje, ki mestu prinaša nazadovanje. Torej je vsekakor potrebno spremeniti naš nezrel odnos do drugih okolij. Povezujmo se s tistimi, s katerimi delimo skupne interese, in skupaj napredujmo. Ko se nekoliko zazrem v turistično ponudbo našega mesta, ki bi

morala biti ozko povezana tudi s kulturnimi institucijami, se zavem, da pravzaprav stojimo na mestu. In z občudovanjem spremljam večletna prizadevanja Ljubljane, ki to mesto spreminjajo v turistični in kulturni biser Evrope.

MOJCA REDJKO: Samozadostnost in nekritičnost. Maribor je tudi ravno toliko majhen, da vsak o vsem in vsakem vse ve. In svetohlinsko sodi. Vedno je mogoče najdi krivdo zunaj sebe in s prstom se veliko kaže naokrog. Čez cesto, čez Trojane, čez mejo … Namesto tega bi bilo bolje obuti čevlje in se podati na pot obiskovanja dobrih praks. Saj vsak ni sam po sebi najbolj pameten, učiti se ni greh. Priznati manke in jih definirati, nato pa skušati preseči ustaljene vzorce, bi lahko bila rešitev. Namesto tega se vedno pogosteje uveljavlja varno pogrezanje v otopelo negibnost.

DANILO ROŠKER: Prepočasna sprememba miselnosti.

VLADIMIR RUKAVINA: Pomanjkanje vizije pri odločevalcih in negativna selekcija, ki stvari še dodatno poslabšuje. In popolna nezmožnost sodelovanja različnih subjektov za isti cilj, ki bi bil v dobro vsem. Prav tako pa indiferentnost in nezmožnost pridobiti mariborsko diasporo, ki je uspešna v drugih podnebjih in ki bi mestu še vedno lahko ogromno pomagala, če ne bi bili tudi mi tako samozadostni.

Bi želeli o stanju kulture in umetnosti v Mariboru povedati še kaj, česar vas nismo vprašali?

EMICA ANTONČIČ: Maribor nujno potrebuje (samo)refleksijo, to pa lahko opravi samo intelektualna kultura. S tem pojmom označujem kritično misel, humanistiko in družboslovje v publicistiki ter javna predavanja in debate. Ta dejavnost, ki jo v mestu zastopajo pravzaprav samo Dialogi in Zofijini ljubimci, v tradicionalnem razumevanju sploh ni prepoznana kot del kulture, zato se tudi težko prebija v medije in javnost. Občinstvo je ni vajeno in mariborska univerza je žal dala samo peščico javnih intelektualcev. Tu bo treba prebiti še veliko zidov, a samo z intelektualno razpravo lahko mesto osmisli samo sebe in poišče novo identiteto.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Ko so me vprašali o kadrovanju v kulturi v Sloveniji, sem odgovoril, da ne vem dovolj o kadrovanju v Sloveniji, lahko pa rečem kakšno o zaposlovanju v kulturi v Mariboru: nihče od nas, ki smo pripeljali Evropsko prestolnico kulture 2012 v Maribor in partnerska mesta, ni dobil zaposlitve ne v Mariboru ne v partnerskih mestih. Aleksandra Kostič in Dejan Pestotnik sta samozaposlena v kulturi in vodita Kiblo, ki je med drugim tudi najuspešnejša slovenska institucija po črpanju evropskih sredstev EU programa Kultura v zgodovini, dvakrat – 2008 in 2012 – smo bili celo najboljši v Evropi, Simon Kardum je direktor Kina Šiška, sam sem svetovalec v kabinetu ministrice za kulturo.

DUŠAN HEDL: Česar niste vprašali, bo ostalo neodgovorjeno. Veseli me, da ste na koncu lepo ločili kulturo in umetnost. Če bi se državljani bolje zavedali, da je umetnost potrebno plačati, bi že naredili en lep korak naprej. Vse dokler pa bodo državna podjetja organizirala zastonjske prireditve za meščane, ki menijo, da morajo popularno glasbo dobiti zastonj in se ne zavedajo, da s tem uničujejo točno svoje socialno

in ekonomsko, kulturno okolje. Uničujejo ga s slabim vzgledom, saj mladi mislijo, da so stvari takšne, kot so na največji prireditvi na Festivalu Lent npr., da je vse pokrito z državnim oz. občinskim denarjem. In rodi se organizacijska kultura, splošno uveljavljeno razmišljanje o stvareh, kako delujejo vzvodi javnih sredstev, kako se stvarem streže, … in ta organizacijska kultura iz javnih zavodov prehaja celo v zasebni proizvodni sektor in podjetniki ne vedo, kaj jih zadelo, ko njihovi zaposleni razmišljajo na način organizacije javnih zavodov. Ja, zadelo jih je njihovo sponzoriranje Festivala Lent. Nisem a priori proti javnim zavodom v kulturi, kot je mogoče zmotno mnenje, sem za občutno izboljšanje le-teh in posledično celotnega lokalnega okolja in kulture bivanja.

Foto: Primož Premzl

MIHA HORVAT: Dejansko bi o vsem želel povedati še več in tudi natančneje oziroma bi z veseljem bil del serije debat, okroglih miz, konstruktivnih podlag in znanstvenih analiz, kjer bi se vsa tukaj izpostavljena kopica vprašanj, tematskih sklopov in plasti kulturno-umetniške produkcije in scene tega mesta še bolj natančno in kvalitetneje predebatirala, analizira oziroma celo uokvirila v kakšne vizije, programe, strategije.

FRANCI PIVEC: Sam sebi si zastavljam vprašanja, na katera ne znam odgovoriti, zato jih bom preskočil.

MOJCA REDJKO: Ja. Zdi se mi, da smo premalo ponosni na svoje dosežke – na lastne pa tudi na uspehe drugih. Samopromocija ni naša najmočnejša plat.
Drug problem pa se mi zdi pomanjkanje delovne profesionalnosti. Mnogo izmenjave poteka po osebnih (in nepreverjenih) kanalih in tako se betonirajo predsodki.

In vprašanje za konec: če poskušate opisati genius loci, duha mesta, zaščitno lastnost Maribora, ki ga dela za njega samega, kakšen opis ali katero lastnost bi izpostavili?

EMICA ANTONČIČ: Andrej Brvar je nekoč zapisal, da je to hedonistična letargičnost. Od gospodarske krize naprej je od hedonizma bolj malo ostalo, veča pa se pesimizem in hkrati obupna želja občutiti uspeh. Od tod tudi takšna potreba po identifikaciji z uspešnimi, npr. z nogometnim klubom. Vstaje so dokazale, da letargičnost ni več prevladujoči duh mesta, da imamo meščani uporniškega duha, zdi pa se, da

nam manjka vztrajnosti in predvsem ima to mesto premalo pravih ljudi na pravih mestih, ki bi znali sproščeno energijo pravilno usmeriti. To je po mojem mnenju predvsem posledica negativne politične kadrovske selekcije v preteklosti in specifične socialne strukture prebivalstva, ki dolga leta ni bila naklonjena intelektualcem, ki se še danes zato preveč zapirajo zgolj v ozke strokovne okvirje. Skratka, Maribor na nek način še zmeraj plačuje za svojo socialistično preteklost.

PETER TOMAŽ DOBRILA: Samo, da se mamo fajn.

MELITA FORSTNERIČ HAJNŠEK: Maribor je mesto, polno nasprotij. Mariborčani in tisti, ki so ga od blizu spoznavali, so skozi čas o njem zapisali vrsto kontroverznih sodb – od evforičnih do odklonilnih. Tako diametralno nasprotna mnenja pričajo o tem, da je polnokrvno mesto, ki v sebi skriva vse – od zanosne privlačnosti do obupnega nelagodja.
Janko Glazer nas je 'obsodil na idilo', kot je zapisal Marijan Kramberger v sijajnem eseju Genius loci v Dialogih daljnega 1968. S tem ko je zapisal tiste zanosne verze 'Kje je mesto, kot je mesto naše?/ Z vseh strani nam teče vino v čaše -/ kdo še išče naj, če tak je našel dom?' Čeprav je ta idila nenehno in vedno znova v nekih deziluzionističnih fazah. A to je čar. Andrej Brvar v mariborski knjigi piše o letargičnem hedonizmu Mariborčanov.
Nenehni ljubezensko-sovražni odnos do mesta, ki nikogar ni pustilo neopredeljenega in mlačnega, se kaže v mnogih antologijskih izjavah – denimo tisti pozabljenega pisatelja in politika, ki je živel v notranjem eksilu pod Kalvarijo, Stanka Majcna: 'Maribor, mesto čebulja, česna, svinjine, kuretine in masti.' Ali Edvarda Kocbeka, ki je v petdesetih letih zapisal: 'Maribor seda vsakikrat name kakor mora.'
Za kulturno mentalno klimo, ki je kar trajala v tem prostoru desetletja in se perpetuirala v vseh čudnih manifestativnih oblikah, je pomembno pismo iz tistega prvega leta Dialogov in časa izpred pol stoletja, ki ga je Bojan Štih, tedaj ravnatelj ljubljanske Drame, poslal ravnatelju Drame SNG Maribor Franu Žižku 20. januarja 1966. V njem pa kot vzroke za "polom kulture v mestu pripisuje tukajšnji birokratski in tehnokratski pameti, ki že dvajset let načrtno spreminja Maribor v industrijsko puščavo". Ta dramatično prenapihnjena sintagma je v desetletjih, ki so sledila, bila rezerven alibi za vse kulturniške in druge zdrse v mestu.

DUŠAN HEDL: Protipodjetniška miselnost ali podjetniška neokretnost, negostoljubnost. Maribor nima duha. Elite, ki bi bile sposobne diktirati poleg materije tudi duha, se niso vzpostavile. Elite, ki živijo samo od državnega denarja ali so zaposlene na javnih mestih, bodo vedno samo kvazi elite. Maribor nič ne dela njega samega, na to še čakamo. Čakamo, da se bo samo naredilo, medtem pa naše kvazi elite same sebe kradejo.

MIHA HORVAT: Opravka imamo z živalsko-labilnimi nihanji energije industrijsko urbane džungle, kjer so tranzicijsko vrtičkarstvo, postsocialistično njivojebstvo oziroma vseslovenska zavist izoblikovale nekaj, kar je kipar nekoč opisal kot gnojne terme realnost. #mariboristhefuture

Breda Kolar Sluga: Mesto ima tehnološko in konkretno podstat, nenazadnje sta se po mestu sprehajala tako Nikola Tesla kot Herman Potočnik Noordung, dva največja izumitelja 20. stoletja. Vendar njuna izjemnost ne izvira iz poznavanja tehnoloških postopkov, temveč iz sveta neverjetne imaginacije. To bi lahko bil naš navdih.

Franci Pivec: Maribor kot genius loci opisujejo literati, s katerimi se ne morem meriti. Ker pa je vprašanje zastavljeno, bom pač prekoračil svoje kompetence in dodal svoj razmislek o tem. Maribor skozi zgodovino vidim kot mesto na meji, kar se skriva tudi v njegovem starem imenu – utrdba na marki. Nekdo je preštel takšna mesta v Evropi in je prišel do številke 200, kar pomeni, da so vendarle redkost in zasluži vpliv meje posebno pozornost. Duh Maribora niha med črno-belim "branikom" in živopisnim "pristanom". Je mostišče in je neprehodna deroča reka. Glavnina mesta je nastala na "salzburški" in ne na "oglejski" strani Drave, iz česar so izhajali problemi, ki sta jih razrešila šele Slomšek in Maister. Taka mesta so bodisi zelo vključujoča in prijazna do prišlekov, ali skrajno izključujoča in homofobna do tujcev. Z mejnimi mesti se upravlja od zunaj preko vojske in policije. Mnogim se je zdelo, da je Šentilj daleč, ampak dejansko je bil pred mestnimi vrati in vse številne službe za nadzorovanje meje so imele sedež v mestu. Taka mesta si veliko težje od drugih izborijo avtonomijo, če pa jo dobijo, se izkaže, da nimajo samoupravljavcev, ampak le komandirje. Ni dvoma, da je to odličen teren za ideologije ter nehvaležno in pogosto nevarno okolje za kulturo. Meje sedaj ni več, a duh mesta se še ni spremenil in še vedno niha med servilnostjo in agresivnostjo do tujine "na oni strani". Kultura spominjanja je ostala enaka in je skrajno enostranska. Še vedno imamo dve mariborski zgodovini – nemško in slovensko. Odpiranje v nove prostore in v globine duha je sumljivo.
Kultura je za preobrazbo Maribora pomembnejša kot za druga slovenska mesta. Ne vidim drugega, ki bi mestu prinesel zeitgeist nove dobe in bi prekvasil njegov genius loci. Mladi ne odhajajo le zaradi pomanjkanja delovnih mest, ampak tudi zaradi prevladujoče "luzerske" apatije in defetizma, porojenega iz brezupnega čakanja, da se povrnejo črno-bele razmere mesta na meji.
V zadnjih dveh desetletjih je Maribor vsako leto za tisoč prebivalcev neznatnejši!

Mojca Redjko: Strpno in napredno mesto, svobodno in neodvisno, izjemno 'lokalpatriotsko', ljubko ugnezdeno med vinorodne griče in Pohorje, z dolgim trakom reke po sredini, ki skrbi za prehodnost in zračenje.

Oto Rimele: Genius loci seveda doživljam skozi podobo, ki me kot likovnega ustvarjalca v mestu nagovarja. Vendar v svojem delu skoraj nikoli nisem hoteno želel neposredno dokumentirati podobe mesta in ljudi. V sebi sem želel preseči stanje manjkajoče barve in svetlobe. Ustvarjalec jo mora doseči v mestu sam. In preseči dojemanje stvarnosti, ki je profana ali pa temačna, neartikulirana in nespoznana.

Spet drugič pa se ta stvarnost na trenutke kaže kot srčnost in je polna čustev. Nato se pojavljata hrepenenje in upanje. Koprnenje. In spet obup, zatemnitev, norost. Zato je lahko svetloba ustvarjalcev tukaj temna. In k sreči je lahko senca podobe neskončna, svetla in sijoča barva.

Foto: Primož Premzl

Danilo Rošker: Maribor je predvsem mesto. In to mesto je na rovaš vsem stereotipom in poenostavljenim obrazcem ali definicijam zelo temperamentno, strastno, kontradiktorno in zato zelo nepredvidljivo oziroma mesto s potencialom naglih obratov in preobratov. Je mesto z vitalno življenjsko potenco in z izjemnim preživetvenim egom. Maribor je urbano mesto, ki hoče živeti aktivno, dinamično in ne zgolj bolj ali manj pasivno životariti.

Vladimir Rukavina: Genius loci pravzaprav pomeni zaščitni duh mesta, duh, ki ga ščiti, ki ohranja integriteto neke skupnosti. Danes je to seveda neka izrazita in prepoznavna atmosfera ter energija, ki vlada v nekem prostoru, predvsem pozitivna, včasih je govora tudi o magični moči, ki je v nekem kraju. Po gospe Zlati Vokačevi lahko ugotavljamo, da je od izgona Judov pred 500 in več leti ta duh nekako načet, ne more se prav dvigniti in razživeti z vsemi pozitivnimi značilnostmi, pa vendar je prisoten, vendar nekako ambivalenten. Pridemo do velikih priložnosti, namesto da bi jih izkoristili, nas nekaj ustavi, in preden bi čisto propadli, se spet pojavi nekaj, kar nas obdrži in nam daje novo energijo za naprej, zadnji primer je mogoče množični prihod Primorcev, ki se je zgodil v prejšnjem stoletju in prinesel v mesto novega duha. Nikoli pa ne dosežemo tistega polnega preboja. Verjetno zares potrebujemo neko očiščenje. Zato je značilni duh tega mesta neizmerno gostoljubje in prijaznost, vesela natura prebivalcev, še posebej, če je podprta s kakšnim špricerjem, krasno občinstvo na prireditvah, po drugi strani pa neizmerna favšija in nezmožnost stopiti skupaj, ko gre za skupno stvar, in skupno sekanje glave vsakomur, ki pokuka malce iznad povprečja.

KNJIŽEVNOST

Nehvaležno arhivsko vprašanje, vendar je tudi naš cilj inventurni: Kaj šteje po vašem mnenju za največje presežke v mariborski literarni produkciji zadnjih petdeset let? Poskušajte utemeljiti svoje izbire.

BORUT GOMBAČ: Čeprav sem po poklicu knjižničar, imam, vsaj kar se tiče literature, s pojmi, kot so "arhivsko, inventurno" pa tudi "objektivno", že od nekdaj velike težave. Zato se opravičujem za svoje morda nekoliko bolj subjektivne in zaletave odgovore. Kljub temu da sem kar veliko bral, sem do svojih prvih revijalnih objav mariborske literate starejših generacij poznal bore malo. Pravzaprav je bil moj prvi pravi bralni stik s katerim od mariborskih literatov pesniška zbirka Stene in vijolice pesnika in filozofa Teodorja Lorenčiča. Knjižica se je bolj ali manj naključno znašla v "frikovskih" krogih, v katerih sem se takrat sukal. Ob kitarah in vinu smo jo prebirali in recitirali tako dolgo, da je dobesedno zbledela in razpadla. Skoraj sočasno sem naletel na Jančarjev zgodnji roman 35 stopinj, ki pa ga pravzaprav sprva sploh nisem doživljal kot roman, ampak kot poezijo. Seveda je bila omenjena knjiga le iniciacija v razkošni svet kasnejše Jančarjeve literature. Kot pesnik sem se že zgodaj zaljubil v tankočutno poezijo Kajetana Koviča (na nek način tudi mariborskega avtorja). Potem pa je bila tu že Brvarjeva Domača naloga, naključno najdena v nekem antikvariatu. Ta me je – že tako dojemljivega za tematiko omenjene pesnitve in predvsem občutljivega na izbrano detajliranje – dobesedno sezula in povabila k prebiranju Brvarja v celoti. Sledila so skorajda sistematična branja in občudovanja Franceta Forstneriča – njegova tako boleče organska Ljubstava mi je še danes kljub modernistično vrhunsko izbrušenemu Kurentu pravzaprav ena najljubših pesniških zbirk –, pa sočnega in zabavnega Toneta Partljiča, samosvojega Zdenka Kodriča in drugih, Berte Boetu, Slavka Juga, Miroslava Mirosa Slane, Zdenka Kodriča, Erike Vouk, Danice Križanič Müller, Bojana Sedmaka, Orlanda Uršiča, Janje Rakuš, Avgusta Demšarja, vse do Andreja Hočevarja, Petre Kolmančič in seveda še koga, ne nazadnje tudi svoje žene Lidije Gačnik Gombač. Ker pa je zame literatura za mlade povsem enakovredna literaturi za odrasle, je zadeva z določitvijo presežkov še otežena. Vsekakor moram že navedenim avtorjem – nekateri od njih so tudi sami odlični mladinski pisatelji in pesniki – dodati vsaj še Janjo Vidmar, Simono Kopinšek in Andreja Predina. Bi pa na tem mestu vsaka kolikor toliko poglobljena utemeljitev del tako raznolikih avtorjev zahtevala preveč prostora. Nujne bi bile posplošitve, se pravi nekaj, kar je po moje v nasprotju s samim bistvom dobre literature.

DRAGICA HARAMIJA: Od leta 1987, ko Mestna občina Maribor podeljuje Glazerjevo nagrado in listine, ima mesto kot na dlani reprezentativno sliko pomembnih ustvarjalcev z različnih področij ustvarjalnosti. Skozi perspektivo dosedanjih nagrajencev, med katerimi so tudi ustvarjalke in ustvarjalci s področja leposlovja, se kaže pisateljska moč mariborskih literatov: Glazerjevo nagrado so prejeli Zlata Vokač, France Forstnerič (pred tem listino), Drago Jančar, Tone Partljič (pred tem listino), Žarko Petan (pred tem listino), Andrej Brvar (pred tem listino) in Erika Vouk (pred tem listino); Glazerjevo listino, ki je podeljena za posamezno delo, so

(ob že navedenih nagrajencih) prejeli Nada Gaborovič, Zdenko Kodrič, Zorko Simčič, Borut Gombač, Janja Vidmar, Danica Križanič Müler in Lidija Gačnik Gombač. Med prejemniki listine velja izpostaviti vsaj še revijo Otrok in knjiga, literarnega zgodovinarja akademika dr. Jožeta Pogačnika, zgodovinarja dr. Dragana Potočnika, filozofinjo dr. Marijo Švajncer in pomembna promotorja kulture Marjana Pungartnika in Melito Forstnerič Hajnšek, ki priznanja sicer niso dobili neposredno za leposlovno ustvarjanje, temveč za sodobno teoretsko misel ali kulturno promocijo, vseeno pa je njihovo temeljno izrazno sredstvo pisana beseda. V Mariboru so od nekdaj živeli in ustvarjali kakovostni pesniki, pisatelji, dramatiki.

Naj omenim le nekatere ustvarjalce, ki jih danes pravzaprav dojemamo že kot klasike slovenske književnosti, nekateri med njimi so bili rojeni v Mariboru, spet drugi so krajši ali daljši čas živeli v mestu ob Dravi. Med avtorje, rojene v Mariboru, sodijo Stanko Majcen, Bratko Kreft, Janez Menart, Kajetan Kovič. Med avtorji, ki so vsaj del svoje življenjske poti preživeli in delali v Mariboru, so Rudolf Maister, Anton Ingolič, Josip Vandot, Janko Glazer.

Seveda ne gre pozabiti na sodobno generacijo ustvarjalcev, v zadnjem času sta zablestela predvsem Petra Kolmančič s pesniško zbirko P(l)ast za p(l)astjo in Tomo Podstenšek z romanom Sredi pajkove mreže, ne gre pozabiti na letošnjega viteza poezije Željka Peroviča, pa tudi na Andreja Predina, Roka Vilčnika, Marka Samca, Gregorja Lozarja, do pred kratkim je v Mariboru živela in ustvarjala Simona Kopinšek. Zavzeti in zagreti so nekateri študentje in študentke Filozofske fakultete, ki se kažejo kot nova generacija ustvarjalcev, morda jih bo uspelo mestu zvezati nase, ne odgnati drugam.

Zdenko Kodrič: Najprej mi pade na pamet peterica mariborskih književnikov in njihova knjiga Skupaj iz leta 1973. Mariboru in ne nazadnje Sloveniji so odprli nebo in se dvignili visoko nad povprečne pisateljske glave. Ne bi smel pozabiti na Janka Glazerja, ampak takoj moram reči, da so mi tega pesnika v spomin vsilili drugi, meni njegova filozofija naravnih reči ni preveč blizu. Veliko bolj sem navdušen nad literaturo pred drugo svetovno vojno. Anton Tanc je bil neverjeten. Ne morem mimo intrigantnih Stanka Majcna, Maksa Šnuderla, Slavka Juga, Andreja Brvarja, Franceta Forstneriča, Hermana Vogla, Marije Švajncer ml. in komedijskega opusa Toneta Partljiča. V sodobno galerijo mariborskih pesnikov zagotovo sodijo Marko Klasinc, ki žal ne piše več, Bojan Sedmak in Borut Gombač. Visoki mesti si zaslužita pesnici Petra Kolmančič in Erika Vouk. In ne nazadnje: v vrh sodita pisateljica Zlata Vokač ter kolosalni pesnik in mislec Vladimir Gajšek, ki je iz Maribora že konec šestdesetih želel narediti evropsko prestolnico kulture, nekakšen literarni Babilon.

Največji presežek zagotovo predstavlja pisateljski opus Draga Jančarja. Njegova literatura je rasla tako kot rasteta čas in prostor; njegovi romani so umeščeni v domačo in svetovno literaturo zato, ker piše s časom in ne peresom, ker z neverjetno tankočutnostjo upodablja ljudi nekega časa. Njegova proza ni dvoumna in brezčutna. In prav to dvoje je presek njegove literature. Želel bi se pomuditi še pri dveh

književnicah. Res je, da nista rojeni v Mariboru, živita pa v mestu oziroma čisto blizu njega: gre za Lidijo Gačnik Gombač in Janjo Rakuš. Prva zaznamuje slovensko hermetično prozo, druga slovenski roman, za katerega bo treba, kot pravi kritik Matej Bogataj, šele izumiti literarno teorijo, da bo mogoče oceniti in opredeliti njeno prozo. Če konkretiziram: literarni presežki so Jančarjev Severni sij, Brvarjev Material, Gajškova Dežela nožev, Forstneričeva Ljubstava, Partljičev Moj ata, socialistični kulak, Gombačeve Sence in sinkope, tudi Prehod, Amsterdam 12.75 RAM Janje Rakuš, P(l)ast za P(l)astjo Petre Kolmančič, Opis slike Erike Vouk, Marpurgi Zlate Vokač, Šnuderlove Osvobojene meje in Tančevi Glasovi iz teme. To naj bi bila prelomna dela. Utemeljitev: gre za dokaj specifično literaturo, ki je dobila posnemovalce, in postala temeljni del slovenske književnosti, kajti dela omenjenih piscev so besedna umetnost v najboljšem smislu besede. Na tem mestu bi ustrezalo vprašanje, kaj pa mladi pisci in njihova literarna teža? Pri najmlajših še ne zaznam pomembnega literarnega imena. Mladi se zlivajo s pop kulturo, njihova pisava je bolj ali manj opisno socialna, obzirno potrošniška in brez reprezentativne literarne izraznosti.

Jože Kos Grabar: Znotraj meni znanega dela literarne produkcije avtorjev in avtoric, delujočih povečini v Mariboru, so poudarka vredna književna dela v nekaj zadnjih desetletjih roman Draga Jančarja Galjot (1978), roman Europe Majal Potrpežljivost ribe ali ponovni razkroj (1991), pesniška zbirka Dragana Potočnika V ritmu menjavanja noči (1992), pesniška zbirka Erike Vouk Opis slike"(2002) in pesniška zbirka Bojana Sedmaka Tisto (2012). Navedena dela so name naredila večji vtis zaradi temeljite pregnetenosti poznavalske/razgledane misli in pretanjenega čuta, ki so jo v svoja prej našteta dela avtorji/-ici razvidno zajeli in hkrati ubesedili na virtuozen, prečiščen in/ali inovativen način.

Tone Partljič: Seveda ne bom mogel biti objektiven, ker je tudi moje delo "del mariborske literarne produkcije", prav tako delo mojih prijateljev, pa tudi dela tistih, s katerimi sem bil kdaj v polemičnem odnosu …
Nedvomno je v produkciji, ki je nastala izven tega petdesetletnega časovnega okvira, po katerem sicer sprašujete, največji presežek pesniško in tudi publicistično delo – Janka Glazerja, ki je značilen fenomen tega, kar štejemo za genius loci, a je obenem integralni del slovenske poezije nasploh. Janka Glazerja večkrat imenujemo pesnik Pohorja, a je velik slovenski pesnik s Pohorja, četudi Josip Vidmar ni tako mislil in četudi je marsikdaj prezrt. Raznovrstnost in globina njegove poezije je presežek v preteklosti, a je veljavna še danes. (Zanimivo, da nasploh ne štejemo za mariborskega pesnika Edvarda Kocbeka, čeravno je rojen v le malo daljni okolici mesta in se je v njem šolal in izdajal knjige. Podobna bi lahko rekli za Stanka Majcna, ki se je rodil v Mariboru in v njem umrl in zadnjih dvajset let preživel pod Kalvarijo.) Toda to je preteklost…
Znotraj vaše petdesetletne (tja od 1965 do danes) časovne omejitve pa štejem za presežke:

V poeziji: Pijani kurent in Ljubstava Franceta Forstneriča. Pesniški opus Andreja Brvarja. Seveda so tu tudi pesmi Marijana Krambergerja(žal le ena zbirka), zbirke Slavka Juga, Erike Vouk, Toneta Kuntnerja, Hermana Vogla.
V prozi: prozni opus Draga Jančarja.
V publicistiki: publicistični, strokovni in filozofski spisi Marijana Krambergerja. Publicistični in raziskovalni opus dr. Bruna Hartmana.
V dramatiki: ni izrazitih del, tako da mi ne preostane drugega, kot da zapišem: komedijski opus Toneta Partljiča (Ščuke pa ni, Moj, ata socialistični kulak, Čaj za dve …)
Da so omenjena dela presegla mariborski okvir, mi govori tudi sicer strokovno tako nezanesljiv kriterij, kot so recimo Prešernove nagrade, ki so jih za življenjsko delo dobili Glazer, Jančar, Brvar, pa tudi nagrade Prešernovega sklada (Forstnerič, Kuntner, Partljič). Res, moj izbor "diši" po "peterici", a ne morem pomagati.

Marjan Pungartnik: Škoda, da govorimo samo o literaturi. A če že govorimo o literarnih dosežkih, potem ne morem mimo Gajškovega Ikarovega perja. Takrat so nastali trije "konkurenčni" romani – Jančarjev Galjot, Slanov Proletarec in Gajškovo Ikarovo perje. Pri Jančarju je osnovna metafora usoda, pri Slani črevesje (mesta) in pri Gajšku labirint. Prav ta labirint ga postavlja najviše, ker je napisan v intertekstnem načinu (pri nas znanem z Miloradom Pavićem). Pravzaprav je Ikarovo perje prvi sodobni roman dvajsetega stoletja, napisan za božje oči. Morda bi se odločil za kaj drugega, toda mislim, da se moramo k temu romanu vrniti in osramočeno priznati, da je nastal v okolju, ki si ga ne zasluži. Če vi v antologijo, ki ste jo objavili, ne vključite Gajška, se postavljate v vrsto tistih ignorantov, ki so roman izsmejali in skupaj z njim vse njegovo pesništvo. Najbolj idiotski argument, kar sem jih slišal od kritikov, je bil, da se knjiga ne da prebrati. Jasno, bralec si mora ustvariti svojo strategijo branja, bere pa se kot Biblija, se pravi nelinearno. Ena varianta je, da berete Biblijo kot kriminalko, ampak to bi napravil nekdo, ki nima spoštovanja do nje.
Utemeljitev: Rad imam čezmernosti, skoke v nerealno. Spoštujem dobro opravljeno delo. Rad imam mitične sižeje. Rad imam zaničevane, omalovaževane, sežgane (ljudi in knjige). Rad imam brezrazložnost. Rad imam nesmisel. Rad imam nelinearno literaturo in nelinearne ljudi. Rad imam pozabljene zanemarjene (avtorje in knjige). Rad imam inteligentne knjige. Rad imam ničelno funkcijo.
Na začetku osemdesetih let sem srečal v Mariboru Dušana Barana, ki ga štejem za enega od najvrednejših prevajalcev.
Mislim tudi, da je bil prihod Hermana Vogla v Maribor velik dogodek, ki se je zanj končal tragično. Nastavila ga je prostozidarska loža iz bunkerja pod Cankarjevim domom, da bi nadaljeval Košarjevo delo. Se pa je politični model spremenil in partija ni več toliko potrebovala literature kot kanala za nezadovoljstvo. To je bil napoved konca založništva, ki je moč vleklo iz političnih pooblastil. Tudi za Obzorja. In to je Herman Vogel vedel. Seveda Maribor ni dojel časti, ki mu je bila naklonjena s prihodom Velikega rabija. Pijančevanje, ki je bilo srž mariborske literature, je bilo zanj pogubno.

MIRAN ŠTUHEC: Pravzaprav je težko odgovoriti na to vprašanje tako, da bi evociral en sam dogodek, mislim, da je več približno enakovrednih. Bom izluščil dva, literarno-gledališko gledano je to Borštnikovo srečanje, v zgolj književnem smislu pesniški opus Andreja Brvarja. Borštnikovo srečanje mariborski publiki omogoča ogled najboljših slovenskih gledaliških predstav in s tem ustvari možnost neposredne primerjave dosežkov mariborskega gledališkega ansambla z drugimi teatri, premisli slovensko gledališko produkcijo in jo z več vidikov kakovostno ovrednoti ter mariborski gledališki prostor postavi v širši srednjeevropski kontekst. K temu je treba dodati vsaj še temeljito kulturno popestritev mesta, ki se v obliki "gledaliških" pogovorov nadaljuje tudi potem, ko so predstave končane in je Srečanje zaključeno. Brvarjevo delo, ne oziraje se na Prešernovo nagrado, od vsega začetka "mariborsko" literaturo celovito uvršča v slovenski prostor. Tu gre za pesništvo, ki na originalen in vedno znova svež način tematizira osebno in kolektivno izkušnjo, vpeto v prostor mesta ter njegovo okolico. In sicer tako, da topos, na ozadju katerega nastaja, presega ter svoj diskurz širi k upesnjevanju iskrenega veselja do življenja, k vitalizmu in k občutku za na videz nepomembne stvari. Ob tem mariborskega človeka povzdiguje do ravni, o kateri je vredno tudi pesniti.

ORLANDO URŠIČ: Navedel bi le eno delo, ki bi po mojem moralo biti obvezno čtivo za tiste, ki so v zadnjih petih letih prevzemali vodilne funkcije na položajih v politki, kulturi, veri in gospodarstvu. Raje bi bil aktualen kot obširen.
Drago Jančar, Severni sij. Pomenljivo se mi zdi, da glavni junak tega romana Josef Erdman ob iskanju lastnih korenin v mestu Maribor, tako rekoč ob iskanju lastne identitete, doživi razpad osebnosti, kakor tudi Maribor v tem romanu doživlja svoj moralni kolaps. A ni Maribor prav v zadnjih letih doživel in še doživlja nekaj podobnega? Kako naj razgledan, senzibilen, kritičen, mlad, izobražen, pa tudi če ne izobražen, Mariborčan danes v tem mestu najde svojo identiteto? Grozi mu, da mu bo skupina psihiatrov postavila diagnozo shizofrenije.

Katera so po vašem mnenju najbolj odločilna žarišča literarnega ustvarjanja v tem obdobju: v mislih imam posamične literarne kroge, društva, organizacije, pobude?

BORUT GOMBAČ: Kot predstavnik nekakšne vmesne generacije, generacije rojenih med leti 1960 in 1965, za katero je nekdo nekje rekel, da je bila premlada za hipije in prestara za pankerje, sem se v literarno življenje mesta s prvimi objavami svojih pesmi prav v Dialogih vključil na začetku osemdesetih. Prvi literarni krog, ki sem ga zaznal v mestu in ki je kot pisca zaznal tudi mene, je bil krog mlajših literatov, zbranih okoli fanzinsko naravnane literarne revije Čevlji. Krog je imel svoj sedež v uredniških prostorih Dialogov. Sprva je deloval pod mentorstvom tedanjega urednika Dialogov pesnika Marjana Pungartnika, pozneje pa se je osamosvojil. Gonilna sila kroga je bil pesnik Marko Klasinc, vidnejši predstavniki pa so bili še pesniki Boris Kuntner, Andrej Adam in kasneje Dragan Potočnik. Večina sodelavcev Če-

vljev – tudi takih zelo nadarjenih – je iz tega ali onega razloga literarno poniknila ali pa preprosto ni dovolj kvalitetno razvila svojih ustvarjalnih potencialov. Potem je bil tu krog okoli Katedre, tam sta ob že omenjenih avtorjih delovala na primer še pesnika Bojan Sedmak in Tomaž Brenk, pa krog okoli MKC-črke, ki ga je vodil Jože Kos – Sine. Omeniti velja še pesnice Bredo Slavinec, Zdenko Gajser, Geraldine Hrelja, Majo Sterle in Polono Pivec. Potem je bila tu še "odštekana" opozicija strogim literarnim pozicijam literarnogledališka skupina Majkenšpil, ludistična perfomativna pojava z Andrejem Štrucem Harrijem, Danilom Ženkom, Vido Otič, Bojanom Mesičkom in pa seveda udarni punk bendi, kot sta na primer CZD in Masaker, ki so tako imenovano punk poezijo objavljali v Katedri in fanzinih. In ko je že govora o fanzinih, je vsekakor potrebno omeniti vsaj Kmečkorokodelske novice in Siroto Jerico. Leta 1993 sem se malo po predstavitvi svoje prve knjige spoprijateljil s pisateljem in novinarjem Zdenkom Kodričem. Koči ni bil le pomembna mentorska figura, ampak je tako ali drugače spodbujal in novinarsko podpiral novo literarno "popeterično" življenje v mestu. Med drugim sva poskusila ustanoviti društvo Mariborski krog, ki so se mu bolj ali manj aktivno pridružili Erika Vouk, Danica Križanič Müller, Janja Vidmar, Rok Vilčnik, Tomaž Brenk, Bojan Schwentner in še kdo. Predstavili smo se na relativno odmevnem obisku v DSP-ju, poizkušali na novih temeljih znova vzpostaviti pisateljsko podružnico in na rednih srečanjih kritično vrednotiti in dvigovati raven literature, hkrati pa biti vest mesta. Žal se nekaj najvidnejših mariborskih literatov krogu ni pridružilo, pri poskusu ustanavljanja podružnice pa so že na prvem srečanju prišle na dan stare razprtije. Več kot očitno je bilo tudi pomanjkanje močnejše literarnoteoretične podpore znotraj kroga samega. Skratka – krog ni imel svojega Marjana Krambergerja. Še najbolj nama je s Kodričem v povezavi s Tomažem Brenkom uspelo kvantitativno in predvsem kvalitativno razgibati literarno življenje v mestu z ustanovitvijo festivala Ko te napiše knjiga (1997), se pravi z mariborsko različico Slovenskih dnevov knjige, pa tudi s poskusom zagona istoimenske knjižne zbirke. Nikakor ni naključje, da je bila ena izmed prvih izdanih knjig prav knjiga Melite Forstnerič Hajnšek in Franceta Forstneriča o Jožetu Košarju, znamenitem humanistu in založniku. V letih od ustanovitve festivala so Maribor obiskali tako rekoč vsi relevantni slovenskih literati in literarni teoretiki, s svojo specifiko, to je osrednjo temo, so bile kritiško in literarno pretresene mnoge teme, ki se tako ali drugače navezujejo na literaturo, znanost, filozofijo … Med drugim se je v okviru festivala spisal prvi slovenski internetni roman Trampolin, vzpostavljene so bile mnoge povezave, ki so na svoj način rahljale slovenski literarni centralizem. V okviru festivala so zaživele nekatere zdaj že uveljavljene prireditve, kot je na primer Pesniški turnir z edino v Mariboru podeljevano literarno nagrado Vitez poezije. V zadnjih letih se ob dnevih knjige, MKC-Črki, MLD idr. pojavlja več razpršenih krogov. Med obetavnejšimi je gotovo krog okoli Mladih rim in študentske literarne revije Liter-jezika z obilico novih nadarjenih avtorjev, kot so Jan Šmarčan, Gregor Lozar, Denis Škofič, Tonja Jelen, Nina Ditmajer, Kristina Kočan, Tomaž Podstenšek, Jan Krmelj in še kdo.

Dragica Haramija: Med založbami je bila pomembna Založba Obzorja, ki je med drugim izdajala Zbrana dela slovenskih pisateljev, v zadnjem času pa predvsem Litera, študentska založba (njen urednik Orlando Uršič je tudi sam ustvarjalec), Aristej, ki z revijo Dialogi pomembno soustvarja širši kulturni prostor, Založba Pivec, ob kateri nikakor ne smemo pozabiti na Pesniški turnir, ki ga prireja, in Subkulturni azil. Litera in Založba Pivec prirejata tudi odlične literarne večere z ustvarjalci, katerih knjige izdajata. Seveda v slovenskem prostoru omenjene založbe pomenijo zelo majhen delež izdanega leposlovja. Nujno mora imeti mesto založbe, saj te, ob svoji primarni funkciji izdajanja knjig, skrbijo tudi za promocijo "svojih" avtorjev. Ne gre za to, da bi v domači založbi izdajali dela le prebivalci mesta, je pa možnost, da v teh, zelo slabih časih za založniško dejavnost, lahko kaj izdajo, večja.

Središče kulturnega dogajanja na področju književnosti gotovo predstavljata Univerzitetna knjižnica Maribor in Mariborska knjižnica v prvi vrsti s knjižno ponudbo, ne nazadnje pa tudi s kontinuirano ponudbo dodatnih dejavnosti, kot so okrogle mize, literarni večeri, razstave in literarni pogovori. Literarne postaje, katerih namen je umeščanje književnosti v prostore mesta, je Mariborska knjižnica uvedla v letu Evropske prestolnice kulture in z njimi nadaljuje. Kot pogoste voditeljice literarnih dogodkov velja izpostaviti Zoro A. Jurič, Melito Forstnerič Hajnšek in Darko Tancer Kajnih. Literarni dogodki se odvijajo na različnih prireditvenih prostorih (v Lutkovnem gledališču, Svečani dvorani na Rotovžu, Literarni hiši, Art kavarni Best Western hotela Piramida, Vetrinjskem dvoru, Pokrajinskem muzeju, v knjigarnah po mestu, nekaj tudi v okviru projekta Živa dvorišča).

Med literarnimi krogi gotovo izstopa mariborska peterica, ki bo, upam, letos dobila tudi dostojno obeležje z monografijo o njihovem delovanju. Institucionalno se kažeta kot najbolj živahni Literarna hiša Maribor (vodi jo Marjan Pungartnik), ki je odlično prizorišče za literarne večere, in Mladinski kulturni center, ta pa kulturno deluje na različnih lokacijah, njegova najbolj prepoznavna dejavnost, povezana s knjigo, je gotovo organizacija slovenskih dnevov knjige v Mariboru, ki se že osemnajst let odvija pod skupnim naslovom Ko te napiše knjiga (od leta 2004 vodi festival Petra Kolmančič), vsako leto je izbrana temeljna tema, s katero so povezani literarni in strokovni dogodki. Zanimiva so tudi javna branja, ki se vsako leto zgodijo na svetovni dan poezije, to je 21. marca.

S stališča mladinske književnosti sta pomembna Festival kurirček, ki je potekal v Mariboru med leti 1962 in 1993, in je pomenil predstavitve živahnega kulturnega dogajanja s celotnega področja Jugoslavije, ter revija Otrok in knjiga, ki je nastala v okviru festivala in izhaja neprekinjeno od leta 1972, sedaj v okviru Mariborske knjižnice (dolgoletna urednica revije Darka Tancer Kajnih je tudi prepoznavna voditeljica literarnih večerov).

Zdenko Kodrič: Založba Obzorja je bila pod vodstvom njenega urednika Jožeta Košarja literarno središče, ki ga je med drugim opredelilo uporništvo proti kon-

vencionalnim uredniškim pogledom. Košar je v šestdesetih in sedemdesetih izdajal knjige, ki so bile podvržene državni cenzuri. Ko se je pojavila zbirka Znamenja, se je Košarjeva opredelitev o drugačni literaturi samo še nadaljevala in okrepila do te mere, da je Ljubljana pogosteje pogledala proti Mariboru, a ne samo ona, tudi bivša Jugoslavija. Med žarišča, kjer se je ustvarjal drugačen pogled na umetnost in kulturni angažma, spadata Katedra in Galerija 88. Obe instituciji sta v mestni kozmos poslali nekaj pomembnih ljudi: slikarjev, rockerjev in punkerjev, pesnikov, novinarjev in izobražencev. Ne smem pozabiti na Dneve knjige in na projekt Ko te napiše knjiga, ki je nekakšen laboratorij za raziskovanje literature na mikro ravni. Kaj pa danes? Prezreti Kiblo? Ne! Kibla je edina svetla točka mariborskega Dreams of the Future. Središče umetnosti je tudi Carmina Slovenica. Tej kozmopolitski ustanovi ni namenjen samo moj poklon, ampak veliko navdušenje nad inovativnostjo, prodornostjo in neverjetnim pogumom. To je projekt stoletja. Morali bi ga "lokalno" zavarovati in patentirati, kajti vsak pomemben projekt se je v Mariboru izjalovil, pokončalo ga je mesto samo. Spomnimo se samo izgona Judov v letu 1494. Od takrat naprej si mesto tako rekoč ni več opomoglo. Tudi po peterici se je zgodil kulturni zločin.

Jože Kos Grabar: Skozi cedilo časa se mi izkazuje, da so med odprtimi (namreč odprtimi za nove avtorje/družabnike), skozi več let 'javno dihajočimi' združbami za literarno dogajanje v mestu najpomembnejši krogi, ki so se izoblikovali skozi delovanje MKC Črke, tj. literarne sekcije Mladinskega kulturnega centra Maribor, Mariborske literarne družbe in v zadnjih letih Založbe Pivec.

Tone Partljič: Vsekakor so (bila) literarna žarišča Založba Obzorja, Dialogi, tudi včasih prav zanimiva štatenberška srečanja, aktualne založbe (Litera, Aristej, Pivec), prav gotovo pa tudi tako imenovana "peterica" (Brvar, Forstnerič, Jančar, Kramberger, Partljič). Mnogo koristnega je postorila tudi ljubiteljska Literarna družba, ki jo vodi M. Pungartnik. Tu je še Priloga Večera Čitalnica, obe knjižnici, revija Otrok in knjiga itd. Ne gre čisto pozabiti tudi sicer delno "neliterarne"ustanove, to je Drame Slovenskega narodnega gledališča z "mariborskimi" avtorji F. Žižkom, I. Kamenikom, T. Partljičem, D. Jančarjem, V. Ravnjakom, Rokom Vilčnikom … Mogoče bi lahko Drama naredila s Pandurjem še večji prodor in njegov "krah" je še danes skrivnosten. Vendar, če je človek "Bog bogova" in ob tem tudi s financami genialen, se zmerom rado kaj zgodi. Kljub dobri volji Kanglerja, se je reč ponovila v času EPK, ostala pa maxluknja. Ne razumem, ne poznam.
Marjan Pungartnik: V Maribor sem prišel, ko je obstajal nek pododbor DSP, kjer so se v glavnem samo prepirali. Razumel sem Slavka Juga, ki je ob tem – kot dober človek – trpel. A pododbor je razpadel. Nihče ni hotel biti v njem. Velika institucija je bilo sovraštvo med peterico in starimi. Nesmrtno, ki je gnalo kot kerozin. Od tega torej nič ni prišlo. Pravzaprav je prišlo, ampak nič. Takrat so knjigarne (Mladinske knjige na Partizanski in v Gosposki) prirejale literarne večere. Mislim, da jih knjižnice niso prirejale. Bil je MKC, ki je kasneje dal kar velik pečat literarnemu dogajanju. In Kmečke in rockodelske novice. Bili so Dialogi, ki so bili

predmet besnega napadanja mladih zaradi tega, ker so jih zasedali stari. Ko pa so revijo dobili, so jo po dveh letih in pol zapustili. Potem so bile moje literarne delavnice. Petindvajset let je šlo skozi moje roke skoraj vse, kar je začenjalo pisali. In nastala je tista fina številka Čevljev, zaradi katere nas je Zveza kulturnih organizacij izgnala. Bilo je Štatenberško srečanje in festival Kurirček. Bila je študentska organizacija, ki je nekaj časa imela kulturni program. Konec sedemdesetih let sem začel prirejati literarne večere, ki so ob koncu osemdesetih prerasli v nekaj, kar se je na koncu devetdesetih oblikovalo kot literarno društvo. Stotine literarnih večerov. Bil je radio z Lučko Gruden in Marjanom Kovačem. Tudi Večer je še bil. Ah, in gibanje kulturnih animatorjev in Kulturna skupnost. Svet za kulturo pri SZDL, kjer sem z jezikavostjo dosegel, da Lent ni izgubil imena. Obzorja, nedvomno. Sledil je še LIKUS, ki je začel uveljavljati "ljudsko literaturo". Nastala je seniorska delavnica. Nastal je knjižni program najprej Zveze kulturnih društev in potem Mariborske literarne družbe. Petinšestdeset prvencev. Pa revija Locutio, Literarna hiša. Jaz nisem imel razloga tožiti zaradi "sivine", to so počeli tisti, ki razen za svojo rit niso skrbeli za nič.

MIRAN ŠTUHEC: Naštel jih bom po vrsti, kot so se pojavila: revija Svit je v svojem kratkem izhajanju na začetku petdesetih let prejšnjega stoletja pomenila močan zagon na področju duhovne in literarne dinamike, njen pomen vidim v socializaciji novih idej ter predvsem svežih pogledov, ne nazadnje med sodelavci najdemo imena, ki so kasneje temeljito zaznamovala slovensko književnost. Potem ne morem mimo revije Dialogi, ki ves čas svojega izhajanja – enkrat bolj, drugič manj pomembno – sooblikuje literarno podobo Maribora in širšega prostora; v zadnjem času je ta revija dejansko v sami špici dogajanja. Tu je skupina ustvarjalcev, ki se pogosto poimenuje "mariborska peterica", seveda Borštnikovo srečanje. Ne nazadnje je treba spomniti še na Založbo Obzorja v času, ko jo je vodil Jože Košar in, denimo, izdal morda celo najboljše delo slovenskega literarnega eksistencializma, Smoletov roman Črni dnevi in beli dan. Z nekoliko drugačnim uredniškim konceptom in seveda v drugačnih okoliščinah je v našem času njeno tradicijo nadaljevala založba Litera v obdobju, ko je bil pri njej urednik Andrej Brvar.

ORLANDO URŠIČ: Gotovo mariborska peterica , ki pa je bila zelo zaprt krog, praktično rezervirana za pet ljudi. Eden izmed članov je bil urednik pri takratni založbi Obzorja in je zelo redko odprl vrata pisateljem in pesnikom iz Maribora. Kar pomemben je tudi krog okoli Mariborske literarne družbe, pa tudi okrog MKC-ja. Spomnimo se trojice Gombač, Kodrič, Brenk, ki je ustvarila MKC-črko in festival Ko te napiše knjiga. Že desetletja izhaja revija Dialogi, le kdo izmed danes uveljavljenih avtorjev ni tam objavljal in še objavlja? V zadnjih letih se je ne nazadnje formiral tudi krog okoli Litere, tu najdemo Roka Vilčnika, Simono Kopinšek, Toma Podstenška, Andreja Predina, Evo Kovač in še koga. Če gledamo polje humanizma, esejistike in filozofije, moramo priznati, da ima revija Dialogi zelo trden krog sodelavcev in ustvarjalcev.

V literarni zgodovini ne moremo mimo t. i. "mariborske peterice", ki je leta 1971 pri Založbi Obzorja izdaja zbornik Skupaj in na programski ravni definirala nekaj, kar želi manifestativno biti tudi upor proti ljubljanskemu centralizmu in ne zgolj generacijski literarni angažma. Kateri avtorji so po vašem mnenju odločilno zaznamovali mariborski književni opus od takrat do danes?

BORUT GOMBAČ: Ker sem na zadnje vprašanje v veliki meri že odgovoril, bom spregovoril nekaj malega o zelo specifičnem odnosu svoje generacije do "mariborske peterice". Na predstavitvi raziskovalne naloge Mariborska peterica ali poskus uvajanja slovenskega policentrizma dijakinj Tretje gimnazije Maribor, ki je potekala v okviru festivala Ko te napiše knjiga 1998, sem malo za šalo in malo zares v uvodnem nagovoru med drugim dejal: "V imenu mlade garde obljubljam članom mariborske peterice – čeprav jim po drugi strani seveda od srca želim večno mladost –, da že čez nekaj let ne bodo več najmlajši mariborski literati." Esejistka, urednica in novinarka Petra Vidali je v Večeru ob komentarju dogodka zapisala, da gre za duhovit, dinamičen in, upajmo, produktiven dialog med mariborskimi literati. In kot že velikokrat je tudi tokrat zadela bistvo, kajti prav to smo si nekateri od prihajajočih avtorjev pravzaprav tudi želeli. Zaradi želje po spoznavanju, integraciji in nadgradnji literarne zgodovine mesta smo že na prvem festivalu priredili večer posvečen umrlim mariborskim literatom, prvi literarni nastop v Univerzitetni knjižnici Maribor pa je pripadel Brvarju in Forstneriču. Žal so bili naši poskusi povezave generacij v glavnem neuspešni. Če so v tistih letih nekateri člani peterice delovali nekoliko odmaknjeno in vsaj na prvi pogled včasih celo malo vzvišeno, učenjaško in pokroviteljsko, je večina mlajših avtorjev zaradi tega čutila odpor, ki pa v večini primerov žal ni temeljil na tistem logičnem uporu prihajajočih generacij, ki pač nadgrajujejo že obstoječe z novimi pogledi in postopki, ampak na kategoričnem zavračanju in negiranju literarnih dosežkov naših predhodnikov. Čeprav se tudi sam nisem strinjal z vsemi izjavami naših cenjenih predhodnikov, sem ne samo kot literat, ampak tudi kot knjižničar pravzaprav zelo uspešno sodeloval najprej s Francetom Forstneričem v raznih odborih, žirijah, pri že omenjeni izdaji knjige o Košarju, pa kasneje z Andrejem Brvarjem kot pesnikom in urednikom, predvsem s pisanjem recenzij za Litero, pa tudi s Tonetom Partljičem, ki se ga tako že iz dijaških let spominjam kot tistega dobrega strička, ki nam je, potem ko smo porabili ves svoj drobiž, tik pred začetkom katere od predstav Borštnikovega srečanja velikokrat kar brez vstopnic dovolil v dvorano. A da se vrnem k citirani obljubi iz devetdesetih let. Ob kontinuirano vrhunskih literarnih dosežkih "peteričarjev" je v širši slovenski prostor uspelo prodreti kar nekaj že omenjenih mariborskih piscev, o tem med drugim pričajo številne nagrade in nominacije od Jenkove, Veronikine in Grumove nagrade do večernice, desetnice, pa naziva vitez poezije in mnogih pri kritiki in bralcih odlično sprejetih knjig različnih literarnih zvrsti in ciljnih publik.

DRAGICA HARAMIJA: Prepričana sem, da so vsi člani mariborske peterice pomembno zaznamovali literarni prostor, vsak na svojem področju: France Forstnerič in Andrej Brvar kot pomembna pesnika, Drago Jančar predvsem z romanopisjem,

Tone Partljič kot komediograf, romanopisec in avtor mladinskih del, Marijan Kramberger s poezijo, esejistiko in literarnimi razpravami.

ZDENKO KODRIČ: Preden odgovorim na to vprašanje, tale intervencija: peterica je bila fenomenalna in intrigantna skupina literatov, ki je stresla Maribor, hkrati pa je peterica v mestu ubrala enako pot kot Ljubljana, ki je, kot pravite, centralizirala tako rekoč vse, tudi umetnost. Peterica ni prepoznala svojega podmladka, mlajšim pisateljem ni dala priložnosti za vstop v njen krog, ni imela posluha za njihov razvoj. Peterica je bolj ali manj uživala plodove svojega dela, se pozneje potegnila v senco in počasi razpadla. Ta razpad je povsem razumljiv in logičen. Jaz sem sicer pričakoval, da bo ta literarna skupina delovala še bolj usodno in vzneseno, v Kierkegaardovem slogu: brž ko se vzpostavi dejanskost svobode in duha, je tesnoba ukinjena. In če zdaj odgovorim na vaše vprašanje, moram reči, da je Maribor imel veliko srečo, da je gostil imenitne književnike (Brvar, Jančar, Forstnerič, Partljič) in znanstvenika (Kramberger). To so imena, po katerih bi morala literarna zgodovina poimenovati pesniške, prozne in dramske sloge, smeri in teorije. Jančarjeva proza je neponovljiva, Forstneričeve pesmi tako izjemne, da bi jih moral brati ves svet, da ne govorim o Brvarjevih pesniških bravurah in originalih.

JOŽE KOS GRABAR: Zanimivih, omembe vrednih avtorskih imen, ki mi v zvezi z literaturo v Mariboru in njegovi bližnji okolici najprej pridejo na misel, je v zadnjih nekaj desetletjih precej. Vendar v zvezi s tem ne bi rad še jaz izpostavljal medijsko že tako in tako dovolj izpostavljenih tukajšnjih živih ali že pokojnih 'literarnih prvakov in prvakinj', in sicer za to ne, ker je znotraj tistega dela mariborske leposlovne srenje, ki ga poznam, precej posebej pronicljivih, besedospletno lucidnih posameznikov/-ic. Tisti, ki so literarno tehtno in temeljito 'ves čas tu', dejavni, snovalni, notranje posvečeni leposlovju, pa hkrati glede na svoje delo in prispevek k 'mariborski literaturi' morda premalo širše medijsko izpostavljeni, so Marjan Pungartnik, Željko Perović, Borut Gombač, Tomaž Zupančič alias Avgust Demšar, Tomo Podstenšek, Petra Kolmančič, Nino Flisar, Peter Andrej, Nataša Švikart, Bojan Tomažič, Gregor Lozar, Zdravko Kokanović ...

TONE PARTLJIČ: O "peterici" se ne spodobi, da bi še kaj več rekel, kot sem že doslej. Naj pa poudarim, da te prijateljsko – literarne družbe ne želim mitizirati, kot tu in tam kdo poočita. Nekaj sta za njeno slavo naredila tudi lokalna politika v sedemdesetih letih in Uprava državne varnosti na Maistrovi dve, o čemer pričajo tudi arhivi …
Sicer pa je "uvod" v zbornik Skupaj, ki ga je napisal Marijan Kramberger, jasen in še danes kar precej aktualen. Res je bil to na eni strani protest proti ljubljanskemu večvrednostnemu centralizmu, v isti sapi pa proti mariborski provincialnosti.

MARJAN PUNGARTNIK: So programske skupine in so skupine, ki se vzpostavljajo kot moč. V primeru mariboske peterice ni kakšnega programa, ki bi slonel na teoretičnih izhodiščih. Nihče med njimi ni segel na polje inovativne literarne teorije, izjema je morda Marijan Kramberger, ki je bil dober kritik, a to ni bilo kdo ve

kako povezano s skupino. Marijan Kramberger je tudi napisal uvodni, bolj marketinški kot kaj drugega predgovor k "Skupaj", almanahu, ki je izšel pri Obzorjih leta 1973. V povojnem času je le OHO zmogla programsko-teoretično postavitev, vse drugo, tudi "Skupaj", lahko pozvamemo na kratko: Ajmo skupaj! Gre torej za skupino, ki s socializacijo vzpostavlja svoj vpliv. Ne gledam nanje kot na upor proti ljubljanski dominaciji, temveč da je prevpila druge in se razglasila za edino predstavnico tistega, kar se v Mariboru literarnega dogaja, da se je torej inkorporirala v to dominacijo in jo je predstavljala v Mariboru. Ne govorim o njihovi literarni vrednosti, jasno. Govorim pa o bližini značajev, bližini interesov, ambicij. Niso niti generacijska skupina. Opazil pa sem njihovo retoriko, ki jih je povezovala in ki je poudarjala, da so oni edini "pravi".
Kaj se je iz tega razvilo, kam se je razvilo, kako se je razvilo, ni potrebno komentirati. Skupinski projekt je uspel, napisalo se je veliko. Še najboljša oznaka za to bi lahko bila mainstream, to pa je natančno tisto, kar so na začetku načrtovali: zasesti sceno in prevladovati. Pri tem bi izvzel Marijana Krambergerja. Njemu kapo dol! Ampak tistega, da bi prevzeli Obzorja, peterica ni doživela, čeprav mislim, da je bil to njihov glavni pulfer. Lahko bi prevzela pozneje, ampak Obzorja več niso bila tista kot ob koncu šestdesetih let.

Miran Štuhec: Mislim, da je "mariborska peterica" kot skupina pustila sledi predvsem v skupinskih nastopih, ki jih je bilo v času modernističnih literarnih tokov v Sloveniji sicer več. S to razliko, da pri Mariborčanih ni šlo toliko za poudarjanje določene skupne poetike, ki bi jo, recimo v zborniku Skupaj hoteli formulirati in promovirati, ampak je šlo za nekaj drugega: za upor zoper takratno mariborsko kulturno (literarno) politiko, ki je sprejemala estetsko preživete in mnogokrat predvsem politično podložene odločitve, ti so dobro sovpadali z nekaterimi čisto osebnimi interesi. V tem njihovo skupinsko delovanje razumem kot zelo pomembno. Iz skupine sta v književno estetskem smislu daleč najprodornejša Andrej Brvar in Drago Jančar. Med vidnimi ustvarjalci, ki v mestu puščajo sled, so brez dvoma še Erika Vouk, Petra Kolmančič, Janja Vidmar, Tone Partljič, med mlajšimi sta to Lučka Zorko in Denis Škofič.

Orlando Uršič: Mariborska peterica je bila v prvi vrsti generacijski literarni angažma, zaprt krog petih ljudi, ki so mislili, da ob njih v Mariboru ni nikogar, ki bi znal pisati in ki je vreden objave. In še danes so prepričani, da za njimi nikoli ne bo in ni nikogar. Tako kot je peterica na deklerativni ravni bila upor proti ljubljanskemu centralizmu, se je tudi sama šla mariborski centralizem. Mariborski avtorji, ki so pomembno zaznamovali mariborsko književno polje od takrat do danes (Borut Gombač, Zdenko Kodrič, Tomaž Brenk, Lidija Gombač, Bojan Tomažič, Bojan Sedmak, Peter Andrej, Erika Vovk ...), so bili v času peterice izključeni iz tedaj edine mariborske založbe, odrinjeni na rob in za mariborsko peterico nepomembni. A vendarle so pustili sled in so danes tukaj, peterico so po mojem mnenju že zdavnaj povozili in poslali na odlagališče zgodovine!

Pesnik Andrej Brvar ugotavlja, da je za Maribor značilna hedonistična letargičnost, kar med drugim opiše tudi kot provincialno samozadostnost in samozadovoljnost. Obstaja specifika mariborskega književnega pogleda, motivična, avtorska, vsebinska? Obstaja kaj takšnega kot subjektivnost mariborskega pogleda – bodisi na strani literatov ali na strani duha, podob in oseb, ujetih v njihovih stvaritvah?

Borut Gombač: Pred leti sem v nekem intervjuju o specifiki mariborskega književnega pogleda že razmišljal, pri tem seveda nisem mislil na avtorje, ki jim zadostuje že provincialna samozadostnost in samozadovoljnost ali zgolj terapevtska vloga literature, ampak na tiste, katerih dela krasijo vsi potrebni atributi dobre literature ne glede na krajevno določene ali nedoločene motivične poglede in značilnosti. Zdelo se mi je, da gre pri najboljših mariborskih avtorjih na eni strani morda za nekoliko bolj mimetičen odnos do sveta in da so po drugi strani njihove metafore nekako bolj organske, telesne, zemeljske in otipljive, da gradijo na izbranih detajlih, da krožijo okoli jeder (četudi izgubljenih). Sem bi ob izrazito mimetičnemu Brvarju prištel še metaforično razgibane Franceta Forstneriča, Eriko Vouk, Lidijo Gačnik Gombač, Petro Kolmančič in nekaj najmlajših avtorjev. Vendar pa moja ugotovitev ne drži docela, saj so pa po drugi strani tukaj tudi odlični pesniki, kot sta na primer Danica Križanič Müller, Andrej Hočevar in nadarjena Tibor Hrst Pandur in Jan Krmelj s sicer prav tako izbranimi detajli ali "antidetajli", toda s pretanjeno pomensko razpršenostjo in fluidnostjo.

Dragica Haramija: Če obrnem perspektivo: s čim so avtorji počastili Maribor, bi med prozaisti izpostavila Draga Jančarja z romanom Severi sij (1984), Zlato Vokač z romanom Marpurgi (1985) in Toneta Partljiča z romanom Sebastjan in most (2014). Med pesniki se glas o Mariboru najlepše sliši skozi pisavo Janka Glazerja, Kajetana Koviča in Andreja Brvarja. V mladinski književnosti naj opozorim na romana Pink Janje Vidmar in Na zeleno vejo Andreja Predina, ki ob Mariboru kot književnem prostoru izpostavljata tudi jezik (mariborski pogovorni jezik v dialogih med literarnimi liki). Maribor seveda ni in ne more biti samozadosten, ker bi takšna literatura pač ne nagovarjala širšega kroga bralcev.

Zdenko Kodrič: Obstaja veliko pogledov na mesto. Od enih se človeku zavrti, od drugih zamegli. Zelo pogostoma se pojavlja tisti, ki kaže sliko o "provincialni samozadostnosti". O tem sta prva – resda zelo previdno in splošno – pisala Nada Gaborovič in Janez Švajncer v svojih romanih. Če malce pretiravam, lahko rečem, da sta v svojih romanih nakazovala nostalgijo po času, v katerem mali človek s svojih čevljev ni čistil blata, ampak svojo psiho, in opevala ljudi, ki sploh niso živeli. Ta namišljeni socialni diskurz, ki je bil netipičen za takratno slovensko literaturo, se je v Mariboru širil kot plaz in pohabil marsikaterega pisca. Zanimivo je, da se ta podoba, ki sta jo v svojih romanesknih delih slikala omenjena pisca, občasno obnavlja. Očitno je, da se zgodovina ponavlja in da jo zmeraj začnejo ponavljati in obnavljati prav tisti, ki se na konkretno panogo ne razumejo.

Poseben pogled na mesto imajo Jančarjevi romaneskni junaki. Zanimivo je, da v njegovih romanih ne zasledim Brvarjevih sintagem. Brezizhodnost je prisotna, ampak – povejte, v katerem mestu na tem svetu je ni. V Severnem siju je junak skorajda svetal človek. Mesto, v katerega je prišel, pa temno. Temno in svetlo konec koncev pomeni neko skladnost, neko perspektivo. Pred nedavnim sem prebral roman mladega avtorja, ki piše v slogu, značilnem za šestdeseta leta prejšnjega stoletja. Dobro, sem si rekel, s tem ni nič narobe, ampak takoj zatem sem pomislil, da Maribor s tem pisateljem ne dobiva tekme s časom, njegov roman ne bo usoden za to mesto, junaki niso ne svetli ne temni. Čez pol leta je izšel roman, ki je bil na las podoben romanu, o katerem sem pravkar pripovedoval, in prepričan sem, da bo čez pol leta zunaj roman, ki bo kopija obeh. Zakaj je to tako? Ne vem, to so korenine tega mesta, tudi letargija, to je problem okolja, ki hrepeni po pohabljenem medgeneracijskem diskurzu. Kaj želim povedati? Maribor ni imel literarnih kritikov, teoretikov in subtilnih literarnih zgodovinarjev. Zato je jasno, da izhajajo romani, ki niso zunajserijski, ampak samo običajni, nekakšen kvazi mainstream. Peterica je imela srečo, da je z njo delal Marijan Kramberger; ljubljanska postmoderna scena je živela in dosegla izjemno kakovost zato, ker je imela ob sebi falango teoretikov in kritikov. Četudi je tu fakulteta, četudi so tu založbe, četudi so tu ugodne razmere za razvoj "drugačnega" romana, se "novi" roman ne napiše. V poeziji je položaj bistveno boljši, kajti poezija ne podlega žanromaniji.

Jože Kos Grabar: V zvezi s snovalci in snovalkami lastnih (izrazitih) avtopoetik je težko govoriti o njihovih skupnih, presečnih književnih pogledih – ko pa sta vendar pri njih izvirnost in svojevrstnost tako cenjeni ali vsaj zaželeni leposlovnoustvarjalni vrlini. Razpoznavne posebnosti 'kolektivnega književnega videnja' v Mariboru delujočih avtorjev je zato smiselno iskati v njihovih v besede 'nezavedno' ujetih naddoločenostih, tj. v skupnih 'zunanjih', družbeno in geografsko pogojenih opredeljenostih: bivanje v mestu (za slovenske razmere kar velikem), bližina in prepletanje urbanega in prirodnega okolja, večstranska povezanost mesta z obmestjem oz. bližnjimi suburbanimi kraji, bližina drugih jezikovnih kultur in prepletanje slovenske z njimi, razgibana in pestra zgodovina tukajšnjih krajev (v tem okviru tudi nekdanje in dandanašnje migracije) ... Vse našteto se odraža v razgibanosti (živosti, pretočnosti, odprtosti/dojemljivosti, večplasnosti, iskateljstvu) tukajšnje 'književne misli in čuta'. Ta razgibanost je večrazsežna: jezikovna, generacijska, žensko-moška, zvrstna, narodnostna/etnična, prizoriščna-'scenska' ...

Tone Partljič: Andrej Brvar za svoj "dokaz" našteva Glazerjevo mnenje o vinski samozadovoljnosti v znanem epigramu "kje je mesto, kot je naše, od vsepovsod nam teče vino v čaše", ki ga konča z ironično ugotovitvijo, da celo golobici v grbu padata k tlom in ne želita poleteti v nebo. Potem se Brvar ustavi še ob Majcnovem mnenju o mestu masti in perutnine, Kocbekovem morečem občutenju majhnosti itd. Vendar je to le en pogled na duh mesta.
Kot zanimivost povem, da se je včasih omenjalo tudi nemškutarstvo v Mariboru in so recimo srbski oficirji "Dravske vojne oblasti" v "stari" Jugoslaviji, torej kra-

ljevini, kar povprek žaljivo pravili vojakom iz Maribora "Avstrijanci" in jih poniževali, kar je navsezadnje poleg vsega drugega pripeljalo do velikega vojaškega upora avgusta 1919, ki ga še do sedaj zgodovinarji niso povsem razložili.(Še najbolj J. Švajncer mlajši v publicistiki.)
V nekaterih proznih delih je pogost motiv o našem mestu kot o majhnem odročnem provincialnem kraju, kjer se ustaviš za kratek čas med potmi v veliki svet, pa te potem tam usoda pozabi in odloži. To je najbolj vidno v Jančarjevem romanu Severni sij. Zanimivi so tudi liki drugačnih prišlekov in emigrantov. Na primer Rusov. Rusinja v noveli M. Šege, zdravnik Kapralov v Jančarjevi Smrti pri Mariji Snežni in recimo srednjeveški Židje v Marpurgih Z. Vokač. Ali pa prišleki Primorci pri Simčiču itd.
Ne zamerite, če zopet govorim o svojem delu, a tudi sam sem se "načrtno" literarno mučil z dvema "Rusoma", bibliotekarko plemiškega rodu v noveli Kneginja (o kateri v publicistiki piše tudi B. Hartman) in istim zdravnikom Kapralovom kot Jančar, le da se v mojem romanu Pri Mariji Snežni zvoni imenuje Krapov, v Dragovi noveli pa Aleksej Turbin. Tudi Ivan Potrč je napisal dobro novelo o dveh ruskih ujetnikih v prvi svetovni vojni Sergej in Jakop. (Ptujčan R. Pulko je napisal knjigo o ruskih emigrantiv v Jugoslaviji in tudi naših krajih.)
Nadaljujem lahko s svojim "odloženim in odvečnim Primorcem Sebastjanom v romanu Sebastjan in most itd. Torej motivika "odloženih" v Mariboru, zaradi čudne usode in zgodovine, je že en tak poseben "mariborski" motiv. Ga je pa najti tudi v literaturi neštajerskih avtorjev (Grahor, Hieng …).
Če pa se vrnem k Brvarju in njegovi lucidni spremni besedi k Mariborski knjigi, ki jo je naslovil s pomenljivim naslovom Mesto spodrezanih korenin, naj poudarim, da je poleg hedonistične letargičnosti vendar poudaril na drugi strani tudi neke vrste vitalizem in upornost, recimo okoli mladoslovencev in Slovenskega naroda (1868), v mariborskem predvojnem bogoslovju in Kocbekovega kroga okoli Križa na gori, potem govori še o plodnem značajskem mešanju štajerskega značaja s primorsko mediteranskim temperamentom.
Nemško provincialno zaspano mesto je tudi po Brvarju "podivjalo" s prihodom železnice in železniške kolonije po letu 1850 v pravo ekspanzijo. Z Maistrovim podvigom 1918 pa je borbeno slovensko mestece postalo jugoslovansko. Tedaj ga je zapustila polovica Nemcev in je zato ostalo brez nemških korenin, slovenskih pa še ni imelo. Toda slovenski del meščanov in zlasti vojaki so pokazali izjemno borbenost in zrelost. Med njimi nekaj izrazitih kulturnikov kot A. Dolar, J. Glazer, F. Roš, G. Šilih, F. Žebot … Slovenske dimenzije mesta so se torej začele razvijati, zlasti ko je dobil Maribor nacionalni in kulturni impulz "Primorcev" v gledališču, glasbi, slikarstvu in tudi v literaturi. Toda ne le to, tudi nacionalno zavest in proletarski upor. In končno se zgodijo prve prave delavske stavke. Zlasti v tekstilnih tovarnah. Mestu niso zastonj pravili – slovenski Manchester. (Med tovarnarji je bil vsekakor nekaj posebnega J. Hutter.).
Potem pa zopet petletni nemški "okupatorski" teror (1941–1945) in uničenje komaj nastalih slovenskih korenin. Pa vendar spet slovenski upor. Zgovoren je na-

slov o medvojnih dogodkih "Primorke" Milice Ostrovške Kljub vsemu odpor. "Odpor" potem najde tudi nekatere dobre literarne odmeve o pohorskih partizanih, ilegali, izseljenstvu. Potrč napiše Podobo Slave Klavore, Glazer Pozdrav v domovino, Filipič antologijsko pesem Mauthausen…. Ko Nemci odidejo, je mesto spet brez korenin in uničeno še zlasti zaradi zavezniških bombardiranj. Ne vem, kakšne posledice so na "duši"meščanov pustili množični poboji ustašev in drugih kvizlinških enot na Teznem, Stražunu, Pohorju … In izgon Nemcev prek meje in v taborišča. To je ostalo tudi zgodovinsko še nepojasnjeno, nekako zamolčano. Če torej k temu dodam že omenjeni vojaški upor leta 1919 in recimo zatajevanje Maistra dobrih kasnejših nekaj desetletij in še kako drugo poglavje iz zgodovine, bi drznil zapisati, da so se literati in publicisti nekaterih neprijetnih tem zavestno ali podzavestno izogibali tudi še v zadnjih petdesetih letih. Ali je ta pomisel dovolj resna, da bi jo lahko šteli za mariborsko posebnost? Bežanje od politične neprijetne resnice?

Vsekakor pa je bilo mesto 1945 brez vsega in po Brvarjevo spet brez korenin, kljub temu pa je imelo takrat tudi močan zagon svobode. Razvoj je pokazal, pravi Brvar, da povojni industrijsko-ruralni proletariat ni bil enak upornemu delavstvu med obema vojnama, da ga je samoupravno lagodje (popoldansko obdelovanje malih posestev, sindikalne ozimnice in letovanja, pikniki …) otopilo in dobili smo enoumno socialistično ideologijo in politično ter udbovsko oblast. Naši politiki so seveda zvesto izpolnjevali demokratični centralizem. Vendar se pokaže, kot rečeno, tudi neka dinamika, razvoj v socialistično industrijsko središče, ki pa so mu nekateri rekli tudi industrijska puščava. Je bil pa to vendar tudi čas strahu in poguma, torej majhnih uporov, na primer dijaški "Svit" – z Bibičem, Jugom, Jarcem, Božičem in kajpada Pučnikom in izključitve iz šol in kasneje za Pučnika zapor. Taka kolektivna kazen že v petdesetih. Tisti čas je mogoče videti tudi v Petanovem in Pogačnikovem filmu Kavarna Astoria. Omenil sem že politični in udbovski nadzor peterice, ki mu je sledil Jančarjev zapor (na srečo kratkotrajen) v sedemdesetih. Tu je še študentska Katedra in punk alternativa v osemdesetih in zagotovo še kaj. V Beogradu in Ljubljani so bili politični potresi "višje stopnje", v Mariboru pa manjši popotresni sunki.

Vendar se zmerom čudim, da se je v tem mestu "zgodil" v devetnajstem stoletju Slovenski narod, v prvi polovici dvajsetega Maistrov prevrat, v tridesetih največji tekstilni štrajk, med okupacijo "kljub vsemu odpor" in Pohorski bataljon, potem ob koncu stoletja še "pekrski"dogodki in aktivnosti v osamosvojitveni vojni, in v začetku enaindvajsetega stoletja protižupanska socialna vstaja. Vsakega nekaj časa se vendar torej kaj zgodi, kar ni posledica hedonizma ali samozadovoljnosti!

Je še ena stvar! Usodni so bili nekdaj logični odhodi ali tudi neke vrste "pobegi" ali napredovanje v Ljubljano nekaterih perspektivnih osebnosti ... Že pred drugo vojno odide Kocbek, hitro po vojni pa kajpada Pučnik, Bibič, Snoj … In v sedemdesetih Jančar, ki se za nekaj časa sploh "odpove" Mariboru, vendar se v času EPK "spravi" z njim. Razen redkih, nekateri niso nikoli postali pravi Ljubljančani, niso pa bili več niti Mariborčani. Malo brez korenin. Na strani mariborskih literatov je

bilo pogosto čutiti zavist tistih, ki so "morali" ostati v mestu do teh omenjenih mariborskih žabarjev, zlasti tistih redkih, ki so "uspeli" nekaj doseči v Ljubljani. Poleg omenjenih imam v mislih Kocbeka, Krefta, F. Filipiča, Ingoliča, Božiča, Bibiča, Snoja, J. Dolarja … In kajpada Jančarja in Kuntnerja. Pa tudi osebna izkušnja mi govori, saj so me zaradi skoraj dvajsetletnega bivanja v ljubljanskih gledališčih in parlamentu rojaki ob Dravi skoraj "odpisali" in me spraševali, kje imam vendar žabjo mrežico med prsti. Povprečnih zagrenjenih in zapostavljenih "mariborskih pisateljev" je bila v šestdesetih in kasneje cela gora in peterica je bila pravzaprav tudi upor proti njihovemu zavistnemu gledanju prek Trojan … Najraje jih ne bi naštel, da ne bo nepotrebne zamere, a da bi se razumeli, vseeno menim, da so J. Švajncer, E. Frelih, M. Štancer, G. Hafner, D. Gorinšek, N. Gaborovič, D. Mevlja … ves čas nekaj jamrali, da so zapostavljani, nepriznani in ne morejo dobiti na primer literarnih nagrad, ker so "ubogi" Štajerci, ki niso pri koritu.

Seveda pa je tudi res, da ljubljanska, torej republiška politična in kulturna "pamet" ni čutila nikoli kake potrebe po decentralizaciji Slovenije. Ampak da bi načrtno tlačila mariborske pisatelje, ne drži. Se Ljubljančani preveč žrejo sami med seboj in iščejo in odkrivajo "velike" teme, ideologije in viharje v kozarčkih vode, da bi se brigali za koga izven Ljubljane.

Vendar je bilo spet nekaj zares ustvarjalnih ljudi, ki so se iz različnih razlogov vrnili v mestu ob Dravi, kot na primer po vojni iz političnih razlogov Stanko Majcen. Ali zaradi stanovanja, kakor je zapisal, Bruno Hartman; iz lastnega premisleka sta se vrnila z ljubljanskega študija nazaj v Maribor "komparitivista" Marijan Kramberger in Andrej Brvar in potem tudi Herman Vogel … Najbrž bi nekaj takih povratnikov z diplomami našli tudi v gledališču, slikarstvu, arhitekturi… Ne poznam sicer ustvarjalnih in osebnih razlogov recimo Emice Antončič, da se je po študiju vrnila v Maribor in se potem po lektorskem delu v gledališču odločila spopasti z mariborskim založništvom in revijo Dialogi. Vsekakor je tudi njena in recimo Ravnjakova vrnitev iz Ljubljane imela neko težo. Vendar so to bili že tudi drugi časi. In Ljubljana tudi ni bila več "tako daleč".

V času, o katerem govorimo, se je v Mariboru najbolj poznala – odsotnost univerze. Ni bilo ne univerzitetne pameti, ne profesorjev, raziskovalcev, študentov. Na literarnem področju je imelo zato določeno težo Slavistično društvo (profesorice Medvedova, Glazerjeva, Gaborovičeva). Znana je "afera" s spominsko ploščo Stanku Majcnu, ki jo je preprečil mestni komite ZKS. Le delno so to v šestdesetih in sedemdesetih letih poskušale nadomestiti višje šole. Težko si je ideja o univerzi utirala pot v času "demokratičnega centralizma" in še danes si težko tlakuje ceno in avtoriteto z materialnimi, kadrovskimi in znanstvenimi potenciali. In tudi nepotrebnimi notranjimi spori.

Nekoč je bila Ljubljana daleč – z vlakom ali avtobusom; no, danes je "pred vrati". In geografska razdalja ne igra več nobene vloge. Četudi se ljubljanska vzvišenost včasih še opazi pri odnosu do "drugega" mesta, "druge" univerze, financiranja "mariborske" kulture, pri podcenjevanju celo štajerske politične elite itd. Vendar to ni usodna stvar. Usodno pa se mi zdi, da si Maribor niti ne prizadeva definirati svojega

položaja "drugega mesta" v državi ali pa vloge štajerske prestolnice. V svetu ljudje vedo, na primer, kaj je Berlin in kaj München, Peterburg in Moskva, celo Zagreb in Split, Beograd in Novi Sad …Mi pa, kakor da bi kar naprej premišljevali po vzorcu – če ima Ljubljana, hočemo tudi mi, če dobi Ljubljana toliko – zahtevamo mi prav toliko … Kot da se še zmerom bolj ukvarjamo s prestolnico kot s svojim mestom.
Maribor ima pa morda srečo, da nima vse te politične "navlake" karieristov iz cele Slovenije, ki jo ima Ljubljana, nedvomno ima srečo, da nima domobranskega bremena, imel je srečo, da ni bil nikoli klerikalno gnezdo. Maribor se mora spraševati, kaj dela "sam s seboj", ne pa "kaj mu delajo v Ljubljani". Zato je – samosmilečno (bi rekel Potrč) in zavistno in celo sovražno štajersko špeganje prek trojanske meje najbolj alibična in smešna in tudi neperspektivna drža … Spomnimo se samo, kako je z vstajo odstopljeni "gotofsi" župan igral predvsem na to lokalpatriotsko karto in grozil, da bo zgradil zid na Trojanah …

Marjan Pungartnik: Mislite, da je Brvar asket? Takšnega ga ne poznam. Ko sem prišel v Maribor, sem mislil, da se bodo ljudje zdaj zdaj stepli, tako kričijo drug na drugega. Šele s časom sem se prepričal, da so ti ljudje dobrodušni. A sedite na Mehlplatz v Gradcu ali ob Ljubljanici v Ljubljani, pa vidite razliko – zdelo se vam bo celo nekoliko zaspano, ker nihče ne vpije. Zato zelo nasprotujem splošnim oznakam v eni ali dveh besedah. Mesto je kompleksen sistem. Vsakdanje življenje je nekaj drugega od praznikov. Delavstvo je živelo drugače od izobraženstva, to pa povečini živi tako, kot živijo obrtniki. Uradništvo živi po svoje in je v uradih vse, zunaj uradov pa nič. Med pisatelji in kulturniki se je veliko pilo. Še najbolj bi Brvarjeva oznaka hedonizma (in posledične omrtvičenosti) veljala prav zanje. Nekoč sem bil na seji predsedstva Socialistične zveze, ko so obravnavali nevarnosti alkoholizma. Vsi so bili odločno proti alkoholu, potem pa je Dunda rekel: "Tovariši, vsi imamo v kleteh prekrasno vino. Ali bomo začeli s protialkoholizmom takoj ali nah, ko ga bomo popili?" Veste, jaz ne zaupam preveč ljudem, ki se jim zdi uživati v jedi, pijači in v spolnosti nekaj neobičajnega ali celo slabega. Dopuščam, da kdo nikoli ni sedel v Orlovem salonu, pil vina in jedel dobre Orlove hrane (nekoč davno, v prazgodovini), da ni stegoval rok k ženskam, ker vse to prezira. Dopustno. Ampak znameniti Mariborčani so sedeli tam in v Astoriji (ko je še bila) in se v njenem hedonističnem okolju počutili dobro. In bili so znameniti in delovni. Po njih ni bilo več takšnih. A kaj bi bila poezija brez vina? Ali pa kdo, ki misli, da je hedonizem greh, ni nikoli bral kitajske ali perzijske poezije?
Ja, imel sem občutek, da so moji kolegi hedonisti in zaspani. To so prikrivali tako, da so poskusili prevpiti druge. Morda Mariborčani vpijejo tako zato, da ne bi zaspali. Kaj vem.
"Subjektivnosti mariborskega pogleda" ne boste našli niti pri peterici, kaj šele pri drugih in tudi zgodovinsko. Pri pisanju ljudje ne iščejo skupnih izhodišč, ampak se od njih oddaljujejo. Duha pa v Mariboru ne iščite. Nekoč sem se v veliki vročini vrnil v Maribor in vse mesto je dišalo po pečenih jabolkih. Naslednji dan sem pre-

bral, da je iz Zlatoroga ušla v zrak jabolčna dišava za Mixal. To je edini duh, kar se ga spomnim. Še univerza mestu ni dala duha.

MIRAN ŠTUHEC: Težko bi govoril o specifiki, kot pravite, književnega pogleda, morda je to sploh vprašanje za psihologa in ne za literarnega zgodovinarja. V vsakem primeru pa pisatelji gradijo na lastni izkušnji, pri tem ne mislim na avtobiografsko književnost, ampak na to, da ta izkušnja na različne načine odseva v delih. Lahko gre za bolj ali manj prikrit avtorjev glas, lahko za tematske in motivne sledi, idejne podlage, snovna izhodišča ipd. Če mislim na to, potem je Maribor gotovo mogoče prepoznati pri večini prej naštetih avtorjev, a ne v smislu paradigme. Če ste v vprašanju citirali Brvarjevo sintagmo, potem seveda lahko določeno letargičnost najdemo v Jančarjevem Severnem siju, morda kaj hedonizma v Brvarjevem občudovanju narave, gotovo pa ne eno ne drugo nista sestavini poezije Erike Vouk ali Petre Kolmančič. Če pogledam mlajše pisce, je še najbolj značilen pesimizem, ki ga je treba vzeti čisto zares – ne za pesniško pozo, ampak kot niti ne nujno čisto uzaveščeno posledico socialnega statusa mladih in moralnega zdrsa slovenske družbe; posebej prvo je v Mariboru doseglo neslaven rekord.

ORLANDO URŠIČ: s svojim nekdanjim uslužbencem Andrejem Brvarjem ne samo, da se težko strinjam, pač pa sploh ne vem, kako naj to njegovo oznako komentiram. Ko namreč moj nekdanji uslužbenec pravi, da so za Maribor značilni hedonizem, letargičnost, provincialna samozadovljnost, ni jasno, na koga s tem misli. Misli na avtorje, ki jih navajam v prejšnjem odgovoru? Za te namreč nikakor ne drži, da bi bodisi njihova dela, bodisi njihovo javno delovanje odsevalo letargijo, samozadostnost in provincialnost. Gre za uveljavljene avtorje v slovenskem merilu pa tudi za ljudi, ki so aktivno delovali in delujejo v civilnodružbenem in kulturnem življenju Maribora in Slovenije. Da avtorjev današnje generacije, Petre Kolmančič, Roka Vilčnika, Simone Kopinšek, Toma Podstenška in tako naprej, niti ne omenjam. Konec koncev, kaj pa je moj nekdanji usužbenec sam desetletja počel v Mariboru? Se je zavzemal in javno opredeljeval za kaj drugega kot za reči, ki so se neposredno dotikale njega? Po študiju v Ljubljani se je vrnil v Maribor in zganjal revolt, ker ga niso takoj zaposlili v Založbi Obzorja, pač pa je moral trpeti v knjižnici, ki je kasneje na njegovo posredovanje zaposlila njegovega sina, potem je službo na Založbi Obzorja vendarle dobil, jo spričo ekonomskih sprememb tudi hitro izgubil, nakar je prosil mene, če bi ga vzel v službo. Pa sem ga vzel in se marsikaj od njega naučil, a tudi sam sem ga hotel naučiti predvsem nečesa: Da se ne moreš brigati in javno delovati le zase, pač pa te mora zanimati mesto kot celota; gospodarstvo, zaposlenost, delavci, banke, škofovske lopovščine, medijske malverazcije in tako naprej. Če torej Andrej Brvar govori o letargizmu, mora najprej o tem vprašati samega sebe, kdaj in kako je bil aktiven in predvsem za koga? Mene bi bilo sram, če bi šel v Ljubljano na branje svoje poezije, ob tem pa mimogrede še popljuval Maribor, ki mi daje plačo. Intelektualen človek nikakor ne sme pasti na izjave mojega nekdanjega uslužbenca o Mariboru kot o proletarskem mestu, ki ima spodrezane korenine. Prav industrijski propad je Mariboru spodrezal korenine! Tovarniški delavci

namreč niso kupovali delnic, najemali kreditov za vikende, lizingov za jahte, ne, mariborski delavci so vse, kar so zaslužili, vrnili Mariboru, jedli so in pili ali kako drugače pognali svoje plače, ki so se na ta način vrnile v mestno blagajno, ki je zato lahko financirala tedenska srečanja mariborske peterice v hotelu Orel, kjer so pljuvali po mestu in po proletariatu! Sicer pa mislim, da specifika mariborskega književnega pogleda ne obstaja, tako kot ne obstaja specifika ljubljanskega, celjskega ali pa horjulskega književnega pogleda. Tukajšnji avtorji se lotevajo različnih tem, za Partljiča denimo lahko rečemo, da se v svojih delih dotika Maribora in Slovenskih goric, a Partljič ni mariborski pisatelj, on je slovenski pisatelj, težko bi rekel, da njegova in druga književna dela, nastala v Mariboru, odsevajo le Maribor.

Bi lahko dejali, da v mariborski literarni produkciji prevladujejo določeni žanri oziroma zvrsti? Kakšen status je skozi desetletja ohranjalo npr. pesništvo?

Borut Gombač: Če nekoliko posplošim, bi lahko rekel, da je mesto pravzaprav znano po določenih zvrsteh in žanrih. Vsekakor je bilo tudi na širši ravni že večkrat rečeno, da je Maribor pomemben center mladinske književnosti. Ne samo zaradi s številnimi nagradami dokazane kvalitete mariborskih piscev za mlade, ampak tudi zato, ker v mestu izhaja edina strokovna revija posvečena zgolj mladinski književnosti, to je seveda revija Otrok in knjiga. Ni nepomembno, da v mestu delujeta dve tako vsestranski promotorki mladinske književnosti, kot sta Darka Tancer Kajnih in Dragica Haramija, pa seveda tudi to, da mariborski Večer kljub kriznim časom že več let podeljuje osrednjo literarno nagrado, namenjeno mladinski književnosti – večernico. Mesto je bilo večkrat prizorišče pomembnih simpozijev na temo mladinske književnosti, da o izjemni pravljičarski dejavnosti Mariborske knjižnice in še koga niti ne govorim. Pred leti smo se v okviru festivala Ko te napiše knjiga ob osrednji temi, ki je bila tisto leto humor, z Žarkom Petanom pogovarjali, o tem, da so najboljši slovenski aforisti pravzaprav Mariborčani, ob Petanu naj omenim vsaj še Bojana Schwentnerja in Tomaža Brenka, in da je Maribor torej tudi nekakšen aforističen center in če tukaj dodamo še Toneta Partljiča in Roka Vilčnika, lahko rečem, da je Maribor tudi mesto "žlahtnega" humorja. Je pa seveda tudi mesto dramatike v širšem pomenu. Številni že omenjeni avtorji so namreč tudi odlični pisci gledaliških, lutkovnih in radijskih iger. Tukaj domuje osrednji slovenskih gledališki festival, pa nekateri najprodornejši slovenski režiserji. Do odhoda Lučke Gruden v Ljubljano so v mestu nastajale tudi inovativne radijske igre. Po zaslugi trenutno najboljšega slovenskega pisca kriminalk Avgusta Demšarja (mimogrede tudi enega izmed ustanovnih članov festivala Ko te napiše knjiga), ki s pronicljivimi psihološkimi, sociološkimi in vizualnimi opisi mesta večino dogajanj svojih knjig umešča prav v Maribor, pa v zadnjem času lahko govorimo tudi o mestu, od koder prihajajo najboljši tovrstni žanrski izdelki. Seveda pa je Maribor kljub odličnim prozaistom, fascinantnemu Jančarju, presenetljivima Kodriču in Gačnikovi, vse boljšemu Uršiču in prihajajočima Podstenšku in Lozarju po moje

v prvi vrsti mesto poezije. Če na tem mestu zanemarimo dejstvo, da je v mestu ljubiteljskih pesnikov kot listja in trave, je bilo v zadnjih petdesetih letih in je še danes v Mariboru res kar lepo število vrhunskih pesnikov in pesnic, dobitnikov najvišjih slovenskih literarnih nagrad, od Franceta Forstneriča do lanskega Prešernovega nagrajenca Andreja Brvarja, pa do Veronikine in Jenkove nagrajenke Erike Vouk, nominiranke za Jenkovo nagrado Danice Križanič Müller in aktualne Veronikine nagrajenke Petre Kolmančič, če omenim le nagrajene pesnike oziroma pesnice.

Dragica Haramija: Gotovo je poezija eden tistih generatorjev, ki je prisotna v vseh obdobjih, z današnje perspektive jo tvorijo pesniki in pesnice različnih generacij, Andrej Brvar, Erika Vouk, Borut Gombač, Lidija Gačnik Gombač, Petra Kolmančič, vsi uveljavljeni in prepoznavni avtorji. Tone Partljič s komedijami in romani, Drago Jančar in Tomo Podstenšek z romani, Janja Vidmar kot ena najbolj prepoznavnih slovenskih mladinskih pisateljic. Ob tem naj spomnim še na detektivski žanr, ki ga je uspešno razvil Avgust Demšar (vzdevek) z likom inšpektorja Vrenka in razkriva mariborske umore.

Zdenko Kodrič: Ne boste verjeli, Maribor spoštuje poezijo. Viole berejo pesmi, za roman se ne zmenijo, njihove Violice znajo na pamet pesem marsikaterega pesnika, da o poeziji rockerskih in punkovskih bendov niti ne govorim. Pesnik David Bedrač celo trdi, da mariborski luft diši po poeziji. Pesništvo ima mestni status. Dokazi za to so Glazerjeve nagrade, vitez pesništva, številne pesniške zbirke Literarne družbe in drugih založb. Mirno bi lahko zatrdil, da je poezija pečat tega mesta. Težko pa govorim o žanrski literaturi, ki bi nekako označevala mesto. Če že omenjam žanr, lahko rečem, da v sodobnih romanih prevladujejo kuhinjska sociala, prestopništvo, prevarantsko podjetništvo, psihopatstvo in kriminal. Uveljavljata se novi zvrsti: diverzifikacija in kriminalka (slednjo suvereno piše Avgust Demšar).

Jože Kos Grabar: Vsekakor izrazito in preveč prevladujejo pesniške izrazne oblike (in znotraj njih osebne, intimistične, avtorefleksivne), v zadnjem desetletju in nekaj več pa je opaziti rast deleža daljših proznih besedil (tematsko pretežno povnanjenih, družbeno refleksivnih – v zvezi s tem je treba med 'mlajšimi' avtorji omeniti zlasti Janjo Vidmar, Tomaža Zupančiča in Toma Podstenška). Konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja je bil tod razviden vznik novatorskih, eksperimentalnih, večmedijskih izraznih oblik. Žal se ta trend ni nadaljeval in tudi načini živega javnega predstavljanja leposlovnih del skozi zadnjih nekaj desetletij povečini ostajajo 'klasični', v znamenju 'že videnega'. Ob dokaj skromnem obsegu tukaj nastajajočih dram, radijskih iger in literarnih performensov pa razveseljuje rast zanimanja za pravljice, pripovedništvo, 'stand up' nastope in aforizme.

Tone Partljič: V Mariboru in zlasti okolici so se v preteklosti rodili in šolali veliki in tudi živeli mnogi slovenski ustvarjalci, tudi kasnejši akademiki. V zaledju vzbuja pozornost množica "Prlekov" od Vraza, Miklošiča do Trstenjaka in naprej do Bernarda Rajha, ali pa pojav v "slovenskih Atenah" okoli Sv.Jurija ob Ščavnici, od politika Korošca, prek Kocbeka in Krefta do Grmiča … Na proletarskega pisatelja in

"boljševika" iz Goric nas opozarja na primer Miroslav Slana v svojih zapisih o Ivanu Vuku Starogorskem.

Prvega pravega pesnika, ki pa je bil sicer s Pohorja, smo že omenili, to je Janko Glazer, ki je napisal znano veliko " patriotsko odo" Maribor z mosta. Druga mariborska "himna" je nostalgično elegična Kovičeva pesmica Moje mesto, s tistim že ponarodelim verzom "na severu te male domovine". Ne vem, zakaj ne štejemo bolj "za svojega" Edvarda Kocbeka iz Jurija ob Ščavnici, ki je študiral v Mariboru in ki je vendar s svojo Zemljo 1934 napisal zares izjemne oblikovno in "vsebinsko" povsem nove pesmi o Slovenskih goricah in mariborski okoliški zemlji z vinogradi, ilovico, topoli, bosonogimi ženskami, ki gredo z dela … Kocbekova poezija v Zemlji je tako "naša" kot Glazerjeva pesem in bolj kot Kovičevo Moje mesto … In nedvomni vrh. Sem prištevam tudi Stanka Majcna.

Če si torej kot "nestrokovnjak" za poezijo drznem zapisati, bi rekel, da je v poeziji neka skupna črta, vezana na določeno pokrajino in njen "duh", ki pa je po izrazu in občutenju ne le vseslovenska, ampak kar "evropska". Torej pri Glazerju, Kocbeku, Forstneriču (dežela kurentov), Brvarju, ki se kot čudežu stvarstva čudi "ravno tako ustvarjeni" zemlji in vsemu, kar je na njej, zlasti v domači okolici. Seveda je potrebno posebej omenjati samosvoj pesniški opus Toneta Kuntnerja, ki svoje pesmi posveča Mariji snežni, Tratam, Cmureku itd. Na svoj način je to zaznala tudi slovenska stroka, četudi s "pomisleki in težavami".

Opozoril sem že na pesnike, kot so S. Jug, M. Kramberger, Alenka Glazer, H. Vogel, E. Vouk. M. Pungartnik … Je pa tu še mlada generacija, ki kar precej odmeva, a jaz gotovo nisem tisti, ki bi jo mogel definirati (L. Gačnik, B. Gombač, S. Kopinšek …) In okoli pesništva se v zadnjem času v mestu nekaj "dogaja". Nekako se ga poskuša bolj "popularizirati". Založba Pivec prireja "pesniški turnir", Literarna hiša iz tedna v teden prireja pesniške literarne večere; okoli velike Prešernove nagrade za Andreja Brvarja je bil cel medijski pomp, ki je šel še najbolj na živce pesniku samemu. In tudi omenjene založbe še tiskajo poezijo, četudi v minimalnih nakladah …

Zanimiv in inovativen je izziv v slovenski prozi iz prvih desetletij v dvajsetem stoletju, ki so jo tudi v kaotičnem nemiru pisali mladostni mariborski dijaki in študentje S. Majcen (Detinstvo), Bratko Kreft (Človek mrtvaških lobanj), Anton Slodnjak (Pohojeni obraz), kasneje še Filip Kalan (Pustolovci). Vsekakor originalen detajl v razvoju slovenske proze. Malo kasneje sta pravzaprav začela pisati v Mariboru in potem nadaljevala v Ljubljani na primer "socialna realista" Anton Ingolič in Ivan Potrč. (V Mariboru je takoj po drugi vojni umrl Prežihov Voranc.) Vendar proza ni dosegla take višine kot že prej omenjena pesniška naveza.

Četudi sem s tem komu krivičen, si drznem napisati, da je proza vendarle zaostajala za poezijo vse do pojava Draga Jančarja. Mogoče velja omeniti še, da danes v Mariboru ustvarja najbolj plodovita in izvirna in tudi izzivajoča mladinska pisateljica JanjaVidmar in da je zanimiv seznam mladih pisateljev, kot so Orlando Uršič, Andrej Predin, Tadej Golob, Nataša Kramberger …

V dvajsetem stoletju je bilo tudi nekaj poskusov mariborske satire. Tu je najprej Glazer s svojimi duhovitimi epigrami. Predvojni Toti list Boža Podkrajška s sodelavci od drugod (I. Rob, T. Čufar) je izhajal od leta 1938, po vojni pa kot priloga Večera in so v njem na veliko pisali Dušan Mevlja, Danilo Gorinšek, Srečko Golob in drugi. Žal ta satirična literatura ni dosegla ravno nekih kvalitetnih vrhov, kakor drugod po Sloveniji ne, a vseeno bi mogoče več pričakovali od Štajercev, ki naj bi bili že v ljudski pesmi "zmerom korajžni, veseli"…
Ima pa književnost, ki je nastajala v Mariboru, še neko posebno področje, ki je dala poleg poezije nadpovprečne rezultate in jo je sicer odkrival že Bruno Hartman, kot urednik pa "udejanil"pri Obzorjih in Literi Andrej Brvar, to je tako imenovana lokalna zgodovinska in spominska proza in publicistika, ki precej natančno, verno, osebno in zanimivo razkriva manj znane "temeljne kamne" mariborske preteklosti. Že v začetku dvajsetega stoletja, ko dobimo Časopis za zgodovino in narodopisje, ki izhaja še sedaj. Potem so pisali na primer Josip Vošnjak (Jurčič v Mariboru), potem Ruda Jurčec (Med Mariborom in Ljubljano v knjigi Skozi luči in sence), Josip Vandot (Daleč od Prisanka), po vojni Jaro Dolar (Spomini), Zlata Vokač (Marpurgi,) Sergej Vrišer (Maribor mojega časa), Makso Šnuderl (Osvobojene meje) in kajpada Bruno Hartman z mnogimi knjigami študij in razprav, ki v najboljši delih kljub znanstvenemu raziskovanju silijo kar v leposlovje. In Viktor Vrbnjak. Tudi Branko Gombač je natančno opisal zgodovino Drame, ko je direktoroval (1967–1981).
Zlasti založba Litera, v zadnjem času pa tudi Pivec, še zdaj temu "spominsko raziskovalnemu" pisanju posvečata lepo pozornost. Sem bi lahko štel tudi nekatere tematske številke Dialogov, za katere pišem te svoje "ugotovitve". In tudi profesorska "ekipa" Zofijinih ljubimcev s svojo občasno zlasti časopisno polemično publicistiko prispeva k osvežitvi javnega diskurza in pojavu civilne družbe v Mariboru, a o tem veste vi več kot jaz.
Torej: poleg omenjene vrhunske pesniške linije, ki izhaja iz "zemlje domače", Kocbek – Majcen – Glazer – Forstnerič – Kuntner – Brvar, ki jo bom zapisal v isti vrsti kljub raznovrstnosti, bi torej kot drugo vidno kvalitetno posebnost štel spominsko, zgodovinsko in publicistično literarno "raziskovanje" mariborske "identitete" in zgodovine. (Sem bi lahko uvrstili "prvo" razstavo in tudi katalog na tudi doslej odrinjeno temo Nemci v Mariboru, ki jo je v času EPK pripravila Jerneja Ferlež, tudi avtorica knjige o tovarnarju J. Hutterju.) Zdi se mi, da je v drugih delih Slovenije tega celo manj. In prozo na začetku stoletja in obdobje čudne "amnezije" po vojni.

Marjan Pungartnik: Za neko neizključujočo antologijo mariborskega pesništva imam seznam 343 pesnikov, a še vedno najdem kakšnega novega. Nekoč sem bil v mariborskem študentskem naselju priča literarnemu večeru, na katerega je prišlo kakšnih 2000 ljudi. A to je bilo takrat, ko ljudje še niso toliko hodili na nogomet. Ja, veliko jih hoče biti pesnik. Poezija je hrana za iluzije, paša za marginalizem. A vseeno nastajajo zanimive pesmi. Vedno sem trdil, da se na literaturo, zlasti na pes-

ništvo, prenaša latentno nezadovoljstvo. Dokler je režim dušil, še razumem, da so vsi hoteli biti pesniki, ampak že iz sedemdesetih let naprej je bilo vse dokaj odprto, le zadosti pogumen si moral biti.
Obstaja nekaj takšnega kot literarno življenje. V njem niso bili vedno glavni žanri. Revije in založništvo so bili pomembni v petdestih letih (pozabljamo na Branka Rudolfa). V šestdesetih se je preneslo na poezijo. Do osemdesetih let so vodili prozaisti. V osemdesetih in devetdesetih letih so bili pomembni mladi, nepriznani avtorji, malo tudi Dialogi, in pa seveda literarna branja, delavnice. V zadnjem času prevladujejo ob literarnih prireditvah založniki.
Ni preproste formule. Zelo veliko sem delal s pesniki, pa vendar bi rekel, da je pesništvo samo vstopna faza za marsikaj drugega. Drugo je, da okolje ni naklonjeno takšnemu razvoju. Glede tega je Maribor dokaj strupen.

MIRAN ŠTUHEC: Hm, praviloma se v slovenski književnosti prej ali slej vsaka problematika lirizira. Torej ni nenavadno, če vsaj kvantitativno tudi tu prevladuje pesništvo. S to pripombo, da oba najvidnejša ustvarjalca pišeta prozo. Mislim, da najboljši mariborski ustvarjalci in ustvarjalke v slovenskem prostoru ter širše odlično nastopajo tako v poeziji in prozi, kot v dramatiki ter esejistiki. Erika Vouk in Petra Kolmančič sta lavreatki, večkrat nagrajeni, Drago Jančar eden najvidnejših slovenskih dramatikov, pisateljev ter esejistov, Andrej Brvar Prešernov nagrajenec.

ORLANDO URŠIČ: Moje mnenje je, da ne. Poglejmo na primer zadnji roman Andreja Predina, ki obravnava mariborske vstaje, na eni strani in roman Toma Podstenška, ki obravnava temo osebne krivde morilca na drugi strani. Dve povsem različni temi, čeravno sta romana izšla v istem letu. Tone Partljič je lani izdal izjemen roman o zgodovini starega mostu. Ali pa pesništvo Erike Vovk, ki je večino pesniških zbirk napisala v Piranu in je tudi simbolika morja precej zastopana v njeni poeziji. Ali pa če pogledamo Lidijo Gombač, predstavnico hermetične poezije. Skupnega "mariborskega" imenovalca ne najdem, čeravno bi morda za dela zadnjih desetih let rad za skupno rdečo nit navedel socialni protest in družbeno kritiko. Nekaj teh vzporednic sicer je, a menim, da ne toliko, da bi jih lahko označil kot prevladujoč žanr. Če je mariborskim avtorjem kaj skupnega, potem je to gotovo melos, ki ga ta prostor prinaša, naivnost in odprtost, takoj za tem pa žalost. A ponavljam, da mariborskih pisateljev ni, so le slovenski.

Kako se je literarni angažma po vašem mnenju ohranjal, gradil in rastel skozi fenomen ljubiteljske kulture, organizirane v mreži lokalnih kulturnih društev?

DRAGICA HARAMIJA: Ljubiteljska kultura je seveda zelo pomemben segment udejanjanja kulturnih ambicij na vseh področjih umetnosti. Kulturna društva združujejo posameznike, ki kulturo ustvarjajo ob svojih rednih obveznostih in so običajno tudi uporabniki neke specializirane ali strokovne kulturne dejavnosti.

JOŽE KOS GRABAR: Tudi v Mariboru je razvidna generična dvojnost literarne scene: eno sestavino predstavljajo osebe in institucije uradno/profesionalno negovane lite-

rature (fakultete, diplomanti književnosti in jezikov, renomirane založbe, uredniki za kulturo v osrednjih občilih ...), drugo predstavlja pester šopek 'literarnih samorastnikov'. Slednji izkazuje precejšnjo (trdo)živost in samoorganizacijsko sposobnost. Prav na podlagi te je – osredinjeno okoli nekaj leposlovno in hkrati uredniško zagnanih posameznikov/-ic – v zadnjih treh desetletjih v Mariboru nastalo nekaj obstojno-fluidnih literarnih mrež. Le-te povezujejo MKC Maribor (Petra Kolmančič), Mariborska literarna družba (Marjan Pungartnik), ruški Cezam (Peter Andrej) in študentska revija Liter jezika (Nina Ditmajer, Tonja Jelen), med literarno-povezovalno delujočimi posamezniki/-cami pa velja omeniti še Natašo Švikart Žumer, Zoro Jurič, Nina Flisarja, Klemna Šalija in (v preteklih letih) Zdenka Kodriča. Skozi zadnja desetletja je moč opaziti količinsko in kakovostno rast literarne produkcije znotraj prej omenjenih mrež, enako pa tudi (predvsem na osebni ravni) brisanje razmejitve med 'uradnim' in 'samorastniškim' delom tukajšnje literarne scene.

Tone Partljič: Ljubiteljsko petje, igralstvo, slikanje, pisanje, folklorno plesanje … je tu zmerom "živelo", če pomislimo samo na ruške letne igre v srednjem veku. Imam samo laično "vedenje" in spomin ter precej tudi svojih, zlasti gledaliških izkušenj. Če lahko gremo daleč nazaj, izven vaše časovne omejitve na zadnjih petdeset let, vidim mariborsko kulturno ljubiteljstvo nekako takole: o mariborski čitalnici 1861, ki je ena "prvih"slovenskih kulturnih institucij v mestu, vemo lokalpatriotski Mariborčani predvsem to, da je bila ustanovljena prej kot ljubljanska. Druga pomembna in ne samoumevna stvar pri njej je bila, da je v njej z govorom nastopil tudi prvi mariborski škof Anton Martin Slomšek in ji dal še dodaten narodnostni pomen. (Vem tudi, da je v kobariški čitalnici vneto sodeloval Simon Gregorčič.) A kasneje so (po Mahniču) klerikalci in konservativci radi kazali na čitalnice kot na liberalne moralno pohujšljive institucije, kjer se predvsem pleše, kritizira in predvsem zabava. (V mariborskem gledališču so na primer uprizorili že dve "rekonstrukciji" večerov v naši čitalnici, v letih 1961 in 1977.)
Druga pomembna stvar je bilo ljubiteljsko Dramatično društvo v Narodnem domu (1909), četudi je pred tem bilo še nekaj gledaliških društev … Med drugim je Dramatično društvo v Narodnem domu "slavno" tudi zaradi tega, ker je "uprizorilo" peto dejanje sicer prepovedanega Tugomera in Ustoličevanje koroških vojvod aprila 1914 ob petstoti obletnici, oboje tik pred začetkom prve vojne v času velikega nemškega sovraštva do Slovencev. To je bil tudi eden od "stebrov", na katerega se je lahko naslonil Hinko Nučič, ko je 1919. odprl mariborsko gledališče, prav s Tugomerom.
V tridesetih letih je bilo več ljubiteljskih društev, tudi delavskih odrov in naj omenim še primorski kulturni in delno celo politični društvi Nanos in Jadran. To zapisujem zato, da poudarim izjemno in pomembno nacionalno, politično in na svoj način pluralistično tradicijo mariborskih kulturnih društev. V času, o katerem naj bi predvsem govorili v tem intervjuju, sta bila seveda dva sistema ljubiteljskih društev.
Prvi socialistični je trajal do leta 1991 z legendarnimi KUD-i, kulturno-umetniškimi društvi po mestih in vaseh in celo osnovnih šolah (pionirska kulturno umetniška

društva – PIKUD-i) in z delavsko prosvetnimi društvi, legendarnimi DPD Svobodami, za katere se je zlasti vnel Boris Ziherl in s tem poudarkom na delavski ustvarjalnosti DPD Svobod, ki so bile dedinje predvojnih delavskih naprednih društev, demagoško pomagal ukinjati gledališča na Ptuju, v Kopru, Postojni, Kranju, Jesenicah … V Mariboru in okolici je vse to odlično živelo v zadružnih domovih z gledališkimi odri in se je ljubiteljsko igralo, da je bilo veselje. Vse do osamosvojitve. Bila so popularna tekmovanja, tako imenovane revije. Občinske, okrajne, republiške, zvezne … Maribor je imel odlično KUD Slava Klavora, ki jo je vodil in bil njen režiser Janez Karlin, v katerem je zrasel celo rod poklicnih igralcev (Milena Muhič, Vlado Novak, Milada Kalezič, Peter Boštjančič itd.). Omeniti moramo še enkrat zabavne in satirične poskuse Podkrajškovega Totega teatra tudi po vojni, nastopov Tovornikove skupine s Pohorskim Štefom in Tijekom, poskuse študentskega kabareta z igralcem Marjanom Bačkom, ki je nosil naslov Objektivne težave (okoli 1964), zabaviščne kabarete Vinka Šimeka itd. Kot na literarnem tudi na gledališkem področju ti poskusi niso dosegali visokega nivoja, a so bili dovolj zanimivi, da jih ni mogoče prezreti.

Na literarnem ljubiteljskem področju se je poskušalo nekaj podobnega; in tako je ZKO Slovenije organizirala z občino Lenart znamenita vseslovenska srečanja pisateljev ljubiteljev v Trojici pri Lenartu (tedaj Gradišču), kjer so bili mentorji Peter Božič in tudi F. Forstnerič in kasneje Dragica Breskvar in marsikateri današnji slavni pisatelj je zagledal prvič natisnjeno svoje ime v reviji Mentor … No, danes v Mariborski literarni družbi in Literarni hiši pesnik Marjan Pungartnik spodbuja, "uri" in brzda nov rod v glavnem priletnih pisateljev in zlasti pisateljic. Vse to ima najbrž velik pomen za posameznike in za kulturni nivo v mestu, a le zelo redki se iz teh vrst prebijejo do resnejših vzponov po stenah nevarnega Parnasa. Vendar je bilo in še tudi je naše mesto vseeno eden najbolj uspešnih centrov ljubiteljskega literarnega in likovnega ustvarjanja, petja, plesa in gledališke igre na Slovenskem. Po drugi strani pa včasih opazim, da pri pomembnih profesionalnih projektih in nacionalnih ambicijah mariborske kulture prevlada nekaj, čemur bi rekel kudovska mentaliteta ali enačenje kriterijev, kar pa seveda ne more vzdržati.

Marjan Pungartnik: Bi mi lahko definirali "ljubiteljsko kulturo"? Jaz poznam društva in amaterje. Literarnih društev nekdaj pravzaprav ni bilo veliko. Režim je zelo veliko dal na Društvo slovenskih pisateljev. Baje so poskušali ustanoviti mariborsko društvo pisateljev in je bilo nekaj razburjanja zaradi tega, ampak to mi je pripovedoval zelo nezanesljiv vir. Šele sredi devetdesetih let so začela nastajati literarna društva. Milan Štancar je hotel napraviti društvo pisateljev in publicistov, a se mu ni posrečilo.

Društva so že pomemben dejavnik v literaturi. So boljša rešitev od neformalnih skupin. A ko sem prišel v Maribor, sem najprej poskusil s pododborom DSP, ker pa ni šlo, sem začel delati po svoje. Mislite, da so me zaradi tega v Zvezi kulturnih organizacij vedno gledali lepo? A tega nisem imel za amatersko pisanje. Nihče se za mlade avtorje ni zanimal, poskušal sem se truditi zanje. Za to, da delaš volontersko, je vedno prostor in možnost. To so bili kar lepi časi. Polno debat, malo je

bilo strokovne literature, vse smo morali delati po literaturi. V začetku osemdesetih je bil neznansko popularen Henry Michaux. Niso ga niti posnemali (ker se ga ni dalo), ampak je požel najvišje občudovanje. Potem je bil popularen Kurt Vonnegut, jr., toda ne tako kot Michaux. Srečanja delavnice so se zavlekla tja do desete zvečer, iz DUM smo šli k Brucu in nadaljevali debate. Ali pa prej, ko so imeli prostor v Unionu, neko pisarno Dialogov brez elektrike, dobivali so se sami. Marko Klasinc, Boris Kuntner, Andrej Adam, Polona Pivec, Ksenja Robnik, pa Geraldine Hrelja, Dragan Potočnik (mislim) … Preden sem jih spravil skupaj in zbudil, je bilo potrebno napraviti marsikaj. Spomnim se, da sem sedel kdaj sam v DUM in čakal, da bo kdo prišel. In so prišli. Ne zaradi mene, zaradi literature. Ne vem, kaj danes ti ljudje mislijo o tisti delavnici ali o meni, toda zagotovo jih ni gnalo ljubiteljstvo. Literatura jih je gnala in zaradi tega sem se ukvarjal z njimi.
Ne smem podcenjevati srečanj, ki so jih začeli organizirati v Gradišču (Sveti trojici). Tudi Mentor je odigral pomembno vlogo. Nekje so ti ljudje, ki v Mariboru niso zanimali nikogar, najmanj pisatelje in tudi DSP ne, morali najti prostor. Ko sem prevzel vodenje Dialogov, sem v uredništvu našel za meter neodprtih kuvert s prispevki – tam so bili pravzaprav vsi, ki so nastopili kot nova generacija. Ko sem iz tiste skladovnice objavil 33 novih, so me v uredništvu napadli, da uničujem literarne kriterije. Zanimivo je, kakor se urednikov hitro polasti oblastnost. Novi vendar morajo prihajati in ne prihajajo kot dirkalni konji pred ciljno ravnino. Novo je mnogoglasno in raznosmerno. In šele drug ob drugem se oblikujejo.
Sodeloval sem pri ustanavljanju slovenske književne mladine po vzoru drugih jugoslovanskih republik. Ni nastala, a ljudje, ki so se zbrali okrog te iniciative, so postali najbolj živi avtorji, njim tista organizacija ni pomenila nič. Hoteli so literaturo. Ne gre torej za fenomen ljubiteljske literature.

Miran Štuhec: O ljubiteljski literaturi vem premalo, da bi lahko odgovoril na to vprašanje.

Orlando Uršič: Vsaj za Mariborsko literarno družbo, ki deluje v okviru Sklada za ljubiteljsko kulturo, lahko rečem, da se je ta angažma ohranjal in rastel. Kar precej avtorjev iz Maribora je začenjalo v tem krogu, tudi sam sem konec koncev svojo angžma začel tam, pa tudi Mitje Čandra se spominjam od tam in Aleša Štegra tudi. Seveda pa se iz teh krogov ljudje potem "selijo" na druga polja in tam s pridobljenimi izkušnjami iz tega kroga rastejo naprej, kar je tudi nujno. Gotovo pa v okviru ljubiteljske kulture ljudje vznikajo in se kalijo in je v tem smislu zelo pomembna, posamezni lokalni skladi ljubiteljske kulture so namreč prva vrata za ljudi, ki ustvarjajo, in seveda je med njimi veliko obetavnih.

Kako Mariborčani sprejemajo literaturo, avtorice in avtorje? Drugače kot drugod? Opažate kakšne posebnosti v diahroni časovni perspektivi?

Borut Gombač: Ko smo začenjali s festivalom Ko te napiše knjiga, so bile nekatere prireditve kdaj obiskane tako množično, da smo bili presenečeni celo sami organi-

zatorji. Spomnim se nekaterih pesnikov in pisateljev iz ostalih krajev Slovenije, ki so bili, vajeni skromnega števila obiskovalcev, dobesedno šokirani. Za množičen obisk takratnih literarnih prireditev so bile ob eminentnih ali manj eminentnih literarnih gostih zaslužne tudi odlične moderatorke, ki se jim je poznala ne samo bogata načitanost in ljubezen do literature, ampak predvsem velika občutljivost za specifiko posameznega avtorja, to so bile Zora A. Jurič, Darka Tancer Kajnih in Lidija Gačnik Gombač. Danes obiskanost literarnih prireditev niha od velikega do zelo skromnega obiska. Za velik obisk je včasih seveda zaslužen tudi popularen avtor, za nizek pa je v veliki meri kriva tudi hiperprodukcija kvalitativno zelo raznolikih literarnih dogodkov. Seveda pa so literarni večeri, ki jih organizirata obe osrednji knjižnici, še dandanes v večini primerov zelo solidno obiskani, da o dogodkih, kot je na primer pesniški turnir, za katerega je včasih težko dobiti prost sedež, niti ne govorim. Morda bi na tem mestu omenil še, da je Maribor zelo specifičen še po eni literarnopromocijski dejavnosti. Že za literarne dogodke znotraj festivala Ko te napiše knjiga so bili značilni nekonvencionalni literarni večeri, na katerih se je literatura povezovala tako z najrazličnejšimi likovnimi praksami, elektronskimi mediji, znanostjo in največkrat z glasbo. Iz zadnje povezave so izšli tudi številni glasbeno-literarni projekti, kot so Rokerji pojejo pesnike, gibanje Nova popevka na čelu z Rokom Vilčnikom, pa sodelovanje literatov s kantavtorji in glasbeniki, Petrom Andrejem, Bojanom Sedmakom, Markom Groblerjem, Tadejem Vesenjakom, Vaskom Atanasovskim, Jakom Bergerjem, Ksenijo Jus, Kvintoni idr.

Dragica Haramija: Menim, da mariborska publika ni nič kaj drugačna kakor v drugih slovenskih krajih. Res je, da ima Ljubljana več dogodkov (a je tudi večja), število bralnih sladokuscev pa je po moje po vsem slovenskem prostoru lepo razpršeno. Avtorji se večinoma dobro počutijo na mariborskih literarnih prireditvah, kar pomeni, da jih meščani lepo, celo prisrčno sprejemajo. Vesela bi bila, če bi na literarnih dogodkih srečevala več učiteljev in študentov, pa ne le (bodočih) humanistov, branje leposlovja bi morala biti splošna vrednota, ki sproža radovednost, kreativnost, strpnost.

Zdenko Kodrič: Nad pesnicami, ki se za nastop pred javnostjo ponavadi odlično pripravijo, so navdušeni, skorajda jih obožujejo. Z romanopisci mesto ne vzpostavlja pristnega stika; roman sicer spoštujejo, ker vedo, da ga je težko napisati, a avtor je v očeh Maribora nujno zlo, obstaja celo nekakšen strah pred pisatelji. Zanimivo je, da literarnih večerov ne obiskujejo politiki, še manj intelektualci, da profesorjev in študentov mariborske univerze ne omenjam.

Jože Kos Grabar: Tukajšnja širša publika za leposlovno ustvarjanje svojih someščanov povečini ne kaže kdo ve kolikega zanimanja. Saj vendar živimo v deželi, kjer "... Kranjec moj mu osle kaže...". Stotine in včasih celo več tisoč obiskovalcev večjih literarnih dogodkov ponekod v Južni Ameriki so za tukajšnje literate/-inje lahko zgolj nepredstavljive sanje. Vendar predstavljajo delno izjemo v naših krajih uveljavljeni literarni dogodki in nagrajena oz. medijsko izpostavljena knjižna dela, ki lahko pritegnejo spodobno veliko obiskovalcev oziroma bralcev. Seveda tudi v Ma-

riboru renomirani literati v splošnem vzbudijo pozornost večjega števila občinstva/bralstva in več odmeva v medijih kot manj uveljavljeni. Žal se pogosto dogaja, da občinstvo posameznega 'literarnega samorastnika' sestavljajo povečini njegovi 'literarni sotrpini' in osebni znanci – na srečo pa ne le tisti od blizu, ampak kdaj pa kdaj tudi od daleč. Slednje ni nepomembno: e-komunikacije in boljše cestno-prevozne možnosti prispevajo k temu, da publiko na literarnih prireditvah v Mariboru občasno sestavljajo tudi literarni znanci iz Murske Sobote, Ptuja, Velenja, Ljubljane, Varaždina, Sarajeva, Reke, Gradca ... Moč je tudi ugotoviti, da je v celoti gledano skupno število občinstva na literarnih dogodkih v Mariboru v zadnjem desetletju ali dveh višje kot pred tremi desetletji. Delno prispeva k temu tudi to, da je dandanes živih literarnih dogodkov v povprečju več kot nekaj desetletij nazaj.

TONE PARTLJIČ: Ali Maribor kako drugače sprejema svoje avtorje in avtorice kakor drugod po Sloveniji, ne vem. Mislim, da ne. Predvsem lahko rečem, da nas tolerirajo. Izjemoma pa oblast tudi neprijazno, če se spominjam recimo že omenjenega odnosa do dijakov, ki so izdajali Svit, do peterice in Jančarja, učiteljske in starševske nejevolje do mladinskih del J. Vidmar ali A. Predina … Nekatere pisatelje si "izberejo za svoje", druge spet malo manj.

Seveda tudi glede na priljudnost avtorja samega, glede na žanre in najbrž tudi glede na generacijo, ki ji avtorji pripadamo. Če popišem svoje izkušnje, bi rekel, da me štejejo za bolj svojega "ljudskega" pisatelja, od katerega pričakujejo, da bo prijazen in jih bo predvsem malo nasmejal. Na mojih literarnih nastopih zmerom zmanjka sedežev, na njih pa sedijo v glavnem ženske moje generacije, torej sedemdesetletnice in mi pravijo, kako sem "fajn". Najbolj trpim, ko me kakšne "voditeljice" literarnega večera predstavljajo, saj je največkrat toliko leporečja (in tudi napak) in hvale, da se počutim, kot da že ležim na parah in poslušam pogrebni nagovor, ko se skoncentrirajo vse dobre lastnosti.

Večkrat se zgodi, da pride k hiši kakšna televizijska ekipa in me prijazna novinarka povprašuje o moji zadnji knjigi za kakšno tv oddajo; na primer za zadnji roman Sebastjan in most; ima pripravljenih deset vprašanj o romanu, a mi tudi prizna, da ga še ni utegnila prebrati. Kljub temu opravi strokoven intervju. Tega ni malo. Vse podobne novinarke me obvezno zmerom tudi vprašajo, kaj bo s knjigo zdaj, ko so na mizah računalniki in ko ljudje vsak dan manj berejo. Kot da vejo samo to. Zlasti obžalujejo, da mladi ne berejo knjig. A mi izkušnje pri bralni znački pravijo, da otroci še zmerom veliko berejo, odrasli pač ne in da največ nevarnih zgodb, da bo knjiga izginila, govorijo tisti, ki pač sami ne berejo.

Pogosto se mi zgodi, da me na cesti ustavijo ženske, ki mi rečejo, da so prebrale mojo zadnjo knjigo ali pa da so dvajsete v vrsti v knjižnici, ki čakajo nanjo. To mi seveda prija, a mi daje vtis, da moški pravzaprav ne berejo. Ali pa eden na sto žensk. Ne vem, ali je bilo kdaj drugače. Zelo me jezi tudi to, ker ne mine literarni nastop, ne da bi bila tam kaka gospa, ki mi, "ker sem tako ljudski", izroči vsa plašna mapo s svojimi literarnimi izdelki in me prosi za (napisano) mnenje. "Ni ravno treba do jutri, ampak vsaj drug teden". Ne spoštujejo mojega ustvarjalnega časa, ki ga pe-

tinsedemdesetletnik že odštevam, kaj šele, da bi verjela, da morda sam kaj pišem ali pa razumela, da moram brati "prave" pisatelje, novitete ali "nobelovce", ne pa ljubitelje. A tu ni pomoči. Če se ene otresem, je tu pet drugih.
Zvečine tudi pričakujejo, da bi jim moral pokloniti knjige, "napisali ste novo knjigo, jaz pa je še nimam". Ne vem, kako bi me pogledal mesar, ki bi mu rekel: "Včeraj ste klali, jaz pa še nimam vašega šnicla…" V založbah dodatno kupim tudi po trideset svojih knjig. (Pri Literi in Beletrini pa tudi kaj nažicam). Ne, ni zmerom udobno biti pisatelj, ker noben hudič ne razume, da moraš imeti mir vsaj, ko sanjaš ali pišeš knjigo. Ne vem pa, kako s tem shaja na primer Jančar ali kako je shajal recimo I. Cankar. To so moje izkušnje z ljudmi, ki vejo, da sem pisatelj.
Vsekakor pa je ta skrb za ljubitelje pozitivna, saj je boljše, da berejo ali se poskušajo v pisanju, kot da bi politizirali na kavču pred televizorjem. Tudi za dvig jezikovne kulture najbrž ni brez pomena.

Marjan Pungartnik: Pri teh rečeh ni nikoli jasno, če ljudi zanima avtor ali literatura. Zdi se mi povsem normalno, da se ne zanimajo za literaturo. Če kdo napiše roman o mariborski ulici, mostu, hiši ali lokalnem junaku, to seveda pritegne pozornost, a se hitro pozabi. Recepcija literature je nekaj, kar izhaja iz nakopičenih izkušenj z njo in velja tudi za dokaj mali krog ljudi. Avtorji so običajno zanimivi, če se pojavijo na televiziji, potem nekaj dni ljudje strmijo vanje, a to z literaturo nima veliko zveze. Čeprav mislijo tisti, ki se z literaturo ukvarjajo bodisi kot avtorji bodisi kot animatorji, da gre za nekaj vzvišenega in nadvse plemenitega, pa ljudje (Mariborčani in drugi) tega ne dojemajo tako. Biti pesnik je zanje nekaj kičastega, razen če se s tem veliko zasluži in če je kdaj na televiziji. Božidarja so na primer vsi poznali z ulice in ne iz njegovih knjig. A literatura je bila in bo na obrobju življenja.

Miran Štuhec: Na podlagi skopih podatkov je moj odgovor naslednji: živimo v času, ki ni prav naklonjen dejavnosti, kakršna je literatura. Saj veste, če ni materialnih koristi, se opazen del ljudi niti ne zgane. Književnost pa je že v osnovi taka, "nekoristna". Da bi ji pripisovali še razsvetljensko idejo o tem, da posameznika in kolektiv civilizira, verjetno danes nikogar več posebej ne pritegne. Zato tudi ni čudno, da se za književnost zanima razmeroma ozek krog občinstva; ta se ob velikih dogodkih in velikih avtorjih sicer razširi, a je to tudi vse. Če k temu dodamo agresivnost pop kulture, je stvar še bolj problematična. Mislim, da v Mariboru ni dosti drugače, kot je drugod. No, morda pa vendarle – v zadnjem času, ne le po epekaju, opažam, da med mlajšo ali nekoliko "manj mlajšo" generacijo prihajajo močneje do izraza interesi, ki jih je mogoče povezati z literaturo, umetnostjo, s kulturo, ja, tudi z ekologijo, odnosom do živali in različnimi novimi življenjskimi praksami. Po moje gre za novega duha, ki je zrasel na pogorišču industrijskega življa in njegovih interesov. Mogoče je še prezgodaj govoriti o nastanku nove meščansko-kulturne forme mentis, kjer je dovolj prostora tudi za literaturo, a sem optimist.

Orlando Uršič: Razliko v diahroni časovni perspektivi vidim v tem, da je branje v zadnjih desetih letih nekoliko padlo, predvsem mladi intelektualci manj berejo,

literatura ni več nekaj, s čimer bi se mlad človek oborožil, iskal odgovore na kakšna lastna vprašanja, skušal najti svojo identiteto. Žal mladi intelektualci identiteto gradijo na socialnih omrežjih. Z Mariborčani v tem, kako sprejemajo literaturo in svoje avtorje, nimam nič slabših izkušenj kot po drugih mestih. Načeloma je zanimanja za literaturo manj. Čeravno Mariborčani svoje pisatelje in pesnike kar lepo sprejemajo, jih ne berejo bolj kakor avtorje od drugod.

Ob Založbi Obzorja, kasneje študentski založbi Litera in še peščici drugih se Maribor ne more pohvaliti s posebej razvito založniško dejavnostjo. Katere ključne založbe in založniške projekte bi omenili kot temeljne, tako rekoč mestotvorne?

Borut Gombač: Nisem prepričan, da gre za slabo razvito založniško dejavnost, bojim se, da gre bolj za to, da je finančni delež države, ki so ga osrednje mariborske založbe deležne, tak, kot da bi v resnici šlo za mesto s povsem nerazvito založniško dejavnostjo. Čeprav so nekateri založniški projekti osrednjih mariborskih založb zelo sorodni, ima po mojem mestu vsaka od štirih osrednjih založb kar nekaj svojih izrazitih specifik. Če je recimo založba Aristej med drugim znana po izdajanju odličnih pojmovnikov in osrednje "literarne" revije v mestu, je založba Litera znana po izdajah skoraj vseh najpomembnejših slovenskih literatov, po poznavalsko urednikovani prevodni zbirki in po številnih nagradah. In če je založba Pivec razen izdajanja kvalitetnih knjig različni zvrsti in ciljnih publik znana tudi po izvrstni organizaciji Pesniškega turnirja, je za založbo Subkulturni azil značilna esejistična in literarna nadgradnja subkulturnih krogov, iz katerih izhaja, in seveda izdajanje zgoščenk najrazličnejših glasbenih zvrsti od punka do etna. Če se malo pošalim, lahko rečem, da sem morda edini literat v mestu, ki ima lahko prav vsako od štirih osrednjih založb za svojo matično založbo. Pri prvi sem izdal večino svojih knjig za mlade, pri drugi ob izdani pesniški zbirki napisal kar nekaj spremnih besed in vodil literarno delavnico, pri tretji izdal knjigo pesmi v prozi, napisal nekaj spremnih besed in vrsto let kot član strokovne žirije sodeloval pri Pesniškem turnirju in pri četrti prav tako izdal svoj pesniški prvenec, zbirko na raznih natečajih nagrajenih radijskih iger in zgoščenko uglasbene poezije.

Zdenko Kodrič: Mestotvorni sta Litera in bivša Obzorja. Litera nadaljuje s književnim programom, ki ga je zastavila in zagovarjala Založba Obzorja. Obzorjem pa je treba pripisati kar nekaj uredniških podvigov. Govoril sem že o zbirki Znamenja, nadaljujem lahko s Kocbekovo knjigo in književnim opusom slovenskih književnikov. In če se še vrnem k Znamenjem, ne morem mimo leta 1969, ko sta izšli knjigi z naslovom Katalog 1 in Katalog 2. Gre za izjemno prelomna dela, kajti v omenjenih knjigah je bil presek najbolj moderne in usodne slovenske literature, pisali so Šeligo, Zagoričnik, Pogačnik, Geister, Švabič, Rupel, Hanžek, Šalamun in drugi. In niso samo pisali, v Mariboru so postavljali temelje slovenski literarni vedi. Nemara se v prihodnosti kaj mestotvornega izcimi še iz Subkulturnega azila in Založbe Pivec.

JOŽE KOS GRABAR: Za izdajanje leposlovnih del v Mariboru so z vidika tukaj delujočih avtorjev pomembne Mariborska literarna družba, Založba Pivec, Založba Litera, Subkulturni azil Maribor, Založba Obzorja in nekaj manjših založb (tudi kulturnih društev). Redne in sistematično pripravljane leposlovne zbirke, ki jih izdaja prvih pet prej naštetih založb, imajo upoštevanja vredno težo tudi v širšem slovenskem prostoru.

TONE PARTLJIČ: Prav zaradi nekdanjih Obzorij je Maribor slavno "založniško" mesto. Pri Obzorjih je bil legendarni J. Košar, a tudi H. Vogel in še zlasti A. Brvar desetletja kasneje nista zaostajala. Posvečali so pozornost slovenskim novostim, kasneje pod Brvarjevim uredništvom so izdajali Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ko je DZS prišla v roke tajkuna B. Petana, že pod Košarjem pa Znamenja. Spomnite se samo viharja okoli Znamenj in zlasti Kocbekovega zbornika, čeprav sta tu še Majcnov in Pirjevčev zbornik. Med projekti je legendarna zbirka Babilon in Iz antičnega sveta z novimi prevodi iz stare grščine… Andrej Brvar je po zlomu Obzorij večino tega prenesel v Litero, kjer še sedaj posvečajo pozornost slovenskim "novim" avtorjem. Izdajajo mestotvorno (kot duhovito pravite) zbirko Maribor, že omenjene spomine in študije o Mariboru, v Novih Znamenjih pa zanimive knjige nekaterih avtorjev časopisnih kolumn (Kolšek, Lainšček, Koradejeva, Bogataj, Forstneričeva …). Velikokrat so Literine knjige opažene na sejmih ali pri profesorjih slovenščine, ki izbirajo maturitetni esej.
Zrasla je kakovost knjig pri založbi Pivec, ki jo tudi krasi raznovrstnost, medtem ko je dejavnost založbe Aristej manjša po obsegu in bolj tematsko strokovna. Vendar je pomembno, da vzdržuje tradicijo Dialogov. Kajti prav odpira se vprašanje, kaj je s slovensko literarno revijalno sceno, saj poleg Sodobnosti pravzaprav nimamo odmevnih revij, to je opazno zlasti, če pomislimo na nekdanjo intenzivno sceno v preteklosti z Ljubljanskim zvonom, Domom in svetom, Dejanjem, Sodobnostjo, Besedo, Perspektivami, Novo revijo …
Založništvo je tudi v Mariboru "žrtev" kapitalistične tranzicije in obubožanja kakor po celi Sloveniji, zato sem z mariborskim založništvom v teh razmerah še kar zadovoljen. Vendar sem zaskrbljen za nadaljnjo usodo, če se bo recesija nadaljevala. Res pa je, da nekega trdnega založniškega intelektualnega in ustvarjalnega "jedra", kakršnega v Ljubljani tvorijo recimo Modrijan, Slovenska matica, Beletrina ali (kljub tranzicijskim težavam) Mladinska knjiga, nimamo.

MARJAN PUNGARTNIK: Ne podcenjujmo tega, kar je. Založba Obzorja je bila pomembna stvar, dobila je politično soglasje za to, kar je počela. A že s prihodom Hermana Vogla to ni bila več ista založba, v osemdesetih letih pa se je tako pokazalo, da je trgovina s papirjem pomembnejša od založništva. Mislim, da je ZO shirala prav na tem. Sploh moramo biti danes zadovoljni, da sploh kaj je, ker se knjige zelo slabo prodajajo, bere se pa tudi malo in je model "branje knjige" izgubil prevlado. Zelo malo berejo celo tisti, ki pišejo. Pa je potrebno brati več in širše, kot smo včasih, ko smo svetovno literaturo spoznavali v Sto romanih. Za to mora biti atmosfera, a je ni.

Kaj tvori mesto? Ena od stvari so dobre knjigarne. Kamorkoli sem šel, sem šel skozi knjigarne. Najlepša se mi je zdela Naprijedova knjigarna v Dubrovniku (za mestno kavarno), kjer sem vedno našel knjige, ki so bile že razprodane. V Dubrovniku knjige niso nikogar zanimale, pa so ostale na policah. Ali antikvariati. Trubarjev v Ljubljani, tisti na Knez Mihajlovi v Beogradu, graški na Glacisstr., da ne govorim o praških. A tudi jaz danes veliko večino knjig naročim kar po internetu in iz tujine, z Alibris ali eBay (z Amazon skoraj ne), ko pa že grem v knjigarno, grem v tisto na Vaclavskem trgu v Pragi, v Akademijo.
Zame so pomembne knjige, ki jih potrebujem, niso toliko pomembni založniki. Včasih sem res nestrpno pričakoval vsak zvezek iz zbirke "Sazvežđa" (Nolit), pa Naprijedove edicije, in zagrebški Razlog je bil prava trofeja. Pa izdaje ljubljanske Matice. Ko je dr. Mirko Križman prevajal Zahodno-vzhodni divan, sem mu priskrbel prvi nemški prevod Hafisa. Natisnila ga je on demand neka knjigarna blizu Frankfurta. To je model prihodnosti – difuzno založništvo. Morda bodo nekoč knjigarne postale bralni klubi in bo v kotu stroj, ki bo v minuti-dveh natisnil in zvezal knjigo, če jo bo kdo želel. In seveda bodo e-knjige.
Ne pripisujem velike prihodnosti založništvu, posebej ne na tako malem trgu, kot je slovenski. Ministrstvo je glede politike knjige še v prejšnjem tisočletju. Z vidika kulturne politike je pomembna vsaka knjiga in vsak izvod, ne pa da krmi aparate založnikov. Ti so kot Cerkev – ne potrebuješ papeža, da prideš do boga. Morda je namesto konkurence med založniki bolj zanimiv trg dobrih urednikov, dobrih lektorjev, dobrih opremljevalcev. A to je zgodba o drugi Sloveniji, stvarnosti in ljudem bližji, ne tej, ki nam vlada.

Miran Štuhec: Omenil sem že Založbo Obzorja v Košarjevem času in Litero v obdobju Brvarja, dodajam še založbo Pivec z urednikom Ninom Flisarjem. Morda bom kaj spregledal, gotovo pa je treba opozoriti še na uredniško delo Dušana Pirjevca in na zbirko Znamenja, na izdajanje Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev, ki je bila nekaj časa pod okriljem Obzorij in kasneje Litere, potem je tu zbirka Piramida, v sodelovanju z Bernardom Rajhom in Andrejem Brvarjem jo je zasnoval Jože Pogačnik; pomembno je založništvo znanstvene literature, ki jo pod okriljem Oddelka za slovanske jezike in književnosti mariborske Filozofske fakultete vodi uredniški odbor z Markom Jesenškom na čelu. Veste, tudi ne bi spregledal študentske revije Liter jezika, ki si je iz mariborske slavistike s tem, da presega zgolj mentorsko vlogo, utrla pot v širši slovenski prostor. Med avtorsko-založniškimi projekti, dobro, izšla je sicer pri Slovenski matici, vendar je vsebinsko vezana na Maribor, je seveda pomembna Mariborska knjiga.

Orlando Uršič: Mestotvornost se mi zdi nekoliko pretenciozna opredelitev, ker nisem prepričan, da ima knjiga ali pa knjižna zbirka to moč, da bi se zaradi nje v mestu lahko kaj spremenilo. Problem Mariborske knjige, denimo, vidim v tem, da s takim projektom postaviš nek okvir, kaj naj bi v mestu obstajalo, hkrati pa tisto, kar nisi uvrstil v tako knjigo, naj ne bi obstajalo. Dobra se mi zdi posebna tematska številka revije Dialogi, v kateri je Robert Titan na novo odprl vprašanje mariborskih

pesnikov, ni ponovil Mariborske knjige, pač pa je predstavil tudi tisto, česar v Mariborski knjigi ne najdemo. Čeprav je seveda avtomatsko podvržen kritiki tistih, ki jih v izbor ni uvrstil. Gotovo pa je marsikateri založniški projekt Maribor ponesel v širši slovenski prostor in v svet. Umetniški kabinet Primoža Premzla je na domoznanskem področju ne le Mariboru, pač pa tudi državi odkril zgodovinsko pomembne reči. Delo nekdanjega urednika in direktorja Založbe Obzorja je Jožeta Košarja je Maribor in njegovo založništvo zapisalo v zgodovino, izdajal je zbirko Znamenja, izdajal je avtorje, ki so danes klasiki, razumel je, da se mora založba dvigniti nad oznako mariborskosti, ni bil le mariborski, pač pa vseslovenski založnik. V današnjem času v tem mestu deluje še Subkulturni Azil, Založba Litera, Založba Pivec in Aristej. Ker sam v eni izmed teh delujem, moram biti pošten in se vzdržati vrednostnih sodb, rezultati govorijo sami zase, poudaril pa bi, da nobena od teh založb ni odveč in do vseh bi morala mestna politika imeti drugačen odnos, kot ga ima.

Kako ocenjujete prisotnost literature v mariborskih medijih in ali opažate kakšne spremembe? Se slednja z leti redči, ste s prezentacijami in njihovo kvaliteto zadovoljni?

Dragica Haramija: Večer kot vodilni mariborski dnevnik ima v zadnjih letih manj prostora, namenjenega predstavitvam knjig in recenzijam. A tako je z vsem dnevnim časopisjem na Slovenskem. Zgledno pa poskrbi za predstavitev nominirancev in nagrajencev večernice, najpomembnejše nagrade na področju mladinske književnosti, katere sponzor je. Odmevno so zastopani tudi nekateri drugi dogodki. Radijske postaje se trudijo, pomembna se mi zdijo prizadevanja Simone Kopinšek po enakovredni obravnavi mladinske in nemladinske književnosti. Ne nazadnje je potrebno bralce vzgojiti v najbolj zgodnjem obdobju, da bi ostali bralci za vse življenje. Tudi televizijski programi nudijo zelo malo oddaj, povezanih s knjigami, pa še te so na sporedu ob zelo poznih urah. Gotovo bi s pozitivno medijsko podporo književnost dosegla širši krog bralcev, nekatere nagovorila k branju, spet drugi bi dobili idejo o branju kakšne dobre knjige.

Zdenko Kodrič: Sprememb na boljše ne opazim. Obstajajo samo tri medijska središča: Večerova Čitalnica, Glasnik mariborske televizije in Dialogi. Kvalitetnih javnih književnih reprezentacij pa je iz meseca v mesec manj. Ne vem, če veste tole: ko smo Tomaž Brenk, Borut Gombač in jaz ustanavljali mariborske dneve knjige, smo načrtovali "tihi prevzem" Dialogov. Zdelo se nam je, da niso v pravih rokah, da revija ne predstavlja literature, da je naklonjena drugim panogam. Imel sem takole zamisel: Dialogi bodo ključna literarna revija, v njej bodo imeli prednost nadarjeni. Še več: želel sem celo, da bi vsako drugo številko posvetili slovenski dramatiki in da bi v okviru Dialogov odprli gledališki oder in uvedli tako imenovane bralne predstave. Spomnim se, da bi nam uprava Večera in MKC šla na roko in nam odprla kak prostor za nočna branja. Igralci pa so tako in tako komaj čakali, da izstopijo iz gledaliških kalupov. Kot vidite, je trojica ostala zgolj pri besedah, Dialogi so zdaj v drugih rokah.

JOŽE KOS GRABAR: Literatura je v tukajšnjih osrednjih medijih premalo prisotna, trend pa ni ugoden. Čedalje več je tudi preprostega, medijsko elementarnega, novičarskega obveščanja (tudi) s tega področja kulturnega dogajanja. A za omenjeno nosijo del odgovornosti tudi sami avtorji, literarni uredniki in tvorci literarnih dogodkov. Če bi bili vsi ti glede svojega leposlovnega udejstvovanja manj 'introvertirani' in samozadostni, če bi bili skupinsko bolj ambiciozni, organizirani in prodorni , če bi v večji meri izkoristili možnosti elektronsko posredovanega predstavljanja in promocije (npr. po odličnem zgledu spletne leposlovne publikacije oz. 'revije' Locutio), če bi v svojih krogih načrtno 'vzgojili' več literarnih organizatorjev, urednikov, kritikov, animatorjev, če bi več naredili za povezovanje leposlovja z drugimi kulturnimi in družbenimi področji, bi se to zagotovo kaj kmalu pozitivno odrazilo tudi v medijskem odtisu njihovega delovanja.

TONE PARTLJIČ: Vidim spremembo – vsekakor na slabše. Prisotnost literature v medijih je v "izginjanju". Ni več nekaterih žanrov, kot esej, polemike, kakršno je nekoč poznalo "delo", recimo Vidmar – Štih, Ćosić – Pirjevec, ni poglobljenih kritik. Danes so pomembni informativnost, aferaštvo, popularnost, kračina s čim manj znaki z ali brez presledkov itd. Za primer lahko pogledam dogajanje na domačem Večeru. Še sreča, da Petra Vidali v Večeru ohranja ob ponedeljkih "Čitalnico" z ocenami knjig ali pogovori o avtorjih. To pozna tudi Sobotna priloga. Toda število strani, namenjenih resni kulturi, se krči, dolžina člankov krajša, število novinarjev v kulturni rubriki pada, zunanjih sodelavcev so se v glavnem že otresli, besedo dobiva pop kultura. (Tudi na večeru so delali poskus z rumeno rubriko s prepisanimi trači o neznanih pop zvezdah iz sveta estrade, a so reč opustili.) Ampak vidi se, kam gre pot.
Radio Maribor je nekoč celo že snemal radijske igre, imel satirične oddaje kot Mariborski feljton in literarne popoldneve, tega je že davno konec. Nočem reči, kako je bilo vse dobro, ko smo bili "mi mladi", a zdaj je čas tržišča, profita, zmanjšanega interesa občinstva, aferaštva … Samo poglejte talk showe na televiziji po tujih licencah, dobesedno pritlehne šaljive cenene slovenske komedijske nanizanke, kjer igrajo poklicni igralci in tudi "štoserji" z ulice, pa vidite, kje smo. Res pa je še ohranjen kulturni dodatek k Odmevom, dve oddaji o knjigi na mesec in kakšna o glasbi. A z nekakšnim akademskim "getom", oddaj o knjigah za širši krog občinstva ni. A čakam na kakega nevarnega urednika, ki bo rekel, da tudi tega ekskluzivnega termina ne potrebujemo več. V času kulturnega trga in nakupa licenc za zabavne oddaje se slovenskemu literarnemu ustvarjanju celo na področju humorja ne piše dobro … Namesto prezentacije literature v medijih in pri založbah pa imamo kajpada vse bolj vsiljivo tržno reklamno in prodajno obveščanje o knjigah prek reklamnih letakov in predvsem prek vsiljivih domačih telefonov.

MARJAN PUNGARTNIK: Ha-ha-ha! mariborski mediji. Redčijo se. Če bodo sodili po njih, kaj se dogaja danes, bo Maribor videti puščava. Pa puščava ravno ni. A nima smisla govoriti o tem, kaj naj bi bilo, sami morajo vedeti, če hočejo obstati. Zelo malo je kritike. Primerjajte sami, koliko je je v Dialogih zdaj in koliko je je

bilo leta 1983. Ne govorim za to, ker bi vam kaj očital, ampak ker je kritika postala lajkanje, je tudi resnih kritikov malo.

MIRAN ŠTUHEC: Kar se medijev tiče, pogrešam predvsem dosledno literarno kritiko. Takšno, ki bi dejansko celovito vrednotila literarne dogodke. Mislim, da je to v našem času še bolj pomembno, kot je bilo včasih. Preprosto zato, ker je med množico domnevnih in iz avtorjevega stališča seveda pomembnih umetniških izdelkov potrebno ločiti zrno od plevela. Ampak literarna kritika seveda zahteva celega človeka, poštenega do književnosti, do bralcev in do pisateljev, teoretsko podprtega, načitanega in literarno občutljivega, v našem majhnem incestnem prostoru seveda tudi pogumnega. Takih pa je zelo malo (o mariborskih umetniških dogodkih odlično piše Peter Rak), zato lahko beremo in poslušamo v glavnem poročila in vesti, to pa je po moje premalo.

ORLANDO URŠIČ: Kakšnih petnajst let nazaj je Večer kulturi namenjal tri strani, enkrat tedensko pa še Čitalnico, danes ima kultura v tem časopisu na voljo eno samo stran in z drugimi časopisi ni bistveno drugače. Mediji danes zmotno verjamejo, da si bralci namesto resnih refleksij s področja kulture želijo pop kulturne puhlice. Kar pa nikakor ni res, ljudje želijo brati recenzije, odmeve, komentarje, puhljic imajo vrh glave. S prezentacijo sodobne literarne produkcije v medijih žal ne morem biti povsem zadovoljen, sem pa vesel, da sploh še je, menim, da je v nekaj letih gotovo ne bo več.

Postaja književna produkcija vedno bolj ljubiteljska, prostočasna, "zastonjkarska"? Kako živijo pesniki in pisatelji v mestu?

ZDENKO KODRIČ: Ne vem, če kdo živi samo od pisanja. Morda to uspeva pisateljicam in pisateljem, ki pišejo za otroke, mladino in odrasle. Sicer so mariborski pisatelji prekarci in penzionisti. Tisti, ki šele stopajo na literarno sceno, živijo bolj slabo in brez publicitete. Obstaja resna domneva, da tudi sodobna književna produkcija postaja del resničnostnega šova. Tega ustvarjajo elektronski mediji, ki so v rokah tujega kapitala, in šovi niso nič drugega kot sredstvo za ponižanje in izkoriščanje.

JOŽE KOS GRABAR: 'Zastonjkarstva' je med tukaj delujočimi literati precej in preveč. Nekateri med njimi živijo dobesedno 'iz rok v usta'. Nekaterim gre pravzaprav zelo slabo. Nekateri drugi pa živijo dobro ali celo odlično. Glede omenjenega so mlajši v splošnem v manj zavidljivem ekonomsko-socialnem položaju kot starejši. Obenem ne gre zanemariti tega, da so bile v nekaterih tukajšnjih kulturnih organizacijah in založbah v zadnjih dveh desetletjih ustvarjene nove, čeprav ne prav obsežne možnosti za profesionalno uredniško delo in avtorsko leposlovno produkcijo. Tako lahko sklenem, da skozi čas prihaja tako do institucionalne krepitve tukajšnje literarne scene kot tudi do socialne stagnacija ali šibitve dela njenih protagonistov.

TONE PARTLJIČ: Pisanje ni danes bolj prostočasno, saj je bilo pri slovenskih pisateljih že zmerom bolj ali manj "prostočasno", razen pri Cankarju, ki je vztrajal, da

bi moral pisatelj živeti od svojega pisateljskega dela. Bilo je še nekaj drugih redkih avtorjev v "svobodnih" poklicih, kot so bili ali so Zidar, Božič, Kramberger, Makarovičeva, Jesih ... Ne vem, kako jim je šlo. Nekoč v preteklosti so, kolikor vem, v glavnem pisali pravniki (Prešeren, Kersnik, Mencinger, Tavčar …), duhovniki (Trubar, Gregorčič, Jalen, Finžgar, Meško …), zdravniki (Grum, Kraigher, Felc, Lokar …), uredniki (C. Vipotnik, T. Pavček, M. Mikeln, C. Zlobec, Jančar …) učitelji, ki so postali uredniki (Zorman, Suhodolčan, B. Jurca, F. Bevk …) itd. Danes je podobno, le da je vse manj duhovnikov, ne le med književniki, ampak tudi po farah. Pišejo pa še univerzitetni profesorji (Blatnik, Kos, Demšar, Borovnik, Haramija …) ali redki delujoči in upokojeni uredniki (Uršič, Virk, Duša, Dekleva …) Ne, zvečine vendar ne pišemo zastonj, ampak za žepnino.
Udobno je na primer biti tudi upokojenec, ki še ni dementen. Vendar je kljub vsemu bila zmerom razlika med ljubiteljskim pisateljem in "pravim" ali "poklicanim"ustvarjalcem, če že ne morem reči poklicnim. Kako živijo pesniki in pisatelji v mestu, v glavnem ne vem, ker jih ne obiskujem, za Brvarja in Krambergerja in zase pa vem, da se vse več pogovarjamo o zdravju!

Marjan Pungartnik: Eno je pisanje, drugo so knjige. Ne verjamem, da je – razen v zelo redkih primerih – šlo pri nas za profesionalno pisanje. Ali so avtorji v službah ali pa njihovo pisanje ne dosega večjih umetniških vrednosti. Tudi danes skoraj ne živijo od pisanja, ampak od bralnega nadomestila (in se besno trudijo, da bi prišli v posebne bralske programe), živijo od štipendij, od plače ali pokojnine staršev ali zakonca. Razen tega Slovenci ne beremo kaj prida in tudi knjig ne kupujemo.
Veliko avtorjem se zelo mudi z izidom knjige. Otroci v osnovni šoli jo že hočejo imeti. Postale so selfiji in to botruje nižjemu standardu. Danes je za marsikaterega avtorja smešno, če mu rečem, da je nastajanje knjige proces, ki traja lahko dve leti. Večinoma si želijo od urednika in založnika samo lektoriranje, ne pa tudi premisleka o vrednosti knjige, literarnih postopkih v njej, o sporočilu knjige, niso pripravljeni na kritičen odnos do lastnega dela. Če nekdo napačno citira Shakespearja v strokovni knjigi, danes ni več njegov problem, je problem urednika. Včasih se začnejo težave že pri naslovu. Prihajajo rokopisi, v katerih ni niti imena avtorja. A naglost ni le lastnost začetnikov, za njo bolehajo tudi resni avtorji. Nejevoljni bi bili, če bi jim rekel kot urednik karkoli, saj lahko najdejo drugega urednika, ki jim požegna vse.
Tudi tiskarji so k temu pripomogli, kajti s tiskanjem so se začeli ukvarjati ljudje, ki so imeli knjigo redko v rokah. Tisk pravzaprav ni niti tako drag, ker se prihrani pri oblikovanju, urejevanju, lektoriranju.
Nikoli ni bilo pomembno, ali je pisatelj profesionalec ali amater, je knjiga izšla v samozaložbi ali ne, pomembna je zavezanost literaturi. Naši avtorji so velikokrat bolj zavezani preživetju in uspehu kot literaturi.
A na koncu koncev si rečem – zakaj pa ne bi izhajale knjige tako, kot izhajajo. Ni več velikih založb, ni več velikih založniških projektov, ki bi bili relevantni za literaturo. Tudi knjižna politika ministrstva za kulturo je takšna, kot so si jo zamislili amaterji. Z Georgeom Harrisonom se strinjava: Everything must pass! V stoletju in pol je knjiga od kultnega predmeta prešla do potrošne robe. Kupiš ali ne kupiš.

Vse drugo je manj pomembno, tudi prisilna branja, tudi nagrade, tudi sofisticirana kritika. Saj niso tisti, ki odločajo o vrednosti, kritik, univerzitetni profesor, akademija, znanstvenik, temveč bodoči pesnik, avtor, ki se išče v napisani literaturi. Kot pravim: samo pesnik napravi pesnika. Vse drugo je p.d.
Kako živijo pesniki in pisatelji v mestu? Malo sem pobrskal po internetu. Slabo, če so na trgu storitev. Še slabše, če so brez statusa. Za pokojnine in plače pa tako veste, da niso odvisne od njihove literature. A bolje bi jih bilo vprašati direktno.

MIRAN ŠTUHEC: Najprej bi ločil med umetniki in tistimi, ki mislijo, da so umetniki. Za slednje me ne skrbi, čeprav jih je dosti. Velik kulturni in, poudarjam, nacionalni problem pa je, ker postaja umetnost, kot pravite, vse bolj ljubiteljska in zastonjkarska. Cankar je v svojem času od pisanja precej bolje živel, kot bi danes. Rešitev po moje ni prijavljanje na določene projekte, umetnost mora sistemsko podpreti država, tudi občina, a to ne tako, da denar dodeli najbolj glasnim ali vsakemu malo, ampak na podlagi strokovne selekcije, ki bo temeljito omejila krog prejemnikov ter tako s približno enakim obsegom sredstev honorarje privedla na dostojno raven.

ORLANDO URŠIČ: Književna produkcija ima pri tistih, ki imajo v rokah škarje in platno, enak status kot druge kulturne dejavnosti. Se pravi, nismo nič manj pomembni kot galerija, gledališče, muzej. Tako kot je denimo Borštnikovo srečanja na nek način javna služba, je tudi založniška dejavnost javna služba. Seveda pa pri založništvu ni jasno, kaj je profitno usmerjeno in kaj neprofitno, tisti, ki izdajamo izključno leposlovje in humanistiko, smo izenačini s tistimi, ki na primer medicinski fakulteti prodajajo učbenike, ob tem pa tu in tam izdajo še kakšno pesniško zbirko. To država izkorišča in prepušča slovensko založništvo zastonjkarstvu, čakanju na razpise, vsakoletnim komisijam in seveda monopolističnemu knjižnemu trgu, ki nima niti ene knjigarne, ki ne bi nad seboj imela založbe, ki v tej knjigarni ta svoj privilegiran status proti založbam, ki nimajo svojih knjigarn, na debelo izkorišča. Pisatelji v mestu pa večinoma živijo od služb, ki jih opravljajo, in so v tem smislu vsaj malo na boljšem kot tisti pesniki in pisatelji, ki živijo samo od pisanja. Ti so žal po večini na robu preživetja.

Od svojega začetka v letu 1965 je revija Dialogi odmerjala prostor pesnikom in pisateljem. Kako bi ocenili njeno vlogo pri razvoju literarne in kulturne scene v mestu ali morda širše?

BORUT GOMBAČ: Seveda na tem mestu čestitke reviji za jubilej in pa seveda tudi zato, da kljub kriznim časom še vedno izhaja. Ponosen sem, da je bila moja prva literarna objava prav objava v Dialogih. Če pa si dovolim malo "literarnega navijaštva", moram povedati, da kar se tiče literature, to že dolgo ni več revija, katere izid smo literati komaj čakali in smo jo hlastaje prebrali od prvega do zadnjega verza. Od začetka so bili Dialogi pač predvsem literarna revija, ki pa je kot vse literarne revije objavljala še kvalitetno esejistiko z raznih področjih in družbenih sfer. Danes pa se mi včasih zdi, da je literatura v reviji le še "nujno zlo". Nekaj časa je

bil literarni del celo fizično ločen od "osrednjega" dela revije z barvo papirja. Morda prav zato tudi sam že kakšnih dvajset let v reviji nisem niti poskusil objavljati. Seveda malo pretiravam, zlasti glede na lani izdano antologijo mariborskih pesnikov, pa vseeno … In da ne bo pomote, razne tematske številke in izvrstni esejistični prispevki so zaradi mnogih razlogov za mesto in širše v veliki meri neprecenljivo dragoceni, vsekakor pa to ni več "literarna revija", ampak v prvi vrsti revija za kulturo in družbo, v kateri je tudi ščepec literature.

Dragica Haramija: Revija Dialogi je gotovo dragocena, ne le za mesto, temveč za širši kulturni prostor. S stališča književnosti se zdi, da je imela vedno srečno roko pri urednikih, ki so znali izbrskati kakovostna dela in omogočiti na eni strani ustvarjalcem objavo, in na drugi seznanjanje širše javnosti z literarnimi deli. Revijalne objave so dober pokazatelj občega stanja na področju književnosti in kaže, da so Dialogi v dobri formi.

Zdenko Kodrič: Nekaj sem o Dialogih že rekel. Konec koncev revija je bila na strani literature in literarnih ustvarjalcev. Moja literarna premiera je bila v Dialogih, leta 1971, če se ne motim.V času urednikovanja Marjana Pungartnika je bila zelo prijazna do mladih in neznanih avtorjev. Kdo ve, koliko strani jim je bilo posvečenih? Dialogi so se v svojem zgodovinskem kontekstu prevečkrat spremenili. Bili so revija za filozofijo, politiko, pesništvo, družbo. Jaz sem zmeraj zagovarjal samo eno: Dialogi naj bodo zgolj literarna revija z močnim kritičnim korpusom in refleksijami, ki jih ne bi pisali člani uredništva in razvpiti blogerji. V tem kontekstu naj bi bila revija odprta tudi za refleksijo avantgardne misli, politike, ekologije, filozofije, arhitekture, revolucije, Viol in mariborskih nemirov. Dialogi se nikoli niso prebili v sfero širše javnosti, kritične misli je bilo premalo, če pa je že bila, ni dosegla obče oziroma relevantne javnosti.

Jože Kos Grabar: Dialogi imajo za stalno in stabilno revijalno ter še marsikatero drugo obliko ‘navzočnosti’ leposlovja v Mariboru nedvomno velike zasluge. Glede tega se jim ne more postaviti ob bok nobeden od tukajšnjih drugih tiskanih medijev (delno izjemo glede tega predstavljajo kulturne strani časnika Večer). Zlasti je pomemben analitično tehten, književno kritiški in pregledno refleksiven vidik obravnave leposlovja in literarnega dogajanja v tej reviji. V svetu e-komunikacij pa Dialoge z nekaterih vidikov predstavljanja in promocije leposlovja v zadnjem desetletju in pol prekaša spletna ‘revija’ oziroma leposlovni portal Locutio.

Tone Partljič: Dialogi so nastali v turbulentih časih na sredi šestdesetih, ko se je J. Košar odločil prepustiti nekdanjo založbino revijo Nova Obzorja, se mi zdi, pesnikom štirih in so se mariborski pisatelji uprli (Švajncer, Forstnerič, Filipič in drugi). So bili potem Dialogi politično kar provokativni, tudi zaradi spisov M. Krambergerja, T. Kermaunerja, potem že D. Jančarja … In literarno relevantni in so iskali sodelavce po vsej Sloveniji. Ko so hoteli kasneje revijo prevzeti mladi z Brvarjem na čelu (sam je o tem že kaj napisal), so se na Zvezi kulturnih delavcev (V. Golob, Ferdo Filipič, B. Rudolf …) uprli ali ustrašili in jo prepustili J. Švajn-

cerju starejšemu. In je prihajalo celo do sporov in prepirov. In do bojkota nekaterih avtorjev, zlasti iz kasnejše peterice.
Seveda je bilo vmes tudi nekaj mladostne objestnosti. Vmes je bil urednik tudi Janez Rotar. Potem so menda prešli pod nekakšen Forum in urednik je bil Bernard Rajh. Ko se ni vedelo, kaj bo z Dialogi, jih je "prevzela" Emica Antončič s tehtno publicistiko in tematskimi številkami. Vendar se je prostor, ki ga odmerja pesnikom in pisateljem, zares skrčil in Dialogi danes niso predvsem literarna revija v ožjem pomenu. Mislim pa, da je revija manj odmevna zlasti tudi, ker ni politična, a uživa morda v manjšem krogu intelektualcev kar visok ugled. Bomo videli, kako bo odmevala ta številka?

Marjan Pungartnik: Niso to počeli Dialogi, ampak uredniki. Po Odsevih sem prvič objavil v Dialogih, ker me je k temu povabila Nada Gaborovič. Od nje sem se naučil, da je potrebno avtorje v revijo vabiti, ne pa se jih bati in se jih otepati, kot to počnejo skoraj vse revije. Od propada Obzorij je nesreča za Dialoge ta, da se niso formirali kot društvo, tako kot so storili pri Sodobnosti in Literaturi (pa tudi drugi so to napravili). V Ljubljani in tudi v Sloveniji so to pomembni literarni centri. Ne morem reči tega za Dialoge.
Zagotovo Dialogi niso več literarna revija, saj so revije pregled tistega, kar se piše. Objaviti 20 avtorjev letno je premalo. Ali gre za skrajni snobizem ali za skrajno ozkost, ne vem, a tega ne podpiram. Referenčno revijo, ki objavlja strokovne članke za točkovanje, naj napravi univerza, meni se zdi, da so s tem literaturi ukradli revijo.

Miran Štuhec: Dialogi so, kot je to pri nas pogost pojav, eruditski tip revije. In nič ni narobe, če je tako in če književni ter publicistični del živita v sožitju. Dialogi so si na začetku zastavili ambiciozen program, njihova usmerjenost v slovenski prostor je bila podprta z vidnimi sodelavci. Kasneje se je stvar verjetno tudi zaradi lokalnih interesov izjalovila, tudi idejno in estetsko reviji ni uspelo ustvariti trdnega profila. Treba pa je reči, da je ves čas odpirala prostor mariborskim piscem, morda ne vedno najbolj posrečeno in je to privedlo do napetosti med mlajšo ter starejšo generacijo, a vendarle. Že v osemdesetih letih, še bolj pa devetdesetih z urednikoma Bernardom Rajhom in Emico Antončič, je revija svoje vrste konsolidirala. Od takrat dalje je glavni urednici uspelo sestaviti kompetentno ekipo, ki ima posluh tako za mariborsko literarno sceno kot za slovenski prostor, tako za mlade pisce kot za uveljavljena imena in za refleksijo književnega področja. Če k temu dodam še publicistiko in tematske številke, potem brez kurtoaznosti trdim, da so Dialogi že nekaj časa zelo pomembna slovenska revija in eno glavnih žarišč literarne, kulturne ter duhovne podobe mesta.

Orlando Uršič: Pri tej reviji ni dvoma, da je lansirala marsikaterega danes uveljavljenega avtorja in ima v tem smislu zelo pomembno vlogo. In to nikakor ne le v Mariboru, to je pomembna slovenska revija. Seveda pa Dialogi niso izključno književna revija, pokriva tudi področja drugih umetnosti, humanistike in družboslovja in se v tem smislu kot ena redkih posveča aktualnim družbenim temam.

Dialogi so se v času, odkar sam delujem na tem področju, že nekajkrat znašli na robu razpada, z Emico Antončič vsa večkrat skupaj nastopila proti rezanju denarja literarni produkciji in v tem smislu vidim pri njej širino, ki je prej našteti žal nimajo, ali pa je ne želijo pokazati.

Kakšna je vaša končna presoja projekta Evropske prestolnice kulture 2012?

Dragica Haramija: Morda je za projektom ostalo manj materialnih ostalin, kakor je bilo pričakovati na začetku, pri čemer naj izpostavim le prostorsko stisko Mariborske knjižnice in Umetnostne galerije Maribor, v moralnem smislu pa menim, da je Mariboru ostalo veliko: zavedanje, da je kultura pomembna. Številni dogodki, ki so se vrstili v mestu, so živahen potencial, s katerim lahko nadaljujemo ustvarjalnost. Produkcije in koprodukcije raznolikih kulturnih miljejev so se začele povezovati, kar se mi zdi odlično. Iz primera Evropske prestolnice kulture 2012 bi se morali naučiti, da je povezovalnost najpomembnejša in najbolj perspektivna pot mesta. Sestavljanje in sopostavljanje različnih kreativnih idej dá najbolj žlahtne rezultate, te pa je treba vedno znova preverjati in ohranjati visok standard v kulturi in umetnosti. EPK je gostil številne vrhunske ustvarjalce z vseh področij kulture, dogodki so bili večinoma zelo dobro obiskani, mesto je res živelo za kulturo. Koliko tega povezovalnega duha se je ohranilo? Tega ne vem zagotovo, a imam občutek, da se nam je vsem zgodila kultura.

Zdenko Kodrič: Ko je EPK veselo korakal po mestu, sem simpatiziral s projektom. Danes je to pozabljena agenda. Očitno je, da zveza med vodstvom EPK, mestno občino in meščani ni delovala optimalno. In še nekaj sem pozneje opazil: okrog vodstva EPK se je nagnetlo precej ljudi, ki o projektu niso imeli pojma. Večina je mislila zgolj na zaslužek, bistva EPK pa niso razumeli. Danes se EPK skoraj nihče več ne spomni. Mogoče po nekih prepirih in denarju, mogoče se tu in tam komu utrne spomin na nekaj izjemnih prireditev: na gostovanje gledališč, evropskih umetnikov in na pogovore o umetnosti in kulturi, na Jančarja in svetlobne napise naslovov njegovih romanov. In še nekaj o EPK! Pri Literi je v Znamenjih izšla knjiga Nova mariborska zgodba, ki naj bi bila nekakšen pandan Mariborski knjigi. Ta knjiga – izšla leta 1999 – je namreč brez kančka odgovornosti in sramu izločila mlajši pisateljski krog. Od nove knjige sem pričakoval mariborsko novodobno literarno korespondenco. Žal je bralstvo dobilo povprečno čtivo, knjigo brez jasnega koncepta; nekaterih avtorjev niso predstavili z najboljšimi teksti.

Jože Kos Grabar: EPK 2012 je bil za Maribor velika priložnost, ki pa so jo tisti, ki so o njem odločali oziroma imeli nanj večji vpliv, za potrebe mesta in regije izkoristili v odločno premajhni meri. Preveč je bilo 'pompa in blišča', vzhičenosti in (provincialnega) ponosa, načrtno vzbujanih občutkov samopomembnosti, nenavadnih zamud in makro-organizacijske neuigranostii, predvsem pa je po EPK premalo ostalo – namreč kulturno-umetniškega, organizacijskega, infrastrukturnega in 'duhovnega'. Žalostno je, da iz leta 2012 v mestu danes nimamo (z izjemo izdanih papirnih in e-publikacij ter zapisov) skorajda ničesar drugega 'snovno mate-

rializirane'a' (EPK-krožišče pri tem pač ne šteje). EPK 2012 se je v Mariboru 'izkazal' tudi z dvema neustreznima kulturno-organizacijskima prijemoma: (a) uvoz in dominiranje kulturno-vodstvenega kadra od drugod (ta je znenada pripeketal in enako znenada tudi odpeketal); (b) nevključevanje ali vsaj premajhno vključevanje nesorazmerno velikega števila 'lokalnih' kulturno-umetniških dejavnikov, ki v mestu delujejo že vrsto let. Prednost EPK 2012 pa je, da je pokazal, kako bi lahko mesto delovalo na kulturnem področju široko-enovito, kako bi si lahko tukajšnji kulturni dejavniki zadali skupne velike zastavitve in projekte, in sicer brez vzpodbude od zunaj, iz t. i. Evrope, temveč iz lastne ciljno uglašene strateške usmerjenosti in obenem njenega vztrajnega večletnega uresničevanja. A takšne usmerjenosti med njimi žal pač ni (na tem mestu bi lahko pričeli z bajkami in povestmi o spopadanju ozkogledih in širokogledih, vrtičkarskih in vehementnih, starokopitnih in novatorskih, vzvišeno posvečenih in potisnjenih v kot ...).

Tone Partljič: Glavni programski vodja EPK, sicer veliko mlajši Mitja Čander je moj prijatelj in zato sem ves čas simpatiziral z njegovimi prizadevanji. Nekaj mojih znancev pa je bilo "zakletih" sovražnikov EPK, pa nisem nikoli spoznal natančno – zakaj. Tudi sem začutil prav v odnosu do Mitje Čandra nekaj tiste znane mariborske nejevolje do ljudi, ki so sicer naše gore listi, a so se stacionirali v Ljubljani. Ko se "vračajo", jih ne maramo. Mene je veselilo, da je pritegnil ljudi od povsod, da je dogajanje razširil na celo mesto in je takrat oživela recimo Poštna ulica, "pobotal" je mesto in Jančarja, vabil v Maribor svetovna kulturna imena (ki sicer niso vzbudila takega interesa, kot bi pričakovali) v povsem nori situaciji brez sprotnih občinskih sredstev in le z obljubljenim financiranjem in županom, ki je bil povrh že poln zamer in prepirov. Čander je vendar prestolnico kulture izpeljal do konca, ni bila propadel projekt, povečal se je dotok radovednih turistov iz Evrope in predvsem, kljub poskusom ga še niso obiskali kriminalisti, kar je v Sloveniji, kadar se pretakajo javna sredstva, zares izjemen primer. Mislim celo, da bi si zaslužil kako občinsko priznanje ali pa Glazerjevo nagrado …
Na njegovo spodbudo sem napisal komedijo o zakonu med Primorcem in Štajerko z naslovom Aldo in Micika, ki jo je po pogodbi z EPK in veliko pomočjo Narodnega doma in g. Rukavine zelo uspešno uprizoril Kafe teater iz Ljubljane. In zdi se mi, da je ta mala komedija med boljšimi v mojem opusu, tak je bil tudi odmev kritike. Je pa bila EPK tudi znova dokaz, da ne znamo "skup stopiti", da si nagajamo in čeravno je Čander izrazil voljo, da bi se vrnil v Maribor, je bila občinska in kulturna srenja gluha. Torej vodi še naprej prav uspešno v metropoli Beletrino in vzbuja zavistno jezo tudi mariborskih založnikov …

Marjan Pungartnik: Bolj ko se odmika, bolj je skoraj v celoti negativna. Izgubljena priložnost. Ostalo ni nič. Ne rečem, da se nismo imeli fajn in da ljudje niso uživali.Če sta od vsega ostali le Štukljev trg ali tista bedna fontana, to govori zadosti o ambiciji mesta, kakovosti projekta in njegovem vodenju. Danes je videti Maribor bolj zanemarjen kot pred EPK – pa si samo oglejte Pecs ali Gradec. Moraš biti eht butl, da spustiš iz rok takšno priložnost, kar velja za Maribor, in pa zadosti prebri-

san, da ves denar spraviš v žep, ne da bi mestu kaj ostalo. Je pa EPK že pozabljen, kar se drugod ni zgodilo. To je pač specifika Maribora.
Literarna hiša, ki deluje od leta 2007 in je nisem ustanovil zaradi EPK, je bila celo imenovana kot nasledje EPK, ampak potem je prišla na vrsto občina in tistih ubogih nekaj tisoč dodelila drugim, nek smrkavec, ki ga vse leto 2012 nisem videl nikoli na nobeni prireditvi v Literarni hiši, pa je podpisal neko pisemce, češ da njen program ni nič. A kaj bi od občine lahko tudi pričakoval? Mi smo si za denar, ki je bil enak avtorskemu honorarju nekega pisatelja za en literarni večer, napravili 182 dobro obiskanih dogodkov. Ampak to ni nič.

MIRAN ŠTUHEC: Veste kaj, teh ocen je bilo že kar preveč. Zame je bistveno, da Maribor postopoma postaja živahno mesto. Težko rečem, v koliki meri je to posledica epekaja, gotovo pa so bile njegove prireditve spodbuda, ob kateri se udejanja način življenja opaznega dela mlajše generacije. Sicer nisem sociolog, a mislim, da Mariborčani dobivamo oblike in vsebine modernega meščanstva, torej tudi potrebo živeti na ulicah mesta, v njegovih lokalih, biti na otvoritvah razstav, želimo popiti kozarec dobrega vina in ob njem klepetati itn. Kaj pa je drugega poletno življenje v mestnem parku, poslušanje bendov v Poštni ulici, sledenje poeziji na Grajskem trgu, druženje v galeriji E2RD, KGB-ju itd. Vse to razumem kot socialno-kulturni kontekst, ki zahteva tudi dalekosežnejše kulturne projekte in pred etablirane kulturne ustanove ter mestno občino postavlja jasne zahteve. Nenazadnje ustvarja okoliščine za brušenje intelektualnega potenciala, estetskega okusa in kulturne potrebe. Upam, da je duh ušel iz stekleničke!

ORLANDO URŠIČ: Nedvomno smo videli nekaj zanimivih projektov, ki pa bi jih lahko videli tudi izven tako velikega in za mesto v smislu priložnosti zgodovinsko pomembnega projekta. Nismo pa videli in ne vidimo učinkov, ki bi jih tak projekt moral trajno pustiti mestu in regiji na dolgi rok. Na žalost v okviru tega projekta nismo dobili nove galerije, nove knjižnice, obnovljene Koroške ulice, nismo dobili centra sodobne umetnosti, ostal je le vodomet na koncu mestne vpadnice in velikanska finančna luknja, ki jo bomo plačevali še nekaj let. Na žalost je tu mariborska institucionalna in neinstitucionalna kultura padla na izpitu zrelosti, ker je z ljudmi, ki so vodili ta projekt, sodelovala, pa bi lahko sodelovanje zavrnila. Tudi člane častne akademije EPK-ja je lahko sram, da so v tem sodelovali, javno bi se morali mestu opravičiti, ker so imeli možnost vplivati na ta projekt, pa niso, prodali so se za bliščč, ki ga je članstvo v tako imenitnem telesu, kot je častna akademija, prinašal, niso pa prevzeli odgovornosti. Čast brez odgovornosti pa ni nič, je nekaj zlaganega, hedonističnega in provincionalnega.

Kako ste zadovoljni in kako ocenjujete odnos mestne politike do kulture v mestu – ta med drugim podeljuje tudi Glazerjeve nagrade in listine za kulturne in umetniške dosežke?

DRAGICA HARAMIJA: Glazerjeve nagrade in listine so pomemben poklon mesta svojim umetnikom. Pri podeljevanju nagrad seveda nikoli nimajo vsi enakega mnenja,

zato je nesmiselno pričakovati, da bodo prav vsi navdušeni nad izbiro nagrajencev. Mestna politika ima predvsem finančni vpliv na kulturno dogajanje, v zadnjem času je, najbrž tudi pod vplivom splošne krize, bolj mačeha kulturi. Na primer spletna stran MOM posveča kulturi zelo malo prostora, veselimo pa se lahko strateškega dokumenta o kulturi (Lokalni program za kulturo Mestne občine Maribor 2015–2020) za naslednje programsko obdobje, v katerem najdemo prave poudarke in strategije, povezane s knjigo in knjižnicami, upam, da bodo tudi uresničeni. Vsekakor pa mora kulturna politika, izhajajoč iz strateškega dokumenta, postaviti prioritete in standarde na področju kulture, saj so ti osnovni pogoj za razvoj kulturne identitete mesta.

Zdenko Kodrič: Mestna oblast nikoli ni vedela, kaj naj z umetniki in knjigami. Imam občutek, da jo ob besedi umetnost spreleti srh, in ko je tesnoba zraven, vemo, kakšen bo epilog. Hvala bogu, da mestna občina in njeni svetniki še zmeraj vztrajajo pri Glazerjevih nagradah in listinah.

Jože Kos Grabar: Lokalni politiki za kulturo povečini niso zainteresirani na pristen, notranje zavezan način. Vsa čast izjemam, ki pa jih je žal strukturno premalo! Tisti, ki se odločajo za (pol)profesionalno delovanje v politični sferi, so v splošnem prav gotovo precej drugačne notranje baže kot kulturniki/umetniki. Kar se seveda pri njihovem odnosu do kulture in umetnosti nujno odraža. Tisto, kar je že predolgo rakova rana političnega vodenja mariborske občine, je odsotnost širokega dogovora 'ključnih občinskih subjektivnih dejavnikov' o dolgoročni razvojni usmeritvi, tj. vsebinsko-področnih in terminskih prioritetah občine, mesta, tukajšnje družbe. To, da lokalni politični dejavniki ostajajo pri 'projektno-improvizatorskem' in 'zgolj štiriletno mandatnem' načinu vodenja lokalnega družbenega razvoja, se odraža tudi v strateški, dolgoročni, sistemski neopredeljenosti vloge in pomena kulture ter umetnosti v razvoju Maribora. Kar pa se tiče občinske uprave, torej javne administracije, izkazuje ta povečini korekten, profesionalno birokratski odnos do lokalne kulturne srenje – seveda v okviru možnosti, tj. skladno velikosti proračunskega kolača, ki ga kulturi vsakoletno odmerjajo občinski in državni politični krogi.

Tone Partljič: Mislim, da je župan Fištravec kulturen župan; a paničen, kadar izve, da finance kažejo na "tragedijo". Hitro se odloči porezati prav pri kulturi, a si ne srečo potem tudi premisli. Afiniteto do kulture je kazal tudi Franc Kangler, saj je prav on "pripeljal" in izsilil EPK, že prej je v proračunu dvignil recimo sredstva za Borštnikovo srečanje, "dokončal" Lutkovno gledališče in se vozil po svetu uživat na premiere Tomaža Pandurja. Slišim, da se je peljal dogovarjat celo v dunajsko opero o sodelovanju, iz katerega ni moglo biti seveda nič, ker je v resnici sam precejšen kulturni analfabet, kar mu kot nekdanjemu miličniku in visokošolcu, ki so mu potem odvzeli diplomo, ne gre niti zameriti. A voljo spodbujati in pomagati je imel. Zavedal se je, da mora pokazati, da je kulturen in da ga skrbi kultura v mestu in ga po svoje tudi je. Spoštujem prizadevanja za to, da se je nekaj denarja pripeljalo iz Bruslja, toda mnenje, da bo Bruselj ali Evropska unija prevzela skrb

ali odgovornost za vzdrževanje slovenske kulture, je norost. Mi pa zmerom gledamo, kdo bo prevzel to nalogo od zunaj.
V bistvu je bilo zmerom tako. Ko je Gombač "gradil" Borštnikovo srečanje, je šel najprej v Ljubljano k Josipu Vidmarju, Stanetu Kavčiču, Milošu Poljanšku, ki so rekli: Borštnikovo srečanje – da! In potem je to morala sprejeti, potrditi in se navdušiti tudi mariborska partijska in občinska oblast. Potem pa so se tudi mariborski politični tovariši radi kazali s tovariši iz Ljubljane na sprejemih in tudi imeli kakšne servilne pozdravne govore. Toda kakšne resne "mestotvorne" strategije, kaj z mariborsko kulturo, ni imel še nihče doslej … Tudi ne vem, kaj bi s strategijo, če ni sredstev in pogojev za uresničevanje. Slovenci v zadnjem času manj delamo, proizvajamo pa mnoge strategije. Tudi kulturna sfera (gledališče, založbe, muzeji, pevski zbori, knjižnice …) navadno ne sodeluje rada ali ne prevzame iniciative v takem skupnem projektu, ampak vleče vsak le na svojo stran …
Je pa največja sramota mariborske kulture že desetletja "odprto" vprašanje mariborske knjižnice. Aktualni župan Fištravec se je osebno zavzel in še deluje, da bi se kaj spremenilo in premaknilo. Toda dobri nameni velikokrat ne pridejo do cilj. Bo tokrat drugače?
Kaj menim o Glazerjevih nagradah? Odlično. Toda politični sistem sestave glavnega odbora in zastarel pravilnik onemogočata normalno kandidiranje in celo izbiro. O Glazerjevih nagradah ne bi smel odločati mestni svet, komisije bi morale biti strokovne, ne strankarske. Predsednik glavnega odbora mora biti ugledna kulturna oseba.

Marjan Pungartnik: Nikoli nisem zadovoljen. Imam pač svoje kriterije in tudi opazujem, kako te stvari delajo drugod. Sprašujem se, koliko mestni svet ve o kulturi, ko pa nikamor ne hodijo, sploh pa ne tja, kjer bi izvedeli kaj novega. Organizacija uprave je takšna, da se ljudje ne morejo ukvarjati s kulturo, ampak so zasuti z birokracijo. Zato tudi ljudi iz referata za kulturo nikjer ni mogoče videti in jih poznamo samo kot uradnike in nikoli kot kulturne partnerje, kar bi morali biti za vse, kar se počne v kulturi v mestu. Pa saj je tudi v Sloveniji tako, da je tudi ministrstvo samo direktorat za državno kulturo, daleč pa je od pravega ministrstva.

Miran Štuhec: To je bolj vprašanje za komisijo, ki nagrade podeljuje. Če je prepričana v svojo strokovnost in poštenost, potem je vse v redu.

Orlando Uršič: V Mariboru žal večkrat prevlada vtis, da javno službo na področju kulture izvajata zgolj Narodni dom s Festivalom Lent in mariborsko gledališče z Borštnikovim srečanjem. Pa seveda temu ni tako, tudi na področju literature se izvaja dejavnost, na katero je Maribor lahko ponosen. Ob Glazerjevih nagradah bi mesto lahko denimo pisateljem in pesnikom podelilo par štipendij letno, s čimer bi lahko pokazalo, da književnost v mestu ne le vidijo, pač pa tudi prepoznavajo kot pomemben del kulturne podobe mesta. Lahko bi tudi več in sistemsko financiralo založništvo, lahko bi nam dalo v najem kak lokal v starem mestnem jedru in še veliko tega je, kar bi se lahko naredilo. Nevladne kulturne organizacije so v primerjavi z institucionalno kulturo v tem mestu ne le finančno podhranjene, pač pa

so prepuščene zastonjkarstvu, prekarstvu in skorajda ljubiteljstvu. Žal lokalni kulturni program tega problema ne odpravlja.

Kaj manjka Mariboru, če sploh kaj, da bi igral pomembnejšo mesto v javnem, literarnem in družbenem življenju Slovenije in morda tudi centralne Evrope?

Dragica Haramija: Maribor je vendarle majhno mesto, zato je nekako logično, da ne more imeti vsega, pri tem mislim predvsem na kulturne institucije. Kulturne ustanove potrebujejo za svoje delovanje kritično maso obiskovalcev, da bi se tudi finančno splačale. Mariboru manjka Umetniška akademija, ki bi, ob dobro razviti humanistiki, vzpostavila temeljne kreativne smernice umetnosti v mestu in teoretična premišljevanja na polju umetnosti.

Zdenko Kodrič: Mariboru nikoli ni manjkalo vizije, manjka koordinacija zamisli, manjkajo javne hiše umetnosti. V njih naj ne bi bilo nič prostovoljnega, cenenega in zabavno društvenega; le zemljevidi z lokacijo Maribora in strogi profesionalizem, ki ga ne bi podpiralo ministrstvo za kulturo, ampak meceni umetnosti. Javne hiše (od Melja do Gosposvetske) ne bi bile niti oder niti galerija niti kavarna, marveč prostori kritiških presoj in literarnega branja. V teh hišah/blokih naj bi nastajala mestna umetniška perspektiva, znotraj nje pa ustvarjalci, ki bi bili kos krizam, ki bi preprečevali lokalne neumnosti in načrtovali prihodnost. Mesto potrebuje hiše, ki so Kibla, Salon umetnosti in Literarna hiša hkrati, in ljudi, ki bodo stalno na preži.

Jože Kos Grabar: Za perspektiven razvoj tukajšnje mestne, občinske in regionalne kulturne sfere (kot sestavine narodne, nacionalne, evropske in občečloveške kulturne sfere) manjkata Mariboru dva osrednja vzvoda: (a) lokalno dovolj široko dogovorjena in jasno opredeljena dolgoročna vloga kulture v sestavu vseh tukajšnjih osrednjih družbenih področij (javna uprava, gospodarstvo, trgovina, zdravstvo, šolstvo, šport, turizem ...); (b) močna, obstojna in samooskrbna gospodarska podstat občine (in regije), in sicer tudi takšna, ki bo del svoje dejavnostne usmerjenosti in prepoznavnosti črpala iz načrtno gojene/podpirane, ustvarjalno potentne lokalne in regionalne kulturne sfere ter z njo redno izmenjevala ideje, kadre, storitve, odjemalce ...

Tone Partljič: Naštel bom nekaj nestrokovnih, skoraj čustvenih mnenj, če me že sprašujete. Mariboru manjka najprej možnost gospodarskega razvoja. In delo za dela lačne ljudi … In spoznanje, da gredo vzponi in padci gospodarstva s kulturo z roko v roki in ne več še z zmerom aktualno marksistično mislijo o (najprej) gospodarski bazi in potem nadgradnji. Mariboru manjkajo seveda tudi finančna sredstva. Za kulturo in za življenje. Veliko ljudi pa sploh meni, da šele beda rodi pesnike, kar je kajpada norost. Kažejo na Murna, Ketteja, Cankarja …, češ dobro so pisali, ker so bili lačni in bolni in povrh še pijani, če malo ironiziram slovensko prepričanje o pesnikih.

Mariboru manjka že odločitev za premislek, koncept, vizija, kakšno kulturno mesto hoče biti. Manjka predvsem samozavest in vera v lastne sposobnosti in nekaj več velikopoteznosti. Ob kaki stvari tudi "sloga" in enotnost. Manjka "iztržek" iz protestov, kakršna je bila protižupanska vstaja. Manjka mu pretok ustvarjalcev in odprta vrata in tudi sodelovanje z Ljubljano in Evropo. A manjka tudi upoštevanje in večje spoštovanje Ormoža, Ptuja, Ruš, Radelj, Raven, Peker, Pesnice … in pretoka njihovih potencialov v mesto in nazaj.
Mariboru trenutno manjka topline, optimizma in ljubezni. Toda tudi spoznanje, da smo vsi skupaj potlačeni, da vsak išče svoje legalne in ilegalne zveze za nekak uspeh pri iskanju sreče, da smo vsi nagnjeni h grehom iz desetih božjih zapovedi, ne pa samo tistih devetdeset poslancev in dvajset ministrov in še nekaj politikov v Ljubljani, na katere kažemo s prstom. Vse druge bi "postrelili", zamenjali, spremenili, sebe pa nič. Cela družba, vsak od nas mora doživeti neke vrste katarzo in se poboljšati.

Marjan Pungartnik: Maribor je središče regije, regije pa ni. Za to je kriva osamosvojitvena nezrelost. Če bi bile stranke sposobne voditi Slovenijo, bi jo regionalizirale, ampak ker niso … Če primerjam Maribor z Gradcem, je jasno, da Maribor nima za to niti kadrovskega potenciala. Kadarkoli imamo v Gradcu ali na Hrvaškem kakšno prireditev, pridejo predstavniki lokalnih oblasti (mestnega sveta, županij). Ne morete pričakovati od mestnega sveta, ki ne živi z mestom, da bi to razumel, pa tudi pravih kulturnih referentov ni. V Gradcu ima denimo tudi univerza kulturnega referenta.
Pravzaprav ima Maribor vse, ampak zaradi nezrelega vodenja skoraj nič ni na pravem mestu. Glavo ima med nogami, kar pa je bilo tam, so vrgli v Dravo. Za neko mesto ni zadosti, da dovoli poplavo trgovin in študentov. Temu bi se reklo: odsotnost vladanja. Saj če že pogledate urbanistični razvoj, je jasno, da je mesto popolnoma brez glave. Edino, za kar je Maribor res talentiran, so ulične šikane, brezglavo postavljanje znakov in brezdušno prepuščanje arhitekturne dediščine propadu.

Miran Štuhec: Mislim, da je odgovor zelo kompleksen, dotika se naše zgodovinske izkušnje, dinamike v spremembah socialne strukture, političnega življenja v Sloveniji, gotovo še česa. Rezultat za mesto neugodnih dinamik je bil ta, da smo se kljub deklarirani pripadnosti pravzaprav pogosto primerjali z drugimi, seveda predvsem z Ljubljano in pri tem bolj ali manj razloge za svojo drugorazrednost površno iskali drugod. Ali pa nekritično posnemali. Pri tem pa nismo upoštevali, da je Ljubljana glavno mesto in ima že iz zgodovine ter zaradi zgodovine prednost pred drugimi slovenskimi mesti. In bo zmeraj mali Dunaj. Toda, je nujno, da Maribor za vedno ostane veliki Lenart? Če imamo Mariborčani dovolj samozavesti in ponosa ter imamo svoje mesto radi, ga cenimo in spoštujemo, se lahko stvari spremenijo. Dobro, del tega, kar bom naštel, gre med večje projekte, a tako pač je, enkrat bo treba odločiti in obnoviti vsaj del železničarske kolonije ter iz sramote narediti prvovrsten evropski kulturni spomenik, urediti Mestni park (in ostale zelene površine) ter ugotoviti, da je eden najlepših daleč naokrog, treba bo posvetiti mnogo

več skrbi Mestnemu akvariju. Tu pa so še manjši posegi, na primer postavljanje spominskih obeležij pomembnim Mariborčanom (tudi tuje narodnosti!), vabljenje glasbenikov na mestne ulice in trge; operni ansambel, ki navdušuje tudi tuje poslušalce, naj dvakrat na leto koncertira na Štukljevem trgu ali v Parku, grad naj bo prostor druženja (mogoče je lahko grajsko dvorišče prehodno), bogata zbirka oblačil iz preteklih časov naj bo razstavljena v katerem od praznih prostor v mestnem središču. Kaj pa bogata industrijska dediščina, se je mesto sramuje? Itd. Skratka, če bo mesto svojim meščanom ponudilo kaj več od sladoleda, bureka in girosa, kitajskih trgovin ter kioskov s ceneno robo, Festivala Lent, ki se je po moje že pred časom povsem izpel, ali životarjenja pohorskih smučišč, lahko pričakujemo, da se bo razvoj nadaljeval v pravo smer. Ali niso nekateri deli mesta, denimo lokali in prireditve v Poštni ulici, oživitev Velike kavarne, KGB, Grajski trg, poletne prireditve v Mestnem parku, gradu, pa operne in baletne predstave, koncerti v Unionski dvorani; ja, tudi NK Maribor in verjetno še kaj dokaz, da se tudi Mariborčani želijo identificirati s svojim mestom.

Orlando Uršič: Samozavest in spoštovanje lastnih kvalitet, prepoznavanje svojih ljudi. Ne pa da se bojimo svoje lastne sence.

Kaj bi označili, v najbolj splošnem kulturnem in družbenem pogledu, za največjo prednost Maribora, na kateri bi morali graditi naše načrtovanje in delovanje, jo spoštovati, morda izkoristiti?

Dragica Haramija: Največja prednost je trdoživost kulturnih dejavnosti v mestu, slabosti pa nepovezanost in finančna nestabilnost. Kulturne ustanove in drugi dejavniki kulture se ne povežejo toliko, da bi uskladili svoje prireditve: zgodi se, da so kak dan tri prireditve naenkrat, kar seveda ni smiselno. Z dobrim načrtovanjem dogodkov (s skupnim koledarjem prireditev) in medijsko podprtostjo bi dosegli boljše možnosti za obisk prireditev. Vsekakor potrebuje kultura ob finančni tudi strokovno podporo. Umetnost se mora, zavestno bolj institucionalno, razvijati tudi na univerzi, kajti v Mariboru še vedno ni niti enega umetniškega študijskega programa, čeprav seveda umetniške in raziskovalne kapacitete so. Razumem, da mesto nima zavidljive socialne slike, a vseeno ne bi smeli gledati na kulturo zgolj kot na strošek. Treba bi bilo bolj natančno definirati naloge kulture in kontinuirano nagovarjati javnost (uporabnike/občinstvo), predvsem pa bi bili s tem učinki merljivi, npr. v vzgoji in izobraževanju, gospodarstvu (še posebej v turizmu).

Zdenko Kodrič: Lokacija je idealna. Mesto je med vrati Balkana in zahodne Evrope. Lokacija je aksiom napredka. Kako jo uresničiti v praksi? Z združevanjem umetniških smeri, s srečanji ustvarjalcev, ki jih mesto premore; gre za ljudi, ki ustvarjajo v tehnologiji inovacij, bioniki, komunikacijah, tehniki, literaturi, ekologiji, šolstvu, glasbi, slikarstvu in arhitekturi.

Jože Kos Grabar: Posebne pozornosti vredna prednost Maribora je njegova mejna oziroma stična lega v odnosu do sosednjih (drugačnih, samosvojih) narodov, držav,

regij. To mu omogoča prevetrenost, svežino, dinamiko, primerjanje, izmenjavo, preizkušanje. Posledično mu omogoča kulturno mozaičnost, zanimivost, ne-unisonost, nedolgočasnost, svetovljanstvo in (selektivno) vključevanje 'drugačnega', 'tujega' v okvir svojega matičnega lokalnega/regionalnega/narodnega/nacionalnega 'kulturnega tkiva'.

TONE PARTLJIČ: Prednosti Maribora v kulturi so: Mariborčani in lepota in skrivnosti mesta, Drave, Pohorja, Kozjaka, Dravskega polja. Vinogradi na pobočjih mesta.Vedenje o lastni zgodovini in dosežkih. Prednost pa so v preteklosti nenadne "eksplozije" ponosa, moči, trme, kakor Maistrov preobrat, medvojno delavstvo, partizanstvo, pekrska vstaja in protižupanska vstaja.
Velika prednost je odsotnost bratomornih kolaborantskih enot med drugo vojno. Prednost je krščanska tradicija škofa Slomška prek drže škofa Tomažiča med drugo vojno in "rdečega" škofa V. Grmiča, ki je iskal in ne podiral mostove. Imeli smo torej svobodne škofe, ne pa škofe tipa Jeglič, Rožman, Rode, zato se kar čudim, da se je Mahničevih, Rožmanovih in Rodetovih nazorov in manir prav v Mariboru navzel recimo gospod duhovnik I. Štuhec.
Univerza in študentje so gotovo nov potencial in recimo prednost; a študentje in celo profesorji so še zmerom preveč "vozači". Odličnost univerzitetne knjižnice in njenih publikacij in razstav tudi nekaj velja. In prizadevanja "začasne" knjižnice. V svet odprto Borštnikovo srečanje, saj je "cel svet oder". In to, da ni vojne.

MARJAN PUNGARTNIK: Vsi smo se naučili načina razmišljanja o slabostih in prednostih. Mislim, da se tega ne da napraviti za neko mesto. Mesto ni oseba, mesto ni projekt, mesto je skupnost. To pa je nekaj živega. Da bi bila skupnost, se morajo neprestano dogajati dobre stvari, to je vedno boj za nekaj vrednega. Ni avtomatizma. Mesto ni speča lepotica, ki jo je treba le zbuditi.
Prednost je dobrodušnost ljudi, a v splošni politični zlobi to ne šteje. Če smo že sredi vinogradov, ki so jih uspešno uničili nevestni lastniki, potem to sprejmimo na ravni mesta in ne na ravni vaških veselic s folkloro in vaškimi junaki. Vsi hočejo biti mesto, samo Maribor hoče biti vas. Če že imamo (smo imeli) nekaj dobrih slikarjev, potem ne smejo delati iz njih sprdačino. Če že imamo dobre glasbenike, ne delajmo iz njih komerciale. Če že imamo mesto, mu želimo dobro, ne pa da poslušamo sebične strankarske interese. Če smo že imeli v preteklosti tukaj Nemce, se jih ne sramujmo in jih ne sovražimo. Če že imamo gostilne (kar je dobro), ne prodajajmo v njih v mikrovalovki pogrete hrane. Urbanistični barbari so uničili vso dediščino industrije. Samo poglejte, kaj je napravil Boffil iz betonarje, Maribor pa je vse to uničil. Napravili so nabrežje Drave za parking. Mostove in ulice za dirkališče. Letališče, da na njem pristajajo pikapolonice – če lahko uporabim priljubljeno krilatico Bojana Štiha. Če smo že imeli tržnico, je ni bilo potrebno uničiti. In tako naprej. Spisek je skoraj brezkončen.

MIRAN ŠTUHEC: Prednost je, da leži mesto na stičišču slovenskega, nemškega in madžarskega kulturnega prostora, da je geografsko stičišče panonskega in predalpskega sveta, naravni prehod iz Koroške v Prlekijo in dalje v Prekmurje, da ima

močno tradicijo industrijske kulture, pravzaprav dosti dobrih ter slabih izkušenj s sobivanjem pripadnikov različnih jezikov in kultur, ne nazadnje je tu tudi solidna športna tradicija. Mislim, da so to prednosti, na katerih je mogoče dograjevati, ali če hočete ostriti slovensko in srednjeevropsko podobo Maribora.

Orlando Uršič: Maribor ima gledališče, univerzo, filozofsko fakulteto, sodobno tehniško fakulteto in ljudi, ki imajo svoje mesto radi, kljub temu, da jih je to že večkrat pustilo na cedilu. Imamo tudi izkušnjo industrijskega mesta in to bi morali nekako izkoristiti, vzpostaviti moderno industrijo, jo povezati z univerzo, zagotoviti delovna mesta, to mesto bi moralo zopet postati delavsko, da bi kot tako napajalo tudi kulturo.

Podobno vprašanje kot prejšnje, kaj je po vašem mnenju največja slabost Maribora, vredna refleksije in končno tudi odprave?

Zdenko Kodrič: Mestna oblast je že desetletja največja slabost Maribora. Če se zraven štuli še strankarska politika, potem je položaj še slabši. Boom effect! Oblast, ki sicer ne sme postati zaščitni znak mesta, je zato, da priskrbi infrastrukturo in pravično razdeli proračunski denar, nad katerim bdijo izvoljeni mestni svetniki.

Jože Kos Grabar: Izpostavil bi zlasti dve slabosti: (a) šibko notranjo integriranost, uglašenost, vzajemno mnogoplastno povezanost tukajšnje družbe – to velja tudi za njen 'kulturni podsistem', ki je enako kot 'krovni sistem' preveč razglašen, nepoenoten, del-v-odnosu-do-dela-premalo-poslušajoč, premalo pripravljen za dogovore, za oblikovanje skupne vsebinsko-programske in organizacijske podlage; (b) pasivna, čakajoča, neambiciozna 'kulturna drža' mesta oziroma občine, ki spričo tega ostaja v odnosu do bližnjih večjih kulturnih središč (Ljubljana, Zagreb, Gradec) premalo opazna, preveč marginalna in v vlogi kadrovskega vira za prej omenjena kulturna središča.

Tone Partljič: Joj, kaka globoka vprašanja! Nesamozavest. Nekritičnost. Iskanje izgovorov. Čakanje na druge. Kaj je že rekel Kardelj: "Sreče Mariboru ne more dati niti partija ne država. Lahko samo sam z delom." Ali nekaj takega.

Marjan Pungartnik: Maribor nima slabosti. To je najboljši svet med vsemi možnimi svetovi.

Miran Štuhec: Ne vem, če lahko govorim o slabosti, poudarim pa lahko nesrečo, da je bil zgodovinski razvoj v prejšnjem stoletju – morda je to nekoliko preoster izraz, a vendarle – v veliki meri destruktiven.

Orlando Uršič: Zanašamo se na Kitajce. Pri čemer mislim tako na te Kitajce, ki jih opeva aktualni župan Maribora, kot tudi na tiste, ki jih je že pred dvajsetimi leti v enem izmed svojih songov omenjal Bojan Sedmak in ki bi odšli kam za tri dni, da bi tam bili, kar bi pač bili a le za denar, denar, denar ... Takim se v Mariboru klanjamo in jim naivno verjamemo, kako bodo iz našega mesta naredili pravljico, new deal in razcvet. To je eno. Drugo pa je, da moramo dati veljavo in besedo res-

ničnim moralnim in intelektualnim avtoritetam, ne pa pajacem, ki se skrivajo za velikimi zgodbami časti, nikjer pa ne prevzamejo odgovornosti in bremena na svoja lastna pleča.

Bi želeli o literarni zgodovini oziroma življenju Maribora povedati še kaj, kar vas nismo vprašali?

Jože Kos Grabar: V literarni sferi mariborski sem organizacijsko najbolj aktivno deloval v drugi polovici osemdesetih let in v prvi polovici devetdesetih let XX. stoletja. Takrat sem opazil, da je bila tukajšnja literarna scena v sedemdesetih in osemdesetih letih v znamenju razklanosti na dva tabora (morda tri). Enega bi lahko poimenoval 'takratno-režimski', drugega pa 'takratno-opozicijski' (in hkrati 'današnje-režimski'). Ni mi natanko znano, kaj vse sta omenjena tabora imela med sabo, toda po vsem sodeč so bila razmerja med njima (občasno) precej ostra. Ta skupinsko/cehovska razklanost in literarna ter nazorsko-politična antipatija žal sega tudi v današnji čas, ni pa več kdo ve koliko opazna oziroma javno izražena. Menim, da so bila 'nevarna razmerja' med tema taboroma eden najpomembnejših razlogov za premajhno razvitost literarne scene v Mariboru ob koncu XX. stoletja – namreč premajhno glede na populacijski, kulturni in izobrazbeni potencial Maribora. Spričo prej omenjenega starejši literati v Mariboru mlajšim tudi niso zapustili npr. mariborske sekcije Društva slovenskih pisateljev, stalnega literarnega srečevališča, stalne založniške zbirke, ki bi se imenovala npr. 'Prvenci' ... Že takrat sem bil prepričan (enako sem še danes), da se bo literarna scena v Mariboru lahko dobro razvijala le v primeru, če bodo njene zastavonoše mlajše generacije za literaturo navdušenih ljudi in če bodo presegle (in nikakor ne nadaljevale) prej navedeno 'literarno-frakcijsko razklanost'. Ko sem z nekaj znankami in znanci konec osemdesetih let pričel s stalno dejavnostjo literarne sekcije MKC Črke v prostorih Galerije Media Nox (takrat še Hedlove Galerije 88) na Orožnovi ulici, je kar nekaj časa trajalo, da se je izoblikoval bolj ali manj stalen krog približno 20–30 obiskovalcev naših literarnih prireditev. Žal z izjemo dveh, treh starejših, že uveljavljenih literatov v tem krogu večine starejših in presenetljivo tudi mlajših mariborskih literatov ni bilo. To me je precej začudilo in sklepal sem, da so literati povečini individualisti, ki druženja s stanovskimi tovariši ne potrebujejo (na srečo so me kasnejša leta prepičala tudi o nasprotnem). Stalno pošiljanje vabil na prireditve nekaterim znanim mariborskim literatom takrat ni doživelo odmeva. Omenim naj tudi to, da se je skozi redno delovanje MKC Črke izkazalo, da v Mariboru obstajajo zelo zanimiva, kakovostna in obenem širši javnosti neznana mlajša 'pisateljska peresa'. V zvezi s tem sem ugotovil tudi, da le-teh tedanja priznana mariborska literarna imena niso zaznala in nanje niso reagirala z ničemer takšnim, kar bi te perspektivne avtorje vzpodbudilo, promoviralo (glede tega je bil svetla izjema France Forstnerič, takrat urednik pri Dialogih).

Tone Partljič: Ne. … Saj sem že doslej odgovarjal tudi reči, za katere me niste vprašali.

MARJAN PUNGARTNIK: Nekoč mi je pripovedoval Janez Menart zgodbo o nekem svojem prijatelju, ki ga je zelo prizadel. Menartova žena je s prstom (in je pokazal, kako je to napravila) pometala s police vse knjige tega nehvaležnega prijatelja, jih zbrcala na hodnik, zaloputnila vrata za njimi in rekla: "Tukaj nimaš več kaj iskati." Ne vem, kaj je bolj pomembno – da zna pesnik pozdraviti ali da napiše dobro pesem. Nisem prepričan, da dobra pesem odtehta pozdrav. Za pesmi smo odgovorni nebu. Za to, da smo ljudje, smo odgovorni drug drugemu. Simbolično sem kar nekaj mariborskih avtorjev vrgel s polic in zbrcal pred vrata. Literatura je širok svet – zakaj bi bral nekoga, ki dobro vrača s kamnom, če pa človek dvigne oči in najde sogovornika kjerkoli – v tisočletnem Haleviju, Marwellu, Sabi, Orbelianu, Li-Poju, Blatnyju, Pasternaku, Bennu, Annenskemu, Leopardiju … Tišina, s katero me sprejemajo v moji knjižnici, zbriše kakofonijo za okni.

MIRAN ŠTUHEC: Naj dodam še nekaj, kar je pomembno: mariborski književniki in tisti ustvarjalci, ki so v mestu živeli ter delali krajši čas, so opravili izjemno pomembno delo, da se mesto tudi v času resnih narodnostnih problemov, migracijskih pritiskov, specifičnih kulturnih potreb delavstva ter zmeraj ne prav ugodne socialne strukture prebivalstva, kulturno ni sesulo in spremenilo v duhovno brezobličen kraj. In še nekaj: književnosti (umetnosti) je treba v vsakem primeru prisluhniti. Ne gre zato, da bi jo funkcionalizirali ali od nje pričakovali odgovore na različne družbene dileme, v vsakem primeru pa je treba upoštevati, da jih zna artikulirati.

In vprašanje za konec: če poskušate opisati genius loci, duha mesta, zaščitno lastnost Maribora, ki ga dela za njega samega, kakšen opis ali katero lastnost bi izpostavili?

DRAGICA HARAMIJA: Maribor je lepo mesto, imam ga rada. Na vsakem koraku ponuja zgodbe iz svoje preteklosti, ki jih kot meščani zlahka prepoznavamo v sodobnosti. Mesto, ki je cvetelo zaradi svoje strateške lege (industrija, železnica), je od nekdaj sprejemalo večkulturnost, ta je prišla s priseljevanjem. Hkrati pa je Maribor mesto, ki hrani zgodbe, svoje mitske prostore, atmosfero vode, sonca, zelenja, prijaznih ljudi in ima potencial trdoživosti, radovednosti in živahnosti, kar so temeljni pogoji kreativnosti.

ZDENKO KODRIČ: Velikokrat sem razmišljal o tem vprašanju. O znamki oziroma zaščitnem znaku mesta sem malo prej govoril. Če bi opredelili in uveljavili lokacijske prednosti mesta v umetniško tehnološkem kontekstu, bi Maribor postal prepoznaven znotraj države in tudi v Evropski uniji. Ker mesto lokacijska načela znotraj pojma genius loci noče upoštevati, se ukvarjamo z vprašanji oziroma opredelitvami, ki jih izraža del mariborske inteligence. Saj poznate sintagme – sami ste jih maloprej omenjali – gre za hedonistično letargičnost, provincialno samozadostnost, samozadovoljnost mesta, sivino, blatni dol, Butale. To radi govorijo ekstremni individualisti, ki mimogrede povzročijo družbeno erozijo. Vsega tega ne bi bilo, če bi mesto locirali na evropskem zemljevidu in odpravili pesimizem. V mislih

imam tole: če v Berlinu nastopi umetnica iz Maribora, mora mesto iz tega dejanja sestaviti mozaik lokalne prepoznavnosti. Mestna oblast mora v svojo ikonografijo umestiti to umetnico. V mislih imam virtualizacijo jezika. V grbu naj bo poleg goloba vsak mesec ali vsako leto še kako drugo znamenje. Gajškov Ikarov let, na primer, pesem Erike Vouk, kak lik iz igre Roka Vilčnika ali notni zapis jazzovskega kitarista Sama Šalamona, lahko tudi kaka dizajnerska koda Roberta Lešnika. Malo karikiram, ampak ko gre za vsiljevanje lokacije, so na prvem mestu participatornost, angažiranost in izvirnost. Ko jih bosta zaznala tujec in domačin, bosta postala pozorna in lov na denar in publiciteto bo odprt. Kako prav ima Kierkegaard, ki pravi, dokler večnost ni vzpostavljena, trenutka ni, ali pa je samo discrimen.

Jože Kos Grabar: Maribor je mozaično mesto/družba, mesto kontrastov, močnih vtisov, intenzivnih čustev, klenosti, včasih tudi ostrorobosti. Duh tega mesta ni mehkužen, ni mlačen, ni zaujčkan v samozadostnost. Je neprestano samosprašujoč, nemiren, stalno loveč svoje ravnotežje, stalno v novih (zgodovinskih) preizkušnjah. Obenem je tudi premalo samozavesten, samoustoličen in avtoreferencialen, hkrati pa preveč upoštevajoč avtoritete in zglede od drugod. Svojo idejno, vrednostno, duhovno podstat mora v pomembni meri še dograditi, seveda upoštevaje pozitivne, navdihnjene, domiselne prakse in zglede iz ustvarjalnosti ter (še premalo odstrte) zapuščine preteklih generacij – tudi tistih, ki so delovale pred mnogo desetletji in stoletji.

Tone Partljič: Genius loci? Duh mesta? Zaščitna lastnost? Joj, te globoke misli me spravljajo v zadrego. Lahko preskočim iz kulture in literature v mariborski nogomet? Maribor je prvak Slovenije. Igra pomembno vlogo tudi v Evropi. Ima zmagovalno miselnost in prepričanje – vsi za enega, eden za vse. Njihovo geslo je En klub ena čast. Kapetan je Brazilec Marcos Tavares.
Če bi to prestavil v kulturno dogajanje. Kjer ima Maribor zmagovalno miselnost in prepričanje – vsi za enega eden za vse, tam lahko tudi zmaguje. Eno mesto, ena čast.
Boriti se za mariborske barve, toda odpreti se moramo za odlične ustvarjalce od drugod in jim zaupati ne glede na barvo njihove kože, domovino in nacionalnost. Lahko so tudi "kapetani". Se torej odpreti brez strahov v svet. Mislim, da so slovenska govorica, Pohorje, Gorice, Drava, trta, "fantje zelenega Štajerja, zmeraj korajžni veseli", prehojena in preživeta leta in trpljenja – naš genius loci.

Marjan Pungartnik: Verjetno pričakujete od mene nekaj tako superlucidnega, kot je Brvarjeva ocena o tem, da so Mariborčani hedonistični in letargični. Nisem Mariborčan niti po mentaliteti niti po ravnanju. Maribora ne preziram, nasprotno, zdi se mi vredno živeti v njem. Rad imam ljudi v njem (ne pa oblastnikov). A moja prava domovina so pribaltske dežele, požgana ukrajinska geta, mirni in urejeni westfalijski kraji. Doma se počutim v Zagrebu, v Gradcu, na Dunaju, v Pragi. Če o čem sanjam, je to furlansko zelenilo in bele gore na obzorju. Ne morem se otresti občutka tujosti v Mariboru. Morda je to tisti genius loci. Ko sem začel delati na Zvezi kulturnih organizacij Maribor, sem se ukvarjal tudi s kulturnimi društvi

manjšin. Bil sem prvi v Sloveniji, ki je romsko folkloro pripeljal na oder "folklornih revij" skupaj s slovensko. In potem še makedonsko, srbsko … To niti po naključju ni mogoče kje na Gorenjskem in marsikje drugod. Maribor so velikokrat dvigovali prišleki, vključno s Spanheimi, kulturno, graditeljsko, industrijsko, izobrazbeno. Zaradi tega je odprtost Mariborčanov in njihova strpnost do drugih nekaj, kar je v psihologiji mesta ena od lastnosti, ki se uspešno upira oblastni aroganci v tej isti psihologiji. A genius loci sega dlje, je mitološko ozadje nastanka kraja. Torej ni neka dobra duša mesta, ampak je spomin. Vraz je iz nekega komaj verjetnega spomina izkopal Marib. Mislim, da je spomin nanj genius loci tega mesta.

Miran Štuhec: Mesto mora identiteto graditi na svoji tradiciji in prednosti utemeljevati na lastni zgodovini. Problem nastaja, ker je Maribor v preteklosti dejansko šel skozi socialne, kulturne in narodnostne faze, ki druga druge niso nadgrajevale, ampak so si vsebinsko večkrat temeljito nasprotovale. Toda Maribor je kot mesto vendarle "preživel"; s svojimi kulturnimi inštitucijami, tudi športnimi društvi funkcionira kot celovita skupnost. Zdaj seveda lahko jamramo, kako je vse slabše, kot je bilo. Toda moj občutek je, da mesto v duhovnem smislu dobiva določen zagon. Upam, da tej veri pritrjujejo moji prejšnji odgovori. In če je tako, potem je tisto, kar moramo negovati, gon po preživetju. To, recimo, po moje pomeni, da mora mesto, z vsemi razpoložljivi sredstvi (ne mislim le na finančna!) podpirati nove zamisli.

Orlando Uršič: Če govorim čisto osebno, so zame to srčni, odprti in delovni ljudje.

DODATEK

Bojan Sedmak: Deževna sobota pred obljubljeno oddajo besedila o mariborski literarni produkciji. Pravzaprav odgovorov na vprašanja o njenih presežkih, prednostih, slabostih, žariščih, predstavnikih, založnikih, ljubiteljih, žanrih, posebnostih … Kaj me poleg urednikovega povabila pooblašča za tovrstni revijski razmislek? To, da sem pred tremi tedni po spletu naključij na grobu največjega perzijskega poeta recitiral njegove verze, pred dvema popeval narodne pesmi med tirolskimi vršaci, prejšnji vikend lastne ob kitari na festivalu ob slovenski obali in pred tremi dnevi poslušal svojo uglasbljeno balado v izvedbi šestdesetčlanskega pevskega zbora? No, najbrž bolj status nekoga, ki izda kakšno knjigo in se zato mora malo pojaviti v javnosti. A tudi brez lažne skromnosti to ni dovolj, da bi bil kdo ustrezen poznavalec mestnih literarnih razmer, čeprav je za nameček še srednješolski profesor književnosti in jezika.
In prav kot slednji bi raje prepustil univerzitetnikom, da analizirajo, kaj označuje besedna zveza 'mariborska literarna produkcija' oziroma določijo subjekte njenega ustvarjanja. So to le tu pišoči, ki pišejo o svojem mestu? So to v tem mestu rojeni avtorji, torej tudi tisti, ki živijo drugje in tam pišejo o njem? So to besedila, v katerih se pojavlja mesto, ne glede na to, kdo jih je napisal? So to mestni založniki in njihova izdana besedila? So to samo poetski, prozni, dramatski teksti ali tudi kolumne,

kritike, reportaže, novinarski in strokovni, vsakršni zapisi z dovolj spoznanji, dobrega, lepega v zvezi z mestom in nasploh?
In če se na vrat na nos spustim med količke urednikovih spodbud, ali ne bom okorno pojahal že prvih dveh o presežkih in odločilnih žariščih mestnih slovstvenih prizadevanj, zato ker sem se pač odločil, da se bom poskusil izogibati imenom? Koliko je to v tovrstnem pisanju sploh mogoče, če to pravzaprav temelji na imenih, osebnih in stvarnih? In so takšni literarnozgodovinski ekskurzi na nek način podobni seznamom klicev ali spiskom za samopostrežne nakupe.
Seveda je peterica prvi primerni orientir za polstoletno vijuganje med tukajšnjim literarnim dogajanjem. In trojica od nje še zelo prisotna, dejavna, aktualna in vplivna. In kot taka morda, zakaj pa ne, primerna za kakšno polemično misel o mariborskem geniusu loci.
Recimo, da zanj ni značilna hedonistična letargija, ampak bolj nekakšna napihnjenost. Napihnjenost kot značilnost organizmov, ki jih ne ubrani mimikrija, ko so ogroženi, kar pa so vseskozi. Napihnjenost, fonetično izšla iz tukajšnjega jakostnega naglaševanja, ki zaradi sile sape brije odtenke samoglasnikov, pregovorno pa jo karikira šala, da ob štajerski ženi pri hiši ne potrebuješ psa. Napihnjenost, ki prihaja od drenja ruralcev čez polja, livade in gmajne in so jo ti prinašali iz okoliških zaselkov, ko so poseljevali to mesto spodrezanih meščanskih korenin. Napihnjenost junakov v delih našega mednarodno uveljavljenega pisatelja, ki so pretežno odlično portretirani lokalni patološki tipi. Napihnjenost vladajočih aparatčikov in njihovih postreščkov, raznih vratarjev in paznikov, ki so mesto dolgo zabijali v sivino posebne totalke. Napihnjenost, ki je iz teh prostorov redno izrinjala v svet vse bolj občutljive in manj domišljave. Napihnjenost tranzicijskih bleferjev, kapitalnih oslov in oglaševalsko nastrojenih puhležev. Ta napihnjenost spada k polovici let tega pregleda vsaj tako kot hedonistična letargija, izmišljena na koncu devetdesetih.
Seveda take splošne oznake nastajajo v skladu z duhom časa in sta dandanes obe določitvi najbrž izrabljeni in neustrezni; kajti če že hedonizem, ta zdajšnje nove svobodnjake sili bolj v frenetičnost, značilno za pornografijo, kot v letargijo. In če že napihnjenost, ta neusmiljeno plahni skupaj z iluzijami, da bo temu mestu kdo pomagal, če si ne bo samo. Zatorej dandanašnjemu stanju mogoče še najbolje ustreza pojem upad. Česa, pa lahko vsak sam ugane.
In kako se te sociološke domislice prikazujejo v lokalni literaturi? Preveč pesnic, premalo poezije, je med drugim zapisal v svojo zadnjo knjigo mariborski pesniški doajen, letos nagrajen z najvišjim narodnim priznanjem za življenjsko delo. Ni rečeno, da je zadel resnico – za pikrost ga je morda kot za kazen doletel epigram njegovega kolega v knjigi o odgovornosti poezije, češ da piše težke, klobasaste, prozaične kantate – a je vsaj sporočil, da nekaj pogreša, čeprav ne čisto jasno kaj. No, vsekakor je takšno rezoniranje, vključno z duhovitim obkladanjem značilno za razgledane ljudi odprtega duha, med katere spadajo tudi mnoge štajerske pesnice, ki trenutno res predstavljajo večino mestne poezije. In to solidno, ne glede le na nagrade, temveč na visoko energetsko občutljivost. Če je ne preveva socialna lirika, nič hudega, jo pa intimna epika ali dramatska požrtvovalnost ali čustvena impre-

sivnost ali dodelana pronicljivost ali zrela jezikavost ali humanistična zagnanost ali karkoli … Pomembno je, da so, da ustvarjajo, da pišejo, da se ne predajajo le hedonistični letargiji ali napihnjenosti ter odhajajo med kakšna amsterdamska ali berlinska predmestja. Ali ostajajo z eno samo knjigo kot tisti, ki so se odločili napisati kaj o svojem življenju v domači večstanovanjski hiši, o poslovni karieri ali zdravljenju odvisnosti.

Sam spadam med tiste, ki menijo, da za pisno ustvarjanje ni potrebno posebno druženje z njegovimi ustvarjalci, zato slabo poznam delovanje lokalnih društev, ki se ukvarjajo z literaturo. A skoraj zmeraj, ko prihajam v stik z umetnostnimi upravljalci, pogovor steče v glavnem o denarju. Kakopak, saj je znano, da so slovenski pogovori o kulturi nasploh predvsem pogovori o denarju. In kot taki me pravzaprav ne zanimajo, še posebej me odbija neki posebni uradniški žargon, značilen za tovrstne razprave. Res se mi ne zdi obetavno, da se mora ustvarjalni žar praviloma ohlajati pod birokratskimi tuši, ko bi bilo mogoče zadeve dojemati mnogo bolj poenostavljeno, najsibo tudi nekoliko vulgarno; v centrih so pač bolj ali manj obilne prasice, napihnjene od davkoplačevalskih nadevov ter z omejenim številom seskov, okoli njih pa prerivanje številnih malih uporabnikov, da bi si izcuzali zadovoljivo količino za preživetje. In bolj spretni, iznajdljivi, močni, premeteni pač izvlečejo več.

A morda to nenehno kobacanje niti ni glavni problem, pač pa preprosto dejstvo, da ponudba tudi na trgu literature presega povpraševanje. Kar je nasploh problem kriz, ki jih profitno usmerjeno delovanje običajno rešuje z uničevanjem ustvarjenega, na podoben način kot kapitalistični ciklusi resetirajo sebe z vojnami. Spominjam se, kako je nekoč nagovoril svoj narod lani umrli svetovni slovenski poet; ob sprejemu že omenjene velike narodne nagrade je vztrajno poudarjal, kako je v slovenski kulturi vse čudežno, lepo in dobro. Izbranci v komemorativnih črnih oblekah, navajeni na standarne kulturniške marnje, pa so ga nevajeni takih hvalnic razumevali ironično ter bili zato krivi pred bogom, kajti pesnik se je samo hotel izogniti domorodnim ritualom, pri čemer je pač navajal dejansko bogato umetniško bero. Seveda se zavedam, da je lahko podoben optimizem v zvezi z mariborsko literarno produkcijo pretiran. A čisto empirično zaznavanje, da je literature vsenaokoli dovolj in celo preveč, ostaja preverljivo, sploh če se ji pridoda še vsa šolniška pa upokojenska pa podobna ljubiteljska in internetna produkcija, slednja magari z blogi, malo za šalo, pa tudi z dramatiko po forumih, aforistiko po mobijih in s podobnimi žanri …

V zvezi s tem se mi stanje mariborske literature torej sploh ne zdi slabo, saj tukajšnje ljubiteljske združbe, založbe in privatni slovstveni podvigi delujejo s polno paro ali bolje z digitalnim entuziazmom. Sploh ko se otresejo fantazij, da je mogoče s pisanjem dostojno zaslužiti. In se sprijaznijo s prežanjem na srečo, če bo kaj kapnilo. A od kod, to je tu vprašanje? Je-li bolj plemenito, da se v duhu trpi strelice vse nasprotne usode ali kritično nenehno naskakuje državo, naj da več. Čeprav se ve, da nima, ker pač ne zna pobrati tistim, ki imajo. In se morajo zato pri pisnem početju številni interesenti znajti bolj ali manj sami.

Ali potemtakem zadeve potekajo po načelih nekakšnega samizdata v kapitalističnih razmerah, ko ustvarjalci za svoja dela plačujejo izdatke sami? Na primer tako, da kupujejo svoje izdaje in jih podarjajo prijateljem in znancem. Če že deluje na kratki rok, to nima sistemskega smisla niti z alibijem, češ prezirajmo gospodarske kulte in se imejmo dobro za malo denarja. Kajti medtem ko se imajo pisci v svojih ustvarjalnih delirijih dobro, jim nepišoči profiterji za hrbtom poleg zemlje in ognja privatizirajo še vodo in zrak. Zato je pomebno vedno znova odpirati vprašanja politične umetnosti. No, na tem terenu, se mi zdi, pa je mariborska literatura v gluhi lozi.

In politično se je tudi v času prestolovanja evropski kulturi v tem prostoru jalovilo v kramarske zdrahe. Na kratko; prihod organizatorjev od drugod ni bil slab, saj je prevetril ustaljene deželne mentalne modele, a od akterjev se je pričakovalo preveč, pri tem pa pozabilo na ljudsko specifiko teh prostorov, na folklorno metanje polen pod noge. Podarjeni čas in denar sta spuhtela v spektakelski družbi, med katerimi je bilo nekaj prav dobrih dogodkov, žal pa je po njih ostala le samooskrba z zelenjavo in živahno življenje ene same ulice. Glede na to, da bi se tega lahko spomnili sami že prej, ne bi bili potrebni milijoni evrov. No, izjemni spektakli so bili tisti vstajniški, pri katerih pa niti mariborska literatura niti prestolnične kulturne zamisli niso imeli kakšne posebne besede. Pri prihodnjih bi je lahko imeli več, če bi jih le razširjali mladi individualisti, združeni v civilnih projektih in novih oblikah odpora do neumnosti.

Kaj manjka mojemu mestu? Ljudje, ki jih ni. Žal tako kot vino brca pamet, budalost brca dobre ljudi iz njega. In je torej glavna slabost, da ne naredi dovolj, da bi jih zadržalo. Ne s sentimentom, z delom. Eden izmed prihodnjih kulturniških projektov bi zatorej lahko bil festival ljudi, ki so od tod odšli. Pa bi literati poskrbeli za zbornik zgodb teh ljudi pa bi se čudili, koliko čudovitih ljudi živi v svetu, ki so nekoč živeli tukaj. Morda bi se koga celo prepričalo, da bi ostal. Ne s sentimentom, z delom. In bi ob tem družno spoznali, koliko pravih ljudi pravzaprav živi tudi zdaj in tu, v tem mestu, med nami, z nami. In smo to, namreč pravi ljudje na pravem mestu tudi mi sami.

Nedelja, bolj sončno obetavna. Spet za mizo, prebral napisano. Zadovoljen, tudi zato, ker je spis očitno izpeljan brez imen. Za dopolnitev okvirno predpisanih strani le še poantiran zaključek. O prostorsko locirani literaturi. Najbrž je v navezanosti na oprijemljivo okolje nekakšna prvinska terjatev po gotovosti. In se vsakega pisanja drži nekaj iz prostora, v katerem nastaja. A v glavi literatura ni prostorsko omejena niti v provinci. Sploh pa ne, če je kot prav dobra mariborska de facto umeščena med zadostno svetovljansko.

Zaželimo si, da bi je bilo čim več in da bi jo pisali še na mnoga leta.

DRUŽBA IN INTELEKTUALNA KULTURA

Kako ocenjujete splošni kulturni in antropološki razvoj mesta v zadnjega pol stoletja? V katero smer se razvija Maribor? Kako si bo opomogel od izgube povojne industrializacije in v katero smer vidite, da bi se lahko razvijal v naprej?

ANDREJ ADAM: Kulturni razvoj mesta je smiselno interpretirati v kontekstu širših družbenih in gospodarskih gibanj po II. svetovni vojni. Ker socialistična Jugoslavija in z njo Maribor vendarle nista bila izolirana iz mednarodnih gospodarskih dogajanj – za leta od konca II. svetovne vojne do začetka sedemdesetih let pa vemo, da so bila zlata leta kapitalizma (čas, ko je zaradi povojnega uničenja in možnosti investiranja pa tudi zaradi močnega "socialističnega" bloka med delom in kapitalom vladalo premirje) – to pomeni, da je tudi ekonomska slika v tedanji Jugoslaviji, Sloveniji in zlasti v Mariboru kot enem večjih gospodarskih centrov precej podobna kot v Zahodni Evropi. Mariborsko gospodarstvo je v bistvu cvetelo, ko je cvetelo gospodarstvo v gospodarsko razvitem kapitalizmu, in se začelo soočati s krizo, ko je recesija zajela globalne trende. Zaradi nekaterih specifik umeščenosti Maribora v jugoslovanski prostor gotovo obstajajo odstopanja od tega paralelnega vzpona in padca, toda verjamem, da bi kakšna resna sociološka in ekonomska študija te polpretekle zgodovine na splošni ravni odkrila temeljna ujemanja.

Iz tega širšega zgodovinskega konteksta velja izpeljevati tudi kulturne vzorce. Gospodarski razcvet mesta in spremljajoče potrebe so dale zagon tudi za ustanovitev univerze, ki je bila zaradi potreb gospodarstva zlasti tehnično naravnava. To ne pomeni, da humanistične inteligence v Mariboru sploh ni bilo, bila pa je v senci, živela je morda zlasti v gimnazijskem okolju in kanček na univerzi, kjer bi našli nekaj velikih intelektualcev, a osamljenih. Zanimivo je, da so humanistični študiji bolj sistematično vzniknili, ko je Maribor ekonomsko tako rekoč propadel: kot da je Maribor hotel v resničnosti udejanjiti znameniti Heglov aforizem, da Minervina sova dvigne krila šele, ko pade mrak.

Če nekoliko preskočim k drugemu delu vprašanja. Ali si bo Maribor opomogel? Upam. Možnosti vsekakor ima. Nekaj lahko postori sam, če se bo preusmeril k trajnostnemu vodenju gospodarstva, k obnovljivim virom, zeleni energiji; toda okrevanje v tej smeri, četudi ne zanemarljivo, je lahko samo delno. Večje okrevanje bo mogoče le v okviru obsežnejših družbenih premikov, ki bi evropsko gospodarstvo rešile iz oklepa varčevalne politike in vse bolj brutalnega izkoriščanja delovne sile ter "osvobajanja" od virov za preživetje. Ta druga pot bi najbolj gotovo prispevala k preporodu regije in mesta, vendar je trenutno precej oddaljena. Po eni strani zato, ker so sodobni nosilci "radikalnih" politik, ki naj bi bile zgodovinsko gledano emancipatorne, iz teh politik naredili tržno znamko, tako da dejansko delujejo kot vsako drugo podjetje, ki utegne biti povabljeno v oddajo Prava ideja; po drugi strani pa zato, ker v Mariboru skorajda ni niti takšnih nosilcev radikalnih politik. Pravim skorajda: nekaj bi jih dejansko lahko našteli, toda njihova realna družbena moč je tolikšna, da jih celo aktualni župan dene v klobuk.

Ta trenutna nezmožnost povezovanja teh redkih nosilcev je, če bi si drznil špekulirati o sedanjem kulturnem stanju, do katerega je privedla preteklost, poglavitna

forma zavesti akterjev v Mariboru. Je neka oblika, kako v danem trenutku biti podjetnik, imeti dostop do skorje kruha pod namišljenimi lastnimi pogoji oziroma biti podjetnik samega sebe in svojih najbližjih. Kakršnakoli emancipacija zahteva vsaj minimalni nivo povezovanja med akterji s podobnimi družbeno-političnimi cilji, ker pa vselej prevlada skrb za lasten projekt, za lastno poročilo o projektu – kar je zaradi eksistenčnih razlogov najbrž razumljivo – povezovanja ni in tudi ne več ideje (očitno vse bolj naivne), da je subjektivnost zmožna predati se tudi nečemu, kar je več kot le njen zasebni interes. Res, kako se bomo učili govoriti novi jezik, ko pa v realnem življenju ves čas govorimo starega, seveda zaradi okoliščin, ki favorizirajo samo ta jezik in ki se ga tudi tisti, ki bi radi kaj spremenili, učijo že zelo zgoraj? Rečeno drugače: poglavitno formo zavesti je mogoče opisati s Kantovim reklom, ki mu je kar najostreje nasprotoval: kar velja za teorijo, ne velja za prakso. Saj ne, da bi verjel, da je mogoče popolno zlitje tega, kar človek govori, s tem, kar človek dela. Toda, da imamo ravno v tem mestu tolikokrat opraviti z ljudmi, ki govorijo eno, delajo pa radikalno drugače, je vendarle zaskrbljujoče.

Karolina Babič: Danes Maribor nima smeri. In ni nujno, da je to slabo. Če pogledamo smer, ki jo je mesto imelo pred štirimi ali petimi desetletji. Je bila to smer mesta? Ali smer, ki jo je mesto dobilo od političnih načrtovalcev? Maribor je bil industrijsko središče Jugoslavije. Ne poznam antropološke in siceršnje zgodovine mesta dovolj dobro, da bi upala trditi, ali je bila ta funkcija mesta tudi skladna s predhodnimi potenciali mesta. Upala pa bi ugibati, da mesto nikoli ni imelo zares lastnega razvoja, ampak je bilo bolj poligon političnega in družbenega eksperimentiranja ali pragmatične rabe. V drugi polovici 19. stoletja je bilo mesto nekakšna velika železniška postaja med Dunajem in Trstom. V začetku 20. stoletja je bilo mesto menda zelo "meščansko". Po vojni je postalo delavsko industrijsko mesto. So te faze izhajale iz vsakokratnih potencialov mesta ali je mesto pač trpno preneslo funkcijo, ki jo je dobilo v strukturi okolja? Kakorkoli že, v neki fazi je bil Maribor industrijsko središče in to ga je vsekakor kulturno zaznamovalo.
Vendar pa se letos na fakulteto vpisuje generacija, ki se je rodila leta 1996, torej leta, ko je dokončno propadla že vsa velika industrija. Zato menim, da nimamo več pravice govoriti o propadli industriji kot izgubi mesta, kajti obdobje žalovanja je po vseh kriterijih zdrave psihologije moralo že zdavnaj miniti. Industrializacija in njen zaton so stvar zgodovinskih knjig. Izrazi, kot so izguba in okrevanje, niso več primerni. Razvoja Maribora ne smemo več navezovati na zgodovinska izhodišča, ki so tako oddaljena, da niso več resen del spomina srednje generacije, ki je zdaj najbolj aktivna, in ki so se zaključila, preden se je rodila danes polnoletna generacija. Govor o veliki industriji se zdi že tako anahronističen, celo patetičen. Spomin na industrijo je ideološki balast, ki se kot mantra ponavlja, nima pa v sebi več nobenega čustva in zato tudi nobenega vpliva na potek dogodkov. Razvoj mesta moramo premisliti na novo iz tega, kar imamo danes na voljo kot potenciale mesta. Veličastna industrija naj bo veličastno popisana v zgodovinskih zapisih in naj se dosledno predaja kot zgodovinsko znanje novim generacijam. Zelo neokusno pa

je to videti v raznih swot-analizah in strategijah razvoja. Kot da je nekdo izgubil stik s časom. Maribor je resda mesto, ki išče smer svojega razvoja, vendar pa nikakor ni mesto, ki še vedno okreva od izgube industrije. Tiste rane so že zdavnaj zaceljene, sicer z grdimi brazgotinami, a vendarle zaprte. Razmislek o razvoju se mora bistveno osvežiti. Besed, kot so "propad industrije", "TAM", "delavsko mesto" in podobnih, se moramo v razpravi o razvoju na daleč izogniti, če hočemo razmišljati o smeri in razvoju času primerno, sicer zanikamo vse, kar to mesto daje od sebe zadnjih dvajset let.

Tomaž Grušovnik: Na razvoj mesta Maribor v zadnjih desetletjih gledam iz širše družbeno-politične perspektive, ki jo zaznamuje tranzicija srednjeevropskih držav. Ta tranzicija je v političnem smislu povezana s priključevanjem teh držav EU in z njihovim vstopom v zvezo NATO, ki je v primeru Slovenije hkrati pomenil tudi izstop iz Gibanja neuvrščenih. V sklopu teh procesov je v Mariboru prišlo do obsežnih sprememb v gospodarstvu, zaradi katerih je mesto ostalo brez pomembnega trga in vložka v svojo industrijo.

Sam sem posledice te tranzicije osebno občutil kot osnovnošolski otrok. Najprej je šlo za strah, da bo oče, ki je bil zaposlen v TAM-u kot "kovinarski mojster", izgubil službo. V Orodjarni so se namreč kljub nenehnemu trudu in požrtvovalnosti številnih delavcev dogajala odpuščanja. Če se pravilno spominjam, je šlo vsaj za dva večja vala v razmiku nekaj let. Potem pa je bilo tukaj še dejstvo, da je morala mama zapreti trgovino z živili, saj ta ni bila več konkurenčna "supermarketom", ki so začeli rasti na vseh straneh mesta kot gobe po dežju: v centru, na Teznem, na Pobrežju, v Novi vasi, pri Hočah, kasneje celo v Dupleku, v Lenartu, na Ptuju, Slovenski Bistrici, Konjicah itn. To osebno izkušnjo so gotovo obarvala tudi poročanja medijev in znancev o splošnem propadanju mariborske industrije, pa tudi o številnih krivičnostih tranzicijskega procesa in nemoči, da bi "stvari spremenili na bolje".

Ko gledam nazaj na to obdobje in ga primerjam s poročili iz drugih držav in delov sveta, se mi zdi, da usoda Maribora v tem smislu ni bila nič posebnega. Tako kot številna druga mesta in cele pokrajine po svetu je tudi Maribor skozi tranzicijo doletelo poslabšanje materialnih pogojev za večino prebivalstva in izguba socialne varnosti. Mislim, da je najbolj pomenljiva točka tega poslabšanja to, da ga ljudje niso pričakovali in da je nastopilo kot presenečenje. Slovenija se ni in ni hotela spremeniti v "malo Švico", Maribor pa je ostajal čedalje bolj na robu dogajanja. Malo za šalo lahko rečem, da niti EPK glede tega ni spremenil nič bistvenega.

Na vprašanje, kako "štajerski metropoli" povrniti vsaj delček njene pretekle gospodarske uspešnosti, nimam konkretnega odgovora. Menim, da se bo usoda Maribora še naprej odvijala v sklopu širših gospodarsko-političnih tokov. Da bi imeli nanje večji vpliv, bi morali jasneje in bolj enotno zagovarjati mestne interese, povezane z okolico, kar pa je v okviru posttranzicijskega individualizma in nepredvidljivosti širše politične situacije težavna naloga. Kar mislim, da lahko med drugim storim sam, je to, da sodržavljanke in sodržavljane – ali "sosede", kot bi morda rekel Tho-

reau – opozarjam na določene vidike skupnostnega življenja, ki se mi zdijo problematični, včasih nesprejemljivi.
Glede likovne, literarne, gledališke, intelektualne in druge kulturne produkcije v mestu me nekoliko preseneča dejstvo, da v zadnjih petindvajsetih letih ni v večji meri posvojila tipičnih gesel delavstva in postala bolj odkrito levičarska, četudi zgolj v "salonskem" smislu.

Miran Lavrič: Mariborskih zadnjih 50 let lahko v grobem razdelimo v tri obdobja. Do leta 1988 je bil Maribor solidno razvito in stabilno industrijsko mesto. Pri tem ne smemo pozabiti, da se je relativno zaostajanje industrije za slovenskim povprečjem, predvsem v smislu relativno nizkih investicijskih vlaganj in tehnološkega posodabljanja, začelo že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Strukturne težave mariborske industrije so se kopičile in zaostrovale vse do konca osemdesetih let, vendar je socialistični sistem preprečeval, da bi se to občutneje odrazilo v socialnem položaju prebivalcev mesta.
Mislim, da je kombinacija relativno ugodne socialno-ekonomske slike mesta na eni strani in pretežno prikrite gospodarske stagnacije na drugi strani pomembno prispevala k razvoju dogodkov v naslednjih desetletjih. Omogočila je namreč percepcijo, da se je v Mariboru v sedemdesetih in osemdesetih letih dobro delalo, predvsem na ravni upravljanja, in da je torej kriza, ki je sledila, predvsem posledica slabega dela in slabega upravljanja tistih, ki so se v tem času znašli na odgovornih položajih.
Ob koncu osemdesetih se torej začne drugo obdobje, tranzicijski polom mariborske industrije, ki se je začel že leta 1988, ko je Jugoslovanska armada odpovedala naročila TAM-u, trajal pa vsaj deset let. V tem obdobju so se stečaji vrstili z neverjetnim tempom. Mesto je bilo razumljivo v šoku in v krču. Tolikšno gospodarsko opustošenje je bilo za generacijo, ki je praktično celo življenje preživela v stabilnosti socialističnega gospodarstva, gotovo nekaj komaj predstavljivega. Za nameček se je prav v Mariboru odvil uvod v osamosvojitveno vojno, vključno z njeno prvo človeško žrtvijo. Mislim, da to ni povsem slučajno, saj je, poleg dejstva, da se je v mestu že začela kazati gospodarska recesija, bližina avstrijske meje gotovo pomembno vplivala na hrepenenje po tem, da bi se znebili okov Jugoslavije ter uvedli gospodarski sistem po vzoru Avstrije.
Maribor je torej, vsaj po moji oceni, devetdeseta leta pričakal kot pretežno industrijsko mesto z uspavano in, vsaj za evropske razmere, nekonkurenčno industrijo, katerega prebivalci pa so bili po drugi strani prepričani, da so jugoslovanske in socialistične okoliščine tiste, ki otežujejo gospodarski razvoj mesta. Da je torej z Mariborom kot takim vse v redu, težave da izhajajo zgolj iz neugodnega makro okolja. Osamosvojitev Slovenije in njena 'evropeizacija', ki naj bi torej prinesla normalizacijo razmer in gospodarski razcvet, pa je za Maribor samo do leta 1996 prinesla več kot sto stečajev. Medtem ko so se druga slovenska mesta začela pobirati že kmalu po letu 1993, je mariborsko gospodarstvo hitro drselo vse do leta 1998. Izjemno razočaranje Mariborčanov je bilo neizbežno. Z njim pa tudi vprašanje, kdo je kriv. Eden

priljubljenih kandidatov je bila Ljubljana, oziroma 'mačehovski odnos države' do Maribora. Povsem jasno sicer je, da bi lahko država odigrala bistveno bolj pozitivno vlogo, po drugi strani pa dvomim, da je bil od osamosvojitve naprej odnos države do Maribora bistveno manj prijazen, kot na primer do Celja ali Kranja.
Druga razlaga je šla v smer neodgovornih in nesposobnih menedžerjev in političnih elit v mestu. Zdi se mi logično, da se je v tem okviru odpirala fronta med staro elito, ki da je stvari dobro vodila v času socializma, in tistimi, ki so se znašli na položajih v času krize. Čeprav je bilo surovih tranzicijskih zgodb, zlorab in napak v Mariboru nedvomno veliko, spet dvomim, da so bili mariborski menedžerji in politiki v tistem času kaj bistveno psihološko, socialno in kulturno drugačni od njihovih kolegov iz drugih slovenskih mest.
Menim, da so vse te razlage preozke in se bolj ukvarjajo s posledicami kakor z vzrokom. Mariborsko tranzicijsko polomijo vidim predvsem kot še en primer deindustrializacije, ki je v zadnjih desetletjih doletela številna mesta po Evropi in še posebej v ZDA, in ki v teh mestih po pravilu povzroča zelo resne družbene probleme. Mariborska zgodba je posebna v tem, da se je Maribor v veliki meri razvijal prav na račun industrije, ki pa se je pod okriljem jugoslovanskega socializma prepočasi razvijala že od druge polovice šestdesetih let, kar je ob zlomu socializma pripeljalo do nenadnega sesutja. Vedeti je treba, da so podobne zgodbe v številnih ameriških mestih, kot sta na primer Detroit ali Youngstown, za sabo pustile še bistveno večje razdejanje, kot smo ga videli v Mariboru. Populacija Detroita se je denimo od vrhunca v letu 1950 do leta 2010 zmanjšala za več kot 60 %, medtem ko se je Maribor od svojega vrhunca v letu 1981 skrčil za vsega 10 %. Podobna razmerja bi dobili tudi, če bi gledali druge kazalnike družbenega zdravja. Detroit ima na primer v primerjavi z Mariborom približno desetkrat višjo stopnjo kriminalitete.
Seveda takšnih primerov ne gre vzeti za merilo in opravičilo mariborskih razmer. So pa koristno opozorilo glede tega, kaj lahko deindustrializacija mestu povzroči, oziroma s kako resno težavo se je Maribor v resnici spopadel. Menim, da so tranzicijske zlorabe in z njimi povezano nastajanje klik oziroma tako imenovanih 'omrežij' neločljivo povezane s poudarjeno deindustrializacijo. Propadanje podjetij ustvarja kaotične razmere, v katerih se posameznikom na ustreznih položajih ponudijo izjemne priložnosti za osebno okoriščanje. Seveda pa se morajo za ta namen povezati z nekaterimi drugimi posamezniki na ustreznih položajih. Takim priložnostim se v kaotičnih razmerah zlahka pridružijo še razne racionalizacije, češ da se 'itak ne da več nič rešiti', ali da 'bi vsak v tej situaciji to naredil'. Tranzicijski industrijski polom je tako, po moji oceni, oblikoval omrežja vplivnih posameznikov, ki obvladujejo pomemben del življenja v mestu vse do danes. Ni sicer nujno, da gre za iste ljudi, vsekakor pa gre za način družbenega in političnega delovanja, za katerega je značilna netransparentnost in zakulisno dogovarjanje.
S tako miselnostjo in prevladujočim načinom delovanja je Maribor vstopil v zadnje obdobje, ki ga razumem kot obdobje umiritve gospodarskih razmer ter iskanja nove identitete in možnosti za razvoj mesta. Dejstvo je, da je v mestu, ki so ga nekateri označili za 'delavsko pokopališče', vendarle ostalo kar nekaj pomembnih sta-

bilnih organizacij, ki so po eni strani preprečile še globljo krizo v mestu, po drugi strani pa so predstavljale potencial za nov zagon. Eden od njih je gotovo Splošna bolnišnica Maribor, oziroma danes UKC, ki je največji zaposlovalec v občini. Še bolj pomembna za razvoj mesta se očitno zdi Univerza v Mariboru. Poleg tega so v mestu umeščeni sedeži nekaterih nacionalnih inštitucij, kot je na primer Pošta Slovenije ali Slovenski podjetniški sklad. Velja omeniti, da so vse navedene, in še številne druge (npr. osnovne in srednje šole, Elektro Maribor …), inštitucije tako ali drugače povezane s financiranjem iz državnega proračuna. Zdi se mi, da se pri ocenjevanju vloge države v Mariboru to pogosto pozablja. Tu so seveda še NKBM, Zavarovalnica Maribor, Henkel Slovenija in druga večja podjetja ter številna manjša podjetja.

V odsotnosti jasne strategije razvoja mesta, so navedeni akterji verjetno odločilno prispevali k postopni stabilizaciji gospodarske slike. Ne moremo tudi mimo dejstva, da se je v tem obdobju, prav tako neodvisno od vizije mestnih oblasti, zgodila radikalna sprememba na področju trgovine, kjer so veliki trgovski centri, pretežno v tuji lasti, prevladali nad manjšimi lokalnimi trgovskimi obrati. To je med drugim bistveno spremenilo obiskanost in podobo mestnega jedra ter dodatno potisnilo življenjski slog Mariborčanov v smer potrošništva in individualizma.

Znotraj tega zadnjega obdobja obstajajo tudi nekatere pomembne prelomnice. Ena med njimi je globalna gospodarska kriza, ki je po letu 2008 gospodarske kazalnike v mestu, še posebej brezposelnost, ponovno pognala v nezaželeno smer. Naslednji pomemben mejnik je gotovo leto 2012, ko je bil Maribor nosilec naslove Evropske prestolnice kulture. Mislim, da so priprave in izvedba EPK pomembno povezale predvsem mlajše generacije aktivnejših in bolj razmišljujočih Mariborčanov.

V tem smislu je EPK v resnici prispevala k spremembi duha v mestu, ki je po mojem mnenju pomembno prispevala k tretji ključni prelomnici v zadnjem obdobju. Iz kombinacije nove povezanosti mlajših kulturnikov in intelektualcev, globoke gospodarske krize in nekaterih zelo neposrečenih potez takratnega župana so zrasle tako imenovane mariborske vstaje. Sprožile so val protestov po vsej državi in privedle do konkretnih političnih sprememb – tako na ravni države, kot na ravni mesta.

Glede prihodnosti Maribora predvsem menim, da je v največji meri odvisna od samih Mariborčanov. Mesto ima gotovo številne neizrabljene potenciale. Ima odlično geografsko lokacijo in je sorazmerno dobro logistično povezano. Večjih gospodarskih bolnikov v mestu več ni. Maribor je univerzitetno mesto in regionalno izobraževalno središče. Ima vse možnosti za razvijanje izobraževalne in raziskovalne dejavnosti, ki imajo za mesto pomembne multiplikativne učinke. Industrijska tradicija mesta, v kateri ima pomembno mestu tudi univerza, gotovo omogočata razvoj v področju predelovalne dejavnosti. V zadnjih letih je Maribor veliko upov položil na turizem in bil pri nekaterih projektih, kot je na primer Festival Lent, tudi zelo uspešen. Zdi se mi zelo pomembno preprečiti zaton turizma na Pohorju in razvijati to panogo še naprej. Mislim, da bi se Maribor v povezavi s turizmom lahko uspešno razvijal tudi kot zdraviliško središče. Nedavno ustanovljena Medi-

cinska fakulteta je lahko pomembna odskočna deska za razvoj na tem področju. Seveda pa ključni problem ni v odsotnosti idej, kaj bi se v mestu lahko razvijalo, pač pa v njihovi izvedbi. Na tej ravni ima Maribor veliko težav. Kot občan na primer težko razumem, kako je lahko turizem umeščen med strateške panoge mesta, Mariborčani pa se poleti na dnevno kopanje množično odpravljajo v avstrijski Cmurek ali druge bližnje kraje. To je le en primer, ki kaže, da ima mesto velik problem na področju upravljanja. Upam in verjamem, da bodo izkušnje iz preteklih let, naraščajoča izobraženost prebivalcev in prej omenjena klica nove politične zavesti, pripomogle k bolj strokovnemu in odgovornemu upravljanju na vseh ravneh. Brez tega bodo omenjeni (in številni drugi) potenciali ostali neizrabljeni, izboljšanja stanja v mestu pa v tem primeru ne gre pričakovati.

Ivan Lorenčič: Leto 1965 je Maribor začel kot močno industrijsko mesto, v katerem je prevladovalo delavsko prebivalstvo. Mesto ni imelo univerze, le nekaj prisotne inteligence. Mesto je živelo svoje mirno provincialno življenje in se hitro industrijsko razvijalo. Čeprav je bilo bolj vase zaprto, pa je bila zanimiva dprtost mlade generacije za zahodne vplive, kar še posebej velja za področje glasbe. Maribor je bil v šestdesetih letih slovenski Liverpool in je daleč prekašal ostalo Slovenijo. Žal Maribor tega zgleda ni prenesel na druga področja, mariborski Liverpool pa je prehitro zamrl.
Veliko je za mesto pomenilo Borštnikovo srečanje, ki pa je preveč dolgo vztrajalo pri klasičnem konceptu lokalnega oziroma nacionalnega festivala. Predolgo je čakalo na odpiranje v mednarodni prostor. Na srečo je Alja Predan pravočasno zaznala nujnost sprememb in s tem po svoje rešila srečanje.
Ustanovitev univerze je pomenila veliko priložnost za mesto, vendar pa univerza ni prinesla takšnega preboja za mesto, kot bi ga lahko (o tem kasneje).
Osamosvojitev Slovenije je za mesto s padcem industrije pomenila skoraj največjo spremembo v zgodovini. Izguba industrije je pomenila socialni, ekonomski in kulturni pretres, od katerega si mesto še danes ni opomoglo. Išče svojo identiteto, ki je pa je žal zaradi premalo aktivne inteligence in nesposobne politike ne najde. Maribor ne zna združiti svojih potencialov: odlična lega, dobra kulturna ponudba, univerza, turizem in predvsem odprti in zanimivi ljudje. Ne zna "prodati" teh prednosti pred drugimi, zaradi nesposobnosti in osebnih interesov vodilnih stoji na mestu ali celo nazaduje. Maribor se mora razvijati v smer srednjih in malih podjetij, kjer bi z omogočanjem ugodnosti – npr. urejena infrastruktura – privabil podjetnike od drugod. Za preboj pa potrebuje uspešnega in sposobnega župana, ki ob sebi zbere sposobno ekipo. Zgledov od drugod ne manjka. Vse dokler bo mesto vodila druga ali celo tretjerazredna množica vodilnih, bo mesto capljalo na mestu.

Rajko Muršič: V Maribor sem se aktivno vračal do sredine devetdesetih let, tako da mi je utrip mesta vse bolj tuj. Takrat sem, v skladu s prevladujočim občutkom, gledal na Maribor kot na mesto duhov. No, v Katedri sem modroval, da to mesto ne bo zaživelo brez filozofije in filozofske fakultete. In je res dobilo oboje! Zofijini ljubimci so nekaj najboljšega, kar je dalo mesto v zadnjem obdobju. Ta skupina

prodornih mislecev je nacionalnega pomena. In to ni vse: mesto ima kopico ustvarjalnih prostorov, od Pekarne do Kible in drugih zasedenih ter občasnih prostorov ustvarjalnega nemira. In še vedno ima Marš.
Mesto se je neopazno preoblikovalo v brbotajoči izvir svežine, ki je nihče noče opaziti, saj večinoma vidimo bedo tranzicije. Moj pogled se vedno znova ustavi v Melju, ki sem ga doživljal kot grozo tega sveta: industrijo, ki je uničevala zrak in vodo, predvsem pa ljudi. Delavci, ki so prihajali v mariborske tovarne po drugi svetovni vojni, svojim otrokom niso privoščili istega težaškega dela in so upali, da bo njihovim potomcem bolje, ker bodo bolje izobraženi. Do določene mere se jim je želja izpolnila: tovarn ni več, a njihovi vnuki ne živijo nič bolje. Toda v Melju zija velika praznina. Preživel je edini dokaz, da je razprodaja tujcem učinkovita, nekdanji Zlatorog, toda kako dolgo se bo tujcem še splačalo izžemati poceni delovno silo preostankov mariborskega delavstva?
Prihodnost? Vedno obstaja več možnosti, ne verjamem pa, da lahko Maribor doleti usoda Detroita, razen če bo imel še naprej hudo nesrečo z župani in mestno oblastjo ter z nacionalno oblastjo. Prav tako ni na vidiku nikakršne možnosti, da bi Maribor spet postal Liverpool, skupaj z njegovo prenovo po kolapsu industrije. Prihodnost Maribora vidim v trajnostni povezavi z okolico in ne pretirano agresivnih visokotehnoloških in storitvenih dejavnostih v interesu mesta in podeželja, v nišni industriji, nedvomno pa predvsem v turizmu. Maribor ima z okolico, Pohorjem in termami, celo z Dravo, izjemen potencial. Kljub nespametnemu uničenju Lenta ima še vedno prepoznavno srednjeveško zasnovo, predvsem pa ima ljudi, ki znajo mestu vdahniti dušo. Če k temu dodamo še kulturo, je prihodnost mesta zagotovljena.
Mesto potrebuje resno razpravo o strategiji, vendar je najprej potrebno dosedanje "stratege", ki evidentno nimajo pojma niti o področju, na katerem se oklicujejo za eksperte, poslati na smetišče zgodovine.

Andrej Naterer: Kulturni razvoj mesta je trend, ki se mu ni mogoče izogniti. Glede na to, da je mesto kulturna tvorba, gre za evolucijsko nujnost. Gre namreč za evolucijo, ki pa jo moramo razumeti zgolj kot prilagoditveno gibanje, torej ne izrazito progresivno in ne izrazito degenerativno, ampak enostavno prilagoditveno. V popularni percepciji je glede našega mesta velikokrat zaznati, da ljudje razumejo stanje kulture v Mariboru kot devolutivno. S tem v mestu nimamo opravka, razen seveda če razumemo kulturo zelo poenostavljeno, recimo kulturno kot obiskovanje gledališča in nekulturno kot pljuvanje po tleh. Tudi v primeru tovrstnega razumevanja opažam, da je relativno veliko kulturnega, torej ljudje trošijo za gledališče in druge tovrstne kulturne ponudke in relativno malo ali skoraj nič ne pljuvajo po tleh. Že pavšalen pregled polpreteklega kulturnega dogajanja v mestu kaže na izjemno bogato in vsebinsko polno dogajanje. Glede na vse, kar se na lokalni ravni ponuja v obliki programov kulturnih ustanov, vladnih in nevladnih organizacij in v samoniklih kulturnih vsebinah, ter kulturni paradni konji, kot sta na primer Festival Lent in EPK, lahko sklenem, da je kulturno življenje izjemno bogato. Seveda pa je pri tem potrebno poudariti, da gre v teh vsebinah za specifično obliko kulture,

saj je ta namreč tesno navezana na različne oblike umetnosti. Če kulturo razumemo še širše, kot delovanje ljudi, se Maribor kaže kot izjemno aktiven, pester, perspektiven in usmerjen v prihodnost. Če se skozi to perspektivo lotim tistega dela vprašanja, ki sprašuje po rehabilitaciji mesta po izgubi industrijske kapacitete, bi dejal, da se je rehabilitacija v veliki meri že zgodila. Maribor je svojo težko industrijo izgubil in obstal. Ljudje so se prilagodili. Kot primer lahko omenim, da je v Mariboru na področju designa, videa in drugih oblik kreativne industrije (samo)zaposlenih več kot 2000 ljudi. Problem je v tem, da tega v Mariboru ne vidimo, saj smo še vedno preveč zazrti v preteklost. Prihodnost mesta vidim pozitivno. Kolikor sam razumem prihodnost mesta glede obstoječih stebrov razvoja, se bo ta oblikovala v veliki meri okoli Univerze in turizma, nekoliko manj glede športa, še manj pa okoli tradicionalne industrije.

Peter Simonič: Antropolog se zatakne že ob besedi razvoj, saj ta vedno predpostavlja gibanje družbe na boljše. Toda, kakšna so merila tega gibanja? Več industrije? Več hiš in avtomobilov? Rast prebivalstva? Stopnja izobraženosti prebivalstva? Višnja stopnja zavesti? Menim, da lahko mesto veliko bolje razumemo, če ga obravnavamo kot živ organizem s stalnim spreminjanjem – prilagajanjem na notranje in zunanje dejavnike. V času po drugi svetovni vojni so bile v Mariboru ključne paradigme industrializacija, urbanizacija in izgradnja kulturno-izobraževalne strukture, ki bi servisirala tehnološke in ideološke "potrebe" meščanov. S tako organizacijsko shemo se je Maribor vpisal v tedanjo SFRJ, zato so ga nekateri pozneje oklicali za jugoslovanski Manchester.

Pot, ki jo je zakorakal Maribor v 19. in 20. stoletju, je začrtala industrijska revolucija v 19. stoletju. Paradigmatski prelom označujeta železnica in železničarska kolonija: pospešen transport in intenzivni način gradnje kolonij/sosesk za lastno delovno silo.

Industrija, kot smo jo poznali v povojnem Mariboru, se ne bo tako hitro vrnila, če sploh. Tako kot smo se v 19. in 20. stoletju zgledovali po "razvitih" z industrijo, se danes zgledujemo v storitvenih in informacijskih dejavnostih. Želimo biti možgani sveta. To je povezano s politično ekonomijo globalnega severa, ki znižuje stroške produkcije in veča konkurenčno sposobnost, oboje tako, da napada delo: zmanjšuje plače, seli proizvodnjo, alocira finance ipd. Temu so se v zadnjih letih pridružile tudi slovenske vlade. Na kratko povedano. Obstajajo sile izven naših moči, ki jih bo le najbolj vztrajen lahko obrnil nam v prid. Glede na geopolitiko in velikot države bomo vedno v razmerjih odvisnosti, tudi podrejenosti trendom, "razvojnim ciklom", investicijam. Vendar Maribor ni podrejen samo Veliki sliki, mednarodni skupnosti, ampak tudi vsakokratni državni politiki.

Kaj pomeni, da je bil Maribor po drugi svetovni vojni "komisarsko mesto"? Da je bil njegov "razvoj" voden, nadzorovan, planiran, bolj ali manj premišljeno vpet v jugoslovanski prostor, pozneje pa v številna svetovna gospodarstva gibanja Neuvrščenih. Ko je v sedemdesetih letih 20. stoletja sočasno z vzponom finančnega kapitalizma in globalnega dolga popustilo socialistično (komunalitično) sistemsko

vodenje in mreženje mestnega gospodarstva (od zunaj), so se v temelju spremenili pogoji mestne družbene reprodukcije. Znanje, gospodarske družbe, družbene institucije, dom, pravni in osebni odnosi ipd., vse je bilo sistemsko in miselno premeščeno in prevrednoteno. Doktrina šoka. Mesto v zadnjih dvajsetih letih ni premoglo izdelave pametnih in sinergijskih strategij, kar pa je že bilo zapisano, se velikokrat sploh ni izvedlo, je ostalo na papirju.

Mesto si bo opomoglo, če si bodo opomogli njegovi ljudje. Pravijo, da smo država ljudje. Še bolj to velja za mesto, kjer je več osebnih, intimnih, družinskih, sorodstvenih, generacijskih in drugih stikov. To pomeni, da kakor koli obrnemo, smo odvisni od lastnih moči, znanja, okolja, odnosov. Smisel je spodobno mestno življenje za prebivalce vseh sosesk in četrti, poklicev, starosti, spola, veroizpovedi. Smo sposobni urediti mesto tako, da bo v njem prijetno bivati? Če ne, potem zaprimo štacuno, ali pa postanimo pridružena ljubljanska občina – bo Janković zrihtal: poglejte tamkajšnji pristop k urejanju prostora, turizma, storitvenih dejavnosti, izobraževanja, prometa in tako naprej.

Ko stokamo za industrijo, pozabljamo, da je Maribor v dvajsetem stoletju z veliko težavo dohajal stanovanjske potrebe podeželskih priseljencev; to je seveda dajalo priložnosti gradbenemu sektorju, storitvam itd. Maribor je doživel "razcvet", temelječ na demografski rasti, urbanizaciji in institucionalizaciji. Tržišče je raslo, davčni dohodki države so se povečevali. A poglejmo, kje in kako so živeli povprečni Mariborčani, o čemer izdatno piše dr. Ferleževa. V naglo rastočih blokovskih naseljih ali v reetažiranih meščanskih hišah. Skratka, industrija je prinesla tudi mnoge socialne in okoljske težave.

Prihodnost mesta vidim v prehranski in energetski samozadostnosti. Vse ostalo bo prišlo "samo od sebe". Zavedati se moramo, da povsod po svetu potekajo procesi urbanizacije, in da je pred dvema letoma – prvič v zgodovini človeštva – več ljudi živelo v mestih kot na podeželju. Kot drugo največje slovensko mesto smo torej naravni magnet, rekli bi, da imamo naravno rento, ki temelji na pozicioniranosti mesta v naravnem okolju, ki ima svojo gospodarsko, družbeno in kulturno zgodovino. Vse zgodovinske izkušnje in trenutna praktična znanja so zakladnica tega mesta. Nekaj, kar moramo spoštovati, se iz tega učiti in urejati življenje naših 100.000 ljudi.

Vesna V. Godina: Kor socialna in kulturna antropologinja ne uporabljam rada koncepta razvoja, saj je ta evolucionističen, z evolucionističnim razumevanjem družbenih in kulturnih procesov pa imamo socialni in kulturni antropologi težave vsaj od leta 1896, ko je Boas objavil svojo razpravo *On Limitations of Comparative Method,* v kateri je kritiziral Tylorjevo kulturno evolucionistično logiko ter kulturni evolucionizem nasploh. Raje govorimo o procesih družbenih in kulturnih sprememb, saj se tovrstno konceptualiziranje izogne vključitvi cele vrste (implicitnih) predpostavk, ki jih govorjenje o razvoju vključuje, npr. predpostavko o univerzalnosti razvoja, predpostavko o unilinearnosti razvoja, predpostavko o obstoju univerzalnih faz v razvoju družb in kultur, hierarhičnemu razvrščanju meddružbenih

in medkulturnih razlik, razumevanju današnjih zahodnih družb kot prihodnosti nezahodnih družb itd.
Če bi torej skušala oceniti družbene in kulturne spremembe v Mariboru v zadnjega pol stoletja (pojem kultura uporabljam v antropološkem smislu, ne kot sinonim za lepe umetnosti, sofisticiran način bivanja in okusa itd.), seveda ne morem drugače, kot da o teh spremembah podam negativno oceno. Maribor je v zadnjih petindvajsetih letih doživel radikalno dezindustrializacijo, proces, ki so ga doživela vsa mesta v postsocialističnih družbah, ki so bila v času socializma industrijski centri. Dezindustrializacija, ki jo je treba razumeti kot enega od procesov, skozi katere so nekdanje socialistične družbe pristale v poziciji svetovne periferije z značilnim neo-neokolonializmom, je tudi v Mariboru s seboj prinesla znane posledice: večanje brezposelnosti, ki je trajna; slabšanje življenjskega standarda; pojav revščine; pojav lakote; slabšanje zdravstvenega stanja prebivalstva; porast najrazličnejših oblik odvisnosti od alkoholizma do drog; širjenje prostitucije; krajšanje življenjske dobe; itd. Za nekatere od teh posledic danes še vedno nimamo jasnih podatkov, tako da težko ocenimo, kakšen obseg so v Mariboru imele. Vendar pa je mogoče opaziti njihovo prisotnost in njihov vpliv na življenje mesta. Te spremembe so povezane s pojavom strukturne krize, ki je gospodarska, socialna, politična in moralna.
Maribor je torej danes mesto v globoki strukturni krizi.

Braco Zavrnik: V tem času je mesto, kot tudi ostala Slovenija, romalo skozi tri zgoščena zgodovinska obdobja: povojna prenova in uveljavitev marskistično-titoistične družbene ureditve, postitoistična dekadenca Jugoslavije in končno pojavitev samostojne države Slovenije. Še najbolj je mesto, vsaj v gospodarskem in socialnem smislu, izkoristilo prvo obdobje, ki pa v kulturnem smislu ni bilo ravno bleščeče. Takšno stanje je nekoliko omehčal nastanek univerze, ki pa še zdaleč ni izkoristila vseh svojih priložnosti. V ta okvir sodi tudi odnos do okolja. Starejši se gotovo spomnijo žveplasto rumenkastih kopren v mestnem zraku, ki so jih bruhale peči, polne premoga. Največji stres je mesto doživljalo v zadnjih letih propadanja Jugoslavije in prvih letih Republike Slovenije, ko je izgubilo industrijsko identiteto, gospodarsko oziroma socialno stabilnost in nek proletarsko-pripadnostni ponos, sloneč na velikih sistemih, kakršen je denimo bil TAM. Po mojem je glavni potencial za kompleksno revitalizacijo Maribora njegova utrditev regionalnega središča, kar pa bo mogoče samo s sinergičnim povezovanjem z večjimi kraji na tem območju. Hkrati bi mesto moralo ustvariti tesnejše sodelovanje z Ljubljano, ki ne bi slonelo na tekmovalnosti, marveč kooperativnosti. Podobno velja s povezovanjem z velikimi središči v sosednjih državah, ki so takorekoč na dosegu roke – Gradec, Dunaj, Zagreb, Budimpešta ...

Katere značilnosti ali okoliščine povojnega družbenega in gospodarskega razvoja mesta bi našteli kot odločilne za njegovo današnjo podobo?

Andrej Adam: Na to vprašanje sem deloma odgovoril že v predhodnem. V svetu, ki je globalno tako tesno povezan, kot še nikoli ali, rečeno enako, ki so ga kapita-

listični družbeno-gospodarski odnosi do te mere ukleščili, ne moremo geneze nobenega mesta in nobene regije misliti zunaj splošnejših globalnih trendov. V sedemdesetih se je gospodarska rast povsod ustavila, povsod se je začela dogajati kontrarevolucija kapitala, povsod so se začele spreminjati politike, plače delavskega razreda so povsod začele stagnirati, povsod so se pojavili novi pritiski na delo, ideologije, ki so bile naperjene zoper državo blaginje, ki je bila – mimogrede – povsod krvavo priborjena, povsod so se pojavile nove oblike socializacije (poudarjeno potrošništvo, spektakli, trenutnost, vzhičenje, navdih …), nove samoumevnosti, nove (že skoraj uniformne) reakcije na posamezne dogodke itd. Nič veliko specifičnega ni torej najti v posebnem primeru, imenovanem Maribor. Naj to dodatno ilustriram. Kdor je gledal film Kena Loacha The Spirit of ´45, se bo morda strinjal, da je materialno življenje delavskega razreda v povojni Angliji in povojni Jugoslaviji (ali Sloveniji ali Mariboru) imelo precej več skupnih lastnosti kot razlik: z gospodarsko rastjo se je to življenje izboljševalo, redistribucija družbenega bogastva je bila velika itd. Loachev film navsezadnje obuja nostalgijo za obdobjem angleškega "socializma", na čas, ko je bila solidarnost med ljudmi še živa, ko so bili sindikati močni itd. Kontrarevolucija kapitala – in odločilen udarec kapitala delu se je zgodil prav Angliji v času M. Thatcher – je v tej državi proizvedla zelo podobne trende in razmere, kot jih danes srečujemo pri nas. In tako tam kot tukaj je vzrok sedanjega stanja bilo izvajanje politike, ki je izrecno naklonjena kapitalu v njegovi sodobni posplošeni finančni formi in ki zajema sedaj že standardne ukrepe privatizacije, odpuščanja, rezanja segmentov države blaginje in socialne države itd. Gotovo je, da ima izvajanje takšne politike nekatere specifičnosti odvisne od kraja in časa izvajanja; Maribor je pač del periferije, London, denimo, pa je eden izmed globalnih centrov finančnih transakcij, torej centrov, kamor se še vedno steka bogastvo periferij, čeprav večina prebivalstva tudi tam nima veliko od tega kopičenja.

Karolina Babič: Kot že rečeno, se mi zdi, da je Maribor skozi zgodovino vedno privzemal vloge, ki so mu bile dodeljene od zunaj. Razvojni model mesta je bil vedno top-down implementiran in najverjetneje ne ravno dobro prilagojen potencialom samega mesta. Samo po sebi to še ni problem, če privzamemo, da je vsaka vloga vedno kombinacija pripisane in privzete vloge. Problem je v tem, če se mesto ni znalo okoristiti z vlogo, ki mu je bila dodeljena, če ni znalo iz tega razviti ničesar trajnega, če se je prepustilo na milost in nemilost gospodarju, ki pripisuje vloge. In zato danes ponovno čaka, da mu nekdo pripiše vlogo. In je presenečeno, ker ni nikjer gospodarja, ki bi rekel: "Maribor, bodi to in to!".
Mesto je torej pred desetletji razvilo neko držo oziroma samozavest kot množični zaposlovalec in nosilec industrije. Današnja podoba mesta pa je na tisto podobo navezana samo preko dela mesta oziroma preko dela prebivalstva, kjer še nekateri čakajo na penzijo in se še spominjajo. Kjer še kdaj kdo vzdihne ob spominu na tisti "včasih". Preostali del mesta ima veliko bolj "izpraznjeno" podobo, če tako rečem. Nima primerjave. Ne vidi se v razmerju do preteklosti, ker je ta preteklost predaleč. Vmes se je namreč zgodilo dvajset let, sicer precej nestrukturiranih, ne-

povezanih in neusmerjenih dvajset let, a vendarle celih dvajset let neke mnogo bolj sveže zgodovine mesta. Za to preostalo populacijo mesta, ki nima močnega spomina na stare industrijske čase, se podoba mesta danes riše brez te močne navezave oziroma refleksije preko davne preteklosti. Iz te perspektive ima mesto skoraj preveč opcij. Lahko je karkoli. Vse in nič sta si tukaj tako blizu.
In kar se je še močno, premočno, vpisalo v strukturo družbe in ostalo skozi desetletja, je organizacijsko razmerje vodenja množice zaposlenih. Relativno majhno število vodij je vodilo veliko delavcev. To je struktura, ki nam danes ne zadostuje več, ko se oblikujejo bistveno manjše proizvodne enote, bistveno manjša podjetja, z veliko bolj razpršenim znanjem in veščinami vodenja. Odgovornost za vodenje mora privzemati vedno večji odstotek ljudi, za to pa manjka poguma, znanja in veščin. Pretekli, na videz enostavnejši način, se zdi samoumeven in lažji. Odgovornost je napor. Svoboda je napor. To je slaba plat dediščine preteklega.

Tomaž Grušovnik: Že zgoraj omenjane politične in gospodarske dogodke ter z njimi povezane osebne občutke in doživljanja ljudi bi v odgovoru na to vprašanje povzel v dva pojma, ki sta zaznamovala Maribor v teh zadnjih letih: to sta liberalna demokracija in tržno gospodarstvo. Seveda smo v Mariboru imeli velike probleme tudi z lokalno oblastjo, a ponovno menim, da v tem smislu naše mesto ni niti slovenska niti evropska posebnost. Za slovenske razmere so bile posebnost prej odločne vstaje kot pa problematično vodstvo.

Miran Lavrič: Pomembnih dogodkov in prelomnic je veliko in vseh ni mogoče predstaviti, zato se bom omejil le na tri, ki se mi zdijo ključne za prihodnji razvoj. Najpomembnejši dejavnik ekonomske in socialne dinamike povojnega Maribora je po mojem mnenju hiter razvoj industrije v prvih desetletjih socializma ter njeno boleče propadanje ob koncu dvajsetega stoletja. To je mesto zaznamovalo kot nekakšnega 'tranzicijskega looserja', in ta slika je dominantna še danes. Na drugi strani je bila za mesto izjemno pozitivna ustanovitev Univerze v Mariboru pred 40 leti. Dejstvo, da je Maribor pomembno izobraževalno središče, je po moji oceni zelo pomembna iztočnica za njegov nadaljnji razvoj.
Pomembna prelomnica se mi zdi tudi odločitev za razvoj smučarskega središča na Mariborskem Pohorju, ki sega v petdeseta leta prejšnjega stoletja. Mislim, da je to pomembno prispevalo k splošni usmeritvi mesta v turizem, kar je prav tako lahko eden izmed temeljev prihodnjega razvoja.

Ivan Lorenčič: Maribor je po vojni zaznamovala izguba meščanstva, ki je pred vojno dajalo ton razvoju mesta. Nova oblast je podobno kot drugod bolj ali manj uspešno prevzela oblast in izvedla denacionalizacijo. Številne predvojne tovarne so nadaljevale s svojim delom in kljub spremembi lastnikov doživele velik razvoj, ki ga marsikdo ni pričakoval. Maribor je postal eno največjih industrijskih mest v Jugoslaviji s prevladujočim delavstvom.
Za mesto je bilo ves čas značilno trdo vodenje takratne oblasti in šele v osemdesetih letih pride do večjega prebujanja intelektualcev z nasprotovanjem takratni oblasti.

Ustanovitev Univerze 1975 je mestu prinesla dodaten premik, podobno vlogo je na področju kulture imelo Borštnikovo srečanje.
Osamosvojitev Slovenije je našla Maribor nepripravljen. Čeprav so se gospodarske težave in spremembe napovedale že mnogo pred osamosvojitvijo, vodilni v industriji niso pravočasno uspeli izvesti prestrukturiranja gospodarstva z iskanjem novih trgov. Prevelika povezanost z jugoslovanskim trgom je uničila večino velikih mariborskih podjetij in prinesla veliko brezposelnost.
Za Maribor je ves čas po vojni značilno nenehno iskanje krivcev za svoje težave v Ljubljani, kar le delno drži. Nenehno tekmovanje in primerjava z Ljubljano je prinesla številne napačne odločitve. Namesto da bi iskali niše, ki jih Ljubljana ne pokriva, in uveljavljanja na teh področjih, je prišlo do kopiranja že znanih rešitev. Zaradi majhnosti prostora je prišlo do slabih rešitev, saj Slovenija ni dovolj velika za nekatera podvajanja. Ideja o umetniških akademijah brez jasne vizije in razpoznavnosti v primerjavi je zadnji takšen primer.

Rajko Muršič: Katerega povojnega obdobja? Po prvi ali po drugi svetovni vojni? Maribora, kot ga poznamo danes, ne bi bilo brez prihoda Primorcev in odhoda nemško govorečih "elit". Po drugi svetovni vojni so mesto zaznamovali in oblikovali priseljenci s podeželja, toda tudi intelektualci in umetniki. Zame je bil odločilni dejavnik njegova pomladitev: v mestu so prevladovali mladi, vse nekako do sredine sedemdesetih let. Takrat se je začel zaton. In še prej: ker je bilo Melje med bombardiranjem zaveznikov porušeno, je bil bržkone to razlog izjemno hitre in izrazite obnove in industrializacije mesta, ravno tako kot je bila pomemben impulz industrializacije izgradnja obratov za nemško letalsko industrijo, iz katere je nastal TAM.

Peter Simonič: Marsikaj bi lahko naštel, a se bom raje vprašal, zakaj Maribor pravzaprav nikoli ni sistematično razvijal svoje regionalne pozicije. Biti Štajerc ima patriotski pomen, od zunaj pogosto pejorativen (nasilnost, vuglarnost ali pa vsaj večja neposrednost, ki naj bi izhajala iz družbenih odnosov v provincialnem mestu).
Toda regionalnega sistema mesto preprosto ni razvilo. Temu bi danes nekateri rekli Vzhodna kohezijska regija, drugi Štajerska, tretji Podravje, četrti Srednja Evropa, peti vzhodne Alpe itd. Ampak vedno smo bili prebivalci tako zaposleni sami s sabo, da smo pozabili na naravne pogoje slehernega mesta – tj. njegovo zaledje in omrežje. Danes krožijo floskule o jugoslovanskih in potem evropskih trgih, redko pa slišimo kaj o Goričkem, Kozjanskem, Savinjskem, Koroškem; Večer ima tukaj častno tradicijo. Ne poznam nobenega foruma, ki bi tako neposredno in redno predstavljal novice iz mariborskih regionalnih sfer.
Nedavno sem risal petstokilometrski krog okoli Maribora. Mesta, ki jih je zajelo šestilo, so nam popolna sistemska neznanka. Obstajajo številni posamezniki in skupine, ki nastopajo, prodajajo, trgujejo, predavajo v Budimpešti, na Dunaju, v Veroni, Beogradu ipd., občasno tudi zazvenijo projekti z regijskimi ali mednarodnimi povezavami, ampak mestna oblast se na to ne odziva dovolj z integriranimi strateškimi dokumenti, še bolje pa kar iniciativnimi skupinami – timi, ki razvijajo po-

samezno obliko integracije. Mestna uprava bi se zato morala povečati in podvreči merljivim rezultatom, kulturnim in gospodarskim.
O regionalni vlogi Maribora veliko pove administrativno drobljenje občin v času tranzicije, ki Mariboru pušča številne regionalne obveznosti (uprava, znanost, šport, infrastruktura, kulturne ustanove ipd.), novoustanovljene občine iz Podravja, južne Štajerske in Vzhodne kohezijske regije pa so svoje proračune razbremenile prispevkov za razvoj regionalnih institucij; zdaj jih razvijajo po svoje ali pa sploh ne. Avtocestne povezave so močno integrirale mestno periferijo v krogu do trideset kilometrov, tudi več.
Upravna zgodovina Maribora (okraji, upravne enote ...) v 2. polovici 20. stoletja nam pove, da je administrativni domet našega mesta vedno manjši. Simbolno ga je označevala stilizirana meja, ki je potekala po robu srednjeveškega Maribora v času EPK. V političnem in upravnem smislu smo tako zaposleni sami s seboj, da ne vidimo čez plot. Krivi so intelektualci in upravljavci, ki so bolj zastopniki ali zastavonoše institucije, v kateri so zaposleni, kot pa kraja, v katerem bivajo.
Naša življenja – življenja meščanov in meščank – so odvisna od obvladovanja gospodarstva, virov, informacij, znanosti in kulture vsaj na območju med Gradcem/Dunajem in Zagrebom/Beogradom ter Budimpešto in Trstom/Koprom. To je lahko maksima, ki seveda ni enostavna, hkrati pa je mogoča v prihodnjih dvajsetih-tridesetih letih, če seveda vsi mestni sistemi začnejo delovati v to smer. MRA je statutarno, izvedbeno in kadrovsko prešibka za vodenje takih mestnih strategij. Potrebujemo institucionaliziran konzorcij mariborske regijske pozicioniranosti, ki ga sestavljajo stebri, kot so Štajerska gospodarska zbornica, Univerza, Obrtna zbornica, Urad za šolstvo, športne organizacije, civilnodružbene organizacije itd. Idealno bi bilo, če bi tako utopijo zagovarjal tudi Mestni svet. Kaj to pomeni kokretno? Da bi šel recimo nekdo iz Maribora pogledat na Summit 100, ki je bil v začetku junija 2015 v Portorožu, že četrti po vrsti. Ta ''Balkanski Davos" združuje 20 milijonov ljudi iz nekdanjih držav Jugoslavije in Albanije. Smo zraven? Smo zraven pri Alpskih konvencijah? Tako bežno, kakor da nismo.
Če mestno vodstvo in prebivalci ne bodo razmišljali regionalno – kontekstualno, bo Maribor z vsako novo krizo na kolenih in bo vedno znova prisiljen radikalno prelamljati z inertnimi načini družbene reprodukcije ter nato sprejemati (od zunaj) vsiljene sanacijske programe. Vitalna sila tega mesta pa je (bila) velika, kot lahko ugotovimo iz njegove zgodovine 20. stoletja. Bo pa treba najprej pospraviti po lastnem regionalnem dvorišču in šele potem povabiti goste s Kitajske.

Vesna V. Godina: Vsekakor oblikovanje Maribora v enega največjih industrijskih središč povojne socialistične Jugoslavije. V nekaterih obdobjih je bil Maribor tudi največje industrijsko središče socialistične Jugoslavije. Ta sprememba je določila položaj mesta v socializmu, njegove številne značilnosti, njegov, če hočete, 'socialni karakter'. Maribor je postal močno ne le industrijsko, ampak delavsko središče. In ker so imeli delo, delavci in delavski razred v socializmu pozitivne konotacije in prestižen socialni in kulturni pomen, je bil tovrstni pozitivni, če ne celo prestižni

socialni in kulturni status in pomen značilen tudi za Maribor. Biti pomembno industrijsko središče je pomenilo v socializmu nekaj pozitivnega.
Dejstvo, da je bil Maribor tako pomembno industrijsko središče socialistične Jugoslavije, pa je določilo tudi njegovo postsocialistično usodo. Ne le z že omenjeno dezindustrializacijo, ampak tudi z dejstvom, da so delo in delavski razred v postsocializmu, kot je značilno izpostavil npr. Kiedeckel, povsem spremenili svojo vlogo, pomen in ovrednotenost. Delo in delavski razred se v postsocializmu začnejo vrednotiti negativno, zahteve delavcev po delu, plačilu in socialni varnosti kot nepotreben strošek, ki ogroža uspešno delovanje postsocialističnega neokapitalizma. Vse to je spremenilo položaj mesta in razumevanje socialnih procesov v njem.

Braco Zavrnik: Delno sem na to vprašanje že odgovoril v okviru prvega vprašanja. Največji socialni in vizualni pečat je mestu seveda zapustila industrija. Vsa ta blokovska naselja, od Pobrežja preko Tezna, Tabora vse do Studencev, so pravi spomenik tistih časov, namreč šestdesetih, sedemdesetih in začetka osemdesetih, ko je jugo-socializem cvetel, četudi v dokajšnji meri in bolj ali manj prikrito na račun tujih kreditov, kar je na koncu tudi pripeljalo do gospodarskega kolapsa. Kljub deklarativnemu samoupravnemu socializmu v tej zgodbi ni manjkalo izkoriščanja človeka po človeku, predvsem v obliki neracionalnega, neproduktivnega čezmernega zaposlovanja v imenu socialnega miru in nesmotrnega prelivanju kapitala iz enega podjetja v drugo in s severa na jug.

Dr. Peter Simonič govori o času treh generacij v Mariboru: povojni (1945–1965), industrijski, udarniški, komunistični, nato emancipacijski (1965–1985), samoupravni in bolj liberalni, kasneje tranzicijski (1985–2005), ki je doživela osamosvojitev, iz podeželskih ekonomskih migrantov prešla v meščanstvo, pridobila univerzitetno izobrazbo in po svoje izoblikovala mesto. Kako se je po vašem tranzicija dotaknila Maribora in ali je to obdobje mesto že preživelo?

Andrej Adam: Tranzicija za Maribor ni bila priložnost, kot smo poslušali iz ust ideologov zgodbe o uspehu, temveč socialna katastrofa. Danes polovica mesta živi na pragu revščine in je prisiljena pretehtati, kako bo porabila prav vsak evro, prav tako pa je prisiljena poteptati lastno dostojanstvo v imenu skorje kruha (kot v komediji Za narodov blagor). Ko je človek tako brutalno potisnjen v kot, da preprosto nima denarja za knjigo, gledališče in udejstvovanje v športu, postane po nuji odjemalec cenenih blag: od prehrambenih proizvodov do produktov cenene pop kulture in spektaklov, ki jih tudi v tem mestu ne manjka. Toda ta človek ni kreator kulture in spektaklov, je samo njihov konzument. Ne vem sicer, kolikšna je mesečna vrednost teh spektalov, ki jih konzumira povprečen Mariborčan, toda prav velika ne more biti, če sodimo po potrošniški košarici, katere vrednost je v tem mestu v zadnjem času malenkost nižja, kot je cena delovne sile, ki jo taisti Mariborčan proda na trgu delovne sile (če mu to uspe). Tako se je torej tranzicija dotaknila tega mesta. To je njen realen rezultat. Seveda, v času osamosvajanja smo poslušali

besede o demokraciji, Evropi itd., resnica pa je bila ta, da smo na začetku devetdesetih let XX. stoletja vstopili v svet, se "osamosvojili" v svet, ki ga je kontrarevolucija kapitala že preoblikovala. Ker smo v bistvu vstopili pod pravila igre, ki so jih diktirali interesi kapitala, je bilo samo vprašanje časa, kdaj se bo zgodila privatizacija, kdaj bo narasel dolg, kdaj bomo spremenili ustavo v imenu gospodarjev upnikov, kdaj bomo začeli nergati (proti vsej zdravi pameti in proti vsem lastnim interesom) zoper javne šole in javno zdravstvo, kot da je bolje, če to postane strošek zasebnika, ki je kot rečeno v Mariboru potisnjen v kot in nima niti za knjigo.
Mesto si nikakor ni opomoglo od tranzicije. Pravzaprav še ni videlo dna. Ker že omenjaš Petra Simoniča. Kot sociologa (antropologa), ki ga cenim, ga pozivam, naj se loti strukturne analize tega prehoda, se pravi sprememb Maribora v luči globalnih trendov. Takšno analizo preprosto potrebujemo.

Karolina Babič: Tranzicijo si je tako v primeru Maribora kot drugih mest po mojem mnenju smiselno razlagati na dva različna načina. Prvič kot tranzicijo, ki je celovito in prepleteno doletela ne samo celotno Slovenijo, temveč tudi širšo regijo Evrope. Glede te tranzicije morda ni mogoče povedati veliko novega. Doletela nas je radikalna sprememba tako družbenega kot političnega in gospodarskega sistema. Maribor se mi v tej zvezi ne zdi mesto, ki ga je ta usoda zadela bolj ali manj, niti ne morem mesta videti ločeno od celotnega procesa tranzicije, ki se je odvil na ravni države ali celo regije.
Vidim pa tu neko posebnost Maribora, da namreč v neizbežnosti tranzicije, ki ga je doletela, ni bilo kot mesto sposobno prepoznati niti kakšne majhne priložnosti, kakšne niše, kjer bi mesto v sicer brutalni hitrosti politično-gospodarske menjalke vseeno našlo neko pot zase. Leonard Cohen v neki pesmi poje: "There is a crack in everything, that`s how the light gets in.". To mislim. Sigurno so v tem procesu dvajsetih let, skozi devetdeseta in tam do gospodarske krize, sigurno so kdaj kje zazevale kakšne take Cohenovske "razpoke", pa jih najbrž nismo opazili. Maribor je torej tranzicijo, tisto skupno, že preživel, tako kot vsi, a svoje tranzicije še ni niti začel. Mogoče bomo na podlagi pretekle izkušnje bolj na razpolago za priložnosti v prihodnje. Če smo kot mesto sposobni take skupne, zgodovinske izkušnje, potem bomo morda zmožni v naslednji pošiljki sprememb, ki so izven naše kontrole, najti neko izhodišče tudi za nas.
Tranzicija je bila torej za Maribor težja samo toliko, da jo je mesto preživljalo v krču, namesto z vsaj malo odprtim naročjem. Tako velikih globalnih sprememb tako ali tako ne moremo preprečiti. Čakati v krču, da spremembe minejo, samo poslabša zadevo. Tu je Maribor poseben glede tranzicije. Ker je tranzicijo tako načelno in precej nereflektirano zavračal, ga je bolj temeljito pohodila. Zdaj imamo popravni izpit. Mogoče bo vseeno kaj zraslo na teh zahojenih tleh. Se mi pa zdi, da v krču več nismo. Edino malo prepozno smo nastavili hrbet, da se tisto neizbežno skotali čezenj.

Tomaž Grušovnik: Imam se za pripadnika tranzicijske generacije, čeprav sem rojen l. 1982: to nam pove, da je v zgodovini težko določiti ostro mejo med razli-

čnimi obdobji. Beseda "tranzicija" po drugi strani pomeni prehod, ki označuje neko vmesno stanje, zato jo je še toliko težje opredeliti. Soditi o njenem koncu je zato težko, saj mislim, da ne vemo natančno, kaj naj bi ta sploh bil. Je to vstop Slovenije v EU? Prve državnozborske volitve? Morda pa bo tranzicija trajala tako dolgo, dokler ne bomo uveljavili vseh načel prostega trga? Ali pa tako dolgo, dokler se bomo v njej "počutili"?
Če sprejmemo slednjo opredelitev, potem menim, da se tranzicijsko občutje v liberalni demokraciji nikoli ne bo končalo. Zdi se mi namreč, da ga zaznamuje občutek izgube socialne varnosti, občutek izolacije posameznika, občutek določene mere brezpravnosti, občutek načelne svobode, ki pa nima pravega učinka itn., vse to pa so zame splošne značilnosti življenja v mladi liberalni demokraciji. Demokracija in tržno gospodarstvo sta namreč družbeno-politična sistema, ki temeljita na "krizi", torej v nenehni napetosti. To napetost lahko konec koncev vidimo že v ideji zakona o povpraševanju in ponudbi, pa tudi v ideji strankarske politike in konstantnega tekmovanja različnih interesov.

Miran Lavrič: Tranzicijo lahko razumemo na več načinov. Če jo razumemo kot prehod iz centralno vodenega planskega gospodarstva v tržno gospodarstvo, potem mislim, da je mesto to obdobje preživelo. Po drugi strani pa vidim Maribor predvsem kot mesto v tranziciji iz industrijskega v postindustrijsko mesto. Takšno tranzicijo so uspešno izvedla nekatera nekdanja ameriška industrijska mesta. Dober primer ja Pittsburgh, ki se je po propadu jeklarske industrije v osemdesetih znašel tako rekoč na robu propada. Eden prvih generatorjev revitalizacije je bila Univerza v Pittsburghu, ki je uspešno pridobivala državna sredstva za tehnološke raziskave. To je, poleg neposrednih finančnih učinkov, sčasoma pospešilo razvoj podjetništva v tehnološko zahtevnejših panogah. V mestu so se hkrati lotili sistematičnega razvijanja izobraževalnih in zdravstvenih ustanov, v katerih so prepoznali potenciale. Danes so to temeljni gospodarski stebri uspešnega postindustrijskega Pittsburgha. Maribor je fazo deindustrializacije že preživel: leta 1989 je industrija predstavljala dobrih 60 % prihodkov mariborskega gospodarstva, leta 1998 pa le še 31 %. Na drugi strani pa se novi gospodarski stebri razvijajo le počasi. Po moji oceni bo postindustrijska tranzicija končana približno takrat, ko bo ob okvirno nespremenjenem deležu zaposlenih v industriji (10–15 %) stopnja brezposelnosti v mestu pod slovenskim povprečjem, povprečna neto plača pa nad slovenskim povprečjem. Trenutno je seveda stanje ravno obratno.

Ivan Lorenčič: Tranzicija se je Maribora dotaknila mnogo bolj kot ostalih slovenskih mest. Močna odvisnost od velikih industrijskih gigantov je mesto pahnila v veliko krizo, ki žal traja še danes. Mesto zaenkrat ni našlo svoje vizije in usmeritve in že predolgo išče rešitve. Tranzicija še zmeraj traja na političnem prizorišču in ji ni videti konca. Mestne stranke ne razumejo svoje vloge in vloge mestnega sveta ter župana. Velikokrat so njihove rešitve v popolnem nasprotju z osnovami demokracije, kjer strankarski in osebni interesi prevladujejo nad skupnimi interesi vseh občanov. Zaradi strankarskih kupčij prihajajo na vodilna mesta v javnih podjetij številni nesposobni kadri, ki niso sposobni postaviti vizije podjetja, kaj šele mesta.

Rajko Muršič: Seveda. Generacije se menjavajo v približno dvanajstletnem ritmu, po 25 letih se vse postavi na novo. Vedeti moramo, da zaporedne generacije nimajo istega zgodovinskega spomina. Še več: prav obdobje desetih let po rojstvu ostaja bela lisa vsake generacije posebej. Le redki se kasneje odločijo preučiti to obdobje. Da bo razumljivo: generacija, rojena v štiridesetih letih, nima pojma, kaj se je dogajalo v tistem desetletju, enako velja za vse naslednje generacije. Med generacijami so prepadi, kontinuiteta je le navidezna. Toda mesto v celoti ohranja svojo podobo.

Andrej Naterer: Mesta so se ti trendi seveda dotaknili in nikakor ne gre skleniti, da jih je mesto preživelo. Mesto živi v času/prostoru, ki je neposredna zgodovina teh generacij, ne le zato, ker so predstavniki omenjenih generacij še živi, ampak tudi zato, ker so s svojo prisotnostjo in delovanjem v tem prostoru pustili pečat na vseh nivojih bivanja v mestu (v socialnem prostoru, kulturnem prostoru, arhitekturi …). Mesto po mojem mnenju ni prostor, ki bi preživel svoje zgodovinske faze na način, da, ko je obdobje enkrat preživeto, značilnosti tega obdobja izginejo. Mesto živi drugače – svojo zgodovino vgradi v lastno strukturo in številne zgodovinske faze življenja mesta kot nekaj, kar je diahrono, je mogoče opazovati v trenutnem življenju mesta, kot nekaj, kar je sinhronega, in nekaj, kar je integrirano v manj vidnih stratumih, a vseeno prisotno.

Peter Simonič: Prvega dela sam ne bom komentiral.
Tranzicija je zapoved sodobnega življenja. Slovenija in Maribor nista samo v tranziciji socialističnega sistema v kapitalističnega, ampak tudi kriznih in kulminacijskih ciklih, ki so lastni kapitalizmu. Kapitalizem je permanentna tranzicija – prilagajanje lastniških odnosov in produkcijskih procesov materialnim, denarnim in idejnim tokovom. Zato zaman čakamo na konec tranzicije, razen če z njo mislimo le spremembo lastniških odnosov. Sicer pa je bil tudi socializem stalno v izgradnji in nikoli ni dosegel cilja.

Vesna V. Godina: Glede kategorizacije prebivalcev mesta v razpoznavne generacije bi morda sama imela nekaj zadržkov. V mojih podatkih, zbranih z opazovanjem z udeležbo in s pomočjo polstrukturiraih intervjujev, zgoraj opisana klasifikacija ni vidna. Posebej se mi zdi vprašljiva tretja omenjena generacija, saj se tega, kako je ta generacija po svoje izoblikovala mesto, v resnici v mestu niti ne vidi niti ne čuti. Je pa seveda običajno, da kategorizacije rade preferirajo položaj in vpliv tistih, ki so njihovi avtorji.
Kako se je tranzicija dotaknila mesta, sem že povedala. Ni se ga le dotaknila. V resnici ga je razsula. V temeljih pretresla. Prestrukturirani Maribor je iz mesta z močnim delavstvom prešel v mesto, ki mu njegove značilnosti in strukturo bistveno določajo trajna brezposelnost, revščina, tudi lakota, brezperspektivnost in vedno bolj tudi odsotnost upanja, celo brezup.
Na vprašanje, ali je tranzicijsko obdobje mesto že preživelo, je mogoče odgovoriti različno, odvisno, kaj se s tranzicijo misli. Če se z njo misli to, kar se je s tem konceptom opisovalo po padcu socializma, torej hitro in uspešno pretvorbo v zahodni

tip kapitalizma, Maribor tovrstne tranzicije ni nikoli doživel. In je tudi ne bo. Če pa tranzicijo razumemo bolj ohlapno kot celoto sprememb, ki so jih nekdanje socialistične družbe in njihovi deli doživeli po padcu socializma, pa bi rekla, da je Maribor preživel večji del destruktivne faze tranzicije. To pa ne pomeni, da je mesto to fazo družbenih sprememb pustilo za sabo. Dezindustrializacija ni nekaj, kar bi katerokoli mesto, ki jo je doživelo, lahko kdaj koli pustilo za sabo. Družbene spremembe so kumulativni procesi in v tem smislu je vse, kar se danes dogaja v mestu, določeno s postsocialistično dezindustrializacijo. In tako bo tudi v prihodnje.

Braco Zavrnik: Tranzicije mesto še daleč ni doživelo oziroma preživelo. O tem bomo lahko govorili komaj, ko bo imelo jasno razvojno vizijo, ki jo bo mogoče tudi udejaniti, in ko bodo socio-gospodarski pokazatelji mesta in regije vsaj na nivoju slovenskega povprečja, ne pa na stopnji 20-odstotne nezaposlenosti.

Bi lahko dejali, da nosi mesto Maribor s sabo svoj idiosinkratični značaj, ki ga dela za drugačnega, edinstvenega? Andrej Brvar v svoji Mariborski knjigi odkriva takšno potezo v nekakšni letargični in hedonistični mentaliteti, vezani na ta prostor. Kako in po čem ga lahko, tak značaj namreč, prepoznamo?

Andrej Adam: Brvar je dober pesnik. Navdušil me je na enem pogovoru, ki ga je z njim vodila Darka Tancer Kajnih in kjer je igral svoje songe odličen Peter Andrej. Njegovi izrazi o hedonistični mentaliteti Štajercev so, upam, kakšna literarna prispodoba, morda opis, kako pesnik občuti someščane, ki jih ima rad. Toda, če bi vprašali, zakaj je toliko meščanov privezanih na minimalno potrošniško košarico, zakaj jih je toliko "osvobojenih" kulture in tudi pravic iz dela, ki bi jim morale pripadati, bi ugotovili, tako kot maloprej, da je podobno tudi v drugih nekdanjih industrijskih središčih, da so vzroki za neko stanje duha širše populacije strukturni, globalni in bi jih zelo težko ali izjemoma lahko pripisali še drugim dejavnikom.

Karolina Babič: Maribor gotovo ima značaj. Tisti, ki tu živimo in delamo, ta značaj čutimo in opisujemo drugim. Tisti, ki prihajajo od zunaj, nam ga zrcalijo. Sliki nista povsem prekrivni, a vendar blizu. Letargičnosti sicer ne bi mogla pripisati Mariboru, preveč nervozna je kri v žilah ljudi tukaj, da bi to lahko bila prava beseda. Hedonistična mentaliteta pa je lepa besedna zveza, ki povzema to, kar se v obeh pogledih, samih nase in od zunaj, sklada, in ima tako svojo dobro plat kot slabo.
Rekla bi, da je Maribor najprej in predvsem preprost. Preprostost mislim v navezavi na motivacijo, ki žene ljudi in mesto naprej. Mesta ne poganjajo globoki premisleki ali kakšni ideološko utemeljeni smotri ali celovite njuejdževske vizije. Maribor poganjajo zelo preprosti motivi, bazične potrebe. Zaposlitvena varnost. Dobra hrana in pijača. Lepo vreme. Tekma. Ali koncert. Polne police v nakupovalnih centrih. Nekaj ugodja na koncu dneva. Kepica sladoleda. Čevapi na Lentu. Relativno preprosta estetika. Preprosti, nepovezani, partikularni motivi. Kogar ne moti nekaj primitivnosti, ki pride zraven, se v Mariboru prav zaradi te preprostosti, zaradi te odsotnosti ideološke in vizionarske usmerjenosti, počuti dobro. Prijatelji z drugih

koncev Slovenije mi rečejo, da se v Mariboru počutijo domače. To je to, o čemer tu govorim. Tako preprosto, brez pričakovanj, da je domače. V Mariboru je človek vedno v copatih.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Vsaka država, mesto in kraj ima svoj čar. To velja tudi za Maribor. Osebno imam sicer občutek, da se Mariboru pozna sorazmerna velikost mesta in da so prebivalci na splošno odprti. Ker ni prestolnica, ima tudi nekaj več samorefleksije in premore nekoliko manj samovšečnosti: na Dunaju in v Ljubljani so nekateri ljudje denimo prepričani, da jim ni potrebno potovati, saj svet tako ali tako samodejno prihaja k njim. To stališče me spominja na Immanuela Kanta, ki je bil prepričan, da lahko o drugih kontinentih piše na podlagi govoric, ki so jih v Königsberg v 18. stoletju prinesli mornarji. Takšne miselnosti v Mariboru k sreči še nisem zasledil. Kar se tiče sodbe o letargiji in hedonizmu, moram priznati, da žal Brvarjevega teksta ne poznam, zato jo težko ocenim. Rečem lahko le, da se mi Maribor s svojim prebivalstvom ne zdi zelo izstopajoče mesto.

MIRAN LAVRIČ: Verjamem, da je kdaj takšen 'mestni karakter' obstajal in da ga mnogi Mariborčani čutijo še danes. Po drugi strani se mi zdi opis tega karakterja zelo odvisen od perspektive, iz katere se ga označuje. Sam zelo dobro in od blizu poznam dolenjsko, pa tudi prekmursko in koroško mentaliteto. Ne bi se strinjal, da je v teh krajih kaj manj hedonizma ali letargičnosti. Z vidika mariborskega intelektualca, ki morda živi v Ljubljani ali kakem drugem večjem mestu, ali pa je vsaj v rednem stiku z elitami iz takšnih okolij, pa se lahko domači Maribor zdi natanko takšen, hedonistično-letargičen.
Predvsem pa se mi zdi, da so desetletja priseljevanja študentov in delavcev v Maribor, odhajanja Mariborčanov na študij drugam, odprtost meje z Avstrijo in verjetno še česa, razpršili to karakterno jedro. Menim, da je to za mesto bolj dobro, kot slabo.

IVAN LORENČIČ: Maribor in Mariborčane odlikujeta odprtost in prijaznost, ki jo tujci hitro zaznajo. Močno se identificirajo z mestom in njegovimi uspehi, obenem pa znajo biti neusmiljeni kritiki neuspeha. Posebej ne prenesejo sprenevedanja in izkoriščanja njihovega zaupanja. Včasih naivno in pošteno verjamejo obljubam in so zato lahko tudi neusmiljeni do tistih, ki jih razočarajo – pa naj gre to za nogometne navijače – ti so pred leti na tribuno z velikimi črkami napisali: "Špilajte idioti" - ali pa za tako drastične reakcije, kot so bile mariborske vstaje. Hitro (včasih tudi prehitro) krivcem odpustijo in pozabijo na njihove grehe.

RAJKO MURŠIČ: Tole je sentimentalno zastavljeno vprašanje. Seveda je Maribor poseben, morda je še bolj poseben za tiste Mariborčane, ki smo se raztepli naokoli. Eno je prostor med Pohorjem in Piramido, drugo pa so ljudje. Ti dajejo mestu neizbrisen pečat: v dobrem in v slabem. Radi bi bili purgerji, a ohranjajo navezanost na podeželje, radi bi bili svetovljani, a to izražajo na skrajno robat način, še posebej na počitnicah. Ko opazujem Maribor in Mariborčane ter Mariborčanke od zunaj, imam vedno vtis, da bi radi bili nekaj drugega, čeprav so ponosni na to, kar menijo, da so.

ANDREJ NATERER: Vsako mesto ima serijo določenih partikularnosti, ki ga delajo relativno enkratnega, ne bi šel tako daleč, da bi govoril ne o značaju mesta, saj bi to bila pretirana personifikacija. Mesto je oblika organiziranega življenja in v njem ne opažam nič značaju podobnega. Ko Andrej Brvar uporabi letargični hedonizem v kontekstu Maribora, gre za poskus karikature, in to ne v sarkastičnem oziroma komičnem smislu, a vseeno na način, ki ni v celoti netočen. Letargičnosti sam v Mariboru ne zaznavam. Tisto, kar zaznavam, je velika vnema. Veliko vnemo v prvi vrsti med tistimi, ki v Mariboru živimo in si vztrajno prizadevamo, da bi se iztrgali stanju, za katerega se po večini misli, da je bistveno slabše kot drugje in to v veliki meri zgolj zato, ker je tukaj Maribor. Vnema sama po sebi je izjemno koristna, a kaj ko jo Mariborčani še posebej dobro mobiliziramo po večini po starem rimskem načelu "da se tegobe rešujejo s tarnanjem".

Veliko vnemo opažam tudi pri tistih, ki v Mariboru ne živijo, ampak sem prihajajo, saj ga vidijo kot mesto priložnosti. Priznati moram, da mi je njihova vnema, da bi izkoristili potencial, ki ga Maribor ima, veliko bolj všeč. Pravzaprav bi jim Mariborčani morali zavidati sposobnost, da z mestom, v katerem živimo in za katerega smo prepričani, da je izgubljeno, vidijo in realizirajo svoj potencial in ga tako za nas vsak dan znova revitalizirajo.

Tudi hedonizem ni v kontekstu Maribora nobena posebnost. Hedonizem je namreč človeška lastnost, ki je, če seveda ne preide v sfero patološkega, dobra. Užitek je za človeka pomemben indikator zunanjega sveta in preko tega pomembno vpliva na naše socialno in kulturno okolje. Brez iskanja užitka, brez hedonista v nas, ne bi bilo Slovenskih goric, najstarejše trte na svetu, gledališča, Festivala Lent in podobno. Imeti hedonistične impulze, pomeni biti človek. In v tem tiči eden pomembnih potencialov za mesto Maribor – ker vemo, da vsi ljudje radi uživamo, zakaj ne bi svojih užitkov ponudili še drugim?

PETER SIMONIČ: Brvarjev opis letargičnosti in hedonizma sam povezujem z odseljevanjem nemško govorečega meščanstva po prvi svetovni vojni ter veliko imigracijo podeželanov iz širše regije: bajtarjev, viničarjev, kmetov, populacijskega viška avstroogrskih kmetijskih dežel. Ti ljudje so postajali industrijski delavci. Seveda so ljudje množično prihajali od konca 19. stoletja naprej in bili so iz drugih delov Avstro-Ogrske, Italije, Jugoslavije in od povsod drugod, a nikoli niso mesta naselili v takem številu, kot populacija živeča v obsegu 50-100 kilometrov.

Mariborski značaj bi bil v tej luči sinteza treh štajerskih "karakternih tipov", kot jih je opisal Franjo Baš (1965): pohorsko-kobanskega, slovenjskogoriškega in poljanskega (podravski del). Za prvega naj bi bila značilna počasnost, nezaupljivost, poštenost in vraževernost, za drugega delavnost, zmernost in skopost, za tretjega pa vzrojljivost, sposobnost sovraštva in maščevalnost, povezana z gostoto prebivalstva na rodovitni ravnici.

Kolektivne karakterizacije so se do zdaj izkazale za nezanesljive in arbitrarne in tako je tudi z mariborsko letargijo in hedonizmom. Lahko rečemo, da so se priseljenci

različno odzivali na novo bivalno okolje. Dejstvo je, da so v mestu večinoma znašli na drugačnem terenu. Druga ali tretja generacija njihovih potomcev je drugačna.

VESNA V. GODINA:Verjetno prav vsako mesto nosi s sabo lastni idiosinkratični značaj, kar pa seveda ne pomeni, da ne deli vrste značilnosti z drugimi mesti v lastni pokrajini, državi ali celo širše. Sama vidim bistvo idiosinkratičnosti Maribora v tem, da je to delavsko mesto, v katerem je bilo meščanstvo brez večjega pomena.

BRACO ZAVRNIK: Sodobne urbane enote so skoraj ali že povsem izgubile svoja tradicionalna kulturološka in značajska obeležja. Potem ko so v industrijski dobi podeželani začeli preplavljati mesta in se to sedaj dogaja znotraj globalnih (i)migracijskih tokov, je dobršen del meščanov bivanjsko zbežal na podeželje, iščoč (zaman?) svoj mir. Tisti igrivi šarm Pariza ali Dunaja je le še zgodbica za lahko noč. Sodobna mesta in predvsem velemesta so ena sama neprepoznavna kolobocija blokovskih naselij, katerih prebivalci z njimi dihajo in se identificirajo bolj kot z mestom. Tako marsikateri odrasli Parižan še slišal ni za kakšen Louvre ali Dunajčan za Hoffburg, pri čemer ta isti romantično-nostalgični imidž promocijsko ohranja le še nezaustavljiva turistična veleindustrija. No, podobno je z Mariborom, čeprav se razpad tega samo-zavedanja oziroma samo-prepoznavanja na ravni mesta kot enote zaradi njegove majhnosti dogaja počasneje. O nekem posebnem značaju današnjega Maribora je težko govoriti, čeprav ta, kolikor obstaja, sploh ni tako za odmet. Na koncu koncev tu le je neka kultura v najširšem pomenu besede, mesto je obdano z vinogradi in starimi vinskimi kletmi, mimo česar preprosto ne moreš, in celo evropska nogometna liga za (samo)podobo Maribora ni kar tako, kar potrjujejo prepoznavna evropska mesta, ki svoj imidž gradijo (tudi) na nogometu – Sevilla, Porto, Manchester ... A medtem ko je iger v mestu dovolj, za kruh to žal ne velja in tu je predvsem treba nekaj storiti.

Ali Maribor v kulturnem in intelektualnem smislu še vedno plačuje ceno tehnični usmeritvi v povojnem obdobju? Zakaj se tehnični kulturi ni uspelo bolj uspešno razviti in uveljaviti?

ANDREJ ADAM: Odgovor na prvo vprašanje: ja, še plačuje ceno in zlasti ceno ozkemu ločevanju na tehniško in humanistično inteligenco. Nemara bi moral biti prav socializem družbeni red, ki bi takšna ločevanja presegel: ali ne opravljaš, če si tehnik, svojega dela zaradi dobrobiti družbe, potemtakem iz globoko humanih (humanističnih) vzgibov? Že takšni obrobni pojavi so simptom, da je bil socializem, kakršnega smo imeli, to samo po imenu, dejansko pa je bil forma poudarjenega državnega upravljanja s kapitalom. In ta forma je bila vpeta v globalne trende in bila z vidika blaginje večine uspešna, ko je bil uspešen tudi kapitalizem v svetovnem merilu, ki je tudi temeljil na državi kot glavnem investitorju in seveda še na začasnem razrednem premirju.
Nato je ta oblika in z njo njen morebitni nadaljnji razvoj propadla in ker smo pač na obrobju gospodarskih dogajanj, to še toliko bolj čutimo, če zelo posplošim. Ljudi, ki bi bili na samem začetku tranzicije sposobni kakovostne analize danega

družbenega trenutka tako skoraj nismo imeli, velika večina inteligence (humanistične, družboslovne in tehniške) je tedaj recitirala eno samo pesem o razcvetu v pogojih privatizacije in se igrala liberalno demokracijo, ki ni bila niti liberalna in tudi vprašanje, kolikor je bila demokratična. Tisti redki, ki so videli, so bili potisnjeni na obrobje, njihova beseda pač ni mogla imeti veljave.
Posledica vseh teh bolj ali manj samodejnih trendov danes je, da kot družba relativno lahko preživimo samo kot izvozniki kakovostne delovne sile (kar je zaradi relativno še vedno dobrega šolskega sistema vključno z univerzami naš glavni državni proizvod) in kakovostnih luksuznih in visokotehnoloških proizvodov za višje razrede v državah centra. Za slednje v lokalnem okolju ne potrebujemo veliko visoko usposobljenih kadrov. Oboje bo, če ne bo kakšne temeljitejše spremembe, ki je trenutno ni na obzorju, ohranjalo sedanje stanje pri nas.

Karolina Babič: Menim da Maribor predvsem plačuje ceno neki preveč izraziti potrebi po jasni identiteti mesta. "Tehnična" identiteta po vojni, "meščanska" v začetku 20. stoletja. Takšen pristop v razmišljanju o mestu deluje na mesto podobno, kot delujejo na otroka pričakovanja o njegovi poklicni poti, še posebej, kadar so starši uspešni v kakšnem čaščenem poklicu. Otroka vržejo v stisko, v precep, odmaknejo ga od potencialov njegovega telesa, uma in čutenja.
Maribor danes ni niti tehnična prestolnica, niti prestolnica kulture, niti poosebljena meščanskost, niti univerzitetno mesto. Sigurno pa ima mesto odlične tehnične kadre, tehnološka podjetja s potencialom, določen obseg kvalitetne kulture, dovolj meščanskosti, da mestu lahko rečemo mesto, in dovolj univerze, da lahko znanje razumemo kot enega od potencialov mesta. Po mojem mnenju bi se mesto bolje razvijalo, če se povsem odpovemo diskurzu identitete, tako glede preteklih identitet, kakor tudi glede trenutne identitete oziroma pomanjkanja identitete in posledično vizije mesta.
Morda se resda na prvi pogled zdi, da je povojna industrijsko-tehnična usmeritev mesta ubila intelektualnega duha mesta, posledično pa z zatonom industrije v devetdestih mrtvemu duhu dodala še mrtvo telo. A moje doživljanje mesta danes ni takšno. Zdi se mi, da sta duh in telo mesta preživela, nekako paralelno, fragmentirano, v partikularnih detajlih mesta. Vsak dan se v mestu nanizajo dogodki v takšnih vzporednih svetovih: vulkanizer menjava gume, umetnik tarnajoče ustvarja, po cestah se vali preveč dragih avtomobilov glede na povprečno plačo v mestu, mladi bistri um napiše knjigo, športniki dosežejo rezultat, pijanci bruhajo na trgu, umre podjetje, rodi se podjetje, vrhunski glasbeni dogodek, grda barva fasade na hiši, nova kolesarska steza, grdi kip v krožišču, študenti zmagajo na tekmovanju, nastane krasen grafit, odpre se nova kitajska trgovina, ljudje so zaprti v dnevne sobe, ljudje se družijo na trgu. Labodi na Dravi so stalnica. In lutkar na vogalu Gosposke in Jurčičeve. Na kaj torej prilepiti identiteto mesta? Ali pač samo mestu pustiti biti mesto, raznoliko in razpršeno. A vseeno eno mesto. Ne upam soditi o uspehu mesta, ne upam soditi zgodovine, ker ne vem, s čim primerjati. Vprašanje, ali je mesto uspelo postati to, kar mu je bilo namenjeno postati, se mi zdi intelektualistično in nepošteno do mesta.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Predpostavka, ki se skriva v vprašanju, se mi zdi precej zanimiva. Vendar pa moramo po drugi strani vedeti, da ima Maribor tudi tradicijo klasične gimnazije in zdaj že humanistike na univerzi, ki ju ta tehnična usmeritev ni zadušila. Upoštevajoč dejstvo, da ima vendarle samo 100.000 prebivalcev, kulturno dogajanje v njem (otvoritve razstav, predavanja, razne prireditve in dogodki) sploh ni tako slabo. Po mojih izkušnjah so mesta s podobnim številom prebivalcev v večjih državah na kulturnem področju bistveno šibkejša od Maribora.
Razvoj tehnične kulture – če s tem mislimo na razvoj visokih tehnologij v proizvodnji – je po mojem mnenju povezan s širšo gospodarsko in politično situacijo. Na tem področju Slovenija, še posebej pa Maribor, težko konkurira visoko subvencioniranim zahodnim znanstvenim inštitutom, posledično pa tudi industriji. Moja ocena v tem primeru je na žalost ta, da sta tako Slovenija kot tudi Maribor z vidika razvoja tehnične kulture zanimiva predvsem zaradi relativno poceni delovne sile.

MIRAN LAVRIČ: Menim, da je bila tehnična usmeritev Maribora v povojnem obdobju racionalna izbira in je ne jemljem kot napako, katere ceno bi danes plačevali. Počasen razvoj tehnične kulture pa lahko pripišemo tudi prej omenjeni hedonistično-letargični mentaliteti, ki pa ni značilna samo za Maribor. Socialistični sistem s planskim gospodarstvom je omogočal, da se je takšna mentaliteta, z njo pa tudi razvojno zaostajanje, ohranjala vzporedno s solidnim življenjskim standardom.

Če lahko nadaljnjo stagnacijo v devetdesettih vsaj delno pripišemo tranzicijskemu krču in šoku ob propadanju industrije, je vsaj za obdobje od leta 2000 verjetno treba priznati, da bi se lahko tehnična kultura razvijala bistveno hitreje.

IVAN LORENČIČ: Mariborski problem ni tehnična usmeritev v povojnem obdobju, ki se je s svojim uspešnim delom dobro uveljavila, posebej v času bivše Jugoslavije z močnim povezovanjem z gospodarstvom. Mnogo večji problem je nepovezanost in premajhna prisotnost kulturne in družboslovne inteligence ter predvsem univerze. Velika pričakovanja o ustanovitvi Filozofske fakultete kot nosilca večje uveljavitve intelektualnega diskurza v mestu se žal niso uresničila. Namesto da bi privabila mlade strokovnjake iz cele Slovenije, se izgublja v notranjih bitkah in obračunavanjih ter ostaja v povprečnosti.
Optimizem vzbujajo nekatere nove pobude, združene v Tkalki, Udarniku itd., ki z minimalnimi sredstvi mestu dajejo mnogo večji intelektualni utrip kot etablirane in državno močno podprte institucije.

RAJKO MURŠIČ: Ne. Maribor ni bil nikoli niti privilegiranec niti žrtev socializma. Kar zadeva tehnično kulturo, ta ni odvisna od dobre volje in pameti posameznikov in posameznic, ampak od širših družbenih tokov. Ne dvomim, da bo znova nastalo nekaj tehnološko produktivnih središč – če že ne obstajajo, pa jih nihče noče opaziti.

ANDREJ NATERER: Mislim, da Maribor v kulturnem in intelektualnem smislu ne plačuje cene tehnični usmeritvi v povojnem obdobju. Obstaja del Maribora, ki se-

veda to ceno plačuje, a obstaja tudi del Maribora, ki se je na ta način okrepil. Mesto je celota in živi kot celota. To pomeni, da deli Maribora živijo v sinergiji, s specifično dinamiko in ne eden na račun drugega. To, da se tehnični kulturi ni uspelo prebiti, enostavno ne drži. Tehnična kultura se prebija in veliko primerov dobre prakse lahko najdemo povsod, od raziskovalnih nalog mladih raziskovalce, pa vse do majhnih, tehnološko inovativnih podjetij v coni TAM. Preboj se dogaja, a razumeti ga je potrebno kot kontinuiran proces in ne po analogiji "prebijam steno – uspe mi, ko je stena prebita". Tehnični preboji se dogajajo skozi kontinuirano iskanje inovativnih rešitev in izboljšav.
Tukaj pa vidim velik potencial za Maribor – glede na to, da v mestu obstaja relativno močna infrastruktura tehnične kulture, bi bilo to mogoče izkoristiti za oblikovanje sinergije z drugimi področji kulturnega delovanja in tako razviti nova inovativna področja. Poskusi tovrstnega povezovanja sicer že obstajajo in kot dober primer lahko navedem projekte razvoja družbene odgovornosti inštituta IRDO. Tovrstnih podjemov je v Mariboru še več, problem je v tem, da so v veliki meri prepuščeni samim sebi in zato je njihovo delovanje omejeno.

Peter Simonič: Partija in tehnokracija sta upravljali mesto v obdobju po 2. svetovni vojni. Ta paradigma je dosegla vrh sredi sedemdesetih let z ustanovitvijo mariborske univerze, ki naj bi podpirala realno gospodarstvo. Partija in tehnokracija sta bili tudi "najuspešnejši" v procesih privatizacije in propadanja velike industrije v mestu. Hipotekarni balon po pridružitvi evru je povečal moč gradbenih baronov in njihove tehnokracije. V zadnjih letih so se v mestu okrepili poudarki na start-up podjetjih. Opozoril bi še na na projekt Izum in Cobiss, s sedežem v Mariboru, Industrijsko cono Tezno itd.
Veliko industrijskega tehničnega znanja in kulture je bilo izgubljene zaradi propadanja podjetij in odseljevanja ali staranja delovne sile.
Sicer pa so upravni postopki zelo tehnokratski, pa naj gre za poseg v socialne pravice, oskrbo z vodo, cestno omrežje ipd. Tudi financializacija v zadnjih treh desetletjih je bila izpeljana kot bančno-tehnokratski projekt, šele vnazaj je dobila tudi politični obraz.

Vesna V. Godina: Mislim, da Maribor še vedno plačuje ceno tehnični usmeritvi v povojnem obdobju. To je lepo vidno na univerzi, katere rektorji redno prihajajo s tehniških fakultet. Danes ne gre več za to, da mesto drugih tipov inteligence nima. Je pa v mestu v glavnem ni čutiti. Kar je škoda. In hkrati problem. Tehniška inteligenca pač slabo, če sploh, razume družbene procese, zato je sodelovanje inteligence v mestu in njegovem življenju bolj ali manj sporadično, dostikrat marginalizirano, dostikrat celo v škodo mestu.
Da se tehniška inteligenca v življenju mesta ni bolj uveljavila, pripisujem več že omenjenim dejstvom. Prvič, tehniška inteligenca se po svojem profesionalnem interesu ne ukvarja z družbenimi procesi, zato po svojem predmetu dela in specializaciji teži k izolaciji od socialnega življenja mesta. Tehnična kultura se je v preteklosti predvsem povezovala z industrijsko produkcijo, ki je bila po mojem v neka-

terih okoljih intenzivna, vendar pa se to ni izražalo tudi v socialnem življenju mesta. Drugič, ker je bil Maribor delavsko mesto, je bila inteligenca v tem mestu nekak tujek, v najboljšem primeru dodatek.

Braco Zavrnik: Delno to ceno gotovo plačuje, saj se je mesto nesorazmerno razvijalo v prid industriji. Ko je ta klecnila, je klecnilo tudi mesto.

Kakšno je vaše videnja prostora in vloge alternativne kulturne produkcije, ki v zadnjem času pomembno dohiteva, morda celo nadomešča etablirano?

Andrej Adam: Danes je po moje alternativna produkcija na kateremkoli področju tista, ki produktov (tudi umetniških produktov) ne proizvaja izrecno za trg, temveč za skupno dobro (za družbeno dobro, za javni interes). Glede na to se zdi, da je alternativna produkcija na področju kulture možna sploh samo še v okviru javnih zavodov in institutov (subvencij). Ta produkcija je hkrati svobodna od eksternih dejavnikov, kakršen je trg, ki kulturno produkcijo, če ni donosna, dobesedno raztrga. Ali bi vsaj naj bila svobodna. Toda zaradi vse bolj pičlih sredstev se je tudi tukaj ustvaril trg: drenj za javna sredstva je namreč velik.
Alternativne produkcije v pravem pomenu, kot sem jo skušal opredeliti, je v mestu malo.

Karolina Babič: Vsaj tri zadeve si upam trditi o alternativni kulturni produkciji danes v Mariboru. Prvič, alternativa je močna. Drugič, alternativa vpliva na mainstream produkcijo. In tretjič, alternativa močno vpliva na sicerešnji ravzvoj mesta, še posebej na razvoj turizma in gospodarstva nasploh. Mogoče se je ponesrečen projekt Evropske prestolnice kulture leta 2012 v Mariboru posrečil prav v tem, da je, morda iz jeze ali razočaranja, dal polet alternativni sceni. Težko objektivno pojasnim, ker sem tesno povezana z dogajanjem tako v času prestolnice kulture kot tudi v teh letih po izteku projekta, a opažam, da se je v preteklih nekaj letih z zelo malo sredstvi, a z veliko mero ustvarjalnosti, zaleta, poguma, vztrajnosti in skorajda norosti, veliko rodilo na alternativni sceni v mestu. In zanimivo je, da se tudi javni sektor, recimo javni zavodi, lepo pridružujejo tej energiji. Malo po malo, z nekimi mikro koraki, se etablirana kultura priklanja alternativni, ji daje priznanje, se vzgleduje po njej.
Hkrati pa je treba omeniti še nek nevsebinski, formalni razlog za te preobrate. Javnih virov za neposredno financiranje kulture je vse manj. Alternativna kultura je po de foltu vedno v krizi, prilagojena na negotove finance in improvizacijo. Etablirana kultura pa te izkušnje nima in zato zadnja leta samo lovi sapo in tla pod nogami. Verjetno jo tudi zato alternativa dohiteva in prehiteva. Osebno sem prav ponosna na dejstvo, da lahko danes naštejemo imena izvrstnih alternativnih kulturnih programov, ki pred kakšnimi petimi leti sploh niso obstajali: Živa dvorašča, GT22, Salon uporabnih umetnosti, Portal, Art Kamp, ArtMar, Kino Udarnik, cela vrsta mikro lokacij na Koroški cesti in drugi. Kljub suši v kulturni proračunih občine in države torej pravcati razcvet alternativne kulturne ponudbe. Čestitam jim

vsem. Potem je tu še gospodarska alternativa zadružništva in socialnega podjetnišva, iz katerega polja prihajam sama. In potem je tu še politična alternativa v podobi četrtnih zborov prebivalcev, ki počasi premika težko okovlje politične apatije. Vse to skupaj razumem kot močno kulturno alternativo v najširšem smislu, to vidim kot ključno perspektivo mesta in to mi zadostuje, da se ne izselim.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Mislim, da alternativna kulturna produkcija nasploh izginja, to pa predvsem zato, ker postaja del splošne kulture in je prisiljena v prijavljanje na razpise in v tržno logiko, če želi obstati. Morda bi lahko rekli celo, da je "gentrificirana". Sam zares ne vidim bistvene razlike med funkcioniranjem "visoke" ali "etablirane" in "alternativne" produkcije, saj sta v temelju obe podvrženi istim zakonom proizvajanja v sodobni družbi (z drugimi besedami: edina pomembna razlika je morda zgolj v ceni vstopnic in pijač, ki jih strežejo na dogodkih). V pogovorih s številnimi "alternativci", ki so govorili o promociji, prodornosti, inovativnosti in kreativnosti svojih združenj, se mi je preprosto zdelo, da se pogovarjam z menedžerji podjetij. Iz tega razloga se mi niti prostor niti vloga alternativne kulturne produkcije ne zdi bistveno drugačna od etablirane.

MIRAN LAVRIČ: Brez dvoma gre za zelo pozitivne premike, ki dvigujejo družbeno angažiranost in kritičnost prebivalcev.

IVAN LORENČIČ: Alternativna kultura je v mestu zmeraj imela veliko vlogo in je pomenila gibalo sprememb. To še posebej velja za osemdeseta leta, ki so pomenila pravi premik k družbenim spremembam.
Tudi danes alternativne produkcije dajejo živahnost mestu in razbijajo mestno sivino. Žal mesto to premalo razume in prav mačehovsko odmerja sredstva tem oblikam kulture. Višina sredstev, ki jih mesto nameni, je namreč smešno nizka in včasih skoraj žaljiva. Mesto bi lahko z večjo podporo tej obliki produkcije pridobilo prepoznavnost in postalo zanimivo za širši prostor.
Žal se tudi nekatere mestne alternativne produkcije preveč drobijo in premalo povezujejo. Z medsebojnim povezovanjem in združitvijo nekaterih aktivnosti bi dosegle mnogo večji učinek in rezultate.
RAJKO MURŠIČ: Tale "v zadnjem času" traja že več kot tri desetletja! Velikokrat sem imel občutek, da v mestu ni obstajala nobena druga razen alternativne kulture – meščanski sem verjetno res delal krivico. Toda ni vse v "alternativi". Maribor ima prostore produkcije in uživanja različne kulture, in to je bistveno. Pravzaprav se meščani in meščanke verjetno sploh ne zavedajo, kaj vse se dogaja okoli njih – razbobnane množične prireditve so le del podobe kulturnega življenja v mestu. Mene najbolj navdušujeta Marš in Gustaf. Česa takšnega npr. v Angliji zlepa ne najdeš.

ANDREJ NATERER: To vidim kot izjemno pozitivno. Srečen sem, da živim v času, ko smo lahko priča tem trendom.

PETER SIMONIČ: Debate o mariborski etablirani in alternativni kulturi je v Mariboru zelo stara, zapisana tudi v sobivanje visoke (meščanske) in t. i. nizke (ljudske,

kmečke) kulture. Kot posebno področje sociologije kulture pa se alternativa pojavlja od komunitarnih šestdesetih let 20. stoletja (družbena gibanja).
Mariborska alternativa je bila institucionalizirana v Dvorani C nekdanjega razstavišča ob Dravi, kjer so prirejali koncerte, od osemdesetih v MKC-ju, ki je razširil delovanje na področje vizualnih/video umetnosti; tudi v Gustafu in Pekarni, ki je dodala socialne elemente (družbena izključenost, prekarnost) itd. To pomeni, da je imela vsaka dominantna kultura svojo alternativo (peterica, ekipa Katedre, novi individualni znanstveni in kulturni pristopi itd.), in da so te prakse pozneje prehajale v mainstream ali so povsem zamrle. Novosti so prihajale od mladih generacij, pogosto prišlekov, pozneje pa so se preblikovale v tržne priložnosti in nekatere celo v fevde nove etabliranosti. Poglejmo recimo Festival Lent, ki je postal dominantna kulturna organizacija, začel pa je kot nekaj novega, fascinantnega, provokativnega in zdravilnega za provincialno mesto v postindustrijski krizi.
K alternativni kulturi bi morali prišteti tudi vse projekte, ki so danes zbrani v Tkalki, novem centru alternativne in avtonomne produkcije. Ta alternativna družbena produkcija je proizvod zadnje krize (tranzicije): prekarnosti, upadanja števila delovnih mest, potrošništva, možnosti za "spodobno življenje". Kar sociološko z univerze opredeljujemo kot alternativo, je za njene izvajalce pogosto življenjska, eksistenčna nuja, torej ne takoj politično-ideološko vprašanje. Za razliko od individualizirane, egoistične in potrošniške paradigme, ki je pravladala v tranziciji, t. i "alternativci" stavijo na skupnosti, deljenje in ustvarjanje: predlagajo organizacijske oblike soupravljanja, kot so zadruge, socialna podjetja ter deloma kreativna industrija. Meni se zdijo na moč zanimive stanovanjske zadruge, za katere zdaj hodijo alternativci po izkušnje v Avstrijo in Švico, ki pa sta v sedemdesetih letih povzemali naš, "samoupravni" model zadružne gradnje.

Vesna V. Godina: Alternativna kulturna produkcija je uspela spremeniti nekatere mestne lokacije in prostore, zajela je dele predvsem mlajših generacij, kar je pomembno, za Maribor celo bistveno. Ni ji pa uspelo pomembno spremeniti mesta niti v socialnem niti v kulturnem smislu. Mesto, kot da je ne čuti. Kot da bi se dogajala nekako paralelno, v nekakšni ločeni realnosti.

Braco Zavrnik: Ja, tu se res dogaja nekaj spodbudnega. Mislim zlasti na tiste segmente alternative, ki oživljajo ulice, trge, dvorišča, marginalne prostore, Udarnik, Naskov dvorec, Kibla, Pekarna ...

Letos bo mariborska univerza praznovala svoj jubilej – štirideseto obletnico nastanka. Kako je status univerze po vašem zaznaven v javnem življenju mesta? Ima inteligenca oziroma intelektualna srenja v mestu dovolj vpliva? Kakšen je ta in čemu obstaja vtis, da je družbeni angažma univerzitetnih delavcev in profesorjev zelo omejen in skozi leta vedno manjši?

Andrej Adam: Morda lahko ocenim zaznavnost (vpliv) intelektualcev ali pedagoških delavcev na področju družboslovja in humanistike. Njihov vpliv na življenje v mestu,

ki bi se kazal z angažmajem študentov na družbenem področju, očitno ni zelo velik. Večina mladih, tudi tistih, ki obiskujejo filozofsko fakulteto, sploh ne ve, kaj je javni um ali delovanje v njegovem imenu, temveč sanja neke eskapistične sanje ali sanje o pravi ideji. To pomeni, da družbenega trenutno skorajda ne mislijo. Morda se še udeležijo kakšnih potopisov ali drugih večinoma družabnih in zabavi namenjenih prireditev – kar sicer ni sporno – toda to je za večino vsaj že bolj ali vse; to pa je problem. Edino, nisem ravno mnenja, da bi odgovornost za takšno stanje mogli naprtiti pedagoškim delavcem.

Karolina Babič: V zvezi s pojmom univerze in Maribora imam dve ključni asociaciji. Prvič, distanciranost. Drugič, nečimrnost. Ti dve besedi mi orišeta razmerje med univerzo in mestom. Kar se tiče distanciranosti, ta izhaja predvsem iz gole prostorske odmaknjenosti večjih fakultet in študentskih domov od centra mesta. To je sicer zelo tehničen problem, a menim da je vsebinsko ključen. Filozofska in pedagoška fakulteta ter glavnina študentskih domov so preprosto preveč odmaknjeni od centra mesta in to povzroča tudi razvojno distanco.
Z nečimrnostjo pa mislim odnos univerze do mesta, ki ga prepoznavam kot napačen odnos "glave do telesa", glave, ki misli, da sama ni telo, in ki misli, da telo samo ni tudi že glava. Nekaj intelektualističnega je v pojmu univerze v tem "univerzitetnem mestu". Prej sem omenjala, da se mi zdi, da je preprostost ena ključnih lastnosti Maribora. Tega se univerza ne zaveda, zato se mi zdi nečimrna.
Ne glede na ti dve bolj kot ne negativni asociaciji na pojem univerze pa vseeno menim, da je univerza eden ključnih potencialov mesta, seveda pod pogojem, če bo sestopila v realni okvir svojega okolja. Namesto da si univerza zastavlja nerealne cilje konkuriranja svetovnim univerzam, naj si zastavi realne cilje podpore razvoju lokalnega okolja ter oživljanja kulturnega in miselnega življenja mesta. Na svetovnem univerzitetnem parketu nima šans, lahko pa je zelo ljubljena na mestnem plesišču, če se bo prizemljila.

Tomaž Grušovnik: Dejstvo, da je Maribor univerzitetno mesto, je seveda zelo pomembno in pomenljivo. Kaj takega seveda ne bi bilo možno, če ne bi bil Maribor del Slovenije, saj je Gradec s štiristoletno univerzo preblizu.
Vzrok za čedalje manjši angažma profesorjev pa bi na podlagi lastnih izkušenj pripisal njihovi čedalje večji obremenjenosti z administracijo univerzitetnega življenja. Morda je kje med njimi tudi kakšen posameznik, ki nima ravno socialnega čuta, ali pa se mu preprosto ne da ubadati s tovrstnimi rečmi, vendar o tem v primeru UM težko sodim, saj situacije skorajda ne poznam. Mislim torej, da gre v večini primerov za prvi vzrok: če mora nekdo predavati, ocenjevati izpite, popravljati seminarske, pomagati z zaključnimi nalogami, sedeti v raznih komisijah za izvolitve v nazive, se udeleževati senatov, se poleg tega še prijavljati na razpise, raziskovati, pisati znanstvena besedila itn., potem od njega težko pričakujemo, da se bo ob skrbi za družino v prostem času ukvarjal še s prepričevanjem urednikov, da naj objavljajo njegove kritične tekste, in z organizatorji prireditev, naj mu namenijo prostor za javna predavanja. Še manj lahko od takega posameznika pričakujemo, da

se bo politično angažiral. To pa toliko bolj, kolikor mlajša je oseba – saj mora ta skrbeti tudi za to, da se na začetku svoje kariere komu preveč ne zameri …

MIRAN LAVRIČ: Univerzo vidim kot eno svetlejših točk v mestu. Jasno je, da ima sama veliko težav in da je še več težav na ravni sodelovanja med univerzo, mestom in ostalimi lokalnimi akterji. Vendar ocenjujem, da je splošen trend vendarle pozitiven. Krepi se mednarodna umeščenost in raziskovalna dejavnost univerze, kakor tudi njena lokalna vpetost.
Poleg tega nimam občutka, da se vpliv intelektualcev v mestu zmanjšuje. Prepričan sem, na primer, da do mariborskih vstaj ne bi prišlo, če bi Maribor ne imel univerze in tam delujočih profesorjev. Trenutni župan dr. Andrej Fištravec prihaja z univerze in je dlje časa veljal za mariborskega intelektualca. Pred tem je bil podoben primer dr. Alojz Križman.

IVAN LORENČIČ: Ustanovitev mariborske univerze je bilo logično nadaljevanje uspešnega dela mariborskih visokošolskih zavodov. Žal pa mariborska univerza v času razvoja ni uspela preseči organiziranosti in miselnosti, ki je značilna in razumljiva za visokošolske zavode. Zato prevladuje nenehna borba med fakultetami in rektoratom in namesto enovite univerze imamo več manjših "univerz". To seveda ni samo mariborska posebnost, saj je značilna tudi za ostale slovenske univerze.
Mariborska univerza je v javnem življenju bistveno preveč prisotna z notranjimi nesoglasji in neenotnostjo. To pride najbolj do izraza ob volitvah rektorja, ki bi morale biti izvedene akademsko in brez javnih prerekanj. Tako bolj spominjajo na volitve ameriškega predsednika kot pa volitve na akademske sfere.
Čeprav se Maribor glasno proglaša za univerzitetno mesto, študentskega utripa (razen ob Lampiončkih) ni zaznati. Veliko bi lahko k spremembi pripomogla tudi univerza sama s spodbujanjem in večjo podporo študentskih dejavnosti.
Intelektualna srenja se je umaknila v svoje zasebne in ozke strokovne kroge in na žalost na razvoj mesta nima večjega vpliva. Pojavlja se le v prvih vrstah prestižnih družbenih dogodkov, nato pa hitro pozabi na kulturne in druge vrhunske dogodke, ki nimajo elitnega prizvoka. Zato tudi mesto prevzemajo povprečneži in povzpetneži, ki jim je za prihodnost mesta bolj malo mar.

RAJKO MURŠIČ: Mariborsko univerzo zelo slabo poznam. Če se morajo njene fakultete prilagajati enakim finančnim in upravnim pogojem kot ljubljanska, bo čudež, če bo praznovala petdeseto obletnico v enakem obsegu ter na doslej doseženi ravni kakovosti.

ANDREJ NATERER: Univerza je sicer prepoznana kot pomemben del javnega življenja in mestne identitete, žal pa je očitno, da je v mesto umeščena zgolj fizično, nekoliko manj intelektualno, še manj pa simbolno. O sinergiji med mestom in univerzo, kot je to mogoče opazovati na številnih primerih v evropskem prostoru (npr. Gradec ali Linz) v primeru Maribora sploh ne gre govoriti.
Intelektualna srenja ima ravno toliko vpliva, kolikor ga prepozna in ga uporabi. Vrata so odprta, problem je v tem, da le redki to izkoristijo. Nisem še namreč slišal,

da bi bil kdo iz te srenje zaprt, kritiziran ali kakorkoli drugače diskreditiran zaradi participacije v javnem življenju. Sem pa na drugi strani vsak dan priča, ko se člani te sfere ne odzovejo na katero od oblik javnega delovanja (češ, nimam časa da bi napisal članek za lokalni časopis) ali pa tovrstno delovanje celo označijo za nepomembno oziroma nevredno njihovega časa in truda.
Kot odgovor na vprašanje, čemu obstaja vtis, da je angažma omejen, pa navajam kratek in strašen, ampak resničen odgovor – ker je ta občutek opis dejanskega stanja. Vzroki se skrivajo na makro, mezo in mikro ravni. Na makro ravni družbenega delovanja so glas, dobra informacija oziroma pametna rešitev premalo. Družba ima dovolj vsega, tisto, kar manjka, je pozornost in ta se po večini dosega na način, da se govori vedno glasneje, na koncu se pa kriči in takrat ni več pomembna vsebina, ampak decibeli. Na mezo ravni (ravni institucij, ki delujejo v lokalnem okolju) je glavni problem členjenost in izolacija. Kolektivno delovanje je onemogočeno, ker ni interakcije med akterji – delno zato, ker ni koordinacijskega centra, ki bi imel pregled nad dogajanjem in bi lahko fragmentirane dele integriral v celoto – delno pa tudi zato, ker cenimo avtonomijo in demokracijo v izjemno poenostavljenem in velikokrat najbolj vulgarnem smislu in sicer kot instrument segregacije.

Peter Simonič: Prepričan sem, da je ta angažma sistemsko absolutno premajhen. Razlogov je več, dva pomembnejša pa sta postopki habilitacij na univerzi, ki premalo upoštevajo neposredno družbeno angažiranost intelektualcev (ne samo "patenti"); in administracija mesta Maribor, ki ne zna vključiti univerze ali visokospecializiranih znanj na sploh. Dokler je bilo gospodarstvo družbeno, so bili ti sistemi (prisilno) integrirani, v obdobju avtonomij in privatizacij pa ne znamo oblikovati skupnih temeljev.
Tudi Študentska organizacija Univerze v Mariboru živi svoje ločeno življenje, postana je od doživljenjskih voditeljev in nedorečena zaradi velike fluktuacije članstva. Največ izobražencev je izven univerze, zato je toliko pomembneje, kaj jih naučimo, kako jih opremimo za poklic in življenje.
Po moje bi morali čim prej oblikovati Sklad Bruna Hartmana, kot smo ga poimenovali v novem Lokalnem kulturnem programu (2015–2020). Sklad bi omogočal visokošolske in inštitutske raziskave za (strateške) potrebe mesta, podobno kot to počnejo s projektom Znanost mladini na osnovnošolski in srednješolski ravni. To pomeni, da bi imeli poleg razpisov za kulturo tudi občinske razpise za javno znanost.
Kot povsod, bi bilo tudi tukaj krivično izenačiti vse, ki delajo na Univerzi v Mariboru oziroma v visokem šolstvu ali raziskavah. Mariborska univerza je naravna zaveznica mesta, vendar ne sme biti njegov edini znanstveni in intelektualni partner.

Vesna V. Godina: Mislim, da vpliv univerze v mestu bistveno določa že omenjeno dejstvo, da je za večino časa obstoja univerze v mestu to bila predvsem ali izključno tehniška univerza, tehniška inteligenca pa praviloma ne razume socialnih in kulturnih procesov, zato v njih sodeluje skladno z lastnimi potrebami, interesi, nujami in aspiracijami. Ta univerza mestu ni uspela dati niti strokovne javnosti niti pri-

sotnosti strokovnega znanja v življenju mesta. Tudi ko je šlo za univerzo in njene člane, je kot logika socialne organizacije ostala prevladujoča domačijska logika, po kateri se oblikujejo skupine preživetveno povezanih posameznikov, ki nagrajujejo članstvo v skupinah, ne pa dosežke ali kvaliteto. Ta slovenska tradicionalna socialna logika je povsem prežela univerzo, ki je v marsičem postala njena žrtev. To je mogoče opazovati tudi ob vsakokratnih volitvah rektorja. Vedno je izvoljen rektor, ki ima prednost na tej domačijski ravni. Pri čemer so dominantne domačije seveda tiste tehniških fakultet. Ne enkrat sem slišala poročila o tem, tudi od udeležencev, kako tovrstne 'domačije' vodijo univerzo skladno z lastnimi interesi 'od zadaj', o čemer se dogovorijo npr. med vožnjo z vzpenjačo. Kar pomeni, da v okviru univerze obstajajo zelo močne interesne skupine, 'domačije', ki univerzo instrumentalizirajo skladno z lastnimi cilji in interesi.
Povedano pomeni ne le prisotnost demokratičnega deficita na univerzi, ampak tudi nezmožnost dejansko aktivirati potenciale univerze, kot tudi oblikovati vizijo, ki bi univerzo kot celoto aktivirala in vključila v mesto. Takšna aktivacija in vključitev bi namreč pomenila izgubo kontrole in moči tistih domačij, ki so v štirih desetletjih to kontrolo in moč imele. In če bi narisali socialni rodovnik rektorjev in drugih pomembnih univerzitetnikov, bi se, vsaj po mojem vedenju, ta stekel v le nekaj majhnih skupin, v katerih bi se kot formativni pojavljali vedno isti posamezniki.

Braco Zavrnik: Bi rekel, da je vpliv univerze oziroma inteligence v mestu in njegovem razvoju ter žlahtnenju vsebin premalo zaznaven, čeprav je njen statisični delež v prebivalstvu večji kot kdajkoli. Pri tem mislim zlasti na družboslovce in kulturnike. A v tem kontekstu prej vidim nek drug problem, namreč pomanjkanje nujno potrebnih jeder, ki bi mestu oziroma meščanom odpirala možnost za potešitev njihovih duhovnih potreb, za kar je gola kultura v klasičnem pomenu premalo. Te duhovne potrebe so – če ne zavedno pa nezavedno – v sleherniku. RKC zavoljo znanih dejstev, zgodovinskih in sodobnih, tej nalogi ni kos, če ji je zavoljo svoje toge institucionaliziranosti in dogmatičnosti sploh kdaj bila. Dobrodošla bi bila poglobljena, pristna duhovna podoba Jezusa, kakršnega nam – denimo – odstirajo leta 1945 v Nag Hamadiju najdeni gnostični evangeliji. Sicer pa je globalizacija že tudi v tem mestu odškrinila vrata za modrosti Vzhoda; še malo, pa bodo tu tudi duhovna izročila podsaharske Afrike ali pa predkolumbovske Amerike, ki jih je mogoče povsem enostavno vpeljati v vsakdanje življenje.

Kdo so po vašem mnenju najvidnejši mestni intelektualci v zadnjega pol stoletja, s čim so prepoznavno vplivali na utrip Maribora in mu dajali barvo?

Andrej Adam: Vidni intelektualci so najbrž nekateri profesorji na fakultetah, uredniki revij (Katedre, Dialogov), tudi nekateri novinarji. Toda njihov vpliv na mesto, kot je razvidno že iz prejšnjega odgovora, in na širše družbeno okolje ni velik, večji je morda v ožjih strokovnih ali cehovskih krogih. Morda bi lahko rekli, da je Maribor mesto nevidnih intelektualcev, torej mesto kopice izvrstnih strokovnjakov, ki jih poznajo kolegi strokovnjaki, sosedi v soseskah, kjer bivajo, pa

že več ne. Seveda, ob tem se postavi vprašanje, ali je nevidni intelektualec sploh še intelektualec, upravičeno.
Vseeno pa se zdi, obstajajo izjeme. To so predvsem umetniki: pisatelji, dramatiki, režiserji, nekateri glasbeniki, pesniki in igralci. Morda zato, ker so v preteklosti prav ti bili nosilci javne besede, ker se mladi o njih učijo v šolah in jih vidijo nastopati v medijih. V šolah se namreč del družboslovcev in naravoslovcev tako rekoč ne bere, kaj šele del slovenskih predstavnikov s teh področij.

Tomaž Grušovnik: Če naj imena izstrelim, potem bom rekel trikrat P: Tone Partljič, Tomaž Pandur in Zoran Predin. Prvo ime zaradi nabrušene in prepoznavne družbeno-politične satire: kamorkoli po Sloveniji gremo, vsi poznajo Socialističnega kulaka. In to upravičeno. Drugo ime zaradi svetovne slave in določene mere ekscesa, ki je z njim povezan. Tretje ime pa zato, ker je sinonim štajerske rokerske lirike – celo na Aljazeeri ga poznajo, saj je bila pred kratkim na tem kanalu predvajana oddaja, ki je bila posvečena izključno temu velikanu slovenske glasbe.
Sicer pa bi med imena, ki so obogatila mariborsko kulturno krajino, prištel predvsem svoje znance in prijatelje, saj sem z njimi bil v stiku in posledično njihovo delo tudi najbolje poznam. Zato tukaj moram omeniti Roberta Petroviča in njegovo vnemo za projekte, ki se odvijajo v sklopu Zofijinih ljubimcev – po mojem mnenju najboljše humanistične iniciative v državi, ki jo zaznamuje kvalitetno delo in odsotnost ideoloških sporov, nepovezanih z realnostjo, ki denimo zaznamujejo druga sorodna združenja v prestolnici. Omeniti velja tudi Karolino Babič in njene napore v sklopu CAAP-a, pa seveda Borisa Vezjaka in njegove intervencije. Tudi moj prijatelj Marko Bratina, izjemen poznavalec filozofije in pravi "man of letters" po mojem mnenju preko različnih pogovorov prispeva k kulturnemu utripu. Na bolj umetniško-literarni sceni bi omenil še Tanjo Petrič, pa Miha Ciglerja, Niko Autor in pa kustosinjo Nino Jezo, brez katere bi bil Maribor v likovnem smislu precej osiromašen. Omenil bi tudi Denisa Živčeca, ki s svojimi inteligentnimi satiričnimi komentarji dogodke množične kulture postavlja v zanimivo perspektivo. Naj dodam, da bo moje omenjanje teh ljudi v povezavi z "mariborskimi intelektualci" verjetno izzvalo njihovo negodovanje: tukaj jim malo v šali odgovarjam, da si nisem sam zastavil tega vprašanja.
Seveda so tukaj tudi še druga zveneča imena, a o njihovem vplivu težje sodim, ker nisem tako močno vpet v to intelektualno produkcijo.

Ivan Lorenčič: Med najvidnejše spada Jože Košar, ki je s svojim prevajalskim delom in vodenjem Založbe Obzorja vtisnil nepozaben pečat mestu. S pogumom in izjemnim znanjem ter širino je založbo naredil ugledno in prepoznavno. Z izdajanjem del, ki jih druge založbe niso hotele oziroma predvsem upale izdati, je nakazal pot tudi drugim in je lahko zgled številnim tudi danes. Njegovo vrhunsko znanje, razumevanja časa in vodstvene sposobnosti so tiste vrline, ki so številnim v mestu na različnih vodstvenih pozicijah še danes lahko zgled.
Mariborski naslovni škof Vekoslav Grmič, za številne " rdeči škof", bo ostal zapisan s svojo pokončnostjo, širino duha in intelektualno kompetentnostjo. Jasen odnos

do NOB, zavračanje vsakih deviacij partizanstva in obenem jasno zavračanje podpore RKC domobranstvu sta še kako aktualna tudi danes. Svojo pokončnost je pokazal s tem, da ni pokleknil pred papežem Janezom Pavlom II, saj: "Človek ni Bog; pred človekom se ne poklekne."
Dr. Bruno Hartman je podobno kot Jože Košar še en dokaz, da majhnost okolja ne določa velikih ljudi. Z briljantnim vodenjem in izgraditvijo Univerzitetne knjižnice je postavil standarde knjižničarskega področja. Nepozabna bo ostala njegova organizacija selitve knjig. Pomembno je njegovo delo na področju gledališča kot lektorja, dramaturga, umetniškega vodje. Bil je med pobudniki Borštnikovega srečanja in avtor številnih publikacij o gledališču in kulturi v Mariboru.
Med današnjimi intelektualci si vidno mesto zasluži dr. Vesna Vuk Godina. S svojimi pronicljivimi analizami trenutnega družbenega in intelektualnega stanja v Mariboru pomembno vpliva na javno mnenje in vodi k razmislekom o izhodu iz krize.

Rajko Muršič: Odvisno od tega, kako opredelimo intelektualce. Ne bom navajal imen, bom pa rekel, da so me moji vrstniki (torej generacija, ki je sedaj stara okoli 50 let) zelo prijetno presenetila. No, pri pokojnih naredim izjemo: Samo Resnik.

Andrej Naterer: Tudi to je vprašanje za zgodovinarje. Vsekakor pa menim, da je Maribor pomembno kulturno vozlišče tako v sinhroni, kot tudi diahroni perspektivi.

Peter Simonič: Na zelo različnih področjih so delovali, od športa, kulture, gospodarstva do ozke znanosti. Kot univerzitetnega dekana in pozneje župana ne moramo mimo dr. Alojza Križmana, ali pa dr. Edvarda Glaserja, dr. Franja Baša, dr. Bruno Hartmana itd.
Z intelektualno dediščino se nisem toliko ukvarjal, da bi lahko naštel kompetentno plejado njenih velikanov. Vsaka veda ali skupina ima svojega lokalno pomembnega intelektualca, ne moremo si domišljati, da so intelektualci samo na filozofski fakulteti. Mag. Franci Pivec ima po moje najboljši pregled nad Mariborčani s področja kulture in politike, Primož Premzl umetnostno zgodovino mesta, dr. Elko Borko dobro pozna področje zdravstva itd. Vsako intelektualno področje je preživljalo obdobja prebojev in zatišij. Barvo se daje z delovanjem v javnem prostoru. Mnogi modri ljudje so se oglašali v mariborskih množičnih medijih in manifestacijah, četudi nimajo akademskih nazivov in ne stalne potrebe, da bi se izpostavljali.

Vesna V. Godina: Na to vprašanje ne bi želela odgovoriti poimensko. Po eni strani ne bi hotela koga užaliti, po drugi strani pa po mojem mnenju številni tisti, ki imajo sami sebe za formativne, ključne itd. in jih tako predstavljajo tudi njihove 'domačije', niso znani večini Mariborčanov. Pretok med intelektualci in mestom je bil po mojem videnju omejem in zamejen. Intelektualci so si oblikovali lastne 'domačijske' skupine, v okviru katerih so sami sebe malikovali in častili. Zdi se, kot da je bil glavni cilj teh skupin izgrajevanje majhnih kultov osebnosti, ne pa kakršenkoli prepoznavni vpliv na življenje Maribora. Gradili so predvsem svoje osebne kulte in svoje osebne kariere. Ko sta bili prvo ali drugo ali oboje dovolj

močni za preboj iz Maribora, so mesto praviloma zapustili. Na utrip in barvo Maribora so vplivali samo tisti, ki so v Mariboru ostali. Ki jih ni zvabil širni svet. Te pa se praviloma vidi kot drugorazredne intelektualce, še posebej, če se jih primerja s tistimi, ki so mesto zapustili in ki so svoje kariere lahko izgradili zunaj mesta. Maribor kot da je obsojen na izvoz velikega dela najboljših intelektualcev, tisti, ki ostanejo, pa kot da mestu ne morejo dati utripa in barve.
In da ne bo pomote: v mestu je bilo in je še danes veliko zelo dobrih intelektualcev in intelektualk. A so nevidni. Ker v mestu ni močnih strokovnih javnosti, je v mestu pomemben le tisti, ki je medijsko in drugače javno prisoten. Viden. Ker večina teh to ni, saj se ukvarjajo svojim profesionalnim delom, je tudi tu vpliv intelektaulcev na mesto majhen. Bistveno manjši, kot bi lahko bil.
Naj omenim izvrstnega nagrajevanega Ota Rimeleta. Koliko javnih lokacij ima dela tega uveljavljenega likovnika? In v koliko krožiščih stojijo dela drugih mariborskih likovnih ustavarjalcev? V krožiščih imamo raje neokusno urejene zelenice ali lesene rezbarije avtorjev brez teže. In tam, kjer je nek stik nastal (npr. fontana ob EPK), gre za spodletele projekte, ki se jih zaradi urbanega kiča lahko prej sramujemo, kot pa smo nanje ponosni. Zdi se, kot da tudi takrat, ko pride med intelektualno srenjo mesta in mestom do srečanja, stika, gre za spodletelo srečanje.

Braco Zavrnik: Zdi se mi precej problematično sestavljati seznam najvidnejših mestnih intelektualcev, ker lahko komu storiš krivico. Sicer je to tudi zelo relativno, namreč kaj in kdo je intelektualec. Oglejmo si naslednji primer. Maribor je kot prvo mesto v Jugoslaviji že leta 1970 začelo organizirano skrbeti za svoje okolje. Impulz za to je bila ustanovitev Skupnosti za varstvo okolja, prve v nekdanji državi in to v časih, ko velika večina t. i. inteletualcev ne le doma, marveč tudi po svetu, pojma ni imela, kaj je to ekologija. No, med ustanovitelji so seveda bili v glavnem mestni intelektualci, tudi moja malenkost, četudi tedaj še nisem imel diplome. V ospredju so bili nekateri zdravniki, recimo gospodje Glaser, Pohar, Židanik ... A glavno gonilo je bil mestni politik Janko Markič, ki je veljal za režimsko trdo osebnost. Omenjeni pionirski okoljski združbi, ki so jo žal že kmalu utišale kardeljanske reforme 1974, je tisti tovariš namenil vso svojo energijo in se zato tudi ustrezno izpostavil.

Kakšno vlogo je pri razvoju intelektualnega potenciala mesta igrala revija Dialogi in kakšna je vaša ocena specifično mariborske publicistične dejavnosti? Katere revije, časopisi in mediji so pustili pečat pri tem?

Andrej Adam: V bukvarni Ciproš se lahko vsakdo obilno založi z revijo Dialogi iz najrazličnejših obdobij. Lahko preuči, kdo je revijo ustvarjal v sedemdestih letih XX. stoletja, nato v osemdesetih itd. Po moje je vsaka generacija ustvarjalcev revije opravila pomembno kulturno delo. Toda širši vpliv tega dela v Mariboru vseeno ni posebno razviden. To najbrž ne pomeni, da ga sploh ni bilo, saj so se v krogu Dialogov zbirale generacije pesnikov, pisateljev, publicistov, kritičnih mislecev, ki so bili sposobni dobrega uvida v vsakokratno družbeno strukturo. Revija je tudi

vselej imela svoje stalno, a z vidika celote zanemarljivo občinstvo. Menim, da je še danes tako. Zanimivo bi bilo primerjati uredniške politike posameznih uredništev, ki so se zvrstili v zadnjih 40 in več letih, kako odprta je bila njihova uredniška "politika" in morda tudi tako priti do sklepov o vplivu na okolje.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Dialogi so revija, ki ima, kot lahko vidimo, dolgoletno tradicijo, kar je dejstvo, ki že samo po sebi govori o njeni pomembnosti. Zame osebno so bili Dialogi prva resna revija, s katero sem prišel v stik. Bili so tudi prva revija, v kateri sem objavil svoj tekst. Zmerom sem jo dojemal kot publikacijo nacionalnega pomena, tudi zaradi avtorjev, ki so v njej objavljali.
Če pa bi moral izbrati mariborski medij, ki je po mojem mnenju v preteklosti najbolj zaznamoval mesto, bi se odločil za Večer. Že kot osnovnošolec sem bil vnet bralec tega časopisa, zmerom pa sem ga začel brati od zadnje strani naprej. A sčasoma sem opažal, da časopisu kvaliteta pada in da se v njem pojavlja čedalje več reklam. Motilo me je tudi, da je bilo počasi kapitalnim krapom, ulovljenim na spodnjem Štajerskem, na straneh tega časopisa z dolgoletno tradicijo posvečenega več prostora kot refleksiji aktualnih dogodkov. Mislim, da je dnevnik Večer na tem področju ena najpomembnejših stvari, ki jih je Maribor izgubil v zadnjem obdobju. Če se je stanje v zadnjih dveh letih kaj popravilo, pa žal ne vem, ker me je Večer kot svojega bralca izgubil.
Glede padca bralne kulture in kulture medijev nasploh sicer menim, da je v določeni meri posledica tega, kar imenujem "uredniški predsodek". Gre za vnaprejšnje predpostavljanje urednikov, da njihovo javnost zanimajo zgolj "kar se da poenostavljeni" teksti "brez odvečne teorije in kompliciranja". Gre za strahovit predsodek, ki je splošno razširjen in ki ima to nenavadno moč, da sam proizvede svojo realnost: ker se vnaprej predpostavlja, da ljudi refleksija ne zanima, je te posledično v medijih čedalje manj; ker pa je je čedalje manj, ima javnost tudi vse manj priložnosti, da bi se z njo ukvarjala ter s tem negovala svojo bralno in nasploh medijsko kulturo. Ne verjamem, da ljudi "zahtevne vsebine" ne zanimajo, saj se jih zelo veliko pritožuje nad slabo kvaliteto medijev. Po mojem mnenju gre prej za to, da ni prave izbire in da se javnosti vsiljujejo vsebine na prvo žogo, zaradi česar ljudje posledično nimajo toliko priložnosti priti v stik z reflektiranimi in premišljenimi vsebinami. Na tak način počasi izgubijo točko stika z nekomercialno kulturo.
Od mariborskih založb bi omenil predvsem dve: Založbo Obzorja in Aristej. Založba Obzorja je izdajala zanimive knjige in sooblikovala nacionalno "bralno identiteto". Tukaj je potrebno omeniti tudi njen Helidon, pa čeprav ta posega na povsem drugo področje, v sfero Avsenikov, Lojzeta Slaka, Adija Smolarja, Lačnega Franza, Petra Lovšina itn. Aristej pa se mi zdi pomemben zato, ker si drzne izdajati knjige z "zahtevno vsebino", in sicer strokovno filozofsko literaturo. Mislim, da je dejstvo, da imamo na širšem območju Maribora založbo, ki objavlja strokovna filozofska besedila, zelo pomembno. Ponovno: mislim, da je Maribor že zaradi tega povsem abstraktnega kazalca daleč pred ostalimi naselji po svetu, ki imajo 100.000 prebivalcev in ne premorejo niti kakšne kvalitetne galerije.

IVAN LORENČIČ: Revija Dialogi je ves čas svojega izdajanja igrala pomembno vlogo. Začetna literarna usmerjenost je omogočila objave številnim uveljavljenim in neuveljavljenim mariborskim literatom. Premik k intelektualni reviji s pokrivanjem različnih področij je reviji prinesel umestitev v slovenski in mednarodni prostor. Med revijami je vidno vlogo v osemdesetih letih odigrala Katedra s svojo kritiko družbenopolitičnega sistema v Jugoslaviji. Stalnica mariborske publicistične dejavnosti je seveda časopis Večer, ki včasih bolj, včasih manj dobro odslikava mariborski kulturni in družbeni utrip. Žal je v zadnjih letih zaradi vsesplošne krize tiskanih medijev zašel v krizo, še bolj pa mu manjka jasna vizija in dobra uredniška politika.

RAJKO MURŠIČ: Dialogi so z nami ves čas. Mene so "vzgajali" z raznolikostjo. Nekoč, ko sem še imel čas za kaj takšnega, sem v njih bral tudi članke, ki me tematsko niso nič zanimali: od začetka do konca. Vtis imam, da ohranjajo raznolikost in dajejo upanje. Zame so bile intelektualno najbolj prodorne Kmečke in rockodelske novice, ampak verjetno ima vsaka generacija podoben vzvod izražanja. Katedra seveda, s katero smo se trudili nastavljati ogledalo zblojenemu svetu. Nekoč smo imeli zelo spodoben časopis, ki se je imenoval Večer. In v nekaterih delih 7D. Danes je čudež, da še sploh obstaja.

ANDREJ NATERER: Vsaka podlaga, ki omogoča razvoj intelektualnega potenciala v mestu, je dobra. Dialogi v tem igrajo nedvomno relativno pomembno vlogo, ki se kaže v konstantnosti izhajanja in doslednosti glede vsebine. Glede ocene publicistične dejavnosti pa pogrešam umerjenost in uravnoteženost. Publicistična dejavnost v Mariboru, še posebej tista, ki se osredotoča na intelektualni potencial, skuša utelesiti ideal kritičnosti, ki pa ga razume dokaj po svoje. Mislim, da je v teh krogih kritičnost razumljena ne kot racionalno tehtanje med dobrim in slabim, ampak prej kot kriticizem. Tisto, kar pogrešam v teh medijih, je diskusija o- in možnost odločanja med dobrimi in slabimi alternativami, ki bi jo dobil kot bralec. Ne pravim, da tega v vsebini teh medijev ni. Je pa očitno, da v teh vsebinah prevladuje kritična naravnanost v relativno grobi, včasih celo destruktivni obliki.

PETER SIMONIČ: Name so vplivali predvsem Večer, kjer so sproti objavljali mnogi mariborski in drugi intelektualci. V ožjem smislu pa Katedra, Dialogi, Tox, Mariborec. Dogajanju v tej periodiki sem začel slediti v začetku devetdesetih let.
Revija Dialogi me je takoj pritegnila, četudi je gojila predvsem literarno tradicijo in sta analitično družboslovje in humanistika v revijo resneje vstopila z roba in pozneje, še posebej s souredništvom dr. Borisa Vezjaka. Revija je v zadnjem obdobju znova privlačna za karierne raziskovalce in ustvarjalce. Obstaja nevarnost, da se zaradi tega odtuji od lokalnega okolja, čeprav tudi do zdaj nikakor ni bila provincialna, ampak je delovala v nacionalnem in mednarodnem prostoru.
Zame je zanimiv še Časopis za zgodovino in narodopisje, ki sploh velja za prvi strokovni časopis z mojega področja – etnologije. Zaradi spora v Zgodovinskem društvu Maribor, je nastalo še eno Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, ki pa iz-

daja revijo Studia Historica Slovenica. S stališča pestrosti znastveno-kulturne produkcije je to sicer v redu, ampak hkrati pomeni, da sta očitno v mestu potrebni dve zgodovini; že tako majhna skupina specialistov-zgodovinarjev je razdeljena.

VESNA V. GODINA: Dialogi so bili in ostajajo nekak 'srčni utrip' mesta. Maribor je v obdobju, ko je še imel Založbo Obzorja, bil sicer regionalno, vendar pomembno publicistično središče. Danes založbe s tovrstnim dosegom žal ni. Vsekakor pa bi rekla, da je strokovno in kvalitetno profilirna publicistična dejavnost Založbe Aristej zelo pomembna, saj prinaša med drugim prevode izbranih temeljih del s področja družboslovja in humanistike, ki jih doslej v Sloveniji nismo imeli.

Po drugi strani pa so nekateri drugi založniški podvigi problematični in pomenijo izigravanje tako založniških standardov kot tudi klasifikacije založb kot npr. mednarodnih. Zanimivo je, da vsi, ne samo v Mariboru, vedo, da gre za izigravanje pravil in zlorabo, a ni nikakršnih sankcij ali vsaj poimenovanja stvari s tem, kar te dejansko so.

In seveda: vsak Mariborčan bi gotovo rekel, da je za Maribor najpomembnejši medij Večer. Ne takšen, kot je danes. Ampak takšen, kot je bil v preteklosti.

BRACO ZAVRNIK: Dialogi so vseskozi igrali pomembno vlogo pri širjenju neodvisne intelektualne in kulturne misli v Mariboru in tudi širšem slovenskem prostoru. V šestdesetih in sedemdesetih letih je revija kar uspešno prebijala ograde, ki jih je postavljal tedanji režim, zlasti še po že omenjenem letu 1974. Morda ni preveč smelo trditi, da so Dialogi vsebinsko bili kar tesno za petami Problemom, ki so izhajali v širšem in bolj tolerantnem ljubljanskem družbeno-kulturnem ter političnem okolju. Na podoben način je zvočni zid prebijala tudi študentska Katedra, vsaj v šestdesetih, zgodnjih sedemdesetih in pomladnih poznih osemdesetih letih.

Ima mariborska inteligenca dovolj medijskih vzvodov za svoja sporočila ali bi na tem področju potrebovali več? Ima v Mariboru intelektualna kultura svojo publiko? Kako in kje se ta kultura po vašem udejstvuje?

ANDREJ ADAM: Najbrž jih nima dovolj. Mariborska intelektualna kultura, čeprav obstaja, vendarle šepa. To je povezano z zgoraj rečenim. Intelektualna kultura nasploh obstaja kot fenomen javnega, v Mariboru in drugod, pa postajajo izpostave te kulture zasebne in sčasoma zasledujejo zasebne interese. Kot javni zavodi delujejo bolj ali manj le še univerza, šole, knjižnice galerija, muzeji in še ti se pri privabljanju publike in upravičevanju porabe javnih sredstev vse bolj zgledujejo po marketinških praksah.

KAROLINA BABIČ: Ključni medijski problem v Mariboru je sigurno Večer. Še posebej zdaj, ko je prodan in ni znano, kakšna bo politika novega lastnika. Prvi koraki niso vzpodbudni. Ni pa to parcialni problem Večera, ampak problem preživetja medijev v potrošniški družbi nasploh. Mediji so zaciklani v krog pričakovanj in

odgovarjanja na pričakovanja s svojimi uporabniki. Večer že več let drsi navzdol v skladu s svojo predstavo o tem, da navzdol drsi njegov bralec. A mogoče je bralec začel drseti drugi, ne prvi. Tu vidim veliko odgovornost Večera. Ne vem pa, ali je ta cikel še mogoče zavrteti navzgor.
Sicer pa so v mestu prostori, kjer lahko misel, kritična misel, kulturna misel, intelektualna misel spregovori, tako da ne vidim toliko problema v pomanjkanju prostora za misel, kot pa vidim problem na eni strani v misli, ki ne najde pravega stika z mestom, in v mestu, ki noče preveč misliti. Vsaj v manjši meri, v nekakšnem elitističnem smislu, pa Maribor ima svoj intelekt in publiko, ki ta intelekt hoče videti in slišati. Mogoče je problem še najbolj v tem, da se dogaja preveč za relativno maloštevilno publiko, ki preprosto ne more konzumirati tolikšnega obsega kulturnih in intelektualnih dogodkov, sploh v tem najožjem, skorajda elitističnem smislu. Spet smo pri tem, kar sem že omenjala, da je Maribor konglomerat paralelnih svetov, brez enotne identitete, a z razvitimi drobnimi, partikularnimi svetovi. Tudi kulturno-intelektualni mikro svet je tak delček mesta in ima temu primerno mikro publiko. Zadovoljivo, če človek ni preveč pretenciozen.

Tomaž Grušovnik: Na nek način se mi zdi, da je problem današnjega javnega prostora preveliko število komunikacijskih kanalov, ki nazadnje komunikacijo tako razpršijo, da jo blokirajo, namesto, da bi ji pomagali in jo olajšali. To je po mojem mnenju temeljno protislovje IT družbe: sprocesira toliko podatkov, da ne ve, kaj z njimi početi. Bolj kot se skuša dokopati do "uporabnih informacij", težje ji je do njih priti, saj z množico podatkov ravno ustvarja pogoje za zmedo. Gre pa tukaj tudi za proces, ki bi ga lahko poimenoval "razpadanje tradicionalne strukture pozornosti", saj nove tehnologije zelo učinkovito spodbujajo begajočo pozornost, tj. zaporedno osredotočanje na različne vsebine, ki si včasih sledijo v razmikih, dolgih komaj nekaj sekund. Če mora zdaj kak filozof skupaj s Pobesnelimi Maksi in Lady Gaga stopiti pred občinstvo s tako strukturirano pozornostjo, mora zares biti Slavoj Žižek, da mu uspe obdržati njihovo pozornost.
Vendar pa ima "intelektualna kultura" kljub vsemu svojo publiko. Te sicer ni veliko – saj je tudi v drugih zgodovinski obdobjih ni bilo ne vem koliko –, je pa tukaj. Taka publika sama najde svoje dogodke – ali pa jih kar priredi. Tukaj bi izpostavil udeležbo na tovrstnih dogodkih: ne morem se namreč strinjati, da je ta "katastrofalna". Nasprotno, mojih predavanj v Mariboru se je zmeraj udeležilo enako, včasih še večje število ljudi, kot javnih nastopov po Sloveniji (čeprav je res potrebno priznati, da je bil zadnji Dan filozofije v Cankarjevem domu nabito poln). Po mojih izkušnjah velja za otvoritve razstav nekaj podobnega. Sicer pa sem prepričan, da je svoboda govora najpomembnejši vzvod za to kulturo. Paziti mora le na samocenzuro.

Ivan Lorenčič: Mariborska inteligenca ima toliko vzvodov, kot si jih zasluži. Ali jih je dovolj ali premalo, je odvisno predvsem od nje same. Podobno velja za publiko, ki se odziva glede na kvaliteto ponudbe sogovornikov in tematike. Žal ne obstaja stalen forum (po zgledu omizij iz daljne preteklosti), kjer bi potekal stalen

dialog o perečih problemih in izzivih. Tu bi lahko pomembno vlogo odigrala univerza kot vrh izobraževalne sfere.

RAJKO MURŠIČ: To je izjemno kompleksno vprašanje. Medijev je seveda dovolj, vendar pa se vsi po vrsti borijo za preživetje, razen tistih, ki prodajajo meglo. Ne gre za kulturo in ne gre za sporočilnost: množični mediji so nujni in potrebni pogoj obstoja sodobne skupnosti, ki ji rečemo javnost. Brez te pa ni politike. Skratka, ne bom predlagal, da je treba zasesti (zaskvotati) medije, čeprav bi to bilo nujno, temveč, da se bomo prisiljeni nasloniti na ustno sporočanje: po mojem so javne tribune in okrogle mize edini dostojni in človeško učinkovit način ustvarjalnega komuniciranja v sodobnem času. Spletni mediji dajejo upanje, a bo njihova raba vedno bolj draga in vedno težje bo prepoznati kredibilne.
ANDREJ NATERER: Medijskih vzvodov je dovolj, mogoče celo preveč. Manjka znanje o njihovi učinkoviti uporabi, preudarnost, taktnost in zavest tako na ravni oblikovalcev sporočil kot tudi publike. Publika seveda obstaja, a je maloštevilna, fragmentirana in predvsem premalo zahtevna. Poudarjam, publika je premalo zahtevna, kritična pa je mogoče še nekoliko preveč, s tem da je kritičnost tudi tukaj razumljena nekoliko enoznačno, in sicer v smislu kritiziranja in ne v smislu tehtanja med dobrim in slabim in sprejemanja odločitve na podlagi tovrstnega tehtanja. Po tovrstnih preferencah publike se potem ravnajo intelektualci in se velikokrat podajo v pavšalno in nebrzdano kritiziranje, ki je v osnovi narcisistično, saj je edina osnova oziroma merilo tega delovanja socialni aplavz. Kulturo kritičnosti bi bilo po mojem mnenju potrebno dograditi s kulturo cenjenja – povsem človeško je, da slabo vidimo takoj, refleksno, da bi opazili dobro, pa moramo vložiti signifikanten napor. Po mojem mnenju pa mora človek najprej stvar ceniti, da bi jo lahko dojel v celoti oziroma jo kritično ovrednotil.

PETER SIMONIČ: Inteligenca ima dovolj vzvodov, če upošteva spremembe v tehnologiji. Internet je izjemnega pomena. Z njim so se intelektualci širom sveta izognili politični in uredniški cenzuri, informacije pa bliskovito prepotujejo omreženi del sveta. Količina in hitrost informacij v sodobnem Mariboru je neprimerljiva že recimo z osemdesetimi leti 20. stoletja. V zadnjih tridesetih letih se je globalna zavest močno spremenila, meje med domačim in tujim so se zabrisale, intelektualec lahko sočasno in osebno komunicira z najrazličnejšimi ljudmi doma in po svetu, da ne govorimo o tem, kako se je v zadnjih tridesetih letih odprl dostop do vse svetovne literarne in teoretske dediščine. Vse te stvari je omogočil internet.
Zato menim, da lahko intelektualci pomembno vplivajo na diskurz v medmrežju, da je kritičen in konstruktiven do družbe in kulture, saj je to njegova naloga, pa naj si bo to komu v neki situaciji všeč ali ne.
Poleg te virtualne intervencije pa bi moral vsak intelektualec v lastnem bivalnem okolju delovati v skladu z etičnimi in moralnimi načeli. To velja tudi za tehniško inteligenco. Možnosti za prispevek k boljši kvaliteti življenja v lastni skupnosti je neskončno veliko. Skratka, intelektualna kultura mora izkoriščati najrazličnejše

"komunikacijske kanale" in biti dober sosed ali državljan je prav tako pomembno kot citati v mednarodnih znanstvenih revijah.
V mestu obstaja nekaj intelektualnih kultur, tradicij in publik: Tkalka, Pekarna, Zofijini ljubimci, GT 22, Vetrinjski dvorec, Udarnik, in seveda klasične ustanove, kot so gledališče, opera in balet, pa recimo gospodarski forumi, zdravstvene organizacije in društva. Univerza je v svojem univerzumu. Osebno zelo pogrešam sociologe. Tudi vstaja se jih ni preveč dotaknila.

Vesna V. Godina: Mislim, da bi jih nujno morala imeti več, a se mi po drugi strani zdi, da je intelektualcev, ki bi se želeli ali ki bi se bili pripravljeni udejstvovati v medijih, v resnici zelo malo, zaradi česar se zdi, da je malo število kanalov kar ustrezno majhnemu zanimanju intelektualcev za tovrstno udejstvovanje in aktivnosti. Mislim, da ima intelektualna kultura v mestu svojo publiko, ki niso le intelektualci sami, ampak tudi ljudje iz povsem drugih socialnih in poklicnih okolij. Sama sem bila večkrat presenečena, kdo v Mariboru kaj bere. In koga.

Braco Zavrnik: Tovrstnih medijskih vzvodov ni nikoli dovolj. Morda niti ni toliko pomembno njihovo število kot pa branost in odmevnost. Na ostali vprašanji bi težko odgovoril verodostojno, ker o tem nimam dovolj vedenja. Mi pa občutek pove, da EPK 1912 – na primer – ni bila povsem završna stvar, kot bi jo nekateri radi predstavili, četudi je res, da mesto priložnosti ni znalo izkoristiti tako, kot bi lahko. A nek spiritus je ostal, prežel je tudi širše sloje meščanov oziroma uživalcev kulture.

Kakšen je vaš pogled na nastanek in rezultat t. i. mariborskih vstaj jeseni 2012?

Andrej Adam: Tudi vstaj v Mariboru ne vidim kot specifično lokalnega dogodka, se pravi kot jezo zaradi radarjev, temveč v kontekstu širšega mrgolenja vstaj v EU in drugod. Že samo v EU skorajda ni večjega mesta, v katerem ne bi jezni ljudje zasedli ulic in se soočili z oklepljeno policijo, ki jo plačujejo sami. Lahko, da so bile vstaje vodene, zrežirane, kot danes menijo mnogi, toda ljudje so prišli na ulice in bili so jezni. In kaj je vzrok jeze? V odgovoru na to vprašanje je treba iskati vzrok vstaj in ta je povsod, kjer so vstaje bile v zadnjem času, zelo podoben. Lahko, da so Mariborčani prišli na ulice, ker so bili jezni zaradi radarjev, toda dejansko, čeravno so sami morda menili drugače, so nasprotovali privatizaciji javnega, nasprotovali so javno-zasebnemu partnerstvu, ki je bilo v ozadju zgodbe z radarji. In to obliko privatizacije so preprečili. Toda ta moment, ta hip političnosti nekoliko večjega števila Mariborčanov se je hitro razblinil. Volja je usahnila in ljudje so se vrnili v svojo zasebnost. Potencialno emancipatorne emocije so se razblinile, ker v Mariboru ni posejan teoretični emancipatorni duh, ker trenutno sploh ni volje, da bi kaj takega imeli, razen že omenjenih otočkov.

Karolina Babič: Seveda je jasno, da je majhna skupina posameznikov zlorabila vstaje oziroma jih uporabila za zasedbo mestne oblasti in s tem za par let dobila

določene vzvode moči v svoje roke, a to dolgoročno ni toliko bistveno, saj je ta skupinica "okupatorjev mestne oblasti" dolgoročno nerelevantna in ne bo zaznamovala razvoja mesta. Žal lahko zaradi svojega neznanja na področju upravljanja mesta povzroči nekaj materialne in organizacijske škode, sicer pa ni toliko pomembna.

Je pa dolgoročno pomembno to, da se je z vstajami leta 2012 Maribor pokazal kot politični subjekt, kot ljudstvo, ki ima voljo, in to se takrat ni zgodilo samo prvič za Maribor, temveč prvič za samostojno Slovenijo nasploh. S tega vidika so mariborske vstaje neprecenljive. Prvo ključno sporočilo mariborskih vstaj je torej to, da "politični subjekt" obstaja. Tega do takrat nismo zares vedeli. Drugo pomembno sporočilo je to, da se zgodovina zares ponavlja in nas zares uči, da revolucije ne delujejo. Da moramo od sebe dati mnogo več kot zgolj revolucijo. Revolucija je ta lažji del naloge, ta težji del šele sledi.

Meni osebno je najlepša posledica mariborskih vstaj pobuda za uvedbo participatornega proračuna v Mariboru. Ne samo zato, ker se tudi sama aktivno trudim pri tej pobudi, kolikor mi čas dopušča, ampak predvsem zato, ker verjamem, da bo Maribor prvo mesto v Sloveniji, ki bo uvedlo participatorni proračun in ker je to takšen organizacijski in politični poseg v sistem javnih financ, da stvari preprosto potem nikoli več ne bodo takšne, kot so bile, ne samo za Maribor, ampak tudi za celotno državo. Ker torej to pomeni, da se bo res zgodila sprememba. In če bo edini dober nasledek mariborskih vstaj ta, da bomo dobili institut participatornega proračuna, potem je bilo vse skupaj smiselno in vredno in vredno je za to celo ta trenutek prenašati vse posledice spodletele revolucije.

Tomaž Grušovnik: Nekoliko sem bil presenečen nad številčnostjo in odločnostjo udeležencev – mislim, da smo bili vsi. Gotovo se mi zdi dobro, da je župan odstopil spričo tako jasnega protesta in priznati moram, da sem bil na strani udeležencev, pa čeprav v Mariboru nimam volilne pravice, saj imam stalno prebivališče v občini Duplek.

Na podlagi poročanja medijev in znancev sodim, da je bil poseg policije pretirano grob in posledično nesprejemljiv, tako kot ravnanje nekaterih protestnikov. Imel sem občutek, da skuša oblast disciplinirati ljudi na način, da jim takoj pokaže svojo premoč v fizični sili. To pa je zaskrbljujoče, in sicer zato, ker je fizična sila slepa sila, ki ne zna dobro ločiti med prijatelji in sovražniki. Poseka tako ene kot druge, in to brez pravih rezultatov. Zato tudi ni dobra strategija upiranja. Na tem področju so moji heroji še zmeraj Thoreau, Gandhi in Martin Luther King mlajši. Nekoč sem celo obiskal Gandhijevo hišo – najbolj so mi v spominu ostale njegove opanke –, King mlajši pa je svojo filozofijo upora razvil iz Heglove dialektike, kar se mi zdi precej pomenljivo dejstvo. Kar na teh možeh občudujem, je njihova sposobnost zastopanja svojih idej z javnim angažmajem in brez uporabe sile. Zakaj je to bolje? Zato, ker sila zmerom že po definiciji vsebuje svoj upor. Ravno zato je celo edini pravi upor zgolj nenasilni, torej takšen, ki ne vzbuja novih uporov. K takšnemu uporu pa se lahko najbolj približamo ravno z najmanjšo uporabo sile. Žalostno pa

je, da ljudje včasih edini izhod vidijo v sili, pa naj gre za upornike, policiste, kogarkoli.
Seveda so bili radarji zgolj sprožilec vstaj, se mi pa zdi to dejstvo v svoji naključnosti vendarle zanimivo. Pove nam nekaj o "jabolku spora", o na eni strani čisto fizičnih predmetih, sivih pravokotnih visokih škatlah, ki pa so po drugi strani imele to lastnost, da so lahko zabeležile hitrost posameznega voznika. Te so se očitno nekomu zazdele sporen poseg v posameznikovo svobodo, z njim pa se je bil pripravljen tudi soočiti. Morda tudi zato, ker je postavljanje sivih škatel stalo v senci čudaškega "poslovnega modela", ki je – če ga pravilno razumem – podjetju elektronske tehnike hotel zagotoviti dobiček iz pobiranja bodočih kazni. Problem takega poslovnega modela je seveda v tem, da že vnaprej potrebuje določeno količino "krivcev", ki jih bo oglobil, da se bo sploh lahko poplačal. To pa je seveda zelo nevarna predpostavka. Tak model pa je tudi protisloven, notranje razdvojen, saj ima dva nezdružljiva cilja: po eni strani si prizadeva za varno vožnjo, po drugi pa za čim več prekrškov. Potemtakem propade natanko takrat, kadar mu uspe doseči svoj cilj: če bi se namreč ljudje držali hitrostnih omejitev, se sistem ne bi več mogel financirati iz pobiranja kazni. In obratno: če se dobro financira, potem ravno ne dosega svojega cilja, namreč zagotavljanja varne vožnje. Prav je, da so se temu nesmislu ljudje uprli.

Miran Lavrič: Zdi se mi zelo pomembno, da se je v Mariboru ljudstvo prebudilo. Še posebej se mi zdi pomembno, da je bil v jedru teh protestov mlajši in bolj izobražen del populacije. Nad spremembami, ki so se zgodile do sedaj, je lahko sicer marsikdo upravičeno razočaran. Moje mnenje je, da gre za neko prelomnico, katere učinki se razvijajo postopoma. Del teh učinkov vidim na primer tudi v zelo konstruktivni in napredni aktivaciji mlajših generacij v organizacijah, kakršne najdemo na primer v poslovni stavbi TKALKA.

Ivan Lorenčič: Mariborske vstaje so celemu Mariboru pomenile veliko upanje, združevale so vse sloje prebivalstva: staro, mlado, delavstvo, intelektualce, alternativce itd. V uporu proti mestni oblasti so bile združene različne skupine in posamezniki. V vseh zadnjih letih po osamosvojitvi so bili to eni izmed najsvetlejših trenutkov. Na dan je prišel drugačen karakter Mariborčanov, ki zelo impulzivno in čustveno reagirajo na krivice in nepravilnosti. Odstavitev župana je bila le prvi del nujnih sprememb, ki pa je bil le vrh ledene gore. Ni prišlo do zamenjave mestnega sveta in upravnih struktur, ki so še naprej vlekle niti in ohranile moč. Tako so mariborske vstaje ostale na pol poti in so le lep spomin. Tako kot so se začele, so tudi hitro ugasnile. Žal se je po vstajah in volitvah novega župana zgodil najslabši scenarij.
Novoizvoljeni župan se je obdal z množico nesposobnih in lastnim interesom podrejenih posameznikov, ki z interesi mesta nimajo veliko skupnega. Nekateri predlogi – npr. kitajska tovarna baterij, univerza z arabskimi študentim – pa sodijo v področje znanstvene fantastike.

Velik delež krivde za nastali položaj pa nosimo številni uveljavljeni posamezniki, ki v politiko ne vstopamo in prepuščamo vodenje mesta povprečnežem. Dokler bo pri tem ostalo, bo mesto še naprej tavalo levo in desno.

RAJKO MURŠIČ: Še vedno ne morem verjeti, da vrh takratne slovenske politike ni odgovarjal za nasilje, ki ga je sprožil. In še vedno sem navdušen nad spontanim odporom: Mariborčani in Mariborčanke so pokazali, da obstaja meja, do katere jih lahko vodijo za nos. Zapuščina vstaj je veliko večja, kot bi si kdo mislil. Konec koncev je po letu 2012 ponovno dobila domovinsko pravico beseda socializem. Poglejte okoli sebe: tudi če so videti benigne, se od spodaj navzgor razvijajo zamisli neposredne demokracije. In druge oblike skupnostnega ravnanja. Zadružništvo je dobilo nov zagon. Ljudje razmišljajo; ne bodo več kupili vsega, kar jim servirajo. So razočaranja, seveda, ampak obstaja tudi potencial.

ANDREJ NATERER: Vstaje so bile dobra stvar, saj so Mariborčani pokazali, da niso zgolj letargični hedonisti. Pokazali so, da so živi, da imajo mejo in da so ljudje in ne administracija tisti, ki tvorijo mesto. Žal je rezultatov bolj malo, saj pomembnih premikov, ki bi temeljili na vstajah, še ni.

PETER SIMONIČ: Pri vstajah sta ste spojila principa od-zgoraj in od-spodaj. Velika debata vstaj se je gibala v kontinuumu med režiranostjo in spontanostjo. Zdaj vemo, da se je posmehljiva stran FKNO (Franc Kangler naj odstopi ...) pred vstajami sprevrgla v stičišče protisistemske komunikacije. Upravniki spletne strani so se dolgo "skrivali", pred kratkim pa smo lahko prebrali, da so kmalu ugotovili, kakšen politični kapital jim vse skupaj daje. Nastavili so mrežo in občinsko neizkušeni župan dr. Andrej Fištravec jim je padel v objem kot zrela hruška. Primerjajmo recimo "suverenost" našega župana in ljubljanskega. Svetovi narazen.
Ampak število ljubiteljev strani FKNO na Facebooku je raslo sočasno s kaznimi za prehitro vožnjo, ki so jo zaznavali novoištalirani (Kanglerjevi) radarji. Radarji so postali točka preloma v čustvovanju socialno ogroženega in politično zgroženega prebivalstva. Vstaja proti radarjem je postala vstaja proti Kanglerju, potem vstaja proti korupciji itd. Kmalu se je mariborska vstaja razširila v vseslovensko in potem kot vseslovenska vstaja napadla institucijo predsednika vlade Janeza Janše.
Mariborska vstaja je bila na predčasnih lokalnih volitvah po mojem mnenju ugrabljena. Tudi na državni ravni ni poriv iz Maribora samemu mestu prinesel nič novega. Od establišmenta si torej ne moremo obetati nič odrešilnega, saj je amaterski in fevdalni. Ker so demokratične institucije tako ali tako povsod ugrabljene, moramo rešitve najprej iskati drugje. Vstaje so vsekakor pospešile dogajanje v družbenem tkivu, adrenalin je pri določeni skupini ljudi naredil svoje. Okrepile so se "alternative", naglo rastejo turistične dejavnosti in obisk, ljudje so pripravljeni za preživetje delati marsikaj, množični mediji bolj pozorno spremljajo ekonomsko teleologijo. EPK je že prej pokazal, da se da v mestu marsikaj narediti in česa se ne sme delati.
Pomemben nauk vstaj je, da naših življenj ne more in ne sme živeti nihče drug. Aktivno državljanjstvo je znova postalo moderno, podobno kot v osemdesetih letih:

delo z drugimi ljudmi, povezovanje, okoljevarstvo, iskanje enostavnih rešitev. Poglejmo najuspešnejše mariborske gostinske zgodbe zadnjih nekaj let: Poštna, Slovenska ulica, Grajski trg, Trust ...; vsi predstavljajo koncept soseske/ulice/četrti, kar pomeni, da so se morali individualni lastniki najprej povezati, da bi potem lahko tržno delovali.

No, ob tem vseeno ne smemo pozabiti, da se res veliko Mariborčanov vozi na delo drugod po Sloveniji ali pa v Avstrijo; da trenutno ekonomska baza ne zadošča za preživetje vseh mestnih prebivalcev. Vstaja je imela predvsem streznitveni učinek, vendar se temeljni eksistenčni pogoji še niso spremenili, vsi pa se tudi ne moremo preživljati s storitvami. Hrano in energijo potrebujemo.

Vesna V. Godina: Sam nastanek mariborskih vstaj je bil rezultat soobstoja socialnih in individualnih pogojev za tovrstno družbeno organiziranje. Socialna pogoja za nastanek vstaj sta bila dva: kriza v mestu, ki je bila posledica že omenjene dezindustrializacije, saj so bile do leta 2012 že jasno videne tudi posledice te dezindustrializacije; drugi socialni pogoj pa je bila postavitev spornih radarjev. Prvi pogoj razumem kot nujni socialni vzrok za nastanek množičnih vstaj, drugega pa za nujni povod za vstaje. Še danes se spomnim rojstnega dne, na katerem so ljudje, ki niso bili niti družboslovci niti intelektualci, besno komentirali postavitev radarjev ter kazali pripravljenost storiti nekaj zoper radarje. Radarji so bili bistveni, brez njih bi vstaj ne bilo, saj Slovenci praviloma storijo kaj samo, če so direktno preživetveno naslovljeni oz. prikrajšani. Delovanje radarjev bi udarilo po žepu verjetno veliko večino Mariborčanov in Mariborčank. Ogorčenje nad tem dejstvom je prebivalce mesta združilo mimo socialne pripadnosti, sloja, razreda, politične pripadnosti in drugega. Nujni individualni pogoj za nastanek vstaj pa so bile organizirane skupine nekaj posameznikov, ki so bili pripravljeni dejavno voditi in organizirati vstaje. Konec koncev je moral vstaje nekdo sklicati. Organizirati govorce. Organizirati ozvočenje. Itd. itd. To je postalo bistveno pri vseh vstajah, ki so sledile prvi. Prvo bi morda lahko imeli za 'spontano', pri ostalih pa sta sobivali spontanost in organiziranost.

Vstaje so dosegle neposredno zastavljeni cilj, torej odstavitev Kanglerja kot župana. Tudi ko so vstaje postale vseslovenske, so neposredni politični cilj, torej odstranitev Janše, dosegle. Tako prvi kot drugi rezultat kažeta, da so bile vstaje v svojem jedru vodene z levimi političnimi idejami in subjekti, čeprav je res, da so se vsaj mariborskih vstaj udeležili ljudje zelo različnih političnih profilov in pripadnosti.

Je pa treba izpostaviti še dve drugi značilnosti mariborskih vstaj. Prva je bila značilna povezanost skupin, ki so v vstajah sodelovale in ki ni presegla značilnega slovenskega obrazca organiziranja majhnih skupin, ki v medsebojnih odnosih težijo k cepitvi. Gre za značilno slovensko logiko socialnega partikularizma. Ta je bila jasno prisotna že med vstajami, ko skupine niso mogle razen odstranitve Kanglerja in radarjev izoblikovati širšega skupnega programa in ciljev. Še bolj je to postalo vidno ob vprašanju, ali na županskih volitvah kandidirati s svojim županskim kandidatom ali ne, ter kdo naj bi to bil. Šlo je za medskupinska in tudi medosebna ri-

valstva, ki se jih ni dalo nevtralizirati in ki so med drugim rezultirala v tem, da so vstajniki imeli dva možna kandidata za župana. To je seveda jasno kazalo na to, da notranje koordinacije, dogovarjanja, usklajevanja in prečenja partikularističnih tendenc ni bilo. Kar je bila velika škoda, saj je ta logika od znotraj obsodila vstajniške skupine na izgubo moči in na kratkotrajnost.
Drugi problem, ki ga je mogoče jasno videti danes, iz distance, pa je, da so se vstajam zelo hitro priključile močno organizirane interesne skupine, ki jim Kangler ni dajal prostora in moči. Te skupine so v vstajah videle možnost, da pridejo do moči v mestu in da mesto prevzamejo, organizirajo, izčrpavajo in izplenijo skladno s svojimi interesi. Priznati moram, da tega sama ob vstajah nisem videla. Mi je pa stvar postala nenavadna ob organiziranju Fištravčevega volilnega štaba. Ki je že obstajal. Vnaprej. Iz ljudi, ki jih sploh nihče ni poznal. Menda so bili to prav tisti posamezniki, ki so klikali na tipke računalnika in preko facebook profilov manipulirali z javnim mnenjem in tudi s potekom vstaj. Te skupine in posamezniki so si vstaje prisvojili, jih izrabili za svoje namene, kar jim je uspelo – prišli so do občinske oblasti in jo danes uporabljajo in zlorabljajo na nedopustne načine. Že ob drugi kandidaturi Fištravca za župana sem povedala, da bi morale biti že takrat organizirane vstaje proti Fištravcu kot županu. Isto mislim tudi še danes.
Kljub temu da so bile torej vstaje izrabljene in izigrane, pa mislim, da so Mariboru dale veliko. Najprej dokaz, da če se odločimo, lahko stopimo skupaj in nekaj spremenimo. Drugo, kar so vstaje dale mestu, je spoštovanje in samospoštovanje. Spoštovanje v smislu, da je bilo v času vstaj in je vsaj deloma tudi še danes Maribor viden kot mesto, lokacija možnih premikov. Vstaje so Maribor zapisale tudi v zavest in zemljevid Evrope. Številni kolegi iz drugih evropskih držav so takrat prvič sploh slišali za Maribor. Takrat je začel za njih obstajati. Naslednja reč, ki so jo vstaje mestu dale, je, da se je v mestu organizirala dejavnost za uveljavitev neposrednega trajnega odločanja meščanov in meščank v okviru mestnih četrti. In morda najpomembnejše: vstaje so za sabo pustile socialne mreže, ki , čeprav danes niso uporabljane, lahko postanejo okostje socialne organizacije novih gibanj in procesov. Ljudje, ki so v vstajah sodelovali, se med seboj poznajo. In če bi bilo treba, bi se lahko spet povezali.
Žal pa je bilo tudi veliko zdrsov, napak. Poleg že omenjene uzurpacije vstaj od organiziranih interesnih skupin vstaje niso uspele ohraniti in pretočiti socialnega potenciala, ki ga je mesto pokazalo ob vstajah. Niso uspele trajneje organizirati dejavnih socialnih omrežij mimo odstavitve Kanglerja in radarjev. To je velika škoda. Saj bi ta omrežja, če bi ostala dejavna, lahko pomembno vplivala na izboljšanje vsakodnevnega življenja v mestu.

Braco Zavrnik: Seveda nekega zadovoljstva ne more biti, razen da je s prizorišča odšel človek, ki na županskem položaju ne bi smel biti niti en dan. Njegova izvolitev je tudi bila določen odsev miselnosti v tem mestu, ki vse prehitro nasede demagogiji in poceni obljubam. Kakšnega drugega omembe vrednega pozitivnega rezultata vstaj pa žal (še) ne vidim. Se je pa tudi v primeru mariborske vstaje izka-

zalo, da je rušiti v določenem trenutku lahko, na novo pozidati lepšo in svetlejšo stavbo pa ne več tako. No, velika pridobitev bo že – vsaj na področju kulture –, če se ne bodo ponavljale reči, kot je denimo bila blasfemična "samopodelitev" Glazerjeve nagrade, kar se je v imenu nekakšnega kulturnega žurnalizma zgodilo v času vladavine Franca Kanglerja.

Kaj bi označili, v najbolj splošnem kulturnem in družbenem pogledu, za največjo (primerjalno) prednost Maribora, na kateri bi morali graditi naše načrtovanje in delovanje, jo spoštovati, morda izkoristiti?

KAROLINA BABIČ: Kombinacija poguma in norosti. V Mariboru se zadeve začenjajo, rojevajo. Nekaj je v ljudeh, da se ne bojijo. Težko je reči, ali je to pogum ali norost. Ali kombinacija obojega. Mogoče so tu pravi pogoji za začenjanje novega prav zaradi pomanjkanja identitete, strategij in vizij, kar sem že omenjala. Ker mesto ne ve, kaj hoče, kam hoče, je pač vse mogoče. Na mikro ravni je to idealno prizorišče za rojevanje novega. Po drugi strani je finančna in organizacijska mizerija v mestu tolikšna, da zahteva od ljudi neizmerno iznajdljivost, inovativnost in drznost. Vse zadeve, ki jih zdaj naštevam, spadajo med veščine ljudi. Primerjalna prednost Maribora torej po mojem mneju ni nekaj materialno danega ali politično zamišljenega, ampak je prednost Maribora vešč Mariborčan. Vešč v pogumu, prilagodljivosti, iznajdljivosti, vešč v preživetju. Spet tista preprostost, ki, če jo vidimo kot potencial, pomeni predvsem možnost, da se iz te neizdelane preprostosti razvije karkoli. Prednost Maribora je v tem, da lahko postane karkoli.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Morda je to njegova bližina avstrijskemu, prekmurskemu, medmurskemu, pa tudi madžarskemu prostoru. Gre za zgodovinsko in kulturno izjemno pomembne povezave, ki so bile nekoč zaradi bližine tesnejše. Danes jih praktično ne zaznavam.

MIRAN LAVRIČ: Kot sem že navedel, vidim takšne potenciale predvsem v univerzi in sorazmerno dobrih nastavkih za razvoj izobraževalno-raziskovalnih dejavnosti nasploh. Z univerzo je povezana tudi solidna institucionalna podlaga za razvoj zdravstvene dejavnosti, pa tudi industrijska tradicija kot osnova za razvoj industrije z večjo dodano vrednostjo. Poleg tega ima Maribor nezanemarljive potenciale tudi na področju turizma – še posebej, če se uspe pozicionirati kot zdraviliško-turistični center.

IVAN LORENČIČ: Največja prednost Maribora je odlična lega z vsemi pogoji za uspešno zgodbo: univerza, dobro gledališče in opera z baletom, veliko število kulturnih dogodkov. Soliden šolski sistem, bližina letališč, Pohorje, ne nazadnje NK Maribor in predvsem odprti in prijazni ljudje. Vsi tuji dijaki in učitelji, ki prihajajo na II. gimnazijo Maribor, to takoj opazijo. Številni dajejo Mariboru prednost pred Ljubljano. Žal sami tega ne znamo ali nočemo videti in povezati v zgodbo o uspehu. Maribor bi morali "zapakirati" v celovito zgodbo, kjer bi vse institucije in nosilci javnega življenja "prodajali" zgodbo uspešnega, vitalnega in drugačnega Maribora.

Seveda bi te prednosti morali nenehno dokazovati s konkretnimi rezultati. Odlične zglede, ki bi jih morali prenesti na mestno raven, imamo – npr. Carmina Slovenica, NK Maribor. Za uspehi navedenih institucij stojita vrhunski vodji in strokovnjaka Karmina Šilec in Zlatko Zahović, ki sta znala narediti zgodbo o uspehu in promovirata mesto daleč naokrog. Zanimivo je, da sta to dosegla brez velike podpore mesta.

Rajko Muršič: Ljudje in njihova prožnost. Ustvarjalnost.

Andrej Naterer: Težko vprašanje. Tudi po temeljitem premisleku nimam pravega odgovora.

Peter Simonič: Izkoristiti plato med Slovenskimi goricami in Pohorjem za čim večjo samooskrbo s hrano (poljedeljstvo, vrtnarstvo, sadjarstvo); za kolesarske poti med turističnimi lokacijam; za urbanizem po meri človeka, za odlično delujočo javno infrastrukturo, za delujoče soseske in mestne četrti; za mlado mesto.
Povečati priložnosti od prometne lege med Berlinom in Beogradom, med Budimpešto in Trstom ...
Posebna kvaliteta mesta je življenje z naravo; velja za večji del mesta in obrobja.
Bogato umetniško dejavnost meščanov bi morali nadgraditi s profesionalno promocijsko in trženjsko strukturo ali organizacijo. Domet in odmevnost mariborskih umetnikov sta premajhni, ustvarjalno bogastvo pa neprecenljivo.
Povečalo se je število tujih študentov na Univerzi Maribor. Kako z njimi ravna mesto? Vemo, kdo so? Nekoč so prihajali iz neuvrščenih držav in jugoslovanskih republik, danes pa so iz držav EU, najpogosteje Španci, več je študentov iz drugih delov Slovenije.
Primerjalno nizke cene stanovanj in kvaliteta življenja (urbane institucije, nizka gostota prebivalstva) bi lahko bili privlačni za mlade družine, najprej predvsem iz zahodnega dela države. Sodobna železniška povezava z Ljubljano in Koprom bi dala Mariboru nov zagon, čeprav avtocesta dohaja te dnevne in tedenske migracije.
Maribor ima veliko sončnih dni, ki bi jih morali izkoristili za pridobivanje električne in toplotne energije, kar bo kmalu tako ekonomska, politična in okoljska nujnost slehernega zaselka. Energetska obnova stavb bi prebivalcem mesta prinesla še dodatne prihranke – in, ja, delovna mesta (zelena ekonomija).
Živimo na bazenu zdrave pitne vode. Kaj vemo o njej? Je še naša?
Predvsem pa je osnova vsega sistematično preučevanje in obvladovanje mesta, ne od ene, ampak mnogih "elit". Kot etnolog vidim v Mariboru neskončno množico dela, ki ga sam seveda niti slučajno ne morem opraviti. Jerneja Ferlež ali Maja in Vesna Godina tudi ne. Če je le mogoče, usmerjam študente v spoznavanje mariborskih načinov življenja, interesnih skupin, kulturnih ustanov in podobno. Nekaj raziskav smo že uspeli narediti. Nazadnje o mariborskih solidarnostnih ekonomijah.

Vesna V. Godina: Močni socialni potencial mesta. S socialnim potencialom v tem primeru razumem dejstvo, da je v mestu zbrana veliko količina neizrabljenega zna-

nja tako intelektualcev kot tudi tistih, ki so brez dela, imamo pa tudi znanje upokojenih direktorjev in vodilnega kadra velikih podjetij, ki jih je Maribor v preteklosti imel (TAM, Metalna, Elektrokovina, MTT itd. itd.). V Mariboru je ogromno neizrabljenega znanja, izkušenj, socialnih mrež, ki bi, če bi jih aktivirali, lahko hitro in bistveno spremenile podobo mesta in življenje večine ljudi v njem. Sama sem tudi za časa vstaj menila, da je to tisto, kar moramo vstajniki po vstajah storiti.

Braco Zavrnik: Ko gre za gospodarske prednosti Maribora v ožjem pomenu besede, velja mesto na novo industrializirati, vendar le z naložbami, ki se dolgoročno ozirajo na dobrobit okolja, ki zahtevajo visoko stopnjo znanja in sodelovanja v tehnološkem razvoju – pri tem mislim predvsem na udeležbo mariborske univerze – in ki prinašajo visoko dodano vrednost. V širšem razvojnem smislu ima Maribor seveda še veliko potenciala. Kot že omenjeno ne zna izkoristiti naravnost idelne geostrateške lege v samem srcu srednje Evrope in nedaleč vstran od pomembnih prestolnic. Čeprav je mesto večino svojega skoraj tisočletnega razvoja imelo provincialno konotacijo, pa vendarle ima kaj pokazati. Maribor je, denimo, imel čitalnico pred Ljubljano, to pa velja tudi za – na primer – prodstozidarsko ložo, kjer je prehitel celo deželno prestolni Gradec. Itd. Pa še ena "caka", ki govori o pomanjkanju zgodovinske zavesti v mestu: ali mislite, da turških turistov, pa seveda japonskih, kitajskih in drugih, ne bi zanimalo, kako je mariborsko obzidje ustavilo Sulejmana Veličastnega, ko se ja ta 1532 vračal od Dunaja. In da je za to bil najbolj zaslužen mestni sodnik in poveljnik obrambe Krištof Willenreiner, ki je pred vojno že posodil ime ulici v starem mestnem jedru, danes pa je povsem potonil v anonimnost.

Podobno vprašanje kot prejšnje, kaj je po vašem mnenju največja slabost Maribora, vredna refleksije in končno tudi odprave?

Andrej Adam: Odgovor na zgornji vprašanji o prednostih oziroma slabostih Maribora bi povezal z vprašanjem o nastanku vstaj. Dejstvo, da so Mariborčani prepustili vprašanje političnega odločanja izvoljenim predstavnikom, ki jih – glede na vstajniške zahteve – ne predstavljajo v pravem pomenu te besede, je gotovo slabost tega mesta. Vprašanje pa je, koliko je Maribor v tem dejansko na slabšem, če ga primerjamo z drugimi večjimi ali manjšimi centri. Večina centrov se mi zdi podobno prizadetih. Dober odgovor bi se moral opreti na empirične podatke o uspešnih primerih samoorganiziranja od spodaj in o uspešnih akcijah, ki so preprečile spreminjanje javnega dobrega v zasebno. S tem seveda predpostavljam, da takšne akcije in takšne oblike organiziranja predstavljajo merilo primerjave. Morda še to (zelo posplošeno): v Mariboru ključni naravni (skupni) viri še niso privatizirani, nemara je na teh osnovah mogoče organizirati mrežo ekonomskih subjektov, ki ne bodo izključno profitno naravnani, temveč bodo usmerjeni v zadovoljevanje konkretnih potreb ljudi. Kdor si je ogledal razstavo o industriji v Mariboru (in njenem propadu) v Muzeju narodne osvoboditve, je lahko ugotovil, da je to mesto dejansko

že bilo samooskrbno – resda v drugih okoliščinah in z drugačnim zaledjem in drugačnimi družbenimi in gospodarskimi cilji. A če je uspelo nekdanjim generacijam, se morda tudi prihodnjim še uspe izviti iz logike spreminjanja okolja in pogojev življenja na račun ljudi v korist investitorjev. Res pa ne vem, ali so Mariborčani tudi dejansko sposobni za kaj takega.

KAROLINA BABIČ: Vztrajanje na začetem. Maribor vedno nekaj začenja. Je pionir. Pogumen in nor. A žal je pionir, ki ga dolgoročno vsi prehitijo. Maribor marsikatero zgodbo začne tako, da mu cela Slovenija ploska, se vzgleduje. Potem pa nekako ne vztraja, ne razvija zadeve. Neko čudno prekletstvo Maribora je v tem, da čudovito seje, a zelo slabo žanje. Nekaj čudnega se zgodi med setvijo in žetvijo. Del problema je verjetno v vztrajanju. Vztrajnost ni močna plat Maribora. Drug problem je pretirano iskanje krivde za probleme izven mesta, recimo pri državi. To nam vsem odžira energijo. Naučiti se moramo sistematično vzgajati in pobirati pridelek. Sejanje nam gre izvrstno od rok, nadaljna vzgoja in pobiranje pridelka pa ne. Vztrajati do konca pri tem, kar smo začeli, ne glede na karkoli. To nam ne gre od rok, na tem moramo delati.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Ravno ta notranja zaprtost prostora. Denimo, kar nekaj mojih prekmurskih prijateljev je z Mariborom in s Ptujem slabo seznanjenih in obratno, Štajerci ne poznajo več tako dobro svojih sosedov. Med Gradcem in Mariborom, recimo, ne zaznavam tesnejše povezave, kar se mi zdi škoda, saj gre za večstoletno, skoraj tisočletno skupno zgodovino, kar sem nakazal že zgoraj. Enako nimam občutka, da bi bilo kaj več sodelovanja med mesti, kot so Varaždin, Čakovec, Murska Sobota, Lendava, Ptuj, Slovenska Bistrica itn. Celo nasprotno: rekel bi, da sodelovanje pričenja pešati že na krajših relacijah. Mislim, da pravi koraki vodijo v smer tesnejšega sosedstva in sodelovanja. Morda je izboljšanje mreže javnega prevoza na tej širši regiji predpogoj za kaj takega. Trenutno namreč transport v teh predelih temelji pretežno na porabi fosilnih goriv, kar je dejstvo, ki je problematično iz številnih vidikov: okoljskega, gospodarskega, kulturnega.
Maribora kot štajerske metropole pa gotovo ne čaka takšna usoda, kot so jo imele Firence v renesančni Italiji. Po mojem prepričanju se lahko realni poizkusi, da bi postali kaj takega, izidejo v socialne nemire. Tukaj je potrebna refleksija. Mislim, da Maribor prej kot izjemne vizionarje potrebuje premišljene načrtovalce in konec koncev tudi zmerne birokrate, ki bodo idejam pomagali najti pravo pot.

MIRAN LAVRIČ: Trenutno največjo oviro vidim v slabem upravljanju, pri čemer je bistveno, da se problem kaže na vseh ravneh. Ne sodim torej med tiste, ki menijo, da se dobremu in modremu ljudstvu vedno znova zgodijo nesposobne in neodgovorne elite. Mislim, da se v povprečju enako slabo kot celotne organizacije (npr. občina ali univerza) vodijo tudi posamezne enote teh organizacij (resorji, oddelki, izpostave in podobno). Vodilnim na nižjih ravneh je seveda za vse probleme najlažje kazati s prstom navzgor. To nas nenehno vodi v pretirano personifikacijo politike. V vero, da se bodo stvari radikalno izboljšale, če se le znebimo ene osebe, oziroma neke ožje skupine oseb.

Potrebna je torej tudi bolj horizontalna kritičnost in samokritičnost. Če smo na primer na univerzi kritični do upravljanja na ravni občine, občinskih podjetij ali drugih organizacij v mestu, se moramo zavedati, da to upravljanje v veliki meri izvajajo prav diplomanti te univerze. Vprašamo se torej lahko, kakšne diplomante menedžmenta, prava ali sociologije ta univerza producira.
Moj kratek odgovor na to vprašanje bi bil: ne prav dobre, vendar vedno boljše. V tej zvezi se mi zdi zelo pomembno, da se še naprej dela na izboljševanju kakovosti izobraževanja v okviru univerze. Menim, da je tudi širše treba delati predvsem v tej smeri, torej v smeri profesionalizma.

Ivan Lorenčič: Osnovni problemi Maribora so pomanjkanje vizije, neznanje, drznost in kompleks provincialnosti.
Pomanjkanje vizije in neznanje gresta skupaj z roko v roki. Za vizijo je potrebna tudi drznost. Vizija mesta po II. svetovni vojni je bila postati eno izmed največjih industrijskih mest v Jugoslaviji. To se je tudi zgodilo. Osamosvojitev Slovenije je to vizijo pretrgala in danes še zmeraj ne vemo, kam usmeriti mesto. Izgubljamo se v malenkostih, iščemo krivce izven sebe in zaostajamo tudi za mnogo manjšimi kraji. Veliko k temu pripomore tudi odhajanje najsposobnejših mladih ljudi iz Maribora na študij v tujino in Ljubljano brez vrnitve. Zato se nam dogaja, da npr. na razpisih za evropska sredstva pridobimo manj sredstev kot povprečna slovenska občina, nato pa s prstom kažemo na Ljubljano, ne da bi se vprašali o kvaliteti pripravljenih prijav.
Mestu pa manjka še nekaj: karizmatični in sposoben župan. Vse od osamosvojitve mesto žal ni bilo sposobno najti župana, ki bi bil povezal mesto in z jasno vizijo in drznostjo potegnil voz naprej. Vsa mesta so svoje preboje dosegala z izjemnimi župani: Maribor pred II. svetovno vojno z dr. Alojzijem Juvanom, Ljubljana po potresu z Ivanom Hribarjem, Beograd z Bogdanom Bogdanovićem, New York s Fiorellom H. La Guardio in še bi lahko naštevali.
Tako Maribor ostaja še naprej s kompleksom provincialnosti, ki je bolj v naših glavah kot v resnici. Uspešna zgodba ni vezana na velikost in geografsko lego, štejejo rezultat in prepoznavnost. Danski Billund je bil pred dobrimi 80 leti vas s 300 prebivalci. Danes je s samo 6000 prebivalci sedež proizvodnje Lego kock, kjer naredijo 90 odstotkov vseh kock. In mi? Sedež tovarne kitajskih baterij!

Rajko Muršič: Greznica politike in vodstvenih struktur; menedžersko-birokratski aparat.

Andrej Naterer: To je vprašanje, ki implicira, da je Maribor sistem po vzoru stroja, pri katerem je mogoče tehnično odpraviti pomanjkljivosti in življenje bo boljše. No, Maribor je mesto, socialni organizem in je v tem aspektu anatomsko popoln. Nič mu ne manjka. Seveda pa je razlika med dejanskim stanjem in našimi željami, vezanimi na mesto. Mogoče pa bi morali spremeniti svoje želje.

Peter Simonič: Avtizem družbenih (mestnih) podsistemov. Nezmožnost aktiviranja različnih družbenih sil k sinergetskim učinkom za celotno skupnost.

Presenetljivo šibko gospodarstvo v primerjavi z domnevno robustnostjo jugoslovanskega gospodarstva, vsaj kar se Maribora tiče. Mesto je takrat nekaj pomenilo v širši regiji (Balkanu).
Zaenkrat je samo slabost mesta njegova zgodovina politično-ekonomskih prelomov in spreminjanja identitet. Avstro-Ogrska, Kraljevina Jugoslavija, SFRJ, Slovenija-EU. Maribor je na meji slovanskega in germanskega, evropskega in balkanskega, alpskega in panonskega itd. V dvajsetem stoletju je mesto nihalo v pripadnosti enemu ali drugemu kulturnemu prostoru. Prelomi so mestu jemali energijo, vendar mislim, da zdaj Maribor spet premore dovolj mladih in dobro izobraženih meščanov, ki vsak po svojih močeh vlečejo ta voz iz blata. Delajo v drugačnih materialnih pogojih kot nekoč mestna socialistična mladina, čeprav njihove ideologije niso daleč narazen.
Industrijski delavci mesta so zdaj v glavnem že upokojeni. Njihova doba je postala dediščina, muzejski simulaker (projekti Muzeja narodne osvoboditve). Ampak upokojenci zdaj pogosto vzdržujejo svoje nezaposlene potomce. Zaradi upadanja števila prebivalcev in staranja se je v zadnjih tridesetih letih definitivno zmanjšala vitalna sila mesta.
Nakupovalni centri na mestnem obroču in selitev dela uprave na Tezno so mesto dodatno razsrediščili (decentralizirali). Središče se šele v zadnjem času znova prebuja, tokrat kot turistično-storitvena lokacija. No, večerne navade ljudi so še vedno industrijske. Mesto je zvečer tako rekoč mrtvo.
Število trgovinic, kaj šele rokodelstva, se je močno zmanjšalo. Poglejte stare fotografije Gosposke, Grajskega trga, Poštne ulice itd. in jih primerjajte z današnjimi. Nekaterih starih vsebin je škoda in bi jih veljalo ponovno vpeljati v srednjeveški del mesta.

VESNA V. GODINA: Največja slabost mesta je občutek manjvrednosti, drugorazrednosti. Maribor in Mariborčani se stalno počutijo zapostavljene, manjvredne od Ljubljane. Nad tem se stalno pritožujejo, nad tem jamrajo običajni prebivalci mesta, pa tudi tisti, ki ga vodijo: Fištravec se tu ne loči od Kanglerja.
Ta drža je mariborsko prekletstvo, ki paralizira tako mesto kot tudi tiste, ki bi v mestu želeli kaj spremeniti.
Sama več kot trideset let delam paralelno na univerzi v Mariboru in univerzi v Ljubljani in lahko razliko opazujem v praksi, tako rekoč na delu. V Ljubljani velja, da je tako rekoč vse mogoče, da se stvari lahko uredijo in rešijo. In temu primerno se vedejo tudi posamezniki. V Mariboru je drža obratna. In temu primerno je tudi vedenje posameznikov, tudi rektorjev in županov. Na fakulteti v Ljubljani je tako samo po sebi umevno, da zaposleni kontaktira ministrstva in druge najvišje instance odločanja in moči. Ko sem to počela v Ljubljani, je bilo to normalno delovanje. Ko sem to počela v Mariboru, je bilo to videti kot predrznost. Ljudje so me spraševali, kako si to upam početi. Maribor bi potreboval župana z držo, ki jo ima Jankovič. Ki bi vzel stvari v svoje roke. Ki bi verjel, da so stvari uresničljive, ki bi si stvari upal uresničiti. Seveda bi ljudi s takšno vrsto delovanja potrebovali tudi pov-

sod drugje. Nujno na univerzi. Ne pa, da lakajsko čakamo, kaj nam bo Ljubljana namenila. In se nato pritožujemo.
Je pa še drugo prekletstvo: razdeljenost mesta na majhne, močne socialne skupine po logiki domačijskosti. Te skupine se po logiki domačijskosti med seboj onemogočajo, si lažejo, se uporabljajo in zlorabljajo, si nagajajo, druga drugo spotikajo, se vzajemno preprečujejo itd. V antropologiji vemo, da je to sicer običajno za domačijsko logiko. Vemo pa tudi, da je tovrstne tendence mogoče nevtralizirati samo tako, da se pojavi posameznik s projektom, ki lahko večino teh skupin združi na osnovi dejstva, da je projekt tudi v njihovem interesu. Če bi se posameznik oz. posameznica s takšnim projektom pojavil, bi mesto sprostilo neverjetne in nepričakovane energije in potenciale.

Braco Zavrnik: Največja slabost je po mojem že omenjeno nezavedanje o zgodovinskem in potencialno tudi sodobnem ter jutrišnjem pomenu mesta ob Dravi. To je morda tudi posledica pomanjkljive kolektivne samopodobe, ki izvira iz nenehnih padcev in vzponov mesta, začenši s koncem prve svetovne vojne in njegovim osiromašenim pristankom v Kraljevini SHS, pa preko represivnih, izvensodnih čistk Slovencev na začetku in Nemcev ob koncu druge svetovne vojne, v morda (pre)nagli oziroma preizraziti industrializaciji mesta v Titovi Jugoslaviji, in z zadnjim šokom, ki ga je pomenil razpad industrije na začetku delovanja samostojne države Slovenije. Vse to je povzročalo velike odlive mestnega prebivalstva, predvsem izobražencev in gospodarskih uspešnežev, ter prilive podeželanov, kar seveda ni v prid zgodovinski samozavesti.

Bi želeli o intelektualni zgodovini Maribora ali socialnoantropoloških okoliščinah povedati še kaj, česar vas nismo vprašali?

Karolina Babič: Glede na to, je bil Maribor zgodovinsko precej top-down voden kot funkcionalno mesto za potrebe okolja, in glede na to, da danes nima nobenega navodila, kje mu je mesto in kakšna mu je funkcija, bi morda lahko ponovno postal prizorišče nekega eksperimenta. Eksperimenta, ki bi ga mesto naložilo samemu sebi. In sicer eksperimenta, kako se razvijati in kako se usmerjati, če nimaš jasne vizije, če nimaš jasne smeri? Kako korakati naprej, če ne veš točno, kam greš? Kako prenesti to nevednost o smeri oziroma kako preprečiti vsiljevanje vizionarjev, ki naj bi vedeli, kaj je za mesto najbolje? Mogoče je ravno to naše ideološko, strateško in vizionarsko izpraznjeno mesto primerno za tak družbeni eksperiment. Katere oziroma kakšne družbene procese je potrebno vzpostaviti in sprožiti, da bo mesto šlo naprej, četudi ne bo imelo vizije in smeri? Kako počistiti ožilje mesta, da bo kri po žilah tekla in omogočala družbene procese, ki so temelj vsakega razvoja, ne glede na smer? Okoli česa povezati ljudi, če ne okoli skupnega cilja? Kako usmeriti ljudi k družbenim procesom, ki bodo postopoma vodili k skupnim ciljem, ko pa so bili zgodovinsko utrjevani v trpni vlogi in je bil cilj tako preprosto vedno lepo postavljen od zunaj? Mogoče je ravno ta preprosta top-down zgodovina, ki ni dopuščala mestu, da si oblikuje lastne cilje, dobro izhodišče za inovativen družbeno-razvojni model mesta, model,

ki ne temlji na ciljih, temveč na postopkih in družbenih procesih, ki ne vsiljujejo nobenih vizij in smeri razvoja mesta, ampak samo postopke vključevanja in procese skupnostnega razvoja. Smer razvoja pa je v takem modelu vedno prepuščena vsakokratnemu poteku procesa. Mogoče bo Maribor prav zaradi svoje zgodovinske izkušnje zmožen biti pionir tudi na tem razvojnem polju.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Morda to, da je, kolikor vem, dobil svoj jezuitski kolegij sredi 18. stoletja. Poleg univerze ima Maribor tudi program mednarodne mature, ki je zelo kvalitetna izobraževalna ideja, s katero se drugi gimnazijski programi žal ne morejo kosati. Žička kartuzija je bila svoj čas menda sedež kartuzijanskega katoliškega reda, samostani naokrog po Slovenskih goricah pa hranijo dragocene zbirke starih knjig. Tu sta Ptuj in Ptujska Gora. Nekoč je skratka šlo za vidno točko v geografskem in kulturnem prostoru, danes pa se moramo soočiti s pritiski globalizacije, ki Evropo počasi porivajo na periferijo, podobno kot se je Sredozemlje pred petsto leti začelo umikati iz središča svetovnega dogajanja. Številna mesta si tam še danes niso povsem opomogla in vsi vemo, da tudi mesti Dubrovnik in Benetke najbrž nikoli več ne bosta to, kar sta bili. Tamkajšnji županski kandidat, ki bi mislil, da jima lahko povrne nekdanji blišč in da morata postati novi New York in Šanghaj, ne bi smel zmagati na lokalnih volitvah.

IVAN LORENČIČ: Mesto bi moralo znati povezati in privabiti nazaj številne Mariborčane, ki so mesto zapustili in se ne bodo vračali. Večina med njimi za vedno ostaja navezana na svoje mesto in bi z veseljem pomagala z nasveti in konkretnimi dejanji. Le povabiti bi jih morali, pri čemer mora povabilo priti od ljudi z ugledom in referencami.

RAJKO MURŠIČ: Da države pridejo in gredo. Ljudje prav tako. Ostaja pa prostor, ki mu vsaka generacija posebej spontano vdahne življenje. In da je vedno upanje ter odpor. Premalo govorimo o talcih, ki so jih pobili okupatorji s severa na začetku druge svetovne vojne. Premalo govorimo o upornikih, ki so zaznamovali to mesto.

ANDREJ NATERER: Ne, mislim, da ste intervju zastavili dokaj ambiciozno in premišljeno. Želim si le, da bi skupek intervjujev Mariborčani prebrali.

BRACO ZAVRNIK: Rekel bi še, da se je treba učiti tudi iz daljne zgodovine. Recimo, kako je Maribor takorekoč iz nič v samo treh ali štirih stoletjih spričo svoje odprtosti, tudi do judovskih priseljencev, postal eno najpomembnejših gospodarskih in kulturnih središč na tedanjem Štajerskem. Dokler konec 15. stoletja Judov po dekretu s habsburškega dvora niso iz mesta izgnali. Novodobni pandan nekdanjih mariborskih Judov, čigar rabinat je segel vse do praga Dunaja, namreč do Dunajskega novega mesta, ki bi Maribor lahko pripeljali do novega razcveta, so kajpada imetniki znanja, ki jih Maribor vse premalo zadrži doma oziroma privabi od drugod. Če se za hip ustavimo še pri Habsburžanih: ta nikoli oblasti in bogastva sita rodbinska vladarska združba je temu mestu in širše večkrat prinesla porazne rezultate. Nazadnje z neumno sprožitvijo za vso Evropo pogubne prve svetovne vojne. A kljub temu je cesar Franc Jožef, ki je s svojo konservativno kamarilo skoraj za-

gotovo stal za sarajevskim ubojem federalistično nastrojenega prestolonaslednika Ferdinanda v Sarajevu, danes prav po mitsko oboževana avstrijska in evropska zgodovinska osebnost. Unglaublich!

In vprašanje za konec: če poskušate opisati genius loci, duha mesta, zaščitno lastnost Maribora, ki ga dela za njega samega, kakšen opis ali katero lastnost bi izpostavili?

ANDREJ ADAM: Ne vem, ne verjamem, da duh mesta obstaja.

KAROLINA BABIČ: Preprostost in pogum. Pogum, ki ne izvira iz vizionarstva, temveč iz preprostosti. Iz preprostega motiva biti, obstati, iti dalje. Brez ideoloških nabreklosti, lepih besed, zakompliciranih kalkulacij. Po dobri stari kmečki logiki: dan traja od jutra do večera, delo je treba opraviti, tudi jutri bo treba jesti, fajn je čutiti veselje, hudo je čutiti bolečino. Maribor vidim kot mesto preprostosti in poguma.

TOMAŽ GRUŠOVNIK: Znova bi poudaril, da ima mesto Maribor svoj štajerski čar – na totem koncu vedno sije sonce – toda to velja tudi za številna druga mesta po svetu. Mislim, da je Maribor včasih pomemben manj, kot radi verjamemo, včasih pa veliko bolj, kot mislimo. Upam, da moj pogled na ta "bolj" in "manj" prihaja do izraza v ostalih odgovorih.

MIRAN LAVRIČ: Maribor vidim kot mesto v depresiji, ki jo je sprožila predvsem deindustrializacija, hkrati pa mesto, ki še išče svoj razvojni potencial in z njim novo identiteto. Mislim, da bi ta nova identiteta morala biti bistveno bolj odprta in pluralna kot doslej. Vključevati mora tudi na primer element nemške zgodovine mesta in sedanje povezanosti z Avstrijo, vključevati mora tako 'prave Mariborčane' kot priseljence, vključevati mora tako postindustrijske kot tudi kmečke in industrijske vidike mesta in njenih prebivalcev.

IVAN LORENČIČ: Odprtost, socialna občutljivost, upornost in nagnjenje k uživanju življenja.

RAJKO MURŠIČ: Odprtost.

ANDREJ NATERER: To, kar obstaja, je Maribor, ne stari, predvojni, povojni, pred-TAM-ovski, post-TAMovski ali katerikoli drugi Maribor. Obstaja zdaj in je enkraten in kot takšen obstaja prvič v zgodovini. In to je njegov duh. To stanje oziroma njegov duh je zelo dobro povzel grafit na eni od mariborskih fasad: "Maribor is the future"

PETER SIMONIČ: Moj dom.

VESNA V. GODINA: Samozablokirano delavsko mesto z velikimi neizrabljenimi potenciali.

BRACO ZAVRNIK: Kakorkoli že stvari postavljamo in prestavljamo, sam sem kot človek, ki tukaj živi že več kot 60 let, mesto doživljal kot svetlo in kot svoje. Nenazadnje duha mesta ali kraja ne bomo našli v njegovih stavbah in ulicah, marveč

v srcih ljudi, ki ga nastanjajo. Neko okolje ti lahko v primerjavi s slabšim nudi uteho, nikakor pa ne notranje svobode. Ta je izključno domena osebne preizkušnje posameznika, pa naj bo Parižan, Dunajčan, Mariborčan, Duplečan ali Bušman z daljnega afriškega juga. Naj bo v tej smeri uspešnih Mariborčanov čim več, kot je mogoče.

DODATEK

Alojz Križman: Etično načelo človeka, da išče spoznanja, je zagovarjal že Pitagora,vendar je resnica v dejstvu, da mora človek priznati, da je vsega tistega, kar resnično spoznamo, tako malo, da je vedno osnovno etično vprašanje naše zavedanje, da vemo zelo malo, in priznanje ter predvsem upoštevanje tega, da se razlikujemo med seboj po pogledih in da so ti pogledi tudi funkcija časa in trenutnih ciljev. Bistvo pa je prav gotovo v tem, da družbo, v kateri živimo, ohranjamo in vsaj poskušamo preobraziti v nekaj, kar je sprejemljivejše za večino. Prav je , da se oziramo v poti in stranpoti preteklega petdesetletnega obdobja, saj po Sokratu življenje, ki ga ne raziskujemo, ni vredno življenja, vendar pogled na zastavljena vprašanja ob 50. letnici neprekinjenega izhajanja Dialogov povezujemo s prostorom, v katerem živimo. Tega prostora in kulture tega prostora ter s tem celotnega družbenega razvoja pa ni mogoče razmejiti od vseh sistemskih sprememb, ki so povezane s tremi obdobji, ki jih osebno delim na obdobje 1945–1970 kot 25 let obdobja po drugi svetovni vojni, obdobje 1971–1990 kot obdobje družbe socialističnega samoupravljanja in obdobje 1991–2015 kot obdobje parlamentarne demokracije z izrazito neoliberalno noto.

Obdobje po drugi svetovni sem najprej spoznaval kot fantič, ki je s šestimi leti že leta 1946 v Radvanju zakorakal v takrat štiriletno osnovno šolo delujočo po starih splošno uveljavljenih avstroogrskih merilih. Razen strahovitega pomanjkanja vsega, starih klopi, hladnega razreda in strogih učiteljic, mi je v spominu ostalo, da smo imeli še pouk verouka, ki je kot predmet bil vpisan v izkaz. Odraščali smo v neverjetni skromnosti, nabava osnovne hrane z živilskimi kartami, povsod še ostanki vojne, strelni jarki, zapuščeni nemški bunkerji in razrušene hiše. V mestu je bila polovica stavb porušenih, posledice vojne pa še vedno v prestrašenosti, nezaupanju in izključnem prizadevanju za goli obstoj. Zaradi stalnih redukcij električne energije smo domače naloge pisali ob petrolejkah in čakali na Unra pakete, ki so jih zavezniške države in Združeni narodi pošiljali kot pomoč v države zaveznice (torej tudi takratno Jugoslavijo, kar je pomembno tudi za razumevanje nekaterih današnjih zadev). V učilnicah so visele slike Tita in Stalina, ki smo jih učenci gledali kot naše rešitelje. V drugi razred sem presedlal v osnovno šolo na Studencih in še vedno obiskoval verouk ter ob nedeljah s starši hodil v Jožefovo cerkev. V šoli so nas obveščali o ustanovitvi Informbiroja (Komunistični informacijski biro) leta 1947 kot protiuteži zahodni podpori protikomunističnim gibanjem in o sporih znotraj Informbiroja, dokler v letu 1948 ni prišlo do prekinitve odnosov in v letu 1949 do blokade vseh gospodarskih odnosov. Iz učilnic so odstranili Stalinove slike, iz

šolskih knjižnic so izginjale ruske knjige in po letu 1949 iz kinematografov izginili sovjetski filmi. Učencem so tudi povedali, da je ogrožena izvedba gospodarskega programa petletke. Zakaj je potem bil prepovedan verouk v osnovni šoli, še danes ne vem. Očeta, ki je kot učitelj vodil na Studencih delavski pevski zbor in sočasno cerkveni zbor v Jožefovi cerkvi, so kazensko premestili v Remšnik na Kozjaku in družina s šestimi otroki je ostala sama z materjo. Vendar je solidarnost med ljudmi bila izjemna. Na Studencih so nam pomagali sosedje in življenje je teklo naprej. Otroci smo se družili na dvoriščih in ulici, prišli do prvih žog in zaživela so igrišča. Ljudje so opravljali veliko udarniškega dela, poštar je vsakega 1. v mesecu staršem v gotovini prinesel plačo, ljudje so se zaposlovali v rastoči mariborski industriji in raznašalec nam je pozno popoldne prinašal takratni časnik Vestnik (predhodnik Večera) in osnovnošolci smo leta 1948 lahko opazovali otvoritev zagona prve turbine na HE Mariborski otok in dobili smo Bresterniško jezero. Iz nemške Tovarne letalskih motorjev je nastala tovarna avtomobilov in že leta 1947 so tam v TAM-u izdelali prvi tritonski tovornjak Pionir. Obnovljen je bil porušen železniški most in na vlak smo lahko stopili spet v mestu. Na igrišču Železničarja ob stari Tržaški cesti in ob železniškem trikotniku so se pristaši veselili mestnih derbijev Poleta in Železničarja, še bolj glasni pa bili ob gostovanjih ljubljanskega Odreda. Pospešeno so se razvijali drugi športi in na Meljskem hribu smo na mariborskih slalomih lahko spremljali Tineta Muleja, Slavka Lukanca in celo Dušana Senčarja. V mestnem parku so bili nedeljski koncerti, zaživela je organizacija Mariborskega sejma in v gledališču smo si otroci lahko ogledali Sneguljčico in Rdečo kapico. Šolarji smo bili v šolah še ob sobotah in enako starejši v svojih službah. V ljudeh sta bila neverjetna energija in delovni zanos. Pri sosedih se je podnajemnik vsak ponedeljek s kolesom pripeljal iz Kapele nad Radenci in vse do sobote delal za skromno plačo kot navaden delavec v Delavnici železniških vozil in se v soboto ponovno s kolesom odpeljal domov na kmetijo, tam delal ob nedeljah in v ponedeljek je že ponovno bil na Studencih v tovarni. In tako sem leta 1950 dočakal vpis v prvi razred Klasične gimnazije. Osem let sem vsak dan opravil 3 km pešpoti iz Studencev v gimnazijo in popoldne spet 3 km nazaj. Le kadar je deževalo, mi je mati dala 50 par, da sem se lahko peljal z lokalnim avtobusom (seveda znamke TAM).

Vse to sem opisal, da bi lažje razumeli ves razvoj industrijskega mesta ter tudi šolstva, kulture, športa in iz 50 % porušenega mesta je v 25 letih zraslo obnovljeno mesto s 50.000 zaposlenimi, od tega 40.000 v gospodarstvu, s številnimi kulturnimi zavodi, zelo dobrimi izobraževalnimi zavodi, zelo kakovostnim poklicnim izobraževanjem, prvimi višjimi šolami, razvito prireditveno dejavnostjo, dobrim komunalnim gospodarstvom, prvo vzpenjačo v državi, ki je bila izdelana z lastnim znanjem, sistemom Dravskih elektrarn, obiskanimi pohorskimi domovi ter še veliko vsega, kar se je v neverjetno kratkem času zgodilo. Tudi sam sem se po končanem univerzitetnem študiju leta 1964 zaposlil v Mariborski livarni in tam z zadovoljstvom delal vse do leta 1976, ko sem odšel na novoustanovljeno univerzo, saj sem z njo sodeloval že vse od leta 1969.

Ves ta hiter in samo v določenih okoliščinah možen razvoj, pa je imel po mojem skromnem razmišljanju seveda tudi številne slabosti, ki jih je potrebno navesti, da bomo lažje razumeli nadaljevanje. Pri tem izhajam iz Aristotelove definicije – zoon politikon – človeka kot družbenega bitja. Človek želi skupnost, v kateri ga mika srečno in prijazno življenje, predvsem pa logos delitve na pravično in nepravično ter dobro in slabo. Francoski pisec André Malraux je o mestih lepo zapisal: " Mesta so emblem družbe."

Maribor je del svojega meščanstva, predvsem nemško govorečega, izgubil že ob koncu 1. svetovne vojne, leta 1918. Ob prihodu tujega kapitala med obema svetovnima vojnama prihaja sicer do postopnega oblikovanja novega dela meščanstva različne narodnosti, vendar po koncu 2. svetovne vojne velik del teh prebivalcev mesto ponovno zapusti, nekateri pa zaradi odnosa komunističnih oblasti in nastalih razmer zapustijo mesto tudi še kasneje. Kaotični družbeni mehanizmi ustvarjajo fluiden socialni in kulturni proces. Mesta v urbanem smislu ni mogoče oblikovati ob stalnih družbenih spremembah. Če je to še delno mogoče v oblikovnem smislu (kompozicija mesta), je to nemogoče v vsebinskem smislu. Urbana kultura je bit družbe in je odraz duha. Hitra industrializacija je zahtevala tudi pospešeno priseljevanje prebivalstva iz okolice ter tudi iz drugih republik bivše države. Urbanizem je temu sledil z gradnjo velikih stanovanjskih naselij predvsem na jugu in vzhodu mesta. Ob tem se je zanemarjal stari del mesta. Nastajali so lokusi in ne razvoj mesta v smislu urbane celote. V obdobju do leta 1970 mesto ni imelo univerze, prve višje šole so bile skladno s potrebami hitrega gospodarskega razvoja strokovno usmerjene. Večina mladine, ki je odšla študirat v Ljubljano ali drugam, se ni več vračala v mesto. Ukinitev klasične gimnazije leta 1959 je kazala na bojazen unitaristične oblasti pred delom intelektualnega potenciala. Kultura je stagnirala. Prav tako v mesto ni prihajal intelektualni potencial iz ostalih slovenskih krajev, saj je mesto po nepotrebnem dobilo atribut sivega in umazanega industrijskega mesta.

Obdobje 1971–1990 se je dejansko pričelo že z gospodarsko krizo 1965/1966 in s cestno afero 1969, ko je zvezni izvršni svet zavrnil predlog Izvršnega sveta Republike Slovenije pod vodstvom liberalno usmerjenega predsednika Staneta Kavčiča o gradnji avtocestnih odsekov Hoče-Levec in Postojna-Razdrto in s sejo jugoslovanskega partijskega vrha avgusta 1969 na Brionih, ki je ostro obsodila liberalne težnje takratne slovenske vlade. Zadeva je dobila svoj dokončen epilog, ko je na zahtevo CK ZKJ in CK ZKS Stane Kavčič oktobra 1972 moral dokončno odstopiti in posledično je v Sloveniji sledil tudi umik vseh njegovih pristašev. Edvard Kardelj je v začetku sedemdesetih let postavil novo politično smer, ki jo je utemeljil z nevarnostjo vračanja kapitalističnih odnosov ter tehnokratskih in nacionalističnih teženj. Namesto racionalnejšega gospodarjenja je prišlo do nedodelanih reform, ki jih je zagovarjalo konservativno partijsko vodstvo. V prizadevanjih državnega partijskega vodstva, da se še naprej obdržijo revolucionarne pridobitve, je leta 1974 prišlo do sprejetja nove Ustave SFRJ, ki je sicer zagotavljala pravice in odgovornost republik za lasten razvoj, vendar ob tem utemeljevala zgraditev komunistične družbe na osnovi socialističnih samoupravnih demokratičnih odnosov in osvobo-

ditve dela. Na osnovi tez Edvarda Kardelja o političnem sistemu socialističnega samoupravljanja je leta 1976 bil sprejet Zakon o združenem delu in po izdaji knjige E. Kardelja: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja (založba Komunist 1978, 221 strani, knjiga, ki jo danes Bolha.com preko interneta ponuja za 4 EUR) se je spreminjal celoten politični in gospodarski sistem. Na osnovi tega naj bi konec sedemdesetih let samo v Sloveniji samoupravne in delegatske funkcije opravljalo več kot 200.000 ljudi.

Mesto Maribor se je skladno z avtoritarno oblastjo in politično disciplino podredilo temu protislovnemu, nepreglednemu in neučinkovitemu družbenemu sistemu. Kljub vse bolj nepreglednemu sistemu mesto Maribor leta 1975 dobi univerzo. Potem ko že leta 1969 Višja ekonomsko-komercialna šola preraste v visoko in leta 1973 Višja tehniška šola v visoko in Višja šola za organizacijo dela v visoko, šele leta 1974 Združenje visokošolskih zavodov, ki je bilo ustanovljeno že leta 1961 in katerega prvi predsednik je bil dr. Vladimir Bračič, prav človek, ki si je dolga leta prizadeval za ta zgodovinski dogodek, doseže ta za mesto po mojem mnenju po prihodu južne železnice v Maribor 1846, po prenosu sedeža lavantinske škofije v Maribor leta 1859 in po Maistrovi razglasitvi, da je Maribor slovensko ozemlje leta 1918, nov mejnik v mestni zgodovini. Kot paradoks naj navedem, da je to združenje imelo ob ustanovitvi svoj sedež prav v dve leti pred tem ukinjeni Klasični gimnaziji. Zgodovina je nauk o tem, kar se nikoli ne zgodi dvakrat. Ob ustanovitvi je univerza imela 3.929 rednih šudentov in skupno 210 zaposlenih, danes je ta številka pri 17.000 študentih in 1.800 zaposlenih. Ob ustanovitvi je univerza imela le 3 visoke in 3 višje šole, danes ima 17 fakultet. Torej v 40 letih zavidanja vreden razvoj. Skupščina mesta je ob svojčas tesni povezanosti z univerzo, prav na predlog senata univerze leta 1991 Maribor poimenovala v Univerzitetno mesto Maribor, leta 1992 je bil podpisan Memorandum o sodelovanju z mestom in ob tem je mesto monumentalno stavbo na Slomškovem trgu, kjer je danes sedež univerze, brezplačno preneslo v last univerze. Ali se je univerza ob vsem, kar je do tedaj mesto storilo zanjo, tudi oddolžila mestu? Razen z diplomanti, lahko trdim, da ne.

Univerza je v obdobju po ustanovitvi prav tako zapadla pod takratno zakonodajo in verjeli ali ne, so oddelki na šolah postali celo visokošolske temeljne organizacije združenega dela (VTOZD) in imeli smo na primer na Visoki tehniški šoli, ki je bila visokošolska delovna organizacija (VDO) štiri VTOZD, ki so bili samostojni pravni subjekti. Zaradi popolnega poneumljenja smo sicer dosegli vsaj poimenovanja v VTO (visokošolske temeljne organizacije – brez vzdevka združenega dela). VDO-visokošolske delovne organizacije so podpisale samoupravni sporazum o združevanju v univerzoo, ki je imela status sestavljene organizacije združenega dela (SOZD). Leta 1989, ko so bile sprejete novele Zakona o usmerjenem izobraževanju, ki je veljal tudi za univerzo, so sicer bile univerzi vrnjene integrativne funkcije v smislu pristojnosti in šele z uveljavitvijo Zakona o zavodih v samostojni Sloveniji je univerza dobila status skupnosti javnih visokošolskih zavodov (visoke šole in fakultete so postale javni zavodi) in šele nova ustava Republike Slovenije, sprejeta leta 1991, v svojem 58. členu zapiše, da so državne univerze in visoke šole avto-

nomne. Šele nov zakon o visokem šolstvu, sprejet decembra 1993, opredeljuje univerzo kot javni zavod in izpostavlja njeno pravno subjektiviteto. Koliko administracije, izgubljenih ur sestankovanja, usklajevanja, nepreglednosti z minimalnim končnim učinkom je bilo v celotnem tem obdobju, vemo le tisti, ki smo opravljali vodstvena dela v VTOZD, VDO, samoupravnih skupnostih, združenjih in tako naprej.
Zakon o usmerjenem izobraževanju, ki je bil sprejet leta 1980, prav tako na osnovi smernic političnega sistema socialističnega samoupravljanja, je posegel v svojčas še tradicionalni šolski sistem, ki smo ga po 2. svetovni vojni v veliki meri ohranjali še iz avstroogrske monarhije. Ta zakon je odpravil gimnazijo in končno ocenjevanje znanja (maturo). Pobude z univerze, da je ponovno potrebno uvesti maturo, so bile leta 1983 sicer delno sprejete z možnostjo zaključnega izpita, če tako določa program, vendar je matura ponovno dokončno uvedena spet v letu 1989. Na univerze smo torej dolgo vpisovali kandidate brez opravljenega zrelostnega izpita. Veliko mladih, ki so se želeli vpisati na tuje univerze, tega vpisa brez maturitetnega spričevala ni moglo opraviti in smo jim pomagali tako, da smo jih uradno vpisali na domačo univerzo in šele s tem potrdilom je bil potem možen vpis na tujo univerzo. Usmerjeno izobraževanje ni imelo podpore niti pri učiteljih, niti pri strokovni javnosti. Splošno, poklicno in strokovno izobraževanje je bilo poenoteno in ob začetku zahtevalo iste standarde. Zmanjšala se je raven tako splošnega kot strokovnega izobraževanja, praktično izobraževanje je bilo v celoti podcenjeno. Vajeništvo je bilo praktično ukinjeno. Maribor je kot mesto svoj čas slovelo po zelo kakovostnem poklicnem izobraževanju. Šole, kot so bile IKŠ, ŽIŠ, EGŠ in številne druge, so bile znane po tem, da so vzgajale odlične kadre za gospodarstvo, enako je veljalo za srednje strokovne šole. Matura na srednjih strokovnih šolah je celo omogočala vpis na enake strokovne programe na univerzi.
Gospodarski sistemi v mestu so se morali reorganizirati skladno z Zakonom o združenem delu. V podjetjih se je razpravljalo o številu temeljnih organizacij združenega dela (TOZD) in vključevanju delovnih organizacij v sestavljene organizacije združenega dela (SOZD), o delitvi vodilnih mest, o vseh samoupravnih sporazumih preoblikovanja, ne pa o razvoju tehnologij in proizvodov. Veliko dobrih delavcev je odhajalo v tujino.
Odkrito pa je potrebno spregovoriti še o enem zelo pomembnem dejstvu, o katerem mogoče v javnosti še nihče ni spregovoril, večina ga pa danes sploh ne razume več. Mariborsko gospodarstvo je imelo ob koncu druge svetovne vojne zelo veliko kadrov, ki so delali v dobro organiziranih podjetjih s tujimi lastniki že pred drugo svetovno vojno. Odlična strokovna izobrazba, navajenost na red in spoštovanje do ostalih, predvsem pa privrženost podjetju so bila njihova odlika. Veliko vodstvenih kadrov v sami proizvodnji je res imelo le stare nemške mojstrske šole, zaradi tega se je mariborskega gospodarstva pogosto navzel tudi vzdevek "Meisterwirtschaft". Kot študent sem leta 1962 opravljal dvomesečno počitniško prakso v mariborskem industrijskem gigantu TAM. Zame so kot praktikanta veljala enak pravila kot za vse ostale. Ob 5.45 prihod v podjetje in ob 6.00 v delovni obleki v proizvodnji.

Starejši mojster mi je vsak dan dajal jasna navodila, do inženirja kot vodje obrata sem prišel le enkrat tedensko, da je pregledal in podpisal moje poročilo o delu. Vsi postopki so bili določeni, odstopanj razen v izjemnih primerih in ob dovoljenju nadrejenega ni bilo. Z veseljem sem opravljal svoje delo, vsakih 14 dni v drugem obratu, ob koncu meseca prejel redno plačilo skladno s projektantsko tarifo in podpisano pogodbo. Kljub temu da sem takrat bil že v četrtem letniku študija , sem se sprijaznil s tem, da takratnim mojstrom in tehnikom po strokovnosti nisem bil dorasel. Tudi na univerzi v Ljubljani je bilo zelo podobno. Spoštovanje do profesorjev je bilo neverjetno. Če sem kdaj zamudil na predavanje, si nisem več drznil vstopiti v predavalnico. Govorilnih ur ni bilo. Izpitni roki so bili znani v začetku leta. Skupinskih izpitov ni bilo. Vsi kolokviji so bili pisni in ustni. Izpitov samo s kolokviji ni bilo mogoče opraviti. Vsak izpit je obvezno imel pisni in ustni del. Čas za opravljanje diplome je bil običajno šest mesecev z rednimi konsultacijami enkrat tedensko. Na izpit sem obvezno imel oblečeno staro maturitetno obleko in svetlo srajco, pri določenih profesorjih je bila obvezna kravata. Nikoli nihče od profesorjev ni prišel v predavalnico brez suknje in kravate. Tako je bilo pač pred dobrimi 50 leti. Če bi danes kdo želel to uvesti na univerzi, bi se pritoževali tako profesorji kot študenti. Ko sem se čez dve leti kot inženir zaposlil v Mariborski livarni, je bil odnos enak in vsak od mlajših inženirjev je natanko vedel, da bo o vodstvenem delovnem mestu lahko razmišljal šele po petih letih neposrednega dela v proizvodnji, do takrat pa se bo učil od starejših mojstrov in tehnikov.

V sedemdesetih letih so kadri, ki so bili vzgojeni še pred drugo svetovno vojno, v osemdesetih pa še tisti, ki so pod podobnimi odnosi bili vzgojeni takoj po njej, odšli v zaslužen pokoj. Ob vse slabših gospodarskih razmerah v državi, ob samoupravnem ukvarjanju s samim seboj, ob vse večji površnosti, nedoslednosti in zaostajanju v znanju ter konkurenčni sposobnosti, so industrijska podjetja začela izgubljati svoje tržne pozicije. Razen zelo redkih niso bila konkurenčna pri iskanju prodajnih možnosti v tujini, zaprt jugoslovanski trg je zaradi slabih vsesplošnih razmer v bivši državi postajal premajhen in finančna nedisciplina ob lahkomiselnosti vse bolj zastrašujoča. Množične stavke delavcev velikih mariborskih podjetij v letu 1988 so bile le odraz alarmantnega stanja, ki mu takratna izgubljena politika ni bila več dorasla in sledil je razpad prejšnje države z vsemi posledicami. Le kaj stori ptica v viharju? Ne drži se veje, sledi viharju.

Obdobje 1991–2015 je imelo osnovo prav v nemogočih gospodarskih razmerah, ki so se nakopičile v bivši državi v drugi polovici osemdesetih let. Skupina intelektualcev je že leta 1987 zaradi vse težjih razmer v 57. številki Nove revije izpostavila vprašanje demokratizacije družbe in neodvisnost Slovenije. Dokončen udarec proti skupni državi je dejansko izvedla država sama z znano aretacijo in sodnim pregonom četverice. Po aretacijah so sledili javni shodi s protesti in vidni predstavniki civilne družbe so 31. maja 1988 ustanovili Odbor za varstvo človekovih pravic, ki mu je predsedoval Igor Bavčar. Kot takratni rektor Univerze v Mariboru sem bil član kolegija tega odbora, saj je osnovni namen civilne družbe bil zaščita osnovnih pravic državljanov in demokratizacija družbe. Zaradi zahtev po temeljiti

preobrazbi države so istega leta nastala opozicijska gibanja: Slovenska kmečka zveza in Slovenska demokratična zveza (Takrat je to bilo še gibanje, katere predsednik je bil dr. Dimitrij Rupel, podpredsednika pa takratni prorektor univerze v Ljubljani dr. Boštjan M. Zupančič ter moja malenkost. Oba podpredsednika pa sva se iz gibanja umaknila, ko je iz njega nastala politična stranka) Na velikem protestnem zborovanju maja 1989 je pisatelj Tone Pavček prebral znano majniško deklaracijo kot temeljni program zahtev demokratične javnosti. Tudi takratno slovensko politično vodstvo je izpostavilo možnost nadaljnjega obstoja v bivši državi le pod določenimi pogoji. Ob vseh teh gibanjih za spremembe žal, kljub skrajno zaskrbljujočemu gospodarskemu stanju v našem mestu, razen zelo redkih izjem, mariborskih razumnikov in univerzitetnikov, ni bilo. Kot da bi poniknili, so prestrašeni čakali v ozadju. Naša akademska skupnost je bila pasivna in kot po navadi čakala na izid tako kot tudi ob gospodarski krizi v mestu. Priznali ali ne, je odločilen korak k osamosvojitvi pa le storila slovenska delegacija ZK, ki je zaradi neupoštevanja njenih zahtev januarja 1990 v Beogradu protestno zapustila 14. kongres ZKJ, kar je dejansko pomenilo razpad bivše države. Marca 1990 je Slovenija razglasila gospodarsko samostojnost, mesec za tem je na prvih parlamentarnih volitvah zmagala združena opozicija Demos. Tudi ob tem so prebivalci našega mesta izkazovali bistveno manj aktivno vlogo kot ostali del Slovenije. Oktobra 1990 je nova skupščina sprejela ustavne spremembe. Decembra 1990 je bila z veliko večino sprejeta plebiscitarna odločitev o samostojni in neodvisni državi Sloveniji. Kljub dokajšnji pasivnosti Maribora pa se je prvi resnejši incident zgodil prav v Mariboru, ko je JLA 23. maja 1991 obkolila učni center Teritorialne obrambe v Pekrah z oklepnimi vozili, zahtevala izročitev enote, ki je priprla njihova izvidnika. Prebivalci so takrat z živim zidom preprečili pristop JLA v učni center. Zaradi nevarnosti širše konfrontacije so sledila večerna pogajanja v občinski stavbi. Kako in zakaj so takrat specialci JLA vdrli v občinske prostore in v vojaški zapor nasilno odpeljali poveljnika TO Vzhodnoštajerske pokrajine Vladimirja Miloševiča ter njegovega sodelavca Milka Ozmeca, še do danes ni v celoti razjasnjeno. Ali je šlo za enostransko nasilje JLA ali celo za izdajo znotraj lastnih struktur, bo mogoče kdaj tudi javno znano. Naslednji dan so številni prebivalci mesta protestirali pred vojašnico na Ljubljanski cesti in ob tem je oklepno vozilo JLA zapeljalo v množico in prav v Mariboru je prišlo do prve tragične žrtve osvobajanja. Bili bi zelo naivni, če bi mislili, da je JLA slučajno izbrala Maribor kot testno mesto. Ali je ob tem zaradi nezadovoljstva ljudi poskušala iskati plodna tla za povsem nekaj drugega, bo mogoče nekoč tudi javno pojasnjeno. Gotovo pa je le nekaj, prebivalci Maribora so le izkazali že znano zgodovinsko dejstvo, da se v trenutku, ko zadeve presežejo določeno mero, uprejo. Strpnega prenašanja je v tem mestu konec šele, ko se ljudje zaradi vsega zamujenega spontano odzovejo. Razlaga tega ni enostavna, sam imam o tem svoje mnenje, vendar bolje, da ga še nekaj časa zadržim zase. Kako je že naš poet Župančič v pesmi Orumeneli listi zapisal? ("jaz z bilko sem pripet na tla domača …") . Ali smo prebivalci tega mesta res bilke? 25. junija je slovenski parlament sprejel ustavni zakon o uresničitvi plebiscitarne odločitve, JLA pa je že dan po tem s silo poskušala

zatreti osamosvojitev. Tudi v tem desetdnevnem spopadu so prebivalci Maribora dokazali, da so samostojnost pripravljeni braniti in se zanjo žrtvovati. Vendar za svoje žrtve ti ljudje nikoli v zgodovini niso bili nagrajeni in nihče se jim ni zahvalil, najmanj pa brez razlike tako tuja kot domača gospoda ne. In kakšen anahronizem: oktobra 1991, ko je iz Slovenije po podpisu Brionske deklaracije odšel še zadnji vojak JLA, je v našem mestu dokončno začela odmirati Tovarna avtomobilov – naš TAM, ki je svojčas kar tretjino svoje proizvodnje namenjala prav vojaškemu programu.

Republika Slovenija je decembra 1991 dobila svojo, lahko trdim zelo dobro ustavo in s tem osnovni splošni akt svoje politične in družbene ureditve. Neverjetno pa je dejstvo, da smo najbolj pohiteli z Zakonom o denacionalizaciji, ki je bil sprejet že mesec pred sprejemom ustave. Preoblikovanje družbene lastnine v privatno, državno in kasneje tudi občinsko ter zgodbe z lastninskimi certifikati ter skladi kot prioritete vseh iger v tej državici so neskončne. Celotna tranzicijska zgodba se je dejansko sprevrgla v nepregledne finančne transakcije, ki je v dveh letih ustvarila strahovite premoženjske, strukturne in socialne razlike. Vsi skladi, ki so skladno z zakonodajo prejeli 40 % družbenega premoženja, so se ustanovili v Ljubljani, vse javne agencije so se osredotočile v Ljubljani, ves državni denar se je obračal v Ljubljani, Maribor pa se je pod neugodnimi pogoji ukvarjal z reševanjem svojih industrijskih podjetij. Ob tem je sam koncept Demosove vlade bil lahkomiselno usmerjen v to, da bo Slovenija živela od finančnega inženiringa, trgovine, storitev, turizma, skratka po mnenju prvega predsednika vlade kot "druga Švica". Verjetno z dejanskim gospodarstvom Švice ni bil nikoli podrobneje seznanjen in ne ve, da je industrija v družbenem proizvodu Švice udeležena z deležem med 60 in 65 %.

Že nova ustava sicer v 8. členu zapiše, da je v Sloveniji zagotovljena lokalna samouprava, takoj za tem pa v naslednjem 10. členu nedvoumno: glavno mesto Slovenije je Ljubljana. Prav na osnovi 10. člena ustave si je potem Ljubljana zagotovila še poseben Zakon o glavnem mestu, ki ji še dodatno daje vse privilegije. O pokrajinah pa so v 143. členu ustave potem zelo zvito zapisali: Občine se samostojno odločajo o povezovanju v širše samoupravne lokalne skupnosti, tudi v pokrajine, za urejanje lokalnih zadev širšega pomena. S tem so že takrat jasno nakazali, da pokrajin ne bo. Slovenijo so razdelili po svojih mešetarskih načrtih v Ljubljano kot glavno mesto, kjer se danes obrača 90 % vsega denarja, ter ostalo Slovenijo, ki ji bodo iz svoje vrečke delili bonbončke glede na poslušnost. Če pa v tem državnem, bančnem, mešetarskem, političnem, logističnem, distribucijskem, izobraževalnem, kulturnem, medijskem in razvojnem centru kaj zaškripa, bodo s svojimi finančnimi inženiringi, celotno državno upravo in birokracijo ter mešetarskimi sposobnostmi že znali denar usmerjati tako, da bo "prav". Zakon o lokalni samoupravi sprejet decembra 1993, je zakon, ki je v več kot 20 letih, kar velja, med vsemi do sedaj sprejetimi zakoni doživel največ sprememb. Po tej zakonodaji bi vse pogoje za ustanovitev občin v popolnosti imelo le 80 občin (leta 1991 smo jih imeli 60 (!), danes pa jih imamo 205). Občine so postopoma tudi izgubljale svoje izvirne prihodke in so danes v povprečju že več kot 70-odstotno odvisne od države. Tako si

je brez pokrajin država omislila sistem divide et impera (deli in vladaj) in če hoče župan sv. Miklavža kaj doseči, tega ne more opraviti v " nekem pokrajinskem centru", kot bi mogoče lahko bil Maribor, temveč se zapelje v Ljubljano. Ob tem da se iz Maribora na delo v Ljubljano vsak dan vozi pribl. 1000 zaposlenih, se po administrativnih in poslovnih opravkih vsak dan tja zapelje okrog 1500 oseb iz Maribora. Če ocenim službeno pot v Ljubljano na 100 evrov, potem je ta dnevni strošek 150.000 evrov oz. letni pri 250 delovnih dneh 37,5 milijonov evrov, kar je skoraj polovica letnega mariborskega proračuna. Največ pri tem zasluži Petrol, ki ima pa spet svoj sedež v Ljubljani.

Maribor je postopoma izgubljal velike gospodarske družbe, kot so bile TAM, Metalna, Elektrokovina, Hidromomontaža, TVT, skoraj celotna tekstilna industrija, trgovske hiše kot Jeklotehna, Ferromoto, v zadnjem času tudi vsa večja gradbena podjetja. Menim, da bi se ob drugačnem razumevanju države dalo zadržati večino teh podjetij v zmanjšanem obsegu in vsaj dobro tretjino zaposlenih. Žal za to ni bilo razumevanja. Kljub temu danes ostajajo bivši Zlatorog kot Henkel, Primat, Mariborska plinarna, Elektro Maribor, SwatyComet, DEM, Mariborska livarna, vsa komunalna podjetja in na novo nastala, kot ADK, Palfinger, Starkom, F.A.Maik, Orodjarna Imenšek, Durabus, Menerga, AMIS, Comtron, Rolan in številna druga. Samo v poslovni coni Tezno deluje skupno 200 podjetij. Poseben problem so DEM-Dravske elektrarne, ki so v sklopu državnega holdinga HSE izgubile svojo samostojnost, kar ponovno kaže na poseganje države še v tista podjetja, ki bi temu področju lahko zagotavljala razvoj. Po drugi strani ima v Mariboru sedež pomembno državno podjetje Pošta Slovenije. Izjemnega pomena je razvoj Univerzitetnega kliničnega centra, ki skupaj z novo zgrajeno Medicinsko fakulteto predstavlja pomemben potencial v razvoju mesta. Univerza s svojim hitrim razvojem in 17 fakultetami ter 1800 zaposlenimi in 17.000 študenti je ogromen potencial, le delno izkoriščen v razvoju mest, vendar je njen utrip v mestnem življenju vse bolj zaznaven. Pomemben mejnik na kulturnem področju predstavlja v tem obdobju razvoj SNG Maribor: 1993 začetek delovanja simfoničnega orkestra SNG, 1994. otvoritev novo zgrajene velike dvorane, obnovljena stara dvorana ter pridobitev nacionalnega statusa. SNG je danes največji javni kulturni zavod v državi z več kot 300 stalno zaposlenimi.

Izgradnja novega lutkovnega gledališča ter otvoritev v letu 2010 in dodatno še dograjen zunanji avditorij v letu 2014 pomenita za mesto z bogato lutkarsko tradicijo korak v smeri nadaljnjega razmaha lutkarstva in vzgoje najmlajših. Izgradnja objektov v Ljudskem vrtu, Veslaškega centra v Bresternici, posodobitev Ledne dvorane in postopna izgradnja igrišč urbanega športa dajejo mestu dodaten utrip.

Če strnem razmišljanja o obdobju od slovenske osamosvojitve, lahko trdim, da je Maribor izgubil vlogo industrijskega središča in statusno vlogo močnega regijskega središča. Ob izgubi velikega števila delovnih mest je zapadel v določeno otopelost in ravnodušnost. Premiki z univerzo, kulturo in športom mestu sicer počasi spreminjajo utrip, vendar ob veliki brezposelnosti, nizki kupni moči ter enostavnem nezaupanju ljudi v lastne sposobnosti, skratka brez harmonije in potrebnega rav-

novesja, ostajamo neutešeni, nekako faustovski . Čas je surov in neusmiljen. Potrebovali bi profilirane in kultivirane osebnosti, kot je bil svojčas prof. Jože Košar, ki bi kot osebnosti z vsem svojim znanjem in ugledom ter širino duha lahko presekale to apatijo in obrnile voz v smer razvoja. Osnovna naloga intelektualca je, da v svojem okolju deluje, animira ljudi in z zdravo pametjo usmerja tok v bistvo stvari in koristna dejanja. Samo razum lahko v resnici usmerja. Bistvo je vedno v ohranjanju in razvoju družbe, v kateri živimo. Univerza je žal postala sholastična in ne philosophorum curia (skrbnica duha). Za kaotično stanje v mestu je kriva odsotnost vrednot in dejstev. Danes Janez in Micka govorita o etiki, sam ob stanju, ki ga imamo, do tega nimam več nikakršnega veselja in vse bolj razumem Srečka Kosovela in njegove pesmi zbrane v Integralih. Brez duha in resnice bomo ponižni in strahopetni hlapčeviči.

ZGODOVINA

Kaj bi opisali kot najbolj ključne, "zgodovinske" dogodke v zadnjega pol stoletja v Mariboru – takšne, ki bi si po vašem mnenju zaslužili memoriranje in morda zapis v zgodovinske čitanke?

Jerneja Ferlež: Morda tudi zato, ker so najbliže današnjemu trenutku, se mi prve izpostavijo mariborske vstaje 2012. Zdi se mi, da predstavljajo največjo nakopičeno energijo mesta in meščanov zadnjega pol stoletja in da so v sebi nosile največji potencial spremembe paradigme načina življenja – tisti potencial, ki prihaja od znotraj, iz mesta samega.
Zunanji impulz sprememb, ki je najbolj vplival na mesto, je bila nedvomno osamosvojitev države z vsemi prehodi, ki so ji sledili. A tu je Maribor del večjega kolesja spreminjanja v širšem okolju, hkrati pa se je zaradi svojega specifičnega ustroja znašel v posebej kompleksni tranzicijski situaciji.
Nedvomno bistven za intelektualno identiteto mesta je nastanek univerze v sedemdesetih, priložnost za dolgotrajno mednarodno prepoznavnost na kulturnem in turističnem zemljevidu Evrope pa je bil naziv Maribora – Evropska prestolnica kulture 2012.
Izjemno pomembna se mi kot obdobje zdijo ustvarjalna osemdeseta, polna refleksije in samorefleksije – nemogoče je izpostaviti en sam dogodek ali ustvarjalni žanr, izpostavila bi ustvarjalno samozavest in pogum tega obdobja nasploh.
Prav tako pomemben je pečat ustvarjalne generacije z zametkom v koncu šestdesetih.
V zgodovinske čitanke pa bi vsekakor uvrstila mariborske vstaje 2012. S fotografijo radarja kot slikovno prilogo.

Aleš Maver: Odgovori na takšna vprašanja so vedno subjektivni. Moj ne bo nič drugačen. Iz zadnjih petih desetletij bi izpostavil ustanovitev mariborske univerze, veliki stavkovni val v drugi polovici osemdesetih let in propad industrijskih gigantov, ki je sledil v naslednjem desetletju, obeleževanje stotridesete obletnice prenosa škofijskega sedeža iz Št. Andraža v Maribor septembra 1989, ki je na simbolni ravni morda najbolj ponavzočilo začetek demokratičnih sprememb na mariborski ravni, pekrske in naslednje dogodke ob koncu maja 1991, povzdignjenje mariborske škofije v nadškofijo in metropolitanski sedež spomladi 2006, čeprav se ga trenutno drži grenak priokus. V zgodovinske čitanke skoraj gotovo sodijo tudi vstaje jeseni 2012, zaradi pomena za novodobno mestno identiteto morda še uvrstitvi NK Maribor v ligo prvakov.

Marjan Toš: Eden najvažnejših dogodkov v zadnjih petdesetih letih je zagotovo ustanovitev Univerze v Mariboru. Pisalo se je leto 1975, ko je bila svečana razglasitev nove "Univerze za združeno delo", kot so jo radi poimenovali njeni vodilni akterji na čelu s prvim rektorjem dr. Vladimirjem Bračičem. Ta dogodek mi je ostal v posebnem spominu, saj sem ga na nek način kot sveži sodelavec Radia Maribor "pokrival" za takratno mladinsko oddajo. Bilo je veliko vznesenih govorov in obljub, kako bo nova univerza delavski Maribor preobrazila in pripomogla, da bodo "delovni ljudje in občani" v domačem okolju prišli do kvalitetne izobrazbe in da bo mesto

s tem veliko lažje prosperiralo tudi v splošnem družbeno-kulturnem pogledu. Pričakovanja so bila res velika, kasnejši razplet dogodkov pa vendarle precej pod pričakovanji. Najbrž je razočaranje precejšnje in to upravičeno – a kljub temu sem prepričan, da je bila ustanovitev Univerze velik, po svoje zgodovinski dogodek za mesto ob Dravi. Če bi delali nekatere zgodovinske vzporednice, zagotovo tolikšen ali pa celo večji, kot Slomškova ustanovitev visoke teološke šole. Vzporedno z nastankom univerze so nastajale ustanove, tesno povezane in navezane na univerzitetno okolje – in med njimi bi vendarle izpostavil izgradnjo nove Univerzitetne knjižnice kot osrednje kulturne ustanove v mestu in celotni regiji. In kot višek razvoja mariborske Univerze kaže omeniti ustanovitev Filozofske in pred nedavnim še Medicinske fakultete. Slednja je izkoristila priložnost že na samem začetku, medtem ko za Filozofsko fakulteto tega ni mogoče reči. Ostala je obrobni igralec. Vse ostalo je po mojem mnenju temu podrejeno, čeprav najbrž ne gre prezreti tudi nastanka Umetnostne galerije Maribor in Muzeja narodne osvoboditve Maribor – dveh ustanov, ki sta sicer zoreli pod skupno streho nekdanjega velikega Pokrajinskega muzeja Maribor. Ta je zaradi izvrstnih muzealcev in ravnateljev, kot sta bila Bogo Teply in kasneje dr. Sergej Vrišer, dajal kulturni identiteti Maribora močne podstati, česar ni mogoče prezreti. V celovitejšem pregledu "zgodovinskih" dogodkov v zadnjega pol stoletja bi zagotovo našli mesto tudi nekateri dosežki v gospodarstvu, ki je bilo nekoč motor in gibalo razvoja mesta in regije. V zgodovinski čitanki pa bi si nabrž zaslužila nekaj besed tudi izgradnja novega RTV centra pod Pekrsko gorco in na področju športa velik promocijsko-športni prispevek Zlate lisice in NK Maribor za širjenje obzorij in boljšega poznavanja mesta izven slovenskih meja.

Čeprav si zgodovinarji želijo časovnih distanc, pa vendarle: kdo so bili za vas najpomembnejši in odločilni Mariborčanke in Mariborčani v bližnji zgodovini in s kakšnim in katerim delovanjem so po vaši presoji zaznamovali družbeno, politično ali kulturno dogajanje v mestu?

Jerneja Ferlež: Zanimivo – na to vprašanje nimam hitrega odgovora. Res izstopajoče, karizmatične avtoritete v mestu nasploh se preprosto ne spomnim. Kot bi Maribor že nekaj časa ne imel sreče z ljudmi, ki bi jim meščani upravičeno in z lahkoto priznali nedvoumno pozitivno avtoriteto in navdihujočo karizmo.
Daljši razmislek me najprej pripelje do imena Bruno Hartman. Na področju, ki mi je blizu – v bibliotekarstvu in v kulturi nasploh, pa tudi v svojem delovnem kolektivu v Univerzitetni knjižnici Maribor, je na nek način predstavljal tovrstno avtoriteto in karizmo. V osemdesetih je mariborsko knjižničarstvo s sodelavci uvrstil v vrh jugoslovanskega razvoja na tem področju, s širokim znanjem in osebnostjo pa je fasciniral tudi kot oseba.
Gotovo je bilo takih Mariborčanov na posameznih področjih še več, a bi bilo nespametno, da jih – nepoznavalka – izpostavljam.

Aleš Maver: Velja enako kot za odgovor na prejšnje vprašanje. Po mojem mnenju v zadnjih petih desetletjih ni bilo tako izrazitih mestnih političnih voditeljev, kot jih

je najti še v prvi polovici 20. stoletja. Mariborski razvoj težko pripišemo nekaj posameznikom. Zato mislim, da bo za enega najpomembnejših Mariborčanov obdobja obveljal Drago Jančar, ki ni le vtisnil pomembnega pečata vseslovenski kulturi, marveč je s *Severnim sijem* ustvaril tudi trajno fresko nekega izginulega Maribora. Kolektivno je mesto zaznamoval njegov osrednji nogometni klub, a je znova težko govoriti zgolj o nekaterih imenih. Zagotovo je pomembno vlogo v svojem času odigral pomožni škof Vekoslav Grmič, ki je bil med 1968 in 1980 ključna cerkvena osebnost v Sloveniji, s čimer je Maribor naredil za nekakšno cerkveno središče republike. Med drugim je zaslužen za obnovo visokošolskega študija teologije v obdravskem mestu, seveda pa njegova dediščina ni enoznačna. Končno je eno obstojnejših tukajšnjih zgodb o uspehu ustvaril ravnatelj II. gimnazije Ivan Lorenčič.

MARJAN TOŠ: Ne bi želel delati krivic nikomur, zato bom poskušal čim bolj korektno in objektivno izpostaviti nekaj po mojem skromnem vedenju res najbolj zaslužnih ljudi, ki so v zgodovini tega mesta pustili najgloblje sledi. Vloga Antona Martina Slomška iz 19. stoletja je zgodovinsko in zgodovinopisno docela ovrednotena, zlasti še prenos sedeža Lavantinske škofije leta 1859 v Maribor. To je bilo za slovenstvo neprecenljivo pomembno dejanje, s katerim je škof Slomšek Slovence na Štajerskem združil v eno škofijo in s tem dejanjem se je na nek način zarisalna narodnostna meja na severu, ki drži še danes. Istega leta je Slomšek v Mariboru ustanovil bogoslovje in teološko šolo. To je bila prva visoka šola v Mariboru in predhodnica današnje mariborske Univerze. Maribor je začel postopoma doživljati razcvet v kulturnem, šolskem, duhovnem in narodnostnem smislu.Krepiti pa se je začela tudi gospodarska vloga Maribora, za kar ima največ zaslug izgradnja južne železnice (Dunaj–Gradec–Maribor –Ljubljana–Trst). Kar je na narodnostnem področju začel Slomšek, je po prvi svetovni vojni dokončal Rudolf Maister. Njegovo delo je po desetletjih odrivanja na stranski tir in v zgodovinsko pozabo vendarle dobilo zasluženo priznanje. Rudolf Maister - Vojanov, "osvoboditelj" Maribora in "rešitelj" severne slovenske meje v turbolentnih prevratnih časih po koncu prve svetovne vojne v letih 1918–1919 je poleg Slomška ena največjih mariborskih zgodovinskih osebnosti. Maister je znal biti ob pravem času na pravem mestu in okoli sebe zbrati izvrstne, da ne rečem drzne in vizionarske sodelavce, ki so v res zahtevnih časih tvegali tako rekoč vse. Njegovi najtesnejši sodelavci, še zlasti dr. Franjo Rosina, so skupaj z njegovimi zvestimi borci – prostovoljci pripomogli, da so Maistrova dejanja dobila trajno zgodovinsko veljavo in da je njegova vojaško-poveljniška beseda vedno padala na plodna tla. Kljub različnim poskusom razvrednotenja Maistrovega prispevka za slovenski Maribor in severno slovensko mejo predvsem po letu 1945, ko je bil skoraj docela izrinjen iz javnega in zgodovinskega spomina, je Maistrov duh v mestu ostajal in po letu 1990 dobil zasluženo trajno in častno mesto v zgodovini mesta in samostojne države Slovenije. Dandanašnji smo lahko celo priče "inflacije" dogodkov v povezavi s spominom na generala in pesnika, kar tudi ne pelje nikamor, da ne govorim o primerih "prisvajanja" posameznikov, ki se čutijo edini zaslužni in "zveličasni" za ohranitev njegovega spomina. V mariborski zgodovini pripada častno mesto škofu dr. Ivanu

Jožefu Tomažiču, ki se je med nemško okupacijo 1941–1945 znal upreti nacističnim oblastnikom, pa tudi zavrniti poskuse protikomunističnega tabora iz Ljubljane, da bi tudi v okupirani slovenski Štajerski ustanovili belogardistične oz. domobranske enote. Njegova odločnost je prihranila ljudem v tem delu okupirane Slovenije veliko gorja in preprečila bratomorno vojno. Sicer pa ne gre prezreti, da je bilo pod njegovim vodstvom sezidano novo bogoslovno semenišče in Visoka teološka šola. Izjemna je bila tudi vloga njegovega naslednika po letu 1946, škofa dr. Maksimilijana Držečnika. Ta si je v razmerah povojnega "brezbožnega komunizma" prizadeval za sožitje vernih in neverujočih in se odkrito zavzemal za prenovo krajevne cerkve v duhu 2. vatikanskega koncila. Zagotovo ne smemo prezreti vloge njegovega pomožnega škofa dr. Vekoslava Grmiča in kapitularnega vikarja, ki je vodil mariborsko škofijo med leti 1978–1980. Škof, profesor in kritični mislec Grmič bo slej ko prej dobil zasluženo mesto tudi v mariborski mestni zgodovini, saj je mestni utrip dodobra zaznamoval tako na družbeno-kulturnem in ekumenskem kot tudi na filozofskem, publicističnem in znanstvenem področju. Mislim, da ne bi smeli prezreti teologa, profesorja in zgodovinopisca dr. Franca Kovačiča; odvetnika in sokolskega funkcionarja dr. Franja Rosine, Maistrove "desne roke" v bojih za slovenski Maribor; uspešnega industrialca Josipa Hutterja; judovskega tovarnarja in mecena SAZU Marka Rosnerja; pedagoga Gustava Šiliha; olimpionika Leona Štuklja; slovenskega telovadca, gledališkega delavca in slikarja Toša Primožiča; muzealcev Franja Baša, Boga Teplyija in dr. Sergeja Vrišerja, ki so najzaslužnejši za kakovostni razvoj mariborskega muzealstva; dr. Milana Ževarta, prvega ravnatelja muzeja NO, ki je začrtal smelo vsebinsko vizijo te mlajše muzejske hiše; političnega, kulturnega in pedagoškega delavca dr. Vladimirja Bračiča, prvega rektorja mariborske Univerze; Branka Rudolfa, začetnika in graditelja samostojne Umetnostne galerije Maribor; enega najboljših in najuspešnejših mariborskih povojnih gospodarstvenikov Toneta Kropuška,; akademkinje dr. Zinke Zorko, vrhunske strokovnjakinje za slovenska narečja, in akademika dr. Jožeta Mlinariča, izjemno zaslužnega za pregledno gradivo za zgodovino Maribora. V to plejado pa bi rad uvrstil doslej povsem pozabljenega velikega srednjeveškega judovskega misleca svetovnega in evropskega formata Israela Isserleina, nekaj časa tudi mariborskega rabina in učenjaka, katerega odločitve v rabinskem pravu veljajo še danes. Isserlein je deloval v mariborski sinagogi, ki je bila v času razcveta mariborske srednjeveške judovske skuposti celo sedež vrhovnega rabinata za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Ta del mariborske zgodovine, kot da je še danes namerno prezrt in pozabljen, pa je bil še kako pomemben za identiteto mesta. Tudi po izgonu Judov v letih 1496–1497.

Katere ključne "mestotvorne" institucije bi omenili na svojem področju, nepogrešljive za razvoj mestne identitete? Kako ste zadovoljni z njihovim delovanjem?

Jerneja Ferlež: Najprej univerzo kot najpomembnejše stičišče znanja in razvoja – po definiciji gotovo inkubator intelektualne samozavesti mesta. Maribor brez univerze ne bi bil, kar je. Ocenjevati njen dejanski vpliv na mesto je kompleksno

delo – ne domišljam si, da vem dovolj, da bi to lahko kompetentno naredila. Zdi pa se mi, da bi bila univerza z vsem svojim potencialom v mestu danes lahko bolj opazna, pomembnejša referenca. Predvsem pa bi pričakovala več intelektualnega žara in aktivnosti od mariborskih študentov.
Blizu področju mojega delovanja je kar nekaj institucij, ki jih kaže omeniti – obe knjižnici, oba muzeja, galerija, gledališče …
V polstoletnem obdobju je gotovo treba izpostaviti tudi pomembne institucije besede in kritične misli - Založbo Obzorja, časopis Katedra in revijo Dialogi.
V zadnjem času izstopa pomemben nabor nevladnih organizacij, ki jih razumem kot nekakšno neformalno vsebinsko institucijo ustvarjalnega Maribora.
Na svojem ožjem področju pogrešam institucijo, ki bi resneje izhajala iz moje stroke – iz etnologije ali bi jo vsaj pomembno vključevala, uporabila njen potencial. Ne poznam po velikosti primerljivega mesta, kjer bi tako malo etnologov našlo delo in s tem "mestotvorno priložnost".

Aleš Maver: Veliko jih je. Omenil bi Filozofsko fakulteto mariborske univerze, v okviru katere deluje Oddelek za zgodovino, Univerzitetno knjižnico Maribor, Pokrajinski arhiv in Pokrajinski muzej Maribor. Z njihovim delovanjem kot celoto sem vsaj zmerno zadovoljen.

Marjan Toš: Najprej je to seveda mestna občina kot politično oblastna ustanova. Če primerjam njeno vodenje in župane novejšega obdobja s časom med obema vojnama na primer, je to skoraj neprimerljivo. Na čelu mesta smo imeli nekaj res velikih županov, ki so vedeli, kako se tem rečem streže. Po vojni so se vodilni politični možje izgubljali v politizaciji in birokratizaciji, pa vendarle jih je bilo nekaj, ki so znali prijeti za vajeti. Na primer Mirko Žlender, ali pa dr. Alojz Križman in Boris Sovič v samostojni Sloveniji. Mesto seveda tvorijo ljudje, ki jih morajo tako imenovane "mestotvorne" institucije povezovati in združevati. Velik je bil in je pomen SNG Maribor, ki najbrž res presega lokalne in včasih celo regionalne okvire; tukaj so seveda še druge kulturne ustanove, od obeh muzejev do Umetnostne galerije in Lutkovnega gledališča Maribor. A gre za specifiko delovanja, ki je ni mogoče posploševati. Bom nekoliko kritičen – Muzej NO na primer bi moral bolj izkoristiti specifiko, ki izvira iz namena ustanovitve, ki naj bi slonela na celovitem, znanstveno-kritičnem raziskovanju, proučevanju in prezentaciji novejše zgodovine Maribora in SV Slovenije od leta 1918 dalje. S posebnim poudarkom na zgodovini NOB – ta je bila zlasti na slovenskem Štajerskem bistveno drugačna kot v drugih delih okupirane Slovenije. Te priložnosti v Mariboru doslej nismo dodobra izkoristili, pa bi jo morali. In če k temu dodam še pekrske dogodke z začetkov slovenskega osamosvajanja, je kapa polna. Starejši muzej, ki se imenuje Pokrajinski, pa bi moral žarčiti globlje v regijo in tudi izven nje, saj ima vrhunsko zbirko uniform in tekstila nasploh. Tako kot je storil ptujski muzej z zbirko glasbil, bi lahko mariborski z uniformami na primer. Zdaj pa so muzeji – skoraj brez izjeme – osredotočeni na popularizacijske programe, ki prinesejo obiskovalce. Ker pač merimo uspešnost s številom obiskovalcev, kar je neumno. In vsi vedno delajo božične če-

stititke, velikonočne pirhe, dneve mode in še kaj se najde. Ne kritiziram strokovnih podlag in izvedbe, opozarjam na nujnost programskega preobrata, ki lahko prispeva k večji "mestotvornosti". V Mariboru imamo še Vojni muzej – mar ni to izziv za sodelovanje in povezovanje, pa center Sinagoga kot specifični center za proučevanje judovske zgodovine in nenazadnje ima Maribor Narodni dom, ki je producent Festivala Lent. Ta festival je mesto res promoviral, a je preživet in se je prepočasi preoblikoval. Kar je zdaj, nima bodočnosti. Imamo veliko ljubiteljske kulture, društev in zvez. A tudi ljubiteljstvo se je izpelo – zato kljub precejšnjim dvomom podpiram novi mestni kulturni program. Umetnostna galerija čaka na nove prostore – ta igra traja predolgo in bojim se, da ne bo pravih zmagovalcev. In kar je največje zlo – imeli smo EPK in je nismo izkoristili. Res ne, dediščina te vrhunske priložnosti je ostala skromna. EPK je bila plen posameznikov, ki so si poleg vsega dodobra napolnili še žepe, potem pa poniknili ... Res velika škoda.

Dr. Peter Simonič govori o času treh generacij v Mariboru: povojni (1945–1965), industrijski, udarniški, komunistični, nato emancipacijski (1965–1985), samoupravni in bolj liberalni, kasneje tranzicijski (1985–2005), ki je doživela osamosvojitev, iz podeželskih ekonomskih migrantov prešla v meščanstvo, pridobila univerzitetno izobrazbo in po svoje izoblikovala mesto. Kako se je po vašem tranzicija dotaknila Maribora in ali je to obdobje mesto že preživelo?

Jerneja Ferlež: Tranzicija sama po sebi se nikoli zares ne konča, ker vedno v nekaj prehajamo. Težko je iz točke vpletenosti oceniti, kdaj se je neko obdobje zaključilo, to je res relevantno najbrž mogoče storiti le za nazaj.
Gotovo se je tranzicija, ki se je začela v devetdesetih ali že nekoliko prej, mesta usodno dotaknila – s propadom industrije, z obubožanjem nepojmljivo velikega deleža meščanov. Bojim se, da bomo to obdobje pomnili predvsem po tem – po grozljivo veliki množici brezposelnih obubožanih ljudi, ki dajejo mestu pečat z golim bojem za preživetje, daleč od refleksije, samorefleksije in drugih globljih razmislekov, kaj šele ustvarjalnih prebojev. Po revščini in po identifikacijah, ki iz nje izhajajo. Upam pa, da kljub temu tudi po nastanku neke nove ustvarjalnosti, ki je nastala iz tega krča. Mnoge nevladne organizacije in neodvisni ustvarjalci današnjega Maribora so po mojem mnenju odraz tega krča, občutka brezizhodnosti in kljub vsemu – upora proti njemu. Ker temeljijo na goli potrebi po ustvarjalnosti, se mi zdijo nekako "čistejši" od vsega ostalega. Razumem jih kot del še vedno trajajoče tranzicije. Lahko pa, da so že zametek in začetek nekega novega obdobja. Tega še ne vemo, to bomo šele videli.

Aleš Maver: Blizu mi je misel dr. Žige Turka, da se je potrebno sprijazniti s tem, da je tranzicije konec, razlike pa seveda nastopijo pri ocenah, ali (nam) je uspela ali ne. Sam sodim med tiste, ki menijo, da ni uspela, ne v Sloveniji ne v Mariboru, kjer je z razgradnjo industrije, na kateri je bil grajen velik del mestne povojne identitete, nastala ne le praznina, ampak tudi številne eksistenčne stiske. Zato je po člo-

veški plati morda razumljivo, da se je tranzicija še bolj kot drugod v Sloveniji iztekla v nekakšno malikovanje polpreteklosti, kar pa je začaran krog, saj si ljudje želijo še več tistega, kar je obvladovalo večino povojnega obdobja in kar je najkasneje ob koncu osemdesetih let bankrotiralo, s tem pa sploh sprožilo tranzicijo.

MARJAN TOŠ: Tranzicija mesta Maribor se počasi, a res počasi zaključuje. Kolega Simonič, ki ga izjemno cenim, govori in razmišlja zelo stvarno. Tudi njegova razdelitev je smiselna, sploh če poznamo mariborsko zgodovino. Tako kot se je mesto zelo počasi spreminjalo v industrijsko središče in doseglo vrhunec v povojni Jugoslaviji kot eno najvažnejših jugoslovanskih industrijskih središč, se je tudi počasi in z velikanskimi socialnimi problemi ter valom nezadovoljstva začelo počasi spreminjati v mesto precej čudnih "liberalno-storitvenih" dejavnosti. A ta proces po mojem še ni zaključen in takšna razvojna politika v samostojni državi Sloveniji Mariboru ne jamči trajnega obstoja. Mesto nima prave razvojne vizije, to, kar obljubljajo oblastniki, je prazno govorjenje. Gradili bomo tovarno baterij, imeli pa smo vrhunsko industrijo, ki bi jo lahko v novih pogojih temeljito preobrazili, dobili nove programe, investitorje in bi delala dalje. Zakaj je bilo treba vse uničiti, zakaj je vse propadlo in to ravno v Mariboru. Ljudje so bili pahnjeni na socialno dno, v bedo, ostali so brez služb, brez prihodkov, Maribor je postal mesto sodobnega "lumpenproletariata", mesto brez duše, brez vizije ... In to obdobje še kar traja in traja – zato mesto potrebuje nove vizionarje, odločne ljudi, ki se bodo izognili politizaciji in partitokraciji in zategnili vajeti. Sicer bo Maribor še nazadoval in ga bodo prehitevali po levi in desni. Pamet je že zbežala, zlasti tehnološka, poglejte samo dnevne migracije proti Gradcu ... Naši strokovnjaki delajo tam, doma pa naj bi nam Kitajci zgradili tovarno baterij. Ja, kaj je mogoče, da smo res vsi voli?

Kako je organizirana zgodovinska veda in stroka v mestu ter kaj štejete za njene najpomembnejše dosežke v obliki dognanj, znanstvene dejavnosti in publikacij?

ALEŠ MAVER: Ker je celo Bog najprej ustvaril svojo brado, bom na prvem mestu kot institucionalni steber zgodovinske vede v organizacijskem, raziskovalnem in izobraževalnem smislu omenil Oddelek za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, kjer sem zaposlen. Hrbtenica raziskovalnega dela za zgodovinarje so gotovo Univerzitetna knjižnica Maribor, Pokrajinski arhiv in Nadškofijski arhiv. Omeniti velja še dve zgodovinski društvi, za sodobno zgodovino tudi Muzej narodne osvoboditve, seveda ne morem mimo že zgoraj omenjenega Pokrajinskega muzeja z zadnje čase vedno bolj razvejano dejavnostjo, kar zadeva popularizacijo znanosti. Zunaj teh institucij obstajajo številne dragocene pobude posameznikov in skupin. V preteklosti je najpomembnejšo vlogo na področju objav zgodovinskih dognanj nedvomno igral Časopis za zgodovino in narodopisje, na prelomu iz 20. v 21. stoletje ga je pomembno dopolnila revija Studia historica Slovenica. Nepogrešljiva za raziskovalca mariborske zgodovine je zdaj že častitljiva zbirka virov Gradivo za zgodovino Maribora, ki jo je zasnoval in jo še vedno ureja akademik Jože

Mlinarič. Med posamičnimi deli bi izpostavil obsežno monografijo Maribor skozi stoletja, ki je izšla leta 1991, v zadnjem času morda zgodovinski prikaz mariborskih mestnih stavb, ki so ga pripravili v Pokrajinskem arhivu Maribor.

MARJAN TOŠ: Zgodovinska veda v mestu je solidno zastopana, kar se tiče njene organiziranosti pa je na nek način "porazdeljena" po ustanovah, ki zgodovinarjem ponujajo delo oz. jih celo izobražujejo. Oddelka za zgodovino na FF ne morem ocenjevati, ker ne poznam razmer, niti me ne zanimajo. Sliši se marsikaj, a govorice so pač govorice. Prava škoda je, da imamo v mestu dve zgodovinski društvi. Zakaj, naj odgovorijo njuni akterji. Po mojem je to nespametno in ambiciozni posamezniki bi lahko z malo več umirjenosti in modrosti našli skupni jezik. To nam ne koristi. Še vedno imamo ČZN, strokovno revijo revijo častitljive starosti, za katero zdaj skrbi UKM oz. Univerza in jo ureja dr. Vlasta Stavbar. Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča izdaja znanstveno revijo Studia Historica Slovenica (SHS), s katero nadgrajuje znanstveno-raziskovalno poslanstvo tega zgodovinskega društva. Imamo enoto ZRC SAZU, to je dodana vrednost mariborski zgodovinski stroki. Priče smo mnogim simpozijem in znanstvenim srečanjem, ki jih organizatorji običajno nadgradijo z izdajo zbornikov. Imamo zelo dober domoznanski oddelek pri UKM, kjer so na voljo dragocene publikacije, raznoliki kvalitetni viri in literatura. In seveda imamo Pokrajinski arhiv Maribor, ob njem pa še Nadškofijski arhiv Maribor. Dovolj možnosti in priložnosti za zgodovinarje, žal pa jih zaradi vse slabših možnosti zelo malo najde zaposlitev v svoji stroki. Škoda, da "produciramo" kadre, ki dobesedno ostajajo na cesti. A o tem naj razmišljajo za to pristojni in – odgovorni.

Kdo so po vašem mnenju najpomembnejši raziskovalci in zgodovinarji Maribora?

JERNEJA FERLEŽ: Raje kot o zgodovinarjih bi – sama etnologinja in ne zgodovinarka – govorila o raziskovalcih preteklosti, še bolje – tudi preteklosti. Najbolj namreč cenim take, ki ne le na zanimiv način pronikajo v preteklost, ampak ob tem reflektirajo tudi sodobni trenutek. Cenim tudi take, ki se zavedajo, da preteklosti ni mogoče v celoti ne poznati ne razumeti – vsi, ki se s preteklostjo ukvarjamo, hodimo tja več ali manj na raziskovalne izlete, vsak po svoje obloženi s prtljago sedanjosti in lastnih izkušenj.

Maribor je mesto, ki je v raziskovalni praksi najprej in najintenzivneje udejanilo prehod etnološke paradigme od raziskovanja ruralnega k raziskovanju tudi urbanega. Ni dvoma, da je ne le v mariborskem, ampak tudi v slovenskem merilu pri tem med pionirji Maja Godina Golija. Na več načinov je osvetlila zlasti Maribor med obema vojnama, njegov urbani vsakdanjik, pa tudi – kar se mi zdi zelo pomembno – duh časa, ko je mesto ustvarjalo novo urbano samozavest.

Med raziskovalci preteklosti bi, prav zaradi sposobnosti subtilnega povezovanja raziskovanja preteklosti z refleksijo sodobnosti in zavedanja o neizbežnih omejitvah posameznika pri tem početju najprej omenila zgodovinarko Matejo Ratej. Med zgodovinarji bi izpostavila še Andreja Hozjana in Viktorja Vrbnjaka, med antro-

pologi Vesno Godina, Andreja Natererja in Petra Simoniča, kot opazovalca z izredno širino pa spet Bruna Hartmana – po moji oceni zadnjega predstavnika mož enciklopedične razgledanosti, značilne za neke prejšnje čase.

Aleš Maver: Če, kar se mi zdi korektno, tokrat izpustim svoje še dejavne sodelavce z zgodovinskega oddelka, bi med živečimi raziskovalci na prvo mesto postavil že omenjenega akademika Mlinariča. Njegovega opusa se ne bo dalo zlahka preseči in bo ostal nepogrešljiv tudi za raziskovalce v prihodnjih rodovih. Podobno velja za delo Jožeta Curka. Med že umrlimi ne gre brez omembe Rudolfa Gustava Puffa, nekakšnega pionirja mariborske krajevne zgodovine, Franca Kovačiča, Franja Baša, Jožeta Koropca, tudi Hansa Pircheggerja, Sergeja Vrišerja, Bruna Hartmana in Antoše Leskovca. Seznam s tem še zdaleč ni izčrpan. Obstaja še cela vrsta raziskovalcev, ki so pomembno osvetlili posamezna poglavja mestne zgodovine, Franc Minařik in Štefan Predin recimo mariborske lekarne, Vladimir Travner in v novejšem času Klemen Jelinčič Boeta in Boris Hajdinjak (ob Jožetu Mlinariču, seveda) pa dediščino mariborskih Judov. Za področje arheologije širšega mariborskega območja sta nepogrešljivo delo opravila Stanko Pahič in Mira Strmčnik Gulič. Naj bo za en odgovor dovolj.

Marjan Toš: Tukaj si bodo odgovori najbrž različni, saj vsakdo gleda s svojimi očmi in iz svojega zornega kota. Sam uvrščam med najvažnejše raziskovalce mariborske preteklosti in med osrednje mariborske zgodovinarje Rudolfa Gustava Puffa, dr. Franca Kovačiča, Franja Baša, Boga Teplyja, dr. Sergeja Vrišerja, dr. Jožeta Koropca, akademika dr. Jožeta Mlinariča, dr. Milana Ževarta, Antošo Leskovica, Viktorja Vrbnjaka, dr. Bruna Hartmana, dr. Mavricija Zgonika, Jožeta Curka in dr. Marjana Žnidariča. Seveda je ob njih tudi veliko mlajših kolegov, ki resno opozarjajo nase, na primer dr. Andrej Hozjan.

Mesto Ljubljana se včasih ponaša z omembo mita o grškem junaku Jazonu, ki je ukradel zlato runo in na ladji Argo pobegnil preko Črnega morja po reki Donavi in Savi vse do Ljubljanice. Ob izviru reke so se ustavili ob velikem jezeru in barju, kjer je živela pošast – ljubljanski zmaj, ki jo je Jazon seveda premagal in ubil. Na ta način se je, med drugim, znašel v mestnem grbu. Obstaja po vašem mnenju kakšna tej sorodna mitična ali mitološka "arhetipologija", povezana z Mariborom?

Aleš Maver: Hja, ker se samo mesto Maribor za razliko od bližnjega Ptuja ne more pohvaliti s kakšno pomembno antično naselbino na svojem območju, bi bilo po mojem mnenju ustanovitveno zgodbo dobro iskati v srednjem veku, ob likih v današnji mariborski zavesti popolnoma nenavzočih Traungavcev Otokarja III. in Otokarja IV., ob slednjem nemara v povezavi z njegovo nagrobno ploščo na bližnjem Arehu. Že obstoječe izročilo o junaškem čevljarčku iz časa turške grožnje leta 1532 pa bi kazalo bolj povezati z likom zgodovinsko izpričanega junaka teh dogodkov, mestnega sodnika Krištofa Willenrainerja. Na misel mi prihaja tudi ma-

riborska judovska preteklost, kjer bi se dalo učinkovito povezati romansirano podobo iz romana *Marpurgi* Zlate Vokač, z žalostno pripovedjo o lepotici Miriam vred, s stavbno dediščino.

Marjan Toš: Poznamo legendo o junaškem krojačku, ki je rešil Maribor pred Turki. Vam primerjava med Jazonom in revnim krojačkom ne pove vsega? Jazona pozna svetovna zgodovina, mariborskega krojačka pa še mariborski otroci ne ... To je simpatična zgodbica o junaškem krojačku, ki je Maribor rešil pred Turki. Ljudje so se pred turško vojsko množično umikali v Maribor, saj so se znotraj obzidja počutili varne. Kar zgrozili so se, ko so ugotovili, da so mestni jarek pozabili napolniti z vodo. A Turki so že bili pred vrati, zato si nihče ni upal do treh ribnikov, kjer bi odprl zapornice in vodo spustil v jarek. Slednjič se je opogumil neki krojaček, se preoblekel v Turka in odhitel proti ribnikom. V tem času so Turki že opazili, da je jarek suh, zato so takoj skočili vanj in začeli napad. Kako so bili presenečeni, ko je jarek nenadoma preplavil velikanski val vode, ga v trenutku napolnil in potopil kar dve tretjini Turkov.

Kakšen je vaš pogled na vstajniško dogajanje v mestu, ki je vzniknilo jeseni 2012?

Jerneja Ferlež: Kot rečeno – uvrstila bi ga v zgodovinske čitanke kot izstopajoči dogodek zadnjega pol stoletja. Maribor je s svojo značilno robato neposrednostjo točno tisti kraj, kjer je do brezumja prignan pritisk, ki ga je občutil tako rekoč vsak posameznik, imel naboj, da sproži tako širok upor. Po drugi strani pa je mesto, ki ima velike težave s pretvorbo uporniške energije v dovolj močan in povezan učinkovit tok pozitivnih sprememb. V veliki meri izgubljen potencial. Vstaje so vsekakor potrdile zavedanje, da je mesto sposobno neke posebne uporniške energije. Ne pa tudi konstruktivnega strnjenja ob najmanjšem skupnem imenovalcu za postavitev nove paradigme. Sposoben je družne pozitivne eksplozije, ne pa tudi širokega, učinkovitega, potrpežljivega, spoštljivega ustvarjalnega procesa po naravi različnih akterjev. Kot bi bila vedno v vsem v ospredju neka šmentana destrukcija, kot bi vedno v vsem iskali le napake in neizvedljivost – na vseh nivojih, v vseh okoliščinah. Tudi takrat, ko bi bilo tako držo dobro opustiti in pokazati konstruktivni naboj.

Aleš Maver: Dogajanje je vsekakor vredno vpisa v mestne anale in dejstvo, da je ljudstvo na ulici zrušilo župana, bo še nekaj časa strašilen zgled za njegove naslednike. Sicer pa menim, da je vstajniško gibanje v Mariboru, drugače kot njegove kopije v okviru t. i. "vseslovenskih" vstaj, ki so kmalu padle na izpitu boja "zoper vse elite" in se usmerile le proti njihovemu delu, zaradi česar jim je pošla sapa, imelo podlago v konkretnih socialnih tegobah mestnih prebivalcev. Tako je obstajalo razmeroma kratko obdobje, ko so imele številna obeležja avtentičnega ljudskega gibanja, katerega smer je bilo težko odčitati in napovedati. Za to, da je kaj takega postalo mogoče, je bil seveda najzaslužnejši župan Franc Kangler s svojim kratkovidnim "napadom" na samo jedro lastne volilne baze v obliki radarjev. Če se vstajam namreč ne bi pridružili njegovi nekdanji volivci, bi ostale po mojem mnenju

obroben pojav. Tako pa so Kanglerja odnesli ravno tisti populistični vzorci obnašanja, na katere je stavil skoraj ves čas svojega županovanja. Nič čudnega torej ni, če se je z njegovim odstopom vstajniški elan bistveno zmanjšal, čeprav je kakšna na novo odkrita organizacijska oblika preživela. Razen tega je Maribor po vstajah že drugič doživel popoln zasuk politične plošče. Kot se je leta 2006 odrekel dolgoletni prevladi levosredinske usmeritve, je bila leta 2013 marginalizirana mestna desna sredina, ki se je predolgo oklepala Kanglerja.

MARJAN TOŠ: Kar se je zgodilo, se je zgodilo. In se je najbrž moralo zgoditi, čeprav bomo prava ozadja tega gibanja spoznali šele čez čas. Upam, da je kaj shranjenega v arhivih in da bomo lahko izvedli zgodovinsko analizo in primerjavo. Kot slišim od mnogih akterjev vstajniškega gibanja, so danes zelo razočarani nad razpletom in rezultati dogajanja, ki je zagotovo imelo tudi močan dnevnopolitični naboj. O tem ni nobenega dvoma. Kaj je vstajniško gibanje dejansko prineslo Mariboru, bo potrdil čas. Za zdaj nič kaj dobrega, vsaj v smislu boljšega vodenja mesta ne. Je pa prineslo veliko jato "krokarjev", ki so planili po plenu ...

Kako se po vaši oceni vedejo lokalni mediji do zgodovinske zapuščine? So zgodovinske teme ustrezno predstavljane v mediji? Se spreminja publika, odnos javnosti?

JERNEJA FERLEŽ: Zanimanje za mestno preteklost v laični javnosti je po moji oceni v Mariboru nadpoprečno visoko. Zelo raznoliko je in ima raznotere obraze. Pogosto je obarvano z nostalgijo. Presenečena sem bila, ko sem zaznala, da je relativno tolerantno, da javnost zanima raznolika mestna preteklost, izhajajoča iz mnogih premen. Potencial zanimanja za mestno preteklost, za njegovo historično identiteto, nedvomno obstaja. Mediji iz njega razmeroma pogosto zajemajo, a ga nekateri včasih interpretirajo preveč skozi nostalgični in premalo skozi reflektivni zorni kot.

ALEŠ MAVER: Lokalni mediji znajo privlačno predstaviti številne teme o zgodovinski zapuščini, spet pa so nekatera področja, o katerih ne najdemo tako rekoč ničesar. Verjetno je to vsaj deloma tudi krivda nas, zgodovinarjev.

MARJAN TOŠ: Sam sem s tem odnosom še kar zadovoljen, sploh v primerjavi z nekaterimi drugimi okolji . Je pa res, da se v zadnjih letih vedno bolj poznajo težave na medijskem trgu in predvsem tiskani mediji kar tekmujejo, kdo bo bolj senzacionalističen in rumen, kateri bo bolj dišal po "krvi, spermi in drogah". Kar se tiče odnosa do zgodovinske zapuščine, pa se odnos javnosti obrača na bolje, to sem dobro spoznal v primeru mariborske sinagoge. Ko je bila odprta za javnost leta 2001, so bili redki Mariborčani, ki so sploh vedeli zanjo. Ko pa smo s popularizacijskimi programi in z razvejano dejavnostjo opozorili nase, se je odnos dobesedno obrnil na glavo. In je bilo leto, ko smo z obiskom prekašali večje muzeje v Sloveniji. Nasploh so ljudje do dediščine kritični, a jo cenijo, če vidijo, da se zanjo skrbi. Žal pa imamo v mestu tudi primere, ko smo po dediščini neusmiljeno udarili, spomnimo se samo nekaterih obnov zgodovinsko zaščitenih objektov ...

Kakšen je odnos lokalne politike do financiranja in vrednotenja ustanov, prireditev in dogodkov z zgodovinskim, muzealnim, arhivskim obeležjem?

ALEŠ MAVER: Menda ni treba posebej poudarjati, da se trenutno večina ustanov sooča s krčenjem finančnih sredstev, kar velja tudi za organiziranje dogodkov z zgodovinskim obeležjem.

MARJAN TOŠ: Lokalna politika je do kulturnih ustanov v glavnem še vedno mačehovska, razen če njeni vidnejši nosilci nimajo osebne afinitete ali celo kaj vzporednega za bregom. Ne vem, zakaj vrhovi lokalne politike ravnajo tako in tudi včasih nekritično mečejo vse v en koš. V prednosti so običajno večje ustanove, ne da bi kdo kritično analiziral in ovrednotil njihovo delo, ki teče bolj po inerciji ... Žal. Lenta se na primer nihče ni upal niti dotakniti, kot da je šlo za mariborsko "sveto kravo". O obisku na prireditvah raje ne bi, spomnim se, da smo imeli v sinagogi ob nekem dogodku sam politični vrh države in večino diplomatskega zbora, pa lokalna politika za obisk ni našla časa. Točno tako je bilo. Morda se bodo stvari obrnile na bolje, a dvomim, da kaj kmalu. Prej bo lokalna politika katero od ustanov potopila, ker si ji zdi nepomembna. Mene so v tujini venomer spraševali, kolikšna sredstva dobiva na primer CJKD Sinagoga za delovanje od MO. Ko sem jim povedal, da skoraj toliko, kot jih dobimo na javnih razpisih, jih je skoraj kap. In ko sem dodal, da nas država sploh ne financira, so samo zmajevali z glavo. Mesto kot da ne ve, da ima med dediščino eno najstarejših ohranjenih sinagog v Evropi, sinagogo, ki je v srednjem veku žarčila v ves današnji slovenski prostor in povezovala Jude s takratnimi gospodarskimi in duhovnimi središči Evrope. Tako pač je, to se lahko dogaja samo v Mariboru.

Kako bi ocenili družbeno vlogo kulturne revije Dialogi, ki letos slavi petdeseto obletnico izhajanja?

JERNEJA FERLEŽ: Pomembna revija z avtentično držo – eno do pomembnih jeder kritične misli, refleksije mesta in njegove intelektualne identitete.

ALEŠ MAVER: Priznati moram, da sem Dialoge najintenzivneje spremljal v drugi polovici devetdesetih let in v začetku 21. stoletja, zdaj jih spremljam nekoliko bolj z enim očesom kot takrat. Vendar tudi na tej podlagi lahko rečem, da je njihov pomen za mariborsko kulturo v teh petih desetletjih težko preceniti. Seveda bi si upal reči tisto, kar velja tako rekoč za vse primerljive revije, da so bili zanjo še pomembnejši v prvih desetletjih svojega obstoja, ko so omogočili vstop na literarno in kulturno sceno in glas na njej celi plejadi ustvarjalcev. V zadnjem desetletju je ta vpliv gotovo nekoliko okrnil prodor novih spletnih medijev in družabnih omrežij, ki spreminja vlogo branja v celoti. Toda kot kronist, diagnostik, bister opazovalec, pa tudi usmerjevalec mariborskega tukaj in zdaj so še vedno pomemben igralec.

MARJAN TOŠ: Samo pozitivno, vesel sem, da so ostali. In v svojih mladih novinarskih letih sem celo aktivno sodeloval s takratnim uredništvom.

Kaj bi označili, v najbolj splošnem kulturnem in družbenem pogledu, za največjo prednost Maribora, na kateri bi morali graditi naše načrtovanje in delovanje, jo spoštovati, morda izkoristiti?

Jerneja Ferlež: Ta hip zlasti samoniklo ustvarjalnost vseh vrst, nasploh pa neposrednost kot izstopajočo lastnost.
Tudi mestne institucije, ki pa jim je treba zalučati svežega vetra, odprtosti, v njih podpreti kreativnost – vse, kar nosi generacija, ki v institucije v posebnih okoliščinah tega trenutka skoraj ne more. Pa bi nujno morala, če se želimo izogniti okostenelosti, pa tudi, če želimo vzpostaviti delovanje in komunikacijo, ki ne izhaja iz hierarhičnosti, ampak iz vsebine.
Na tem mestu bi omenila misel novinarke Dragice Korade, ki mi tako rekoč vsakodnevno odzvanja v glavi in jo razumem kot najboljši možni princip delovanja – v ljudeh je treba najti najboljše in to izpostaviti. Globoko sem prepričana, da je to način za najboljši izkoristek sposobnosti pri posamezniku in posledično za pozitivne spremembe v širšem okolju, v tem primeru v mestu.

Aleš Maver: Mislim, da bi se moral Maribor bolj zavedati pestrosti svoje kulturne identitete. Zaradi napetih nemško-slovenskih odnosov vse do polpreteklega obdobja in njihovega izteka tako rekoč v obračun na življenje in smrt med drugo svetovno vojno in po njej ima mesto, kot v veliki meri vsa Slovenija, težavo z ovrednotenjem svoje predvojne dediščine. To ni nič nenavadnega, s podobnim pojavom se srečujejo, denimo, Poljski priključena območja, ki so do konca druge svetovne vojne spadala v Nemčijo, na avstrijskem Koroškem so še vedno težave z odnosom do slovenskega dela deželnih pljuč itd. Toda prihaja čas, ko bi lahko bili meščanke in meščani neobremenjeno ponosni na kosce, ki so jih v mestni mozaik prispevali nemško in slovensko govoreči, pa Judje, Čehi, priseljenci iz Italije, ruski emigranti. V povojnem času velja enako seveda za prispevek novih skupin prebivalstva, ki so jih prinesli migracijski tokovi predvsem znotraj jugoslovanske države, pa tudi obdobje intenzivnega sodelovanja z neuvrščenimi državami. Omenil sem že *Severni sij*. Iz te sijajne podobe večplastnega Maribora se lahko še vedno veliko naučimo.

Marjan Toš: Ne bi si upal posebej izpostavljati prednosti mesta ob Dravi, a če že, potem bi izpostavil zgodovinske korenine mesta, vključno z njegovo judovsko identiteto, ki kot da se je še vedno sramujemo ali nam je odveč. Tudi industrijska tradicija mesta ni za pozabo, morda bi lahko na njej gradili bodoči razvoj s sodobnimi tehnologijami in z delovnimi mesti z najvišjimi dodanimi vrednostmi. Vidim priložnosti, čeprav nisem ne ekonomist in ne gospodarstvenik. A največja prednost mesta je v ugodni geografski legi, na stičišču pomembnih poti in v neposredni bližini središča avstrijske dežele Štajerske – Gradca. To bi morali upoštevati in v razmerah združene Evrope vzeti kot posebno priložnost za gospodarsko navezovanje in povezovanje. Maribor ima vendarle tudi sicer mlado, a vendarle – Univerzo. Zakaj teh potencialov ne znamo izkoristiti? Univerza in bližina vplivnega središča sosednje države – to sta zame dve komparativni prednosti. In letališče – upam, da nam odslej ne bo več breme, pač pa odskočna deska v svet.

Podobno vprašanje kot prejšnje, kaj je po vašem mnenju največja slabost Maribora, vredna refleksije in končno tudi odprave?

JERNEJA FERLEŽ: Zaprti krogi vpliva in moči na eni strani, na drugi strani pa hromeč občutek ogroženosti kot gibalo delovanja ljudi v teh krogih. Nasploh pa pomanjkanje samozavesti in iz tega izhajajoča samoobrambna aroganca in vzvišenost. Nasproti tem gibalom bi bilo dobro kot postulate in kriterije postaviti na eni strani znanje, trdo delo in kreativnost, na drugi strani pa odgovornost, spoštovanje in zaupanje – skratka: samozavest s pravim razlogom. Posledično pa učinkovite kolektive in odgovorne, ustvarjalne posameznike. To pa v marsikateri situaciji pomeni – nove ljudi na mestih ključnih odgovornosti, saj je jasno, da se vrednote in gibala delovanja pri posamezniku težko spremenijo do obisti. A seveda je to lažje reči oz. napisati kot doseči …

ALEŠ MAVER: Omenil bi dve stvari. Prvič me moti pogosto prelaganje odgovornosti za vse tegobe na nekoga "od zunaj", "iz centra", "iz Amerike", ki se hitro prelije v provincialno smiljenje samemu sebi. Drugič nimam, kot sem že povedal, dobrega mnenja o idealiziranju mariborske polpreteklosti tako rekoč kot uresničenja nekakšnih civilnih mariborskih nebes. Poti nazaj v tiste čase po mojem mnenju dolgoročno namreč ni.

MARJAN TOŠ: V Mariboru smo bili vedno bolj papeški od papeža, za vse smo iskali krivce zunaj nas samih, ali preko Trojan ali preko Šentilja. Le sami nismo bili nikoli nič krivi. Poglavitni krivci so bili v glavnem v Ljubljani, še od Maistrovih časov dalje (ko so res bili krivi za marsikaj izgubljenega po prvi vojni na severu) smo s prstom kazali na druge, na Ljubljančane. Da pa smo sami v Mariboru zagrenili marsikomu po krivici – o tem pa nič. In kako nespametno kadrovsko politiko smo se šli, še danes delamo velike napake, ko kadrujemo bolj po načelu "važno da je naš", ne pa, da bi tu in tam le dali priložnost novim ljudem s svežimi idejami. Dva mandata na vodstvenih položajih v javnih zavodih na primer, zlasti v kulturi, je več kot dovolj. Vse, kar je daljše, je za vsebino slabo, ker nepogrešljivi menijo, da jim nihče nič ne more. Mar res ne? Vedno smo bili najbolj ideološko zadrti, birokratsko omejeni, ideološko zaslepljeni ... samo, da smo ugajali in to – drugim. Kazanje s prstom preko Trojan je danes nesmisel na kvadrat. Sami upravljajmo z mestom kot najboljši gospodarji in izvolimo si voditelje, ki to res bodo!

Bi želeli o zgodovini Maribora in stanju raziskav povedati še kaj, kar vas nismo vprašali?

ALEŠ MAVER: Mislim, da sem že dovolj natvezil.

MARJAN TOŠ: Mislim, da sem povedal skoraj vse. Bi pa želel, da se naredi zgodovinsko objektivna in znanstveno nepristranska študija o povojnih pobojih na širšem mariborskem območju in se pove javnosti vse, kar je o tem mogoče povedati. Da se ne govori tja v en dan, na pamet in piše o številkah, ki so daleč od resnice. Naj

se o tem pove resnica. Tako kot ne bi bilo slabo priti do prave analize zloma mariborskega gospodarstva, predvsem vzrokov in tudi političnih ozadij in kupčkanja. To mi ostaja uganka.

In vprašanje za konec: če poskušate opisati genius loci, duha mesta, zaščitno lastnost Maribora, ki ga dela za njega samega, kakšen opis ali katero lastnost bi izpostavili?

JERNEJA FERLEŽ: Neposrednost – brez opisa, neposrednost kot tako.

ALEŠ MAVER: Zame je to nekakšna jamrajoča samozavest. Mariborčanke in Mariborčani kljub skoraj folklornemu stokanju nad razmerami (za katerega naj bi bili v glavnem krivi "drugi") zmoremo tudi veliko stopnjo ponosa na svoje mesto.

MARJAN TOŠ: Mislite, da je treba res kaj izpostaviti, kar prežema duh našega mesta? Morda lastno zaplankanost, ali bojazen pred drugačnostjo, pred izgubo privilegijev... Raje ne bi ...

POLITIKA

Če se ozremo v zgodovino, kdo so bili politiki in političarke, ki so po vašem mnenju najbolj določali obrise Maribora in prepoznavno orisali mariborsko politično identiteto v zadnjih petdesetih letih? In zakaj?

MATEVŽ FRANGEŽ: Moj zgodovinski spomin žal ne seže dovolj daleč, da bi merodajno odgovarjal na to vprašanje.

JOŽE JAGODNIK: Če prav razumem vprašanje, je po mojem vedenju v petdesetih letih najbolj razpoznavno ime Maribora Miloš Ledinek, župan, poslanec, bivši borec, partijski človek, brez katerega se ni dogodilo nič omembe vrednega. Kot novinar sem začel konec šestdesetih let, a na vsakem koraku je bilo še tedaj slišati za Ledineka. V tem času so nastajali tudi zametki Univerze, rasla je zaposlenost, širile so se tovarne. Konec šestdesetih sem tudi sam doživljal vzpon Mirka Žlendra. Bil je svojevrstni lider, župan, velik komunikator, znal je nastopati v medijih, legendarni so bili njegovi nastopi v takrat zelo popularni oddaji radia Maribor Mariborski feljton. Velikokrat sem ga snemal. Žlender je obeležil čas do preloma stoletja, kasneje je bil direktor Tama, zvezni poslanec, veleposlanik v Bonnu. Zanimivo, nikoli ni bil član partije, pa vendar zelo spoštovan in uspešen.

RUDI MOGE: Obseg vprašanj in njihova vsebina sta tako zahtevna in prepletena, da zahtevata več časa, kot mi je bil na voljo, saj za poglobljene odgovore med drugim zahtevata tudi brskanje po gradivih, da bi odgovori bili tudi resnični. Že bosonogi filozof iz Nazareta je davno tega dejal: ne sodi, da ne boš sojen. Vsakršna ocena brez temeljite analize bi zagotovo škodovala posameznikom, zaradi tega se vprašanja ne bom lotil.

MAJDA POTRATA: V Maribor sem se priselila in v mestu še ne živim petdeset let. Tudi moje življenje in delo mi sprva nista tekla tako, da bi lahko izčrpno, predvsem pa natančno odgovorila na vaše vprašanje. V sedemdesetih in osemdesetih letih sem se gibala v izobraževalni in kulturni sferi, zato je moje mnenje izrazito neanalitično in parcialno. Med imeni politikov in političark so se mi zapisali v spomin Mirko Žlender, Vitja Rode, Magdalena Tovornik, dr. Alojz Križman in Boris Sovič. Seveda pa ne enopomensko in v enaki meri. Upoštevati je namreč treba, da so delovali v neenakih, skoraj neprimerljivih okoliščinah, z različnimi pristojnostmi in omejitvami, da so se moč in razvitost gospodarstva, povezave z drugimi trgi, socialne razmere, organiziranost lokalne samouprave in tudi demografska gibanja izrisovali z različno močjo in posledicami. Zato bi za vrednotenje njihove vloge morali postaviti jasne kriterije, sicer se ni mogoče izogniti pristranskosti.

JOŽE PROTNER: Dr. Boris Vezjak me je prijazno povabil, da sodelujem v jubilejni, 50. številki Dialogov s svojim prispevkom v obliki odgovorov na postavljena vprašanja. Določil me je v tematski sklop politike. Sledil bom in odgovoril na postavljena vprašanja tega tematskega sklopa, kljub temu da nikoli nisem bil politik ne po poklicu, ne po vsebini in načinu svojega delovanja. Samo tako sem funkcioniral najmanj zadnjih 50 let. Sem pa v tem obdobju in že pred tem deloval tudi v politiki, nekaj časa, po osamosvojitvi tudi kot poklicni funkcionar. Nikoli si zato nisem

postavljal političnih, kaj šele osebnih ciljev v politiki. Pretežni del tega obdobja sem poklicno deloval v gospodarstvu, največ časa v kmetijstvu, ljubiteljsko v kulturni dejavnosti in svojem bivalnem okolju v krajevni in občinski samoupravi. Bil sem aktiven v snovanjih, pripravi razvojnih programov in projektov in to posebej, poudarjam, predvsem pri realizaciji tako sprejetih dokumentov. Svoje aktivno delovanje v lokalni in tudi državni politiki sem jemal samo kot sredstvo za realizacijo razvojnih programov in projektov.

Za tak uvod sem se odločil, ker bodo moji odgovori na vprašanja morda drugačni od pričakovanega, vendar bom tudi tokrat ostal zvest svoji življenjski rdeči niti. Začetek preteklega petdesetletja me je zadel po pravkar končanem mandatu predsednika "Zveze študentov Mariborskih visokošolskih zavodov". V mojem mandatu smo ustanovili ŠKUD, študentsko društvo ljudske tehnike in predvsem ponovno, po prepovedi, smo pričeli z rednim izdajanjem študentskega časopisa KATEDRA. Moje nadaljnje delovanje je bilo predvsem posvečeno poklicni karieri – enologiji, ljubiteljski kulturi in v domačem podeželskem okolju krajevni samoupravi zaradi izgradnje infrastrukture, ki bi nam omogočila primerljive življenjske pogoje z mestom.

V začetku devetdesetih, v času demokratizacije naše družbe so me povabili k sodelovanju pri osamosvojitvi in razvijanju naše mlade države. Od nekaj ponudb sem izbral tisto stranko, ki mi je bila takrat najbližja. Kasneje se nisem premislil, le počasi sem se umikal iz aktivne politike.

Obdobje pred osamosvojitvijo je zaznamovalo Maribor z okolico s spreminjanjem občinskih meja in številom občin. Zaradi teh sprememb se je zvrstilo veliko funkcionarjev tako v političnih (ZKJ, SZDLJ) kot občinskih oziroma mestnih organih. Po tehtnem premisleku bi kot pozitivno politično osebnost omenil le dva, in to Mirka Žlendra in Vitjo Rodeta, ki sta kot predsednika občine Maribor v danih razmerah znala poenotiti stališča pri načrtovanem razvoju mesta, predvsem v času nagle industrializacije in posledično povečevanju števila prebivalcev. Po osamosvojitvi je prvi mandat potekal po starem, z ločeno predstavniško in izvršno oblastjo, pri čemer je predstavniška bila v prednosti pri samopromociji, saj je izvršni oblasti ostalo izvajanje vsega, kar se je odražalo na pogojih življenja in tudi dela občanov. Prvi župan po osamosvojitvi je bil tako prof. dr Alojz Križman, ki je dejansko skladno z novo zakonodajo vzpostavil sistem vodenja in upravljanja Mestne občine Maribor. Poudariti velja, da mu je to uspelo, kljub temu da ga izrecno ni podpirala nobena politična stranka.

Boris Sovič: Z vsem spoštovanjem do plejade mariborskih političark in politikov bi kot najbolj zaslužne za, kot pravite, določitev obrisov Maribora, štel vse, ki so prispevali k temu, da je med vojno do treh četrtin porušeno oziroma poškodovano mesto postalo gospodarsko središče nekdanje države in univerzitetno mesto. Zaslužni za tako impresiven razvoj so bili akterji tedanjih lokalnih, okrajnih, republiških in zveznih oblasti kot tudi odgovorni v tedanjih družbenopolitičnih organizacijah.

Katere ključne politične odločitve ali dejanja bi v istem obdobju navedli kot najbolj usodne za mesto?

MATEVŽ FRANGEŽ: Če govorimo o polstoletnem razvoju in ga še nekoliko raztegnemo do konca II. svetovne vojne, potem so to nesporno pospešena industrializacija mesta, s tem povezana rast prebivalstva, ustanovitev visokega šolstva in kasneje univerze, pa tudi sama osamosvojitev s sočasnim kolapsom na zvezne potrebe navezanega mariborskega gospodarstva. Vse odtlej Maribor išče svojo novo identiteto in zdi se, da o tem v podtalju zavesti celo obstaja relativno širok konsenz, a ga politika očitno ne zna, zmore ali hoče artikulirati v celovito razvojno vizijo mesta. Nesporno je, da je ob siceršnji šibkosti mariborske socialne slike svetovna gospodarska in finančna kriza skupaj z domačimi posebnostmi Maribor spravila na kolena. Predvsem duhovno. Rane te krize si bo mesto celilo še desetletja, če nam ne bo uspelo ustvarjalnih sil, inteligence in odločevalcev osrediniti okoli realne razvojne vizije in okoli nje začeti motivirati ustvarjalni utrip ljudi. Čas nevarno odteka in konkurenčnost mesta nevarno nazaduje v času, ko bi zaradi splošnih gospodarskih trendov morali fokusirati vse svoje sile na začetek gospodarskega in socialnega preporoda. Je pa kriza po mojem videnju ustvarila tudi gromozanski vakuum, ki je počasi začel spreminjati pregovorno malodušje mladih, ki so se začeli vse bolj aktivirati in ki danes v sicer nemogočih razmerah, a s predanostjo in pridnostjo uresničujejo svoje ideje. V mestu vidim veliko takšnih iniciativ, projektov, posameznikov, daleč izza radarja.

JOŽE JAGODNIK: Ustanavljanje Univerze in prvih fakultet, dostopnost študija, krepitev industrijskih bazenov Melja, Tezna, Tabora, Studencev. Zaposlenost je bila naravnost idilična, preko 80.000, kar je bilo izredno pomembno ne samo za mesto, temveč za celotno regijo. Tedaj se je delalo v štirih izmenah. Maribor je bil ob šestih, ob dveh in desetih zvečer eno samo mravljišče.

RUDI MOGE: Zagotovo je najpomembnejša odločitev bila osamosvojitev. Na začetku procesa je Maribor odigral pomembno vlogo: prva žrtev je padla tu, dogodki v Pekrah so odločilno prispevali, da v vojni za Slovenijo ni bilo prelite preveč krvi, popolno sesutje mestnega gospodarstva pa so meščani prenesli stoično. Politika se je zavedala, da potrebuje dolgoročno strategijo razvoja mesta, zato je sprejela dokument Maribor jutri, ki pa se ni nikoli uspešno realiziral, saj so se pogoji za realizacijo v novi državi tako hitro spreminjali, da je bilo nemogoče izvajati projekte, zajete v strategiji. K temu je treba dodati tudi dejstvo, da politične garniture, ob vsaki zamenjavi po volitvah, niso bile sposobne zvezno peljati projektov, po navadi so vse začele znova, pogosto pa so si izbrale projekte, ki so bili v nasprotju s prej zastavljenimi. Tipičen primer tega so bile izvedbe prostih in prostocarinskih con.

MAJDA POTRATA: Večina mariborskih politikov je izhajala iz gospodarstva ali je bila z gospodarstvom tesno povezana. Mnogi med njimi so kasneje dobili tudi opazno vlogo v državni politiki. Težko presodim, ali je zaradi tega bil Maribor v prednosti, vsekakor pa se je občutek odrinjenosti, prikrajšanosti nenehno oglašal. Za Maribor

se mi zdi izredno pomembna politična odločitev, da mesto postane sedež druge univerze. Porajanje visokega šolstva in utrjevanje vloge v energetiki sta omilila negativna gibanja. Brez tega bi bil kolaps mariborskega gospodarstva v prvih letih samostojnosti še usodnejši. Drugo vprašanje pa je, ali je mariborska politika znala v Univerzi prepoznati svojo priložnost, v enaki meri pa, ali je znala Univerza ponuditi kvalificirane odgovore in rešitve za uničene industrijske gigante in razvojne oddelke ter izgubo nakopičenega znanja. Izkazalo se je, da je zgodnje upokojevanje kot beg pred še večjo brezposelnostjo poglobilo socialno stisko, povečalo pavperizacijo in poglobilo depresivnost. Maribor je plačal visoko ceno za vlogo, ki jo je kot eden od Župančičevih štirih mejnikov odigraval v prejšnji državi, in njeno sesutje, ki se je začelo prav tu, je znova pokazalo izjemnost tega mesta. Žal smo iz teh dogodkov izčrpali premalo energije in samozavesti.

Delitev Maribora na več občin je bila zgrešen politični projekt. Končal se je z združitvijo v veliko mestno občino, sledilo pa je ponovno izločanje in osamosvajanje primestnih občin, kar je neugodno vplivalo na demografsko sliko mesta, predvsem pa na načrtovane in delno tudi že izvedene komunalne investicije. Nesposobnost politike za dogovore in prevladovanje različnih lobističnih interesov nad interesi ljudi so povzročali veliko negodovanje ljudi in nezaupanje v smotrnost in ustreznost načrtovanih gradenj. Ravnanje z odpadki, gradnja čistilne naprave, urejanje mestnega prometa in mirujočega prometa, obnova vodovoda so le nekatera vprašanja, ki so mestno politiko zaposlovala več let.

Jože Protner: Kot ključne odločitve, dejanja in posledice bom omenil že omenjeno naglo industrializacijo, ki jo je spremljala intenzivna stanovanjska gradnja in gradnja potrebne spremljajoče infrastrukture (novi most, hitra cesta skozi Maribor, nova avtobusna postaja). Po osamosvojitvi so po moje v veliki meri po nepotrebnem propadla vsa velika industrijska podjetja, kar je imelo za posledico desetine tisočev brezposelnih delavcev. Posledice tega stanja so prisotne še danes. V Mariboru ni prevladujoče pozitivne energije. Veliko več je malodušja, brezvolje in vzdušja neperspektivnosti. Tudi sedanjost ne kaže na obrat v pot navzgor, v razvoj podjetništva, družbenih odnosov (družbene odgovornosti v vseh okoljih), krepitev identitete in samozavesti občanov.

Boris Sovič: Gotovo so k impresivnemu gospodarskemu razvoju po II. svetovni vojni prispevali razpoložljiva energetska infrastruktura, ki je temeljila na hidroenergetski izrabi Drave, industrijska tradicija, ki je deloma segala tudi v predvojno obdobje, zlasti pa seveda kvalificirani in motivirani ljudje, ki so znali s pionirskimi podvigi in z inovativnimi izdelki odgovarjati na potrebe tedanjega časa ter realizirati zahtevne investicijske projekte doma in na tujem. Maribor je tako postal eno najpomembnejših razvojno industrijskih središč tedanje države. K temu so pomembno prispevale tako odločitve lokalnih kot tudi drugih oblastnih ravni, zlasti pa njihovo sodelovanje. To je pripomoglo tudi k razvoju institucij, na primer visokošolskega oziroma univerzitetnega središča.

Če nekoliko poenostavimo in strnemo, je v tem obdobju na mesto pomembno vplivala:

- v upravnem smislu ukinitev okraja v šestdesetih ter razkosanje občine in neustanovitev pokrajin v devetdesetih letih;
- v gospodarskem smislu gospodarska reforma v šestdesetih, gospodarska liberalizacija v sedemdesetih in osemdesetih, še posebej prostocarinske prodajalne v osemdesetih ter izguba dela tržišč in krepitev trgovine v devetdesetih letih;
- v družbenem smislu ustanovitev prvih visokih šol v petdesetih in univerze v sedemdesetih letih;
- v prostorskem in ureditvenem smislu pa širitev mesta na jug v sedemdesetih letih, intenzivna stanovanjska gradnja do devetdesetih, denacionalizacija v devetdesetih in večsrediščni razvoj v prvem desetletju 21. stoletja.

Prastari motiv mariborskih politikov je nenehno gojenje občutka o drugorazrednosti, deprivilegiranosti glede na centre moči, odrinjenost od Ljubljane in zanemarjanje skrbi države za usklajen regionalni razvoj. V kakšni meri so po vašem ti očitki točni in utemeljeni ter v kakšni ne? Navedi utemeljitve za eno ali drugo. V kakšni meri gre za opis realnega stanja in v kakšni za iskanje slabega izgovora?

Matevž Frangež: Žal mi je, ampak gre za oboje. Smo periferija in Ljubljana na nas tako tudi gleda. Maribor je v jugoslovanskih časih užival posebno pozornost Beograda, da se je s tem slabil slovenocentrizem v Ljubljani, zaradi tega pa je bil strateško izrazito navezan na zadovoljevanje zveznih potreb. Po osamosvojitvi smo ta položaj izgubili in nismo ga znali nadomestiti z ničemer novim. Rivalstvo med prvim in drugim je del skoraj vsake znotrajnacionalne folklore in zato tudi ta večna ost med Ljubljano in Mariborom sama po sebi ni nič posebnega. Poseben pa je destruktivizem, katerim se ta politično in kulturno večkrat manifestira. Po nepotrebnem. Da te Ljubljana (država in odločevalci) jemljejo resno, se moraš postaviti na zemljevid in biti tam. Teh 130 kilometrov je zelo velika bariera. Po nepotrebnem, tudi zato, ker so lahko interesi izrazito komplementarni.

Rudi Moge: Maribor je veliko pridobil v novi državi na družbenem področju. Država je veliko vlagala v šolstvo, zdravstvo, kulturo, šport in ni zanemarljiv delež države v infrastrukturi, zato mesto ni drugorazredno ali deprivilegirano na prej omenjenih področjih. SNG Maribor, Carmina Slovenica, NK Maribor itd. kažejo na to, da je prejšnja trditev pravilna.
Tudi neuki ve, da je na gospodarskem področju za uspeh potrebna sinergija države in regije, ki imajo svoje pristojnosti in financiranje. Ta praksa se izvaja povsod v Evropi. Ker je bila politika v preteklosti zelo zaposlena s povezavami v evropske strukture, je zaradi strankarskih kupčkanj in močnih prizadevanj za centralizacijo, popolnoma odpovedala na gospodarsko razvojnem področju. Skromno menim, da bi v položaju, ko je kapital orožje za osvajanje, bilo potrebno strniti vrste, tudi politične, saj bomo v nasprotnem izgubljali gospodarsko samostojnost, državljane pa potiskali v revščino. Nobena politična stranka ni dosegla, da bi se ustanovile regije s svojimi pristojnostmi in financiranjem, ki so povsod v Evropi nosilke razvoja.

To je najbolj udarilo Maribor, saj ga je zakonodajno gledano pahnila samo v rang mestne občine, čeprav ima vse pogoje za uspešno delovanje regije.

MAJDA POTRATA: Občutek drugorazrednosti, deprivilegiranosti in odrinjenosti od centrov moči je v Mariboru stalen in ni samo navidezen. Razmerje med dejanskostjo in navideznostjo se spreminja, vendar mesto paralizira. Alibičnost je marsikdaj izgovor za slabo ali pomanjkljivo vodenje, sodelovanje in usmerjenost k skupnemu cilju. Vloga vedno drugega je nehvaležna in ni posebnost samo Maribora, ampak praviloma tudi drugih mest v enakem položaju. Večno zavidanje in razpihovanje že kar sovražnega odnosa do prestolnice sicer politiki lahko pomaga kratkoročno, je pa v resnici zaviralno, ker mestu jemlje preveč energije in volje.
Varna središčnost je prestolnici v zgodovini prinesla drugačne možnosti, je pa Maribor, zgodovinsko gledano, z Maistrom in v pekrskih dogodkih pokazal svojo moč. Sodelovanje s kraji tudi čez mejo, možnost primerjanja z drugačno ureditvijo ter dostopnost sodobnih medijev so prinesli nove možnosti in sama sem Maribor doživela kot bolj odprto in vedrejše mesto, v katerem sem se lahko uveljavila – resda počasi in postopno – zato nisem nikoli obžalovala, da je postal moj dom.
Seveda pa podatki nespodbitno potrjujejo, da je severovzhodni del Slovenije zaostal v razvoju za osrednjo Slovenijo in ni mogoče misliti, da gre zgolj za naključje. Stopnja brezposelnosti je višja, dohodek na prebivalca in povprečna stopnja izobrazbe nižja, zdravstvena oskrba slabša, pričakovana življenjska doba krajša – vse to pa niso samo občutki, ampak dejstva. Ker sem delovala v izobraževanju, me vedno znova skrbi tudi manjša učna uspešnost naših mladih v mednarodnih raziskavah ali v nacionalnih preverjanjih znanja na različnih stopnjah. Pri tem pa odstopajo pomembni dosežki posameznikov in njihovih mentorjev na mednarodnih tekmovanjih, ki žal prehitro utonejo v pozabo, namesto da bi talente spodbujali in jim dajali nove priložnosti. Prav zato se rada spominjam sodelovanja z Magdaleno Tovornik, ker je znala spodbujati ustvarjalnost mladih.
Odsotnost jasno začrtane vizije in iz nje izhajajočih strategij ter s tem povezanih prioritet dodatno slabi in zavira razvoj mesta. Naj samo z nekaj primeri povem, kam merim. Večletno iskanje ustrezne lokacije za lutkovno gledališče je dokaz, kako smo izgubljali čas in denar, zdaj ko je gledališče dobilo ustrezne prostore, ne najdemo zanj dovolj sredstev. Ampak gradnja lutkovnega gledališča je bila pomembna predvolilna tema v mestni politiki. Današnje nemogoče razmere v Mariborski knjižnici do zadnjega niso zganile mariborske politike do te mere, da bi prepoznala gradnjo knjižnice kot pomembno prioriteto. Nismo se pridružili drugim mestom, ki so prišla do sodobnih knjižnic tudi z državno pomočjo, nismo zagotovili sredstev za začetek gradnje v okviru Evropske prestolnice kulture. Raje smo se prerekali, kaj bo imelo prednost in kdo je kriv, da stvari ne stečejo. Pri tem je bilo popackano marsikatero ime. Stihijskost ne more nadomestiti načrtnega vlaganja in usmeritve. Zadnja izkušnja z mestnim proračunom je živ dokaz.

JOŽE PROTNER: Nikoli nisem pristajal na tezo o drugorazrednosti in deprivilegiranosti Maribora, ki ga povzroča država ali kar Ljubljana. Pri pretežnem delu ma-

riborskih politikov velja prepričanje, da se tarnanje o tem, da nas center zatira in zapostavlja, izplača, saj to pri nezadovoljnih volilcih prinaša zanesljivo podporo. Politiki, ki nimajo izoblikovane lastne vizije, lastnega prepričanja, znanja in volje, kako izboljšati pozicijo in stanja Maribora, naj ne bi imeli v prihodnosti prostora pri odločanju v občinski, niti v državni politiki. Po osamosvojitvi smo uspeli npr. Pošto Slovenije prenesti v Maribor. Na območju propadlega TAM-a smo z močno finančno podporo države vzpostavili največjo proizvodno-poslovno cono v Sloveniji.

Boris Sovič: Kar navajate, je hkrati opis stanja, lahko pa je tudi izgovor. Od republiške oblasti je potrebno zahtevati veliko, a tudi od lokalne nič manj. Od vsake pač v skladu z njenimi pristojnostmi.
Občutljivost na skladni regionalni razvoj seveda ni značilna samo za Slovenijo. S tem se tako ali drugače ukvarjajo skoraj vse države. Kadar se pojavijo, so očitki o drugorazrednosti in deprivilegiranosti, ki jih omenjate v svojem vprašanju, verjetni indikator neskladnega razvoja. Dokazov za to v Sloveniji ne manjka, ne sedaj in jih tudi ni v različnih obdobjih v preteklosti.
V Sloveniji je bilo v preteklosti za skladni regionalni razvoj sicer kar nekaj narejenega. O tem priča na primer mreža izobraževalnih, zdravstvenih in kulturnih ustanov, pa tudi infrastruktura, na primer avtocestno in telekomunikacijsko, manj železniško omrežje. Vendar, kadar gospodarska moč posameznih regij močno upada, socialna slika pa je vedno bolj zaskrbljujoča, kot je primer sedaj v vzhodni Sloveniji, ko se razvojne razlike med regijami povečujejo, so očitki vsem odgovornim seveda upravičeni.
Zaradi njegovega pomena sodobna država ne more ignorirati vprašanja skladnega regionalnega razvoja. Podobna vprašanja, kot se pojavljajo v Sloveniji med centrom in drugim največjim mestom, se pojavljajo tudi v drugih državah. Tudi zato so se že pred leti začela poleg glavnih neformalno povezovati tudi tako imenovana "druga mesta" in prav Maribor je bil v tem tradicionalno zelo aktiven.

Kako usodna so po vašem mnenju vprašanja regionalizma, delikatnih odnosov centra in periferije za razvoj in gospodarsko uspešnost mesta?

Matevž Frangež: Seveda so. Ampak pomembno je to, da se v mestu končno zmenimo, v katero smer bomo šli, in da se nato ob pogledu na kompas tudi vprašamo, kako bomo do tja prišli. Za to pa je Mariboru potreben odločnejši leadership in kompetentnejša sestava odločevalskih in operativnih struktur. Če se bo Maribor znal samozavestno postaviti zase in delati na svojih primerjalnih prednostih, potem bodo tudi vprašanja regionalnega razvoja ali konfliktnost razmerij med centrom in periferijo drugotnega pomena. Dejstvo pa je, da Slovenija potrebuje drugačno regionalno politiko in da je že skrajni čas, da – če že nacionalni politiki to vprašanje vedno znova spolzi iz agende – izkoristimo možnost veljavnega pravnega reda in v navezi z regionalnimi centri okoli Maribora, kot so Ptuj, Slovenska Bistrica, Ormož, Lenart in Gornja Radgona, morda celo širše, pogodbeno ustanovimo šta-

jersko pokrajino. Povezani bomo učinkoviteje in uspešneje terjali od države spremembo regionalne politike, več pristojnosti na regionalni ravni in s tem deblokado pretirano zbirokratiziranih in centraliziranih postopkov ter odločitev, ki jih državni aparat preprosto ne zmore procesirati na dovolj kakovosten, regionalnim potrebam prilagojen način.

Jože Jagodnik: Maribor se je v sedemdestih letih uspešno razvijal. Gospodarstvo je bilo že močno vpeto v izvoz. V neki lastni novinarski raziskavi sem ugotovil, da so bile tedanje blagovne znamke Maribora in regije – Tam, Metalna, Hidromontaža, Elektrokovina, Pik, Lilet, Boris Kidrič, Talum, Impol ... – prisotne na vseh kontinentih in v 57 državah sveta. Vendar pa se je ustvarjena presežna vrednost odlivala najprej v federacijo, pa v republiko. Po mojem mnenju je v tem vir pojavljajočih se nesporazumov. Rasla je o zavest drugorazrednosti, tretjerazrednosti. Vladajoče sile niso bile dovzetne za spremembe, center je terjal svoje. Pojavljati so se začele težnje po decentralizaciji, kar ni nič drugega kot delitev ustvarjenega kolača. Bolj ko politika ni bila sposobna najti rešitve, bolj se je v mestu krepilo prepričanje, da gre za centrovo izkoriščanje. Politično razmerje je oblikovala Partija na podlagi tako imenovanega demokratičnega centralizma z žegnanjem političnih kadrov. Gospodarstvo je ustvarjalo svoj kader relativno sposobnih in vplivnih direktorjev. Perhavc v Tamu, Hvalec v Zlatorogu, Šuica v MTT-ju, Germek v Livarni, Vadnal v Metalni, Tičar v Hidromontaži in še nekateri so bili nedvomne avtoritete v gospodarstvu, mnenjski voditelji. V politiki so pogosto imeli tudi težave. Za sedemdeseta leto so bile značilne ostre razprave o regionalizmu, novinarji smo bili pogosto priče in tudi tarče. Članek o policentralizmu je kolega z Večera skoraj stal kariere. Senicinim tezam so vsi pritrjevali, a le do komiteja. Tam se je stvar obrnila, kot je želel center. Na RTV smo doživljali policentrizem na svojstven način. Kakih 30 let so si iz Ljubljane hodili ogledovat argumente in celo parcele, kam naj bi se Radio Maribor preselil, koliko od sredstev naročnine bi lahko uporabili za gradnjo.
Mariborski revolt je kulminiral konec osemdesetih let s takratnimi delavskimi vstajami, v katerih je sodelovalo kakih 30.000 ljudi. Vse pa se je končalo po treh dneh s prihodom specialcev iz Beograda in Niša in z blagonaklonjenostjo Ljubljane. Sicer pa je bila tedaj gospodarska kriza že močno nakazana, politične spremembe pa so bile tudi blizu.

Rudi Moge: Ni potrebno izumljati tople vode, da pridemo do spoznanja, da je država zatajila na celi črti, ko zakonsko ni ustanovila dveh regij z njihovimi pristojnostmi in financiranjem. Za preboj uresničitve regij pa bi posebno Maribor moral storiti več, da bi povezal Vzhodno kohezijsko regijo s projekti, kot je to naredil župan Franc Kangler s projektom Evropske prestolnice kulture 2012. V razmišljanju, ki sledi, bom nanizal dejstva, ki kažejo na to, kako zrušiti projekt in se obenem odpovedati regionalizaciji.
Mariborska politika je večplastna, prav tako tudi odgovori na zastavljeno vprašanje, zato bom podal oceno svojega videnja rešitve, kako se izvleči iz stanja zatohlosti mestne politike. Prav mariborska politika bi morala Maribor prepoznati kot uni-

verzitetno mesto, ki s svojimi institucijami kar kliče, da pripelje Vzhodno kohezijsko regijo na pota razvojnih uspehov, saj vemo, da so v Evropi prav regije nosilke razvoja. Čeprav je mesto določeno kot središče Vzhodne kohezijske regije, pa se mestna politika temu upira na vse načine tudi tako, da s svojimi odločitvami bolj razbija kot pa povezuje interese za povezavo v regijo. Takih primerov je več, zato bom podal le oceno projekta EPK 2012, iz katere je razvidno, da nekateri politiki niso kos svoji nalogi.

Letos mineva 30 let, odkar so začeli podeljevati naziv Evropska prestolnica kulture, v nadaljevanju EPK. V obdobju od leta 1985 so ta naziv nosila mnoga zelo različna mesta, v začetnem obdobju pa le prestolnice držav. Leta 2012 je Maribor kot prvo izmed mest v Sloveniji, pa tudi sploh prvo izmed mest na prostoru bivše Jugoslavije, nosilo ta naziv. To je bila izjemna, za mnoge zavidljiva priložnost za mesto, predvsem pa priložnost za dolgoročni razvoj regije.

Konkretna dejstva, ki so na podlagi ekonometrične raziskave merljiva, so pokazala naslednje: Razvoj EPK (Kovač, Srakar, 2013) je eno najuspešnejših področij evropske integracije in pomemben dejavnik revitalizacije evropskih mest in regij. Ekonometrična in empirična študija učinkov dokazuje pozitivne ekonomske učinke, obenem pa prvič razkrije celovito oceno donosnosti javnega investiranja RS v kulturni projekt EPK, ki je primerljiva z drugimi ekonomskimi dejavnostmi. Optimalna strateška razvojna alternativa EPK bi bilo nadaljevanje dejavnosti EPK v okviru nove institucije KULTURREG 2020 (Sprejel Svet zavoda Maribor 2012 na seji 3. 4. 2013)

Naziv EPK skupaj z mnogimi raznolikimi dejavnostmi je pomembno zaznamoval mesta, ki so ta naziv nosila. Maribor kot izrazito postindustrijsko mesto, zaznamovano s problematičnimi demografskimi trendi v zadnji dekadi, je v obdobju po osamosvojitvi RS iskalo nove razvojne poti, ki bi opredelile novo identiteto nekdaj uspešnega industrijskega mesta. S propulzivnimi kulturnimi ustanovami in mlado univerzo si je mesto lahko obetalo novo razvojno pot na širšem področju kulture. Tudi zato je bil projekt EPK izjemna priložnost, ki bi te razvojne poti še posebej osmislila. Prav tako je mariborski EPK, ki je za razliko od mnogih preteklih EPK izražal regionalno identiteto, odpiral nove razvojne možnosti v Vzhodni kohezijski regiji. Tako sta nova kulturna identiteta mesta in regionalnost projekta, saj je EPK izrazito povezal regijo z raznoterimi institucijami v njej, omogočala jasno in močno podporo novemu razvojnemu razmahu. Zavod Maribor 2012 je temeljil na povezovanju in sklepanju partnerstev v domačem in mednarodnem okolju, še posebej na področju umetniškega delovanja, izobraževanja in turizma. Zavod je tudi nadaljeval partnerstva z mesti, ki so ali bodo EPK, ter tako povezal Maribor in partnerska mesta v mrežo, ki je predstavljala pomembno spodbudo kulturnemu udejstvovanju v Evropi. EPK, ki je po svoji naravi in obsegu izjemno kompleksen, je učinkoval na različnih družbenih področjih ter prispeval k temu, da se je Vzhodna kohezijska regija učvrstila, Maribor pa odigral pomembno vlogo regionalnega središča. Sodelovanje na področju kulturnega povezovanja in kulturnega turizma bi lahko po letu 2012 prineslo nove priložnosti. Takšno izkušnjo EPK najdemo na

primerih Gradec 2003, Linz 2009, Guimaraes 2012 ali Marseilles 2013. Zaradi krepitve regije bi se po letu 2012 tudi lažje izoblikovale skupne razvojne prioritete, ki bi omogočale črpanje evropskih sredstev, izkušnje EPK pa bi prinesle pomembne reference, ki so jih izkoristila domala vsa mesta, ki so bila EPK, razen očitno Maribora.

Z EPK se je identiteta mesta in regije začela spreminjati, nove razvojne poti so bile začrtane, a nova mariborska oblast ni upoštevala storjenega in pripravljenega za razvoj. Partnerska mesta (Ptuj, Slovenj Gradec, Velenje, Murska Sobota in Novo mesto) so izrazila podporo začrtani razvojni poti, ki bi jo nadaljevala institucija Kulturreg, pripravljena so bila tudi finančno enakovredno podpreti nadaljevanje razvoja v tej smeri, a novoizvoljena mariborska politika v letu 2013 ni premogla te modrosti. Še več, sedaj je na zemljevidu evropskih prestolnic kulture Maribor edino mesto, kjer mestna oblast ni želela nadaljevati pozitivne poti EPK. Mesto, ki ne ponudi niti spletne strani, ki bi ponudila informacije o izvedenem projektu EPK, ki v svoji turistični ponudbi ne ponuja niti enega spominka na preteklost EPK in ki je zaradi političnega obračuna pozabila na izjemno delo mnogih posameznikov in institucij, ki so mednarodni javnosti ponudili mesto na poseben, kreativen način, je vsaj pomilovanja vredno. Evropska komisija, ki izvede vsako leto redno evalvacijo projektov EPK (Ecorys, 2013) je ocenila, da je Zavod Maribor 2012 izvedel EPK projekt, ki je bil uspešen, tako v programskem, finančnem in organizacijskem smislu, da pa politična oblast v mestu ni poskrbela za dediščino, ki bi pozitivno zgodbo nadaljevala.

Primer kaže na to, da bodo morali tudi lokalni politiki narediti več, da pridemo do večjega razvoja in gospodarske uspešnosti. Politiku, ki zamudi priložnost, ni rešitve. Ostane madež.

Majda Potrata: Drobitev slovenskega prostora na več kot dvesto občin je temeljila na podmeni, da znajo občine bolje gospodariti. Anomalije pri vodenju občin tega sicer vedno ne potrjujejo, zlasti pa je to omogočilo okrepljeno centralizacijo. Tudi vpliv občank in občanov na upravljanje lokalne skupnosti naj bi bil večji. Odsotnost regij je zato pogosto dobrodošel izgovor za neučinkovitost in nesmotrnost, celo nespoštovanje zakonitosti in protežiranje zasebnih interesov. Občinska vodstva pogosto zaradi dreves ne vidijo gozda, enako težko pa je razmejevati med denimo pristojnostmi in nalogami politike na lokalni in na državni ravni. Uspešnost mariborske politike bi bila bistveno večja, če bi delovali bolj povezano. V mojem štirinajstletnem poslanskem delovanju je redne stike s poslanci in poslanko navezoval le Boris Sovič. On nam je tudi zagotavljal strokovno pripravljeno gradivo, čeprav je bil to čas, ko so odločitve takratne vlade zaprle brezcarinske prodajalne, odpeljale sedež Holdinga slovenskih elektrarn v Ljubljano ... Franc Kangler opozicijskih poslancev ni potreboval (razen za grešne kozle/koze), pa tudi Andrej Fištravec je lahko na koga popolnoma pozabil. Boljše sodelovanje, dobro poznavanje odločevalskih poti in operativnost, torej zlasti dobra komunikacija, so za uspešnost nujni. Še vedno velja, da dobra beseda dobro mesto najde. Tipičen primer neusklajenega delovanja in načrtov

je bilo dogajanje, povezano z mariborskim letališčem in nasploh z logističnim centrom (Oreh). Odgovornost so si kot vroč kostanj podajale občine in država.
Regionalizacija je doživljala neuspehe predvsem zaradi napačno zastavljenega zaporedja. Namesto da bi najprej določili pristojnosti in naloge bodočih regij, se je običajno vse vrtelo okoli števila. To je bil pretrd oreh za politiko, pa tudi ljudje so videli v pokrajinah samo nove stroške in okrepljeno birokratizacijo. Seveda pa se je v ozadju vsega skrivala skrb, da se bo centralizacija ponovila še na regionalni ravni.
Z regionalizacijo je povezano še črpanje evropskih sredstev (pri čemer je razlika med kohezijskimi regijami in vzpostavljanjem druge ravni upravljanja). Možnost črpanja evropskih sredstev ni bil zanemarljiv argument, zato je upravičena domneva, da je bilo zaviranje enakomernega regionalnega razvoja zavestno upočasnjeno ali celo zavrto. Vendar je o tem odločala le peščica politikov z največjo odločevalsko močjo.
Kar nekaj poskusov pridobiti kakšno od inštitucij, ministrstev ali direkcij v Maribor je steklo, vendar za krajši čas in dokaj neuspešno. Tudi pričakovanje, da bo posamična kadrovska poteza izboljšala gospodarsko in socialno sliko Maribora, se je izkazalo/se kaže kot neuresničeno.

Jože Protner: Na žalost je že z Ustavo RS opredeljeno svobodno povezovanje občin v regije. Vidimo, kje smo po nekaj poskusih. Regionalizacija je po moje za Slovenijo potrebna, nikoli ne bo prepozno. Je pa že nastala velika škoda. Vsa ta leta pa pogrešam v mariborski politiki ambicijo utrditi pozicijo štajerske metropole in to na način vzpostavljanja partnerskega sodelovanja z občinami SV Slovenije (širše s približno 40 občinami).

Boris Sovič: Zaradi strukture njegovih dejavnosti je za Maribor regionalizem velikega pomena. Že pred razkosanjem občine v devetdesetih letih je bilo na primer financiranje sicer dobro razvitih skupnih dejavnosti na področju izobraževanja, zaščite in reševanja, kulture, zdravstva in socialnega varstva, ki niso v pristojnosti države, precejšen zalogaj za skoraj 200.000 prebivalcev tedanje občine Maribor. Z ustanovitvijo novih občin se je prebivalstvo v mestni občini Maribor skoraj razpolovilo, s tem pa se je razpolovil tudi obseg razpoložljivih sredstev, potrebe centralnih dejavnosti, ki so ostale v Mariboru in so svoje storitve večinoma še nadalje opravljale za prebivalce širšega območja, pa niso bile nič manjše.
Pri tem gre za tipična vprašanja, ki bi sodila pod okrilje pokrajin. Teh ni bilo in tudi nič ne kaže, da bi jih v doglednem času dobili. In dokler jih ni, so zlasti mestne občine zelo obremenjene. Ko sem delal na Mestni občini Maribor, smo si prizadevali za to, da bi k posameznim projektom pritegnili tudi druge občine. Če naštejem nekaj primerov: pri zobozdravstvenih specialističnih ambulantah, zdravstvenem domu, medicinski fakulteti in obrambi pred točo nam je to uspelo, pri skladu za razvoj človeških virov in garancijskem skladu tudi, prav tako pri inšpekcijskih službah, pri mariborski knjižnici in pri ravnanju z odpadki delno, prav tako pri zaščiti in reševanju, pri drugih projektih, zlasti na področju kulture ali športa pa je bilo to večinoma precej težje.

Obstaja kaj takšnega kot "mariborska politika", lokalna politična unarna poteza, idiosinkrazija v delovanju mariborske politike v zadnjih desetletjih, ki bi jo naredila za zgolj "mariborsko"? Če mislite, da ne, zakaj ne?

MATEVŽ FRANGEŽ: Korumpirane župane so izvolili tudi v drugih mestih, politika se krega tudi drugod, a zdi se mi, da znajo pri bistvenih stvareh drugod učinkoviteje stopiti skupaj. Tukaj damo županom mesto v dar in ne v upravljanje. Njihova vloga glavnih povezovalcev se z izvolitvijo šele začenja. Kot da bi se ta razklana mariborska duša, ki bega med urbanostjo in ruralnostjo, med staroselstvom in priseljenstvom, med slovensko in manjšinsko, med avstrofilsko in nacionalistično, med preteklostjo in prihodnostjo, vsak dan znova selila tudi v modus operandi mesta.

JOŽE JAGODNIK: Kakšna mariborska posebnost v pozitivnem smislu po mojem mnenju ne obstaja, žal pa jo je opaziti v negativnem smislu. In to v večnem kalimerovstvu. Vsak, ki v tem mestu zajaha politično pozicijo, živi v umišljenost, da je Maribor sam po sebi depriviligiran, da mu je za vse kriva prestolnica in da bodo rožice tega mesta spet cvetele, ko bo uveljavljen policentrični razvoj države. Ta pa ni imela posluha ne prej, ne zdaj, v demokraciji, kajti 25 let ji ni uspelo nič drugega kot razviti Prestolnico in poroditi 220 občin.

RUDI MOGE: Maribor se je na nekatere izzive odzval bolj, kot je bilo potrebno. Daleč pred drugimi lokalnimi skupnostmi je sprejel resolucijo o kulturi, pa tudi zgodnje učenje tujih jezikov je bilo med njegovimi prioritetami, še preden se je država odzvala na to pomanjkljivost.

MAJDA POTRATA: Večina potez mariborske politike se bistveno ne razlikuje od politik v drugih mestih, razen morda tega, da se pri nas vse več ali manj izteče v alibičnost. Zato pa je toliko bolj izražena občutljivost za pripadnost svojemu mestu, ki je potencirana, zato lahko zmagujejo politična gesla tipa S srcem za Maribor. Pa naj stane, kolikor hoče, bi dodala sama.

JOŽE PROTNER: Nič takšnega kot "mariborska politika" po moje ne obstaja. Po številnih domačih in uglednih tujih "razvojnih strategijah", ki so jih naročali in drago plačali bivši mestni oblastniki, ni ostalo praktično nič, na osnovi česar bi se izoblikovala "mariborska (razvojna) politika". Pojem "mariborska-i-o" identiteta, politika, interesi, viri niti približno niso definirani. Za nekatere politike se "mariborsko-a-i-e" meje, interesi, zavzemanja, končajo na mejah ožjega mestnega jedra, celo le na levem bregu Drave. Redki so tisti, ki so prepričani, da je v dobro za Maribor in za bližnjo in tudi širše okolje, da je prav in smotrno pod pojmom "mariborsko"razumeti po vsebini in geografskem obsegu blizu razumevanja "štajersko, osrednje štajersko".

BORIS SOVIČ: Od sedemdesetih let naprej, ko sem se tudi sam začel ukvarjati s politiko, sem v mariborski politiki srečeval in sodeloval z veliko ljudmi. Še sedaj, ali pa morebiti prav sedaj, ko lahko presojamo delovanje politike v daljšem časovnem obdobju, lahko mirno trdim, da si številni zaslužijo vse spoštovanje za vse, kar so dobrega storili za mesto in širšo regijo. Še posebej spoštujem tiste izkušene in mo-

tivirane politike, ki v ospredje niso postavljali svojega, ampak interes skupnosti ter z veliko zagnanostjo reševali probleme in uresničevali projekte. V čast mi je bilo, da sem imel priložnost z njimi sodelovati.
Kar se mnogokrat izpostavlja kot nekako tipično za mariborsko politiko, v precejšnji meri odraža politiko "drugih mest", značilno tudi za druge države. Politikom v "drugih mestih" je morebiti še nekoliko težje zaradi presežka pričakovanj in deficita možnosti, ki pogosto označuje odnos centra do drugih mest.

Kakšna je politična slika Maribora, če jo primerjamo z ostalimi mesti v Sloveniji? Kje najdete posebnosti?

MATEVŽ FRANGEŽ: Lokalno politiko povsod zaznamuje pomanjkanje standardov. Čeprav vasi pripisujemo, da dela po domače, v bistvu enako delamo tudi v mestu, kot je Maribor. Zdi pa se, da je ta kakovost vedno slabša in da smo tudi tukaj priča dejstvu, da aktivna politika privabi le povprečneže, ki jih zanima spin in posel, materija in poslanstvo pa vse manj. So pa hvala bogu izjeme, ki potrjujejo tudi to pravilo.

JOŽE JAGODNIK: Posebnosti politične slike je možno opazovati skozi dejstvo, da so tradicionalne stranke, velike stranke z izjemo ene, v odmiranju. SD-ja, tradicionalno zastopanega v delavskem mestu, skoraj ni več, LDS-a prav tako ni, parlamentarni novorojenci se komajda znajdejo, vsake toliko časa se pojavijo politične liste, bolj kot listje, ki vsako jesen odpade. Po pravilu v njih ni mnenjskih voditeljev, ljudi s širšim ugledom. V aktualnem mestnem svetu je 45 svetnic in svetnikov. Večina Mariborčanov ne zna našteti niti pet imen. To samo po sebi ni nič slabega, toda v posnemanju, preslikavanju dogajanja v parlamentu so razprave v mestnem svetu že na meji absurda. Slab besednjak, šibko znanje, nesposobnost širšega pogleda in potrebe po sodelovanju. Mestni sveti bi po mojem mnenju morali doživeti temeljito zakonsko prenovo, predvsem v zmanjšanju števila članov. Kaj bo lahko v Mestnem svetu storila lista za čisto pitno vodo, če na volitvah dobi enega člana? In da je absurd še večji, taka lista z enim članom lahko dobi celo podžupansko mesto.

RUDI MOGE: Slika je klavrna predvsem zaradi izrazitega centralizma tako državnega kot političnega. Vrhovi političnih strank se kot kače bojijo tem, ki bi odpravile slabosti volilnega zakona, prav tako pa je zanje tabu tema o regionalizaciji Slovenije. Da se na tem področju nič ne naredi, kaže na to, da so si strankarske centrale povsem podredile občinske odbore, in krog je sklenjen. V ostalih mestih je položaj več ali manj podoben. Razdelitev Slovenije na drugi ravni lokalne samouprave bi zagotovo prinesla podobno delitev tudi v politiki in s tem pripomogla, da se tudi politika izvije iz krča stagnacije.

MAJDA POTRATA: Vsaj v zadnjem času Maribor ne premore karizmatične politične osebnosti, ki bi združevala potenciale tega mesta v skupnem dobrem. Programska neartikuliranost novih vladajočih struktur oziroma odsotnost političnega koncepta

oblikuje lepljenko, ki so ji vezivo le partikularni kratkoročni interesi. Personalna privrženost ne more nadomestiti odgovornega političnega delovanja. Politika pa je odgovorno urejanje javnih zadev v dobro ljudi.

JOŽE PROTNER: Trenutna politična slika Maribora ni primerljiva z ostalimi slovenskimi mesti. Če je odsev te slike sestava mestnega sveta, kjer z rekordnim številom svetnikov kraljuje Lista župana Andreja Fištravca in občani doživljamo to listo kot nekaj amorfnega, neopredeljivega in neoprijemljivega in če se spomnimo preteklih skoraj dveh mandatov župana Kanglerja, ko je bila v mestnem svetu najmočnejša županova lista, ki je zvesto sledila in podpirala vse, tudi najbolj nerazumljiva in samovoljna dejanja takratnega župana, potem lahko trdim, da smo v primerjavi z drugimi mesti res nekaj posebnega.

BORIS SOVIČ: Posebnost, na katero smo lahko ponosni, je gotovo v odločnosti meščanov, ki v izjemnih trenutkih zgodovine vzamejo stvari v svoje roke. Spomnimo se Maistra in njegovih vojakov v desetih, akcije mariborskih mladincev in skojevcev v Volkmerjevem prehodu proti okupatorju v štiridesetih, hrabrosti meščank in meščanov ob pekrskih dogodkih in osamosvojitveni vojni v devetdesetih letih in urbanih protestov na pragu novega veka za višje moralne in etične standarde v politiki.

V kakšni meri je socialna slika mesta in gospodarska situacija v mestu opešala in kje vidite poglavitne vzroke za negativne demografske trende? Kako si razlagate porast človeških stisk, revščine in vedno večjo brezposelnost in kje (kako) bi odmerili krivdo politikom?

MATEVŽ FRANGEŽ: Po mojem videnju zelo. So ljudje, ki še vedno zmorejo in relativno dobro živijo, v podtalju, ki je vse prevečkrat skrito, pa vlada velikanska beda, posebej med starejšimi, mladimi, dolgotrajno brezposelnimi, tudi mnogimi mladimi družinami. Prihodnosti se bojimo, namesto da bi jo pametno zagrabili, naredili nekaj brainstormingov o ključnih trendih, priložnostih, nevarnostih, lastnih prednostih in slabostih, iz vsega skupaj pa identificirali točke, ki jih moramo kot skupnost zagrabiti. Glede na vse pogoje, ki jih Maribor in regija imata, bo potrebno veliko domišljije, da si izmislimo izgovore, če se jih ne uresniči.

JOŽE JAGODNIK: Socialne slike ne zmore popraviti noben zakon, še tako dobronameren, socialni in demokratski. Tu gre za spremembo miselnosti v državi. Državni proračun, torej skupek denarja, ki nastane iz davkov in prispevkov, se razporeja po nekem železnem načelu deli in vladaj. V tem je tudi problem regionalizma. Če bi bila država sposobna porabiti 20 odstotkov proračuna v korist regij (ki jih ni) in občin (ki jih je preveč). bi se položaj korenito spremenil. Zdaj pa je 90 odstotkov proračuna razdeljenega (velja tudi za občine) za zakonsko predvidene naloge, za preostanek pa se stepejo razvoj, infrastruktura, okolje in kmetijstvo. V Sloveniji je bil celo slučaj, da so kandidati za ministre morali vnaprej podpisovati prazne od-

stopne izjave, ki bi bile uporabljene v primeru, če bi kateri zahteval iz državne malhe več, kot je odmerjeno. Nobena politika, ne stranka, ne posameznik se doslej ni bila sposobna pregristi do dejanskim sprememb. Dokler bo tako, bo ob demografskih zagatah in socialnih stiskah slika družbe samo še slabša, pa naj gre za Zgornji Kašelj ali za Maribor.

Rudi Moge: Razvoj nekega kraja, vasi, mesta ali države je odvisen od koncepta, še bolje strategije te lokacije in sposobnosti, da jo realizira. Za to potrebuje prave ljudi na pravem mestu. To je vsesplošna praksa povsod v svetu. Če tega ni, lokacija zaostaja ne glede na to ali je v Sloveniji, Nemčiji ali ZDA. Za to pa je odgovorna politika tiste lokacije. Vsesplošno se ve, kaj je potrebno storiti. Nič ni treba na novo izumiti.

Majda Potrata: V tem mestu je bilo nakopičeno poklicno znanje, so bili uspešni gospodarski, predvsem industrijski subjekti, številni raziskovalni oddelki. Njihovo sesutje je uničevalo ljudi, njihovo identiteto in dostojanstvo. Počasno pobiranje gospodarstva je prinašalo začasne rešitve, toda dolgoročno se socialna slika samo poslabšuje.

Vsekakor je politika odgovorna za stopnjevanje napetosti med javnim in zasebnim sektorjem, za ščuvanje proti javnim uslužbencem. In s tem si samo odpira pot za oženje socialnih in vseh drugih pravic iz javnih sredstev. Posledica bo slabša dostopnost javnih storitev za vse. Kje bodo potem enake možnosti tudi za mlade iz socialno manj spodbudnih okolij? Bodo študirali lahko samo bogati, nepremožnim pa bo ostalo vajeništvo in potem poceni delo – če ga bodo sploh imeli. Vse več obveznosti se iz polja javnega seli v polje zasebnega, obseg socialne države, zapisane v ustavi, se oži. Kako lahko komu pade na pamet – četudi iz piarovskih vzgibov – da bo odtujil sredstva za najbolj ranljive skupine ljudi? Ko smo pri politiki – ni dovolj samo govoriti o pravičnosti in etiki, treba ju je tudi uresničevati. Pa čeprav ne boš v moderni sredini, ampak te bo morda malo zaneslo v levo.

Predvsem pa je politika soodgovorna za povečevanje nestrpnosti in okrepljeno ksenofobijo in celo rasizem. Prikrajšani ljudje so težko razumevajoči za stisko drugih, če so sami spregledani in ponižani! Namesto da bi bili politiki zgled, so nekateri deli politike razširjevalci sovražnosti. Največ osebnih diskvalifikacij sem doživela zaradi svojega zavzemanja za izbrisane, etnične manjšine, preprečevanje nasilja nad ženskami, istospolno usmerjene in druge ranljive skupine. Ampak zakaj to pravim? Ker je v Mariboru civilna družba slabo artikulirana. Je tudi za to odgovorna politika?

Demografska slika je večplastna. Po eni strani bi nas dolgoživost prebivalstva morala veseliti, po drugi strani pa se ne morem otresti občutka, da smo stari vse večje breme in da mladim zmanjkuje potrpljenja z nami. Zato bo strategija medgeneracijskega sodelovanja nujna stalnica prihodnje politike – to je najlaže uresničljivo prav na lokalni ravni. Za to niso potrebni novi zakoni, samo malo več človečnosti. Upadanje rodnosti je zaznavno že daljše obdobje. Spremenjene razmere na trgu

dela, daljši delovni čas, večja brezposelnost in s tem zmanjšana varnost slabo vplivajo na možnosti za ustvarjanje družine. Zato so nujni ukrepi za zagotovitev združljivosti javnega in zasebnega življenja. In smo spet pri nerazumljivih varčevalnih ukrepih na državni ravni, mestna politika pa jih samo kopira.

Jože Protner: Gospodarska situacija in posledično socialna slika v mestu se je odločilno poslabšala z zlomom velikih gospodarskih sistemov v začetku devetdesetih let. To so tudi največji razlogi za negativne demografske trende. Vsa ta leta mariborski politiki niso bili sposobni oblikovati in se poenotiti okoli strateških odločitev, ki bi v danih možnostih pozitivno usmerile razvojno smer.

Boris Sovič: Korenine svetovne finančne krize niso pri nas, posledice pač. Zadnja kriza je ponovno globoko zarezala prav v Mariboru in v Vzhodni Sloveniji.
Aktualno demografijo mesta res označujejo negativni naravni prirast, izseljevanje iz mesta in priseljevanje iz tujine. V zadnjem desetletju je bilo v Mariboru kar 3.000 manj rojenih kot preminulih, hkrati so se kumulativno trije od sto prebivalcev odselili v druge občine (v letih 2012 in 2013 se je trend spremenil, morebiti zaradi bližajočega se nepremičninskega davka), štirje od sto pa so prišli iz drugih držav (po letu 2007 sicer tudi ta prirast v glavnem upada).
Na socialno stisko v mestu so najbolj vplivala negativna gospodarska gibanja. V zadnjem kriznem obdobju je Maribor izgubil več kot 7.300 delovnih mest, zaradi česar se je število brezposelnih povečalo za 74 %. Kolikor je moč sklepati po aktualnih energetskih trendih, se gospodarske kapacitete v severovzhodni Sloveniji za razliko od osrednje in zahodne Slovenije še vedno ne povečujejo. V prvi tretjini letošnjega leta so se na območju Maribora celo zmanjšale.

Slika 1: Registrirane brezposelne osebe po občini prebivališča, Maribor, mesečno, v obdobju od januarja 1999 do februarja 2015. Podatki: Statistični urad Republike Slovenije, http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/statfile2.asp .

Kaj so bile poglavitne napačne strateške in politične odločitve v preteklih desetletjih in kaj vidite ko največjo coklo v delovanju mestnega sveta?

MATEVŽ FRANGEŽ: Ključna strateška napaka mesta je, da res strateških opredelitev pravzaprav ni bilo. Tudi tam, kjer so (bile), jih je zamenjala stihijska politika, ki cilje tlači v format evropskih projektov za čim več keša, namesto da bi najprej ozavestila in zgradila s skupnostjo soglasje o tem, kaj hočemo in kakšen naj bo Maribor prihodnosti. Brez tega smo obsojeni – četudi bomo morda celo napredovali in nam bo počasi bolje – da je zlata doba Maribora že za nami. Sam se pa s tem nočem sprijazniti, ker hočem, da otroka svoje življenje preživita tukaj, na zame najlepšem delu sveta, ne pa da jih bom začel danes čim bolje usposabljati za to, da preživita v svetu, daleč od svojih korenin. Ko so gradili železnico, so vedeli, da hočejo priti do Trsta, in samo tistemu ptujskemu kmetu Neubauerju se imamo za zahvaliti, da ni bil za te novotarije in da so traso umestili preko podeželskega Marpurga. Ali bomo res dopustili, da bo naša prihodnost odvisna od strateških odločitev drugih, in – bog lonaj – da bi spet tako naneslo, da se bomo slučajno znašli na sredi poti do cilja nekoga drugega?

MAJDA POTRATA: Če vaše vprašanje meri na državo kot celoto, potem zanesljivo denacionalizacija v obliki, v kakršni je bila izvedena, pa privatizacija z uničenjem industrije in vključno s to zadnjo tretjo fazo privatizacije še vsega, kar je ostalo.
Delovanje mestnega sveta sem spoznavala dva mandata. V prvem je imel župan koalicijo, v drugem je bil brez nje. Gladko ni šlo nikoli, ker tudi koalicija ni vedno vztrajala pri dogovorjenem. Redki svetniki so gradivo natančno preštudirali in o njem argumentirano razpravljali. Gradivo pripravljajo strokovne službe, prevečkrat površno in slabo. Prikrojevanje poslovniških in statutarnih določil vsakokratnim interesom je za demokracijo pogubno. Zato imam v dobrem spominu svetnika Mirka Žlendra, ki je vedno zahteval dosledno spoštovanje temeljnih aktov mestnega sveta. Za zakonitost pa je odgovoren župan, zato mu mestni svet ne more biti paravan. Tega bi se morali svetnice in svetniki zavedati.

JOŽE PROTNER: Poosamosvojitveni zlom mariborskega gospodarstva ni samo splošen pojav, ki je spremljal našo osamosvojitev in spremembo političnega in gospodarskega sistema, ampak je rezultat tiste državne politike, ki je želela počistiti z vsem, kar bi lahko šteli kot dosežke prejšnjega sistema in na to ni bilo dovolj odločne odzivnosti mestne politike. Če k temu dodamo še izrazito slabo kadrovanje na najodgovornejša, vodilna delovna mesta v gospodarstvu (nesposobnost, pohlep, slepo izvajanje slabonamerne strankarske politike), imamo stanje, kot je.
Mestni svet je po moje bil največja cokla takrat, ko je njegovo delovanje in odločanje slepo sledilo samovoljnim predlogom posameznih županov. Imeli pa smo celo mandat, ko župan ni imel koalicije, mestni svet pa se je večkrat znal poenotiti, odločno zagovarjati in zastopati posamezne rešitve, ki jih je župan razumel in upošteval.

BORIS SOVIČ: Napačnih strateških političnih odločitev je bilo več, na primer ukinitev okrajev v šestdesetih letih in neustanovitev pokrajin v devetdesetih letih, po-

osamosvojitvena fragmentacija večjih občin, eksperimentiranje s financiranjem lokalnih skupnosti.
Za uspeh delovanja najvišjega organa lokalne samouprave so potrebne tako kakovostne podlage za odločanje, ki jih pripravlja mestna uprava, kot tudi sposobnost sprejemanja odločitev v korist skupnosti.
Velik problem je volilna udeležba in mestne svetnice in svetniki se morajo zavedati, da tudi s svojim delom vplivajo nanjo. Če bi se nadaljevali dosedanji trendi, pa vsekakor upam, da se ne bodo, je vprašanje, koliko volivk in volivcev bo leta 2022 sploh še prišlo na volišča.

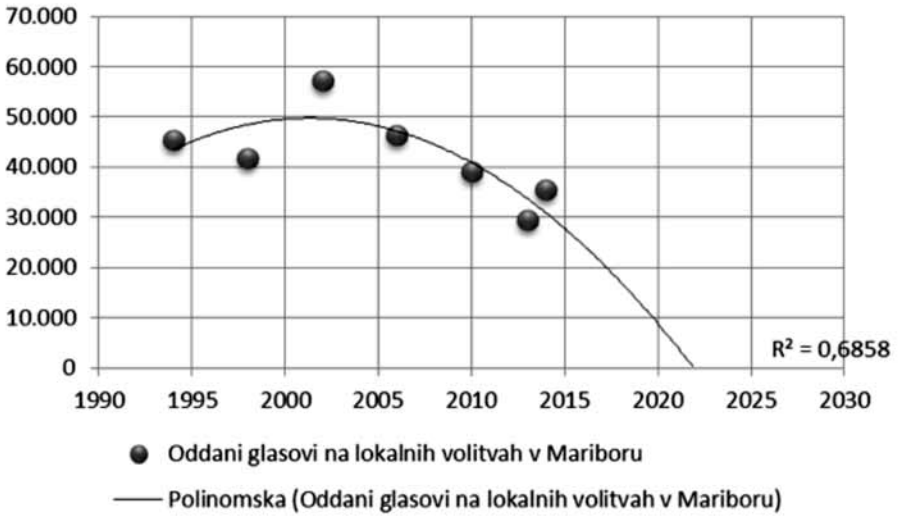

Slika 2: Volilna udeležba na lokalnih volitvah v Mariboru od leta 1994 do leta 2016 (modre točke). Podatki: Državna volilna komisija, www.dvk-rs.si. Hipotetična polinomska ekstrapolacija do leta 2022 je označena s črno linijo.

Kako je po vašem mnenju na identiteto mesta vplivala osamosvojitev Slovenije, je predstavljala kak poseben prelom?

MATEVŽ FRANGEŽ: Tako poseben prelom, da si mesto od njega še vedno ni opomoglo. Čeprav je bil v vrsti stvari Maribor vedno prvi, mu velikanska cena odplačane osamosvojitve nikoli ni bila priznana. In dokler bo tako, bodo na delu dezintegracijske silnice.

JOŽE JAGODNIK: Osamosvojitev Slovenije ni imela kakšne prelomne vloge za identiteto mesta. Izjema so bili pekrski dogodki, operacija na začetku osamosvajanja, pa še to zgolj v zavesti za domačo rabo.Nekoliko je k specifični indentiteti vplivala tudi ulična odstavitev župana, ki je pozabil na ljudstvo. Ne poznam pa države, v kateri predsednik vlade v skoraj enoletnem mandatu ne bi obiskal drugega največjega mesta, posebej, če ga je 30 odstotkov volilnega telesa tega mesta tudi pomagalo izvoliti. Velja za obisk župana, zasebni ali strankarski stiki so drugotnega pomena.

Rudi Moge: Osamosvojitev Slovenije je pomenila popolno dotedanjo razvojno diskontinuiteto, nepotrebno uničenje industrijsko prosperitetnih programov (Hidromontaža, Metalna, ki je bila šesti največji proizvajalec hidromehanske opreme na svetu, TAM, tekstilna industrija …). Šlo je za namerno popolno prekinitev s starim, ne glede na vsebino in možnost preživetja. Pomembno vlogo so pri tem odigrali tudi tajkuni. Prav pri Mariboru se pokaže odsotnost neke celovite gospodarsko razvojne strategije države, namesto da bi policentrično razvijali državo – Maribor kot industrijsko-univerzitetno-kulturni center –, smo industrijske gigante namerno potopili, ne glede na njihove objektivne možnosti na mednarodnem trgu dela (po mojem mnenju bi Metalna in Hidromontaža morali preživeti). Torej, Mariboru se je nekako od zunaj sesula dotedanja industrijsko predimenzionirana identitetna podoba, nova pa se morda ustvarja prepočasi – temelji pa na kulturi (Univerza – njeno kompletiranje z medicino in teologijo, SNG postane institucija nacionalnega pomena, Carmina Slovenica kot svetovna mega kulturniška znamka itd.).

Majda Potrata: Maribor bi lahko iz svoje osamosvojitvene izkušnje črpal samozavest in odločnost, je pa z osamosvojitvijo izgubil svojo prvotno identiteto največjega industrijskega mesta z največ vojaki na število prebivalcev, ugasnile so cele industrijske panoge, identiteta univerzitetnega mesta pa še ni utrjena. Vztraja kot nogometna prestolnica, po zaslugi Borštnikovega srečanja, Carmine Slovenice, Naše pesmi, Lenta, EPK, literarne dejavnosti in razvitosti knjižničarstva ... vzpostavlja svojo kulturno identiteto.

Jože Protner: Osamosvojitev je bila za Maribor priložnost postaviti se kot drugo največje slovensko mesto in metropola Štajerske. Vsega tega ni bilo, saj je osamosvojitev spremljal šok ob izgubi desetine tisočev delovnih mest in posledično permanentna socialna kriza. Pozitivno za identiteto bi lahko šteli delovanje kulturnih inštitucij, ki so na različnih področjih kulture dosegale odmevne nacionalne in internacionalne uspehe.

Boris Sovič: Osamosvojitvena vojna se je v Mariboru s pekrskimi dogodki začela. Podatki pa žal še vedno kažejo na negativno poosamosvojitveno bilanco Maribora. Menim, da ni dvoma, da je Maribor plačal največjo ceno. V prejšnjih sistemih, zlasti v obeh Jugoslavijah, je bil večinoma med najbolj razvitimi deli države. V sedanjem sistemu pa je Maribor med območji v Republiki Sloveniji z največjimi gospodarskimi in socialnimi problemi.
Če ne bi bilo zaposlitvenih možnosti v sosednji državi, bi bila socialna stiska na našem območju neprimerljivo težja. Veliko naših delavcev odhaja na delo v sosednjo državo. Kot je slišati iz obmejnih občin, veliko otrok obiskuje že osnovne šole v sosednji državi. Simptomatično je tudi to, da naj bi pri reševanju težav v mariborski nadškofiji bolj pomagala sekovska kot ljubljanska nadškofija. Vse to so morebiti znanilci pomembnih premikov. Nisem prepričan, da jih v glavnem mestu povsem razumejo in da se zavedajo možnih posledic nadaljevanja sedanjih trendov v edinem Župančičevem mejniku, ki je v Sloveniji.

Ima mariborska politika kakšne posebne značilnosti? Kako politično močna je? Zdi se, da trenutni predsednik vlade preprosto nima časa za obisk Maribora ali ga pri tem preprečujejo neki politični interesi.

MATEVŽ FRANGEŽ: Celotna slovenska politika je šibka, če odštejemo edino zares organizirano politično silo pri nas, ki pa ima žal napačno agendo in nevaren modus operandi. Mariborska je zgolj njen periferni odsev. Ker sem bil dovolj dolgo njen del, sem lahko od blizu opazoval zniževanje njenih standardov in kakovosti. Se še kdo spomni, kako kompetentne razprave je odlikoval razburljiv čas pred dobrimi desetimi leti?

RUDI MOGE: Običajno je, da vsak predsednik pride na obisk, ko potrebuje volilne glasove. Iz svojih izkušenj pa trdim, da je bolj potrebno, modro in koristno, da pride lokalna politika k njemu z izdelano strategijo in s sposobnim timom v ozadju.

MAJDA POTRATA: Ozadij, ki bi preprečevala obisk predsednika vlade, ne poznam, koristil pa bi le, če ne bi bil zgolj medijski dogodek, ampak bi prinesel konkretne dogovore. Ampak predsednik mora vse dobro premisliti, preden se dogovori, kajne?

JOŽE PROTNER: Mariborska politika ima svoje značilnosti, o katerih sem odgovoril že zgoraj. Na splošno pa si upam trditi, da je vpliv vseh strank da državnem nivoju prešibak in neprepoznaven. Kar pa zadeva obisk predsednika vlade v Mariboru pa se spomnimo nazaj, ko so bila takšna očitanja namenjena prav vsem prejšnjim predsednikom vlad. Problem je v tem, da smo pri vabilih in napovedih takih obiskov in zahtevah ponujali premalo ali nič, kar bomo storili sami, kakšne rešitve ponujamo in kakšno pomoč, predvsem finančno, pričakujemo od države.

BORIS SOVIČ: Kazalec politične moči je morebiti podatek, koliko ministrov in vodij poslanskih skupin, poslancev in državnih sekretarjev, zlasti pa vodij političnih, zlasti koalicijskih strank je iz kakšnega mesta.
Pomembno pa je tudi, kako lokalna politika sodeluje z državno. Incidentnost je bila običajno predvsem za medije in javnost zanimiva predstava, v kateri so lokalni politiki izkazovali, da si "upajo", njihovi partnerji na državni ravni pa, da se s takšnimi pač ne da sodelovati. Temu primerni so bili rezultati.
Največ se je doseglo, kadar se je v strpnem dialogu, z dobrimi predlogi in projekti, predvsem pa v sodelovanju reševalo probleme in realiziralo projekte. Skoraj nikoli ni bilo lahko in pogosto je kar dolgo trajalo, da so bili vidni rezultati. Tudi sedaj verjetno ne bo drugače.

Kako bi ocenili strankarsko življenje Maribora in tradicionalno nenavadne "mešanice" in paktiranja v mestnem svetu?

MATEVŽ FRANGEŽ: Šibko. Stranke so postale same sebi namen, množtvo list pa izkorišča navidezno avreolo neodvisnosti, ne da bi sploh razvile približek lastne politične identitete. Nekateri so vedno zraven, drugih pa ni, ker so se že odvadili prevzemanja odgovornosti in jim paše občasno nerganje med enako mislečimi, kar pa vse bolj postaja tudi njihov politični domet. Ko opazujem to navidezno

mariborsko elito, mi postane slabo. Tudi zato, ker sem bil pred časom morda tudi sam isti trotl.

JOŽE JAGODNIK: Mestni svet v svoji sestavi, ko ima županova lista s satelitskimi listami s po enim ali dvema svetnikoma absolutno večina, je v bistvo odzraz razklanosti idej, vizije. Absurden je tudi položaj, ki ga predstavlja v državi najmočnejša stranka. Kako bi torej dosegli premik pri pogajanjih s centralo, če še sami, doma ne zmoremo konsenza, oziroma je konsez to, kar reče župan, oziroma kar rečejo v njegovem, vprašljivem krogu prišepetovalcev.

RUDI MOGE: Ko opazujem strankarsko življenje v mestu, prihajam vse bolj do spoznanja, da je interes nekaterih politikov bolj osebne narave kot pa splošno dobro. Ko začne prevladovati osebni interes, pa je odprta Pandorina skrinjica nenačelne politike.

MAJDA POTRATA: Kar zadeva utrjene politične stranke, je vse v znamenju politične folklore, brez presenečenj in nič mimo političnih vzorcev na državni ravni. Kar pa zadeva nove stranke, liste in posameznike, pa ne vidim kakšne nove kakovosti, kakšne močne prebojnosti, pač pa veliko inertnosti in partikularnih interesov. Na dober spomin ljudi pa tudi ne kaže staviti – svetniki socialnih demokratov so edini izpolnili obljubo ob vstaji in odstopili, pa volilno telo njihove drže ni nagradilo. Sama pa mislim, da nove politične kulture ne moremo pričakovati kar čez noč, novi ljudje pogosto samo uresničujejo stare vzorce. Zato ni pomembna starost, ampak usposobljenost, znanje, širina, predvsem pa delavnost za skupno dobro.

JOŽE PROTNER: Strankarsko življenje v Mariboru bi ocenil kot provincionalno in marginalno. V mestnem svetu pogrešam programsko povezovanje.

BORIS SOVIČ: V zadnjih dveh desetletjih je v Mariboru kandidiralo na volitvah v mestni svet skoraj sto strank in list, v mestni svet se jih je uspela kvalificirati tretjina. Ko gre za oblikovanje volilnih list, nam kreativnosti ne manjka. Drugo pa je vprašanje učinkovitosti pri upravljanju javnih zadev.
Ne glede na to, ali sem bil v poziciji ali pa v opoziciji, sem ravnal enako in spoštoval staro dubrovniško načelo Obliti privatorum publica curate ter podpiral dobre in zavračal slabe projekte in prakse. Če so torej dejanske koristi mesta vodilo aktualnim svetniškim skupinam pri odločanju, se ne bi toliko ukvarjal s tem, kakšne "mešanice" ali pa paktiranja so k temu prispevala.
Po mojem na mestni ravni tudi ni ključno vprašanje, ali je koalicija ali je ni. Sam sem doživljal oboje. Menim celo, da je bilo za mesto bolje, ko župan ni imel koalicije. Mestna uprava je bila še bolj motivirana za to, da je pripravljala kakovostne predloge, saj se je zavedala, da v mestnem svetu ni glasovalnega stroja, ki bo podprl vsako, še tako bizarno zamisel. Po drugi strani pa je tudi opozicija kmalu spoznala, da ne more v nedogled nasprotovati vsem dobrim predlogom. Tako se je zgodilo, da smo brez koalicije na primer proračun sprejeli celo prej kot s koalicijo.

Kako razumete vznik vstaj jeseni leta 2012, ki so, vsaj deklarativno, zahtevale obračun z lokalnimi mestnimi korupcijskimi klikami in na koncu bile usodne

za župana Franca Kanglerja? Razumete kot naključje, da se je takšna "hobotnica" zaredila prav v štajerski prestolnici?

MATEVŽ FRANGEŽ: To je bil sindrom v Mariboru in še v vrsti drugih mest, le da so drugod te stvari delali inteligentneje, v Mariboru pa na horuk, po šerifovsko. Družbeno sprejemljivo takrat in danes je svetlobna leta narazen. "Saj ni nič hudega, če vzame še kaj zase, glavno je, da zrihta." Vstaje še vedno malo idealiziram, ker sem jim pripisal začetek novega, konec tranzicije, začetek poostrenega javnega nadzora nad politiko, voljo ljudi, da participirajo tudi v Za in ne samo pri Proti. Morda sem se malo uštel in je v resnici šlo le za radarje in denarnico?

JOŽE JAGODNIK: Mariborski milje je kot ustvarjen za hobotničarstvo. Slednje ni samo posebnost tukajšnje politike. Hobotničarstvo je bilo v bančništvu, na Univerzi, v zdravstvu.

RUDI MOGE: Mislim, da je bilo stanje v Mariboru podobno stanju v državi. Župan Franc Kangler je v prvem mandatu z izkušnjami iz Državnega zbora, uspešno vodil mesto, kar so pokazale volitve. V drugem mandatu, ko je hotel narediti še več, pa je izgorel. Z gotovostjo upam reči, da je v Mariboru nekaj ljudi, ki bi naredili vse, da nekdo ne bi gledal iz povprečja. Imajo pa tudi lastnost, da z golidami gnojnice polivajo skoraj vse, ko prenehajo opravljati mandat. Župan Kangler je svoj drugi mandat opravljal vsaj na zunaj precej avtokratsko in si s tem naložil težko politično breme. To je kar klicalo medije, da se ga lotijo. Kot politik brez dlake na jeziku se je spustil v neenak boj z mediji, kar je bilo zanj usodno. Politika v ozadju je to s pridom izkoriščala tudi za boj na državni ravni. Usodni udarec si je zadal z radarji.

MAJDA POTRATA: Klientelizem in korupcija nista mariborska posebnost, vstaja pa je izbruhnila, ko je potrpljenje ljudi skopnelo ob radarjih. Saj je o lokalnih korupcijskih hobotnicah bilo slišati – in še je – tudi iz drugih mest in celo manjših občin, toda radarji so bili za vsega hudega vajene ljudi vendarle preveč. Ne spuščam se v ustreznost in upravičenost izbruha ogorčenja, samo ugotavljam, da je potrpljenje izpuhtelo. Bi pa bila koristna razprava o tem, do kod sme posameznik na položaju slediti svojim osebnim koristim, pa ljudi to pretirano ne skrbi ali moti, češ, kar naj poskrbi zase, če imamo še mi pri tem malo koristi, in kje se začne za ljudi nedopustno.

JOŽE PROTNER: Mariborčani so že v preteklosti večkrat dokazali, da znajo odločno in odmevno odreagirati, ko jim prekipi, ko imajo vsega dovolj. Vsak od teh javno izraženih protestov pa je imel direkten povod. Tako je bil problem radarjev povod za javno demonstracijo nezadovoljstva, ki se je nabralo v času Kanglerjevega županovanja. Na žalost naš pravni sistem očitno omogoča, da se takšne "hobotnice"lahko razrastejo tudi v drugih okoljih.

BORIS SOVIČ: Da. Če nekoliko ironiziram, to pač ni specialiteta lokalne kuhinje z zaščitenim geografskim poreklom. Do takšne prakse lahko pride kjerkoli in (pre)številni primeri to potrjujejo, tako v Sloveniji kot v svetu.
V mariborskem primeru je prišlo do erupcije nezadovoljstva proti lokalni oblasti, ki pa je bila do takrat ne glede na stil svojega delovanja deležna rekordno izkazanega

zaupanja volivk in volivcev. Takšne politike imamo, kot jih izvolimo. Mariborski dogodki bi zato morali biti nauk tako za politiko kot tudi za volivce. Ne drži, da so vsi politiki enaki. Pomembno je iti na volitve in se odgovorno odločiti. Pomemben pa je tudi demokratičen nadzor oblasti.

Kdo je bil po vašem mnenju doslej najboljši mariborski župan?

MATEVŽ FRANGEŽ: Naj ne zveni strankarsko priliznjeno, ampak vsaj v spektru mojega (omejenega) zgodovinskega spomina je to Sovič. Delal sem z njim od blizu in sem mu hvaležen za vse, česar sem se ob tem naučil. Če ga je javnost dojela kot neodločnega, ga sam še vedno vidim kot enega od najbolj trmastih, osredotočenih ljudi. Po letih propadanja je bilo to obdobje, ko se je Maribor začel spet postavljati na noge. To je bil čas politike po pameti in ne na pamet, ki je temu obdobju sledila.

JOŽE JAGODNIK: Kot predsednik skupščine mesta je bil to po mojem mnenju Mirko Žlender, kot klasičen župan pa dr. Alojz Križman.

RUDI MOGE: Ne bom sodil, da ne bom sojen.

MAJDA POTRATA: Bom odgovorila, čeprav sem na zelo spolzkem terenu, ker nihče ne dela samo dobro, predvsem pa ni določenih kriterijev. Nočem imenovati še živečega politika ali političarke, ampak se s spoštovanjem spominjam gospoda Mirka Žlendra, ki je bil v vseh pogledih mestu v ponos, sama pa se ga spominjam kot mestnega svetnika po argumentiranih razpravah.

JOŽE PROTNER: Dejansko lahko o županih v zadnjih 50 letih govorimo le po letu 1994, ko je bila sprejeta in uveljavljena nova zakonodaja o lokalni samoupravi. O županih v vsebinskem smislu pristojnosti in odgovornosti ne moremo govoriti pred osamosvojitvijo, niti po osamosvojitvi do sprejetja ustrezne zakonodaje, saj je bila do tedaj predstavniška funkcija ločena od izvršne funkcije. Zato bi omenil le župana prof. dr. Alojza Križmana, ki je kot prvi župan izpeljal organizacijo občinske samouprave in jo uveljavil v težkih političnih razmerah, ko v mestnem svetu ni imel stalne in zanesljive podpore.

BORIS SOVIČ: V dobrih in težkih časih, v revščini in blaginji, v vojni in miru smo od prvega mestnega sodnika Urha (1243) oziroma prvega mariborskega župana Jožefa Altmanna (1798) imeli 104 mestne sodnike, 22 županov in 17 predsednikov mestnih oblasti. Elementarni kriterij uspešnosti bi lahko bila razlika med stanjem na začetku in koncu mandata oziroma, ali se je življenje meščank in meščanov izboljšalo, je bilo mesto bolj urejeno in varno, seveda pa je za oceno uspešnosti potrebno razumeti tudi čas in okoliščine, v katerih je župan deloval.
Zato bi izpostavil predvsem mestne voditelje, ki so uspeli izboljšati življenje meščank in meščanov, obnoviti mesto po velikih nesrečah (požari, kuga, vojne), obraniti mesto pred oblegovalci, doseči velike mestne pridobitve (na primer cesarsko-kraljevo cesto, južno in koroško železnico, mestno hranilnico, železniške delavnice,

tovarne, šole, fakultete, sedež škofije, informacijsko in komunalno infrastrukturo, prostorski razvoj), povečati zaposlenost in zmanjšati brezposelnost, urediti mestne finance.

Kako bi ocenili delovanje trenutne mestne politike danes, leta 2015?

JOŽE JAGODNIK: Ali sploh obstaja kaka odgovorna mestna politika? Mestna politika bi bila deležna pozornosti, ko bi pregnala nezaposlenost, ko bi zagotavljala delo mladim, ko bi spremenila socialno in demografsko sliko. Prepir, kdo bo kje sedel, kateri pločnik bo prednostno asfaltiran, pač ni kaka velika politika. Taki projekti se lahko udejanjajo s sposobnimi ljudmi. Ni znakov, da bi bili tega sposobni aktualni mestni politiki.

RUDI MOGE: Preveč je zaprta v lastni krog in nima obzorja za izhod iz krize tudi v povezovanju v regiji in širše, še manj pa zaradi nedodelane strategije projektov.

MAJDA POTRATA: Moje pričakovanje ni bilo veliko, ker ne verjamem v hitre in preproste rešitve, predvsem pa, da sta lahko neomadeževanost s politiko – pa karkoli že to pomeni – in nestrankarska pripadnost že sami po sebi zagotovilo kakovostnega odločanja.

JOŽE PROTNER: Delovanje mestne politike v sedanjem trenutku je nemogoče oceniti kot nekaj, kar nas bo jutri pripeljalo na zeleno vejo. Razvoj gospodarstva staviti na geografsko oddaljene pretežno kitajske investitorje in zanemarjati interese in potenciale sosednjih držav je po moje zgrešena politika, ki pa sicer že kaže pravi obraz. Roki se odmikajo, ali se investitorji kar umikajo. Spreminjajo se prioritete. Maribor bi vsekakor moral izkoristiti položaj drugega največjega slovenskega mesta v povezovanju in iskanju priložnosti s sosednim Gradcem Nakopičeni problemi mariborskih podjetij, kjer je lastninsko in upravljavsko udeležena tudi mariborska občina, se rešujejo počasi.

BORIS SOVIČ: Nekdanji nemški zvezni kancler, socialni demokrat Helmut Schmidt je pred kratkim na podobno prošnjo, da torej oceni delo sedanje vlade, odgovoril približno v stilu, da opravljajo zahtevno in odgovorno delo, da upa in verjame, da se trudijo po najboljših močeh ter da jim želi uspešno delo. Razen ekstrapolacije na lokalno raven, bi k temu težko kaj dodal.

Kaj točno manjka mariborski politiki, da bi bila uspešnejša, ekonomsko bolj učinkovita, politično bolj prepričljiva?

MATEVŽ FRANGEŽ: Resna prenova političnega razreda, ki jo lahko rodi samo nova generacija z veliko znanja in z dobrimi nameni. Na ulici srečujem ljudi, ki jih zlahka vidim kot prihodnje župan(j)e. A mislim, da jih tako vidim zato, ker to niso in ker znajo neobremenjeno s tem slediti svojim ciljem in so pri tem zelo uspešni.

RUDI MOGE: Mariboru že ves čas po osamosvojitvi manjka povezovanje, dolgoročna strategija in sposobni ljudje na pravih mestih. (Zadnja županja, ki je to vedela

po osamosvojitvi, je po mojem bila Magdalena Tovornik. Ampak ona ni bila izvoljena na demokratičnih volitvah po osamosvojitvi.)

MAJDA POTRATA: Za reševanje iz zagatnega položaja so potrebni vizija, strategija, sistematičnost, predanost, delavnost – skratka jasen program. Dandanes je politika res na dnu ugleda pri ljudeh, ne uživa njihovega zaupanja, ampak je profesija, ki terja znanje in predvsem odgovornost in ima svoje zakonitosti, tako kot jih ima vsak poklic. Vendar je za politika pomembno, da upošteva demokratična načela in temeljne človekove pravice. Svojo funkcijo mora jemati ne kot dobro plačano službo, ampak kot služenje ljudem. In prav to si želim za mariborsko politiko.

JOŽE PROTNER: Mariborski politiki za uspešnejše in učinkovitejše reševanje problemov na različnih področjih manjka profesionalnost.

BORIS SOVIČ: Po volilnih rezultatih sodeč lokalne politične prepričljivosti v mariborski politiki v zadnjem obdobju ni primanjkovalo. Deficiti so bili morebiti bolj v uspešnem in preglednem upravljanju javnih zadev, v nesorazmerju med prepričljivostjo, transparentnostjo in dejansko učinkovitostjo.
Menim, da je ključno strokovno, pregledno in odgovorno delovanje v korist skupnosti. Takšna politika ni nujno vedno všečna, je pa na dolgi rok vsekakor učinkovita, saj v takem primeru tudi rezultati večinoma ne izostanejo.

Kaj bi označili, v najbolj splošnem kulturnem in družbenem pogledu, za največjo prednost Maribora, na kateri bi morali graditi naše načrtovanje in delovanje, jo spoštovati, morda izkoristiti?

MATEVŽ FRANGEŽ: Predin poje, da je Maribor "tak fejst nor". Morda je v tem njegova največja izvirnost. Če bi bil nor na to, da se postavi na noge in izkoristi niz danih priložnosti …

RUDI MOGE: Njegovo geografsko lego, institucije, ki omogočajo razvoj, ter množica visoko usposobljenih ljudi, ki komaj čakajo na izvedbo uspešnih programov. Kot center Vzhodne kohezijske regije ima moč in priložnost, povezati mesta v regiji, s sosednjo Avstrijo pa vzpostaviti sodelovanje na način, ki bi pospešil razvoj kreativne industrije in turizma tudi v korist Maribora. Žal sedanji "beg možganov" iz mesta in okolice, ki je usmerjen predvsem v tujino, postavlja Maribor v depriviligiran položaj, saj izgubljamo aktiven in visoko izobražen kader; vanj sta mesto in država vlagala. Videti je, da to ni prav velika skrb politikov na mestni ali nacionalni ravni.

MAJDA POTRATA: Temelj naj bosta kultura in izobraževanje. Premisliti je treba, kakšen naj bo bodoči izobraženec, kaj mu moramo dati, da bomo kasneje od njega kot skupnost dobili povrnjeno. Kako bomo posamezniku omogočili, da razvije in da od sebe svoje najboljše.

JOŽE PROTNER: Zavedati se moramo, da smo del Evropske unije in zato moramo iskati priložnosti predvsem v njej. Ujeti moramo evropske prioritete in trajnostne

načrte, pa tega ne zmoremo uresničiti niti pri izgradnji in posodabljanju prometne infrastrukture, kjer se priložnosti najbolj ponujajo. Recimo, ko gre za modernizacijo in širjenje železniške infrastrukture s Phyrnsko železniško progo, ki bi učinkovito prometno oziroma prostorsko povezala Evropo z Jadranom preko Kopra, z Balkanom in Bližnjim vzhodom in to preko Maribora in Štajerske. Glede tega in mnogih drugih razvojnih ciljev nas sosedi, predvsem Avstrijci celo nagovarjajo k sodelovanju, mi pa nič ne v Mariboru in posledično tudi v Sloveniji ne. Z vstopom v EU smo od tega veliko pričakovali, tudi EU je od nas pričakovala verjetno več. Zato se sprašujem, ali smo se kljub članstvu že tudi zares integrirali v EU? Kakorkoli že, rezultati niso spodbudni. Vedeti moramo, da so vlaganja kitajskih investitorjev v prometno infrastrukturo nekaj drugega kot vlaganja naših sosedov oziroma drugih članic EU. Če hočemo biti del Evrope, se moramo integrirati v evropske procese, a to ne pomeni, da se moramo razprodajati.

Boris Sovič: Maribor ima čudovite naravne danosti, dobre šole in univerzo, Univerzitetni klinični center, Slovensko narodno gledališče z Opero, Dramo in Baletom, knjižnice, nadškofijo, seveda še vedno pomembne gospodarske družbe, do sedaj je imel drugo največjo slovensko banko, ima dobro informacijsko in primerno komunalno infrastrukturo, je vključen v novo avtocestno omrežje, je transregionalno nakupovalno središče, ima močno razvite medije.
A bodimo si odkriti. Podobne značilnosti ima tudi marsikatero drugo večje mesto. Razen tega prednosti včerajšnjega ali današnjega dne niso nujno tudi prednosti jutrišnjega dne. Uspešnost mesta je odvisna predvsem od ambicioznosti, sposobnosti in motiviranosti za valorizacijo družbenih in naravnih danosti. In tu je seveda ključno znanje, ki zna danost materializirati v prednost. Zato je potrebno graditi predvsem na spodbujanju kreativnosti. Mesta se pač razlikujejo po tem, kaj in koliko privlačnosti ter dodane vrednosti so v njih sposobni ustvariti.

Podobno vprašanje kot prejšnje, kaj je po vašem mnenju največja slabost Maribora, vredna refleksije in končno tudi odprave?

Matevž Frangež: Nepovezanost, nostalgična zazrtost v zlate čase, pomanjkanje motivacije za to, da se upremo sivini usode. Vse se da, če se hoče. Imamo vrsto ljudi, ki to dokazujejo vsak dan.

Jože Jagodnik: Mariboru manjka samozavest. Biti prvak v fuzbalu ali imeti Lent ni dovolj. Na samozavesti bi morali delati strateško, če se razumemo, kaj to pomeni v najširšem smislu besede in pojava. Začnimo s preprostim vprašanjem, ali poznate mesto, ki bi imelo toliko raznolikosti? Zakaj ne bi bile posebnosti Maribora za začetek tudi prednosti v izgrajevanju samozavesti? In tako dalje ...

Rudi Moge: Zamenjati nekatere kadre, ki svojo funkcijo opravljajo z namenom, da jo bodo opravljali ad infinitum, čeprav nimajo nobenih videnj razvoja, svojo neuspešnost pa skrivajo za tem, da svoje napake naprtijo drugim.

Majda Potrata: Destruktivnost.

Jože Protner: Opažam, da se aktualno občinsko vodstvo premalo angažira, ko se ponudijo priložnosti za nove pobude in programe za razvoj mesta in regije. Vsaj enkrat ali dvakrat na leto pogrešam srečanje odgovornih predstavnikov mestne uprave in javnih podjetij skupaj s poslanci z našega območja z najvplivnejšimi ljudmi v državni upravi, ki izhajajo iz našega okolja. V ta sklop sodi tudi neposredno in redno komuniciranje, tudi mestnih svetnikov s predstavniki gospodarstva, zbornic, razvojnih ustanov, univerze itd. Že vrsto let pogrešam načrtno in sistematično pozicioniranje vloge Maribora v regiji in širše. Recimo, zakaj Maribor ne bi sklenil parterskega odnosa z Ljubljano, namesto da smo nenehno priče namigovanjem, kako da je prestolnica negativno nastrojena do nas, takorekoč dežurni krivec za stanje, v kakršnem smo. Tukaj ne gre le za značilni mariborski kalimerovski pogled na Ljubljano kot simbol državnega vrha, ampak tudi na mesto kot tako. Menim, da je potrebno čim prej najti in opredeliti stične točke, ki dve največji slovenski mesti povezujeta tam, kjer se dopolnjujeta in ki nakazujejo skupno razvojno strategijo. Maribor bi vsekakor moral izkoristiti položaj drugega največjega mesta v Sloveniji in bližino Gradca, drugega največjega mesta v Avstriji. Naposled je blizu, komaj sto kilometrov daleč, milijonska prestolnica Hrvaške, Zagreb. Gre za zanimiv trikotnik, v katerega je Maribor umeščen, pa tega ne znamo izkoristiti. Če Maribor želi pokazati svojo evropskost, mora v tem trikotniku odigrati svojo vlogo in to na gospodarskem in tudi kulturnem področju.

Boris Sovič: Tako v mestu kot v državi je največja slabost ista. Namesto, da bi v problemih iskali priložnosti, izrabljamo preveč priložnosti, da iščemo probleme. Razmere so pogosto res zelo zahtevne, a tudi v takšnem položaju je nenehno potrebno iskati rešitve. Ko bo kultura nenehnega iskanja kreativnih rešitev prevladala nad prakso prepogostega jamranja odgovornih in potapljanja v malodušnost, bo gotovo drugače.

Bi želeli o politični polpretekli zgodovini Maribora in stanju raziskav povedati še kaj, česar vas nismo vprašali?

Majda Potrata: V zgodovini Maribora je toliko takega, kar bi bilo vredno sporočiti sodobnikom tudi za prihodnost. Ni se vedno lahko spominjati stvari, ki so nas prizadele, vendar najti je treba vzroke, zakaj je do njih prišlo. Laže in bolje bomo razumeli sebe in drug drugega.

Jože Protner: Maribor ima velik potencial zaradi geografskega položaja (križišče 5. in 10. evropskega prometnega koridora, na poti med Dunajem in Benetkami – turizem !, blizu pomembnih večjih mest – Zagreb, Gradec), bogato kulturno, gospodarsko (industrijsko, kmetijsko) preteklost, z univerzo in drugimi raziskovalnimi in izobraževalnimi inštitucijami, uspešnimi podjetniki, kulturniki in športniki velik človeški potencial. Imamo veliko priložnosti za razvoj, za lepši jutri. Imamo tudi dovolj smelosti, hotenj in samozavesti vse to uresničiti in izpričati politiki in

jo s tem preusmeriti k zavesti, da mora početi to, kar od nje na tej osnovi pričakujemo, in zavrniti to, kar nam ta politika ves čas po svoji omejeni sposobnosti ponuja. Mi pa to sprejemamo. Ali pa NE VEČ !

Boris Sovič: Zaradi velikih zgodovinskih preobratov, zaradi gospodarskih in socialnih vzponov in padcev, zaradi pogostih in obsežnih sprememb v sestavi mestnega prebivalstva, zanimivega dogajanja v institucijah, zaradi kulturnih in siceršnjih kreativnih vrhuncev, je politična polpretekla zgodovina Maribora gotovo lahko velik izziv za zgodovinarje.

In vprašanje za konec: če poskušate opisati genius loci, duha mesta, zaščitno lastnost Maribora, ki ga dela za njega samega, kakšen opis ali katero lastnost bi izpostavili?

Matevž Frangež: Tega goloba je treba obrniti. Naj neha crknjen padati na mesto. Naj vzleti. Da najdemo malo Feniksa v tem pepelu.

Rudi Moge: Ob vsem, kar se je v Mariboru dogajalo usodnega, pa so ljudje to stoično prenesli, bi bil lahko za Maribor primeren Plavtov rek: ANIMUS AEQUUS OPTIMUM EST AERUMNAE CONDIMENTUM (Ravnodušnost je skrbem najboljša začimba.)

Majda Potrata: Tistemu, kar sta rekla Janko Glazer in Kajetan Kovič, nimam dodati kaj bistvenega.

Boris Sovič: V Večerovem bobu dneva je bila pred kakšnim desetletjem naslednja misel mojega predhodnika dr. Križmana: "Maribor je mogoče le čutiti, razumeti ga v celoti ni mogoče." Bi sprejeli to misel kot odgovor na Vaše vprašanje?

MEDIJI

Kateri so bili po vašem mnenju nosilni mariborski mediji – klasični, elektronski in tiskani v zadnjega pol stoletja, brez katerih si ne znate predstavljati domačega dogajanja?

FRANČEK JAUK: Večer, Radio Maribor, TV Maribor, v določenem obdobju tudi Katedra.

OTMAR KLIPŠTETER: Ker bo moj tekst obravnaval mariborsko medijsko srenjo, je prav, da opozorim na častitljivo 70. obletnico mariborske pomembne časopisne hiše Večer in na novinarke(-je) ter druge sodelavce(-ke), ki so jo ustvarjali ter ohranjali tako dolgo pri življenju. Redakcija je bila – kolikor je v posameznih obdobjih možno – bolj ko ne samostojna ter svojeglava. Kot se spodobi, so ob obletnici bralcem Večera ponudili obširno slavnostno izdajo časopisa, ki je skušala preslikati dogajanja v omenjeni hiši v dolgih desetletjih, in objavili tudi širše opise njene preteklosti, ki so jim dodali nekdanji življenjski ter politični okvir prostora, v katerem se je medij razvijal, ali (včasih) tudi stagniral.
Moti me, da mnoge objavljene komentarje (eden je izjema), tudi uvodnik glavne urednice ter še nekatere druge prispevke preveva nekakšna samozadostnost, kot da se tem avtorjem(-icam) zdi, da se je šele po njihovem prihodu pričelo Večerovo štetje. Kar številni med njimi sicer opozarjajo (in ponavljajo lajne političnih vplivnežev), da ne smemo pozabiti na preteklost, ker se je treba učiti iz njenih napak, vendar so v omenjeni ediciji bolj ko ne izrinjali v pozabo spomin na nekatere odlične šefe in urednike časopisa ter novinarje, ki so uspeli privabiti v nekem času kar 60.000 naročnikov (!) in postavili temelje za delovna mesta, ki jih hasnuje sedanja generacija Večerovcev.
Ni bilo kaj dosti omembe vredno dejstvo, da je zgodnja Večerova generacija žrtvovala del svojih plač in s tem omogočila izgradnjo hiše, v kateri sedanji kolektiv lahko dela na odlični lokaciji v zelo dobrih razmerah. Kar številnim mladim so tedaj namenili štipendije, ki so zagotovile Večeru izobražen novinarski kader. Dva iz ekipe 7 dni sta ustanovila Večerovo novinarsko šolo in bila tudi začetna večletna mentorja, s čimer sta kar mnogim mladim omogočila kakovosten stik z bodočim poklicem. In je ta šola postala privlačna, dolgoletna, zdaj ugledna, saj je precej mladih zvabila v novinarstvo.
Kdo od sedanjih vodilnih mi bo morda ugovarja z "usmerjeni smo v bodočnost". To je dobro. Neumno pa je pozabiti na preteklost, ki je bila temelj sedanjosti.
Zdaj pa k odgovoru: Nosilna sta bila sprva Radio Maribor in (pozneje) njegova TV sestra, ki pa sta jo ukinila tedanji minister Petan in neki vodilni televizijec. Frekvenco sta zatem podarila Ujčiču, ki je bil desnemu režimu bolj naklonjen.
Najmanj enako nosilen je bil Večer, ki je v času, ko sem pisal zanj, dosegal naklado 60.000 izvodov in so ga brali celo ljubljanski partijski šefi ter mu v Tovarni verig, ki je bilo nekakšno delavsko prizorišče političnega javnega kritiziranja medijev, izrekali očitke, da škodujejo socialistični skupnosti (tudi tednik 7 dni jim ni bil pogodu). Ker je bilo tistikrat za tedanje čase vodstvo Večerove redakcije pripravljeno tvegati, je lahko Večer med drugim sprožil proslulo cestno afero in razkril škandalozno tajno ukinjanje velenjskega Energokemičnega kombinata, za katerega so bile v Angliji že

kupljene drage naprave. In še več "grešnega" si je privoščil ta časopis ter njegov tednik 7 dni, ker sta bila dislocirana in zato slabše partijsko kontrolirana. In je ekipa 7 dni lahko delala samostojno toliko, kolikor je bilo to v tistem času možno. Zato je bila vsebina drugačna kot Večerova in bolj zanimiva in za bralce privlačna.

Branko Maksimovič: Če vzvratni pogled omejimo na pol stoletja in za izhodišče postavimo leto 1965, se gotovo ne moremo izogniti Večeru, ki si je prav takrat začel oblikovati vizijo, da bo postal sodoben srednjeevropski časnik. Po zastoju v "svinčenih letih" je sledila postopna demokratizacija družbe in "normalizacije" Večera, z njo pa tudi njegova tržna uspešnost, saj je v devetdesetih letih po branosti celo prehitel Delo – žal le za kratek čas. V zadnjem obdobju pa se njegova naklada v družbi drugih tiskanih medijev strmo niža, lastniške špekulacije in mahinacije pa celo napovedujejo njegov propad.
Sproščanje dotedanjih togih družbenih spon je v šestdesetih letih odsevalo tudi v študentski Katedri, za katero bi danes rekli, da je bila inkubator številnih pozneje uveljavljenih novinarjev in književnikov. Žal so jo prav v izhodiščnem letu pod političnim pritiskom "spodrezali" in združili z ljubljansko Tribuno. Toda pozneje se je obnovila in pognala s še večjo silovitostjo, tako da je postala odmevna tudi v jugoslovanskem prostoru.
Že bolj uveljavljeni literati so objavljali v Dialogih, v katerih pa niso ravno razkrivali novih obzorij. Toliko bolj avantgardi in družbeni kritiki naklonjena sta bila Založba Obzorja (predvsem z zbirko Znamenja) in njen direktor Jože Košar, ki pa verjetno sodita v kateri drugi spominski zapis.
Vsaj omeniti velja tudi Radio Maribor, ki je poslušalce pritegoval s svojo "domačijskostjo". Od oddaj je s pristnim humorjem in z – za takrat – že kar neverjetno kritičnostjo izstopal Mariborski feljton, ki je bil obvezna "začimba" nedeljskih kosil.

Srečko Niedorfer: Večer in Radio Maribor. Tudi 7 dni.

Nada Ravter: Ne le kot nekdanja večerovka, ampak tudi zares mislim, da je (bil) Večer absolutno nosilni medij na vsem Štajerskem, ne samo v Mariboru. Pravzaprav je bil njegov domet proti zahodu zamejen samo z Dnevnikom kot primerljivim časnikom. Delo je drugačna, veslovenska zgodba, Večer pa zelo močna lokalna, pa do koder koli ta lokalnost že sega. Bila so leta, ko ga je na dan vsaj prelistalo, če že ne natančno prebralo, več kot 200.000 bralcev. V tem okolju je bil trdno zasidran tudi Radio Maribor.

Lahko naštejete poglavitne novinarke in novinarje, ki so pustili mestu najbolj neizbrisljiv pečat s svojim delovanjem, in navedete morda kratke utemeljitve in pojasnila?

Franček Jauk: V mojem mladem spominu (okrog šestdesetih, sedemdesetih) izstopajo Drago Jančar (Večer) s členjenjem prikritih vzročnih ozadij doma in zlasti na avstrijskem Koroškem, France Forstnerič v vlogi dopisnika Dela s tolmačenji razlogov za štajersko odrinjenost na področju kulture, Sonja Flajs (7 dni) z odkritim uredniškim pogledom v svet, Branko Avsenak (Večer) z uredniškim odpiranjem

strani domačim literarnim poskusom, Zdeno Vahtar (Večer) v vlogi novinarskega usmerjevalca – mentorja, Srečko Golob in Drago Vresnik s satiričnimi vsebinami v okviru Mariborskega radijskega feljtona (izvajalci: Arnold Tovornik, Janez Klasinc, Milena Muhič, Janja Baukart Korošec, Rado Pavalec, Volodja Peer, Angelca Jankova in drugi). V novejšem času Petra Vidali (Večer) s permanenco ustreznega novinarskega dvoma, Melita Forstnerič Hajnšek s primerjalno prezentacijo frankofonskih razmislekov na področju kulture, Darka Zvonar Predan s profilacijo značajskih posebnosti v serijah intervjujev z osebnostmi zunaj Slovenije, Vanessa Čokl s postavljanjem klicajev, a tudi vprašajev tam, kjer jih pri tehtanju družbenega trenutka včasih spregledamo, pa Aljoša Stojič z redko, a dognano kritiško noto v obravnavah stranpoti sodobnega športa.

Otmar Klipšteter: Težko, ker so izstopali v različnih medijih, je bilo več zelo dobrih v svojem času, zato ne maram samo nekatere povzdigniti, ker ne vem, kateri so zapustili neizbrisen pečat. Danes so praktično skoraj vsi potonili v pozabo.

Onih, ki so delali v raznoterih drugih mariborskih medijih, nisem dobro poznal, tudi njiho delo bolj malo. Vse pa sem poznal, ki so delali pri Večeru, a bi težko trdil, da je kateri zapustili neizbrisni pečat. Izjema je bil Lojze Smasek, ki je med drugim sijajno ocenil (dobesedno) vse slovenske gledališke predstave in radijske igre, kar bi omogočilo opis omenjene zvrsti kulturnega dogajanja po Sloveniji v času njegovega ustvarjanja. Precej je vplivalo na to, da se posamezniki niso mogli ukvarjati specializirano s katero novinarsko zvrstjo, ker nas je bilo vseh zaposlenih samo sto, pa je bil vsak preobremenjen z delom na različnih novinarskih področjih in so nekateri morali opravljati povrhu še naloge dopisnikov. So pa bili v Večerovi novinarski ekipi tudi nekatere tožibabe in partijski ritolizniki, ki so nazadnje povzročili, da sem pobegnil v Ljubljano.

Branko Maksimovič: Božo Podkrajšek: urednik (že predvojnega) Totega lista, humorist, organizator in povezovalec družabnih prireditev, kozer in kronist; Branko Senica, urednik Večera in 7D, pobudnik številnih Večerovih akcij od Rancarije do Vlaka Bratstva in enotnosti; Otmar Klipšteter: urednik in reporter, mentor številnih novinarjev, kritik mestnega urbanističnega in sicaršnjega razvoja, "izumitelj" lika gospodinjca; Srečko Senica, humorist in satirik, avtor Mariborskega feljtona; Srečko Niedorfer, neponovljiv kronist mestnega dogajanja in kolumnist; Dragica Korade, najbolj kredibilna komentatorka, uveljavljena družbena kritičarka; Mirko Lorenci, reporter in urednik, mentor novejšega novinarskega rodu; Lojze Smasek, nepristranski gledališki, filmski in rtv kritik; Slavko Jug, pesnik in urednik kulture na Radiu Maribor; Anton Petelinšek, urednik Radijske delavnice znancev (ki je sicer še nisem poslušal, a slišim, da je na Štajerskem "zakon").

Srečko Niedorfer: France Forstnerič in Miro Čepič (skoraj edina kritična analitika družbenega dogajanja), kasneje v tem smislu Mirko Lorenci, Braco Zavrnik, zadnjih 30 let najbolj neposredna politična komentatorka Dragica Korade … V novejšem času Vasja Jager (raziskovalni novinar in odličen pisec). Na kulturnem področju Lojze Smasek, Vili Vuk, Melita Forstnerič Hajnšek in Petra Vidali. V začetnem ob-

dobju na lokalni ravni Otmar Klipšteter (vztrajno in kritično poročanje o komunali, arhitekturi, urbanizmu), Branko Senica (zaradi rubrike Ocvirk kot vsakdanjega komuniciranja z bralci o vseh zadevah, kot oče Večerovih izletov in ustanovitelj Vlaka bratstva in enotnosti …). Drago Jančar zaradi izjemnih reportaž in strani Bobu bob ter Glosa za na rob v 7 dni, tam še izvrstna reporterka Jelka Šprogar … Pomemben mentorski prispevek Klipšteterja, Lorencija in Milana Goloba. Sicer pa je bil novinarski kolektiv Večera bolj ali manj enoten z zelo homogenim svobodomiselnim jedrom. Na Radiu Maribor, kasneje tudi TV Maribor, bi izpostavil Frančka Jauka kot inventivnega tv reporterja, na Radiu tudi Jožeta Jagodnika zaradi kontaktne neposredne in včasih izjemno kritične oddaje Maribor, dobro jutro (po beograjskem modelu Đoka Veštice) …

NADA RAVTER: Ko še nisem bila večerovka, sem poznala njihova imena kot bralka. Utrne se mi nekaj velikih novinarskih imen, denimo Darko Marin, Mirko Čepič, Zdeno Vahtar, Branko Senica, Branko Avsenak, Otmar Klipšteter, Kristina Lovrenčič, Branko Maksimovič in seveda še kdo, medtem ko v sedanji generaciji Večerovih novinarjev po mojem mnenju izstopajo Dragica Korade, Vasja Jager in Matija Stepišnik. Če je bila nekoč pomembna predvsem "pismenost", je za današnjo oceno novinarja ob pismenosti pomemben še pogum. Reči bobu bob. Brez navijaštva. Nekoč so bili novinarji in novinarke spoštovanja vredne osebnosti. Tudi glavni in odgovorni uredniki so bili nekoč osebnosti in veliki poznavalci profesionalnega novinarstva, omenjam le zadnja te sorte, Milana Filipčiča in Draga Simončiča, svetovljana par excellence, medtem ko nobenemu za njima ne bi dodelila te laskave ocene. Z osamosvojitvijo Slovenije se je začel drugačen pohod na medije.

Kaj bi označili za najpomembnejšo lokalno ali nacionalno medijsko zgodbo, morda v svoji karieri?

FRANČEK JAUK: Mlado misel so mi, spomnim se, načenjali nekdanji dogodki okrog študentske Katedre (leta 1967 je v času urednika Slavka Geriča eno od zaplemb časopisa preprečil župan Mirko Žlender), a priznam, nisem še razumel vsega. Sam sem nekaj kasneje (l. 1972) doživel nekajletno anatemo ob pisanju o razkritju jareninskega klavca (pet ubitih ljudi). Mediji so poročali o dozdevno velikem uspehu kriminalistov takratnega TNZ (Tajništva za notranje zadeve), sam pa sem v reportaži za Nedeljski dnevnik razložil in poudaril, 'da pozabljamo, da so morilca prijeli šele po sedmih letih (čeprav so ga imeli medtem med osumljenci in na zaslišanju) in pripisal, da so ljudje sedem let živeli v strahu, in da zavoljo tega ne moremo govoriti o uspehu, pač pa prej o nasprotnem.' Poleg tega sem visoko uradnico TNZ tov. Slavo Perger, ki nam je sporočala informacije, naslovil z 'gospa' in je zagorelo v nekaterih odločujočih glavah. Mladi danes težko verjamejo, da si lahko bil zaradi takšnega stavka (z novinarskim dvomom ob izjavi državne institucije) tudi ob službo.
Iz svoje izkušnje bi omenil še tri dogodke, ki sem jih kot reporter prenašal za TV Slovenija:

- Spravno slovesnost v Rogu (1990) ter odkritje spomenikov Antonu Martinu Slomšku (kiparja Marjana Dreva, 1991) in Rudolfu Maistru (avtorice Vlaste Zorko Tihec, 1987). Odzivi so bili izjemno čustveni, v medijih, zlasti pa čisto osebni po telefonu – z jokom in tudi grožnjami. Z nahrbtnikom vsega mogočega je Slovenija odraščala in razlagal sem si, da je to v resnici normalno, da se v krčih umika nekaj, kar se je v nacionalni organizem zaraslo začasno. A sem se kot kaže uštel: bolečina pobitih v Rogu – zaradi katere je trpel tudi Kocbek, in ob kateri so osamili Jančarja – je hujša, kot so si razlagali nekateri in terja svoje – v nadaljevanjih.

Otmar Klipšteter: Zgodb je bilo veliko, zato bi moral v Večerovi dokumentaciji osvežiti spomin nanje. Pomembno pa je spomniti, da v tako imenovanih socialističnih letih niso bili mediji ves čas pod enakim partijskim pritiskom. V času mojega sodelovanja v Večeru (v letih 1960 do 1980) so bila namreč (krajša) obdobja relativne "svobode" novinarskega ustvarjanja in smo v njih lahko objavljati kritične, večinoma za partijo sporne tekste. Nekateri med njimi so odmevali v širšem okolju, zlasti oni, ki je sprožil tako imenovano cestno afero, zaradi katere je navsezadnje Tito nagnal Staneta Kavčiča.
V lokalnem mestnem okviru pa je bilo presenetljivo lokalno partijsko toleriranje (tudi zelo kritičnih objav) s področja urbanizma: prvič so tedaj na Zavodu za urbanizem, ki ga arhitekt Bogdan Reichenberg označuje Intelektualni Cluster, ustanovili Urbanistično komisijo, v kateri se je zbrala imenitna strokovna mestna elita. Pod vodstvom tedanjega zelo tolerantnega župana Vitje Rodeta so ti strokovnjaki javno razpravljali o načrtovanju mesta, sestavljali osnove za razpise ali potrjevali že izdelane načrte in so bile potem njihove odločitve veljavne, nekatere tudi udejanjene.
Večer je te razprave redno objavljal in ugotovil, da ta bodočnostni pogled bralce zelo zanima. A je pozneje bila ta komisija ukinjena in še danes ni podobno kakovostne, ker kasnejši župani niso marali javnega strokovnega preverjanja načrtovanj ter nadzora nad njihovim lomastenjem po mestnem prostoru. Tudi o cestni in stanovanjski gradnji je Večer pisal zelo odkrito. In smo kritizirali (med drugim) počasno gradnjo štajerske avtoceste ter gradnjo ljubljanske Prešernove ulice, za katero so plačali največ denarja za zgrajeni kilometer, a se v Ljubljani nihče ni upal javno drezati v to razmetavanje denarja, ker je o njem odločal Zemljarič, ki so se ga vsi bali.

Branko Maksimovič: Zame je sicer najpomembnejša tv oddaja Žarišče, s katero smo soustvarjali slovensko osamosvojitev in demokratizacijo, vendar ni neposredno povezana z Mariborom. Sploh sem večino časa deloval v Ljubljani in na nacionalni ravni. Od objav v mariborskem mediju (7D) je bila najodmevnejša lestvica Slovencev z najvišjimi zaslužki. Njeno nadaljevanje (Koga ni na lestvici in zakaj?) so politično preprečili.
Absolutno najodmevnejša zgodba iz mariborskega vira je bila Večerova "cestna afera" (pri kateri pa osebno nisem bil vpleten).

Srečko Niedorfer: O najpomembnejši lokalni zgodbi se je (tipičen paradoks) še najmanj pisalo. Gre za "afero Jančar" leta 1974, ki sem jo zmeraj razumel kot hkraten napad politike trde roke (mariborski prvak ZKS je bil Jože Florjančič) ne le na

znamenito peterico, ampak hkrati tudi na svobodomiselni del Večera. To je bila največja politična čistka v zadnjih 50 letih. Kakšno leto ali dve prej sem na pobudo kolegov postal predsednik Delavskega sveta, za kar sem moral (naknadno) vstopiti v ZK. "Poskusimo kaj spremeniti," smo tipično naivno menili. Moj največji uspeh je bil, da je eden najvidnejših politikov tistega časa Franc Šetinc dejal: "So primeri, ko se hoče delavsko samoupravljanje postaviti nad vlogo ZK." To je odmevalo po vsej Jugoslaviji. Primer je najprej sicer strnil naše vrste na "oporečniškem" polu, a je na koncu izredno oslabil Večer, saj so hišo naposled zapustili ne le Jančar, ampak tudi Forstnerič, Klipšteter, Maksimovič, Zavrnik in še mnogi drugi. Za nekaj let je zavladala krepka partijska linija, ki se je začela zlagoma topiti šele sredi osemdesetih. Prepričan sem, da je ta zadeva absolutno premalo raziskana in znana, saj jo je s svojega stališča bežno opisoval le Tone Partljič. Nič ni npr. znano o peticiji, ki smo jo "prizadeti ostali" poslali političnemu vrhu republike in ki je bila za tiste čase izjemno ostra. O tem je doslej pisal le Braco Zavrnik. Vendar novinarji nismo bili nikdar tako postavljeni pred prepad, kot so na Večeru zdaj.

NADA RAVTER: Za odgovor na to vprašanje pa bi morala v Večerov arhiv oziroma v njegovo digitalizirano obliko (Večer je med vsemi slovenskimi dnevniki prvi digitaliziral svoje arhivske izvode, začenši s prvim z datumom 9. maj 1945), brez izleta v arhiv pa si upam trditi, da je bila najpomembnejša lokalna in nacionalna, pa tudi moja osebna novinarska zgodba nikoli končana zgodba o orožju. Ta je okupirala slovensko novinarstvo in ga kot prva razdelila na dva bregova, mostove pa porušila. Vsak na svojem bregu vztrajajo še danes, po moji oceni še bolj strastno kot nekoč. Z "never ending" orožarsko afero je povezana tudi moja novinarska zgodba, saj sem prav za serijo prispevkov, ki so v glavnem obravnavali problem slovenske trgovine z orožjem in delno "zloglasno" orožarsko afero, prejela marca 1995 za izstopajoče novinarske dosežke v letu 1994 novinarsko nagrado Bratstvo resnice (nekoč je bila to Tomšičeva nagrada, a smo heroje NOB iz vseh naslovov pregnali). V utemeljitev so zapisali, da sem v vrsti komentarjev, intervjujev, reportaž in drugih novinarskih zvrsti zgledno segala v bratstvo resnice.

Obstaja kakšna specifika mariborskega novinarstva, njena posebna unarna poteza, ki jo opažate v primerjavi z drugimi slovenskimi okolji, morda tudi glede na zunanje razmere? Obstaja takšen x?

FRANČEK JAUK: Vprašanje je zanimivo, a bi se ob njem ne opredelil zgolj na medijska ozadja, čeprav bom navedel dejstva in posameznike, ki so z mediji vsekakor bili povezani, a so svoje poslanstvo dokončno izgradili drugače. Torej: s pogledom nazaj bom naštel nekaj slovenskih imen brez kakšnih vrednostnih razvrščanj, takole:
- Edvard Kocbek, Jože Pučnik, Franc Jeza, Drago Jančar, Žarko Petan, Anton Trstenjak, Marjan Rožanc, Branko Hofman, Vladimir Gajšek pa literarna peterica. -
To so imena in priimki iz mojega sprotnega spomina. Imenitne osebnosti, katerih opus je raznolik in zame (veli)časten. Za vse velja, da so v določenem trenutku stopili iz zglajenega kolovoza v globok in nevaren sneg, da so tistim na ravni cesti pokazali

hrbet, potem ko so jim poprej nastavili ogledalo. Večina njih je bila v temeljitem navzkrižju s signali aktualnega časa, enim se je zaradi tega celo usodno zasukalo življenje. V javne ustanove in policijo ti ljudje niso metali kock, svoje boje so bili z besedo in Sloveniji pomagali na poti do demokracije. A poglejmo: prav vsi omenjeni prihajajo po neki logiki bivanja in delovanja s tega našega štajerskega konca Slovenije. Vsak na svoj način, vsak s svojo izjemno prezenco … Tu se seveda kotijo dileme in se razbežijo razmisleki. A tokrat ne bi silil v tolmačenja in v kdo ve kakšne zainproti razlage, le rokavico ponujam. – To, kar omenjene osebnosti povezuje, je njihov zorni kot, je njih pozdrav aktualni resnici in je dvom in je upor, cela vrsta tega, kar historično odpira nova polja razgledovanj in napredek, če hočete. – In povezuje jih skupen štajerski krak Slovenije.

Otmar Klipšteter: Značilno je, da je precej usmerjena (med drugim) v lokalpatriotizem: navija za Maribor in s tem v zvezi upravičeno (večinoma ne kalimerovsko, temveč dobro argumentirano, a neuspešno) kritizira politično Ljubljano ter vsakokratno vlado, ki zanemarja slovenski severovzhod. Večer se je drznil v času še kar ostrega "socializma" objaviti takšne kritike, ki so odmevale po vsej nekdanji državi. Zelo obširno in upravičeno je bilo kar jezno mariborsko medijsko reagiranje na dejstvo, da so iz "Ljubljane" poslani "strokovnjake", ki so v nekaterih podjetjih (med drugim v Tamu) usodno sodelovali pri katastrofalnem rušenju mariborske industrije. Ena redkih uspešnih obramb pa je bilo Večerovo dolgoletno upiranje želji partijske politike, da bi ta mariborski medij priključili Delu. Kar je navsezadnje uspelo novodobnemu partijskemu poveljniku s pritiskom na pivovarniškega direktorja.
Tisto povezavo je nazadnje prekinil kapitalizem. Za sedaj.

Branko Maksimovič: Faktor x bi utegnila biti oddaljenost od centra, torej od Ljubljane in še prej od Beograda. Zaradi tega je bil Večer (kot tudi drugi mariborski mediji) pod blažjim nadzorom centralnih organov, partijski in drugi napotki so prihajali s časovnim zamikom in zato že ublaženi. Sploh pa lokalni, predvsem partijski voditelji praviloma niso bilo "trdorokci" – z izjemo Ledineka v prvi polovici šestdesetih in Jožeta Florjančiča sredi sedemdesetih let.
Na oblikovanje tukajšnje "medijske zavesti" tako pri novinarjih kot pri bralcih/gledalcih/poslušalcih sta pomembno vplivala tudi bližina meje in večja gostota zdomcev (gastarbajterjev). Oboje je namreč pospeševalo dotok informacij iz zahodnih virov in s tem boljšo obveščenost in razgledanost. V Mariboru in zaledju smo že od začetkov televizijske ere lahko spremljali avstrijsko televizijo, tako da je bila stalnica vsakodnevnih pogovorov tudi: "Na ORF so rekli …" Zato – po moje – ni naključje, da se je na takratni TV Ljubljana uveljavilo nadpovprečno število Mariborčanov, ki s/m/o zahvaljujoč ORF in njihovim Hugu Portischu, Paulu Lendvaiju, Helmutu Zilku … že obvladali osnove parlamentarne demokracije. Na mlajši rod je podobno vplivalo pionirsko uvajanje kabelske televizije prav na našem območju.

Srečko Niedorfer: Glede na svojo pozicijo sta imela Večer in delno tudi RTV Maribor kakovosten lokalni naboj. Nazadnje je prav Večerova sestava "hobotnice" bistveno vplivala na zadnjo vstajo in padec Franca Kanglerja.

NADA RAVTER: Ne vem, za ta odgovor bi morala bolje poznati druge medije. Bi pa lahko bil za Maribor tipičen primer raznih novinarskih akcij, ki so ugasnile, ker je bilo v lastnem okolju premalo volje za njih ohranjanje in razvijanje. Za podkrepitev te trditve navajam samo primer, ki ga pač kot novinarka s 25-letnim stažem v redakciji 7D najbolje poznam, to je akcija Zlati ekran 7D, ki smo ga podeljevali najbolj priljubljenim obrazom na TV po izbiri bralcev. Ne vem natančno, koliko let je tekla, zlati ekran je postal blagovna znamka, ljubljanski televizijci, ki so ekrane praviloma prejemali, pa so bili na te nagrade zelo ponosni. A nekemu uredniku 7D, ki je sedel na uredniški stolček v devetdestih letih, se je zdelo to "brez zveze" in je s tiho podporo vodstva, prav tako izbranega v tem desetletju, to blagovno znamko ukinil. Jo zapravil. Priložnost za Ljubljano, ki je samo pobrala, kar je Večer vrgel v jarek, in ustvarila viktorje, vrhunski komercialni spektakel.
Drugih medijev ne poznam dovolj dobro, v zvezi z Radiem Maribor mi kot nekaj izvirnega pride na misel le oddaja Mariborski feljton, ki smo ga obvezno poslušali ob nedeljskih družinskih obedih, ko so njegov najbolj poslušani del ustvarjali Srečko Golob, Arnold Tovornik, Janez Klasinc, Milena Muhičeva …

Mediji se zaradi razvoja tehnologije, nastanka novih medijev in drugačnih novinarskih stilov in zahtev javnosti nedvomno spreminjajo, s tem pa njihovo pristopi. Ste zaznali kakšno posebnost v tem razvoju, ki bi jo želeli omeniti?

FRANČEK JAUK: Sam sem začel pri časopisu, nadaljeval pri radiu in zatem pri televiziji. Moj izkustveni svet je zorel z razvojem tehnologije, pri čemer je množičen pojav elektronskih medijev seveda dobesedno prekucnil dojemanje javnega obveščanja in to z vsemi pozitivnimi premiki v smislu hitrosti obveščanja – do najbolj profanih izkrivljanj zlasti pri plasmaju sporočil. V ležernih časih se je (pri nas) govorilo, da si bomo ogledali večerni TV Dnevnik, ker želimo izvedeti, kaj je bilo novega čez dan doma in po svetu, zdaj že dolgo vemo, da ne gre za to, da lahko pritegnejo gledalstvo, poslušalstvo in bralstvo le v primeru, če poročajo, kaj je narobe doma in po svetu, še več, da gre predvsem za to – kdo bo koga hitreje in na najbolj rumen način. Tu splahni želja po resnici, še več – resnica o resnici se pogosto v resnici izkaže za laž. Iz tega miselnega komplota pa vse počez žarčijo afere, pri čemer jim utečene manire tranzicijskih ozadij služijo kot novodobna (Rožančeva) topla greda. S postopnim usihanjem časopisnih naklad postajajo medijske ograde po moje še bolj nepregledne, tudi verodostojnost elektronskih vsebin zaradi številnih zaletavih komentiranj (kasneje ovrženih) velikih afer – usiha. Mislim, da smo na točki, ki terja globlji in širši premislek, kot se zdi. Nekaj zgledov po Evropi je, nekaj skoraj zglednih, nekaj tudi slabih. A Slovenija historično ni preprosta dežela – pa smo v zagati.

OTMAR KLIPŠTETER: Ko gre za papirne medije, je sprememb bolj malo. So pa vsi nekoliko porumeneli.
Glavna sprememba se dogaja na elektronskem medijskem področju. Skoraj vsi mediji imajo svojo elektronsko kopijo. Ne dosežejo pa (še) Večerove e-objave celotne srednje, sploh pa ne starejše generacije. Virtualnega Večera ne prebiram, zato ga ne

morem ocenjevati. Ker sem upokojenec, imam dovolj časa in raje počakam na papirnatega. Berem pa redno odlični Spiegel Online.
Zaznavam otožno in ne nepomembno spremembo: zaradi razvoja e-tehnologije se je precej novinarjev(-k) odtujilo bralcem in je nastalo nekakšno e-mail novinarstvo: ustvarjanje večine tekstov v redakciji. Z bralci ali z drugimi ljudmi kar številni moji mladi kolegi in kolegice bolj redko navežejo neposredne stike. Če se takšnim kolegom(-icam) nihče ne odzove na njihova e-vprašanja, ali na klice z mobijem, potem (premnogokrat) napišejo "ni bil dosegljiv", čeprav bi bil, če bi novinar uporabil noge in iznajdljivo glavo. Je pa novost olajšala delo (zlasti dopisnikom), ki so prej morali tekste in slike nositi na avtobus, če so hoteli, da je bil njihov izdelek objavljen dan pozneje. Pravo revolucijo pa so povzročili ("pametni") mobiteli, ki omogočajo novinarjem različne povezave z vsem svetom in z redakcijo.
Največ sprememb in izjemnega vpliva na javnost pa je prinesla televizija, ki je (pre)mnoge ljudi odvrnila od branja. Kdor se uspe zriniti pred tv kamero, postane znan najširšemu krogu ljudi, popularen in celo politično vpliven, dasiravno je njegovo novinarsko znanje (pod)povprečno.

Branko Maksimovič: Najbolj zgovorni kazalci sprememb so podatki o gibanju (tj. padcu) naklade Večera.

Srečko Niedorfer: Sprememb je veliko. S poudarjeno ambicijo biti relevanten republiški in nato državni dnevnik in z večjo pozornostjo regijam je Večer zgubil lokalno globino oz. doslednost. Je vse in ni nič. Znatno manj je stika z "živimi ljudmi", saj se vse preveč stvari opravi po sodobnih, računalniških poteh. Že zdavnaj ne velja več pravilo, da "mora novinar vsak dan spoznati dva človeka".

Nada Ravter: Mislim, da je to vprašanje bolj za novinarske teoretike, jaz sem pa izrazit praktik. Seveda je že iz vesolja vidno, da so se mediji spremenili, bojim se, da samo na slabše, a zlata pravila novinarstva ostajajo ali bi morala ostati enaka: nepristranskost, preverjanje informacij, nadziranje oblasti in vsi postulati, zapisani v Kodeksu novinarjev Slovenije. Petnajst let sem bila članica Novinarskega častnega razsodišča pri Društvu novinarjev Slovenije in dobila kar dober vpogled v slovensko novinarsko stanje. Nisem zadovoljna.

Kako bi opisali vlogo Večera in njegovo težo v družbenem življenju skozi zadnja desetletja?

Franček Jauk: Pri Večeru sem bil kot novinar zaposlen kratko – do leta 1969, vpliv TV je bil v povojih, radio se je oglašal deklarativno in seriozno, v kolektivih so bili po diktatu SZDL naročeni na Delo, ki ga je bral direktor in nekaj tistih okrog njega, ljudstvo pa je prebiralo Večer, vsaj na severovzhodnem koncu Slovenije je bilo tako. Večer je imel takrat lepo naklado, prodali so 50.000 izvodov (največ kasneje l. 1990 – 66.000) in v večini je šlo za naročnike oz. za gospodinjstva; družine so s starimi starši štele po sedem članov, več kot polovica njih se je seznanjala z Večerovimi vsebinami. Časnik je bil daleč največji slovenski popoldnevnik, prilagojen populaciji, pester. Dobro se spominjam: v časopisu je bil v davnem obdobju nekega dne strip

Branka Zinauerja, tedensko satirični prispevek Danila Gorinška Goflje, humornega Gospodinjca je pisal Otmar Klipšteter, svojo rubriko je imel v narečju veseli in porogljivi opravljivec Štef Arnold Tovornik (z avtorstvom Srečka Goloba), na literarni strani si lahko prebral črtico mladega Andreja Brvarja, npr. S poti (prek Pohorja), v prilogi 7 dni so predstavili Toma Jonesa, Jagoda Florjančič je obveščala o pariških modnih brveh, Dušan Senčar se je oglasil iz Innsbrucka in poročal o svetovnih smučarskih zvezdah, ki so obljubile prihod na pohorsko Zlato lisico, Stane Pučko se je nekaj kasneje z edicijo Naš dom usidral v domačije in stanovanja po vsej Jugoslaviji in z mariborskimi arhitekti tkal iluzijo bivanjske prihodnosti itd. In vse te vsebine so bile seveda ekskluzivne, Večerove, o njih se je govorilo po kolektivih in šolah in seveda po gostilnah. Hočem reči – ob dolžni partijski liniji uredniških glav je bralec ob novicah s svojih dvorišč dobival zrahljan in priročen pogled v veliki svet. In to je takrat štelo. Časnik je bil faktor vsakdanjega dne. In kaj je lahko časnik danes, kaj šteje danes, to se velja vprašati; odgovor pa shraniti zase.

Otmar Klipšteter: Gotovo ima Večer pomemben vpliv na družbeno, politično in kulturno ter še katero življenje ne le Maribora, temveč tudi tako imenovane severovzhodne Slovenije ter Koroške, saj bi bilo prebivalstvo tega območja brez Večera bistveno slabše informirano. Vodilni položaj si je Večer pridobil med časopisi na slovenskem severovzhodu in na Koroškem zato, ker ni omembe vredne konkurence na omenjenem prostoru.
Na družabno življenje ima Večer še bistveno večji vpliv, ker je nekoliko porumenel. Kar je logična posledica vse bolj zaostrenega konkurenčnega boja. Strah pred usodo, ki jo doživljajo časopisni mediji po svetu, je razumljivo prodrl do kosti urednic/-kov). A so se v zadnjem času raziskovalni novinarji večinsko iz ljubljanskega uredništva izkazali z odličnim razkrivanjem in razgaljanjem raznoterih svinjarij v slovenskem političnem in gospodarskem okolju ter še katerem drugem.

Branko Maksimovič: V prvem povojnem obdobju, sploh pod imenom Vestnik, je bilo novinarstvo seveda poslušno orodje ljudske oblasti in partije kot vodilne subjektivne sile. Tudi v drugem desetletju, ko se je mariborski dnevnik preimenoval v Večer, se ni kaj prida spremenilo, le da so novinarje začeli prepričevati, da so kot "družbenopolitični delavci soodgovorni za objektivno, celovito in pravočasno obveščanje delovnih ljudi in vseh občanov". Sredi šestdesetih let, ko sem se začel ukvarjati z novinarstvom, sem užival v obdobju postopne odjuge, da ne rečem liberalizacije, v katerem sta nadvse pozitivno vlogo odigrala direktor Milan Filipčič in odgovorni urednik Drago Simončič. Naklada Večera je začela naraščati – zahvaljujoč vsebinskim izboljšavam in bolj sproščenemu pisanju, ki ni slonelo zgolj na forumskih napotkih. Naraščala pa je tudi družbena veljava Večera, kar se je med drugim kazalo v tem, da so na zaupnejše pogovore v Ljubljani poleg poročevalcev Dela, RTV in Tanjuga vabili tudi dopisnika Večera. To prvo zlato obdobje novinarske svobode, ki je doseglo vrh s "cestno afero" (ki jo je "zakuhal" prav Večer), se je končalo s kadrovskimi menjavami po odstopu Staneta Kavčiča in njegovih privržencev. Temu je sledila "afera Jančar", ki sicer ni bila povezana s pisanjem Draga Jančarja v Večeru, ampak je bil obsojen zaradi "sovražne propagande", vendar je posledično povzročila

razkol v uredništvu. Zaradi odhoda na TV sem poznejši razvoj Večera in drugih mariborskih medijev spremljal le od daleč.

SREČKO NIEDORFER: Prepričan sem, da je ta vloga izjemna in vseprisotna, pa najsi gre za obdobje osamosvajanja ali nastajanja univerze, za vsa področja kulturnega ustvarjanja in tudi športa ter kot pomembna podpora vsem prireditvam, po katerih je Maribor znan, od Zlate lisice in Borštnikovega srečanja do Festivala Lent. Večer je bil ves čas tudi posebej angažiran med koroškimi Slovenci v Avstriji.

NADA RAVTER: Razvoj Večera in Maribora je tekel vzporedno z mariborskim gospodarstvom. V obdobju razcveta je imel Maribor srečo, ker je imel nekaj velikih mož tudi na drugih položajih, na vrhu Založbe Obzorja je imel izjemnega intelektualca in uredniško drznega Jožeta Košarja, njegov pečat razvoju založbe bi bil neizbrisen, če ne bi založbe skorajda izbrisali, če je ne bi Maribor že zdavnaj zapravil.
Večer je zagotovo imel težo v svojem okolju, ker je pri urednikovanju upošteval bralca, mu postregel z razčiščevanjem stvari iz njegovega okolja, z zanimivostmi iz njegovega mikro okolja, ljudje so mu verjeli, rekli so "saj je pisalo v Večeru" … V zadnjih letih to resnico "saj je pisalo v Večeru" izgublja, ljudje ga berejo vse bolj selektivno, vse bolj berejo le določene avtorje. Kdo je za to kriv, ne vem, ali samo novinarsko in lastniško vodstvo, ki se menjava kot v kakšnem casinoju, ali ob tem še ali pa zlasti pritiski politike in kapitala. No, to dvoje pa je tako ali tako že "zajeto" v nastavljanju vodstva. Za medijsko hišo v lokalnem okolju najbrž ni vseeno, od kod so ključni ljudje. Večer je imel v nekem obdobju vse ključne ljudi iz drugih krajev, direktorja iz Rogaške Slatine, odgovorno urednico, urednico priloge Bon-bon in šefa marketinga pa iz Ljubljane. Ti so se po opravljenem delu v Mariboru odpeljali domov, v Rogaško in v Ljubljano. Niso dihali z našim mestom, niso imeli pojma o našem parku, o poletjih na Otoku, o drsanju na Trh ribnikih … Kako naj dihajo z mestom, če ne dihajo v njem?
Danes mnogi očitajo medijem, torej tudi Večeru, da so bili nekoč, seveda v časih pred osamosvojitvjo, v preveliki spregi s politiko. A po osamosvojitvi niso? Po mojem mnenju veliko bolj, stranke v spregi z denarjem še kako vplivajo na uredniške politike. Sama sem prvič občutila pritisk politike v devetdesetih letih, in to posredno, prek novinarjev in urednikov, ki so bili v spregi s "pravo" stranjo. Jaz sem bila "neprava".

Kako razvejana in pluralna je mariborska medijska scena? Marsikdo ugotavlja, da si je Večer izboril monopolni položaj med časopisi in s tem možnost posredovanja zgolj ene plati informiranja in komentiranja dogodkov. Ali na njej kaj pogrešate, morda nov medij?

FRANČEK JAUK: Položaj, ki ga ima Večer danes, je drugačen. Človeku zmanjkuje časa za tehtanje časopisnih vsebin, kaj šele za primerjave z drugimi edicijami. Glomazna ponudba elektronskih sporočil je medijsko njivo razbrazdala do neprepoznavnosti. V idilični sliki naših dni bi liberalnemu (ali recimo bolj kruto – levemu) časopisu v regiji moral stati nasproti konzervativni časnik, a ne vem, kako bi lahko preživela – oba. Severneje in zahodneje od nas, v državah tradicionalne demokracije,

je takšna razdelitev normalna in ponekod celo želena, pri nas vzdihujemo za edino pravo in zveličavno sredino. Toda saj vemo: sredina je izmišljen pojem, ker je ločnica črta in je prostor le na levi in na desni, za (pri nas) sovražna, ne pa tekmovalna politična pola. Ne vem – bojim se, da perspektiva, kar zadeva vlogo Večera, ni svetla. In mi je žal, ker tako mislim.

OTMAR KLIPŠTETER: Na območju, kjer ima večino svojih bralcev, si je Večer pridobil z leti takšen položaj tudi zato, ker v tem okolju – kot sem že zapisal – nima konkurence. Pred leti je skušalo Delo privabiti več bralcev z Večerovega vplivnega območja s tem, da je krepko povečalo število svojih mariborskih dopisnikov. A je ta poskus klavrno propadel. Štajerci so "ljubljansko" Delo zavračali, ker je še vedno ponujalo manj informacij in dobrih tekstov kot Večer. Morda pa tudi zaradi lokalpatriotizma. Ne ponuja pa Večer dosledno samo ene plati informiranja, saj se v njem kar pogosto lahko oglašajo tudi avtorji, ki niso Večerovci. Določen obseg časopisa žal onemogoča objave vseh tistih, ki bi radi v tem časopisu videli svoje tekste.
Pogrešam nov medij. Kaže spomniti, da je drugi medij že izhajal v Večerovi hiši, ki se je kot edini mariborski časopis uveljavil po (skoraj) vsem slovenskem prostoru. Nastal je namreč leta 1970 tednik 7 dni (ki se je imenoval tudi 7D) in ga je ustvarjala posebna ekipa novinark in novinarjev v izjemno skromnih razmerah z mizerno tiskarniško asistenco. A je zaradi njegove provokantne in (za tisti čas) korajžne vsebine vzbujal pozornost bralcev širšega okolja ter povzročal slabo voljo, kdaj pa kdaj tudi jezo političnih pomembnežev. Kar je bilo zanj koristno, ker so partijske javne kritike njegovih stvaritev spodbujale radovednost ljudi tja do Primorja. To je koristilo tudi razvoju tednika, zato se je tudi grafično izboljšal do te mere, da je postal konkurenčen drugim slovenskim tednikom.
Kaj vse je povzročilo njegovo usihanje, ne morem oceniti, ker me po letu 1980 ni več bilo v Večeru. Je pa spomin nanj opazno moteč sedanji vodstveni strukturi, zato je v Večerovi slavnostni ediciji omenjen skoraj neopazno.
Še huje: avtorica, ki je v ediciji ob 70. letnici časopisa opisala preteklost Večera in okolja, v katerem je imel največ bralcev, mu je neresnično pripisala objave, ki so vznemirile širši slovenski prostori – na primer med drugim – objavo spiska ljudi, ki so imeli več kot 10.000 dinarjev plače, dasiravno je to objavil tednik 7 dni in še nekaj drugega tednikovega perja je pripisala Večeru. To je zagrešila, dasiravno je 7 dni odlično poznala, ker mu je redno prinašala svoje tekste. Tednik je namreč dajal daleč najvišje honorarje v Sloveniji, zato so v njem sodelovali tudi odlični honorarni sodelavci. Morebiti se je omenjeni gospe pripetila ta nespodobnost v skladu z zamolčevanjem omenjenega časopisa. Ali pa ji v njenih poznih letih že prehudo peša spomin.
Škoda je, ker tega tednika Večerovi vplivneži v zadnjem času niso marali in ga niso ozdravili, temveč so ga nazadnje izstradali tako, da so ga smeli delati samo dve novinarki in urednik in so lahko honorarnim sodelavcem plačevali majcene denarje. Med nastajanjem tednika 7 dni pa je v njem pisalo članke, nekatere odlične reportaže in raziskave sedem novinarjev in dve novinarki. Razumljivo je torej, da ob smrti tega časopisa po 34 letih izhajanja ni bilo nobene Večerove parte. Nemara so ga tako

odstranili, ker je s svojo prisotnostjo motil pripravo velikopotezne investicije z debelimi snopi papirja (imenovane Nedeljski Večer), v katerem mora sodelovati skoraj celotna Večerova novinarska ekipa.

BRANKO MAKSIMOVIČ: Žal zaradi odsotnosti iz Maribora premalo poznam razmere, da bi odgovoril kaj relevantnega. Vsekakor pa se bojim, da bo že kmalu potrebno nadomestiti samostojni Večer. Ne smemo pozabiti, da se je popolno ime Večernika, ki je med vojnama izhajal v Mariboru, glasilo: Mariborski VEČERNIK ljubljanskega Jutra.

SREČKO NIEDORFER: Seveda bi bil nov tiskani medij dobrodošel in glede na dogodke na Večeru že prav nujen. Dominantne pozicije, ki jo uživa Večer, ne dojemam le kot monopol, ampak tudi kot obvezo, ki pa jo je čedalje težje uresničevati. A se ob tem nujno spomnim nedavne "velike pluralizacije" medijev, ki je seveda segla tudi na področju radijskih in televizijskih sporedov. Nihče iz naslova državnih sredstev za pluralizacijo medijev ni prejel več kot RTS, pa se je katastrofalno končalo. Z njim je "odšla" tudi nekoč izjemno priljubljena kulturna in vsestransko uporabna točka: Kino gledališče.

NADA RAVTER: Ker sem uradno že desetletje v pokoju, ne poznam dobro sedanje medijske scene. Morda je Večer res imel kdaj v preteklosti med tiskanimi mediji na Štajerskem monopolni položaj, ker v tem koncu Slovenije pač ni bilo drugega dnevnika, a si je monopol izboril z verodostojnostjo in s profesionalnostjo. In s tem, ker je negoval in krepil kronike, dajal prostor lokalnim novicam, širil dopisniško mrežo. Najbrž ima monopolni položaj še danes, ker je pač težko ustvariti konkurenco. Novi instant mediji, iz katerih teče v potokih rumena barva, to pač ne morejo biti. Ja, kak verodostojen nov medij bi bil dobrodošel, a ne verjamem, da je dovolj prostora zanj.

Kakšno vlogo igrajo kulturne in intelektualne vsebine v mariborskih medijih? So rešitev za tovrstne vsebine specializirani mediji ali je bolje vključevanje teh vsebin v že obstoječe? Kakšno vlogo na tem področju igra osrednji časnik Večer? Smo dovolj ozaveščeni o pomenu in mestu kulture? Imamo za spremljanje umetnosti v medijih dovolj priložnosti? Kako je s tem primerljivo z ostalo Slovenijo?

FRANČEK JAUK: Pri plasmaju vsebin s področja kulture ostaja po mojem mnenju elektronskim medijem osrednja vloga verodostojnih prenašalcev vsebin – kot se pač ponujajo na koncertnih odrih, v gledališču in operi, po galerijah in še kje. Tu gre za posluh in za pripravljenost, ker vemo, da si je treba za tovrstne realizacije priboriti denar, bodisi iz naročniške sklede, ko gre za RTV Maribor, ali pa pri sponzorjih, ki jih je za zdaj manj, a so in bi verjetno sodelovali, kolikor bi ponujeno razgibalo širši interes. Tako trčimo pri kulturnih vsebinah na ponudbo ustvarjalcev na eni in na želje odjemalcev (gledalcev, poslušalcev, medijev) na drugi strani. Brez vzajemnih usklajevanj se na tej relaciji ne izide. – Časopisi (Večer) so po moje poklicani za obveščanje o teh vsebinah, a tudi za komentar in to ne za promocijski odtis dogodka, ampak za strokovno in kritiško razčlembo. Kulturno uredništvo je pri tem na dobri

poti, z vključevanjem kritiškega peresa nekaterih gostujočih avtorjev (vzorčen primer je lahko prof. Janko Šetinc na področju klasične glasbe) pa že zdaj dosega želeno vsebinsko raven.

Branko Maksimovič: (Kot zgoraj – brez odgovora. Le na splošno bi menil, da je potrebno oboje: množični mediji bi morali sloneti na vsaj minimalni intelektualni podstati in biti prežeti s kulturo, specializirani mediji/priloge/oddaje pa bi morali omogočati in spodbujati razmislek o umetnosti in širši kulturi.)

Srečko Niedorfer: Menim, da so kulturne vsebine mesta dobro pokrite in da Večer vsa leta premore kakovostno kulturno redakcijo. Opozoril bi na vsakoletni izbor večernice na področju mladinske literature. Vendar pa Večer ni izkoristil založniških možnosti. Pogrešam intelektualne vsebine, za kar sta kriva tako Večer kot UM, slednja bolj. Ne razumem neodzivnosti velike večine intelektualnega potenciala UM v svojem okolju! (Na prste ene roke lahko naštejem svetle izjeme.) Radio Maribor me je nekoč navduševal z radijskimi igrami; kako je s tem zdaj, ne vem.

Nada Ravter: Ni mogoče reči, da Večer ne bi posvečal pozornosti vsebinam, ki jih omenja to vprašanje. Imel je tudi vrhunske novinarje za to področje, recimo Lojzeta Smaska, enega vodilnih slovenskih novinarjev, ki so pisali gledališke in filmske kritike, ali že omenjenega Branka Avsenaka pa Frančka Šrimpfa in Vilija Vuka. Seveda se mi zdi bolje tovrstne vsebine umeščati v že obstoječe medije, saj imajo specializirani neprimerno manjše možnosti, da dosežejo bralce. Za časniške kulturne strani nekako velja, da jih "navadni" bralci, tisti, ki niso doma v kulturniških krogih, kar preskočijo, a jih vsi ne. Koliko "navadnih" bralcev bi poseglo po kakšni strokovni reviji za arhitekturo, medtem ko so v Večeru pogosto prebirali celo stran Arhitekturne besede? Žal tudi te ni več. Morda se tudi v vsebini časnika pozna, da Maribor nima nobenega humanističnega inštituta, ker je bila (in je še) univerza šibka z družboslovnimi fakultetami (šele nekaj let Filozofska fakulteta), ker je intelektualni potencial univerze premalo vpet v razvoj mesta, da bi mu dajal pečat in drugačen razvojni zagon.

V kakšnem odnosu je osrednji štajerski dnevnik z umetnostjo in kakšen odnos goji do specializiranih kulturnih revij, kot so npr. Dialogi?

Franček Jauk: O odnosu Večera do mariborske kulture sem se ustavil v prejšnjem odgovoru, vpetost v mestno ponudbo je lahko le želena in večja, linija z Dialogi pa mi ni posebej znana, kar mi kot Mariborčanu ne more biti po volji. Pričakoval bi ponatise nekaterih problemsko tehtnih vsebin, tudi bi bila primerna občasna gostovanja urednikov v Večerovih prilogah, nasploh bi bilo dobro, ko bi od časa do časa ljudje znova začutili, da imamo v Mariboru (še vedno) revijo z izjemno tradicijo in s svojim poslanstvom; da Dialogi še vedno so in izhajajo.

Branko Maksimovič: Kot zgoraj.

Srečko Niedorfer: Odnos med Večerom in Dialogi je bil dober za časa delovanja peterice. Prekinil se je po omenjeni "aferi" 1974 in se do dandanes ni vzpostavil v neko logično razmerje.

NADA RAVTER: Morda sem na to vprašanje delno odgovorila v prejšnjem odgovoru. Odnos do specializiranih kulturnih revij je prej kot odnos časnika odnos njegovih posameznih novinarjev v kulturni rubriki. Kolikor se spomnim, so bili ti vedno naklonjeni Dialogom in so bralce z njih vsebino seznanjali. Navsezadnje so bili Večerovi novinarji kdaj tudi uredniki Dialogov.

Kako bi ocenili delovanje mariborskega regionalnega RTV centra?

FRANČEK JAUK: Razvoj RTV centra Maribor sem doživljal od njegovih razvojnih začetkov v sedemdesetih in rečem lahko, da je pot, ki jo je prehodil, izjemna. Vedeti je treba, da se je Radio Maribor oglasil neposredno že 11. maja 1945 (tonski mojster je bil g. Vili Mešič, ki mu edinemu živečemu iz tistega časa čestitam za podvig). Radio je bil dolga leta edini promotor gledaliških ustvarjalcev s tega konca, s snemanjem radijskih iger je stopal med ljudi neposredno, nagovarjal jih je s satiro in vzpodbujal glasbeno dejavnost – od tiste najzahtevnejše pa vse do razvedrilne domače muzike. Tu so rasli in zrasli številni ansambli in v studiih Radia Maribor so se preizkušali številni gledališki igralci, operni pevci, solisti, pravzaprav umetniki vseh vrst. Radijska postaja je bila generator razvoja številnih generacij in to bo v zavesti tudi ostala. – Regionalna televizija je shodila kasneje, dopisništvo je bilo ustanovljeno l. 1965 (Darko Marin, Jože Žnidaršič), a je v sedemdesetih in kasneje izjemno pripomoglo k približevanju nekoč daljnega severa in vzhoda naše dežele k celovitosti slovenske podobe. Za gledanost ni bilo skrbi, televizijski delavci smo imeli za seboj enega največjih industrijskih bazenov Jugoslavije, tu so se dogajale najbolj vidne socialne spremembe na vasi, od tu je bil, vključno s Prekmurjem, največji eksodus prebivalstva, ki je odhajalo za delom v razvitejše evropske države, tu je bila tudi problematika zdomstva najbolj boleča. A je bilo treba razvojno skozi številne travmatične 'stranpoti'; rojevali so se spori z literarno peterico, imeli smo nepredvidljivega Bojana Štiha, na drevesih Miroslava Slano s poezijo, v kleti brez kurjave in svetlobe pesnika Vladimirja Gajška, v sporu z državo arhitekte, v težko umljivi osami nosilca šestih olimpijskih medalj Leona Štuklja – pa Rudolfa Maistra, katerega doprsni kip v avli občine je zmotil mariborskega častnega občana Sergeja Kraigherja in ga je bilo treba odstraniti in skriti v Šentilju.
Bežen spominski vrinek: urednik Večera Zdeno Vahtar me je študenta pripravnika (l. 1963) poslal k Leonu Štuklju v Kersnikovo 1, da bi zabeležil njegov 65. rojstni dan (o tem pišem več v svoji knjigi 'Le enkrat je, kar je'). Bil sem osupel nad medaljami in obiskom, a mi članka, kaj članka, niti vrstice niso objavili; "ker da bi preveč štrlelo, potem ko se o njem nič ne ve", taka je bila razlaga na uredniškem odboru. In tudi potem, l. 1978, ob 80. letnici sem o Leonu Štuklju lahko objavil le bežen TV zapis, surove posnetke pa sem, ko da bi slutil prihodnost, prihranil za leta kasneje; po l. 1990 so bili prav ti posnetki najdragocenejši temelj mojih nagrajenih filmov o olimpioniku.
O Rudolfu Maistru in Antonu Martinu Slomšku je bilo bogokletno karkoli objaviti, ja – pa v ječi smo imeli Draga Jančarja in človek danes komaj verjame, da se je to

res dogajalo; pogosto je bil tudi že vtis, da gre za namerno lokacijsko usmerjanje 'afer' v Maribor in da ne gre za naključja.
Zadeve, ki so najbolj zarezovale v razmišljanja tistega časa, so bile praviloma težko objavljive, a so postopoma le prihajale na svetlo. Televizija je bila vključno z radiem zgodovinski sopotnik prelomnega obdobja in so danes posnetki naših mariborskih snemalcev Kristijana Sandeta, Dušana Ivanišina, Lenka Vidmarja, Vlada Šerca, Matjaža Fistravca in še koga – pomemben dokument, reportaže in avtorski zapisi iz sedemdesetih in osemdesetih let pa nekaj, kar šele čaka na ustrezno obdelavo, zlasti ker se je do pojava elektronike snemalo manj in na film in je večina tudi ohranjenega v arhivih TV Slovenija.
Nov čas prinaša seveda nova razmerja in nove razvojne vijuge, ki ne bodo preproste; tekle bodo mimo ustaljenih šablon in obdržali se bodo le tisti, ki bodo ovinke prihodnosti pravočasno zaznali, jih razumeli in se nanje ustrezno (tudi kadrovsko) pripravili.

Otmar Klipšteter: Dobro. Novinarsko se je hitro odzival na pomembne dogodke v mestu in njegovi okolici. Bil je in je še hitrejši kot časopisi, uvedel je tudi demokratične pogosto provokativne odzive poslušalcev na posamezna (večinoma lokalna) dogajanja, ki so zelo motila lokalno partijsko strukturo, zato je poskrbela, da je radio v nekem času vodil primerno "priden" šef. A so bili novinarji dovolj prebrisani, da so temu šefu navkljub objavljali politično grešne zgodbe. Posebej pa se je Radio Maribor izkazal v desetdnevni vojni, ker so njegove korajžne novinarke in njihovi kolegi poročali celo s prizorišč spopadov, zato so bili poslušalci o teh dogajanjih sproti odlično obveščeni.
Poznejši razvoj je prinesel bolj žlahtno kakovost z novimi oddajami, ki jih vodijo dobri novinarji(-ke). Posebej mi je všeč, ker ta radio neguje tudi humor, premalo prisoten v drugih medijih – tudi v Večeru.

Branko Maksimovič: Kot zgoraj.

Srečko Niedorfer: Ima vzpone in padce, odvisno od vodilne garniture tako v Ljubljani kot v Mariboru. V celoti pa bi delovanje RTV Centra Maribor ocenil pozitivno.

Nada Ravter: Žal ga premalo poznam, zelo zelo redko "naletim" na njegov program. Morda pa ta kratki odgovor zelo veliko pove.

Kako si razlagate izrazito močno zastopanost številnih radiev na štajerskem področju in tudi njihovo popularnost?

Franček Jauk: Radijska ponudba je bogata, zlasti ko gre za lokalne postaje, ki (vsaj nekatere) pridobivajo poslušanost. Pri ocenjevanju vsebin me lahko moti tekmovalnost med njimi in to na enem samem področju – na polju poceni zabave, oziroma tu in tam pretirano cenene 'horuk' glasbe v smislu slovenskega 'turbofolka'. S to logiko mojega razmisleka je postaj preveč, kako do pametne selekcije, ki bi izločala skrajno cenenost in potiskala v ospredje vsebine in kakovost ali pa vsaj iskala spre-

jemljivo ravnovesje – tega ne vem; čas nekdanjih supervizorjev se je zdavnaj iztekel, na Radiu Slovenija ni več nekdanje komisije za vprašanja glasbene estetike, ki bi bila obvezujoča za vse , pa imamo 'vsega po malem in za vsakogar nekaj'. Ja, položaj ni dober in naj bi bil boljši.

BRANKO MAKSIMOVIČ: Kot zgoraj.

SREČKO NIEDORFER: Kot deviacijo medijskega prostora, ki povzroča več škode kot koristi. Zelo podobno je s tv postajami. V Mariboru sta poskusa propadla, a je tv postaj preveč drugje po Sloveniji, tudi v bližini Maribora.

NADA RAVTER: Ne vem, kaj bi na to odgovorila, ne poslušam jih, kadar pa pri iskanju postaj po naključju naletim na njihov program, zmajam z glavo. Vtis imam, da jih ustvarjajo v glavnem novinarstva nevešči, slave željni ljudje brez široke razgledanosti. Seveda so med njimi izjeme, iz teh postaj ali v njih so zrasli tudi nekateri dobri novinarji.

Kakšen je vaš pogled na poročanje in pokritost projekta EPK? Ste zaznali preveč naklonjenosti, preveč ali premalo kritičnosti, morda domačijsko navdušenost?

FRANČEK JAUK: EPK je bil kulturni veledogodek, ki se je vsaj v mestu dotaknil vsakogar, le razlogi so bili različni. Kot vemo, je šlo najprej za prepir med onimi na vrhu, potem za vidne zamere nekaterih ustvarjalcev, ki so manjkali, zatem za pripombe o nekakšnih 'kranjskih navezah' pri oblikovanju programov pa za nesrečna nesoglasja v zvezi z Maksom, Pandurjem, vzporedno še s tujimi arhitekti in ob koncu za vodstvene in denarne težave. To so omembe adhoc, ki so prehranjevale medijsko lakoto namesto razprav o vsebinah. Mestni mediji so bili v glavnem servilni, kar pa se zdi ob veleprojektu (v majhnem okolju) skoraj razumljivo. Kritična misel bi pred izvedbo EPK bila razumljena kot rušilna in od kdo ve kod izstreljena. Med izvedbo je dostojno počakati, da zastor pade, ko pa se zavesa spusti, je tako in tako – za vse prepozno. To je logika vedenja, ki ni neznana, ima globlje korenine. – Iz tujih medijev sem, žal, izvedel, da je Maribor slab primer in svarilo za vse bodoče prireditelje EPK, zlasti za tiste v neposredni bližini, da se bilance niso izšle in da ni skoraj nič ostalo. Zanašati se, da je pustilo sledove v neki zavesti in v nekaterih glavah, je seveda zavajajoče in premalo, zato debate o EPK s časovne distance za večino nimajo srečnega epiloga.

BRANKO MAKSIMOVIČ: Zaključek vprašanja je zelo sugestibilen, vendar točen. Že ob kandidiranju sem zaznal očitajoče poglede mariborskih kolegov ("Pa ne, da si se pomočviril?!"), ko sem podvomil, da bo Maribor zmogel izpeljati tako zahteven projekt. Nisem dvomil zato, ker ga ne bi bil vreden, ampak zato, ker mesto ni dovolj ekipirano za vrhunsko snovanje in izvedbo na vseh področjih, predvsem pa EPK ni bil zastavljen kot nacionalni projekt. Kolikor sem sam opazil, se je tako tudi zgodilo: investicijsko in programsko načrtovanje je usodno zamujalo, bilo je nekaj zanimivih zamisli in tudi realizacij, toda po EPK je (skoraj) vse ovenelo – kot presahnejo obetajoče sadike v neustreznem substratu.

SREČKO NIEDORFER: Zaznal sem vse našteto. EPK je pri Večeru pokazal več slabosti kot vrlin in celo tisto, kar je včasih lahko njegova vrednost, denimo lokalna podpora, se je večinoma kazalo kot slabost.

NADA RAVTER: Prej bi rekla, da domačijsko privoščljivost v negativnem pomenu. Iskanje napak, kritikastrstvo. Maribor z EPK ni dihal, sprejemal je njegove dogodke, a samo to. Ko je zastor padel, so smetarji in novinarji za njim pometli in nanj pozabili. Niti dan po zaprtju štacune ni vzdržal njegov emblem. Takoj so ga umaknili, ni bil več ponos. Poročali so še o kakšni pozneje odkriti nepravilnosti ali "nepravilnosti", morda še o kaki zagroženi ovadbi in – konec. Tudi to blagovno znamko je Maribor zapravil.

Ali Mariborčani jemljejo mariborske medije za svoje bolj kot v drugih okoljih? Kakšna je mariborska publika?

FRANČEK JAUK: Mariborčani in okoličani smo izraziti lokalpatrioti, to se ve od nekdaj, to poznamo iz časa humoristov Tijeka in Štefa pa iz obdobja starega NK Branik, NK Maribor in novodobnih vijoličastih nogometašev, to preberemo iz naročniške navezanosti generacij na Večer, tudi po lokalih ne boste slišali drugega kot glas tukajšnjih radijskih postaj – in veliko raje kot ljubljanskim srajcam bo Štajerc prisluhnil Alfiju, Alenki, Mojzerju, Edvinu, Neci, Keučevi in Predinu. To je regionalna zvestoba, ki se je mediji premalo zavedajo.

OTMAR KLIPŠTETER: Zvesta zlasti medijem, ki imajo tradicijo. Večer gotovo jemlje za svojega, saj je večina bralcev nanj naročena. Ko sem bil tam v službi, je bilo 80 odstotkov abonentov, ki se niso odpovedali časopisu tudi takrat, ko je bil slab. Moja teta Irma je bila Večerova naročnica do svojega 102. rojstnega dne in ga je do takrat tudi podrobno prebirala. Radio Maribor kar zvesto poslušajo vse generacije, predvsem pa starejša. Upam reči, da je mariborska publika konservativna, a ne politično. Politično je bolj leva.

BRANKO MAKSIMOVIČ: Opažam predvsem odtujenost od Večera. Če danes kdo reče, da je bilo nekaj v časopisu, se skoraj vsi vprašajo: V katerem? Včasih je bilo jasno, za kateri "cajtng" gre.

SREČKO NIEDORFER: Pripadnost je velika, skoraj izključno lokalna in nepolitična. Kar priča tudi o publiki: domače je domače.

NADA RAVTER: Hm, bi rekla, da je vztrajna in trpežna. Mariborski mediji imajo veliko srečo.

Katere alternativne medije prepoznavate v mestu in kako bi ocenili njihovo delovanje?

FRANČEK JAUK: Zame, ki sem zagledan v sfero tradicionalne in klasične kulture z dodatkom rocka pa ljudsko zvenečih melodij Avsenika in Slaka, zame je dovtipna alternativa lahko – v grafitih. Nekateri so res vsiljivi sopotniki in nepotrebni, a so

tudi taki, ob katerih se človek ustavi. Kot pri tistem, s katerim se je nekoč davno v podhodu ob Slaviji začelo – 'Zeleno, ki te ljubim zeleno' – ali ko ugledam – 'En klub, ena čast'. Pojavljajo se tudi primitivizmi, a jih prezrem, na tujem in doma iščem – sporočilo, globlji nagovor.

Branko Maksimovič: Žal jih ne poznam.

Srečko Niedorfer: Ne zaznavam ničesar omembe vrednega.

Nada Ravter: Ne poznam jih, najbrž je za to kriv generacijski prepad.

Kaj bi označili, v najbolj splošnem kulturnem in družbenem pogledu, za največjo prednost Maribora, na kateri bi morali graditi naše načrtovanje in delovanje, jo spoštovati, morda izkoristiti?

Franček Jauk: Ne pozabimo: Maribor je drugo največje slovensko mesto z bogato zgodovino in celo s svojimi originalnimi legendami, ki jih premalo poznamo, je mesto na evropskih križpotjih, na stičišču vzhoda z zahodom in severa z jugom. Tu so se zaradi spreminjanja meja mešali narodi z vso svojo bivanjsko dediščino. Je tudi mesto izjemno delovnih in požrtvovalnih ljudi, le da je zavoljo vrste razlogov vidno padala samozavest, tisti nekdanji ponos, ki je krasil Maistra in s kakršnim je ljudstvo nagovarjal Slomšek; Cankar je pri Sv. Trojici občudoval kremenite Slovence, ki so se dajali z domačimi Nemci, Kovič je spisal poemo o tem mestu na severu domovine, tu je Glazer, je Brvar, od tu je Jančar in še bi lahko našteval. Čas človeku ni naklonjen, a je to začasna etapa. Maribor mora pričakati konec krize vzravnan, s pokončno držo – pripravljen na nove cilje.

Branko Maksimovič: Največja prednost so neobremenjeni mladi (v širšem smislu, tudi starejši kot 30 let), ki pa ne smejo čakati, da bodo starejši načrtovali za njih in jih usmerjali. Brez izgovorov morajo izkoristiti vse priložnosti, tudi tiste, ki jih ponuja EU – vsem birokratskim oviram navkljub.

Srečko Niedorfer: Maribor sta časovno in geografsko določila Južna železnica z delavnicami in Drava kot elektrika, iz česar izhaja industrija oz. produkcija. Čas temu ni naklonjen. Ostajata Piramida in prazna klet Vinaga. Rešitev je v streznitvi, a vseeno neprimerno bolj od silnega poosamosvojitvenega šoka kot od vina.

Nada Ravter: Če prav razumem vprašanje, bi lahko govorili o zgodbah o uspehu, o čudovitih geografskih prednostih, o zgodovinski trti na Lentu, iz katere bi kjer koli v svetu naredili svetovno zgodbo. Zgodba o uspehu je SNG Maribor z veliko presežki, ki odmevajo tudi v tujini, zgodba o uspehu je Borštnikovo srečanje, ki nam ga še (kljub vsemu?) uspeva ohranjati v Mariboru, zgodba o uspehu je Zlata lisica, ki nam – bojim se – počasi drsi iz rok, pa ne le zaradi snežno slabih zim … Zakaj ne bi med uspešne mariborske zgodbe uvrstili še Časopisa za zgodovino in narodopisje, prve slovenske znanstvene revije, namenjene tudi etnologiji, ki je začel izhajati leta 1904. In – kakšen čudež! – še izhaja.
V te zgodbe uvrščam Mariborčane, na katere sem ponosna in zaradi katerih sem ponosna, da pripadam temu mestu, Partljiča, Brvarja, Vlada Novaka, pokojnih

Hartmana in škofa Grmiča in še mnogo drugih, ki pišejo v barvah na pregovorno mariborsko sivino.
Kako to izkoristiti v načrtovanju prihodnosti, ne vem, naša prihodnost glede tega je bila morda zapravljena v preteklosti, saj so vse te naravne in druge danosti že zdavnaj tukaj, pa smo ob njih kar (za)spali, tako da so nas drugi prehiteli. Primer je prenova Lenta. Ko je bil ta v začetku osemdesetih vzorno prenovljen, navsezadnje je dobila prenoviteljska ekipa za prenovo nagrado Prešernovega sklada, ni bilo o stari Ljubljani ne duha ne sluha. Pa poglejte staro Ljubljano danes, njena nabrežja, njen utrip! In poglejte današnji Lent. Je treba kaj dodati?

Podobno vprašanje kot prejšnje, kaj je po vašem mnenju največja slabost Maribora, vredna refleksije in končno tudi odprave?

Frančeк Jauk: Zdi se, ko da je Maribor pogosto pretirano zagledan v iskanje krivde zunaj mestnih meja. Saj krivda v resnici nikoli ni nekaj preprosto razložljivega, le redko je enoznačna, a vzroki za vse, kar boli, so prepogosto v domačih ljudeh, pač zato, ker nečesa niso pravočasno spoznali ali pa so reagirali drugače, kot bi lahko – v prid mesta. Prav zato je pomembno, da dobimo na čelo mestnih struktur ljudi z vizijo, z znanjem in predvsem – poštene. Zveni preprosto, a ni. To vemo, žal, tudi iz novodobnih izkušenj.

Otmar Klipšteter: Žalostno in usodno je, da se njegova široka in kakovostna intelektualna baza, čemeča na mariborski univerzi, izogiba svoji odgovornosti za prostor, v katerem ustvarja, in je odsotna, ko bi se morala spopasti s klavrno vodilno politično strukturo. Zato mesto vodi kadrovska mediokriteta. Res pa je, da so to politično otožnost volili v glavnem malo obveščeni ali šibko izobraženi občani, ki so namenili svoj glas (celo dvakrat) spornim voditeljem. Zato imamo župana, ki ga nisem volil in me je sram, da je takšen na čelu drugega največjega slovenskega mesta. Nujen bo še en upor meščanov, a brez metanja granitnih kock.

Branko Maksimovič: Nasedanje lažnim prerokom in izgovarjanje na ovire v Ljubljani.

Srečko Niedorfer: Malodušje. Morda tudi zato, ker ga ni treba ne organizirati ne voditi.

Nada Ravter: Maribor trpi za pomanjkanjem samorefleksije. Ja, politika, ki se kuje v ljubljanskih kabinetih in katere centralizem je vedno bolj odkrit, je pogosto kriva za njegov razvojni zaostanek, ne pa vedno. Prevečkrat se Maribor neupravičeno smili sam sebi in kaže s prstom na druge, zlasti na Ljubljano, prsta pa ne zna usmeriti vase. Veliko grehov moramo pripisati mariborskim vodstvom, zlasti tistim, ki so si s svojim velikim egom postavljali spomenike, ki jih še danes plačujemo. Pa so bila ta vodstva izvoljena na volitvah. Razvojna ovira za Maribor je tudi dejstvo, da se mesto kadrovsko siromaši, saj mnogi Mariborčani s potencialom liderstva in z izstopajočimi sposobnostmi ostajajo v Ljubljani, ker je Ljubljana pač center in zato tam več možnosti za zaposlitev.

Bi želeli o medijih in novinarstvu v Mariboru povedati še kaj, kar vas nismo vprašali?

FRANČEK JAUK: Vprašujem se, kje so razlogi za včasih očitno novinarsko apatijo, za mlačnost, danes, ko je dovoljeno prav vse. In: zakaj resnica pogosto ni tisto, kar bi bilo najbolj v ospredju – na vseh ravneh, zlasti v udarnem žurnalizmu.

BRANKO MAKSIMOVIČ: Odgovor je znan: 42.

SREČKO NIEDORFER: Zelo mi je žal za ukinitev tednika 7 dni, Totega lista in tudi za propad Kaja kot prvega slovenskega tabloida, ki naj bi bil ventil za pogrošno novinarstvo in financer ustrezno resnejšega Večera.

NADA RAVTER: Morda samo retorično vprašanje: Kje so časi, ko je bil slovenski novinar lahko ponosen, da je novinar?

In vprašanje za konec: če poskušate opisati genius loci, duha mesta, zaščitno lastnost Maribora, ki ga dela za njega samega, kakšen opis ali katero lastnost bi izpostavili?

FRANČEK JAUK: Tu bi – ob mislih na Maribor – pripisal en svoj aforizem in sicer takole: 'Do pospravljenega dvorišča vodijo tudi temne poti, a je z njega veliko svetlih cest.'

BRANKO MAKSIMOVIČ: Preprosto se vrnite h koreninam in k vsebini slovenskega imena mesta, ki ga je leta 1836 spesnil Stanko Vraz: MAR (skrb, vnema) I BOR (boj). Torej: vneto se bojujte! Bi bilo preveč banalno, če bi za zgled postavil NK Maribor? (In da bo jasno: na nogometni tekmi nisem bil že kakih 20 let, toda vrhunske organiziranosti, srčnosti in mednarodne veljave tega športnega kolektiva ni mogoče spregledati.)

SREČKO NIEDORFER: Že tretjič je mesto ostalo brez svojih korenin, tokrat skoraj dobesedno, v smislu preživetja: kar je od korenin še ostalo, ima vse manj črpati. Zato si na zadnje vprašanje dovoljujem skrajno ciničen odgovor: Mariborski genius loci je stol v bližnjem bifeju, na katerem se prebuja vsakodnevni gost, imenovan Zgaga, ki na borzi dela čaka na upokojitev in vmes žlampa pir ter ve vse in še več "od naših vijoličastih od Bozgeja do Tavareša". Vsak hip bo vstal, šel domov in pogledal v hladilnik, ker pa tam nič ne bo, bo šel v posteljo k ženi, ki je vsaj prijetno topla. Vsaj sam še ni. Jutri pa enako: Dan na dan, vse zaman.

NADA RAVTER: Drugače kot nekoč, ko je Maribor veljal za odprto mesto, bi ga danes označila za zaprto. Označujejo ga ozkost, prepirljivost, aferaštvo, koruptivnost na najvišjem nivoju, za Slovenijo je spet postal "toti Maribor" s smešnimi župani, z nesrečnimi semaforji, s "pokopanim" EPK, ki mu je Dnevnik namenil črno naslovnico (boste rekli, da vrana vrani ne izkljuje oči?). Maribor ostaja svoj ujetnik, ujetnik samega sebe. Odsev Slovenije v sivi barvi.